

DIMITRIE CANTEMIR

DIMITRIE CANTEMIR

O P E R E

SCRIITORI ROMANI

EDITURA PENTRU LITERATURĂ
București, 1969

DIMITRIE CANTEMIR

D I V A N U L

*Ediție îngrijită și
studiu introductiv de
VIRGIL CÂNDEA*

SCRIITORI ROMÂNI
EDITURA PENTRU LITERATURĂ

București, 1969

STUDIU INTRODUCŢIV

ÎNCEPUTURILE LITERARE ALE LUI DIMITRIE CANTEMIR

Învăţatul apusean care ar fi venit la Constantinopol în ultimul deceniu al secolului al XVII-lea cu preocuparea de a cunoaşte mişcarea de idei politice şi culturale din capitala Sublimei Porţi ar fi avut şansa să întâlnească în anturajul înalţilor demnitari otomani, al diplomaţilor străini sau al învăţaţilor locului un tânăr moldovean a cărui formaţie cărturărească, ale cărui idei şi preocupări puteau da un bun exemplu despre procesul prin care trecea atunci gândirea sud-est-europeană.

Unul dintre aceşti călători a fost, se pare, Jean-Baptiste Van Mour, pictorul francez stabilit la Constantinopol, care a cunoscut, cel puţin pînă la gradul de intimitate îngăduit de lungile ceasuri în care i-a zugrăvit chipul, pe Dimitrie Cantemir, fostul domnitor al Moldovei.¹ „Pinza lui poartă pe ea suficiente detalii pentru a străbate

¹ N. Iorga, *Congresul de istoria artelor la Paris*, în *Revista istorică*, VII, 10–12, oct.-dec. 1921, p. 233–234; acelaşi, *Un portrait français peint à Constantinople*, în *Gazette des Beaux-Arts*, 66 (1924), p. 234–236; reprodus de N. Iorga în *Portretele domnilor români*, Sibiu, 1931, pl. 147. Portretul se păstrează în două versiuni, una la muzeul din Rouen, alta la cel din Valenciennes. Despre J.-B. Van Mour, „peintre ordinaire du Roy en Levant” v. Thieme-Bäcker, *Allgemeine Lexikon der Bildenden Künstler*, XXV, Bd. Leipzig, 1931, p. 202.

Despre identificarea şi atribuirea tabloului sus-menţionat, d-ra Popovitch, conservator al Muzeului de artă şi ceramică din Rouen, ne scria la 31 august 1965 următoarele: „Portretul identificat de domnul Iorga ca fiind acela al lui Dimitrie Cantemir pune numeroase probleme. Mai întâi aceea a originii. Se pare că nr. 180 din catalogul din 1809 — «Portret al domnului de Martainville în costum de staroste sau demnitar polonez» — corespunde cu nr. 281 din Garneray (catalogul din 1830) — «Portret al unui înalt demnitar al Moldovei sau Valahiei» — de un necunoscut. Între 1809 şi 1830, el a dispărut din cataloage. Inventarul din 1830

pină la trăsăturile lăuntrice ale tinărului cărturar. Ea „îl arată cu ochi vii, cu fața fină, isprăvită cu o bărbie de voință. Are haina de brocart a situației sale și sabia feciorului domnesc. Cravata înfioată la gît spune de legături prețioase cu saloanele ambasadei și colonie: franceze, care a impus cultura Parisului în casele vechiului italianism bizantin. Dar pe buclele crețe ale perucii sistem Ludovic al XIV-lea, turbanul alb și albastru arată contactul cu cealaltă cultură a Sтамбуlului turc.”¹

Aceeași întîlnire de trăsături răsăritene și apusene apare în mărturia solului polon la Iași, Rafael Leszczyński, care-l cunoaște pe Cantemir în 1699: „un bărbat erudit în limba latină și cu educație aleasă — ca și cum ar fi fost educat în Polonia!” adaugă mîndrul șlehtic.² În conversația cu solul, Dimitrie se arată curtenitor, „arătînd că este fericit să vadă persoana lui, căci de mult auzise de marele său nume”. Poartă „diverse discuții cu prietenii solului asupra datoriilor prieteniei”. Oferă daruri orientale — „stofă de atlas pentru o vestă, o pînză pentru o haină și o năframă turcească” — dar salută „după moda polonă, înclinîndu-se”. Comentează calitatea orchestrei solului pentru că „se pricepe puțin la muzică”. Este nedespărțit de lîngă fratele său Antioh, domnul Moldovei, la masă, dar și la tratativele duse în cursul audienței private.

La data cînd îl cunoaște Leszczyński, Dimitrie avea nu numai autoritatea educației și erudiției sale, ci — de scurt timp — și pe aceea pe care i-o conferea publicarea unei opere mari, cu un titlu impunător, în ediție bilingvă: *Divanul sau Gîlceava Înțeleptului cu*

nu-i dă proveniența. Poate că este vorba de o rechiziție din timpul Revoluției. Pe de altă parte, pe dosul pînzei se citește inscripția veche: «Făcut în 1651». Ceea ce ar îndepărta și atribuirea lui Van Mour (1671—1737), și identificarea cu prințul Dimitrie Cantemir. Este sigur că Jean-Baptiste Van Mour, născut la Valenciennes în 1671, a fost la Constantinopol, unde a murit în 1737, dar marchizul de Nointel adusese la ambasada sa din Constantinopol un pictor francez Carret, născut la Troyes în 1649, ceea ce ar exclude și data de 1651. Singura șansă reală de datare este costumele modelului. Poate fi el datat cu precizie din sec. al XVII-lea, sau, dimpotrivă, de la începutul sec. al XVIII-lea? Nu pot aprecia, dat fiind exotismul costumului.”

Mulțumind d-rei Popovitch pentru aceste interesante observații comunicate cu atîta bunăvoință, credem că, pînă la reluarea problemei de către un istoric de artă, nu avem suficiente motive pentru a înlătura identificarea lui Iorga.

¹ N. Iorga, în prefața la *D. Cantemir, Viața lui Constantin-vodă Cantemir*, București, 1925, p. IX.

² V. relațiunea la P. P. Panaitescu, *Căldători poloni în Țările Române*, București, 1930, p. 115 și urm.

Lumea sau Giudețul Sufletului cu Trupul. Ea apăruse cu câteva luni înainte în tipografia din Iași.

Ultimii doi ani aduseseră un spor în personalitatea, experiența și reputația tinărului cărturar. Capuchehaie a Moldovei la Constantinopol, în 1697 participase la expediția dezastruoasă din Ungaria, asistând la înfringerea otomanilor de către Eugeniu de Savoia, la Zenta. În 1698 își publicase prima operă.

Căsătoria cu Casandra Cantacuzino, încheiată în primăvara anului următor, îi dă o nouă vocație domnească și dreptul de a-și întemeia pe ideea succesiunii pretențiile sale la tronul Țării Românești. Diplomat, cărturar, om politic, pretendent domnesc, om de lume — în persoana lui Cantemir erau întrunite însușiri variate care, negreșit, au fost reflectate în opera lui.

Despre prima perioadă a vieții lui Cantemir la Constantinopol nu există destule documente pentru a-i putea surprinde trecerea de la adolescență la maturitate, transformarea cumintelui beizade zălogit la Stambul în cărturarul deschis valorilor culturale din lumile atât de diferite ale Europei bizantino-turcești, ale celei occidentale sau ale Orientului persano-arab. Mărturiile cronicarilor Nicolae Costin sau Ion Neculce privesc a doua perioadă a vieții sale la Poartă, după 1699, când, prins în vîltoarea luptelor pentru domnie, Dumitrașcuvodă trecuse pragul uceniciei în feluritele sale activități culturale sau politice; perioada în care toate faptele lui, alcătuirea *Istoriei ieroglifice*, ca și frecventarea asiduă a ambasadelor sau cercurilor politice otomane sînt subsumate eforturilor ce-l vor duce, în 1710, la tronul Moldovei.

Pentru anii de ucenicie și momentul „înfloririi” sale, cel mai bun document ni l-a lăsat însuși Cantemir: *Divanul*, „întîia a ostentîinții mele răzsădire și odrăslire”. Din această operă aflăm care era atunci primul inventar al cunoștințelor sale: limbi străine, lecturi persane, grecești, moldovenești și latine, religioase și laice. Aici ne dezvăluie modul său de a vedea lumea, omul, raportul dintre macro- și microcosm, oroarea sa pentru arivismul social al feudalilor hrăpăreți, atitudinea sa rezervată față de asceză și favorabilă vieții laice. Din paginile *Divanului* desprindem preocupările literare ale tinărului învățat, care păstra pe masă *Gulistanul* lui al-Saadi alături de bătrînele manuscrise de-acasă, care împletea înțelepciunea lui Miron Costin cu cumințenia lui Seneca, rigoarea lui Augustin cu morala reformată al lui Wissowatius. În prima sa operă Cantemir vorbește graiul moldovenesc, pe care nu-l putea uita în singurătatea sa de la

Bughdan-Sarai, și scrie în româna cărturarilor pe care se căznea s-o închidă, atunci, în tiparele unei exprimări sofisticate, după modelul latinei. *Divanul* este micul tezaur în care Cantemir adună învățături noi și vechi, pilde din scripturi și de la păgini, „spre slava și folosința moldovenescului niam“, darul lui făcut celor rămași acasă, „mănușchiașul de flori neveștedzitoare“ oferit poporului român, ca să strige: „Flori s-au deschis în pământul nostru!“

Aplecarea asupra primei scrieri a lui Cantemir este singura cale de a-l cunoaște la începuturile unei îndelungate și rodnice activități pe cărturarul cel mai reprezentativ pentru trecerea de la vechi la modern din cultura românească. Monument prin excelență al umanismului nostru, *Divanul* cere examenul atent, studiul răbdător și atitudinea reverentă care condiționează înțelegerea oricărui efort venerabil al culturii române vechi.

I. STRUCTURA ȘI CUPRINSUL „DIVANULUI“

Potrivit intenției autorului, *Divanul* se compune din trei părți: un *dialog* între Înțelept și Lume (Cartea I), un *comentariu* al dialogului, reprezentând pledoaria Înțeleptului (Cartea a II-a), și o *concluziune* a tezelor Lumii și Înțeleptului exprimând victoria acestuia din urmă (Cartea a III-a). Cantemir a adăugat traducerea a două texte de inspirație stoică (*Ale stoicilor porunci dzéce* și *A altuia învățătură*), rezumînd principalele principii etice ale cărții. O *Carte de închinăciune* către Antioh Cantemir-voievod, *Cartea către cetitoriu*, o epistolă a lui Ieremia Cacavela către Cantemir și *Scara* formează anexele prilejuite de editarea lucrării.

Economia cărții (un *opus tripartitum*)¹ răspunde unei intenții a autorului mai degrabă decît unei necesități impuse de dezvoltarea temei înseși. Cum vom vedea mai departe, Cantemir adoptă structura obișnuită numeroaselor dispute între Suflet și Trup din literatura europeană medievală. În *Divanul* însă această structură este pur formală: substanța operei este consumată în Cartea I; Cartea a II-a este numai suma *sholiilor* la cea dintîi (ea putea fi imprimată la fel de bine ca note în subpagină); iar Cartea a III-a este un împrumut străin, și anume, traducerea lucrării lui Andrea Wissowatius: *Stimuli*

¹ Cum subliniază fraza de încheiere — în slavonă — a lucrării, f. 139^r: „Slavă lui Dumnezeu cel în trei ipostaze, care după început a dat și sfîrșit cărții celei în trei părți“.

virtutum ac fraena peccatorum, Amstaelodami, 1682 — scriere evident independentă de *Divanul*, căreia i se atribuie funcția de conciliere a unor teze împăcate de fapt încă de la sfârșitul primei părți. Autorul a urmărit deci structura *teză-antiteză-sinteză*. Dar desfășurarea lucrării nu este convingătoare sub acest raport. Piesa principală rămîne Cartea I; celelalte două sînt adaosuri fără îndoială interesante și, pentru scopul cărții, folositoare, totuși neesențiale în economia *Divanului*.

Personajele ce se înfruntă la procesul dezbătut în Cartea I sînt Înțeleptul și Lumea, care — pe alte planuri ale concepției autorului — corespund Sufletului și Trupului, sau Microcosmului și Macrocosmului. Identitatea Înțelept-Suflet-Microcosm și Lume-Trup-Macrocosm o afirmă autorul însuși, în titlu, apoi în cuprinsul cărții¹. Aceste corespondențe nu sînt însă riguros respectate în operă. După cum s-a mai observat², Lumea nu este natura în opoziție cu omul (*Înțeleptul*), ci „Lumea înșelătoare” a aparențelor, a iluziilor, din doctrinele orientale, neoplatonice și creștine. Această accepțiune a Lumii nu se acoperă, evident, cu aceea a Macrocosmului. Echivocul se explică prin însăși geneza *Divanului*, care asociază concepții creștine cu motive ale gândirii latine medievale provenite din ermetismul oriental. Doctrina corespondenței macrocosm-microcosm este una cosmologică, a armoniei dintre diferitele planuri ale sistemului lumii. Etica creștină în forma cunoscută lui Cantemir evită însă alunecarea spre această interpretare gnostică și recomandă refuzul lumii sensibile și căutarea lumii inteligibile. Iată de ce Macrocosmul — model și temă de meditație capabil să-i dezvăluie omului propria sa structură pentru adepții doctrinelor cosmologice — este în *Divanul* „această amăgelnică și trecătoare vreme”³.

Nepotrivirea izvorită din nuanțele deosebite ale înțelegerii lumii în izvoarele *Divanului* ocupă însă în carte prea puțin loc pentru a-l nedumeri pe cititor. Personajele centrale rămîn Înțeleptul și Lumea, ale căror trăsături le înțelegem și mai bine numindu-i cu termenii moderni care corespundeau unor realități în gândirea românească încă de la sfârșitul secolului al XVII-lea: Clericul și Laicul. Pentru că — dincolo de rosturile sale etice — confruntînd două concepții de viață radical opuse și în forme neîntîlnite pînă atunci în litera-

¹ Cf. I 77, II 77. Lumea este identificată și cu diavolul (I 76, II 76).

² Dan Bădărău, *Filozofia lui Dimitrie Cantemir*, București, 1964, p. 294. Observăm însă că prin Înțelept autorul nu numește, cum ne-am putea aștepta, pe Filozof, ci pe *Omul virtuos*, prin înțelepciune Cantemir traducînd latinescul *virtus* (v. *Comentarii*, nr. 190).

³ *Op. cit.*, II, 77.

tura noastră, *Divanul* reprezintă un document al procesului de laicizare a gândirii sud-est-europene, proces în curs de desfășurare în perioada publicării cărții.¹

Disputa Înțeleptului cu Lumea (I 1—75). Pornind de la un acord² asupra faptului că lumea este o creație divină, discuția între Înțelept și Lume ia de la primele replici o întorsătură violentă. Înțeleptul acuză Lumea că este trecătoare și amăgitoare: tot ceea ce oferă ea este nestător — frumusețea, bogăția, demnitățile. Lumea ripostează subliniind fericirea omului, care beneficiază de toate avantajele ei. În capitolele 3—74 asistăm deci la confruntarea a două atitudini total deosebite față de lume și viață: pe de o parte, atitudinea doctrinei creștine, care, împărțind existența în temporală și eternă, atribuie celei dintii o valoare ascetică, îndemnând spre pregătirea pentru cea de-a doua; pe de altă parte, atitudinea omului rațional și sceptic care înțelege realist existența, limitată în durata ei, dar plină de frumuseți pe care omul nu trebuie să le disprețuiască pentru o ipotetică viață de apoi.

În apărarea pozițiilor lor, Înțeleptul și Lumea formulează atitudini sau dezvoltă concepții ale gândirii secolului al XVII-lea, care dau o neobișnuită asprime disputei.

Fortuna labilis (I 3—62). Teoria „norocului nestatornic” este principala argumentare a Înțeleptului în combaterea Lumii și a vieții temporale, argumentare dezvoltată cu obișnuitele exemple despre precaritatea și caracterul iluzoriu al bunurilor pămîntești. Pentru a constrânge Lumea să-și recunoască viciile, Înțeleptul îi adoptă temporar poziția, împingînd discuția la limitele care epuizează aspectele atrăgătoare ale Lumii: boala, moartea, sărăcia, distrugerea. Accente mai puternice în acest episod are:

Critica înavușirii nedrepte (I 26—37). Autorul expune în aceste pagini procesul caracteristic epocii feudalismului dezvoltat al îmbogă-

¹ Procesul de laicizare a gândirii sud-est-europene este atestat, spre sfîrșitul secolului al XVII-lea, de fapte variate. Răspîndirea concepțiilor necaristotelice importate din Italia, interesul crescînd pentru gîndirea exterioară celei ortodoxe tradiționale, abandonarea laturii profund metafizice a ortodoxiei în favoarea preocupărilor morale de inspirație nu numai creștină, creșterea numărului cărturarilor laici de tipul dragomanului fanariot și rolului lor în viața socială, în cultură și în politică, apariția noilor idealuri, noilor concepții despre om și viață ale negustorimii mută, treptat, gîndirea Europei de sud-est în alte coordonate.

² Din felul cum începe cartea: „Vrere-ași și așa pofti ca să te știu — precum mi sã pare — o, lume falnică...”, întreaga ei dezvoltare este o meditație a omului, care se întreabă ce este lumea și în ce raporturi se află față de ea. Personajele sînt Gîndul Înțelept și Gîndul lumesc din om, iar tribunalul — Rațiunea însăși.

șirii prin fraudă și al ascensiunii sociale întemeiată pe puterea averii. Lumea reacționează cu argumente neașteptate într-o carte de etică creștină, argumente exprimând neîndoielnic una din atitudinile curente în societatea sud-est-europeană de la sfârșitul secolului al XVII-lea, și anume:

Tăgăduirea învierii și a nemuririi și afirmarea lumii drept singura realitate de care omul se poate bucura în mod sigur (I 64—70), teze prezentate cu argumente biblice interpretate laic și combinate cu evidențele simțului comun. Lumea nu se sfiește chiar să pună în discuție existența sufletului dintr-o atitudine sceptică, total străină celei ortodoxe a Înțeleptului.

Omul stăpîn al creațiunii (I 71—74) și interpretarea Lumii ca purgatoriu (I 75) reprezintă contra-argumentele Înțeleptului, care duc la capitularea Lumii (I 76); capitulare bruscă și neconvingătoare, dar evident necesară desfășurării expunerii în sensul dorit de autor.

Acordul dintre Lume și Înțelept (I 77—85) este stabilit de acesta din urmă prin:

Teoria corespondenței dintre macrocosm și microcosm (I 77—79), luată din gîndirea antică și medievală, teorie care impune interpretarea lumii ca mijloc de înțelegere a condiției umane și ca instrument de realizare a virtuților ce pot asigura omului viața veșnică. Lumea face o ultimă tentativă de a sugera o formulare conciliantă a celor două condiții (temporală și eternă), divizînd viața omului între efort și satisfacție (I 80), soluție hedonistă atenuată, în care omului i se conferă un minimum de desfătare (o zi pe săptămînă). Dar Înțeleptul răspunde cu:

Teoria vîrstelor (I 81—85), demonstrînd că nesiguranța vieții nu îngăduie diviziunea propusă de Lume, ci impune folosirea tuturor zilelor pentru o viațuire conformă moralei creștine.

O recapitulare încheie Cartea I. Adresîndu-se direct cititorului autorul comentează disputa între Înțelept și Lume și anunță intenția lucrării, anume de a găsi o formulă de conciliere a celor două poziții opuse, a Înțeleptului și a Lumii: „de va putea cineva cu întriagă înțelepciune și cu bună socotială în lume fiind, pe lume să chivernisască și sufletul nebetejit și neîntinat să-și păzască, frumos și minunat lucru ar fi, de vrîme ce și oamenii și lui Dumnădzău ar fi plăcut”¹. Această soluție — i se pare autorului — o oferă scrierea lui Andrea Wissowatius, *Stimuli virtutum ac fraena peccatorum*, a cărei traducere va forma a treia carte a *Divanului*.

¹ *Op. cit.*, f. 44^v.

Cartea a II-a este rezervată în întregime pledoariei Înțeleptului în favoarea unei vieți morale, în sensul stoic și creștin.

Concepția morală a Înțeleptului (II 1) este întemeiată pe dogma căderii în păcat: cînd omul a gustat din pomul cunoașterii Binelui și Răului, întreaga creație a fost degradată: „Într-acéiași dată dară, ale lumii bunuri sau avuții nestătătoare și omului nefolositoare s-au făcut” (II 3; cf. și III 20). Omul trebuie să reziste ispitelor lumii (se reia teoria *Fortuna labilis*, II 5—11, 40 și 63) și să urmeze calea deschisă pentru regenerarea sa și ridicarea din păcat (II 21—22). În acest sens, lumea îi poate servi ca mijloc de cunoaștere a Creatorului (II 23)¹, iar condițiile ei, ca instrumente de perfecționare morală (II 24). Principalele primejdii care trebuie evitate sînt frumusețea iluzorie a lumii (II 24—25), bogăția (II 27—45), care naște zavistia, desfrînarea și imbuibarea. Lumea este o închisoare a omului (II 46), lipsită de lumină și fericire (II 47), așa încît soluția este fuga de lume (II 49—51). Argumentele rămîn: incompatibilitatea dintre lume și omul virtuos (II 52, 55) — viețuirea omului în lume fiind provizorie (II 54) —, caracterul iluzoriu și înșelător al lumii (II 55—60), superioritatea valorilor transcendente (II 61—62, 64—67, 69—70). Stăpîn al creației (II 71), omul trebuie s-o conducă potrivit menirii sale (II 73), acceptînd-o ca pe un loc de purificare (II 74—75).

Teoria corespondenței dintre macrocosm și microcosm este reluată cu detalii (II 77), indicîndu-se cum poate omul (microcosmul), pentru perfecționarea sa interioară, să convertească elementele materiale ale lumii (macrocosmul) în valori spirituale.

Scurte povești morale ocupă capitolele 78—81.

Teoria vîrstelor este dezvoltată în cap. 83—85 și într-un lung excurs intitulat *Pentru cele șapte a vieții omenеști vîrste și viața omului ca poama*. În descrierea vîrstei a cincîa (maturitatea) este intercalată o altă dezvoltare, intitulată *Pentru lumeștile a omului de pediapsă împlări*.

Un alt comentariu al autorului încheie și Cartea a II-a. Este tot o recapitulare a primelor două cărți, evocarea disputei din Cartea I, elogiul pledoariei Înțeleptului întemeiat pe autorități biblice (Cartea a II-a) și pregătirea cititorului pentru ultima parte a *Divanelui*, care trebuia să expună modul de a dobîndi pacea între suflet și trup, om și lume, om și Dumnezeu. Dar această prezentare exprimă, cum vom vedea, mai mult o dorință a autorului privind structura operei sale decît cuprinsul scrierii lui Wissowatius.

¹Se dezvoltă aici argumentul cosmologic (*ex contingentia mundi*).

Astfel ia sfârșit și a doua carte, fără să întâlnim însă corespondența cu Cartea I, obișnuită între un text și comentariile sale. Paralelismul construcției celor două cărți este formal, realizat numai prin titlurile identice ale capitolelor. Aceste titluri nu se potrivesc însă decît textelor din capitolele Cărții a doua, unde titlul este într-adevăr rezumatul dezvoltării fiecărui capitol. În Cartea I, dimpotrivă, titlurile nu se potrivesc cu textele.¹ Această constatare îngăduie unele ipoteze privind însăși elaborarea cărții, ipoteze pe care le prezentăm mai departe.

Cartea a III-a, traducerea lucrării lui Andrea Wissowatius, *Stimuli virtutum ac fraena peccatorum* nu are, evident, un raport structural cu primele două cărți. În scrierea sa morală, Wissowatius urmărește alt plan, coerent pînă la un punct, dezordonat către mijlocu și sfârșitul cărții.

Principiile cunoașterii (III 1–5) introduc pe cititor în tehnica dobîndirii virtuților care, conform concepției umaniste împărtășită de Wissowatius și de unitarieni, trebuie să fie fundamentate pe *înțelegerea rațională* a utilității lor. Treptele cunoașterii sînt: cunoașterea de sine, apoi a lui Dumnezeu, apoi a lumii și a zădărnicii ei.

Lauda virtuților și condamnarea viciului formează cuprinsul capitolelor 6–14. Urmează o

Scurtă meditație despre labilitatea vieții (III 15–17).

Tehnica dobîndirii virtuților reprezintă partea cea mai mare a cărții. Cititorului i se recomandă mai întîi o anumită apatie față de succesul celor vicioși sau nenorocirile celor drepți, capabile deopotrivă să-l tulbure (III 18–19)². Autorul continuă recomandînd castitatea (III 20) și meditarea exemplelor de viață virtuoasă (III 21–26, 32–34). Pentru dobîndirea virtuților mai sînt necesare rugăciunea și meditația în general (III 27–31, 57), asceza (III 35–37, 43–56, 73), lecturile bune (III 38–39), viețuirea corectă (III 40–42, 58–59, 67–70, 76–77) și umilința obținută prin examenul conștiinței (III 60–66, 71–72, 74–75).

După cum observăm, introducerea lui Wissowatius în micul său manual de etică nu este metodică. Declarația sa din prefață, că *Stimuli virtutum* reprezintă rezultatul unor lecturi, o culegere de citate

¹ Vezi: I 13, 18, 21, 24–27 etc.

² Apatie a minții în sensul dat de Aristotel, *Despre suflet*, III, 4 (429 a, 29–429 b. 5).

din diferiți autori (lucrarea este într-adevăr bogată în citate) trebui deci luată *ad litteram*.

Ar trebui să cunoaștem istoricul ediției din 1682 a cărții lui Wise sowatius (ediție care în afară de *Stimuli* cuprinde și alte opusculă ale autorului unitarian) pentru a stabili raportul dintre această lucrare și cele două texte scurte, *Stoicorum praecepta X* și *Monitum cuiusdam anonymi*. Înțelegem însă de ce Cantemir, întâlnindu-le în cărticica din Amsterdam, le-a adăugat *Divanului*: pentru cuprinsul lor atât de înrudit (aceeași morală stoico-creștină) și forma concisă a preceptelor; textele i s-au părut fără îndoială că formează o încheiere și un rezumat al cărții.¹

Recapitulând structura și cuprinsul *Divanului*, cartea ne oferă următoarea schemă:

Cartea I: Dialogul (<i>Gîlceava</i>)	{	1. Acordul asupra creației lumii (1—2)	
		2. Disputa	Pledoaria Înțeleptului: <i>Fortuna labilis</i> (3—62)
			Critica îmbogățirii nedrepte (26—37)
			Pledoaria Lumii: Tăgăduirea învierii și a nemuririi (64—70)
			Pledoaria Înțeleptului: Omul, stăpînul lumii (71—74)
			Capitularea Lumii (76)
		3. Acordul între Lume și Înțelept	Teoria corespondenței între macrocosm și microcosm (77—79)
			Soluție hedonistă temperată a Lumii (80)
			Teoria vîrstelor (81—85)
			Recapitularea și nota autorului

¹ Fără să le cunoaștem autorul — poate Wissowatius însuși, deși al doilea text poartă titlul *Sfătuirea unui anonim* — observăm asemănări nu numai de idei, ci și textuale cu *Stimuli virtutum* (cf. *Comentarii*, nr. 246). Adăugăm detaliul curios că *Monitum* poate fi regăsit în lecturile pioase catolice, ceea ce dă loc la îndoieli asupra originii sale unitariene. În 1858, Filip Tancioni, rector al Colegiului pontifical greco-rutean (unit) din Blaj, reimprimă *Sfătuirea unui anonim* sub forma obișnuitei foi volante difuzată la comemorări de clericii catolici, cu dedicația: *Alumnis Pontificii Collegii Graecorum et Ruthenorum ut paucis multa habeant ad vitam rite degendam Philippus Tancioni eiusdem Collegii rector die Sacro Immaculato Virginis Deiparae conceptui an. MDCCCLVIII*. Cum e puțin probabil ca Tancioni să fi reprodus textul după Wissowatius, originea lui trebuie să fie catolică. Canonicele J.M. de Smet de la Universitatea din Louvain a avut bunăvoința să ne comunice că textul în chestiune „face parte dintr-o tradiție destul de veche” și că fragmente din el „se regăsesc separate în orice carte de spiritualitate începînd cu *Imitatio Christi*”, făcîndu-ne să-i putem indica originea.

Cartea a II-a:
Pledoaria Înțelep-
tului (*Dovedirea*)

1. Concepția morală a Înțeleptului (1—75):
Cauza răutății Lumii (3—4)
Fortuna labilis (5—11; 40—63)
Calea regenerării morale (21—24)
Primejdiile lumii (24—45; 55—60)
Lumea = temniță și purgatoriu
(46—47; 74—75)
Soluția fugii de lume (49)
Omul, stăpînul lumii (71—73)
2. Teoria corespondenței între macrocosm și
microcosm (77)
3. Scurte povești morale (78—81)
4. Teoria vîrstelor (83—85 și excursul anexat)
Cele trei accidente ale maturității
5. Încheiere. Teoria celor trei păci

Cartea a III-a:
Traducerea
din Wissowatius
(*Legătura păcii*)

1. Principiile cunoașterii (de sine, a lui Dum-
nezeu, a lumii: 1—5)
2. Lauda virtuții și condamnarea viciului
(6—14)
3. Meditație despre labilitatea vieții (15—17)
4. Căile dobîndirii virtuții (18—77):
apatia (18—19)
castitatea (20)
exemplele bune (21—26, 32—34)
rugăciunea, meditația (27—31, 57)
asceza (35—37, 43—56, 73)
lecturile bune (38—39)
viețuirea corectă (60—66, 71—72,
74—75)
umilința, examenul conștiinței (60 —
66, 71—72, 74—75)

Ediția din 1698, prin care ni s-a transmis textul *Divanului*, mai cuprinde trei prefete și un sumar (*Scara*), de care ne ocupăm mai departe.¹

II. GENEZA „DIVANULUI”

1. Scopul autorului

Judecată în raport cu faza de formație culturală a lui Cantemir și cu opera sa ulterioară, alcătuirea *Divanului* poate părea ciudată. Nu atît felul în care a realizat tînărul cărturar această operă stîrnește nedumeriri, cît ideea de a o scrie.² Putem azi reconstitui profilul său

¹ V. *Circulația „Divanului”*, p. LXXVII-LXXIX.

² Lui N. Iorga cartea i se păruse de-a dreptul „fără scop” (*Istoria literaturii române în sec. al XVIII-lea*, vol. I, Buc., 1901, p. 275).

intelectual și moral la douăzeci și patru de ani. Îl știm pasionat cititor de opere apusene, studiind latina, amator de speculații ca acelea pe care i le prilejuiau lecturile din Van Helmont, atent la evenimentele politice din capitala Imperiului otoman, ca și din Țările Române, preocupări intelectuale sau sociale care vor genera cîțiva ani mai târziu *Sacrosanctae scientiae indepengibilis imago* (1700) și *Istoria ieroglică* (1705). Mărturiile timpului ni-l arată integrat în viața înaltei societăți a Stambulului, cu alaiul ei de petreceri, taifasuri și intrigi pînă la stabilirea cunoscutei reputații de bun conviv, pe care ne-o transmite Pseudo-Nicolae Costin sau Ioan Neculce¹ și ne-o confirmă peșrevurile și semaiurile care fac din Cantemir un clasic al muzicii turcești.² Era, tot atunci, încurcat în griji de familie — căsătoria sa apropiată cu Casandra, fiica lui Șerban Cantacuzino, sau redobîndirea averii părintești însoțită cu japca de Antioh-vodă.³ Dar toate aceste note nu se potrivesc unui om predispus la meditații ascetice și dornic să contribuie prin opere morale la zidirea sufletească a apropielui său.

Ce explică atunci compunerea *Divanului*? Influența misticii ortodoxe, exercitată asupra lui prin Cacavela, determinantă pentru orientarea primei faze din opera lui Cantemir — așa cum au presupus unii autori?⁴ Dacă formația culturală a lui Dimitrie cuprindea și elemente ale doctrinei ortodoxe, nici o altă activitate a sa din aceeași perioadă nu-l prezintă ca un militant pe tărîmul eticii creștine. Însăși împărțirea operei sale în faze — mistică și raționalistă — nu răspunde de altfel unor caracteristici convingătoare și, pe bună dreptate, s-a remarcat⁵ că influența lui Cacavela, dascălul ortodox, a fost mai puțin idealistă decît a lui Van Helmont, în același timp antiscolastic, mistic și iraționalist.

¹ „Fiind el om isteț, știind și carte turcească bine, să vestise acmu în tot Țarigradul numele lui, de-l cheamau agii la ospetele lor cele turcești, pentru prieteșug ce aveau cu dînsii. Alții zic, știind bine din tambură, îl cheamau agii la ospete pentru zicăături” (Pseudo-Nicolae Costin, *Letopisețul Țării Moldovii de la Ștefan sin Vasilie-vodă*, ed. M. Kogălniceanu, t. II, Iași, 1845, p. 99 ; v. și *Letopisețul* lui Neculce, ed. Iorgu Iordan, Buc., 1955, p. 257: „și-i dzicē Beizadē în tambură. Că așa știē a dzice bine în tambură, că nici un țarigrădean nu putē dzice ca dînsul”).

² Halil Bedfi Yönetken, *Dimitrie Cantemir dans l'histoire de la musique turque*, în *Actes du Colloque international de civilisations balkaniques*, Sinaia, 8-14 juillet 1962, Bucarest, 1962, p. 145-149.

³ P.P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir. Viața și opera*, București, 1958, p. 46 și Gh. Ghibănescu, *Istoria unei moșii*, în *Arhiva*, Iași, 1 (1889), p. 394, 557-558.

⁴ P.P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 47.

⁵ Dan Bădărău, *Filozofia lui Dimitrie Cantemir*, București, 1964, p. 145-147.

Motivul lui Cantemir a fost „moral și literar“?¹

Nici unul din aceste scopuri ale autorului nu trebuie scăpat din vedere, dar pentru înțelegerea primului imbold al alcătuirii și impri-mării operei nici unul nu ni se pare suficient.

Divanul se datorește unei dorințe mari de a scrie și a publica o carte, dorință cum nici un autor român nu mai nutrise la o vîrstă atît de tînă, și cu scopul vădit de a-și stabili o reputație culturală, ca Dimitrie Cantemir. După cum vom vedea, Divanul este o carte scrisă repede și, de la început, cu intenția vădită de a fi dată la tipar.² Nu sîntem în fața roadelor unor meditații pioase, a rezultatelor zbuciumului lăuntric sau a căutărilor unui tînăr chinuit de problemele vieții morale. În planurile lui Cantemir, această primă scriere avea un anumit rost, care trebuie asociat cu celelalte acțiuni ale lui din 1693—1700.

După efemera domnie din martie-aprilie 1693, Dimitrie Cantemir are la Constantinopol condiția precară a unui domn mazilit, pe care numai însușirile sale de om cultivat și sociabil, reputația — ce-i drept, înșelătoare — de om fidel Porții și interesul manifestat pentru valorile culturii islamice i-au putut-o îmbunătăți. Un domn mazilit rămîne însă un pretendent la domnie. În anii exilului său țarigră-dean, speranța revenirii la tron nu l-a putut părăsi nici o clipă; nici între 1693—1695, cînd, căzînd Duca, perspectiva domniei este temporar reactualizată, nici în anii domniei lui Antioh (1695—1700), cînd Dimitrie hrănește noul proiect de a obține tronul Țării Românești, atent poate și la consecințele politice ale dominației Cantemireștilor în ambele principate, nici, mai ales, în 1698—1699, cînd pregătește și încheie căsătoria cu substrat politic ce-i acorda, o dată cu mina Casandrei Cantacuzino, o nouă vocație la tronul socrului său.

¹ P.P. Panaitescu, în *Istoria literaturii române*, vol. I, 1964, p. 613.

² Faptul trebuie reținut ca semnificativ pentru cultura românească din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, cînd tiparul, rezervat pînă atunci cărților de ritual sau juridice, devine și calea de difuzare a operelor scrise de autori laici. Pentru alte opere alcătuite în vederea tipăririi și efectele scontate din asemenea acțiuni a se vedea studiul nostru: *Semnificația politică a unui act de cultură feudală*, în *Studii*, 16 (1963), p. 651—669. De remarcat nota — din aceeași perioadă — „mulți ar fi poftit ca să-și scoată cîte o carte ca aceasta întru numele lor, ca să le rămîie nume vecinic, ci puțini să învrednicează“ (ms. rom. 45 al Filialei Cluj a Academiei R.S.R., f. 1^r, cf. V. Căndea, *Nicolae Milescu și începuturile traducerilor umaniste în limba română*, în *Limba și literatură*, 7, 1963, p. 70). Stabilirea unei celebrități culturale prin scris și tipar era o aspirație pe care o aveau deopotrivă cărturarii și mecenajii români ai epocii: Șerban Cantacuzino și fratele său, Constantin stolnicul, Brîncoveanu și Cantemir.

Era firesc deci ca acest luptător pentru o cauză politică, fără alte arme în surghiunul său decît inteligența și învățătura, care-l făceau însă remarcabil în societatea vremii, să-și pună zestrea culturală în slujba țelurilor imediate.

În perioada preparativelor sale pentru o acțiune ce trebuia să-i asigure un rol politic într-una din Țările Române, una din căile de afirmare nu numai în Moldova, dar și în cercurile politice și culturale din celelalte capitale sud-est-europene, Constantinopolul și Bucureștii, era scrierea și publicarea de cărți. Evoluția Imperiului otoman în această fază de început a Chestiunii orientale adusese în primul plan al politicii pe oamenii cultivați, cunoscători ai gândirii apusene, instruiți în mai multe limbi, capabili să trateze cu reprezentanții puterilor străine de care soarta Porții era din ce în ce mai mult condiționată. Istoria relațiilor internaționale a celei de-a doua jumătăți a secolului al XVII-lea este dominată de Alexandru Mavrocordat Exaporitul, de Dositei al Ierusalimului, la noi de Constantin Cantacuzino, Constantin Brîncoveanu, Spătarul Miclescu — toți oameni politici abili, dar în același timp mari cărturari.¹ Dragomanul din Fanar, stăpîn pe politica otomană a secolului următor, este un om politic de această factură. Timpul generalilor viteji dar ignari trecuse. Între ostașul încercat care fusese Constantin Cantemir și învățatul său fiu nu era treapta urcată de o familie, ci de o epocă, în care diplomații iau locul oamenilor de arme. Dimitrie înțelege că înclinațiile sale cărturărești îi pot oferi nu numai satisfacțiile lecturii și ale meditației solitare. De aceea el nu va fi niciodată omul de cultură retras; întreaga lui operă, oricît de abstracte teme filozofice ar trata ea — ca aceea inspirată din Van Helmont — este adresată societății și scrisă de un om care știe ce impresie puternică face știința asupra contemporanilor.

Prima sa carte trebuia deci să se adreseze cititorilor de-acasă, pentru a atesta — în română și greacă — însușirile autorului

¹ De remarcat elogiile aduse oamenilor politici cărturari de cronicarii acelei vremi, Ioan Neculce sau Pseudo-Nicolae Costin. Vezi în *Letopiseșul* acestuia din urmă portretele lui Constantin Duca, Alexandru Mavrocordat [„om învățat în toate învățăturile, așa filosofește, astronomeste cum și teologhește, carele se arată din cărțile ce au făcut și se află tipărite” (s.n.), „om vestit și la împărățiile creștinești”; sau al fiului său, Nicolae, descris în rest fără simpatie, dar prețuit pentru că „și în filosofii și în istorii și într-altele ce se cade a ști unui domn (s.n.) era deplin învățat; știa și cîteva limbi” — *ed. cit.*, p. 45, 81 și 98]. Pentru Neculce, pretendentul Davidel din timpul lui Antioh Cantemir „avé ceteală, pravilă mare” (*Letopiseșul Țării Moldovei, ed. cit.*, p. 209).

său¹: un domn creștin, cu respectul tradițiilor ideologice dominante în societatea vremii, iscusit în arta scrisului, erudit — de la *Biblie* și Sfinții Părinți, până la clasicii greci și romani, sau înțelepții orientali. Cartea avea să-i răspîndească o dată cu titlul domnesc (Ioan Dimitrie Cantemir-voievod) și certificatul de cărturărie al unui învățat cunoscut în lumea grecească, Ieremia Cacavela, publicat în fruntea volumului. În sfîrșit, opera — închinată lui Antioh, dar tipărită „în slava și folosința moldovenescului niam” — era o declarație de îndoit atașament față de țară și față de domnescul său frate. Omagiu neîntemeiat adus acestuia din urmă, ceea ce reiese cu prisosință din elogiile suspecte în exagerarea lor ale epistolei dedicatorii, mai ales că — după cum arată epilogul — tiparul a fost plătit nu de Antioh, ci de Dimitrie, care apoi a dăruit cartea. Așadar, nu un sprijin material pentru imprimare cerea el fratelui său, închinîndu-i prima lui operă. Dar afirmarea superiorității intelectuale a lui Dimitrie, care însemna tot timpul un concurent posibil la domnie, nu putea bucura pe voievodul din Iași, și acest sentiment trebuia îndulcit. Pe de altă parte, protestele de dragoste frățească din *Cartea de închinăciune*, citite cum trebuie la București, arătau deopotrivă că partida Cantemireștilor nu e divizată și că Dimitrie nu tronul Moldovei îl rîvnește.

Pentru că Dimitrie trebuia să publice o carte, genul literar i-l impunea însuși stadiul de evoluție al literaturii noastre, nedesprinsă încă de gîndirea religioasă. Analizînd produsele tiparului din acea epocă, întîlnim cărți de ritual, de predici, de polemică anticatolică, de morală și legiuiri, majoritatea apărute în Țara Românească. Cronicile nu se tipăreau încă, celelalte genuri laice nu erau cultivate. O scriere originală în domeniul eticii oferea îndoitul avantaj al nouității și al neutralității.

Prin publicarea *Divanului*, Cantemir sprijină în Moldova o politică culturală de tipărituri în română și greacă, politică părăsită de la Vasile Lupu, abia reluată de Antioh-vodă, dar care, în Țările Române, rămînea apanajul major al lui Constantin Brîncoveanu. Peste doi ani ar fi trebuit să apară *Imaginea de nezugrăvit a științei*

¹ Concepția lui Dimitrie Cantemir însuși despre „prințul luminat” se vede din admirația lui pentru Constantin Duca, „pe care îl așez mai presus decît pe cei mai mulți din vechii greci”, rival domnesc al Cantemireștilor, dar nu mai puțin prețuit ca om de înaltă cultură (cf. *Histoire de l'Empire Othoman*, trad. de la Jonquière, t. I, Paris, 1743, p. 115, și D. Russo, *Studii istorice greco-române*, t. II, București, 1939, p. 423—424, n.1). V. și caracterizarea lui Alexandru Mavrocordat Exaporitul, om „de spirit pătrunzător, amator de glorie” (Dimitrie Cantemir, *op. cit.*, t. II, p. 254 și 287; ed. I. Hodoș, Buc. 1876, p. 729, care „nu cunoaște mai puțin limbile și poezia orientalilor decît genul curții otomane”.

sacre¹. Autorul ei mai proiecta să scrie și „toată învățătura *Loghicăi* pe limba noastră”², carte care, spre deosebire de *Istoria ieroglifică*, de circulație restrinsă datorită cuprinsului său politic, s-ar fi putut publica. De observat că programul editorial al tânărului Cantemir avea superioritatea de a cuprinde lucrări originale, remarcabile pentru toți cititorii de română și greacă. Nu cărți de ritual urmau să apară la Iași, ci scrieri de morală sau cugetare ale unui autor moldovean. Prilej de reflecții atât pentru stolnicul Cantacuzino, cât și pentru Constantin Brincoveanu, atenți la orice mișcare a pretendentului domnesc din Stambul.

Zestrea culturală a lui Cantemir și-a găsit astfel valorificarea într-o operă ale cărei conținut, formă și scop sînt la fel de importante pentru a defini stadiul de dezvoltare cărțurărească al autorului. *Divanul* nu este deci izbucnirea unui misticism militant, ci prima scriere a unui om al culturii sud-est-europene din pragul înnoirii sale, care știe că această cultură are o funcție socială și politică.

2. Data redactării

Divanul conține cîteva elemente care permit datarea manuscrisului. Epistola dedicatorie către Antioh Cantemir a fost trimisă „de la Udriiu”, adică Adrianopol, desigur însoțind manuscrisul cărții.³ În 1697—1698 Dimitrie trece de cîteva ori prin Adrianopol, după cum ne informează el însuși în *Istoria Imperiului otoman*: mai întîi, în preajma lui 23 aprilie 1697, cînd sultanul Mustafa II își mobilizează trupele la Adrianopol în vederea campaniei împotriva austrieilor, la care participă și Cantemir.⁴ Cu acest prilej, Dimitrie „au vinit în cai de olac de la-mpărație [de la Udriiu] aice în Ieși, la frate-său, cu trebi împărătești. Ș-au ședzut aice în Ieși numai patru-cinci zile și iar s-au întors în cai de olac înapoi, de-au purces cu-mpăratul la oaste”⁵. Nu credem însă că manuscrisul *Divanului* va fi fost adus cu acest prilej la Iași, deoarece în acest caz nu vedem de ce epistola dedicatorie ar fi fost localizată „de la Udriiu”. A doua oară Cantemir trece prin

¹ Și *Sacrosanctae scientiae indepingibilis imago* este o carte scrisă repede (între martie și septembrie 1700), neterminată — autorul o concepute în două tomuri, din care numai pe cel dintîi l-a realizat — și, deși neîncheiată încă, trimisă la tipar la Iași (P.P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 55; Dan Bădărău, *op. cit.*, p. 130), unde nu va fi însă, publicată.

² *Istoria ieroglifică*, *ed. cit.*, p. 6.

³ *Sacrosanctae scientiae indepingibilis imago* este însoțită, la fel, de o scrisoare trimisă lui Ieremia Cacavela.

⁴ *Histoire de l'Empire Othoman*, *trad. fr. cit.*, t. II, p. 243.

⁵ I. Neculce, *Letopiseșul Țării Moldovei*, *ed. cit.*, p. 209.

Adrianopol la întoarcerea din nefericita campanie otomană în Ungaria, spre sfârșitul lunii Djumadi ul-evvel 1109, ceea ce corespunde cu prima parte a lunii decembrie 1697.¹ El petrecuse câteva luni într-un teritoriu de mare răspîndire a învățăturii unitariene și de cultură medievală în limba latină; este foarte probabil ca în aceste împrejurări să fi găsit nu numai lucrarea lui Wissowatius — *Stimuli virtutum ac fraena peccatorum* —, a cărei traducere o va include, ca a treia parte în *Divanul*, ci și alte izvoare latinești ale operei sale.

Fără îndoială că aceste cărți îi puteau fi accesibile și la Constantinopol, unde îl știm pe Dimitrie în prietenie cu de Châteauneuf, ambasadorul Franței, ca și cu acela al Olandei, Colyer (opusculul lui Wissowatius apăruse la Amsterdam). Dar bibliotecile școlilor, mănăstirilor și castelelor din teritoriul străbătut de armatele otomane — de la Timișoara pînă la Zenta și Peterwardein — ofereau tînărului cărturar moldovean mai multe posibilități de contact cu literatura occidentală decît cele din Constantinopol, ceea ce ne îngăduie să reținem drept mai sigură prima noastră ipoteză. Cum perioada unei campanii militare nu este propice lucrului literar, evident că nici la această a doua trecere prin Adrianopol nu putea Cantemir trimite *Divanul* terminat la Iași.

Către sfârșitul lunii Zi-lca'de 1109 (11 mai — 10 iunie 1698), curtea lui Mustafa II se mută la Adrianopol², de unde sultanul urmărește evoluția operațiilor militare de la Belgrad, ca și negocierile lui Alexandru Mavrocordat preliminară păcii de la Carlowitz. Curtea imperială fiind centrul politic al imperiului însuși, este limpede că Dimitrie a stat și el la Adrianopol pînă după încheierea păcii de la Carlowitz, la sfârșitul lui ianuarie 1699. De aci a plecat el spre Iași pentru căsătoria cu Casandra Cantacuzino, care a avut loc la 9/19 mai 1699.

Este deci foarte probabil ca, după sosirea la Adrianopol în iunie 1698, Cantemir să fi expediat manuscrisul lucrării sale la Iași, împreună cu epistola către Antioh-vodă, în care îl roagă să îngăduie „ca și acéstea ale méle ostenéle... a să sămăna, a să sădi și tuturor depreună a să obști“, adică să aprobe tipărirea cărții. Perioada dintre decembrie 1697 și iunie 1698 ar corespunde astfel cu aceea a redactării definitive a *Divanului*.³

¹ *Histoire de l'Empire Othoman*, t. II, p. 252.

² *Op. cit.*, p. 255.

³ Cea mai veche biografie a lui Dimitrie Cantemir atribuită lui T.S. Bayer (P.P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 14) și publicată în *Operele principelui Demetriu Cantemir*, t. VII, București, 1883, anexă, p. 3—5, sub titlul *Vita principis Demetrii Cantemirii*, descrie *Divanul* astfel: *Librum Graeco-Moldavum Divan, sive Tribunal*

Pot fi grupate în *directe* și *indirecte*, iar acestea, la rîndul lor, se clasează după locul pe care-l ocupă în alcătuirea operei, motive de inspirație pentru concepția cărții, opusculu sau fragmente *integrate* ansamblului operei sau simple *materiale de construcție* (sentenții, maxime, comparații, exemple celebre, citate biblice etc.). Un adevărat florilegiu, cum își prezintă autorul însuși opera, asemănător atîtor alte scrieri de edificare spirituală din literatura europeană a timpului.

Dar nu numai europeană. Literaturile orientale — persană, arabă și turcă — îi ofereau lui Cantemir suficiente exemple de asemenea antologii într-o epocă în care fiecare autor „își culegea bunurile unde le găsea”, iar concepțiile despre originalitate sau proprietate literară erau cu totul altele decît cele de astăzi.

O operă care l-a impresionat pe tînărul cărturar pînă la memorizarea de expresii, imagini sau pasaje întregi a fost *Gulistan* (*Grădina cu trandafiri*) a delicatului poet persan al-Saadi. Patru citate¹, dintre care unul cu referința exactă *Heilsadi* (celelalte sînt puse numai pe seama unui anonim „poet arăpesc” sau „stihotvorț persiesc”), sînt luate din prefața *Gulistanului*. Alte cîteva comparații și sentințe sînt folosite în epistola dedicatorie către Antioh Cantemir. Ca și al-Saadi, Dimitrie Cantemir a scris un florilegiu, adică „un de floricéle cules și legat mănuchiaș... cu oarece și osîrdie și ostenință din a multora nu de pemintești ce cerești ogoară neveștedzitoare floricéle cu nestricătoriu miros adunate și-ntrulocate”. Opera poetului persan era, la fel, „o grădină”, în care — ca și în *Divanul* — proza alternează cu versuri purtînd titlul „stih”, „distih”. Asemănările cu *Gulistan* ne învederează astfel că „divan” voia să însemne pentru Cantemir mai mult decît o „judecată” (κρίτησις în titlul grecesc), și anume, o „culegere”, ca celelalte opere orientale astfel intitulate, dintre care cel puțin *Divanul* persanului Hafiz trebuie să fi fost cunoscut autorului nostru.

Sintem negreșit în fața primei antologii a unui autor român. *Floarea darurilor*, cunoscută mai demult literaturii noastre și tipărită de Antim în 1700, era doar *traducerea* unei cărți italiene.

dictum, qui editus est Moldaviae cum adhuc 17 aetatis suae annum ageret. De aici Ovid Densusianu (*Istoria literaturii române*, [Buc.], 1898, p. 510—511) trage concluzia că *Divanul* a fost scris prin anii 1690—1691, cînd Cantemir avea doar 17 ani. Este evident însă că *autorul biografiei se referea la data publicării Divanului, pe care o așază greșit în 1690, iar nu la aceea a redactării cărții*. De altfel, în republicarea biografiei (*Histoire de l'Empire Othoman*, trad. de la Jonquières, t. II, Paris, 1743, p. 324), *Divanul* este descris numai: „Le Monde et l'Ame, imprimé en Moldavie en Grec et en Moldave, c'est un livre de sentiments moraux en forme de dialogues”. Detaliul vîrstei autorului la data publicării fusese înlăturat.

¹ *Divanul*, I 77, II 71, 72, 85.

Altă lectură directă i-a sugerat lui Cantemir subiectul însuși al cărții. Aceasta a fost una din numeroasele scrieri care dezvoltau tema atât de răspîdită în literaturile medievale europene a *disputei dintre suflet și corp*. Pornind de la un pasaj din epistolele pauline¹, autorii acestor dispute s-au străduit să demonstreze opoziția radicală dintre aspirațiile înalte ale sufletului și pornirile josnice ale trupului, incluzînd apoi în conflict omul și lumea, inima și ochiul, microcosmul și macrocosmul², precum și alte realități sau ficțiuni polare. Cercetătorul rus F. Batiuşkov a întreprins la sfîrşitul secolului trecut o amplă anchetă asupra scrierilor despre lupta sufletului cu trupul în literatura medievală³, fără a reuşi să le inventarieze pe toate. După Grigore de Nazianz⁴, Boetthus⁵ și Efrem Sirul în secolele IV—V, tema ispiteşte pe gînditori, scriitori, poeți, așa încît în seria de opere din această familie vom întîlni numele lui Bernard de Clairvaux⁶, episcopul Hildebert⁷, a lui Peyre d'Aulvergne⁸ sau Jacopone da Todi⁹.

Cantemir este unul din ultimii scriitori europeni care tratează acest subiect. După el, de o anumită răspîndire s-au bucurat numai

¹ Cf. Ulbrich Wilckens, *Weisheit und Thorheit. Eine exegetisch-religionsgeschichtliche Untersuchung zu 1. Kor. und 2.*, Tübingen, J.C.B. Mohr, 1959, 209 p. O dispută între simțuri și rațiune scrisese în antichitate Democrit, apoi Galenus, în tratatul său *Despre arta medicală* (cf. Dan Bădărău, *op. cit.*, p. 118). Ovid Densusianu, *op. cit.*, p. 518, credea că disputa — modelul cărții — a fost „vreo compunere greacă, poate și o compunere turcească, pentru că în numeroasele variante citate de d-l Batiouchkoff [în studiul *Spor dușt s telom*, v. mai jos] sînt multe asemenea variante poate cunoscute de Cantemir“.

² Vezi asemenea exemple în Bonvesin da Riva, *De anima cum corpore*, publicat de Bekker în *Monatsberichte der Königl. Preuss. Akad. der Wiss. zu Berlin*, 1851, p. 132—146. Alte „conflicte“ în poezia truverilor a semnalat Friedrich Diez, *Die Poesie der Troubadours*, 2. verb. Aufl. von Karl Bartsch, Leipzig, 1883, XXIII + 314 S.

³ F. Batiuşkov, *Skazaniia o spore dușt s telom v srednevekovoi literature*, în *Jurn. Min. Narodn. Prosv.* 16 (1890), vol. 271—272; 17 (1891), vol. 273—276 (cf. și recenzia lui A. Veselovskii, *idem*, 18 (1892), vol. 280, p. 149 și urm.); broșură se parată, Sanktpeterburg, 1891.

⁴ *Comparația vieșilor sau dialogul Lumii cu Sufletul (Carmina iambica, XIX)*, v. J.P. Migne, *Patrologia graeca*, t. XXXVII.

⁵ *De consolatione philosophiae libri V*; v. Minghierile filozofiei, trad. David Popescu, București, Casa școalelor, 1943, p. 166.

⁶ *Contrasto che fece l'anima col corpo, il quale contrasto ebbe in visione Santo Bernardo*, Venezia, Società di Bibliofili, 1844, 121 p.

⁷ *De querimonia et conflictu carnis et spiritus*, în J.P. Migne, *Patrologia latina*, t. CLXXI, col. 989—1004.

⁸ *Lou contract del cors e del arma*, apud. Batiuşkov, *Skazaniia*, loc. cit., col. 271.

⁹ *Contracto fra l'anima e il corpo*, *ibidem*.

Cugetările lui Gabriel Thureson Oxenstiern (1641–1707), care cuprind și un *Dialog între trup și suflet*¹.

Care din scrierile de mai sus l-au putut inspira pe Cantemir — n-am putut stabili încă. Literatura bizantină cunoaște două dispute de mai mare notorietate: prima a lui Philippos Monotropos (Filip Solitarul, sec. XI), intitulată *Dioptra*²; iar a doua, atribuită lui Grigore Palamas, celebrul doctrinar al isihasmului, al cărei autor este de fapt Mihail Choniates (sec. XII)³, intitulată *Personificări felurite, de gîl-ceaună și mai ales de judecată, arătînd ce ar spune sufletul împotriva trupului judecîndu-se cu el în divan și ce trupul împotriva lui, precum și răspunsul judecătorilor*⁴. După cum s-a mai arătat⁵, *Divanul* are comune cu *Dioptra* tema disputei, personajele (Înțeleptul și Lumea sînt, pentru Cantemir, Sufletul și Trupul, interlocutorii din opera lui Filip), planul cărții (dialog în partea I, pledoarie cu temeuri scripturistice în a II-a, mic tratat moral în a III-a). La aceste similitudini adăugăm faptul că însuși Cantemir amintește în *Cartea către cetitoriu* titlul obișnuit al scrierii lui Filip în manuscrisele medievale (*Trei dioptre*), comparîndu-și opera cu „trei luminoase și neprăvuite oglinde” oferite cititorului pentru a-și examina calitățile și

¹ *Pensées de Monsieur le Comte Oxenstiern sur divers sujets, avec des réflexions morales du même auteur*, Nouvelle édition, t. I, Paris, 1772, p. 116–120: *Dialogue entre le corps et l'âme*, p. 194–196: *De l'incertitude des choses de cette vie*. Alte locuri paralele cu *Divanul* în exemplul lui Xerxes, care face pod peste mare, sau al lui Alexandru, care — după ce subjugase întreaga lume — moare fără a moșteni decît o groapă de șase picioare. *Cugetările* lui Oxenstiern au fost traduse de mai multe ori în literatura română a secolelor XVIII–XIX (v. A. Lambrior, *Limba veche și nouă. Tălmăcirea în românește a scrierilor lui Oxenstiern*, în *Convorbiri literare*, 7 (1873), p. 325–334; M. Gaster, *Chrestomatie română*, vol. I, Leipzig — București, 1891, p. XLVIII–I; N. Drăgan, *Pagini de literatură veche*, în *Daco-romania*, 3 (1921–1922), p. 238–240; N. Cartoian, *Cărțile populare în literatura românească*, vol. II, București, 1938, p. 215–216.) Traduceri în manuscrise din 1750–1807 semnalează Șt. Pașca, *Des copies du „Divan” de Démètre Cantemir en Transylvanie*, în *Académie Roumaine. Langue et Littérature. Bulletin de la Section Littéraire*, 2 (1943), p. 117, n. 1 și p. 118.

² J.P. Migne, *Patrologia graeca*, vol. CXXVII, col. 701–902 (trad. latină de Pontanus); introducerea operei (*Plîngerile*) a fost publicată de Emm. Auvray, *Bibl. de l'Ecole des hautes études*, fasc. 22., Paris, 1875, și de E.S. Shuckburgh, *The Soul and the body*, în *Emmanuel College Magazine*, 5 (1894), nr. 2–3.

³ Cf. A. Sonni, Michail Akoniat — autor „*Olicetvorenîia*” *pripistvaemago* Grigoriu Palame, în *Vizantiiskoe Obozrenie*, 1 (1915), p. 104–109, și G. Stadtmüller, *Michael Choniates Metropolit von Athen (1138–cca 1222)*, în *Orientalia christiana periodica*, 1934, vol. 33, 2, 91, p. 125–325.

⁴ Publicată în J.P. Migne, *Patrologia graeca*, t. CL, col. 1347–1372 și 959–987 (trad. latină); cf. și ed. Albert Jahn, Halle, 1885.

⁵ P.P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 50.

defectele (*dioptra* = „oglină”). Cantemir cunoaște neîndoiește *Dioptra* și, de altfel, el o putuse citi și în traducerea românească efectuată tocmai în timpul lui.¹ Dar împrumuturile sale se opresc la cele semnalate. Textele celor două opere nu vădesc alte contaminări. S-a afirmat chiar² că înseși concluziile generale ale *Dioptrii* și *Divanului* diferă, prima îndemnând la fuga din lume, al doilea căutând împăcarea dintre Înțelept și Lume — o soluție laică.

În ce privește *Personificările* lui Michail Choniates, personajele care se înfruntă sînt tot Sufletul și Trupul. Teoria vîrstelor³, afirmația că pînă la douăzeci de ani omul este sub imperiul poftelor, comparația copilăriei cu bătrînețea ca vîrste iraționale din cauza slăbiciunii trupesti⁴, apărarea condiției nobile a Trupului (ca instrument al Sufletului), a rolului său în viață și a bunătății sale înnăscute, acuzația că Sufletul, opunîndu-se Trupului, face legi contra firii — sînt tot atîtea idei pe care le întîlnim și în *Divanul*. Mai trebuie adăugate unele asemănări în procedeele literare, frecvența epitetelor și exclamațiilor în ambele scrieri, care pledează într-o anumită măsură pentru o contaminare sau un izvor comun. Dar Choniates nu folosește dialogul, ci dă cuvîntul Sufletului și Trupului în două pledoarii succesive, soluția disputei fiind o „sentință” a judecătorilor, iar cît privește concluziile celor două „dispute”, autorul bizantin refuză distincția radicală dintre Suflet și Trup, așa cum încerca s-o prezinte Sufletul, ca o eroare manicheistă⁵.

Știm însă că după redactarea *Divanului* Cantemir își continuă activitatea prin traduceri sau prelucrări din opera lui Van Helmont (*Icannis Baptistae van Helmont physices universalis doctrina* și *Sacro-sanctae scientiae indepingibilis imago*). Admițînd că dînsul cunoștea scrierile filozofului flamand încă din 1697 (operele acestuia apăruseră la Frankfurt în 1682 și ele putuseră fi găsite de Cantemir în aceeași campanie turco-austriacă la care luase parte)⁶, o contaminare probabilă între *Divanul* și *Venatio scientiarum* a lui Van Helmont — în care se înfruntau Sufletul și Rațiunea — trebuia verificată. Dan Bădărașu, care a comparat cele două opere⁷, a ajuns însă la concluzia că „numai

¹ În studiul nostru *Nicolae Milescu și începuturile traducerilor umaniste în limba română*, p. 33, n. 3, am semnalat un fragment din *Dioptra*, tradus în secolul al XVII-lea, în ms. rom. 894 al Bibliotecii Academiei R.S. România, f. 153^r — 182^r.

² P.P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 50.

³ Vezi *Patrologia graeca*, *loc. cit.*, col. 1356 D.

⁴ *Idem*, col. 1 353 CD.

⁵ *Idem*, col. 1 372 BC.

⁶ Vezi mai jos, p. LXXXIV, argumentul nostru întemeiat pe alegoria Înțeleptului.

⁷ *Op. cit.*, p. 118 — 120.

procedeu folosit oferă similitudini" (dialogul), dar *Divanul* tratează probleme din domeniul eticii, în timp ce *Venatio scientiarum* se ocupă de chestiuni gnoseologice, vrînd să demonstreze superioritatea Intelectului asupra Rațiunii. Adăugăm că, tocmai prin aceasta, *Divanul* se deosebește fundamental de scrierea lui Van Helmont, Cantemir desfășurînd disputa la tribunalul Rațiunii, iar nu la al unei facultăți superioare acestuia.

Astfel stînd lucrurile, este mai prudent poate să afirmăm că *Divanul* face parte din genul literar al „disputelor dintre Suflet și Trup“, fără a-i stabili dependența de vreuna din scrierile de mai sus. Abundența acestor scrieri în literaturile latine medievale impune comparații laborioase pentru a răspunde definitiv la întrebarea dacă Dimitrie Cantemir și-a luat motivul principal doar, sau și alte elemente, dintr-un asemenea izvor. Deocamdată, prima parte a *Divanului* — dialogul între Înțelept și Lume — are o tratare atît de cursivă și poartă în asemenea măsură pecetea literară a lui Cantemir, încît putem admite că nu ne aflăm în fața unei traduceri.

Cartea I cuprinde și alte ecouri ale lecturilor lui Cantemir. Întreg procesul lumii, al nestatorniciei și deșertăciunii ei, partea în care Înțeleptul dezvoltă clasicul motiv al norocului nestatornic (*Fortuna labilis*), atît de frecvent în literaturile antică și medievale, ne trimite la cealaltă operă a literaturii noastre care tratase frumos acest motiv, poemul *Viața lumii*, al lui Miron Costin. Contaminările pot fi demonstrate și textual:

Miron Costin, *Viața lumii*
(pagina, versul)¹

Zice David prorocu: Viața
ieste floare (320/13).
Fum și umbră sînt toate, visuri
și părere (320/9).

Norocul la un loc nu stă, într-un
ceas schimbă pasul (321/9).
Deșertarea deșertărilor și toate
sînt deșarte (319/motto).
Orice faci, fă și caută sfîrșitul
cum vine.

D. Cantemir, *Divanul*
(Cartea I, capitolul)

Vădz frumséțele și podoaba ta,
ca iarba și ca floarea erbii (5).
Desfătările tale: pulbere și fum,
carele cu mare grosime în aer
să înalță și, îndată rășchirîndu-se
ca cînd n-ar fi fost să fac (5).

Nărocirea fără hotar (8).

Tu ești deșertarea deșertărilor
și toate îți sînt deșerte (18).
Cea de-apoi socotește (26).

¹ Textul lui Miron Costin, după *Opere*, ed. P.P. Panaitescu, București, 1958, p. 318—323.

„Cine nu-l socotește nu petrece bine (322/14—15).

Cu griji și neticneală avuțiaa pute (322/33).

Unde-s ai lumii împărați, unde ieste Xerxes,

Alixandru Machidon, unde-i Artaxers, Avgust, Pompeiu și Chesar? Ei au luat lume Pe toți i-au stins cu vrémea, ca pre niște spume.

Fost-au, Țiros împărat, vestit cu războaie (321/21—25).

Moartea, vrăjmașa, într-un chip calcă toate casă,

Domnești și-mpărătești, pre nime nu lasă (322/20—21).

Fapta nesocotită aduce perire (322/19).

Îndelungate împărății vremea primenește (321/14).

Unde-s cei din lume

Mari împărați și vestiți (321/17—18).

Viețuiți în ferice, carii mai puține

Griji purtați de-a lumii; voi lăcuiți bine (322/34—35).

Vacul nostru cu-mprumut dat în datorie (322/36).

O, vrăjmașă, vicleană, tu vinezi cu sacul

Pre toți îi duci la moarte. (322/11—12).

Caută la ce l-au adus înșelătoarea roată (321/28).

Una fapta, ce-ți rămîne, buna, te lățește

În ceriu cu fericire în veaci te mărește (323/16—17).

În schimb, imaginea *Fortunei* din Cartea a II-a, cap. 63, a *Divanului* nu pare să provină din scrierea lui Miron, *Graiul solului tăd-răsc*¹, deoarece Cantemir știe că fluviul trecut de Alexandru nu este „Donul“ (*Thanais*), și citează numele lui Croessus (recte: Bessus din *Historia Alexandri Magni* VII, 5), ceea ce ar putea demonstra și o cunoaștere prin alt izvor decât Costin a operei lui Quintus Curtius.

cp. Procesul avuției (27—37).

Ce s-au făcut împărății persilor cei mari, minunați și vestiți? Unde iaste Chiroș și Crisors? Unde iaste Alexandru marele machedonianul?... carii acmu din mijlocul nostru periră și acmu să par că n-au mai nice odănăoară fost?... (34).

A tuturor, sfârșitu unul, adecă moartea (38).

Nesocotința patimă aduce (39).

Dumnădzău schimbă și mută împărățiile (40).

Mulți împărați bogați, cinstiți, mari, tari și vestiți (42).

Fericit carele cu lumea nu s-au amestecat (49).

Omul, împărat peste toate lucrurile lumii, însă toate în chip de zălog îi sint date (54).

Lumea decît tilharii mai rea (58).

Vîrsta și norocirea lumii, ca roata cînd să învîrtește (63).

Nu într-acesta veac, ce în cel viitoriu viața a ți să lungi siléște (64).

¹ Miron Costin, *Opere*, ed. cit., p. 316.

Alixândriia populară era și ea în memoria lui Cantemir când descrie pieirea împăratului Macedoniei prin otravă, în Cartea I, cap. 11. Un text din *Viața și petrecerea sfinților* a mitropolitului Dosoftei (Iași, 1682) este citat (tot fără a da referința) în Cartea a II-a, cap. 53.¹ Apropieri de limbă cu *Istoria Troadei*, cetatea evocată în capitoul următor al aceleiași cărți², vădesc și lectura unei copii manuscrise a acestei opere atît de răspîndită la noi, din care Biblioteca Academiei posedă manuscrisul 86 moldovenesc, datat din 22 iunie 1689.

Divanul mai oferă locuri comune cu *Mărgăritarele* lui Ioan Hrisostom, autor pe care Cantemir îl cunoștea, după însăși mărturia sa³, și cu *Scara* lui Ioan Climax, tradusă cu cîteva decenii înainte de Varlaam mitropolitul⁴. Din *Istoriile* lui Herodot, tălmăcite în moldovenește în aceeași vreme, pot fi scoase unele exemple de puternici ai lumii căzuți victimele norocului nestatornic⁵. Lecturi din *Viețile sfinților* și *Minei* (aci este însă posibilă și o influență liturgică), se vădesc în Cartea I, cap. 35; sfîrșitul acestei cărți oferă o paralelă cu *Viața sfinților Varlaam și Ioasaf*, tradusă — cum știm — în limba noastră în același veac al XVII-lea de Udriște Năsturel⁶.

O dependență mai sigură de un model de limbă latină demonstrează analiza Cărții a II-a, mic tratat de morală în 85 de capitole a cărei paralelă dramatizată formează substanța dialogului din Cartea I. Latinismele (*încercările, împregiurările* din lat. *circumstantiae*; iarăși *pomenirea* din lat. *rememoratio*, *suppus* cu sensul de „a ascunde“, din lat. *supponere*⁷ etc.), ca și folosirea aproape exclusivă a unor izvoare de limbă latină, lasă istoriografiei noastre literare problema căutării în continuare a acestui model. Este, într-adevăr, neașteptat ca la zece ani după publicarea *Bibliei* de la București, Cantemir să n-o folosească, ci să-și caute citatele din *Scripturi* numai în *Vulgata* sau în altă versiune latină după textul ebraic al *Vechiului*

¹ Cf. *Comentariile* noastre, nr. 120.

² *Idem*, nr. 125.

³ În *Vita Constantinii Cantemirii*, ed. N. Iorga, București, 1923, p. 68. Citează din Omiliile lui Hrisostom în *Scrierea către Golovkin despre conștiință* (v. Pismo Kneazea Dimitrii Kantemira k grafu Gavriilu Golovkinu, ed. N. Titov, în *Citeniia Imp. obșcestve istorii i drevnoslei rossiiskih*, t. 230, 1909, p. 23—27); v. și *Comentariile* noastre, nr. 24 și 33.

⁴ *Idem*, nr. 96.

⁵ *Divanul* I 35 și *Comentarii*, nr. 46.

⁶ Cf. *Comentarii*, nr. 85.

⁷ *Comentarii*, nr. 95, 156.

*Testament*¹. Este de asemenea curioasă denumirea de „sfintul” Augustin sub pana unui ortodox². Toate acestea ne îndrumă către izvorul latin presupus.

Nu este exclus însă ca prezența citatelor din *Vulgata* să se explice numai prin folosirea unui *Thesaurus biblicus*, dicționar de citate în care textele biblice sînt grupate pe teme morale și teologice, ordonate alfabetic — operă extrem de răspîdită în cultura latină medievală³. Citatele din Cartea a II-a a *Divanului* provin neîndoiește dintr-un asemenea izvor, din care se iau nu numai textele, ci și titlurile⁴. Rămîne de stabilit dacă autorul nostru a folosit direct această operă sau printr-o sursă secundară.

În Cartea a II-a a *Divanului*, cap. 54, mai este citată (fără numele autorului) opera umanistului italian Pietro Bizzari, *Persicarum rerum historia in XII libros descripta*, publicată în primă ediție la Anvers în 1583, retipărită la Frankfurt în 1601 — lucrare pe care viitorul istoric al Imperiului otoman o putea cunoaște direct⁵. Cit privește pe Pierre Bersuire, benedictin din secolul al XIII-lea, considerat drept cel dintîi autor francez al unei enciclopedii prin al său *Repertorium morale*⁶ — din care se citează un text în Cartea a II-a, cap. 77, întreaga comparație între macrocosm și microcosm — este iarăși greu de afirmat dacă a fost citit de Cantemir într-una din numeroasele ediții tipărite în secolele XV—XVII sau a fost doar citat după alt autor⁷.

¹ Cf. exemplele date în *Comentarii*, nr. 99, 101, 102, 103, 105, 107, 109, 112, 114, 115, 117, 122, 150, 160. Mai tîrziu, în *Scrisoarea către contele Golovkin despre conștiință* (v.p. XXX, n.3), va cita, în textul rus, tot după *Vulgata*.

² *Comentarii*, nr. 110.

³ Augustin Calmet, *Dictionnaire historique, critique, chronologique, géographique et littéral de la Bible*, nouv. ed., t. VI, Toulouse—Nismes, 1783, p. 216—217 descrie numeroase asemenea concordanțe morale (ale lui Lauret, de Balinghem, Eulard, Wading etc.).

⁴ *Comentarii*, 98, 153, 157, 158.

⁵ N-am putut întreprinde o comparație a operei lui Bizzari (inaccessibilă nouă), cu locurile din *Istoria Imperiului otoman* în care se descriu evenimente din istoria Persiei sau moravuri ale poporului persan. Tocmai aceste date cu caracter etnografic formează însă substanța Cărții a XII-a din *Persicarum rerum historia*.

⁶ *Comentarii*, nr. 139.

⁷ Ultimele cercetări întreprinse în Biblioteca Națională din Viena ne-au demonstrat că textul Cărții a II-a este în cea mai mare parte tributar lui Bersuire. Numeroase motive, citate, pasaje mai întinse, pe care le semnalăm în *Comentarii*, provin din *Reductorium morale*. Faptul că unele contaminări pot fi demonstrate chiar pentru *Epistola dedicatorie* a *Divanului* ar pleda în favoarea unei utilizări directe de către Cantemir a operei benedictinului francez. A se vedea și notele subpaginale ale Cărții a II-a a traducerii versiunii grecești.

Cele două adaosuri ale Cărții I (*Pentru cele șapte a vieții omenești vârste și viața omului ca poama*, în care este integrat la vârsta a cincea textul *Pentru omeneștile a omului de pediapsă timpări carile pînre a vieții aceștia vârste se timpă*) sînt atît de apropiate ca idei și comparații cu opusculele din literatura apuseană a vremii tratînd aceste teme, încît, dacă nu o traducere, cel puțin prelucrarea lor este plauzibilă.¹ Însăși incongruența din titlul celui de-al doilea text (*carile pentru a vieții aceștia vârste* în loc de „care în cursul acestei vârste a vieții sale”, cum trebuie să fie în original) ne sugerează un text latin greșit tradus.

Un ultim izvor direct pe care-l citează Cantemir, anunțînd în două rînduri pe cititor că i-l va pune sub ochi², este opusculul lui Andrea Wissowatius, *Stimuli virtutum ac fraena peccatorum*³. Compararea textului *Divanului* cu această operă, asupra căreia Cantemir insistă, era o obligație a celor doi editori și în special a lui G. Sion, ținînd seama de exigențele unei ediții academice. O asemenea confruntare era impusă tocmai de indicațiile lui Cantemir („acélea ale lui Andrei Vissovașius 70 și 7 de ponturi, ce arată, pe carile *Strămurarea a bunătăților și frîul păcatelor* le numește, adecă indemnarea spre bunătăți și opriala spre păcate... carile mai înainte a le arăta vom”⁴ sau „cartea a triia, carea pentru acéste mai sus pomenite părți [*greșit, pentru: păci*] șéaptezeci și șéapte de ponturi cuprind”)⁵, mai ales cînd, prezent în titlurile primelor două cărți, numele autorului *Divanului* lipsește — după cuviință — în titlul Cărții a III-a. S-ar fi stabilit astfel originea acelei părți din *Divanul* care cuprinde cele mai multe

¹ Comentarii, nr. 85—87 și 147.

² *Divanul*, f. 44^v și 99^v.

³ Andrea Wissowatius (*Wiszwaty, Višovati*), gînditor unitarian originar din Lituania (1608—1678), reprezentant al curentului „Fraților polonezi”, cunoscut pentru interpretarea raționalistă a *Bibliei*, ale cărei înțelesuri le supune judecății minții, iar nu adevărului credinței (cf. *Religio rationalis*, 1685). Opera lui a fost răspîndită în țările protestante și într-o bună măsură și în Transilvania (O. Fock, *Der Sozinianismus nach seinem historischen Verlauf und nach seinem Lehrbegriff*, Kiel, 1847; Ludwick Chmaj, *Andrzej Wiszwaty jako działacz i myśliciel religijny*, în *Bracia Polscy*, Warszawa, 1957, p. 349—407; Z. Ogońowski, *Wiara a rozum w poglądach religijnych socynian i Locke'a*, în *Studia arianskie*, Warszawa, 1959; Günter Mühlpfordt, *Arianische Exulanten als Verboten der Aufklärung*, în *Renaissance und Humanismus in Mittel- und Osteuropa*, 2 Bd., Berlin, 1962, p. 220 și urm.; P. Vaida, *Dimitrie Cantemir și Andrei Wissowatius*, în *Revista de filosofie*, 12 (1965), p. 37—48). O neașteptată confuzie Wissowatius = Wisznowiecki, la N. Iorga, *Histoire des Roumains*, VI, Buc., 1940, p. 540, n. 3.

⁴ *Divanul*, f. 44^v.

⁵ *Idem*, f. 99^v.

Dimitrie Cantemir, portret din perioada constantinopolitană, atribuit lui J.B. Van Mour (Muzeul de artă și ceramică din Rouen).

trimiteri la izvoarele favorite ale umaniștilor medievali (Aristotel, Augustin, Ausoniu, Bernard, Boethius, Caton, Cicero, Epictet, Erasm, Hesiod, Lactanțiu, Platon, Plutarh, Sallustius, Seneca, Socrate, Valerius Maximus), ca și originea cercetată abia recent a numelui unitarianului Crellius¹, citat cu opera sa *Ethica christiana* într-o scriere moldovenească din secolul al XVII-lea. S-ar fi evitat de asemenea conjecturile privind împrumuturile lui Cantemir din Erasm în studiile recente despre Cantemir și izvoarele lui umaniste², sau analiza „originalității” ideilor sale din Cartea a III-a a *Divanului*, idei — cum știm acum — formulate de Wissowatius.

A scăpat neobservată citarea, în aceeași carte a treia (cap. 56) a operei — celebră în secolul al XVII-lea — *De strategematibus Satanae* a gânditorului catolic trecut la Reformă, Giacomo Aconcio. O carte ortodoxă care să citeze o scriere reformată atât de îndrăzneță nu avea ca scuză decât calea indirectă a referinței și ignorarea concepțiilor autorului. Studiile privind istoria gândirii românești la începuturile laicizării ei vor trebui să consemneze totuși această prezență a protestantismului liberal într-o lucrare românească de acum trei veacuri.

Pentru a încheia prezentarea izvoarelor *Divanului* mai rămân de explicat citatele din Augustin și Seneca din Cartea a II-a. Majoritatea sînt din Bersuire. Altele par să provină din obișnuitele dicționare de sentenții și maxime de mare circulație în evul mediu³, folosite fie de Cantemir, fie de autorul scrierii din care s-a inspirat. Și aceste culegeri au fost apusene, în limba latină. Cantemir nu apelează nici la *Albina* lui Antonie Monahul, nici la *Locurile comune* ale lui Maxim Mărturisitorul, nici la *Sacra paralela* a lui Ioan Damaschin — obișnuitele dicționare morale ale literaturii bizantine.

Am arătat mai sus principală sursă a citatelor din *Biblie*; numai versiunea greacă a *Divanului* folosește textul oficial ortodox, *Septuaginta*, din motive pe care le vom arăta mai departe. Ceea ce, evident, nu demonstrează că autorul nostru ignora textele biblice, din care pasaje, figuri de stil, exemple revin adesea în fraza lui, din obișnuința oricărui cărturar al vremii — cleric sau laic — cu asemenea lecturi.

Trebuie încă stabilit locul și ponderea citatelor din autori străini în *Divanul*. Împodobindu-și textul cu referiri la ideile altora, Cantemir

¹ P. Vaida, *op. cit.*, p. 44—45.

² P.P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 51; Dan Bădărău, *op. cit.*, p. 123—124.

³ Una dintre cele mai răspindite era *Flores omnium pene doctorum qui tum in theologiam, tum in philosophiam claruerunt*, per Thomam Hibernicum summa cum diligentia collecti... Lugduni, apud Gulielmum Rovillium sub scuto Veneto, 1575, 942 p.

folosește procedee obișnuite scriitorilor din vremea lui. Citatele sînt concomitent argumente de autoritate, ornamente literare și dovadă de erudiție. De observat, însă, că prin nici una din aceste funcțiuni ele nu sînt decisive în economia cărții. Disputa Înțeleptului cu Lumea se desfășoară, cum spuneam, la tribunalul Rațiunii. Cantemir a vrut ca cititorul să se convingă printr-o deliberare proprie despre necesitatea vieții virtuoză. Chiar citatele biblice nu se impun prin autoritate divină, ci — ca și exemplele luate din autori laici — prin elementul lor rațional.

Cît privește funcțiunea ornamentală a citatelor, nici ea nu trebuie exagerată. Chiar faptul că autorul lasă libertate de mișcare ideilor în Cartea I, înviorată de dialog și de stilul oral, concentrînd referințele biblice în Cartea a II-a, face din această parte a *Divanului* — mic tezaur de citate biblice — o lectură incomparabil mai greoaie decît aceea a disputei. Dar sacrificînd dorinței de a-și demonstra cunoștințele scripturistice — lucru pe care-l anunță chiar din titlul cărții (*Divanul... întîiu izvodit... și de iznoavă din „Vechiul și Noul Testament“ alcătuit*, adaos prin care subliniază importanța acordată citatelor din Cartea a II-a) — Cantemir nu voise să încerce expunerea din prima parte a cărții, unde — fără nici o pagubă pentru economia operei — citatele sînt rare.

4. Elaborarea

Scriitor fecund, cum ne-o demonstrează opera sa întinsă, Cantemir pare să fi fost și foarte expeditiv în procedeele sale de elaborare. *Imaginea științei sacre* a fost redactată în mai puțin de cinci luni, *Istoria ieroglifică* — în opt luni.¹ Nu este deci surprinzător faptul că *Divanul* a putut fi elaborat în șase luni, cum am încercat să arătăm mai sus.

Cititorul, și mai ales critica literară modernă, au o atitudine severă în problema originalității. Autorului i se cer idei și forme de exprimare noi, reluările și împrumuturile reduc aprecierea unei opere. Analiza la care cercetările din urmă au supus *Divanul* pare să ducă la concluzii deosebite de acelea ale autorilor mai vechi, care au văzut în scrierea lui Cantemir „cea dintîi operă filozofică română originală“². Dacă autorul însuși spune în epistola dedicatorie că opera sa este o antologie; dacă a treia parte a ei este tradusă; dacă o altă treime pare

¹ P.P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 55 și 76.

² B.P. Hasdeu, *O scriere de filosofie morală în limba română*, în *Arhiva istorică a României*, 2 (1865), p. 81; cf. și P.P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 51.

calchiată după un model străin — concluziile precedente trebuie revizuite.

Istoria literară trebuie să judece operele în ambianța de idei și procedee a epocii în care au fost create. Dacă am aplica scrierilor literaturii medievale criteriile de astăzi, puține dintre ele n-ar păcătui prin împrumuturi largi de motive, comparații sau pasaje mai mari, luate cu seninătate din alți atutori.¹ Cum literatura noastră dăduse încă în al XVI-lea secol opere de gândire politică exprimând realități locale, ca *Învățăturile lui Neagoe Basarab*, discutarea locului sau întîietății *Divanului* în istoria gândirii românești nu se mai pune în aceiași termeni ca acum un secol pentru Hasdeu. Considerînd cu obiectivitate prima scriere a lui Dimitrie Cantemir, scopul nostru este de a-i judeca importanța în cadrul operei acestui autor, ca și în acela al literaturii române vechi și al culturii sud-est-europene în general. Pentru a ajunge aici, negreșit că prima datorie este de a ști în ce măsură *Divanul* — o culegere de gânduri, texte și idei — redă sau nu atitudinea autorului; cu alte cuvinte, *autenticitatea* operei.

Răspunsul la această întrebare este neapărat afirmativ. Alegînd „din a multora... ogoară neveștedzitoare floricéle”, Cantemir nu realizează o simplă culegere de sentenții și maxime, adesea contradictorii, ca mai toate dicționarele morale, ci le folosește drept elemente componente ale unei structuri noi, al cărei autor este și la care și-a dat, prin urmare, adeziunea. Atitudinea lui este — cum arată în epistola dedicatorie — numai aceea a unui „simplu și neiscusit grădinar”, care alegînd flori străine le răsădește în propria-i grădină, făcîndu-le astfel ale sale, drept „întîia a osteninței mele răsădire și odrăslire”. Dar aceasta este îndeletnicirea oricărui autor umanist, care creează cu orice materiale apreciate pentru frumusețea și înțelepciunea lor, indiferent că sînt produse de gândirea antică păgînă sau creștină, de măiestria cărturarului sau de geniul popular. La fel, Cantemir citează în liniște lingă textele biblice pe Seneca, „măcar că păgîn era”, sau lingă Augustin pe al-Saadi, „persiesc om învățat, măcar că păgîn era”. Prețuind

¹ Încă spre sfîrșitul secolului trecut, Eminescu indică într-o notă curioasă din ms. rom. nr. 2.264 al Bibliotecii Academiei R.S.R., f. 319, procedeul de elaborare al unui dicționar economic: „Pe Carey îl cumpăr-n ediție mare, 'l leg cu hîrtie intercalată. Șterg toate pasajele netrebnice din el, traduc partea bună, tot ce e sănătos ca idee. Tot așa fac și cu List și cu alți economiști ce-mi convin. Fac un mic dicționar, *Der Grundbegriff der N. Oekonomie*, cu un sistem prevăzător de rezultate ale ideii generale. Producțiunea.” [A.Z.N. Popp, *Din preocupările economice ale lui Mihail Eminescu, în Viața economică*, 2 (1964), nr. 24 din 2 iunie, p. 16.]

adevărul și frumosul dintr-o atitudine nouă, umaniștii care treceau peste hotarele dintre religii n-aveau nici sfiala de mai târziu de a cita sau copia pînă la abuz scrieri străine. Ei le folosesc liniștiți, mai ales cînd textele împrumutate adaugă autoritatea unor nume celebre de filozofi și poeți ai antichității sau evului mediu.

Asemenea procedeu nu împiedică personalitatea autorului să se manifeste. În Cartea I a *Divanului*, Cantemir este acela din *Istoria ieroglifică*: viu, polemic, colorat în imaginile și expresiile folosite, apropiat de vorbirea populară moldovenească a vremii, conciliant cu ideologia religioasă dominantă și cu atitudinea laică a omului din secolul al XVII-lea. În Cartea a II-a și a III-a, autorul *modifică*, oriunde i se pare că textele se abat de la viziunea sa doctrinară, sau *adaugă* din propriile sale lecturi orientale sau bizantine, religioase sau laice — cu alte cuvinte, își corectează și își completează izvoarele. El nu este nici un simplu traducător al lui Wissowatius, atent să-i lase textul nealterat, nici un compilator dornic să-și atribuie opera altuia. Cum am arătat mai sus, el anunță în două rînduri că a treia carte a *Divanului* este scrierea lui Wissowatius, dar Cantemir o încorporează operei sale pentru că o consideră conformă viziunii sale doctrinare și morale, iar în puține locuri unde observă divergențe le soluționează după concepția sa. În general, scrierea lui Cantemir vădește libertatea sa față de izvoare. Păgini, catolici, musulmani, eretici, autorii săi sînt tot atîtea „grădini cu neveștedzitoare floricéle“, din care autorul nostru culege după bunul plac. Este atitudinea obișnuită a gînditorului umanist, bucuros că ideile sale găsiseră la alți autori o exprimare fericită, pe care o adoptă fără rezerve. *Ceea ce împrumută un asemenea autor reprezintă deci propria-i gîndire.*¹ Aceasta ne permite să afirmăm că, indiferent cît de mare este aportul străin în *Divanul*, opera însăși reprezintă în forma sa ultimă o creație exclusivă a lui Cantemir, înfățișînd un stadiu propriu de formație filozofică, etică și literară. El însuși a privit-o așa, după cum reiese nu numai din *Cartea de închinăciune*, ci și din faptul că peste șaisprezece ani, cînd dorește să se recomande Academiei din Berlin, își prezintă drept primă operă *Divanul* și se oferă s-o trimită la Berlin.²

¹ Alt autor răsăritean care nu se sfiește să facă din *Imitatio Christi* sau *Exercițiile spirituale* ale lui Ignățiu de Loyola cărți de pietate ortodoxă este — peste un secol — Nicodim Aghioritul. Prelucrările sale sînt însă împrumuturi ale unor structuri literare sau ale unor forme de exprimare, fără ca tradiția doctrinară să fie contaminată de idei apusene.

² O. Deususianu, *Notițe asupra lui Dimitrie Cantemir*, în *Revista critică-literară*, 2 (1894), p. 65—66.

Încercarea de a reconstitui procesul de elaborare a cărții confirmă raportul dintre partea originală și împrumuturi, dezvăluind și mai bine efortul autorului de a croi din elemente eterogene veșmîntul unei concepții proprii. *Divanul* nu este o carte scrisă unitar de la prima pînă la ultima sa filă, nu este o operă gîndită îndelung și elaborată pe îndelete. Analiza textului ne dezvăluie — dimpotrivă — o alcătuire grăbită, meșterul adunînd materiale adesea prefabricate, cărora numai un real talent literar a reușit să le dea aspectul omogen ce a înșelat pînă nu demult pe cercetători.

O primă problemă este aceea a raportului dintre primele două cărți.¹ Autorul prezintă Cartea a II-a drept un comentariu al celei dintîi, o *Dovedire împotriva Lumii*, o pledoarie în plus a Înțeleptului, care, reluînd capitol cu capitol Cartea I, fie combate argumentele Lumii din capitolele în care vorbea aceasta, fie își întărește cu temeliuri scripturistice sau cu citate din diferiți autori aserțiunile din părțile în care vorbise el. De aici și corespondența între capitolele Cărților I și a II-a.

Dar o analiză mai atentă arată că această corespondență este formală, pentru că în Cartea I titlurile capitolelor nu corespund cu textele în marginea cărora sînt notate.² O asemenea corespondență întîlnim numai în Cartea a II-a. Aici titlul rezumă într-adevăr ideile din capitole, iar ideile etice sau filozofice, motivele literare, uneori abia menționate în Cartea I, sînt dezvoltate pe larg. Observăm deci că numai Cartea a II-a este autonomă. Ea ni se înfățișează ca un mic tratat moral de sine stătător, în lectura căruia nu simțim nici o clipă nevoia de a ne referi la un text de bază, ca în cazul unui comentariu. Dimpotrivă, împărțind Cartea I în același număr de capitole și punîndu-le titlurile corespunzătoare din Cartea a II-a, autorul a făcut *Disputa dependentă de ceea ce prezintă el drept comentariul acesteia*. Din această observație deducem că autorul a elaborat mai întîi micul tratat moral din Cartea a II-a. Dar, după cum am văzut mai sus, la redactarea acestei cărți *Biblia* nu a fost folosită din lecturi directe, ci printr-un *Thesaurus biblicus*, iar autorul dă textele și referințele după *Vulgata*. Celelalte izvoare ale cărții provin tot din literatura medievală apuseană: teoria corespondenței dintre macrocosm și microcosm — din opera francezului Pierre Bersuire; descrierea celor șapte vîrste și a accidentelor ce survin în viața omului la maturitate, cu care se încheie

¹ V. mai sus, p. X-XI.

² Pentru felul cum prezintă autorul acest raport, v. *Comentarii*, nr. 4.

cartea, dintr-o sursă de limbă latină. Exemplele luate din hagiografia răsăriteană (II 52) nu sînt suficiente pentru a înlătura evidența că autorul a urmat întru totul un model din literaturile latine medievale, model ce urmează încă a fi stabilit.

Întîia carte a *Divanului* — disputa între Înțelept și Lume — apare drept comentariul dramatizat al micului tratat moral din Cartea a II-a. Disputa este — sub toate raporturile — partea în care pecetea originalității autorului poate fi cel mai ușor descifrată. Vioiciunea replicii, culoarea epitetelor, plasticitatea imaginilor cu care ne va obișnui Cantemir în *Istoria ieroglifică* se mișcă în prima carte a *Divanului* libere de cursul didactic și monoton al ultimelor două, chiar dacă inspirația din Cărțile II și III este prezentă¹, și exemplul altor dispute dintre suflet și trup, om și lume a stat în fața autorului.

Știm acum că pentru a treia parte a *Divanului* Cantemir n-a trebuit să facă decît efortul unei traduceri. Traducere atentă, desigur, deoarece din textul lui Wissowatius tinărul cărturar omite tot ceea ce nu intra în vederile doctrinei ortodoxe sau adaugă explicațiile de care credea el că are nevoie cititorul moldovean; dar aceste intervenții sînt prea neînsemnate ca să putem afirma că, fie și într-o oarecare măsură, *Stimuli virtutum* ar fi fost adaptată sau prelucrată de Cantemir.

Istoria Divanului pare deci a fi următoarea: lectura modelului ce i-a servit pentru Cartea a II-a duce la o prelucrare sau la o traducere cu intervenții a căror amploare nu o putem deocamdată stabili, apoi — sub influența motivului disputei între suflet și trup — la redactarea Cărții I. Urmează traducerea din Wissowatius, revederea și definitivarea întregului cu mici adausuri din *Stimuli virtutum* în primele două cărți, și *Divanul* este trimis la tipar.

5. Versiunea greacă

Problema autenticității versiunii grecești și-a pus-o mai întîi B.P. Hasdeu², care — apreciind că „din epistola lui Cacavela... se cunoaște clar că însuși autorul scrisese opera sa numai românește” — ajunge, în ediția pe care o dă *Divanului* în 1865, la concluzia inutilității de a retipări „o grecească străină”. Pasajul din Cacavela la care se referă Hasdeu este acela în care Cantemir primește laudele dascălului său pentru „a voroavii înfrumșetare, pre cît a moldovenescului

¹ Vezi în notele Cărții I semnalarea împrumuturilor făcute din ultimele două.

² O serie de filosofii morală în limba română, loc. cit., p. 81.

„niam limbă a cuprinde poate“. O laudă a textului grec lipsește, dar de aci nu se putea conchide că lui Cacavela i s-a trimis doar textul românesc. Numai o comparație a celor două versiuni putea să lămuirească dacă ele sînt datorate deopotrivă lui Cantemir; dar o asemenea comparație nu a fost întreprinsă pînă acum. Sion era încă nedumerit în 1878 „în care versiune s-a scris originalul“¹, dar — ca și Hasdeu — crede „inutil de a reproduce și versiunea greacă, căci ea nu ar fi adus nici o lumină de interes filozofic sau literar“. Pe de altă parte — observă Sion — „versiunea grecească nu ne-ar fi putut da o idee mai bună despre cunoștințele scriitorului: limba în această versiune este atît de neîngrijită, atît de barbară, încît nu o putem califica îndestul“. Mirat „cum însuși învățatul Ieremia Cacavela a putut permite elevului său să iasă la lumină cu o grecească atît de comună și mai ales într-o operă cu un titlu atît de pompos“², Sion vede o singură explicație: „poate că pe timpul acela așa se scria limba grecească și în asemenea ipostază trebuie să respingem ideea că versiunea aceasta a fost lucrarea originară a lui Cantemir, fiindcă de la dînsul nu se mai văd alte opere scrise în limba aceasta“.

Paternitatea lui Cantemir asupra versiunii grecești a *Divanului* a fost deci de două ori contestată prin argumente diferite, dar — ni se pare — nici unul suficient. Lauda versiunii românești nu exclude existența uneia grecești. Limba acestei versiuni este acea „proastă grecească“, obișnuită autorilor care au dorința — umanistă și generoasă — de a fi citați și înțeleși de cît mai mulți, iar nu de o minoritate. În sfîrșit, însuși Cantemir declară că și *Istoria Imperiului otoman* o avea redactată „în întregime în limba greacă și latină“³, deci afirmația lui Sion că el nu a lăsat opere în grecește era neîntemeiată. Un raționament de două ori greșit, bazat în mare măsură pe observațiile superficiale ale lui Sion, va duce cu timpul chiar la contestarea paternității *Divanului*: dacă textul român e tradus după cel grecesc, iar acesta nu aparține lui Cantemir, opera însăși nu-i mai poate fi recunoscută. Un anumit rol în răspîndirea acestei judecăți l-a avut M. Gas-

¹ *Operele principelui Demetriu Cantemir*, t. V, București, 1878, p. X.

² *Idem*, p. XI.

³ *Kniga sistima muhammedanskoj relighii*, Sanktpeterburg, 1722, p. 356. *Panegiricul lui Petru cel Mare*, rostit la Curte, în 1714, de Șerban Cantemir (în vîrstă de numai șapte ani) și, desigur, redactat de tatăl său, era tot în limba greacă (P.P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 190).

ter, care considera *Divanul* drept o traducere din grecește, autorul ei fiind Ieremia Cacavela.¹ Păreră aceasta a trecut apoi la N. Drăganu² și Triaian Bratu³, care o repetă — unul cu rezerve, al doilea fără.

Dintre cercetătorii mai noi, P.P. Panaitescu acceptă că prima scriere a lui Cantemir a fost „scrisă în grecește și românește”⁴, iar Dan Bădărău ezită în a afirma paternitatea lui Cantemir în ceea ce privește versiunea grecească sau — în acest caz — presupune că versiunea definitivă este cea română, trimisă lui Cacavela la Iași. Analizând epistola învățatului grec, Bădărău conchide că „versiunea greacă a precedat și că a fost transpusă apoi de Cantemir în limba română; mai bine zis, lucrarea a fost gândită în grecește, limba de școală a lui Cantemir, și preocuparea sa a fost de a găsi în românește termenii adecuați unei scrieri filozofice”⁵. De curind, Șerban Cioculescu⁶ comunica impresia unui elenist că „bogăția și siguranța în minuirea limbii populare grecești poate pune serios la îndoială paternitatea semnatarului [*Divanului*]”.

G. Călinescu, la rîndul său, consideră⁷ că „încîlcirea frazei din *Divanul*..., școlăreasca și rămuroasa silogistică au fost exagerate. *Cantemir*, traducîndu-se din grecește[s.n.] voia să aducă în limba natală toate grațiile unei fraze de cărturar. Sforțarea lui se cade prețuită avînd mai ales în vedere că trebuie să scoată din nimic un vocabular filozofic”.

Răspunsul la aceste două ipoteze îl poate da numai confruntarea celor două versiuni — neîntreprinsă pînă acum. O asemenea confruntare ne arată: 1° — că ele nu sînt datorate aceleiași persoane; 2° — că *versiunea greacă* este făcută după cea română. Textul grec prezintă în raport cu cel românesc următoarele particularități:

V. *Literatura populară română*, București, 1883, p. 167, și *Chrestomafie română*, vol. I, Leipzig-București, 1891, p. XLVIII.

¹ *Pagini de literatură veche*, în *Dacoromania*, 3 (1921—1922), p. 239.

² *Cărțile populare la români*, în *Revista Fundațiilor*, 3 (1936), nr. 10, p. 67, n. 1.

³ *Dimitrie Cantemir*, p. 47.

⁴ *Filozofia lui Dimitrie Cantemir*, p. 112—113.

⁵ *Despre stilul lui Dimitrie Cantemir*, în *Tribuna*, 2 (1958), nr. 35 (august 30), p. 7.

⁶ *Istoria literaturii române de la origine pînă în prezent*, București, 1941, p. 41.

a) *Repetarea erorilor din textul românesc datorită traducerii mecanice:*

Textul românesc

Versiunea greacă

o picătură de vin [corect: venin]
amestecat (2^v);
nice Besérica Răsăritului, nici
altă Svintă Scriptură [sic!]
pomenéște (31^r);
risul durerilor [om. nu] să va
amesteca (46^v);
care pentru acéste mai sus po-
menite părți [recte: păci] (99^v);
spre a nunții [recte: morții]
venire gătiți a fi ne trebuie
(116^r).

μία σταλαματιῶ κρασί
ἀνακατωμένη.
οὔτε ἡ ανατολικὴ ἐκκλησία,
οὔτε ἄλλη καμία ἀγία γραφή τὸ
ἀναβάλλει.
μὲ τὴν εὐφροσύνην ἀνακατώνεται
ἡ λύπη.
διὰ τοῦτα τὰ ἄνωθεν
σημειωμένα μέρη.
χρεῖα νὰ ἤμεσθεν ἔτοιμοι
πρὸς τοὺς μέλλοντας γάμους.

b) *Deosebiri de sens datorate neînțelegerii textului românesc:*

cînd slăbăsc, atuncea tare sint
(69^v);
și aceasta crede (23^v).
Seneca, car[tea] 101 (115^r și
passim).

ὅταν ἀσθενῶ τότε μέγας
[mare, eroare de lectură]. εἰμὶ.
καὶ ἐτοῦτο τὸ πιστεύω
[cred, în loc de crede].
Σενέκας, βιβλίῳ
[cartea, în loc de epistolă, sensul
din textul românesc]. ρα.

c) *Omisiuni față de textul românesc*

și de bine cine a să dezlupi ar
pofti?
Și de vreme ce-i iubăsc, iată dară
că le sint priiatin, și care ari fi
acela... (19^r).
Apocal. gl. 3, sh. 17 (47^r).
Ecclisiastul... gl. 33, sh. 15
(64^v).
„Iaste ca cum ar fi bogat și
nemică are“. Împotrivă pentru
acel cu bună a sufletului pază
îmbliînd, grădiaște: „Iaste ca

καὶ ἀπὸ τὸ καλὸν ποῖος
ἤθελεν ἀγαπήσει νὰ χω-
ρισθῇ; [om.] καὶ ποῖος
ἤθελεν εἴσται ἐκεῖνος...

om.

om.

εἰσὶν οἱ πλουτίζοντες
ἑαυτοὺς μηδὲν ἔχοντες.
[om.], κεφ. ιγ, στιχ. ζ.

cum ar fi sărac în multe bogății", gl. 13, sh. 7 (67^r);

...ce încă și nepovestită în cumpliciune au simțit durere (însă după trup, nu după dumnădzăire) și fără nice o cărtire și ca mieluşelul blînd acéstea toate au răbdat (132^r)

καὶ ἄτιμον ἄθῶ ὅς
ἐκαρτέρησε. [om.]

d) Încercări de a corecta sau completa textul românesc:

lumea de mincinoase, iară înțeleptul de credincios să dovedește (IV^v);

și apucîndu-te hrăpește și nu te liapădă (3^v).

„ce voiuface să moștenesc împărăția ceriului?” (13^v).

„Toate le are vrémea și cu vremile sale vor tréce toate” (44^r);

acum dară acéle purtătoare de duh nesimțitoriu fiind

„Omului mort necurat nice o nedéjde îi va mai fi” (73^r).

Valerius Marele [sc. Valerius Maximus] (107^r).

ὁ μὲν κόσμος ψεύστης καὶ μάταιος, (mincinoasă și deșartă) ὁ δὲ σοφὸς πιστὸς καὶ ἀληθὴς ἀποδείχνεται.

καὶ πιάνοντάς σε λαχανιάζει (gîfîie) καὶ δὲν σέ ἀφήνει.

τί ποιήσας ζοήν αἰώνιον (viața veșnică) νὰ κληρονομήσω; καὶρὸς τῷ παντὶ πράγματι καὶ τὰπαν τῷ καιρῷ παρέρχεται (e vreme pentru orice și toate trec la vremea lor). τῶρα λοιπὸν ἐκεῖνα τὰ ἄλογα ζῶα ὄντας αἰσθητικά (acele ființe iraționale fiind simțitoare).

τὸ δὲ καύχημα τῶν ἀσεβῶν ὀλλυται (Lauda necredincioșilor va pieri)

Βαλέριος μάξιμος.

Ultimul exemplu arată fie că traducătorul în greacă a cunoscut opera lui Valerius Maximus, fie că a avut în față originalul latin după care fusese alcătuită versiunea românească.

e) Traducătorul în limba greacă folosește „Septuaginta”, iar textul românesc „Vulgata”:

În general, traducătorul în grecește verifică citatele biblice din textul românesc (unde ele au fost traduse după *Vulgata*, versiunea latină a *Bibliei*), cu versiunea oficială răsăriteană, *Septuaginta*. A se vedea, de exemplu: f. 54^v (*Iov.*, 16, 22 și *Ier.*, 6, 4); f. 55^v (*Avac.*, 2, 6 și *Iov.*, 10, 9); f. 61^r (*Prov.*, 23, 35) etc. Această confruntare nu este consecventă însă, de aceea uneori referințele sînt reproduse în forma lor greșită din textul românesc (de pildă, f. 62^r: σοφίας, κερ. γ στιχ. α, δ în loc de *Înț. Sir.*, 41, 1); iar alteori se dă textul grec după *Septuaginta* și referința după *Vulgata* (de exemplu, f. 54^v; *Tobie*, 4, 23 sau f. 58^v : *Var.*, 6, 67 și *Eclisiast.*, 37, 34 — locuri inexistente în *Septuaginta*; f. 56^v: *Eclisiast.*, 43, 26 [*Septuaginta*: 24]. De aici provine și inconsecvența curentă în textul grec a numelui cărții lui *Iisus*, fiul lui *Sirah*, care este numită cînd ὁ ἐκκλησιαστής (*Eclisiastul*, greșit, sub influența numelui *Eclesiasticul* din textul românesc), cînd, corect: ὁ σειράχ.

Comparația celor două versiuni duce și la constatări curioase. Astfel, la f. 73^v, referința din textul românesc *Ps.* 39, 5 este dată după *Vulgata*, dar în cel grecesc (*Ps.* 40, 4) după o ediție latină tradusă din ebraică a *Vechiului Testament*.

Fără îndoială, trebuie ținut seama și de erorile datorate neglijenței traducătorului sau culegătorilor. Astfel, la f. VI^r, trimiterea *Ps.* 74, 8 e repetată greșit în textul grec (în loc de *Ps.* 106, 27); la f. 38^r se pun între paranteze inutile cîteva cuvinte (εἰπὲς λοιπὸν etc.); la f. 66^v, referința la *Ier.* 6, 8 lipsește etc.

Mai observăm că traducătorul în grecește nu are preocuparea identității dintre titlurile Cărilor I și a II-a, de aceea traduce cu cuvinte diferite aceste titluri (cf., de exemplu: I 84—85 cu II 84—85).

Exemplele de mai sus arată că traducătorul în limba greacă nu poate fi una și aceeași persoană cu autorul textului românesc. De neînțelegeri ale textului român, de nerespectarea identității între titlurile primelor două cărți, de omisiuni ca cele semnalate mai sus nu se putea face vinovat autorul, ci un traducător cu o atitudine mai puțin respectuoasă față de textul original al operei. El s-a mărginit a da o versiune greacă „pe-nțeleș”, fără preocupările stilistice ale lui Cante-mir, care — negreșit — ar fi încercat să închidă limba grecească în aceleași tipare întortocheate și nefirești pe care le-a întrebuințat în propria lui limbă.

Proba concludentă că versiunea greacă este ulterioară redactării textului românesc ne-o dă însă confruntarea Cărții a III-a din *Divanul*, cu textul latin al cărții lui Wissowatius, *Stimuli virtutum*.

Iată cîteva pasaje:

Andreae Wissowatii, Stimuli virtutum, fraena peccatorum, Amstaelodami, 1682.

[*Andrei Vissovașius, Strămurarea a bunătăților și frâul păcatelor, în] Dimitrie Cantemir, Divanul, Cartea a triia, Iași, 1698.*

[Ἀνδρέας Βησσοβάτζιος, Κεντρία τῶν ἄρετῶν καὶ χαλινάρια τῶν ἁμαρτιῶν.] Δημητρίου [Καντεμίρ] Κριτήριον, Βιβλίον τρίτον, Ἰασίου, 1698.

Bonum ac beatum vitae statum esse homini appetendum malum autem ac miserum aversandum ac vitandum, quilibet qui modo vere homo, id est ratione utens, vocari meretur, facile agnoscit et confitetur. Quinetiam non male ac improbe, sed bene et honeste vivendum esse, ut beate vivatur plerique qui modo non prosus nefarii ac profligati sunt, non audent diffiteri. Sed ut quispiam prout par est malitiam exuere, seu vitia ac peccata excutere, virtutes vero sibi comparare ac inducere velit et studeat, oportet tum scire causas impellentes et incitamenta quae hominem ad virtutes exstimulent et a vitiis refraenent atque cohibeant; tum etiam nosse media atque modos quibus adiuvantibus istius boni conatus effectum consequi valeat (p. 1).

Ca bine, fericéște și cu odihnă al vieții cust precum să fie omului de poftit și de cercat, iară cel rău și blăstămat precum să fie de scărândiuit și de lepădat, fietecine carile adevărat om iaste, adecă carile cu întriagă minte că să slujéște iaste vrédnic a să chema, prelesne-i iaste a cunoaște și a mărturisi. Că nu rău și fără socotială, ce bine și cinsteș iaste de viețuit ca fericit să viețuiască. Și mai mulți, carii nu de tot sint domoliți, adecă deprinși cu ispitirea, ce nu numai aceia ce fietecine (cîți cătră aceasta de-a-tocma sint) năravurile réle și păcatele a le dezbrăca și a le scutura, iară bunătățile a le agonisi și a le îmbrăca ari vrea și ari pofti. Cătră aceasta dară, întii indeninătoarele și împingătoarele pricini trebue a ști, carile precum cătră bunătăți îl îndiamnă și îl inviteadză, iară de la răutăți îl opresc și îl înfriniadză. Și încă mijloacele și tocmélele a cunoaște i să cade, carile spre a ceștii bunii nevoieșă agiutînd, ca și spre a lor deplin facere a urma să poată (f. 100^v).

Ὅτι πῶς ὁ ἄνθρωπος νὰ ἐπιθυμῇ καὶ νὰ ζητᾷ μὲ καλοσύνην, μὲ εὐτυχίαν, καὶ μὲ ἀνάπαυσιν τὸν περίοδο θ-τῆς ζωῆς, τὸ δὲ κακὸν καὶ ἀπαισιὸν νὰ τὸ ἀποφεύγῃ καὶ νὰ τὸ μισῇ, καθέννας ὅπου κατὰ ἀλήθειαν ἄνθρωπος εἶναι ἄξιός λέγεται πῶς κυβερνᾶται μὲ σωστά μυαλά, εὐκόλον εἶναι, νὰ γνωρίσῃ καὶ νὰ μαρτυρήσῃ πῶς ὅχι κακὰ καὶ ἀσυλλόγιστα, ἀλλὰ καλὰ

καὶ τιμητικὰ εἶναι ἀναγκαῖον νὰ ζῇ τινὰς, διὰ νὰ ζῇ μὲ εὐτυχίαν. Καὶ οἱ περισσότεροι ὅπου δὲν εἶναι δαμασμένοι, ἤγουν συνηθισμένοι μὲ τὴν δοκιμὴν, καὶ ὄχι μόνον αὐτοί, ἀλλὰ καθ' ἑνας ὅπου (ὅσοι εἰς τοῦτο ὁμοιάζουν) ἤθελεν θελήσει καὶ ἐπιθυμήσει, νὰ ἀποβάλλῃ καὶ νὰ ξετινάξῃ ἀπὸ λόγου τοῦ τὰ κακὰ ἦθ, καὶ ταῖς ἀμαρτίαις, τὰς δὲ ἀρετὰς νὰ ταῖς ἀποκτήσῃ καὶ νὰ ταῖς ἐνδύθῃ, πρὸς τοῦτο λοιπὸν πρῶτον τυχένοι νὰ ἐξεύρῃ ἐκεῖναις ταῖς ἀτίαις ὅπου τὸν ἄνθρωπον παρακινοῦν, καὶ τὸν ἀνδρειώνουν πρὸς τὰς ἀρετὰς, ἀπὸ δὲ τὴν κακίαν τὸν ἐμποδίζουν καὶ τὸν χαλινώνουν. Καὶ ἀκομὴ τοῦ πρέπει νὰ γνωρίζῃ τὰ μέτα καὶ τὰ ὄργανα τὰ ὅποια εἰς τοῦτον τὸν καλὸν ἀγῶνα τὸν βοηθοῦσιν, διὰ νὰ ἐμπορῇ νὰ ἀκολουθῇ τὴν πληρεστάτην ἐνέργειαν αὐτονῶν.

Inscitia ac ignorantia rerum scitu utilium, vel inconsiderantia atque incogitantia, est hominibus multorum causa malorum, in virtutibus omittendis et peccatis committendis. Debet praecedere aliqua scientia, ut deinde adsit conscientia. Inscitia autem reperitur saepe in iis etiam qui alioqui multa scire atque variarum rerum gnari et periti esse videntur (p. 1—2).

Ἡ ἀμάθεια καὶ ἡ ἄγνοια τῶν πραγμάτων ὅπου εὐκολα εἶναι νὰ γνωρισθοῦν ἢ ἡ ἀνοησία καὶ ἀσυλλογισία τῶν ἀνθρώπων εἶναι αἰτία πολλῶν κακῶν (χάριν λόγου) εἰς τὸ νὰ ἀφίσουν τὴν ἀρετὴν καὶ νὰ ἀποκτήσουν τὴν κακίαν ἢ τὴν ἀμαρτίαν. Πρέπει τὸ λοιπὸν, πρῶτα νὰ προηγεῖται κάποια μάθησις, ὕστερα ἀπὸ τὴν ὁποίαν νὰ μὴν λείπῃ ἡ καλὴ συνείδησις. Λοιπὸν ἡ ἄγνοια εὐρίσκεται μάλιστα εἰς ἐκείνους ὅπου τοὺς φαίνεται πῶς νὰ ἡξεύρουν περισσὰ καὶ πολλὰ πράγματα νὰ γνωρίζουν καὶ νὰ καταλαμβάνουν καυχοῦνται (f. 100^v—101^r).

A cognitione sui ipsius debet homo ut ab inferiore gradu ad superiorem ascendere, nempe ad cognitionem Dei. Etsi vero Deus sensibus ho-

Neștiința și necunoștința a lucrurilor carile prelesne sînt a să cunoaște, sau nesămăluirea și oamenilor negîndirea a multe răutăți pricină iaste (adecă) în părăsirile bunătăților și în agonisirea răutăților sau a păcatelor. Cade-să dară înainte vreo știință a purcede, ca de-ciia a ascunsului inimii știință să nu lipsască. Neștiința dară mai virtos încă să află în ceia carii multe a ști și a multe lucruri cunoscători și pricepători a fi li să pare (f. 100^v—101^r).

Dintru a sa cunoștință, omul, de la spița cea de gios mai sus a să sui trebue, adecă la a lui Dumnădzău cunoștință, deși dară Dumnădzău cu omeniasca socoteală nu să cuprinde,

minum non subiaceat, sicut et ipsa hominis anima; unde aliqui quibus ut eum esse agnoscant non expedit, ne utpote impii ab eo puniantur, existere eum negant; tamen existere eum revera probatur, praeter alias rationes, praecipue a mundi partium non solum maiorum sed et minorum, atque ipsius hominis membrorum singulorum, dispositione ordinata et ad certos fines atque usus directione (p. 10).

precum și sufletul omului. Pentru carea necurații să ciartă, căci pe dinsul a fi îl tăgăduesc. Numai adevărat a fi prin alte socotele să ispitiască, mai virtuos de la a lumii părți, și nu numai de la cele mai mari, ce și de la cele mai mici și de la singure a omului mădulări, la adevărate sfirșituri și slujiri, cu tocmală orînduite (f.103^v).

‘Ο ἄνθρωπος ὕστερα ἀπὸ τὸν γνῶσιν τοῦ ἑαυτοῦ του, πρέπει ἀπὸ τὸν κατώτερον βαθμὸν εἰς τὸν παραπάνω νὰ ἀνεβαίνει, ἔχουν εἰς τὴν τοῦ Θεοῦ γνῶσιν. Καὶ ἂν καλὰ ὁ Θεὸς μὲ τὸν λογισμὸν τοῦ ἀνθρώπου δὲν καταλαμβάνεται, ὡς καὶ ἡ ἰδιά του ψυχῇ (ὅθεν ἐλέγονται οἱ ἄσεβεῖς διατι πῶς εἶναι Θεὸς τὸν ἀρνοῦνται) ὅμως πῶς βέβαια εἶναι μαε ἄλλους λογαριασμοὺς ἂς δοκιμάζῃ καὶ μάλιστα ἀπὸ τὰ μέρη τοῦ κόσμου καὶ ὅχι μόνον ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὰ μικρότερα καὶ μάλιστα ἀπὸ τὰ ἴδια μέλη τοῦ ἀνθρώπου, τὰ ὁποῖα εἰς ἄσφαλτα τέλη καὶ ὑψηρεσίαις μὲ τέχνην εἶναι διορισμένα (f. 103^v).

Tolle moras; semper nocuit differe parata (p. 42).

Lase zăbovirile, pururea au stricat a depărta cele gata (f. 115^r).

Τὴν ἄργηταν πάντα νὰ τὴν ἀφίνης⁵, βλάβη εἶναι τὰ ἔτοιμα νὰ μακρύνῃς (f. 115^r).

Mortuus ut vivas, vivus Mort să viețuiști, viu îți trebuie a moriaris oportet; muri.

Ζωντανὸς σοῦ κάμνει χρεῖα νὰ ἀποθάνῃς, διὰ νὰ ζήσεις ἀπεθαμένος.

Assuesce ergo prius quam Deprinde-te dară pînă a nu muri, a moriare mori (p. 44). muri (f. 116^r).

Μάθε λοιπὸν πρὶν ἀποθάνεις νὰ ἀποθάνῃς (f. 116^r).

După cum se observă din textele de mai sus, în timp ce versiunea românească urmează din cuvînt în cuvînt originalul latin, cea greacă adoptă cursul degajat și fraza limpede a limbii vorbite. Numeroase expresii din textul românesc trec în cel grecesc: *id est ratione utens*, tradus „carile cu întreagă minte că să slujéște“, devine πῶς κυβερνᾶται με σωστὰ μυαλά; *Deus sensibus hominum non subiaceat*, tradus „Dumnădzău cu omeniasca socotială nu să cuprinde“, este redat prin ὁ θεὸς με τὸν λογισμὸν τοῦ ἀνθρώπου δὲν καταλαμβάνεται; *plerique qui modo non prorsus nefarii ac prodigati sunt*, tradus „și mai mulți carii nu de tot sint domoliți, adecă deprinși cu ispitirea“ este redat aidoma în versiunea greacă: καὶ οἱ περισσότεροι ὅπου δὲν εἶναι δαμασμένοι, ἔχουν συνηθισμένοι με τὴν δοκιμὴν. Și în Cartea a III-a unele cuvinte din versiunea română lipsesc în cea greacă (*sed quoniam* = „dară căci?“, f. 108v; „acesta au fost tatăl lui Alexandru Marele“, f. 119v).

Versiunea greacă a *Divanului* nu este deci o versiune de autor. Ea a fost întocmită după textul românesc de un cărturar care cunoștea bine ambele limbi, stăpîn pe terminologia filozofică, familiarizat cu literatura umanistă, dar care — achitîndu-se doar de o datorie — nu a pus în tălmăcirea sa acurateța autorului. Cine a putut fi acest traducător?

Gîndul ni se duce îndată la Cacavela, mai în măsură decît oricine să-și înțeleagă și să-și ajute ucenicul. Cu un an înainte, Cacavela tradusese din greacă în română *Învățătura sîntă*, tipărită tot la Iași, ceea ce vădește o excelentă cunoaștere a limbii noastre. Unele erori de traducere, ca *mare* pentru *tare* (într-un citat biblic), confuziile privind cartea *Iisus Sirah* etc. par ciudate însă din partea unui cleric, dar dată fiind pe atunci răspîndirea culturii teologice și unui laic din secolul al XVII-lea asemenea erori îi pot fi la fel imputabile. Aceste erori trebuie deci considerate drept simple *lapsus calami*, păstrînd astfel, pînă la alte dovezi, ipoteza că versiunea greacă e datorată lui Cacavela.

III. „DIVANUL“ — Scriere filozofică și etică

Într-un tablou de idei ca acela pe care ni-l înfățișează *Divanul* fondul omogen interesează cercetarea științifică mai puțin decît elementele noi, care contrastează cu restul. Surprinderea acestor elemente noi este tot atît de importantă pentru studiul gîndirii românești, care trece la sfîrșitul secolului al XVII-lea printr-o prefacere innoitoare, ca și pentru cunoașterea formației lui Cantemir la începutul activității sale cărturărești.

Fondul filozofic și etic general al *Divanului* este acela al concepției creștine, dominantă în cultura Europei de sud-est a epocii în care a fost elaborată cartea. Ar fi însă greșit să credem că această concepție era înțeleasă la fel de laici și de clerici, iar în aceste două tagme, de către cărturari sau de cei neînvățați, de preoțimea seculară sau de clerul monastic.

Între principalele tendințe manifestate de laicii cărturari din Europa de sud-est, trebuie considerată mai întâi evoluția către o gândire tot religioasă, dar rațională, în care adevărurile fundamentale erau supuse arbitrajului rațiunii, iar morala începea să se întemeieze pe o înțelegere mai îngăduitoare a omului. Acești gânditori, atenți la mișcările de idei din Europa apuseană, care cunoscuse Scolastica și Reforma, se depărtau treptat de izvoarele tradiționale ale doctrinei răsăritene (operele părinților Bisericii) și manifestau acum un interes pronunțat pentru gândirea neoaristotelică și umanistă în general.¹

Între cărturarii laici, simpatiile pentru umanismul antireformist de inspirație iezuită și neoaristotelismul de inspirație protestantă provoacă, la rîndul lor, controverse sau lupte mai aprige, ca acelea dintre Teofil Coridaleu și Meletie Sirigul, dar în general tendințele înnoitoare, dorința desprinderii de teologie și a formării unei gândiri filozofice independente sînt comune acestor gânditori, iar disputele lor duc la o subrezire continuă a autorității pe care teologia o avea asupra vieții intelectuale răsăritene. Dimitrie Cantemir făcea parte din această mișcare de idei, ca și stolnicul Constantin Cantacuzino, spătarul Nicolae Miclescu și alți cărturari români ai timpului.

Între intelectualii credincioși tradiției doctrinare se poate de asemenea face o distincție între conservatorii din mediul călugăresc atonit și personalitățile care înțelegeau să țină pas cu vremea, ca Dosithei, patriarhul Ierusalimului. Dar intervențiile repetate ale acestuia în viața politică și necontenitele sale peregrinări la București, Iași și Moscova aveau ca scop tocmai menținerea autorității ecleziastice; eliberarea de sub jugul otoman, răspîndirea tiparului, ridicarea nivelului cultural general trebuiau — în concepția lui — să fie acțiuni conduse de Biserică tocmai pentru întărirea supremației ei și pe planul

¹ Vezi pentru acest proces lucrarea lui Cléobule Tsourkas, *Les débuts de l'enseignement philosophique et de la libre pensée dans les Balkans*, 2ème éd. Thessalonique, 1967, p. 22-29; P.P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 37-46; Dan Bădărău, *op. cit.*, C. Th. Dimaras, *Ἱστορία τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας*, 2. έκδ., Ἀθήναι, [1956], p. 53-72; *παράρτημα*, p. 21-24.

secular. Ortodoxia de limbă greacă reprezenta pentru acești gânditori singura soluție culturală posibilă pentru Europa de est și sud-est.

În raport cu aceste tendințe, *Divanul* oferă numeroase elemente care-l clasează între operele de legătură dintre două epoci și două lumi. În urzeala lui se împletesc tradiția și raționalismul, gândirea răsăriteană și cea occidentală. Principalul aport al cărții lui Cantemir este tocmai în direcția acelui proces de unificare a gândirii europene pe care, la șase veacuri după schisma din 1054, Biserica ortodoxă nu-l mai poate împiedica prin îndelungatele ei eforturi de apărare a doctrinei orientale. Iată de ce într-o carte de etică ortodoxă își poate afla loc, pe zece de pagini, o atitudine laică, epicureică — în fondul său anticreștină.

Ca în orice dispută, și în *Divanul* sînt înfățișate două concepții despre fiecare din realitățile discutate; în cazul de față o concepție tradițională — aceea a Înțeleptului — și alta laicizantă, apărută de Lume.

Omul, în vederile Înțeleptului, este un animal rațional (*dobitoc sămăluitoriu*, I 71), superior, prin facultatea rațiunii (*cea dinluntrul capului lumindă... socoteala minții*, I 24), animalelor, înzestrate numai cu sensibilitate (*dobitoacele simfitoare*, I 71). Nu întîlnim în *Divanul* concepția despre *intelect*, caracteristică idealismului antic și medieval, iar termenul *minte* este întrebuințat doar în unele expresii ca „deșertule de minte” (I 4), „străinule de minte” (I 6), fără semnificația specială dată lui *mens* sau voûg de platonism, de neoplatonism sau de metafizica creștină. Omul are *suflet*, nemuritor (ψυχή, II 68, numit și *înemă* din lat. *anima*), de natură divină (*însuflat de Dumnezeu*, I 71); animalul are numai abur („suflare, πνοή, II 68), „muritoriu” și în *nemică întorcătoriu*” (*ibidem*). Omul are și *conștiință*, numită *a ascunsului inimii știință* (III 14) sau numai *ascunsul inemii* (I 77), gr. σονεῖδης, care poate fi *bună* sau *rea* (III 14). Distincția dintre *omul spiritual* și *omul sufletec* din psihologia creștină (2 Cor. 2, 14) nu pare să fie surprinsă de Cantemir, judecînd după traducerea defectuoasă a expresiei *homo animalis* (II 71) prin *dobitocul om*, în loc de „omul dobitocesc” (corect în versiunea greacă: ψυχικὸς ἄνθρωπος).

Concepția antropologică a Înțeleptului este desigur una creștină, dar desprinsă de mistica patristică și evoluată spre raționalismul protestant al secolelor XVI—XVII. Facultatea supremă de cunoaștere de care dispune omul este rațiunea (*socoteala*), asupra căreia Cantemir va face o expunere completă în scrierea sa mai tîrzie cu cîțiva ani, anume: *Compendiolum universae logices institutionis*. În acest tratat

de logică autorul nostru explică pierderea științei infuze de către primul om prin păcatul originar. Omul rămâne astfel numai cu lumina rațiunii, care oferă „puterea și leacul de a descoperi adevărul și de a pune stăpânire pe el”. Călea cunoașterii raționale este inductivă „de la cele mici la cele mari, de la cele inferioare la cele superioare, de la cele de pe pământ la cele din cer” și ea este arătată de știința logicii.¹ Această concepție despre om și rațiune o avea Cantemir încă din perioada elaborării *Divanului*. Facultatea de cunoaștere umană este una defectuoasă: ea poate greși (*rătăcita socotială*, I 74). Conducerea corectă a rațiunii impune *lumina credinței* (I 77), adică acceptarea doctrinei revelate care, cum va arăta Cantemir în *Compendiolum*², este păstrată în textele sacre. Astfel și procedează Înțeleptul, care pornește de la citate biblice în pledoaria sa împotriva Lumii. În felul acesta, rațiunea poate fi *driaptă și bună* (I 44), *driaptă și întriagă* (III 1) — expresie provenită, poate prin Wissowatius, care o folosește în *Stimuli virtutum*, cap. 1, din gândirea aristotelică³. Dar în *Divanul* concepția Înțeleptului nu este nici singura, nici cea mai convingătoare. Alături de această poziție tradițională, care acceptă încă argumentele de autoritate, o întâlnim pe aceea a Lumii, strict raționalistă, pe care autorul o înfățișează pentru că ea reprezenta o realitate în gândirea vremii și la care, negreșit, cititorii *Divanului* trebuie să fi fost mai sensibili.

Însă chiar în pledoariile Înțeleptului concepția despre omul rațional (*socotitorii*, II 26) și insistența asupra importanței rațiunii în cunoaștere exprimă o atitudine detașată de gândirea tradițională răsăriteană, în care accentul era pus pe intelect, facultatea de intuire nemijlocită a esențelor, superioară rațiunii, care este discursivă și mediată. Este adevărat că în *Sacrosanctae scientiae indepugnabilis imago* — sub influența lui Van Helmont — Cantemir va delimita puterea rațiunii, subliniind excelența luminii infuze, dar în *Compendiolum*, scris cam în aceeași vreme, autorul se va strădui să demonstreze valoarea logicii, deci a rațiunii. În *Divanul*, însuși genul scrierii impune folosirea demonstrației, a logicii, tot cursul argumentației fiind rațional. Autorul apelează la *dovezi* și face o *socotială* (I 79), în care cantă să demonstreze logic incompatibilitatea dintre om și lume. De observat că întreaga controversă putea fi rezolvată și prin simple argumente de autoritate, prin citate biblice. Dar Înțeleptul

¹ *Compendiolum*, prefața, în *Opere*, t. VI, București, 1883, p. 412; pentru concepția lui Cantemir despre rolul rațiunii în cunoaștere v. Dan Bădăraș, *op. cit.*, p. 287, 309, 315.

² *Ibidem*.

³ V. Comentariile, nr. 171.

vrea să convingă Lumea. Însuși apelul la analogia dintre macrocosm și microcosm este o incursiune în domeniul gnostic ce oferă o imagine a naturii și încearcă să explice alcătuirea omului prin conformitatea sa cu structura universului.

Prin rolul conferit rațiunii și logicii, Cantemir adopta acea atitudine filozofică ce avea să determine, în cele din urmă, o spărtură în gândirea Europei de sud-est, continuând astfel aici un proces consumat la acea dată în Europa apuseană. În acest proces, Biserica ortodoxă se va apăra pînă tirziu, la începutul secolului al XIX-lea, condamnând „dialectica ceea ce s-au virit de afară, carea foarte adeseori strigă «deci dar», «așadar», care acest cu îndrăzneală cuvînt «așadar» îi va trimite pe ei în vécinicul blestem”¹. Cu un veac și jumătate în urmă, Cantemir apela tocmai la rațiune și la logică pentru argumentarea unui sistem etic care trebuia, după el, să permită omului a se folosi „și de cea trecătoare și de cea viitoare viață”. Metoda disputei, argumentarea și însăși terminologia filozofică folosită fac ca *Divanul* să nu fie o predică sau un tratat autoritar, ci o dezbatere din care adevărul trebuie să rezulte cu o evidență accesibilă omului simplu. În aceasta constă și popularitatea, și răspîndirea de care s-a bucurat scrierea lui Cantemir.

Lumea are, în *Divanul*, mai multe accepțiuni. Ea este, mai întii, Cosmosul cu tot ceea ce cuprinde el: pămîntul, cerul, stelele, cu regnurile animal, vegetal etc. În acest sens, ea este denumită *macrocosmul*, „lumea mare” — expresie luată dintr-o expunere cosmologică apuseană în limba latină (*magnus mundus*). Cosmosul este identic cu creațiunea, și în acest sens îl cuprinde și pe om, stăpînul acesteia (*microcosmul*). Ca urmare, Cosmosul participă la degradarea omului prin păcatul originar. Aceasta ne duce la al doilea sens al Lumii — dominant în *Divanul* —, anume acela de ordine a realităților inferioare, sensibile, trecătoare, deci iluzorii, opusă celeilalte ordini a realităților superioare, inteligibile și perene. Lucrurile Lumii sînt „veștedzitoare”, raportul ei cu omul „deșertare și amăgeală” (I 3). Cea mai mare parte a Cărții I este consacrată demonstrării acestui caracter malefic al Lumii și datoriei omului de a i se împotrivi pentru cîștigarea ordinii superioare a „celeilalte lumi”.

Cantemir este aci tributarul unei concepții tradiționale, comună doctrinelor orientale, neoplatonice și creștine², pe care însă, cum vom

¹ Iosif al Argeșului, în prefața traducerii românești a lucrării lui Athanasie din Paros, *Ἐπιτομή των θελων δογματων*, Neamț, 1816, f. [3v].

² Discuția acestui sens al Lumii în *Divanul*, la Dan Bădărău, *op. cit.*, p. 294.

vedea, nu o acceptă fără nuanțele determinate de evoluția într-un sens filozofic modern a gândirii sale. Sensul profund al acestei concepții este că Lumea în esența ei este bună, fiind creația divină. Pentru a beneficia însă de valorile ei, omul trebuie să o domine, deoarece „Nu rob, ce stăpîn lumii Dumnedzeu ti-au lăsat; pentru aceasta tu pe dînsa, iară nu ea pre tine să te stăpîniască” (I 71).

Problema principală a *Divanului* este tocmai aceea a raporturilor dintre om și lume. Legea acestor raporturi este fundamentată în două feluri: conform doctrinei creștine (omul, stăpîn al creațiunii) și conform ermetismului medieval (analogia dintre macrocosm și microcosm). Apelul la cea de-a doua fundamentare este rezultatul interesului arătat de Cantemir față de soluțiile noi, altele decît cele ale tradiției gândirii bizantine. Liniștit de faptul că analogia dintre „lumea mare” și „lumea mică” o aflase într-un izvor creștin (Pierre Bersuire), el preia teoria corespondenței în sens invers dintre cele două „lumi”, fără să știe că ceea ce pentru gândirea apuseană fusese o „creștinare” a unor doctrine primite din afară, devenea pentru dînsul tocmai o concesie făcută acestor doctrine, pe care creștinismul ortodox le refuzase cu grijă în veacurile precedente.

Două soluții ale raporturilor om-lume se confruntă în *Divanul*: aceea a Înțeleptului și aceea a Lumii. Soluția Înțeleptului recomandă atitudinea clasică a moralei creștine, pe care curiozitatea umanistă o întărea cu extrase din doctrina stoică, și în general din filozofia practică a gândirii antice în măsura în care ea acoperea principiile evanghelice. De aci frecvența în *Divanul* — prin Wissowatius sau alte izvoare — a citatelor din Epictet și Seneca, Cicero sau Virgiliu. Soluția Înțeleptului este aceea a rațiunii „întregi și drepte”, bine orientată doctrinar, dominînd pasiunile prin care Lumea caută să robească pe om. În felul acesta, omul va stăpîni lumea și-i va anula nocivitatea.

Soluția Lumii pornește, aparent, de la aceleași premize creștine (și ea citează *Biblia*), dar printr-o interpretare diferită ajunge la o rețetă a viețuirii radical opusă, asemănătoare hedonismului antic. Din punct de vedere filozofic, argumentarea Lumii este negreșit partea cea mai interesantă și nouă din *Divanul*. Lumea este purtătoarea de cuvînt a omului obișnuit, dornic să se bucure de viață, de frumusețile și avantajele ei. Lumea oferă bogăție, bucurie, putere; de ce nu am profita de ele? Pentru că sînt trecătoare, cum spune Înțeleptul? Dar ce este veșnic? Sufletul omului sau viața de dincolo? Există o asemenea viață? întreabă Lumea. Dar „cine au vădzut duhul omului

suindu-se în sus, sau a dobitocului coborîndu-se în gios?" argumentează ea, citind un pasaj celebru și supus multor controverse din *Ecleziastul* (3, 15). „Cine dintr-acei ce din mine au eșit (adecă din cei morți) s-au întors (adăcă au învins [= înviat]) și precum alt bine mai bun decît binele meu au aflat, să vie să-ți spue?" (I 68). Totul se rezumă la existența terestră: să profităm de ea, insistă Lumea. Evidența bunului-simț și experiența comună ne demonstrează că încrederea în altă viață este o iluzie." „Încă îmi spui, argumentează Lumea, că la sfîrșitul veacului acestuia va fi așa și așa și tu nu numai căle de la sfîrșitul veacului, ce nice mine, nice mai apoi ce va fi și ce să va lucra nu poți a ști. Iată dar că tu, cu această minte purtîndu-te și cu aceasta socotială slujindu-te, mintea ta iaste în vînt și socotiala în nuori, de vrème ce toată nedějdea și toată credința ta în căle viitoare și-n căle fiitoare pui" (I 66). Lumea vrea demonstrații și dovezi limpezi. Ea refuză argumentele bazate pe autoritatea biblică, pe care o citează pentru îndoielile ce le îngăduie — ca mai sus *Ecleziastul* —, iar nu pentru temeiurile de credință pe care le impune. „Caută de vedzi, ia aminte și pricepe că toate ale méle sint adevărate", spune dînsa. „Căci toate cite ț-am spus iată că și denaintea ochilor ți li-am pus" (I 66). Pentru că și ea iubește pe oameni, vrea să le evite soarta celor ce „numai cu nădejdea rămîind, și de ale mele bunuri s-au scăpat" (I 67).

Pînă la abandonul conformist la care o obligă economia lucrării — în care trebuie să învingă Înțeleptul — chiar după ce se dă bătută într-un mod de altfel neconvîngător (I 76: „de vrème ce și eu am început a cunoaște că cuvintele tale cum nu sint réle și eu oricît împotriva ta m-aș pune — macar că și eu am a-ți răspunde — să te dovedesc nu voi putea"), Lumea încearcă o soluție proprie, mai puțin radicală, dar totuși laică: împărțirea vieții în răstimpuri consacrate celor cerești și celor pămîntești. În această ultimă variantă hedonistă, Lumea recomandă omului ca o șeptime din viață să o dea desfătării: „Nice dzic eu, în toate dzile și totdiauna cu mine și cu îndrăgitele méle să te veselești desfătări. Ce, de nu în trei dzile o dată, macară într-o săptămînă o dată, prin vrèmea a șease dzile lucrînd și isprăvind toate răcodélile tale, iară a șeaptea dzi te odihnéște... bea, mănîncă, te desfătiadză, te dezmiardă și te veseléște, ca și tu din munca și din truda mînurilor tale să cunoști dulceăță. *Că dacă ți-i voia să-ți spui cu dreptul, numai cît vei bea, mînca și atîta ai agonesit, iar altele vor rămînea, și nici iale de tine, nici tu de dinsele vei avea folos*" (I 80). În literatura română nu se mai scriseseră asemenea pagini;

ne imaginăm ușor, în fața acestei confruntări de atitudini, spre care înclina azeziunea cititorului.

Scriind în cimpul unei culturi dominată de gândirea religioasă, după ce expune atât de limpede două atitudini care formau substanța dilemei centrale a omului din vremea sa, Cantemir dă o rezolvare conformistă disputei, adjudecind victoria înțeleptului. Între două poziții radicale, autorul adoptă una de mijloc, religios moderată. Soluția lui nu este aceea ascetică — fuga de lume, sacrificarea vieții, renunțarea totală la bunătățile ei —, pentru că „de tot de această lume a te lepăda greu ți se pare și îți este voia ca în această lume nu de tot pustiiu și sarac să fii”. Pentru că, iarăși (cităm din însăși încheierea Cărții I), „această trecătoare lume iaste lumea chiverniséllii (că de nu să va chivernisi cineva nu va precopsi)”. Așadar, prin chiverniseală (*gubernare*, κυβερνησις), omul trebuie să ajungă ca „și oamenilor și lui Dumnezeu să fie plăcut”. Chiverniseala înseamnă, în cazul de față, viețuirea virtuoaasă, așa cum o recomandă Wissowatius în *Stimuli virtutum*. Soluție, desigur, creștină, dar concesivă — și aici se manifestă încă o dată laicismul autorului —, animată de speranța că cititorul „și de cea trecătoare, și de cea viitoare viață să va folosi”.

Procedind astfel, Cantemir risca să se depărteze de doctrina ortodoxă? Orice gânditor care ataca probleme filozofice sau etice cu mijloacele gândirii secolului al XVII-lea risca aceasta. Scrierile sale ulterioare o dovedesc îndeajuns. Protestele de rigoare doctrinară din *Divanul*¹ sau sublinierea ortodoxiei autorului nostru din studiile recent apărute² trebuie înțelese nuanțat. Abandonînd pozițiile severe ale patristicii, ale teologiei mistice, Cantemir rămîne în limitele unei ortodoxii formale, capabilă să combată purgatoriul catolic — cum face și el în *Divanul* — dar despărțită de idealurile eshatologice ale doctrinei tradiționale.

Această atitudine nu este ostentativă. Poate că însuși Cantemir nu și-a dat seama de consecințele ei, tocmai pentru că ignora scrierile lui Dionisie Areopagitul, Grigore de Nissa, Grigore Palamas sau ale celorlalți reprezentanți ai ortodoxiei în expresia sa radicală. Incontestabil, dorința lui Cantemir este să rămînă în limitele doctrinei ortodoxe. Dar el crede în compatibilitatea dintre ortodoxie și o anu-

¹ Satisfacția lui că este „nu altei biserici, ci al răsăritului următor” (*Carl de închinăciune*); ar fi exagerat să căutăm, însă, în *Divanul* atacuri anticatolice, reacții la... Unirea din 1699 (N. Iorga, *Histoire des Roumains*, VI, Buc., 1940, p. 540, n.4).

² Dan Bădărău, *op. cit.*, p. 195 și urm.; P. Vaida, *art. cit.*, p. 46—47.

mită filozofie exterioară ei, iar prin aceasta se și situează pe o poziție laică, asemenea umaniștilor apuseni cu două veacuri mai devreme.

În felul acesta, este firesc să se fi căutat în *Divanul* urme pavliciene¹ sau să se discute în ce măsură Cantemir a fost influențat de gândirea unitarianului Wissowatius². Aparent, Cantemir nu e vinovat de nici o concesie față de asemenea concepții heterodoxe. În fond, el lasă liber accesul oricărei doctrine raționaliste, așa cum au fost — cu nuanțele caracteristice epocii lor de afirmare — și pavlicianismul și unitarianismul. Cele două concepții au comun refuzul dogmei, al paradoxului care stă la baza gândirii creștine și tendința de a da temeri raționale acestei gândiri. Pavlicianismul nu poate concepe cum Binele și Răul, Întunericul și Lumina, pot proveni dintr-un singur principiu suprem și susține că lumea e făcută de Dumnezeu și de Diavolul, căzînd astfel în dualism, doctrină mai comodă pentru rațiune decît *coincidentia oppositorum*. Unitarienii refuză consubstanțialitatea paradoxală a trei persoane în treime, reducînd divinitatea la un singur principiu. Pe planul filozofiei practice, ambele doctrine caută să satisfacă principiile înalte, făcînd însă un loc mai mare omului în viața lui temporală, singura despre care au o evidență sigură.³ Fără să sub-

¹ Dan Bădărău, *op. cit.*, p. 122—123: „*Divanul* nu este prea departe de a se lăsa antrenat pe această pantă” (a pavlicianismului, n.n.). Amintim însă că doctrina celor „două căi” a vieții și a morții, a ingerului bun și rău etc., se găsește și în scrieri nesuspectate de erezie, ca *Învățătura celor doisprezece apostoli*, cap. I și V, sau *Păstorul lui Hermas*, VI, 1—2 (vezi *Scrierile părinților apostolici*, traducere românească, vol. I, București, 1927, p. 81, 85, 237—238), sau în *Personificările* lui Mihail Choniates, citate mai sus. Nu orice înfățișare a dualității era condamnată de creștinism drept maniheism (expresie originară a pavlicianismului), ci doar absolutizarea a două principii, credința că ele nu pot fi reduse la un monism spiritualist.

² P. Vaida, *art. cit.*, p. 45—47. Autorul conchide că D. Cantemir a preluat critic opera gînditorului unitarian, corectînd formulările în dezacord cu concepțiile ortodoxe și că „preceptele morale ale lui Wissowatius au un caracter negativ, ascetic”. Cantemir le adoptă, desigur, de vreme ce le traduce și le încorporează *Divanului*, dar în Cartea I se arată capabil să exprime și o concepție morală incomparabil mai evoluată decît aceea a predicatorului lituanian.

³ În *Etudes de philosophie médiévale*, Strassbourg, 1921 (*La signification historique du thomisme*), Etienne Gilson a arătat cum introducînd criteriul rațiunii în adevărurile de credință, cu tot ceea ce decurge de aici (logica, apologetica, argumentarea, controversalele), gîndirea medievală a început să se depărteze de teologie, făcînd loc filozofiei, care se dezvoltă eliberîndu-se din condiția de „sclavă” a celei dintîi. Unitarienii urmează același proces, ilustrat prin opere caracteristice ca acelea ale lui Joachim Stegman cel Bătrîn (*Usus rectae rationis in rebus fidei*, Altdorf, 1662), Christoph Sand cel Bătrîn din Königsberg (*De usu rationis in theologia*, Amsterdam, 1684) și A. Wissowatius (*Religio rationalis. De rationis iudicio in controversiis etiam theologicis ac religiosiis*, Amsterdam, 1685), considerată drept „punctul culminant al raționalismului arianist tîrziu” (Günter Muhlfordt, *art. cit.*, p. 237).

scrie fățiș la vreuna din concepțiile de mai sus, Cantemir are aceeași preocupare. Faptul este și mai evident dacă analizăm problematica în care se încadrează *Divanul* și felul cum o rezolvă autorul.

Problema raporturilor dintre om și lume era, pe vremea când o trata Cantemir, încă dominată de teoria „norocului nestatornic” (*Fortuna labilis*), expresie a incapacității omului de a înțelege și controla cursul existenței. Prin *Divanul*, tânărul cărturar moldovean reușește să dea o tratare nouă a acestei teme, fapt care nu a fost remarcat pînă acum.¹

Tema *Fortuna labilis* este veche în literatura europeană. Nesiguranța vieții, a condițiilor social-politice, tristește experiențe umane și observarea atentă a desfășurării evenimentelor au impus această evidență omului din antichitatea tirzie și din evul mediu. Poeți, scriitori, gînditori de seamă au tratat-o în numeroase scrieri. Una dintre cele mai vechi opere care evocă norocul nestatornic este epistola a IV-a, *Ex Ponto*, a lui Ovidiu. Ajuns de pe culmea gloriei în trista condiție a exilului, poetul latin își notează reflecțiile amare despre Fortuna, zeița nestatornică (*haec dea non stabili*) în versuri care vor exercita o puternică influență asupra scrierilor cu aceeași temă din literatura medievală.² Ovidiu fixează coordonatele temei: comparația norocului cu un glob care se rotește (lumea supusă intervenției soartei capricioase); mobilitatea lui (ca frunza, ca suflarea vîntului); toate cele omenești sînt suspendate de o ață foarte subțire (*omnia sunt hominum tenui pendencia filo*); evocarea — prin chemări interrogative — a puternicilor lumii prăbușiți în culmea gloriei și bogăției lor (Cresus, Dionisie din Siracuză, Pompei, Marius: *Divitis audita est cui non opulentia Croesi? ... Quid fuerat Magno [sc. Pompeo] maius?*); oamenii sînt supuși jocului puterii divine (*Ludit in humanis divina potentia rebus*).

Unele, sau toate aceste note, reapar în scrierile cu aceeași temă vreme de aproape două milenii. Ovidiu n-a fost desigur primul care să fi cugetat asupra vanității lumii. Lumea veche auzise cu secole

¹ *Fortuna labilis* și vanitatea lumii ca temă centrală a *Divanului* au mai fost menționate de G. Pascu, *Viața și opera lui Dimitrie Cantemir*, București, 1924, p. 20; de Perpessicius, *Locul lui Dimitrie Cantemir în literatura română*, în *Mențiuni de istoriografie literară și folclor*, [Buc.], 1957, p. 289—290, și în *Alte mențiuni de istoriografie literară și folclor*, București, 1961, p. 276; și de Tudor Vianu, *Mădăch — Eminescu*, în *Studii de literatură universală și comparată*, ed. a 2-a [Buc., 1963], p. 573—574. Sensul nou dat acestui motiv al gîndirii medievale nu a fost însă pus pînă acum în valoare.

² *Ex Ponto*, IV, III, 55—56.

Înainte strigățul împăratului filozof: „Deșertăciune a deșertăciunilor, toate sînt deșertăciuni!” (*Ecl.*, 1, 1). Plutarh (*Ad Apollonium*), Euripide, Demetriu din Faler, Tibul, Propertiu scriseseră și ei despre soarta capricioasă și roata norocului, care se învîrtește neîncetat.

De labilitatea vieții însăși se ocupă în secolul al IV-lea Ioan Hrisostom, în *Prima exortăție către Teodor cel căzut*, ca și în alte scrieri ale sale. Întîlnim aici imagini comune versurilor ovidiene (evocarea celor prăbușiți în plină avere, glorie, putere politică; contrastul dintre strălucirea vieții și dezolarea morții etc.). Însă ar fi o eroare să nu descifrăm sensul din motivul lui Hrisostom. Viața temporală pentru dînsul, ca și pentru alți gînditori creștini de mai tîrziu, nu are preț în comparație cu viața viitoare, inestimabilă. Hrisostom are în vedere acea viață; cea de acum este doar o pregătire; a te opri la ea și la frumusețile ei este irațional, e un calcul greșit, dezavantajos.

Numeroasele dialoguri între Înțelept și Lume, între Suflet și Corp, între Filozofie și Om reiau în literatura medievală tema *Fortuna labilis*. Viața, norocul, lumea, frumusețea, sănătatea, averea, puterea sînt nestatornice: ele trebuie disprețuite în favoarea adevărului și binelui etern rezervate omului în evoluția sa postumă. Boethius face din imaginea roții norocului un loc comun al gîndirii europene. Dante, du Bellay, Villon, iar în literatura modernă Volney, Chateaubriand, Lamartine, Leopardi și Carducci și la noi Grigore Alexandrescu, Cîrlova și Eminescu vor contribui la ilustrarea aceleiași teme.¹

Identitatea temei a înșelat însă pe cercetătorii diferitelor scrieri care o prezintă. Constatările privind nestatornicia vieții duc la concluzii deosebite pe măsură ce, prin umanism, gînditorii revin la viziunea antică a lumii și a splendorilor ei. Nu s-a observat că în fața acestei nestatornicii *disprețul* gînditorilor creștini e înlocuit treptat de *regretul* celor moderni. În secolele XVI—XVII, orice om lucid era nevoit să recunoască nestatornicia norocului, a bogăției, a puterii, a vieții însăși. Două soluții se oferă în fața acestei cumplite evidențe, și anume, acelea înfățișate limpede în *Divanul*: 1° — *carpe diem*, soluție a caracterelor tari, condiționată de acceptarea unei filozofii raționale, abia la începutul ei; 2° — soluția oferită de doctrina creștină și făgăduința vieții viitoare. Formularea refuzului celei de-a doua

¹ Ramiro Ortiz, în lucrarea sa *Fortuna labilis* (București, 1927), urmărește motivul, din literatura antică pînă în cea modernă, menționînd și autorii români începînd cu Miron Costin, dar omîțîndu-l pe Cantemir. Cf. și A. Doren, *Fortuna in Mittelalter und in der Renaissance*, în *Vorträge der Bibl. Wartburg*, 1 (1922—1923), p. 71—144, și H.R. Patsch, *The goddess Fortune in medieval literature*, Cambridge, 1927.

soluții este deocamdată în pregătire; majoritatea acceptă încă soluția creștină¹, dar numai ca o mîngiere. Începutul îl făcuse Boetius, care văzuse nevoia Mîngîierilor filozofiei. Neputința de a consolida cursul lumii, de a reduce riscul insuccesului, de a da stabilitate vieții obligă la refacerea echilibrului, aruncînd în celălalt taler al balanței speranța unei stabilități viitoare. Dar modernii fac acest schimb cu jale: este limpede că, dacă ar fi putut, ei ar fi păstrat splendoarea cunoscută a acestei lumi, pentru fericirea imaginară și ipotetică a celei viitoare. Este perioada în care filozofia — fără să fi rupt cu soluția teologică — încearcă o formulă teoretică de împăcare între „credința medievală în Dumnezeu și aceea în sine însuși, proprie omului Renașterii”².

Regăsim această tratare a temei în literatura română a secolului al XVII-lea. Un sens deosebit, creștin, ascetic, își parcurgea încă un drum pe sfîrșite: traducerile din Hrisostom aduc în fața ochilor cititorilor vechea imagine a lumii iluzorii („viața acestei lumi este ca un vis și ca o umbră ce trece”) și chemarea (*ubi sunt?*) desfătărilor trecătoare: „Unde este mărirea lui cea mare și deșartă ce o avea și mulțimea de oameni ce avea după el și gonea pre oameni să treacă prin tîrg calul boierului și singur boierul? Unde sînt îmbrăcămintele cele scumpe și cu mosc? Unde sînt lăudătorii? Unde sînt ospețele și zicăturile? Unde este risul cel mult? Unde este grăsimia trupului și viața cea odihnită? Ce s-a făcut dar trupul acela care a fost sătul de atîta cînte și bunătate? Pasă la groapă, că vei vedea”³.

Dar această atitudine de dispreț ascetic al lumii nu este singura. Ea începe a fi dublată mereu mai stăruitor de aceea a cărturarilor, care știu că viața este trecătoare, dar — regretînd aceasta — își mărturisesc dragostea pentru viață și pentru lume, durerea că ea este nesigură și că trebuie să o părăsească.

¹ Despre conflictul interior al Occidentalului din secolul al XVI-lea, reluat peste un secol în Europa de sud-est și căutarea unei soluții noi în afara credinței, v. lucrarea lui Lucien Febvre, *Le problème de l'incroyance au XVIe siècle. La religion de Rabelais*, Paris, 1962, p. 491 — 501.

² Ernst Cassirer, *Individuo e cosmo nella filosofia del Rinascimento*, trad. Federico Federici, Firenze, 1935, p. 123, citînd pe A. Warburg, *Francesco Sassetis letzwillige Verfügung*, în *Kunstwissenschaftliche Beiträge August Schmarsow gewidmet*, Leipzig, 1907, p. 129 și urm.

³ *Mărgăritare*, trad. de Ștefan și Radu Greceanu, București, 1691, p. 810 — 812: Cuvînt al 21-lea, *Pentru moarte și pentru sfîrșitul lumii*. La R. Ortiz, *op. cit.*, este citat un pasaj din aceeași ediție a *Mărgăritarelor*, dar din Cuvîntul VII al sf. Simeon cel Nou cuvîntător de Dumnezeu, cu referința eronată la *Prefața Triodului din 1700* coplîndu-se greșit după N. Iorga, *Activitatea culturală a lui Constantin Brîncoveanu și scopurile ei*, în *Analele Acad. Rom.*, s. II-a, Mem. ist., 37 (1914 — 1915), p. 167.

Cum am putea explica altfel tonul și sensul poemului lui Miron Costin, *Viața lumii*?

A lumii cînt cu *jale* cumplita viața
Cu griji și primejdii, cum ieste și așa
Prea suptîri, și-n *scurtă vreme* trăitoare.

Lumea este „hicleană“, „înșelătoare“, pentru că ea nu oferă nimic în mod definitiv, ci toate le mută, le schimbă. Motiv de amare regrete: „În toate vremi cum să nu plîngă/ toate cîte-s, pe tine?“ De ce? Evident, pentru că nimeni nu se desparte fără părere de rău de bunurile lumii. Gîndul la moarte, refugiul și mîngîierea creștinului îl înfioară pe Costin: „O pricină amară nu așteaptă: sapa“. Lumea, prin nestatornicia ei, este nedrept întocmită („Viețuim și viața ieste neștiută/ Și pînă la ce vrîme ieste giuruită./ Așa ne poartă lumea, așa amăgêște./ Așa înșală, surpă și batjocurêște“). Soluție de împăcare cu lumea nu există („Nici voi, lumii înțelepții, cu filosofia/ Hălăduiți în lume, nici teologia/ V-au scutit de primejdii, sfinți părinți ai lumii,/ Ce v-au dus la moarte amară pe unii“).

Din poemul lui Costin nu reiese cine este vinovat: lumea, norocul sînt creaturi; este evident că ele nu pot fi făcute răspunzătoare. „Ceriul [aci: Dumnezeu] de gîndurile noastre bate jocurie“. Cel ce pune termene neștiute fericirii și vieții noastre este Dumnezeu însuși. Ar fi desigur exagerat să-l bănuim pe Costin de necredință și ateism. Ultimele versuri ale poemului său propun, totuși, soluția creștină: „În ceriu, cu fericire în vîci te mărește“. Dar trebuie să observăm că *Viața lumii* propune soluția vieții veșnice în *ultima* instanță, ceea ce o deosebește radical de scrierile mai vechi, în care ea era — dimpotrivă — *prima*. În scrierea lui Costin (poemul său), lumea, norocul și Dumnezeu reprezintă — indiferent — cauza nestatorniciei celor omenești și, în mod curios, omul nu apare nicăieri responsabil de soarta lui, prin păcatele sale, ca în doctrina creștină.

Nu ne mai aflăm deci în fața viziunii creștine pentru care viața de aici este o iluzie, iar cea viitoare o certitudine; se anunță, dimpotrivă, viziunea omului modern, pentru care viața aceasta este o certitudine — vai! — limitată și condiționată, iar cea viitoare o mîngîiere ipotetică.

Am insistat asupra *Vieții lumii* pentru că înțelegerea acestui poem și a acestei atitudini explică în mare măsură *Divanul* însuși. Cartea lui Cantemir este o reluare cu alte mijloace a poemului lui Costin. Am arătat mai sus cum contaminarea se poate demonstra textual: o serie de versuri din *Viața lumii* sînt dezvoltate în primele două

cărți din *Divanul*. Cunoscînd bine opera bătrînului cărturar, sensibil la teza din *Viața lumii*, a norocului nestatornic, ca unul ce a fost martor la pleirea nedreaptă a lui Costin, Cantemir tratează tema cu mijloace mai bogate, îngăduite și de cadrul mai larg al lucrării. Identificarea acestei teme în *Divanul* ne îngăduie să-l integrăm organic în literatura românească a secolelor XVII—XVIII. *Divanul* nu este astfel o curiozitate a literaturii noastre vechi, o scriere produsă de climatul cultural străin în care s-a maturizat Cantemir, ci, prin tema tratată — familiară gîndirii noastre din aceeași perioadă — este o manifestare caracteristică a acestei gîndiri.

E locul să observăm că în cursul întregii dispute dintre Înțelept și Lume autorul se menține într-o atitudine neutră, lăsînd fiecăruia posibilitatea să-și expună îndrăzneț și liber părerea. Lumea acoperă pe Înțelept de injurii, contestă adevăruri de credință, hulește, cheamă pe oameni la o viață contrară eticii creștine. Înțeleptul încearcă să reducă lumea la o imensă mănăstire, neagă valoarea bunurilor lumești sau a creației umane, defaimă frumusețea și puterea, condamnă pe marii eroi ai lumii, propune o viață de asceză și renunțări. Autorul nu este total pentru nici unul dintre interlocutori. În rezumatul de la sfîrșitul Cărții I concluzia lui nu este identică celei a Înțeleptului. Cantemir nu trimite oamenii la mănăstire. Amintind că „multe sînt sălașele lui Dumnezeu“, viziunea lui este optimistă și, în limitele unei gîndiri încă dominată de religie, laicizantă. Soluția lui caută tocmai să asigure omului un loc comod și demn între un hedonism neînfrînat și o asceză severă. Este semnificativ faptul că autorul — contrariu moralei creștine, care obligă la practicarea continuă a virtuții — recomandă pregătirea pentru viața de apoi abia la bătrînețe, în „vîrsta a șasea, cînd fructul vieții omenеști începe să putrezească“ („început-ai cu a trupului putere a scădea, începe cu a sufletului vîrtute a adaoge“ etc.).

Divanul caută deci o conciliere între două concepții de viață radical opuse. Cum se dobîndește această conciliere, „pacea între suflet și trup“, învață în Cartea a III-a Wissowatius, la ale cărui idei Cantemir subscrie, de vreme ce le-a încorporat operei sale și le recomandă cititorilor, ceea ce, încă o dată, ne permite să le analizăm drept ale autorului nostru.

Pricina viciului este ignoranța: „Neștiința și necunoștința a lucrurilor carile prelesne sînt a să cunoaște, sau nesămăluirea [iraționalitatea] și oamenilor negîndirea, a multe răutăți pricină iaste, în părăsirile bunătăților [virtuților] și în agonisirea răutăților [viciilor]

sau a păcatelor" (III 1). Înlăturarea ignoranței precedă viețuirea morală („Cade-se dară înainte vreo știință a purcede, ca de-cia a ascunsului inimii știință [conștiința] să nu lipsască"). Iar treptele cunoașterii sînt cunoașterea de sine, apoi a lui Dumnezeu, cugetarea la caracterul trecător al lumii și la valoarea bunurilor eterne, ceea ce va genera urirea viciului și iubirea virtuții. Virtutea este o răsplată în sine (teză stoică): „Înțelepciunea, din singură de sine, de laudă vrédnică iaste" (III 6), dar ea oferă omului în același timp bunurile pămîntești, ca și pe cele eterne. Distingem aici mai multe accente noi: virtutea ca scop în sine, asociată concepției despre demnitatea umană, practica virtutii din convingere, și nu din ascultare sau teamă, căutarea unei soluții morale care, garantînd viața de apoi, să nu impună pierderea celei de acum.

Această soluție epuizează problematica filozofică și etică a *Divanului*. Ea dovedește, după cum caracteriza recent Dan Bădărău prima scriere a lui Cantemir, „că problemele filozofice au fost cele dintii care l-au atras pe învățatul moldovean"¹. În felul acesta, *Divanul* „nu este o carte bisericească, ci o carte a unui laic, scrisă de pe pozițiile eticii creștine și stoice în scopuri educativ-morale, în cadrul societății feudale. Ea este cea dintii încercare în domeniul eticii făcută de un cugetător român în limba română, potrivit cu împrejurări soco-tite specifice societății românești din acele vremi.”²

Hasdeu a atras cel dintii atenția asupra *problematicii sociale* din *Divanul*. Tehnica îmbogățirii nedrepte descrisă în Cartea I (30) este adnotată în ediția marelui filolog: „Să nu se uite că autorul nu face aci decît a generaliza ceea ce se petrecea în România”³. Fără îndoială că Dimitrie era în mod particular sensibil la procesul înăvuirii abuzive, pentru că în anii cînd redacta *Divanul* el însuși era despoiat de averea pămîntească de către fratele său Antioh, domn al Moldovei. Dar în atitudinea sa împotriva bogaților lumii, care prin averi dobîndesc puterea politică, putem observa și un accent îndreptat împotriva omului politic bogat din Țara Românească, principalul adversar al Cantemireștilor, „Altîn-bey”, Brîncoveanu. Practica obținerii domniei prin mită și menținerea la putere cît timp resursele

¹ Afirmația lui Em. Grigoraș (*Cantemir filozof, în Convorbiri literare*, 60 [1927], p. 268–272), că fondul gîndirii lui Cantemir ar fi fost teozofic (fie și în sensul particular pe care-l dă acestui termen autorul citat), merită a fi menționată numai ca exemplu pentru modul necritic în care a putut fi cercetat și caracterizat *Divanul*.

² Dan Bădărău, *op. cit.*, p. 125.

³ *Arhiva istorică a României*, 2 (1865), p. 91, n. 1.

financiare îndestulau aviditatea dregătorilor otomani era principalul obstacol al revenirii la tron a lui Cantemir, care nu se putea măsura cu mijloacele bănești ale lui Brîncoveanu. Iată de ce critica lui este una a înăvuirii nedrepte, a parvenirii politice prin bani, a corupției. Dar nu o critică a averii în sine, pentru că ordinea feudală prevedea și mijloace de dobîndire a bogăției considerate legitime, pe care — adept al acestei ordini — Cantemir nu le critică. Așa se explică faptul că el scrie doar despre „bogatul prin tîmplări îmbogățindu-să” (II 32)¹, făcînd o distincție de care trebuie să ținem seama pentru a înțelege coordonatele criticii sale sociale.²

IV. „DIVANUL” — OPERĂ LITERARĂ

Ca în cazul oricărei antologii, *Divanul* se supune mai întîi aprecierii pentru arhitectura adoptată de autor, pentru talentul lui de a construi din piese eterogene un ansamblu armonios. Din acest punct de vedere, prima operă a lui Cantemir trece examenul cu succes. Faptul că timp de un veac critica și istoriografia noastră literară n-au bănuît măcar că se află în fața unei antologii (deși Cantemir însuși o spune în epistola dedicatorie) este peremptoriu: cartea are unitate și, împotriva greutăților de lectură datorate stilului nefiresc, oricine a parcurs-o de la un capăt la altul surprinde o fluență a ideilor care înscrie un merit incontestabil tinărului — pe atunci — autor.

Aprecierea calităților literare principale se cuvin primei părți — dialogul între Înțelept și Lume. Ea a și fost, de altfel, cel mai mult citită, copiată, prelucrată. În ea întîlnim o problemă acută pentru cititorii secolelor XVII — XVIII, expusă viu, într-un grai mai apropiat de cel popular, colorat cu expresii și epitete curente — o primă creație din arta dialogului în literatura românească.³ Folosind posibilitățile

¹ V. și *Comentariile*, nr. 113.

² G. Zane, în lucrarea sa *Economia de schimb în Principatele Române*, Buc., 1930, p. 91, subliniază notele unei atitudini antimercantile în pledoaria Înțeleptului contra bunătăților deșarte ale Lumii, atitudine ce poate fi asociată și împrejurărilor economico-politice ale Moldovei timpului. „Credem că n-ar fi o greșală prea mare dacă s-ar insista asupra faptului că pe cînd în Țara Românească conducătorul său întrebuința toate mijloacele pentru acumulări monetare și tezaure considerabile, în aceeași epocă domnul moldovean cugeta la deșertăciunea tuturor acestor lucruri.” Autorul, care semnalează (*idem*, p. 89–90) aceeași atitudine antimercantilă la cronicarii moldoveni, apreciază însă că această reacțiune a cercurilor cărturărești a rămas fără influență practică.

³ Cantemir va mai folosi dialogul și în *Sacrosanctae scientiae indepugnabilis imago*.

sale de compunere, în partea dialogată Cantemir este, firește, mai liber decît în capitolele unde urmează cu fidelitate un model, traducînd aproape cuvînt cu cuvînt. Analiza Cărții I a *Divanului* îl arată atît de apropiat de creația sa majoră din anii exilului constantinopolitan (*Istoria ieroglifică*), încît înțelegem că la douăzeci și cinci de ani autorul nostru își găsise mijloacele proprii de expresie literară.

1. Stilul

Această parte a *Divanului* oferă posibilitatea de a surprinde legăturile autorului cu arta literaturii românești de pînă atunci: *naturala de inspirație populară* sau *retorică ecleziastică*. Adăugînd și *stilul savant*, am numit cele trei feluri de a scrie prezente de la început în opera lui Cantemir.

Stilul popular este caracteristic dialogului din Cartea I. „O, nebunile și deșertule de minte!“, „Vai, nepriceputule și străinule de minte!“, „Bre, hei, om necunoscător!“, „O, lume!“, „O, dulcele meu prieten!“, „Hai, lume înșelătoare!“, „O, prostatecule oame!“, „Ba minți, falnică și amăgitoare ce ești!“ — ne evocă vorbirea curentă a contemporanilor lui Cantemir, de la care dînsul mai împrumută proverbe, locuțiuni, imagini cunoscute care răspund toate *dorinței de a atrage* a autorului.

A mai fost citat¹, pentru a demonstra capacitatea lui Cantemir de a folosi o exprimare liberă și cursivă, pasajul *ubi sunt*, din Cartea I, cap. 35: „Ce s-au făcut împărații perșilor cei mari, minunați și vestiți? Unde iaste Chiros și Crisors? Unde iaste Xerxis și Artaxersis, aceștea carii în loc de Dumnădzău să socotia și mai putérnici decît toți oamenii lumii se ținea?“ În schimb, n-au fost observate pînă acum alte elemente care țin de aceleași posibilități stilistice ale autorului, și anume, construcția de perioade rimate²: „De vrème ce cu aceasta socotială te slujești,/ cu bună samă să știi că prostatec ești,/ căci eu nemărui vreun rău a face silesc,/ nice spre primejdiia sau spre perirea cuiva mă nevoesc“ (I 60); „Hai, prin ceață cu lațe/ și mare prilestiață“ (I 67); „Și trupul aduci la tingă/ și sufletul duci în muncă“ (*ibidem*); „pre multe viitoare și flitoare te întemeedzi/ și nu céle ce vedzi, ce céle ce audzi credzi“ (I 70); „trupul țárnă, muritoriu/ și în nemică-întorătoriu“ (I 85); „Vinitu-ț-au vrèmea, sositu-ț-au ceasul/ și mai mult

¹ Perpessicius, *Mențiuni de istoriografie literară și folclor, 1948–1956*, [București, 1957], p. 290–291.

² „Ritmul poeziei populare“ a fost remarcat în *Istoria ieroglifică* de Al. Rosetti, *art. cit.*, p. 19.

a pași și s-au scurtat pasul" (II sfârșit); „Poftirea cinstii și avuțiile și spurcata desfătare, / pre aceste trii în loc de trii dumnădzăi lumea le are" (III 4). Cu încercările de mai sus, autorul, înviorînd textul, face în același timp și exerciții retorice, mai accentuate în pasajele scrise sub influența lecturilor eclesiastice.

Acesta este primul tribut cărturăresc pe care îl plătește Cantemir — *stilul eclesiastic, obișnuit în literatura vremii*¹. Urmele lecturilor sale din Hrisostom sau Varlaam, din hagiografie, din textele biblice sau liturgice se întîlnesc în toată cartea. „Și acei întru pomenire de trei ori fericiții" (I 51); „Atuncea bucurie nespusă și nepovestită le venia" (I 51); „Nu așa, fățarnico, nu așa, ce precum pravul înaintea vîntului" (I 65)²; „Cinstite și de trudă iubitorule cetitoriu" — toate sînt fraze curențe ale literaturii scrise românești din secolul al XVII-lea.

Vorbirea în pleonasm sau repetițiile au fost și ele deplinse de unii autori³: „Cît sînt eu de bună și cît sînt de bune bunurile bunătăților mele" (I 72); „Cu această amăgită socotială umbli să mă amăgești?" (I 74); „puțințelușe a puțințică vrème" (I 63); „chiar aceasta și în acest fel" (I 77); „în zadar și în deșert"⁴ (I 79); „să nu stai sau să te oprești" (III 47); „nu să cade, nice să cuvine" (III 57) — iată fraze sau expresii pe care critica literară mai nouă nu le putea prețui. Ele sînt însă datorate aceleiași influențe a retorismului eclesiastic bizantin, transmisă lui Cantemir prin traducurile românești citite de dînsul.

Ca procedeu literar propriu lui Cantemir, mai trebuie menționate în sfîrșit lungile digresiuni închise în paranteze (care par să aibă adesea numai funcția unor virgule sau pauze), de care abundă și *Istoria ieroglică*.⁵

Ideea falsă că Dimitrie ar fi plecat la Constantinopol fără să se fi obișnuit a cerceta scrierile românești abia merită să fie menționată.⁶ Prima sa ucenicie literară a fost făcută cu asemenea texte sub ochi. Cu ele luptă Cantemir cînd încearcă să-și impună un stil propriu;

¹ În acest stil este scris, în *Divanul*, și epilogul tipografilor, la f. 144^v, redactat desigur de Athanasie și Dionisie.

² Cp. Ps. 1, 4.

³ Dragoș Protopopescu, *Stilul lui Dimitrie Cantemir*, în *Analele Acad. Rom.*, s. II, Mem. lit., 37 (1914—1915), p. 167.

⁴ Textul grec se face uneori mai puțin vinovat de asemenea pleonasm.

⁵ D. Bădărău, *op. cit.*, p. 159—160.

⁶ G. Sion, *Prefață la Operele principelui Dimitrie Cantemir*, t. V, București, 1878.

Ajungem astfel la ceea ce a stabilit pentru opera cărturarului moldovean reputația ei de curiozitate stilistică în literatura română: „Caracteristic” (B.P. Hașdeu)¹; „urmind sclavic după originalul grecesc” (M. Gaster², care consideră textul românesc o traducere din greacă); deosebit „cu desăvîrșire de stilul cronicăresc și chiar al cărților bisericești traduse și... de tot neromănesc... stilul limbii lătinești” (I.G. Sbierea)³; „artificialism și nesiguranță, lipsă de claritate și abundență de complicații inutile” (Dragoș Protopopescu)⁴; „alcătuire greoaie, prost scrisă” (N. Iorga)⁵; „îi lipsește înțelegerea pentru firea limbii poporului său, pe care o cunoștea bine, dar pe care nu știa s-o prețuiască, schimonosind-o după sintaxa limbii latine” (Sextil Pușcariu)⁶; „mai multe stiluri... alegoric... narativ...” (Al. Rosetti)⁷; „stilul greoi, plin de fraze întortocheate” (Emil Petrovici)⁸; „stingăcii și siluiri stilistice învederate” (Șerban Cioculescu)⁹; „topica uneori neromânească a frazei” (Al. Rosetti—B. Cazacu)¹⁰. Despre stilul lui Cantemir s-au emis păreri care concordă în deplîngerea artificialității frazei și a dificultăților de lectură, pe care le asociază ca nimeni altul înainte și după dînsul. Datorită în bună măsură frazei sale, opera *Divanul* a fost, cum observă maestrul Perpessicius: „una dintre cele mai puțin acceptate sub raportul valorii ei de istoria noastră literară”¹¹, stilul lui Cantemir „constituind și astăzi nodul gordian încă neretezat al istoriei noastre literare”¹². Eminentul critic găsea însă nedreaptă acuzația adusă *Divanului*, anume că ar fi o lucrare rău scrisă și, de aceea, în articolul său intitulat *Locul lui Dimitrie Cantemir în literatura română*¹³, citind un pasaj din Cartea I, cap. 35, scrie: „Sînt

¹ O scriere de filosofie morală în limba română, loc. cit., p. 81.

² Chrestomafie românească, vol. I, p. XLVIII.

³ Mișcări culturale și literare la românii din stînga Dunării în răstimpul de la 1504—1714, Cernăuți, 1897, p. 266.

⁴ Op. cit., p. 133.

⁵ Istoria literaturii românești în sec. al XVIII-lea, Buc., 1901, p. 275.

⁶ Istoria literaturii române. Epoca veche, ed. a 2-a, Sibiu, 1930, p. 168.

⁷ Observații asupra limbii lui Dimitrie Cantemir în „Istoria ieroglică”, în Acad. R.P.R. Buletin științific, Sect. șt. limbii. lit. și arte, 1 (1951), nr. 1—2, p. 18.

⁸ Limba lui Dimitrie Cantemir, în culegerea De la Varlaam la Sadoveanu, [București, 1958], p. 122.

⁹ Despre stilul lui Dimitrie Cantemir, în Tribuna, 2 (1958), nr. 35, p. 7.

¹⁰ Istoria limbii române literare, I, București, 1961, p. 303.

¹¹ Alte mențiuni de istoriografie literară și folclor (1957—1960), p. 276 (recenzie la P.P. Panaitescu, Dimitrie Cantemir. Viața și opera, p. 273—279).

¹² Idem, p. 274.

¹³ Mențiuni de istoriografie literară și folclor (1948—1956), p. 291.

aceste pasaje înțelegibile? Sînt oare cele două-trei inversiuni mai mult decît un pitoresc capriciu de artist, atît de justificat într-un pasaj prin excelență oratoric? Mai mult: naturalețea cu care Cantemir toarnă limba românească și lexicul, fie neaș, fie savant, al vremii sale, în tipare atît de armonioase și fluente, nu e oare însuși semnul făuritorului de expresie literară?" George Călinescu observa — la fel — că „încîlcirea frazei din *Divanul...*, școlăreasca și rămuroasa silogistică au fost exagerate", subliniind intenția lui Cantemir de a aduce „în limba natală toate grațiile unei fraze de cărturar", ba chiar citînd „cite-o frază de o stranie frumusețe litanică"¹.

Prima întrebare pe care trebuie să ne-o punem însă pentru a emite o judecată neinfluențată de formația noastră modernă sau de predilecțiile noastre în privința stilului ar fi: Ce l-a îndemnat pe Cantemir să adopte un asemenea stil? Ce-l îndreptățea s-o facă fără teama că va fi judecat rău de cititorii săi?

Cu alte cuvinte, ar trebui să privim stilul lui Cantemir cu ochii cărturarului veacului său. Acestuia, negreșit, un asemenea stil nu i-a stîrnit iritarea ce o constatăm la Dragoș Protopopescu („un retorism umflat, de om care vrea să-și arate neapărat știința"), ci i-a impus — ca și nouă astăzi stilul (și limba) lui G. Călinescu. Stilul pretențios și limba căutată nu erau în secolul al XVII-lea (și se pare nici azi, pentru toți) prilej de critică, ci de admirație. Cititorul român întîlnea în paginile lui Cantemir aceeași construcție căutată din textele latine, bizantine sau slavone care-i cădeau sub ochi. Dificultatea lecturii îl obliga la stăruință. Cît ar părea de curios, dificultatea unui text nu te împiedică să-i surprinzi sensul, ci te obligă și te ajută să-l aprofundezi. Oricine a exersat pe texte grecești și latinești știe aceasta.

Că Dimitrie Cantemir a fost stăpînit de imboldul imitației unui stil pentru care avea admirație — cel latin — și influențat de lecturi persane sau turcești, este neîndoielnic. Trebuie — psihologic — făcută concesia vanității literare unui tînăr de douăzeci și cinci de ani, care înțelegea foarte bine ce loc ocupa încă de atunci — prin erudiție și ușurință de condei — printre cărturarii poporului său. Dar vanitatea lui este poate mai mult mîndria de a demonstra că româna e capabilă să creeze un stil nou, la înălțimea celui savant al altor limbi de venerabilă cultură; și aci Cantemir vede mai departe decît cei care l-ar fi dorit încremenit în stilul eclesiastic (calchiat după modele bizantino-slave) de pînă la el. Stilul lui Cantemir, așa curios și nefiresc, e un manifest al limbii noastre literare, o emancipare din tiparele arhaice,

¹ *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, p. 41—42,

în păs înainte. Este o șansă că literatura noastră nu s-a oprit la acest pas, așa cum limba literară n-a întârziat la româna latinizantă a Școlii ardelenе. Dar amîndouă aceste etape au prezentat foloase pe care ar fi greșit să le contestăm.

Model turcesc, sau latinesc? Discuția asupra influențelor în stilul lui Cantemir a fost reluată cu cîțiva ani în urmă de acad. Emil Petrovici¹, contestînd existența modelului turcesc afirmat de acad. Al. Rosetti², după Lazăr Șăineanu³, în favoarea celui latin. Trăind la Constantinopol, citind turcește și latinește, Cantemir putea fi accesibil ambelor influențe. Sintaxa turcă îi oferea modelul: subiect — complement nedrept — complement drept — predicat. Cea latină, una comparabilă: subiect—atribut—complement—predicat. Adoptînd aceste modele, Cantemir se depărta la fel de nefiresc de româna vorbită (mai puțin însă de cea scrisă pe vremea lui, în care verbul era așezat tot la urmă, ca în slavonă și greacă). În ce privește *Divanul*, avem acum cheia problemei privind influența suferită: Cartea a III-a fiind tradusă din latină, compararea versiunii românești cu originalul ne va arăta dacă autorul nostru înțelege să se supună *între totul* modelului latinesc — traducînd deci cuvînt cu cuvînt — sau dacă are un stil propriu. Să folosim, pentru economie de spațiu, exemplele date la paginile 53—55. Din compararea lor reiese că autorul, afară de cazul cînd nu înțelege textul latin și adaugă de la el, urmează în general cu fidelitate acest text, care este apropiat de tiparul dorit de dînsul, deci nu trebuie modificat. Dar tiparul său este uneori mai riguros: *oportet tum scire causas impellentes* nu e tradus, cum ne-am fi așteptat, *trebuie atunci a ști pricinile îndemnătoare*, ci „întîi îndemnătoarele pricini trebuie a ști”; *nosse media atque modos quibus adjuvantibus istius boni* nu e redat prin *a cunoaște mijloacele și tocmélele carile agiutînd spre aceștii buni nevoînță*, ci „mijloacele și tocmélele a cunoaște... carile spre aceștii buni nevoînță”. La fel, mai departe, fraza *Inscitia et ignorantia rerum scitu utilium, vel inconsiderantia atque incogitantia est hominibus multorum causa malorum* ar suna, tradus cuvînt cu cuvînt, *Neștiința și necunoștința a lucrurilor a să cunoaște prelesne, sau nesădmăluirea și negîndirea iaste oamenilor a multe răutăți pricina*. Cantemir inversează, cum vedem, scriind „carile prelesne sînt a să cunoaște”.

¹ Art. cit., p. 133—136.

² Art. cit., p. 22.

³ *Influența orientală asupra limbii și culturii române*, București, 1900, vol. I, p. LXXXVI și n. 1: „Literatura orientală a influențat profund spiritul domnescului scriitor: sintaxa turcească, cu perioadele-i finale și cu verbul final, se oglindește în a sa Istorie ieroglică”.

apoi „oamenilor negîndirea” și „a multe răutăți pricină iaste”¹. De ce respectă Cantemir o ordine riguroasă (predicatul la urmă) chiar cînd modelul latin îi oferă posibilitatea unei exprimări mai firești? Respectă un model sintactic la care își obligă și textele traduse din latină? El însuși iese însă din acest model în fraze care încep cu verbul: „Eu dzic că tu svinta scriptură n-ai cetit...” sau „Mult mă mier de ce ruledzi și de ce blojorești grăind în deșert?” Ordinea cuvintelor în fraza lui Cantemir este, pare-se, cea afectivă: el rezervă elementelor care exprimă ideile principale primul și ultimul loc. Procedeu luat din latină, dar pe care sintaxa turcă nu-l contrazicea, el explică de ce întîlnim adjectivul sau pronumele posesiv înaintea substantivului, genitivul subiectiv și posesiv înaintea substantivului, pronumele demonstrativ după substantiv, ca în cazurile obișnuite de ordine afectivă ale sintaxei latine.²

La ce rezultate trebuia să ducă un asemenea tipar al frazei înțelegem din lectura oricărei pagini din *Divanul*: „Ca mine de om, slabă purtătoriu de fire” (I 69); „Cînd pe lume prunc te-ai născut, aceasta să știi că nu pentru alta în lume te-ai” (II, 7 *vîrste*); „frumos svîntul arată Avgustin” (II 51); „și carile acmu vestite și lumii știute să află cetăți” (II 54); „nărocirile lumii cu spurcatele îngiugîndu-se pofte” (II 58); „cu carii te-ai sau te îndeletnicești” (III 64) — iată cîteva exemple de stil pentru care *Divanul*, ca și alte opere ale lui Cantemir au din ce în ce mai puțini cititori.³

2. Limba

Transmis numai prin ediția din 1698, textul *Divanului* poartă negreșit și influențe ale culegătorilor.⁴ Numai frecvența unor particularități ortografice permite concluzii sigure asupra formelor din

¹ Cf. și fraza din II 56 (care ar fi trebuit tradusă cuvînt cu cuvînt: *Așa deci și la această condiție îl reduc pe om dragostea fericirii lumești și blîndeșea pe care i-o arată lumea*), stilizată de Cantemir: „Cu acéstea dară dragostea lumeștilor nărociri și cătră om arătatele sale blîndețe, într-acesta chip îl fac”.

² N. Barbu, *Sintaxa limbii latine după metoda istorico-stilistică*, ed. a 2-a, București, 1947, p. 180—181.

³ S. Pușcariu, *op. cit.*, p. 170, mergea pînă la afirmația excesivă că atît *Divanul*, cît și *Istoria ieroglică* n-au putut rămîne în literatura noastră tocmai prin „felul ciudat” în care au fost concepute. Despre *Hronic*, scris într-o limbă comparabilă, P.P. Panaitescu observă că „a fost puțin citit, chiar de specialiști”, socotit fiind ca „ilizibil” (*Dimitrie Cantemir*, p. 252).

⁴ Cf. O. Densusianu, *Istoria limbii române*, ed. J. Byck, vol. II, București, 1961, p. 63—64.

manuscrisul original. Și în acest caz, însă, rezultatele analizei trebuie acceptate cu o anumită prudență, ținând seama de instabilitatea ortografică specifică limbii române scrise din secolul al XVII-lea.

Ortografia, apropiată de etimon, ne oferă, mai întâi, exemple despre predilecțiile filologice ale autorului, care, cunoscând prototipurile unor termeni, menține grafiile din originalele latine sau grecești. De aci frecvența lui *u* în cuvinte ca: *Europa* (I 62), *typos* (I 77), *Mousei* (II 2, 53), *Eghypt* (II 22), *evanghelie* (II 22, III 9), *Deuteronomia* (II 64), *chvvernisi* (III introd.), *arhetyp* (III 24), *satura* (III 14), *surine* (III 14). Prin geminarea lui *f* (în *sufferite*, I 51, *sufferire*, II 69), *n* (în *coronne*, I 62, *annii*, II Vîrsta șaptea) sau *p* (*suppune*, I 63), autorul marchează originea latină a unor cuvinte (*annus*, *suffero*, *suppono*). Grafia *zs* (în *răzșipit*) reflectă tendința de a aplica ortografia slavă (rus. *разсыпаны*), manifestată de Cantemir și în *Istoria ieroglifică*, uneori și cuvintelor de origine latină.

O nesiguranță ortografică, poate a culegătorilor, vădește alternanța *îndărăpnic* (I 68), *îndrăpnic* (I 70, II 18), *îndrăptnic* (II 78). *Fonetica* este, cum ne așteptăm, moldovenească.

Vocalele. Trecerea normală a lui *e* accentuat la *ă* după ocluzivă labială: *iubăsc* (I 46), *mărg* (I 42), *topăsc* (I 52).

A protetic apare în cuvinte ca *amiroși*.

Neaccentuat, *e* > *ă*, după *s*, *z*, *dz* nepalatalizați: conj. *să* (*passim*), *coborîndu-să* (I 63), „*cuvioasă* desfătări” (I 44). Arhaisme în care apare *e* mai sînt *deminiață* (I 28), *înemă* (*passim*).

Trecerea lui *i* la *u*, sub influența lui *u*: *curund*.

Nazalitatea este notată cu *п*, care are valori diferite (*i*, *im* cu accent de intensitate la inițială, *in*). Cînd un cuvînt cu prima silabă nazalizată este precedat de *în* sau *prin*, nazalitatea trece în întregime asupra acestora: „Așijderea *în chisoare*, *în nevolnicii fiind*” (f. 41r), „și pre carii *în tunérec* și *în umbra morții*” (I 22), „nice *prin tunérec* ca orbii” (I 23). Uneori nazalitatea nu e notată: „Ce fericire va să-l mai *îlîniască?*” (I 68).

De asemenea, cînd finala cuvîntului precedent e vocalică, *i* este asimilat de timbrul vocalei precedente: *dintre-nnalturi* (III 3), *înttru-nnalturi* (III 4). Întîlnim însă și alternanțele *înttru înlontru* (III 7) și *dinlontru* (*ibidem*) sau „*de în pămînt*” (I 63).

În structura fonetică: cons. continuă + *i* accentuat + *n*, *i* e notat adesea prin *i*: *cuprîndzînd* (I 60), *sin* (pentru *sîn*, I 37), *pemînt*, *sînt* (*passim*).

Trecerea lui *i* la *î* după *ș* se întîlnește în *îi-să* (I 45).

Absența — sporadică — a lui *i* după *m* (*să-m*) sau după *ț* (*ț-ar* spune, I 23) poate fi datorată unor insuficiențe grafice¹, sau influenței graiului moldovenesc.

Uneori, după un grup de consoane e notat *u* final: *adormu* (I 59), *amăgescu* (I 51), *deprinsu*, *împinsu* (I 45).

Hiatul *u-ă*: *buăr*, *nuăr* (f. Iv), *a-ă*: *doadă* (Iv).

Monoftongarea lui *ga*: *bîrfală* (I 51), *iubască* (I 46), *lipsască*, *margă* (I 60).

Diftongul *ia* apare în *iaste*, *miiare* și în *împiadecă*, pronunțat poate *împiăedecă* sub influența lui *e* din silaba următoare.

O cercetare atentă ar merita-o valoarea slovei *u* cu care se scrie consecvent *driaptă*, *socotială*, *triabă*.

Diftongarea spontană a lui *e* în *ie*: *mă mier* (I 52).

Diftongul *iu* apare în *minciunos* (I 3) și *nedejdiui*, și conservat inițial în *iușor*, iar final în *zidiu* (I 62).

Fonetisme arhaice se întîlnesc în *curund*, *buăr*, *nemică*, *nuăr*.²

Consoanele. Fenomenul palatalizării ocluzivelor labiale, denunțat mai tirziu de Cantemir în *Descrierea Moldovei* drept o eroare particulară graiului moldovenesc³, apare în *Divanul* cu forma corectă alături: „*hireșea* sau *firiasca*” (I 77), de unde reiese că autorul distingea încă din tinerețe forma populară de cea cultă; cf., de asemenea, *hîrtop*, *hultur* (I 63).

Spiranta surdă apare în *a pohti* (I 1, primul tiraj); v. și forma consecventă *păghar* (Vv și urm.).

Fonetismul *dz* este bine reprezentat (*dzice*, *Dumnădzău*, *creadză* etc., *passim*). *Ġ* este curent în *agiungă*, *gios*.⁴

„*Can rătăcită*” (pentru *cam*, f. 90r). *Dîmsul* (pentru *dînsul*, I 59).

La grupurile de consoane de observat *fierbintiala* (I 52, cu *i* nemodificat).

Accentul: *altûia* (f. 139r).

Hiperurbanismul: *obial*, *pilotă* (I 85).⁵

M o r f o l o g i a reflectă particularități arhaice, dar și moldovenisme sau trăsături proprii autorului. Notăm câteva exemple:

¹ A se vedea concluziile lui Diomid Strungaru în ce privește valoarea literelor suprascrise în chirilică, expuse în studiul *Contribuții la interpretarea grafiei chirilice. I. Criteriile suprascrierii literelor*, în *Limba română*, 10 (1961), nr. 5, p. 487.

² V. pentru toate Șt. Giosu, *Limba în opera lui Dimitrie Cantemir*, în *Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza” din Iași* (S.N.), S. III (Șt. Sociale), 4 (1958), p. 118.

³ E. Petrovici, *Limba lui Dimitrie Cantemir*, p. 121.

⁴ Șt. Giosu, *art. cit.*, p. 116—117.

⁵ E. Petrovici, *loc. cit.*, atribuie aceste forme preocupării lui Cantemir de a elimina formele ce prezentau palatalizarea; v. și Șt. Giosu, *art. cit.*, p. 116.

Substantivul. Vocativ singular nearticulat: *Dumnădzău!* (I 43); *O, oame!* (I 44, 64); articulat: *O, lumea!* (I 30), pluralul: *gauri* (I 51), *minunile* (I 62), *mînule* (pl. lui *mînă*), *numere* (pl. lui *nume*). Despre forma dublă de plural *ani-ai* a se vedea mai departe.

Adjectivul. Terminația: *adevărat* (pentru *adeverit*, II 76, 82), *îndestuliși* (pentru *îndestulași*, I 61), *neadevărat* (pentru *neadeverit*: „Cînd, neadevărat, o dată a muri, adevărat“, II 82).

Articolul. Omisiuni: „Avuția înmulțindu-să, *lăcomie* crește“ (I 28), „în toate *dzile*“ (I 80); proclitic: „*a* altuia“ (*Scara*), „ca *a* hulturului tineréțele“ (I 63), „în *al gîlo*-ului parte“ (I 63), „*ai* strașnicii sale moarte“ (III 57), „*aei* noastre credințe“ (*ibid.*), „că tuturor toate *alor* sale fapte bune le par“ (III 63).

Numeralul col.: *de îmbe părțile*; cardinal: *doă*; ordinal: *a doă* (I 85); nehotărit: *cîtăvaș* (I 63).

Pronumele demonstrativ: *alalși* (I 8); nehotărit: *nemărui, nime* (I 60); relativ-interogativ, forma articulată: *care*; cu particula *și*: *cineși*.

Verbul. Reflexiv arhaic: *a se pricépe* (I 48); tranzitiv: „*taci* céle tănuite“ (f. 139^r).

Prezentul indicativului și subjonctivului: Conj. I: *să împoncișadză, să întrulocadză* (f. 1^v); *să se înstrăineadză* (I 56). Conj. a III-a: *să-l ucigă* (I 19). Conj. a IV-a: *poftăște* (I 31).

Perfectul simplu, pers. I sg.: *eu dziș* (II 77); *aduș* (97^v).

Perfectul compus: *s-au dususă* (I 37).

Condiționalul prezent, forma perifrastică: *ari cére, ari pofti* (I 60).

Imperativ: *Nu fii* (f. 139^r).

Infinitivul lung cu valoare verbală: „spre a *facerea*“ (I 47); „lasă-te de a mai *hulirea*“ (I 42); „nesățioasă de-a *uciderea*“ (I 43). Infinitivul scurt: „Scoate (Doamne) din temniță sufletul meu *a mă mărturisi* numelui tău“ (I 46).

Participiul trecut: *au învins* („au înviat“, I 68).

Verbe iotacizate: *să cază, rămîind, viind*.

Adverbul: *așeași* (I 55), *dineoarea* (I 39), *macară* (III 9), *nemică* (= „de loc“, f. 239^r), *pre lesne* (I 31), *pre pîzmă* (I 60), *pre strîmb* (*ibid.*).

V o c a b u l a r u l prezintă un curios amestec de termeni populari, neologisme și formații proprii ale autorului.

Cunoașterea limbii poporului pînă la nuanțe neașteptate la un tînăr care petrecuse atîția ani departe de țară este suficient atestată

prin *cîndai* (= „cîndva“, după *verba timendi*, II 23, 24), *cust* (= „durată“, I 85), *feredeu*, *Fusul* (numele popular al stelei polare), *a se îngurului* (= „a conviețui“, I 75), *lanțuh* (pl. *lanțuje*, I 62), *peliță* (în sens de corp: „în multe feliuri și în multe pelițe, ca Proteus și Vertumneus, pre sine a să schimba poate“, III 56), *puhace* (= „bufniță“), *spînzurat* (în sens de „suspendat“, pentru grădinile Semiramidei), *slobodzenii* (= „desfrînări“, I 75), *a șerui* (= „a zugrăvi“, I 63); sau fonetismele moldovenești menționate mai sus. Adăugăm diminutivele: *dărișor*, *luminuță*, *mănunchiaș*, *mititeluș*.

Autorul recurge însă și la formații proprii: *cîtință*, *fără isprăvnicii* (< gr. ἀτάξαι), *giosul* (substantiv: „în a giosului parte“, I 63), *îmbunătățimat*, *împregiurstare* (calchiat din *circumstantia*), *a întinde înainte* (< *praetendo*, 120^r) *lucrăreț-nelucrăreț*, *norodos* (= „populat“), *strămurare* (= „țăpușă“, „îmbold“), *supt pămînt fugire* (< *subterfugium*). O distincție între *ai* (= „existență“) și *ani* pare a fi făcută în titlul și textul „Dzilele ailor noștri 70 de ani“ (I 85). *Stristă* (I 23) poate fi format sub influența lui *striște* (< sl. *sûrešta* = „nenorocire“).

Înriurit de latină, Cantemir folosește *imăciune* (< *limus* = „murdărie“) și *tînd* (< *tandem*) pentru *cînd*.

Numărul neologismelor mai demult introduse în limbă sau adause de Cantemir este impresionant. Elementul latin e prezent în special prin termeni filozofici (*prezenție*, *purgatorium*, *substanție*, explicat prin sl. *postanovanie*, *țircumstanție*), științifici (*magnis*, *polus*) și culturali (*sirine*)¹; elementul grecesc apare prin termeni din aceeași sferă (*arhetip*, *axon*, *ithicesc*, *lavirint*, *tip*). Cuvintele de origine slavă sînt mai mult cărturărești ecleziastice: *blagodarenie* (= „mulțumire“), *conet* (= „sfîrșit“), *dêvestvecie* (= „castitate“), *div* (= „minune“: în *divuri*, I 59), *a dodăi* (apoi *dodeială* = „supărare“), *dosădi*, *ghizdav* (= „frumos“), *innoplemennic* (= „străin“), *nezloslovnîc* (= „eterodox“), *răcodélii*, *a scarăndivi* (= „a blestema“). De origine maghiară este *fêlegă* (I 37); bulgar — *biha* (II 77). *Mamcă* (= „doică“) este ucrainean.

Cantemir este conștient de noutatea unora din termenii pe care-i folosește. În *Istoria ieroglifică* el va adăuga chiar o *Scară a numerelor*

¹ Alte latinisme: *conținirile* (*continentiae*, III 23), *ducs* (*dux*, III 24), *hilofii* (*helotas*, III 12), *îndecs* (*index*, III 21), *virtute* (*virtus*, III 28). Forma numelor proprii din III 23 este de asemenea latină: *Cvințius Ținșinatus*, *Camilius Foșiones* (c = ț). În alte cuvinte, Cantemir este influențat de pronunțarea greacă (*chendru*, nu „fentru“).

și cuvintelor străine tâlcuitoare. În *Divanul* se mulțumește să lămurească termenii greu de înțeles pentru cititorul moldovean al vremii.¹

În raport cu tema pe care o tratează autorul, termenii filozofici și etici din româna secolului al XVII-lea erau indigestibili. Cântemir nu apelează la cuvinte noi decât cînd expune o teorie străină gîndirii românești de atunci, ca aceea a corespondenței dintre macrocosm și microcosm (*suprastări, împregiurstări, microcosmos, sferă, suptstări, țircumstanții*).

Termenii filozofici cei mai des întîlniți sînt aceia care numesc:

- 1) *facultatea de gîndire: socotiala* (λογαριασμός = „rațiunea”), dar și *chitiala* (θεωρία) și *mintea* (νοῦς), *pricéperea*, *ascunsul inemii* (συμβολήσις = „conștiința”); în acest sens e luat uneori organul gîndirii: *crierii* — μυαλά fiind tradus și *minte* (I 77); 2) *procesul cunoașterii și al gîndirii în general: a socoti* (λογαριάζω, λογιάζω, νομίζω, συλλογίζομαι, στοχάζω), cel mai frecvent, dar și *a afla* (εὐρίσκω), *a cerca* (ἐξετάζω, ἐρευνώ), *a chiti* (μελέτω = „a medita”), *a cunoaște*, (γνορίζω), *a gîndi* (λογιάζω, συλλογίζομαι), *a învâța* (μανθάνω), *a lua aminte*, sau *în minte* (πάρειμι sau βάλλω εἰς τὸν νοῦν), *a lua sama* sau *în samă* (πάρειμι εἰς τὸν λογαριασμόν, λογαριάζω), *a pricepe* (καταλαμβάνω), *a pune în socotală* (πάρειμι εἰς τὸν λογαριασμόν), *a ști* (ἐξεύρω); 3) *rezultatele acestor procese: chivernisală* (κυβέρνησις), *gînd* (λογισμός), *priveală* (θεωρία = „contemplație”), *socotală* (λογαριασμός în sens de „raționament”); 4) *calități sau defecte de gîndire: întreg la minte* (σωστός εἰς τὰ μυαλά), *înțelept* (φρόνυμος), *necunoscătoriu* (βάρβαρος, ἀδιάκριτος), *nepriceput* (ἀσυλλόγιστος), *pușin la crieri* (ὀλίγα μυαλά εἶχειν). Mai notăm *ceința*, (ποιότητα, *qualitas*), *cîtința* (ποσότητα = „cantitatea”), *nărocirea* (ρίζοικον în sens și de „succes”), *nesocotința* (ἀσυλλογισία), *socotitor* (λογαριαστής).

Terminologia morală este cea cunoscută din alte scrieri ale secolului XVII²: *bunătațe* (ἀγαθία, καλοσύνη), *înțelepciune* (în sens de „virtute” — ἀρετή), *întristare* (λύπη), *patimă* (πάθος = „suferință”) etc.

După cum constatăm din exemplele de mai sus, terminologia filozofică românească la sfîrșitul secolului al XVII-lea este mai variată, iar conținutul ei semantic mai bogat decât se credea. Capacitatea de a exprima noțiuni de mare subtilitate o avea limba noastră și în perioada literaturii religioase, cum o dovedesc traduceri anterioare din

¹ Cf. *Co mentariile* noastre pentru *polus, sirine, substanța*.

² Cp. cu terminologia stoică, folosită în traducerea anterioară cu cîteva decenii a tratatului *Despre rațiunea dominantă* (V. Cîndea, Nicolae Milescu și *începuturile traducerilor umaniste în limba română*, în *Limba și literatură*, 7 [1963], p. 63—64).

texte biblice. Terminologia filozofică se formează însă o dată cu pătrunderea unei noi atitudini — laice — în gândirea noastră, de aceea, în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, prin scrierile lui Miron Costin, Nicolae Milescu, Constantin Cantacuzino și Dimitrie Cantemir limba filozofică — folosită apoi timp de peste un secol și jumătate — este în bună măsură constituită. Comparația cu corespondentele grecești și latine, pe care o permite *glosarul* din ediția de față, ne duce la constatarea căutării de către Cantemir a unor echivalente precise între termenii români și cei obișnuiți în culturile cu mai veche tradiție filozofică. Procesul era în curs, ceea ce explică de ce același termen român putea fi redat în greacă prin mai mulți termeni, cu nuanțe adesea diferite (cf., mai sus, echivalențele lui „a socoti”), ca și efortul de a crea termeni după model grec (*a pune în socotială*) sau latin (*ceință, cîtință, împregiurstări* etc.).

Dar autorul își ajunge scopul, reușind să expună cititorului român al vremii noțiuni filozofice sau etice fără a apela în mod excesiv la neologisme, la parafraze sau lungi explicații de termeni.

Sintaxa. Am mai dat exemple în § 4, 1; adăugăm la observațiile precedente procedeul dislocării, mai frecvent în Cartea I, pe care unii cercetători¹ l-au atribuit influenței stilului greco-latin al epocii bizantine. Repetăm însă remarca precedentă că D. Cantemir *nu imită* un model al ordinii cuvintelor, ci *își creează un model propriu*, ceea ce explică frecvența acestui model în Cartea I, unde nu traduce, dar și în Cartea a III-a, unde, deși traduce, schimbă uneori ordinea cuvintelor după modelul său. Este limpede că dacă ar fi adoptat modelul latin, în cazul Cărții a III-a ar fi tradus cuvînt cu cuvînt.

3. Traducerea din latină

Cartea a III-a a *Divanului*, traducerea din Wissowatius, ne îngăduie să constatăm și stadiul cunoștințelor de latină ale lui Cantemir a douăzeci și cinci de ani.

Tînărul autor trece satisfăcător acest examen. Cuvintele sau pasarele neînțelese și — din acest motiv — redate greșit sau omise sînt în general rare. În *Predoslovie* Cărții a III-a întîlnim cîteva cazuri: *improbe* „rău, nedrept”, tradus *fără socotială*; *miserum* („nenorocit”), prin *blăstămat*; *par est* („se cuvine), prin *de-a tocma*; *plerique* („cel mai

¹ Șt. Glosu, *art. cit.*, p. 124 — 125.

mulți"), tradus și mai mulți; *ratio* („socoteală"), tradus *întriagă socotială*; *utilis* („folositor"), tradus *prelesne*. Dar, după cum am constatat la analiza stilului lui Cantemir, el nu înțelege ca, traducînd, să dea o simplă copie românească a textului lui Wissowatius. Unele deosebiri față de original sînt intenționate. În versiunea românească întîlnim dezvoltări din primele rînduri: *Bonum ac beatum vitae statum esse homini appetendum* devine „Ca bine, fericēște și cu odihnă al vieții cust precum să fie omului de poftit și de cercat"; cuvintele subliniate sînt adăugate de Cantemir. Explicații în text la unii termeni întîlnim în cap. 23 al Cărții a III-a — la „Filipp al Machidoniii împărat", traducătorul adaugă „acesta au fost tatăl lui Alexandru Marele" — și în alte pasaje, unde traducătorul vrea să corecteze în sens ortodox noțiuni altfel, înțelese de Wissowatius.¹

Nu toate modificările aduse de traducător sînt fericite. Și mai mulți, în loc de „cei mai mulți", *prelesne* în loc de „folositoare" duc la modificarea nuanțelor din original. Uneori eroarea traducerii provine din neînțelegerea cuvintelor cu mai multe sensuri. Astfel, în propozițiunea *Inscitia autem referitur saepe in iis etiam qui...*, conjuncția *etiam* este redată prin „mai virtos" în loc de „chiar" („Neștiința dară mai virtos încă să află în ceia carii..."), ceea ce schimbă înțelesul ideii principale (Wissowatius arată că adesea chiar oamenii știutori se dovedesc ignoranți; în textul lui Cantemir de ignoranță se fac vinovați mai ales știutorii). Alteori confuzia e datorată traducerii servile, ca în fraza „Dumnădzău cu omeneasca socotială nu să cuprinde, precum și sufletul omului; pentru carea necurații să ciartă, căci *pre dînsul* a fi il tăgăduesc". „Necurații" tăgăduesc existența lui Dumnezeu (*existere eum negant*), iar nu a sufletului. Dar *eum* tradus *pre dînsul* se poate referi în textul românesc și la suflet, ceea ce traducătorul putea evita, cum s-a procedat în versiunea greacă, unde, pentru claritate, s-a specificat πῶς εἶναι θεός.

Atitudinea lui Cantemir față de originalul latin este însă relativ liberă. Cînd simte nevoia unei modificări, o face (ca în pasajul *nunc in aetate mea senili*, tradus „acum într-această ce mă aflu vîrstă", pentru că nu era bătrîn ca Wissowatius), iar cînd întîmpină pasaje dificile, le omite (în prefață: *recogitans ac recolens*; cap. 20, versurile *Extremos pudeat rediisse...* [... *Mihi turpe relinqui etc.*]).

În general, observațiile privind modul de lucru al unui autor de acum două veacuri și jumătate, informația sa, limba literară, licențele pe care și le permite în traduceri etc. nu pot avea ca scop

¹ Vezi Comentariile noastre nr. 192, 195, 215, 221, 233—235.

decît un spor de cunoaştere a pregătirii şi metodelor sale, fără intenţia de a-l judeca în raport cu exigenţele moderne. Mediul de cultură, stadiul de dezvoltare literară, nivelul cititorilor erau altele la sfîrşitul secolului al XVII-lea. Cantemir a scris cu mijloacele şi pentru cititorii vremii lui şi — în raport cu aceste elemente — rezultatele sale sînt remarcabile.

Eruditul moldovean a făcut — aşa cum s-a observat cu multă dreptate — „o sforţare ce o întîlnim la umaniştii diferitelor ţări care scriau în graiurile naţionale cele mai diferite, de a construi o limbă savantă, cu un fond de cuvinte mai nuanţat, cu o sintaxă adaptabilă unor nevoi de exprimare ale unei cugetări mai ample şi mai bogate, cum nu o găsim, cu privire la ţările române, în hrisoave, în vechile letopiseţe şi în scrierile religioase. Fără îndoială că încercarea are un caracter artificial, completiv, construit, dar ea se află pe linia limbii cronicarilor aşa cum era pornită, trăgîndu-şi izvoarele din graiul poporului.”¹

V. CIRCULAȚIA „DIVANULUI”

1. *Manuscrisul autograf* al lui Cantemir pare să fie prima formă în care a fost citit *Divanul*. Pentru faptul că lui Cacave-la i s-a trimis chiar ciorna operei, pledează, pe de o parte, intervalul scurt dintre redactare şi publicare, interval în care este greu de cuprins şi timpul necesar unei copii, iar pe de altă parte, erorile de lectură ale traducătorului în greceşte. Dacă acesta a confundat *tare* cu *mare*, *morţii* cu *nunţii* etc. (v. mai sus, p. XLI), înseamnă că a fost pus în faţa scrisului grăbit, neciteţ al unei ciorne. Această primă formă manuscrisă a textului românesc, ca şi ciorna traducerii în greceşte sînt deopotrivă pierdute.

2. *Ediţi a din Iaşi, 1698*, a asigurat cea mai largă răspîndire a *Divanului* în secolele XVII—XVIII. Volumul — de 10 f. nenumerotate + 138 [— 144] f.², imprimat pe două coloane, în stînga textul românesc, iar în dreapta traducerea greacă — a fost publicat în tipografia domnească din Iaşi, sub îngrijirea hatmanului Lupu Bogdan, cumnat al Cantemireştilor, fără îndoială sub controlul

¹ Dan Bădărău, *op. cit.*, p. 225.

² Descrie de E. Legrand, în *Bibliographie hellénique... au dix-septième siècle*, t. III, Paris, 1895, p. 59—60, şi de I. Blănu şi N. Hodoş, *Bibliografie românească veche*, I, Bucureşti, 1903, p. 355—365.

lui Cacavela.¹ Foia de titlu menționează și numele tipografilor: Athanasie ieromonahul și Dionisie monahul, „moldovenii”². Culegerea și imprimarea cărții par să se fi executat în mare grabă.

După cum am arătat mai sus, Cantemir a expediat manuscrisul din Adrianopol în iunie 1698, iar foia de titlu menționează ca dată a ieșirii de sub tipar 30 august același an. Două luni au fost deci suficiente pentru traducerea în grecește și imprimare.

Tipografii înșiși s-au îndoit de posibilitatea unei astfel de performanțe și, începînd culesul primei coli, la vîrsta lumii au notat 7207 ani (= 1699), presupunînd că nu vor putea încheia imprimarea decît după 1 septembrie 1698. În orice caz, foia de titlu și prefețele au fost tipărite la urmă, după obișnuitul „procedeu al imprimeriilor, ceea ce reiese și din compararea tirajelor deosebite ale cărții.

Volumul este deschis de o *Carte de închinăciune* (epistolă dedicatorie) către Antioh Cantemir, domnul Moldovei. În ea, autorul îl asigură pe domnescul său frate, printr-o savantă comparație, că dragostea ce-i unește este aidoma axului imobil al celor două stele — polul arctic și polul antarctic — în jurul căruia se mișcă lumea (poate și o viziune a axei politice pe care, prin ocuparea tronului Țării Românești de către Dimitrie, ar fi putut-o alcătui Cantemireștii). Profesiunea de credință a autorului — imitată după Tales, fericit că s-a născut om, elin și bărbat — este de a fi creștin, ortodox și frate al lui Antioh. De soarta și gloria acestuia își leagă dînsul nădejdea și cîntea, tot așa cum mărturisea în prefața *Gulistanului* său al-Saadi — de unde se inspiră Cantemir —, cînd își dedica opera lui Muzaffar ad-Din va-d Dun, atabakul Farsului.³ Lui Antioh îi este dedicat *Divanul*, „de-ntîiu născutul a proastei și nevrednicei mele minți”, pe care Dimitrie îl prezintă tot ca Saadi drept o antologie — „un

¹ Aceasta decurge atît din funcția acestuia de corector al cărților grecești ce se imprimau atunci în Iași, cît și din legăturile sale cu Dimitrie Cantemir. Vezi N.G. Dossios, *Studii istorice greco-romane*, Iași, 1901, p. 35, și Dan Bădărău, *op. cit.*, p. 111—112.

² Pentru alte detalii privind tipărirea, vezi și *Comentariile* noastre, nr. 7—10. În legătură cu data de 30 august 1698, de pe foia de titlu, menționăm că și I. Minea (*Despre Dimitrie Cantemir*, Iași, 1926, p. 26) o consideră drept ziua „cînd ieșea cartea din tipografia ieșană”.

³ Din prefața *Gulistanului* la Cantemir imaginea axului (Muzaffar este „osia la roata vremii”), metafora „luminării și soarelui”, a „moviliței și Olimpului” (la Saadi: muntele Alvand). Din aceeași prefață e afirmația: „macar că toate blăstămățiile și nevredniciile în mine să află, însă mării-tale plăcute și învoite fiind, de triabă și vrédnice sint”, v. Saadi din Șiraz, *Golestan (Grădina florilor)*, [trad. George Dan], București, 1964, p. 10, 20, 22.

de floricele cules și legat mănunchiaș"¹ — ceea ce corespunde cu sensul titlului *Divan* în literatura arabă. Ca în orice epistolă dedicatorie prea puțin cărturarului Antioh i se aduc laude nemeritate, pentru sprijinul ce-l dă tiparului, dar Dimitrie tot aici afirmă conștiința noutății operei sale în literatura română a vremii, când îndeamnă pe cititori să strige: „Flori s-au deschis în pământul nostru!”

Cartea către cititoriu explică opera. Ea este o oglindă a păcatelor și virtuților (*speculum animae*, διόπτρα), cele trei părți ale *Divanului* sînt trei mese cu hrană spirituală (*banchetul*). Încadrîndu-și cartea în două din marile teme literare ale antichității și evului mediu, autorul face apel și la comparația folclorică a paharului cu apă vie², spre a-și îmbia cititorul, și a celui cu apă moartă, de care vrea să-l ferească. Prefața se încheie cu detalii tehnice: corespondența capitolelor din primele două cărți, recomandarea urmăririi titlurilor, iertăciunea pentru erorile strecurate în lucrare.

Ieremia Cacavela răspunde apoi, într-o epistolă către Dimitrie Cantemir, misivei cu care acesta și-a însoțit manuscrisul cînd i l-a trimis la Iași. Mulțumindu-i ucenicului pentru gîndul de a-i oferi lui pîrga întîii sale roade cărturărești, dascălul nu precupețește laudele

¹ *Idem*, p. 17.

² Al. Piru, *Literatura română veche*, București, 1961, p. 377, vede în motivele „meșcioarelor” și „paharelor” (în special în cel din urmă) originea versului „Cantemir croind la planuri din cuțite și pahare”, din *Epigonii* lui Eminescu.

Ipoteza provine de la G. Călinescu (comentarii la ediția sa: *M. Eminescu, Poezii* [Buc., 1938], p. 17), care acceptă însă că poate fi aci și o aluzie la planurile politice ale domnului cu prilejul venirii țarului la Iași (presupunerea lui D. Murărașu, *Preocupări literare*, I, nr. 3, p. 136), pentru că „Lepturariul [prin care Eminescu putuse cunoaște pe Costin, n.n.] extrage din cronica lui N. Costin tocmai partea unde se descrie banchetul”. C. Boroianu, în *Literatura română. Manual pentru clasa a X-a*, Buc., 1965, p. 24, nr. 6, afirmă că „în scurta caracterizare M. Eminescu face aluzie, se pare, la una din satirele poetului Antioh Cantemir, fiul lui Dimitrie Cantemir”. Parcurgerea scrierilor lui Antioh nu ne-a putut lămuri la care din satire s-ar fi referit Eminescu, afară doar dacă marele poet n-a avut în vedere întreaga operă a fiului lui Cantemir, formată cum știm din numeroase proiecte lăsate nerealizate de un sfîrșit prematur (cf. trad. română din 1844, pe care a cunoscut-o desigur și Eminescu, p. XXIII). O altă ipoteză — mai greu de acceptat — a înfățișat Anghel Demetrescu, în studiul său *Mihail Eminescu, în Literatură și artă română*, 7 (1903), p. 359—396: Eminescu „confundă pe Dimitrie Cantemir, principele învățaților noștri, cu Constantin Cantemir”. Deși „el are în minte pe Dimitrie Cantemir... versul «Cantemir croind la planuri din cuțite și pahare» se potrivește lui Constantin Cantemir, despre care cronicarul Niculcea zice că «mîncă bine și bea bine» și căruia Miron Costin îi zise odată: «Mai des cu paharele și mai rar cu orînduilele», iar «cuțitele» de care vorbește poetul nu pot fi decît o aluzie la uciderea lui Miron Costin și a fratelui său Velicico” (v. Anghel Demetrescu, *Opere*, ed. O. Papadima, Buc., 1937, p. 236—237).

pentru cuprinsul ortodox, alcătuirea sistematică, „voroava înfrumusețată“, „adîncă și bogată“, „precît a moldovenescului niam limbă a cuprinde poate“, varietatea exemplelor din scripturi și din filozofii păgîne.

Scara, în care se pune iar în lumină corespondența capitolelor din Cartea I și Cartea a II-a, încheie volumul. O recomandare de lectură inserată după *Scara Cărților I—II* arată importanța pe care o dă autorul teoriei despre macrocosm și microcosm expusă în cap. 77 și urm. și celor două excursuri finale, despre teoria vîrstelor omenești.

Din nota tipografilor, „Athanasie și Dionisie cu ucenicii“, aflăm că *Divanul* a fost tipărit cu cheltuiala lui Dimitrie pentru a dăruia apoi exemplarele publicate.

Regretatul Jacques Byck descoperise — și poseda în biblioteca personală — un exemplar din *Divanul*, ale cărui file 1—24 aparțin altui zăț și tiraj decît exemplarele cunoscute. După toate indiciile, aceste file sînt rezultatul primei culegeri a *Divanului*. Textul este tot pe două coloane — român stînga, grec dreapta — dar titlurile, culese cu corp opt, nu sînt marginale, ci intercalate în text. Colonicifrul este și în numerotare chirilică. Deosebirile tehnoredacționale se reduc la atît.¹ După fila 24 tipografii schimbă tehnoredactarea și reiau culegerea din motive care ne scapă. Din primul zăț ei trăsese ră totuși coli pe care le-au păstrat, legîndu-le împreună cu cele culese ulterior. Aceasta arată pe de o parte că imprimarea se făcea după culegerea fiecărei coli, cum se obișnuia datorită insuficienței literei, iar pe de altă parte că tipărirea *Divanului* a avut loc în condiții modeste: lipsa hîrtiei a impus păstrarea primelor coli (puține, judecînd după raritatea exemplarelor din acest tiraj), de aspect diferit.²

Între cele două tiraje ale filelor 1—24 (colile A—E) deosebirile de text, fără a fi esențiale³, ne demonstrează totuși cît de largă putea fi intervenția tipografului în manuscris și, deci, la cîtă prudență

¹ Exemplarul descris se află în prezent în colecțiile Bibliotecii Centrale Universitare din București, inv. 357.521.

² Un alt exemplar se păstrează în Biblioteca Patriarhiei Române, din București. Amîndouă sînt incomplete (le lipsește f. 20, corespunzînd f. 22, r. 7—23, r. 20 din tirajul al doilea).

³ Iată și însemnările pe exemplarul Byck, păstrat la B.C.U.: Aparținuse lui jupîn Grigorașco ot Tîrgoviște, care înscrie obișnuita afurisanie pe filele 10—14 și semnează în italiană la f. 15: „Nobilos (?) Grigorios del Grande Târgoviște“. Însemnări despre nașteri din 1738, 1739, 1741 (f. 83 bis), semnătura grecească din 1766 a unui „Theofan didascalos“, *ibid.* Menționarea unui cutremur din 5 octombrie 1821 la f. 54, de către diaconul Costandiu oț Șelaru, care cumpără cărța cu 15 țaləri la 7 octombrie același an.

invită un text *tipărit* pe filologul care pornind numai de la acest unic text vrea să tragă concluzii despre *ortografia autorului*. Iată deosebirile între tirajul I și II din Cartea I, cap. I:

I

vr̃are-ași
pohti
și de c̃nd
c̃nd
f̃cută
sint
ṽcinicului
s̃nt
vist̃riu
c̃nd
întu-acestă
înțeleptul
plăzmuir̃
așijderea
veștedzătoare (textul grec ca acel
al tirajului II)

cela
m̃nca
călc̃nd
m̃ncat
nestătătoare și ca pravul trecă-
toare (la fel în textul grec)
amăgălă
vechime
c̃t
minciunoase
čas
vădzu
prăpădaște
ačasta
pr̃
bogat̃ mil̃
svit̃ște

II

vr̃ire-ași
pohti
de c̃nd
c̃nd
f̃cută
sint
ṽcinicului
s̃nt
vist̃riu
c̃nd
într-acesta
înțeleptul
plăzmuir̃
așijderea
veștedzitoare, cădzătoare și în
nemică întorcătoare (la fel ca
în textul grec)

cel
m̃zuca
călc̃nd
m̃ncat
nestătătoare (în textul grec la
fel ca în tirajul I)
amağulă
vechime cită ai
c̃t
mincinoasă
c̃is
vădz
prăpăd̃ște
ač̃sta
pr̃
bogat̃ mil̃
svit̃ște

O serie de alternanțe grafice din cele constatate mai sus se pot explica prin inconsecvențele culegătorului, dar adăugarea sau suprimarea de rînduri întregi arată *intervenția unui corector*. Care au fost criteriile acestuia și în ce măsură le-a respectat apoi culegătorul este greu de spus, deoarece asistăm la înlocuirea lui *sint* prin *s̃nt*, apoi la a lui *s̃nt* prin *s̃nt*; sau *svit̃ște* prin *svit̃ște*, dar *prăpădaște* prin *prăpăd̃ște*. În orice caz, în al doilea ză folosirea lui *z* și *z* pare mai consecventă. Corectura s-a făcut pe baza manuscrisului, nerespectat

la prima culegere¹, iar nu prin modificări ale manuscrisului. Aceasta reiese din faptul că în textul grec figurau încă în primul zaț cuvintele „cădzătoare și în nemică întorcătoare“, omise în textul român. Ele erau deci în manuscris. Mai greu de explicat este înlăturarea cuvintelor „și ca pravul trecătoare“ în textul român al celui de al doilea tiraj. Cum dintre persoanele care participă la editarea *Divanului* funcția de „corector“ o mai îndeplinise Cacavela pentru cărțile grecești imprimate la Iași, și îndreptările la aceste coli ale operei ucenicului său îi pot fi atribuite tot lui. Nu este exclus însă ca însuși Canteмир să fi dorit să vadă, la Adrianopol, unde rămîne pînă la începutul lui 1699, primele coli ale cărții și, după îndreptarea lor, să fi cerut să fie culese din nou în altă variantă tehnoredacțională.²

În actualul stadiu al informațiilor nu putem emite decît ipoteze.

Revenind la observația de mai sus relativă la *data* cărții, subliniem faptul că primele coli culese sînt acelea paginate; foaia de titlu și epistolele dedicatorii au fost culese la urmă (același zaț în ambele tiraje). Data de 30 august 1698 a fost deci aceea a *încheierii tiparului*.

Deosebiri se pot constata însă și între alte exemplare ale ediției, datorate tot imprimării grăbite.³ De aceea, probabil, o pagină este sărită și adăugată apoi, fără număr, în coala cu signatura *U*, între f. 83 și 84, rămînînd albă pe verso⁴.

Graba explică și erorile de cules pentru care tipograful își cer, după cuviință, iertăciune la f. 144. Ele nu sînt atît de numeroase cum ne-am aștepta, ținînd seama și de starea, probabil nedefinitivă, a manuscrisului. În afara obișnuitelor scăpări ale culegătorului, întîlnim însă în textul românesc sau în cel grecesc omisiuni, stabilite cu ajutorul celeilalte versiuni. Astfel, la f. 33^r, în fraza „și toate podoa-

¹ Excepție fac titlurile capitolelor, logic așezate în primul tiraj, incorect sau cu omisiuni în al doilea. A se vedea cap. 9 (lipsă în tirajul al doilea), cap. 8 (așezat greșit după „Lumea“) sau 34 (așezat, greșit, după „Înțeleptul“) în același tiraj.

² Pledează în acest sens și corecturi ca „Uria Hetteus“ (latinizant, în tirajul al doilea) în loc de „Urie Hetteul“ (forma românească, în tirajul întîi), v. cap. 43, f. 12^r.

³ Exemplarul III al *Divanului*, din colecția Bibliotecii Academiei R.S.R., Secția cărți rare, cota C.V.R. 110, are pagina 52 numerotată 49. La fel, exemplarul J. Byck. Reiese fie că cea coală a fost trasă în două rînduri și, între tiraje căzînd coloncifrul, a fost cules din nou greșit, fie că inițial coloncifrul a fost greșit cules, și corectura s-a făcut în timpul imprimării.

⁴ Accidentul poate fi explicat și prin faptul că se imprima cu două mașini și că s-au distribuit greșit zațurile între ele. Primei mașini revenindu-i un zaț în plus, el a fost paginat prin artificioșul semnalat.

bele și cele ce în tine să află, spre om și cele ce sînt în om [spre tine] să pot tilcui", cuvintele dintre paranteze necesare pentru sublinierea reciprocității raportului dintre macrocosm și microcosm au fost sărite de culegători. La fel, f. 77^v : „Cunoscătoriului și celui deplin om lumea aceasta [muncă, necaz] și pediapsă îi iaste" sau la f. 131^v—132^r : „Că domnul acesta, al nostru [era încă de atunci hotărît], și a veacului împărat, și a ceriului și a pămîntului stăpînitoriu".

Omisuni în textul grec am semnalat mai sus (p. XLI—XLII); ele pot fi și ale traducătorului. Erorile în textul grec sînt mai numeroase. Multe sînt de ortografie, datorate unor culegători care vorbeau greaca populară, scriind-o după cum o pronunțau, fără să cunoască tradițiile etimologice. De aci ortografia θήραθεν pentru θύραθεν (gînditor *dinafară*, adică exterior gîndirii creștine, deci păgîn); ἐνέχειρον pentru ἐνέχυρον (zălog, f. 17^v, titlul cap. 54); σκήθης pentru σκύθης (scit, f. 70^r, r. 1), νὰ ἀφήσεις în loc de νὰ ἀφήσης (să lași, f. 76^r, r. 27), νὰ προσθέσει în loc de νὰ προσθέση (să adauge, f. 80^v, r. 11), θέλει στοχαστῇ în loc de θέλει στοχασθῇ (*va medita*, f. 82^r, r. 17), διδασκαλεία în loc de διδασκαλία (*învățătură*, f. 83^r, r. 25), νὰ πνείξη în loc de νὰ πνίξη (*să înnenece*, f. 83^r, r. 34). La fel se explică erorile de accentuare (ex. φρόνεσει în loc de φρονέσει f. 83^r, titlul I).

Într-o operă grecească imprimată în același an, *Tomul dragostei asupra latinilor* al patriarhului Dositei al Ierusalimului, corectorul Ieremia Cacavela explica erorile prin faptul că „halcograful", Dionisie monahul, „era de altă limbă și nu știa carte grecească"¹. Aceluiași culegător, menționat pe foaia de titlu, trebuie să-i fi revenit culegerea textului grec și în *Divanul*. Simpla neatenție justifică însă erori ca: τοῦ ζώου τὸ πνεῦμα (cu Π mare, confundat cu Duhul Sfînt, f. 25^v, r. 13 și 112, r. 6 de jos); τὸ καλόν în loc de, τὸ κακόν (f. 64^v, r. 3 de jos); Θεοῦ (prescurtare pentru *Dumnezeu*) în loc de θοῦ (*pune*, f. 69^v, r. 7 de jos); μαθ. (*Matei*) în loc de μθ' (49, f. 97^v); με/τὰ cu f. 119^v, r. 14 cules cu ligatură μετὰ (=după).

Punctuația este în ambele versiuni defectuoasă. Uneori, în frază, propozițiile se despart prin punct, ca la f. 69^v, r. 10 de jos: „la aceasta s-ar potrivi putea. A lui David spre priiatinii săi blăstăm".

O curioasă alegorie a disputei dintre Lume și Înțelept împodobește ediția din 1698, f. [IX^v]. „Desfrînata Lume sau Trupul" sub înfățișarea unui bătrîn, cu barba și haina lungă a filozofului, centrat pe imaginea Cosmosului, amenință cu sabia pe „Omul înțelept sau

¹ I. Bianu și N. Hodoș, *op. cit.*, t. I, p. 369.

Sufletul". Acesta este un tânăr îmbrăcat în vestimente princiare, cu coroană, de sub care plete bogate i se revarsă pe umeri. Arătînd cu mina dreaptă spre frunte (chemare la înțelepciune) și făcînd cu stînga semnul refuzului, tînărul înțelept calcă în picioare imaginea Cosmosului. Disputa se desfășoară între coloanele unui portic. În jurul alegoriei cîteva citate biblice în română și greacă, dintre care primul sintetizează locul omului în Cosmos: „Ce este omul că l-ai pomenit, sau fiul omului că l-ai cercetat? Micșuratu-l-ai cu puțin oarece decît îngerii, cu slavă și cinste l-ai încorunat, așezatu-l-ai preste lucrurile minilor tale. Toate ai suppus supt picioarele lui—oile și boii, încă și dobitoacele cîmpului, paserile cerului și peștii mării" [Ps. 8, 4—8]. Alte citate amintesc primejdiile omului, fizice („Nepriiatinii omului, căsașii lui, *Miheea* 3, 7), sau spirituale („Înțelepciunea cărnii, moarte", *Rom.* 3, 8 și „Ucide sufletele carile nu mor", *Iez.* 3, 13).

Am numit alegoria curioasă, pentru că ea nu este întru totul conformă regulilor aplicate acestor compoziții de iconografia medievală. Că autorul ei a vrut să respecte această iconografie este evident. Scena este clasică pentru ceea ce istoria motivului numește o „dispută între doi" reprezentată între coloane (*intercolumnium*)¹. Numeroase exemple de acest fel ne oferă miniatura bizantină², ca și aceea latină medievală³. Gesturile sînt concludente: Lumea face, cu stînga, semnul obișnuit al insistenței, al rugăminții⁴. Gesturile Înțeleptului aparțin aceleiași simbolice: dreapta arătînd spre cap, sediul rațiunii, este ceea ce Artelt numea *Einfinger Redegestus*⁵. Dreapta Înțeleptului face gestul de „respingere a cuvîntului" (*Entgegennehmen von Worten*)⁶.

¹ Vezi studiul de bază al lui Warner Artelt, *Die Quellen der mittelalterlichen Dialogdarstellung*, Verl. Dr. Emil Ebering, 1934. VII + 132 + 1 f. pl. (Kunstgeschichtlichen Studien, H. III).

² Vezi Jean Ebersolt: *La miniature byzantine*, Paris et Bruxelles, 1926, pl. XXXVI, 1.

³ Referințe la Artelt, *op. cit.*, passim.

⁴ Cf. Artelt, *op. cit.*, p. 86.

⁵ *Idem*, p. 99—102; cf. și *Ein Jahrtausend deutscher Kultur im Bilde*, hrsg. von W. Hofstaeter, H. Reichmann und J. Schneider, Leipzig, 1929, Abb. 63 și Karl Ludhoff, *Beiträge zur Geschichte der Chirurgie im Mittelalter*, I, Leipzig, 1914.

⁶ *Idem*, p. 78—91; pentru sensul gestului mîinii deschise și ridicate, vezi și Carl Sitte, *Die Gebärden der Griechen und Römer*, Leipzig, 1895, p. 28. Ca exemple ale temei disputei în arta europeană, v. și Raffael (*Școala din Atena*), Donatello (Porțile de bronz la Sagrestia vecchia di San Lorenzo, Florența), Rembrandt (*Cei doi învățați*) și referințele studiului lui Fritz Saxe, *Frühes Christentum und spätes Heidentum im ihren Künstlerischen Ausdruck-Formen. I. Der Dialog als Thema der christlichen Kunst*, în *Wiener Jahrbuch für Kunstgeschichte*, N.F.2 (14) 1923, Wien 1925, p. 64—77.

Ceea ce nu mai concordă însă sînt personificările alese pentru Înțelept și pentru Lume. Veșmîntul lung și barba sînt, în vechea iconografie, semnele distinctive ale filozofului.¹ Bătrînul, și pentru Cantemir, este, de asemenea, personificarea Înțeleptului.² Dimpotrivă, tînărul prinț din alegoria *Divanului* are mai degrabă atribute lumești: coroana princiară, simbol al puterii temporale, veșmintele laice, tinerețea însăși semn al purității, dar și al lipsei de experiență. Simbolurile par, deci, inversate, și anume, de însuși Cantemir, care pare să fie autorul alegoriei³. Ce l-a condus pe cărturarul moldovean la o asemenea reprezentare?

Afară de cazul că autorul nostru copiază o imagine străină, două din lecturile sale precedente i-au putut furniza elementele alegoriei sale. Prima este însăși opera lui Van Helmont, pe care se atestă astfel că o citise în 1696—1697. În alegoria din *Compendiolum*, „prea frumoasa virtute“ este înfățișată printr-un tînăr personaj care oferă mai multe asemănări cu la fel de tînărul Înțelept din *Divanul*: coroana pe cap, pletele pe umărul stîng, fața imberbă, veșmîntul lung, cingătoarea, mînele scurte, atitudinea (amîndoi rezemați de o coloană, primul călcînd în picioare un leu, al doilea Cosmosul, elemente deopotrivă malefice în alegoriile analizate)⁴.

Mai întîlnim însă o scriere medievală, în care Înțeleptul e un tînăr, iar Lumea deșartă un filozof bătrîn, scriere pe care Cantemir negreșit a cunoscut-o: *Varlaam și Ioasaf*. În cap. XXXI și urm.⁵ asistăm tocmai la o asemenea controversă între Ioasaf (Înțeleptul) și Tevda (Filozoful idolatru), care încearcă, după îndemnul lui Avenir, tatăl lui Ioasaf, să-l atragă pe tînărul prinț spre frumusețile acestei lumi. Corespondența Tevda-Lumea este confirmată de întreaga lui argumentare și atitudinea din scrierea citată (în prototipul budist

¹ Cf. Aul. Gell. 9, 2, 4: *Video, inquit. barba, et pallium, philosophum nondum video*, sau Hor., *Sat.*, 2, 3, 35: *sapiens barba*.

² Printr-un bătrîn este personificat Înțeleptul în *Sacrosanctae scientiae indepingibilis imago*. Bătrînul poartă pe piept o oglindă simbolizînd cunoașterea prin revelația divină (*sacrosancta scientia*), imagine comparabilă cu aceea din *Divanul*, unde Lumea e centrată pe medalionul reprezentînd Cosmosul.

³ O altă alegorie a aceluiași, copiată din operele lui Van Helmont, în *Compendiolum universae logices institutionis* (vezi reproducerea în Ed. Acad. Rom., t. VI, pl. dintre p. 414—415; încă o copie de mîna lui Cantemir, în J.B. Van Helmont, *Physices universalis doctrina*, reproducă *ibid.* între p. 470—475, cu mențiunea: Ioan<nes> Demetrius Constan<tinus> Vayvo<da> pinxit.

⁴ Vezi desenul din *Compendiolum*, loc. cit.

⁵ Vezi *Viața sfinților Varlaam și Ioasaf*, trad. Udriște Năsturel, Buc., 1904, p. 242 și urm.

al romanului *Varlaam și Ioasaf*, corespondentul lui Tevda este Mara, zeul iubirii, al păcatului și al morții)¹.

Manuscrisul *Divanului* trebuie să fi cuprins deci și modelul gravurii publicate în ediția din 1698. Gravura a fost însă executată în Moldova, ca și stema lui Antioh (foaia de titlu verso) sau floronul de la f. 143v, care pare să reprezinte capul de bour.

În rest, podoabele grafice ale ediției sînt sărace, alcătuite din compoziții tipografice transmise și tipăriturilor noastre ulterioare.²

★

Din exemplarele pe care le-am văzut³ relese că *Divanul* a fost o carte mult citită, ceea ce confirmă, cum vom vedea, frecvența copiere a ediției din 1698. Exemplarul nostru are numeroase corecturi în textul românesc, ca și în cel grecesc, iar la f. 114v următoarea însemnare de lectură: „Citit-am, văzut-am, priceput-am, înțeles-am, minunat-am de această carte cu atîtea dovediri și mărturii ce adeverează din Sf. *Scriptură*. Mare duh au avut <cel> care o au tîlmăcit. Să zic ca al <lui> Eliseiu, îndoit după cum au fost la Ilie prorocul. Pre care dar să mi-l dea și mie Dumnezeu. Amin. Popa Nicolae, 1834.” Filele tuturor exemplarelor cercetate sînt aproape la fel de „feștelite” ca ale cărților de ritual. Exemplarele incomplete din cauza uzurii sînt reparate⁴, uneori li se adaugă file albe, pe care sînt scrise texte importante, ca însemnările și copia lui Simeon Hiară de pe *Istorie, din ce pricină au început împăratul turcesc asupra împărației moscalilor oaste (1768—1774) a lui Radu Duma*.⁵

¹ Cf. N. Cartoian, *Cărțile populare în literatura românească*, vol. I, Buc., 1929, p. 235 și 237; cf. și miniatura din ms. rom. 1. 398 al Academiei, reproducă în *Cercetări literare* 1 (1931—1932), Buc., 1934, p. 39 (informație a prof. univ. Dan Simonescu).

² Prof. I. Nanu, în studiul său *Stemele Georgiei și Țării Românești. Tbilisi—Iași* (în *Studii de istorie*, vol. VII, 1965) semnalează asemănările între chenarele tipografice din *Divanul* și publicațiile georgiene ulterioare, lucrate în tipăritura făcută cu sprijinul românesc la Tbilisi. Cp. și cu chenarul foi de titlu a *Liturghierului greco-arab* de la Snagov, 1701, reproducă de I. Bianu și N. Hodoș, *Bibliografia românească veche*, t. I, Buc., 1903, p. 425.

³ Din Biblioteca Academiei R.S.R., Bibliotecile Centrale Universitare din București și Iași, Biblioteca Filialei Cluj a Academiei R.S.R. și biblioteca noastră.

⁴ Vezi ex. cu cota CVR 176 (RV, V, 9) al Bibliotecii Centrale Universitare din Iași, unde gravura alegorică este înlocuită cu una de mîna, liberă, dar interpretată la fel.

⁵ Publicată de Em. N. Kretzulescu, *Codex Kretzulescus*, în *Revista pentru istorie, arheologie și filologie*, 11 (1910), p. 17—36; v. și I. Crăciun și A. Ilieș, *Repertoriul manuscriselor de cronici interne — sec. XV—XVIII — privind istoria României* (Buc.), 1963, p. 479, nr. 454. Exemplarul se află, în prezent, în biblioteca noastră.

Cartea a ajuns și în biblioteci străine.¹ Cantemir însuși era gata să o trimită în Germania în 1714. Scriind unui membru al Academiei din Berlin și prezentându-și activitatea literară și științifică publicului învățat german, el începe cu *Divanul*, oferindu-se să o trimită corespondentului său.²

3. *Circulația „Divanului” în copii manuscrise.* Cu toate dificultățile pe care trebuie să le fi întâmpinat cititorii *Divanului* datorită stilului greoi al cărții, tema însăși (cunoscută în secolul al XVIII-lea și prin traducerea *Cugetărilor* lui Gabriel Thureson de Oxenstiern, care cuprind în Cartea I, cap. 67 *Vorba trupului cu sufletul*) a interesat în așa măsură, încît opera lui Cantemir s-a bucurat de o mare răspîndire. Cînd exemplarele din ediția originală se împrăstiează, sînt greu de procurat sau se deteriorează, apar copiile manuscrise. Exemplarele cunoscute de noi sînt următoarele:

a) 1703, Transilvania — *Ms. XXXII/2 (fondul Astra) al Bibliotecii raionale din Sibiu*, f. 1—212: copia integrală a *Divanului*, fără foaia de titlu, ruptă în manuscris. Scris de popa Ion din Vizocna (Ocna-Sibiului), încheiat la 15 mai 1703. Fusesse cumpărat în 28 martie 1822 de biserica din Rășinari cu 6 zloți și 10 creițari (însemnare la f. 3—14). Manuscris separat.³

b) 1753, Țara Românească (Mogoșoaia) — *Ms. rom. 1.329 al Bibliotecii Academiei R.S.R.*, f. 1^r — 120^r: Cartea I și Cartea a II-a (pînă la *Pentru cele șapte vîrste*). Scris de Constantin Săldăcariul (= șelarul) din Mogoșoaia, încheiat la 15 decembrie 1753 (1753). Manuscris laic separat.⁴

¹ Un ex. la British Museum semnalase Emile Legrand, *loc. cit.* Pe ex. Bibliotecii Academiei R.S.R., Filiala Cluj, f. III, însemnarea: „Inscriptus Cathalogo Librorum Sem. Dioces. Fogarasi per D.” apoi note de lectură în limba română (f. 37^v, 38^r), însemnări în maghiară (f. 50^v) și latină (f. 23^v, 49^r); exemplarul era citit în 1729 (f. 114^v).

² Scrisoare publicată în revista *Neue Bücher-Saal der gelehrten Welt* din Leipzig, t. IV, 1714, p. 377—378; cf. Ovid Densusianu, *Notițe asupra lui D. Cantemir*, în *Revista critică literară*, Iași, 2 (1894), p. 64—65. Este curioasă însă absența totală a *Divanului* din listele de cărți vechi românești trimise Bibliotecii Academiei Române ca răspuns la apelul lansat în 1895, liste publicate de Augustin Z.N. Pop în studiul său *Bibliografia românească veche, operă de colaborare națională în Studii și cercetări de bibliologie*, 3 (1957), p. 215—249.

³ Descriș de Ștefan Pașca, *Des copies du „Divan” en Transylvanie*, în *Académie Roumaine, Langue et Littérature, Bulletin de la Section Littéraire*, 2 (1943), p. 119—120. Notăm la fiecare manuscris proveniența (mediu laic sau bisericesc) și felul cum a circulat (separat sau în mîscelance).

⁴ Cf. G. Ștrempel, *Copiști de manuscrise românești pînă la 1800*, Buc., 1959, p. 4—5; G. Ștrempel, Fl. Moisil, L. Stoianovici, *Biblioteca Academiei. R. S. România. Catalogul manuscriselor românești*, vol. IV, Buc., 1967, p. 567.

c) 1770, Moldova — *Ms. rom. 1.417 al Bibliotecii Academiei R.S.R.*, f. 1r — 56r; Cartea I. Scris de Constantin, fiul preotului Grigore, încheiat la 20 aprilie 1770.¹ Manuscris laic miscelaneu (mai cuprinde *Bertoldo* și alte texte populare).

d) 1774, Țara Românească (Rîmnicul-Vîlcea) — *Ms. rom. 1.267 al Bibliotecii Academiei R.S.R.*, f. 2r — 98r; Cărțile I (de la cap. 30, începutul codicelui lipsește), a II-a, a III-a. Scris de Anatolie ierodiaconul în 1774 (însemnare la f. 102r). La f. 1v reproducerea alegorie „Înțeleptului și Lumii“, desen în culori. Manuscris laic, miscelaneu (cuprinde în rest o *Cosmografie* tradusă din rusește)².

e) 1795, Transilvania (Cerghidul-Mare) — *Ms. rom. 6.005 al Bibliotecii Academiei R.S.R.*, f. 1r — 44v; Cartea I, fragment din Cartea a III-a, cap. 77 (*Din cuvinte bune să se facă fapte bune*), *Ale stoicilor porunci zéce*, *A altuia învățătură* și *Dovadă împotriva lumii din cartea a doao la punctușul 54*. Însemnări marginale (ideile principale din diferite capitole) și o notă de lectură la f. 44v: *Pentru Lavirint ce iaste*. Foile următoare (p. 90—104 în numerotarea copistului), lipsesc; de asemenea, p. 7—8 și 81—82. Scris de Nicolae Olah, dascăl din Cerghidul-Mare în 1795 (însemnare la f. 51r). Manuscris religios, miscelaneu (în rest, un *Cuvînt împotriva beției* și copii de documente eclesiastice).³

f) 1797, Transilvania — *Ms. rom. 2.507 al Bibliotecii Academiei R.S.R.*, f. 121v — 173v; *Carte de judecata Lumii cu Înțeleptul sau judecata Sufletului cu Trupul* (Cartea I pînă la sfîrșitul cap. 85: „cătră aceasta dară tot omul deplin spre a sufletului...“ cp. ed. 1698, f. 43r). Scris de Petre Popovici, încheiat la 17 decembrie 1797. Manuscris religios și laic miscelaneu (în rest cuprinde extrase din *Prologul cel mare muschicesc*, *Istoria răposatului mării-sale Grigorie-vodă Ghica*, *Pateric* etc.)⁴

g) Începutul secolului al XIX-lea, Transilvania — *Biblioteca Centrală de Stat a R.S.R.*, achiziție recentă (1965), f. 1r: *Constantin-voevod Divanul lumii cu înțeleptul sau judecata sufletului cu trupul*. Cuprinde Cartea I și a II-a (numai cap. 1—36, pînă la: „acela al Senecăi cuvînt mult foloséște“. Inițialele împodobite cu diverse reprezentări ale

¹ Însemnare criptografiată la f. 56v, descifrată de G. Ștrempel, *op. cit.*, p. 36—37.

² Cf. și G. Ștrempel, *op. cit.*, p. 4—5; G. Ștrempel, Fl. Moisi, I. Stoianovici, *op. cit.*, p. 410.

³ Descriș și de Ștefan Pașca, *op. cit.*, p. 121—124.

⁴ Cf. și G. Ștrempel, *op. cit.*, p. 188.

Înțeleptului și ale Lumii, influențate de alegoria din ed. 1698. La f. 36^v portretul fantezist al autorului cu însemnarea: *Ioan Dimitrie Costandin Voevoda care au scos Divanul, spre pomenire*. Pe filele următoare însemnări de popa Ianăș din Grădiște, eparhia Hațegului, episcopia Făgărașului din anii 1812—1817 și de Iosef Popp din 1844. Însemnări de lectură (f. 9^r jos, la episodul Virsaviei: „adevărat este“). Manuscris religios, miscelaneu (în rest: *Protocolul cununărilor parohiei Grădiște*, f. 45^r; *Verș la morți*, f. 46^v; *Verș la morți la om tânăr*, f. 47^r; *Protocolul botezătorilor parohiei Grădiște*, f. 48^v; *Polojenia epurelui*, f. 49^v—50^r; Însemnări diverse, f. 51^v și copertile interioare).

h) Începutul secolului al XIX-lea, Moldova — *Ms. rom. 1.524 al Bibliotecii Academiei R.S.R.*, f. 1^r—2^v: Cartea I (cap. 6—20), de la „ba, și e sama la împărați cum sfarmă cetăți“, pînă la „Lume după păcat în rău s-au prefăcut“. Manuscris laic și religios, miscelaneu (în rest: *Istoria răposatului Manolache Bogdan vel vornic*, în versuri, cuvîntări religioase, *Trepetnic* etc.).

i) Secolul al XIX-lea, Țara Românească — *Ms. rom. 5.566 al Bibliotecii Academiei R.S.R.*, f. 1^r—26^r: Cartea I (cap. 13—74 de la „Alexandru, ce folos vei avea“ pînă la „ci numai în toate“. Copierea a fost întreruptă. Manuscris separat.

j) 1831, Moldova (Iași) — *Ms. rom. 758 al Bibliotecii Academiei R.S.R.*, f. 94^r—154^v: *Cartea cătră cetitoriu* (cu titlul: *Cătră cetitoriu luare-aminte*) și textul integral al ed. 1698. La f. 97^r titlul: *A lui Ioan Dimitrie Costandin Cantemir-voevod, la Divanul lumii cu Înșăleptul sau Giudecata sufletului cu trupul, Lumea birfind și Înșăleptul grăind cu adevărate dovezi*. Motivarea copierii, la f. 96^r: „Fiind aceasta carte veche și lipsind vro cîteva întrebări și răspunsuri, după cum am găsit, așa am și priscris-o. Anul 1831, luna iulie, în vreme boalii holerii în Iași. Grigori Frățița.“ Manuscris laic și religios, miscelaneu (în rest: *Letopisăf, Cuvinte și Cazanii* din Ioan Hrisotom, Damaschin, Teofan, Ilie Miniati etc. și *Tîlcul liturghiei*).¹

k) 1835, Transilvania (Satulung) — *Ms. rom. 1.698 al Bibliotecii Academiei R.S.R.*, f. 90^v—91^v: Cartea I, numai cap. 1—14. Copistul se oprește apoi, ștergînd cuvîntul de legătură cu pagina următoare. Încercarea de a copia cel puțin titlurile capitolelor este și ea abandonată după cap. 17 (f. 92^r), scriindu-se „Sfirșit și lui Dumnezeu laudă“. Manuscrisul e semnat de „Stan dascăl sîn Iordache log <ofăt>“ din Săcele-Satulung și datat 1 august 1835. Manuscris religios, misce-

¹ Descriș de I. Bianu și G. Nicolăiasa, *Biblioteca Academiei Române. Catalogul manuscriptelor românești*, t. III, Craiova, 1931, p. 29—30.

laneu (în rest: *Agathanghel*, prescurtări și comentarii din *Vechiul Testament*, cazanii).

Cele 11 copii ale *Divanului* descrise mai sus provin deci trei din Moldova, trei din Țara Românească și cinci din Transilvania. Prezentarea manuscriselor arată că *Divanul* a circulat și în copii separate (3), și în miscelane de cuprins religios și laic (2). Copiștii erau din medii de cultură variate (din orașe ca Iași, din marginea Bucureștilor sau de la țară) și interesul lor a mers pînă acolo încît au copiat și difuzat scrierea lui Cantemir în manuscrise separate.

4. *Prescurtări sau prelucrări ale „Divanului”*. Desigur că tocmai stilul încurcat și greoi al scrierii lui Cantemir a îndemnat pe unii cititori să redea substanța dialogului din Cartea I într-o formă prescurtată și inteligibilă. Cunoaștem două asemenea încercări: *Întrebarea Înțeleptului cu Lume* (1754) și un rezumat al *Divanului* (1849), păstrate în următoarele manuscrise:

a) 1754, Transilvania (Bihor) — *Ms. fost al prof. N. Drăganu din Cluj*, f. 249^v—265^r: *O istorie a omului înțelept și a lumii, cum s-au muștră înțeleptul cu lume amîndoi*. Inc.: *Cine ești dumneata de ești așa mîndră și frumoasă și împodobită?*... Scris în 1754 (se dau 7262 ani drept vîrstă a lumii), dar N. Drăganu crede că textul e mai vechi. A circulat, după cum reiese din însemnări, în Bihor (com. Surduc etc.). Manuscris cu cuprins religios și laic, miscelaneu (în rest: *Învățătură pentru tutun, Rugăciune de alungarea dracilor din ape* și alte scrieri religioase, morale sau laice cu caracter popular)¹.

b) [1774], Moldova — *Ms. 2.379 al Bibliotecii Academiei R.S.R.*, f. 32^v—38^r. Inc.: *Înțeleptul zisă: Cine ești dumneata de ești așa frumoasă și împodobită?* Sf.: *Lume zisă: Dacă nu mă vrei, pas sănătos, că alții mă roagă*². Manuscrisul, datat 1810, pare copia unui text din 1773 după cum se poate stabili din vîrsta lumii (7281 — de ani = 1773). Face parte din tradiția manuscrisului precedent (cp. începutul). Lucrarea constă într-o prescurtare a cap. 1—37 din Cartea I și o încheiere sintetizînd atitudinea Înțeleptului și a Lumii, fără ca disputa să ajungă la concilierea din originalul lui Cantemir. Expresiile și imaginile luate din *Divanul* sînt destul de numeroase pentru a demonstra că această mică scriere anonimă este rezumatul *Divanului*. Manuscrisul din 1810 este un miscelaneu de cuprins laic (în rest: *Călindariu pe 1810* și *Istoria poamelor*).

¹ Descris de N. Drăganu, *Pagini de literatură veche*, în *Dacoromania*, 3 (1921—1922), p. 238—240, 248.

² Publicat de M. Gaster în *Chrestomația română*, vol. II, p. 93—97; v. și *idem*, vol. I, p. L.

c) 1789, Transilvania (Păușe) — Ms. rom. 3.170 al Bibliotecii Academiei R.S.R., f. 93v—98r: același text. Scris de Gheorghe Popovici — Cucuian din Păușe, 1789. Manuscris de cuprins religios și laic, miscelaneu (*Alexandria, Archirie, Cuvînt de vreme de apoi*)¹.

d) 1849, Moldova — Ms. rom. 1.555 al Bibliotecii Academiei R.S.R., f. 158v—162r: *A lui Ioan Dimitrii Costantin Cantemir-voivod <sic> la Divanul lumii cu înțeleptul sau giudecata sufletului cu trupul, lumea birfind și înțeleptul adevărul grăind cu adevărate dovezi, cartea întâiu*. Cele cinci file cuprind o prescurtare, cu cuvintele originallui, a Cărții I și a II-a pînă la cap. 39, după care lucrarea este părăsită. De observat identitatea titlului cu acela din ms. rom. 758 (cf. mai sus, pct. i), datată la f. 162r: „1849 s-au scris, iunie 20”. Manuscris religios, miscelaneu (în rest, texte hagiografice).

5. *O copie a versiunii grecești*. Spyridon Lambros a descris în 1910 codicele nr. 109 din Biblioteca Societății istorice și etnografice din Atena, care cuprinde o copie a versiunii grecești a *Divanului*.² Este un manuscris din secolul al XVIII-lea, pe hirtie, de 95 file, cuprinzînd — după ediția de la Iași din 1698 — întreg textul grec al operei lui Cantemir, inclusiv cele trei prefețe.³ Codicele, provenit din donația lui Hristu D. Caragea, a fost găsit de acesta la Ghemi, orașel din Tracia, în regiunea Adrianopolei.

În prețioasa sa lucrare *Urme românești în Răsăritul ortodox*, Marcu Beza a semnalat acum trei decenii acest manuscris cu o descriere sumară („Versiunea grecească a *Divanului Înțeleptului cu Lumea*, avînd în frunte scrisoarea cea caracteristică de închinare a lui Dimitrie Cantemir către fratele său Antioh, din care amintesc rîndurile: «Tha-

¹ Vezi și G. Ștrempel, *op. cit.*, p. 190.

² Spyr. Lambros, Κατάλογος των κωδίκων των εν Ἀθῆναις βιβλιοθηκῶν πλην τῆς Ἑθνικῆς — Β' κωδικεὺς τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἑθνο λογικῆς Ἑταιρείας, in Νέος Ἑλληνομνήμων, 7 (1910), p. 336—337, nr. 109. Mulțumim și pe această cale colegului Leandros Vranoussis, directorul Arhivelor medievale ale Academiei din Atena, care a binevoit să ne procure descrierea manuscrisului menționat.

³ Din descrierea lui Lambros ar rezulta că manuscrisul — pe care nu l-am văzut — ar avea numai două din prefețe (*Cartea de închinăciune* și cea *Către cititor*). Cum însă a doua poartă două semnături (a lui Cantemir și a lui Cacavela), este posibilă o eroare în descrierea lui Lambros, care a omis epistola lui Cacavela. Titlul copiei are neînsemnate deosebiri față de ed. 1698, pe care n-am crezut necesar să le semnalăm. Tendința copistului de a prescurta, scriînd numai esențialul, este vizibilă din însăși foaia de titlu care prezintă cîteva omisiuni.

les filosoful...» "etc.). Reproducerea „iscăliturii lui Dimitrie Cantemir”¹ ne arată că Beza se credea în fața unui autograf, dar altă reproducere a paginii a 2-a din manuscris² demonstrează că este vorba doar de o copie a versiunii grăcești tipărite. Într-adevăr, foaia de titlu a acestei copii o reproduce pe aceea (grecească) a ed. 1698, din care este omisă numai înențiuarea tipografilor. Este greu de crezut că în manuscrisul autograf Cantemir a trecut și redactarea foii de titlu a ediției tipărite.

6. *Reeditările „Divanului”*. Hasdeu a republicat cel dintâi *Divanul* cu litere latine și o ortografică latinizantă atenuată, în *Arhiva istorică a României*, 2 (1865), p. 82—170, împreună cu o sumară introducere intitulată *O scriere de filosofie morală în limba română* (*idem*, p. 81—82). Editorul omite titlurile Cărții a II-a și *Scara*. Termenii arhaici și unele neologisme sînt corect explicate în note subpaginale, iar expresiile, proverbele, particularitățile sintactice etc. sînt scoase în evidență prin litere cursive. Aparatul ediției Hasdeu se oprește însă aici. Filologul notează numai deslușirile care-i vin repede sub condei, sărindu-le pe cele dificile, și nu încearcă să identifice citatele fără referințe din autorii clasici, osteneală la care îl obliga pregătirea sa de filolog.

Ediția are omisiuni (ex. „au poate muvilița în a Olimbului munte coastă să să cunoască?”, *ed. cit.*, p. 84, r. 23) și transcrieri greșite (ex. *nescărândăvindu-se*, în loc de *nescărândivindu-se*, p. 115, r. 27). În schimb, scoțind în evidență prin cursive sau note pertinente informațiile de ordin filologic, filozofic, social-politic întîlnite în textul operei, editorul făcea un excelent serviciu cercetărilor de acum un secol.

Față de ediția lui Hasdeu apărută cu numai treisprezece ani înainte, deci încă accesibilă cititorilor la 1878, ediția lui G. Sion, publicată sub auspiciile Academiei Române, este pretențioasă și inutilă. Contribuțiile sale noi sînt minime: o prefață în care naivitățile covîrșesc cele cîteva observații de bun-simț, un *Glosar* incomplet și plin de erori.

Transcrierea nu este mai corectă decît cea a lui Hasdeu, față de care este însă mai riguros latinizantă, spre totala desfigurare a textului

¹ *Op. cit.*, ed. a 2-a, București, 1937, p. 191. Eroarea a trecut în albumul lui Scarlat Callimachi, Vladimir Block și Elena Georgescu-Ionescu, *Dimitrie Cantemir. Viața și opera în imagini*, Buc., 1963, în care la p. 32 se reproduce după Beza „autograful lui Dimitrie Cantemir pe manuscrisul grecesc al *Divanului*”.

² *Op. cit.*, p. 190.

cantemirian¹; la obscuritățile datorate normelor ortografice de atunci ale Academiei se adaugă erorile de lectură ale editorului, ceea ce ia ediției orice valoare filologică. Sion transcrie:

„Herbulu tiarii vechii si-au fostu alessu bouru
Numele vestindu-si ca tunulu prin nouu“...

În transcrierea acelorași versuri Hasdeu redase *buđr, nuđr* prin *buoru, nuoru*, mai aproape de forma originalului.

Dintre erorile de transcriere (sau tipar) ale ediției Sion cităm doar câteva: modificarea numerotării Cărții I după cap. 8, ceea ce duce la necorespondența cu Cartea a II-a (deci nesocotirea intenției autorului), la suprimarea titlului cap. 9 din *Scara* cărții I și la repetarea erorii de alți cercetători care i-au folosit ediția; *Pildă din vechimea istoriei iea* (p. 51, r. 22, în loc de *vechile istorii*); *dureri* (p. 56, r. 14 de jos, în loc de *daruri*): omisiune (*iaste*, p. 61, r. 2); *Ai, cea lătrătoare* (în loc de *Aicea lătrătoare*², p. 69, r. 7 de jos); *Apost.* (p. 154, r. 6, în loc de *Apoc.*); omisiune (p. 161, r. 10 de jos, sare cinci rinduri din original, f. 85^v, r. 7—11); altă omisiune (p. 133, r. 4, cuvîntul *mésefa*) etc. Nici una din aceste greșeli nu e consemnată în *Erata* de la p. XV—XVI, care mai cuprinde altele 116.³

Editorul din 1878 n-a depus nici un efort pentru prezentarea științifică a *Divanului*, pentru lămurirea împrejurărilor istorice ale alcătuirii acestei opere. Observațiile din *Prefață* sînt rezultatele unei lecturi grăbite sau mărturisirea unei totale lipse de metodă științifică.⁴ Caracterizări și ipoteze gratuite, informații inexacte, întrebări nerezolvate abundă în *Prefață*, ca și în notele subpaginale ale ediției ei. „Dimitrie era, precum se vede, o inteligență extraordinară și a aflat mijloace nu numai să trăiască și să se instruiască, ci să-și facă chiar un nume distins în Constantinople, astfelu că a ajuns chiar la tronul Moldovei pe care se întreceau a-l precupeți (în 1693—1710 !, *n.n.*) grecii din Fanariu“; „Ieremia Cacavela, un erudit distins pe timpul acela. Aceasta se vede și din epistola publicată în capul operei“⁵;

¹ Dan Bădărău, *op. cit.*, p. 6, deplînge de asemenea „această ortografie a momentului care face citirea penibilă și înceată, ba chiar are darul să distragă uneori atenția cititorului de la sensul adînc al celor tratate“.

² Menționăm că lectura *Ai, cea* pare mai plauzibilă (la fel citește P.P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 50), dar traducătorul în grecește scrie tot *Aicea* (Ἰεζω), așa încît o asemenea transcriere se impunea.

³ Vezi alte erori semnalate de Șt. Giosu, *art. cit.*, p. 111, n. 6.

⁴ Despre lipsa de informare și metodă a lui G. Sion, vezi și criticele lui Titu Maiorescu, *Beția de cuvinte*, în *Convorbiri literare*, 7 (1873), p. 79—81.

⁵ *Prefața*, p. IX.

„...opera n-a fost scrisă în Moldova, ci în Constantinopole sau în Udriiu (Adrianopole), unde se vede (*sic!*) că a fost relegat junele principe ca căzut sub urgia vizirilor de atunci, bănuat de hain sau rebel”¹. „Lipsa de idei sau expresiune juvenilă” și sfârșitul ascetic al operei, ca și imposibilitatea ca Dimitrie Cantemir să fi „putut avea pe degete texturile *Sîntelor Scripturi*” îl face pe Sion să atribuie *Divanul* lui Cacavela, cel puțin în ce privește inspirarea „fondului subiectului”². Editorul întrevede posibilitatea de a stabili „sorgintea originalului”: pentru aceasta ar trebui să aflăm cartea lui Andrei Wissowatius (despre care se vorbește către capul cărții întia la pag. 103 *n.n.*), „după care este poate o imitațiune sau o prelucrare comandată ca teză de eseriții de către profesor elevului său”³. Nici un efort nu s-a depus atunci pentru aflarea unei cărți care exista negreșit în bibliotecile Transilvaniei, cu care puteau ușor stabili relații membrii ardeleni ai Academiei, cum demonstrează în anii imediat următori bibliotecarul instituției, tinărul — pe atunci — Ioan Bianu.

Sion mărturisește: „Am crezut inutil de a reproduce și versiunea grecească, căci ea nu ar fi adus nici o lumină de interes filologic sau literar”, deși nu poate răspunde la întrebarea „în care versiune s-a scris originalul”⁴. Limba textului grec i se pare atît de „neîngrijită, atît de barbară, încît nu o putem califica îndestul” și se miră „cum însuși învățatul Cacavela a putut permite elevului său să iasă la lumină cu o grecească atît de comună”⁵, adăugînd nedumerit: „poate că pe timpul acela așa se scria limba grecească și în asemenea ipotesă trebuie să respingem ideea că versiunea aceasta a fost o lucrare originarie a lui Cantemir, fiindcă de la dînsul nu se mai văd alte opere scrise în limba aceasta”⁶, argument de două ori neîntemeiat, deoarece, pe de o parte, Cantemir a scris și alte opere în grecește, iar pe de alta, pentru

¹ Prefața, p. IX.

² *Idem*, p. X. E curios cum o asemenea părere a putut fi însușită de M. Gaster. În *Literatura populară română*, Buc., 1883, p. 167, Cacavela este deocamdată „editor... al cărții *Divanul lumii*, ce se atribuie (*sic!*) lui Demetrie Cantemir”, dar în *Chrestomafia română*, vol. I, p. XLVIII, *Divanul* este chiar citat ca opera lui „(Cacavela) Cantemir”. Această atribuire pripită trece la N. Drăganu, *Pagini de literatură veche, în Dacoromania*, 3 (1921—1922), care afirmă (după Gaster citat îndată) că *Divanul* „l-a compus, după cît se pare, în colaborare cu «plugariul» Cacavela”, și la Traian Bratu (*Cărțile populare la români, în Revista Fundațiilor*, 3 (1936), nr. 10, p. 67, n. 1), care, tot după Gaster, îl numește pe Cacavela editor „al unei cărți atribuite voievodului Dim. Cantemir, tipărite la Iași, la 1698”.

³ Prefață, p. X.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Idem*, p. XI.

⁶ *Ibidem*.

că din faptul că *Divanul* era scris în greaca vorbită nu decurge că versu-
nea nu putea fi a lui Cantemir.

„Stilul și limba” *Divanului* sînt pentru Sion alte pricini de „mirare
și confuziune”¹. Topica ciudată a operei este explicată de editor
prin lipsa de lecturi românești a autorului, care, exilat la Constan-
tinopole, „nu dusesese cu sine decît vorbirea limbei așa cum o învă-
țase în casa părintească și puțină deprindere în scriere”, de unde
mulțimea acelor „barbarismi atît de grosolani”². Deși vinovat
de „neglijența ce arată în modul scrierii” și „ignoranța literară”,
autorul este, însă, observă Sion, un „creatoriu de cuvinte și chiar neo-
log”³. Sion încheie *Prefața* cu explicarea erorilor de transcriere și tipar
justificate prin „sistema etimologică” a Academiei, lipsa de semne
diacritice și... „perplexitatea culegătorilor”.

Această șubredă îndreptățire a unei metode de lucru precare nu
e întrecută decît de scurtele comentarii la text, în care ignoranța este
asociată cu o candidă comoditate. Sion nu verifică corect referințele
și nu caută să identifice citatele. Citatul din *Ecleziastul*, XIII, 1
(citește *Ecclesiasticus*, adică *Înțelepciunea lui Iisus Sirah*) din Cartea
a II-a, 48, îl pune în mirare „mai întîi că în textul grecesc se dă ca
citațiune de la Sirach, apoi că în *Ecleziastul* nu există o Carte a III-a
(eroare de tipar pentru a XIII-a), prin urmare nici citațiunea nu se
găsește”; Sion nu cunoștea deci deosebirea dintre cărțile *Ecleziastului*
și *Ecclesiasticului* și nu se ostenise să verifice în cartea *Sirah*, unde
citatul se găsește la locul corect indicat în text. Dar el nu înțelege
nici sensul lui μακρόν, și traducîndu-l prin „a înălțura” găsește ideea
stihului din Cartea a III, cap. 15, „fără vigoare și înțelesul de tot
obscur”⁴. Pentru că numai versurile din Cartea a III-a, 69 au referință
(la Ausonius), Sion conchide că „toate versurile ce figurează în cartea
aceasta fără citațiunea autorilor se vede că sînt traducțiuni fidele din
Ausonie”⁵, dar, evident, nu controlează în operele poetului latin
pentru a-și verifica presupunerea⁶. Dacă se poate accepta ignorarea
rarului bulgarism *bîhă* (în expresia „a prinde bîha” = a contesta, a
nega), întilnit în Cartea I, 76 (deși era corect explicat de Hasdeu în
ediția sa, p. 134, n. 3) sau chiar a termenului biblic *curban*⁷, în schimb

¹ *Prefață*, p. XI.

² *Idem*, p. XII.

³ *Ibidem*.

⁴ Ed. Sion, p. 202.

⁵ *Idem*, p. 234.

⁶ La pag. 201, n. 1 se mirase că pentru versurile traduse în text nu se citează
autorul.

⁷ *Idem*, *Glosar*, p. 6.

e curios ca *blagodarenia* să capete echivalențele „adorațiune“, „bine cuvintare“¹, iar *innoplemennic* pe acela de „nu eterodox“, „bine credincios“, când sensul este tocmai invers². Exemplele de mai sus sînt concludente în ce privește inutilitatea și nivelul scăzut al ediției Sion, care a fost, totuși, mai cunoscută decît aceea, incomparabil superioară, a lui Hasdeu.

VI. „DIVANUL“ ÎN CULTURA ROMÂNEASCĂ ȘI ÎN CULTURA EUROPEANĂ

După cum autorul însuși a dorit-o, *Divanul* a fost o scriere bine primită de cultura românească a vremii și care, timp de peste două veacuri și jumătate, a rămas în atenția cărturarilor de la noi. Despre o operă care după difuzarea ei prin tipar a fost copiată de cel puțin 15 ori — manuscrisele cunoscute — în ambele ei versiuni, română și greacă, este greu de spus că nu a putut rămîne în literatura noastră.³ Opinia lui Sextil Pușcariu merită a fi amintită numai pentru a ilustra varietatea reacțiilor pe care le poate provoca o carte interesantă. Tipărită în 1698, copiată aproape din deceniu în deceniu pînă în 1846, retipărită în 1865 și 1878, analizată în manuale sau studii pînă în ultimii ani — prima scriere a lui Cantemir continuă să-și împlinească o funcție culturală greu de contestat și, după ce a bucurat pe vechii cititori, ea rămîne pentru cei de azi mărturia la fel de prețioasă a tradiției umanismului românesc. *Divanul* a răspuns deci dorinței pe care o mărturisea Miron Costin în *Predoslovie* sa la *Viața lumii*: „Și alte dăscălii și învățători ar putea fi pre limba românească de n-ar fi covîrșit vacul nostru acesta de acum de mare greutăți, și să fie și spre învățătura scripturii mai plecate a lăcuiitorilor țării noastre voie“. Cartea lui Cantemir arăta și „plecarea spre învățătură“ a românilor și posibilitatea efortului nostru creator de a înăvui cultura chiar în marile greutăți ale veacului al XVII-lea.

Ca și alte vechi scrieri, *Divanul* a ocupat succesiv mai multe locuri în cultura noastră. De la apariție și pînă către mijlocul secolului al XIX-lea, perioadă în care ediția tipărită este prezentă în bibliotecile vii, citite, cum constatăm din însemnări și din faptul că opera este răspîndită încă prin copii manuscrise, *Divanul* face parte din fondul literar circulant. Ea îndeplinește în această fază funcția de

¹ *Idem*, p. 3.

² *Idem*, p. 11.

³ Sextil Pușcariu, *Istoria literaturii române, Epoca veche*, ed. a 2-a, Sibiu, 1930, p. 170,

operă etică, de educație religioasă, dar și de reflecție filozofică, prin atitudinea nouă a Lumii, exprimată în atâtea din paginile sale, și prin tratarea laică a temei *Fortuna labilis*. Ea contribuie în bună măsură la întreținerea și dezvoltarea interesului pentru temele „norocului nestatornic” și a „disputei între suflet și trup”, tocmai sub această formă a dialogului. În secolele XVIII--XIX vom regăsi motivele în alte creații folclorice sau din literatura populară scrisă (*Musturarea sufletului și a trupului*¹, traduceri din Oxenstiern) ceea ce demonstrează, încă o dată, integrarea *Divanului* într-un filon bogat al literaturii noastre vechi.

Treptat, cercul cititorilor *Divanului* se restrânge însă la acela al știutorilor de carte de la sate și al clericilor din mănăstiri.

Pentru o vreme, prima operă a lui Cantemir, eclipsată parțial de scrierile de faimă europeană ale cărturarului moldovean (*Istoria Imperiului otoman și Descrierea Moldovei*), este cunoscută de oamenii noștri de cultură doar după nume sau după descrierile altora.²

În 1865, prin republicarea integrală, Hasdeu descoperă *Divanul* pentru istoriografia culturală și pentru filologia noastră: „Pe lângă importanța-i pentru studiul limbei noastre, această carte este un document de mare valoare pentru istoria culturii naționale, ca cea dintâi și, pare-se, singura pînă acum operă filozofică română originală”³. Dar nici istoricii culturii, nici filologii n-au fost atît de sensibili cît ne-am fi așteptat la semnalarea lui Hasdeu. Retipărirea *Divanului* în 1878 s-a datorat faptului că întreaga operă a lui Cantemir era reeditată de Academie; atenția acordată cărturarului moldovean era provocată însă de alte scrieri, socotite mai valoroase, iar despre felul cum s-a retipărit *Divanul* am avut prilejul să scriem mai sus. În realitate, cartea nu a format obiectul unui studiu atent, așa încît timp de cîteva

¹ Vezi N. Cartoian, *Cărțile populare în literatura românească*, vol. II, Buc., 1938, p. 215—216. La 1849 și 1854 Anton Pann publica *Pocîlnița omului desmierdat sau Vorbire între suflet și trup*, Buc., reluată de ierom. Paisie Lambru într-o broșură din 1905, *Vieața și petrecerea omului desmierdat sau Convorbirea sufletului cu trupul*, Buc. Alte *Musturări* sau *Vorbiri între suflet și trup* se păstrează în fondul de manuscrise românești al Bibliotecii Academiei R.S. România.

² Așa, George Bariț, în articolul său *Dimitrie Cantemir, principele Moldovei*, publicat în *Transilvania*, 3 (1870), p. 118, descrie *Divanul* în mod evident după Alexius Horányi, *Memoria hungarorum et provincialium scriptis editis notorum*, pars II, Viennae, 1776, p. 285. Vasile Popp, în *Disertație despre tipografiile românești*, Sibiu, 1838, p. 79, folosește aceeași sursă. Era vremea în care Hasdeu se plîngea că despre Dimitrie Cantemir unii cercetători „nu cunosc nici titlurile producerilor sale” (*Notiță asupra lui Cantemir Vv.*, în *Foița de istorie și literatură*, 1 (1860), nr. 3, col. 69).

³ B.P. Hasdeu, *O scriere de filosofie morală în limba română*, loc. cit., p. 81.

decenzii cunoaşterea ei s-a limitat la observaţiile puţine ale lui Haşdeu şi la cele eronate ale lui G. Sion. M. Gaster însuşi rămîne tributar acestor informaţii, emiţind opinii neaşteptat de greşite despre limba şi stilul cărţii şi raportul între versiuni.¹

Pînă ce filologii îşi vor întoarce atenţia către opera lui Cantemir, mai întîi pentru studiul stilului, ea încremeneşte sub eticheta pe care i-o pune N. Iorga: „O compilaţie greoaie, rău scrisă şi fără scop“, în cuprinsul căreia „puţini mai pot avea curajul să rătăcească“². Sion în ediţia de autoritate a Academiei, Gaster, Iorga erau de ajuns pentru a stabili reputaţia unei opere, pentru a tăia elanul celor ce-ar fi vrut să o studieze sau a da idei preconcepute celor ce se încumetau.³ *Divanul* capătă un număr de inventar în istoria literaturii române vechi, peste care manualele trec repede în favoarea *Istoriei ieroglifice*.⁴

Această carenţă a vechii istoriografii literare se întrerupe cu un mare studiu despre stilul lui Cantemir, în care analiza *Divanului* ocupă un loc însemnat, fără a răspunde însă întrebării privind originea acestui stil (influenţa celui latin, celui turcesc sau creaţie originală).⁵ Se deplînge conţinutul sterp şi monoton al acestei opere, dar „stilul, ca unul ce nu se depărtează prea mult de tradiţie şi nu suferă prea mult de mania de originalitate a discipolului lui Van Helmont, stilul e mai aşezat, mai puţin bizar şi de neînţeles“⁶. A.D. Xenopol preţuieşte

¹ *Chrestomafie română*, vol. I, Leipzig — Bucureşti, 1891, p. XLVIII.

² N. Iorga, *Istoria literaturii române în sec. XVIII*, vol. I, Buc., 1901, p. 274 — 275.

³ La aceasta contribuise şi Aron Densuşianu (*Istoria limbii şi literaturii române*, ed. a 2-a, Iaşi, 1894, p. 181), căruia limba *Divanului* îi păruse „exotică, nenaturală şi greoaie pînă la dezgust, intervertită şi încurcată pînă la neînţeles“. A.D. Xenopol protestează în *Istoria românilor din Dacia Traiană*, ed. a 3-a, vol. VIII, Buc., 1929, p. 206, nr. 32, vorbind despre „limba curat românească“ a lui Cantemir şi despre „tema îndeobşte interesant tratată... cugetările nouă şi fericite“ ale *Divanului* (*idem*, p. 210).

⁴ A contribuit la aceasta şi o altă idee neîntemeiată pe nimic, tot a lui G. Sion (*Prefaţa*, p. X), şi anume, că *Divanul* ar fi o prelucrare după Wissowatius „comandată ca teză de exerciţii de către profesor (Cacavela) elevului său (Cantemir). Afirmaţia şi-a străbătut drumul nediscutată de nimeni (Dan Bădărău, *op. cit.*, p. 7, nr. 3, credea însă că lucrarea de „abilitare“ a lui Cantemir ar fi fost *Compendiolum*), repetată pînă în studii recente („un exerciţiu, ca să spunem aşa, de nivel înalt, însă un exerciţiu de învăţăcel, sub îndrumarea unui dascăl superior cum a fost igumenul cretan Ieremia Cacavela“, Şerban Cioculescu, *Despre stilul lui Dimitrie Cantemir*, în *Tribuna*, 2 [1958], nr. 35, p. 1).

⁵ Dragoş Protopopescu, *Stilul lui Dimitrie Cantemir*, în *Analele Academiei Române*, S. II, Mem. lit., 37 (1914 — 1915), p. 125 — 170.

⁶ *Art. cit.*, p. 135 — 136.

însă *Divanul* tocmai pentru limbă și idei.¹ Mihail Eminescu îmbogățește Biblioteca Universității din Iași cu un exemplar plătit cu 170 lei noi în 1874, acela folosit azi de cercetători.²

Până la reindreptarea atenției cercetătorilor asupra *Divanului* principalul serviciu culturii noastre moderne îl făcuse Hasdeu: acela de a fi semnalat prezența în literatura română a secolului al XVII-lea a unei opere de filozofie considerată, pe atunci, originală. Mențiunile despre *Divanul* în manualele sau cursurile universitare repetă în general această apreciere, contribuind astfel la întărirea conștiinței generale despre vechimea culturii noastre. *Divanul* căpătase astfel în această perioadă a circulației lui funcțiunea unui jalon în istoria gândirii românești. Tocmai pentru aceasta prima operă a lui Cantemir merita, desigur, mai multă atenție din partea cercetătorilor.

Principalele studii apărute în ultimii ani despre viața și opera lui Cantemir, semnate de P.P. Panaitescu și de Dan Bădărău, marchează o etapă nouă în studierea *Divanului*. Din numeroasele probleme pe care le pune cartea se încearcă rezolvarea câtorva prin analize atente: originea temei³, scrierile din care se inspiră autorul⁴, ideile filozofice,

¹ *Op. cit.*, p. 206, nr. 32 și p. 210; G. Pascu, în *Viața și operele lui Dimitrie Cantemir*, Buc., 1924, p. 33, insistă asupra importanței filozofice a *Divanului*.

² Este exemplarul cu nr. 114/74, descris de Eminescu în adresa către Ministerul Instrucțiunii din 15 octombrie 1874 [cf. G. Zane, *Citeva știri despre M. Eminescu*, în *Revista Fundațiilor*, 6 (1939), p. 317–326, și M. Bordeianu, *Autografe eminesciene pe cărți din Biblioteca Universitară din Iași*, în *Căluza bibliotecarului* 17 (1964), nr. 6, p. 336]. Este interesantă indicația marelui poet rezultată dintr-o intuiție sau dintr-o analiză a textului: „text român cu traducerea grecească”.

³ D. Russo (dar înainte de el Ovid Densusianu, *Istoria literaturii române*, Buc. 1898, p. 517) crezuse că găsește ideea centrală a *Divanului* în *Dioptra* lui Philippos Monotropos (*Manuscrisele grecești din Biblioteca Academiei Române*, Buc., 1901, p. 10). P.P. Panaitescu compară cele două scrieri conchizând asupra originalității *Divanului* prin tratarea literară și soluția laică, deosebită de aceea a *Dioptrei*. Dan Bădărău, *op. cit.*, p. 118–120, extinde comparația la *Venatio scientiarum* a lui Van Helmont, cu concluzia că nu acesta este modelul *Divanului*.

⁴ P.P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 51, reia observația mai veche a lui Sion despre folosirea la Wissowatius, semnând interesul unei contaminări a ideilor din *Divanul* cu gândirea unitariană. Dan Bădărău insistă asupra lui Wissowatius (*op. cit.*, p. 121–123), fără a putea stabili încă în ce măsură l-a utilizat Cantemir. Reluată în contribuții mai noi (v. studiul nostru *Dialogul Orient–Occident, tradiție–inovatie în „Divanul” lui Dimitrie Cantemir*, publicat în *Buletinul Comisiei naționale a R.S. România pentru UNESCO* (1964), nr. 1–2 (ian.-iun.), p. 43, și P. Vaida, *Umanistul Andrei Wissowatius tradus de Dimitrie Cantemir*, în *Gazeta literară*, 11 (1964), nr. 37 (din 10 septembrie), această chestiune de istorie literară a fost definitiv lămurită în ultima analiză comparativă a lui P. Vaida, *Dimitrie Cantemir și Andrei Wissowatius*, în *Revista de filozofie*, 12 (1965), p. 37–48.

etice și sociale. Principala contribuție în aceste chestiuni o aduce Dan Bădărău¹, care scrie primele pagini clare despre aportul filozofic al *Divanului*², semnalând astfel caracterul complex al acestui document de gândire românească din secolul al XVII-lea și, în general, valoarea sa pentru studiul prefacerii în sens modern a culturii noastre acum trei veacuri.

Deocamdată în lucrări de sinteză *Divanului* i se acordă mereu mai multă atenție de către filologi³, istoricii literaturii⁴ sau ai filozofiei noastre⁵. Dar opera prezintă încă suficiente aspecte neclare pentru a fi menținută pe șantierul cercetării științifice. Izvoarele *Divanului*, în special pentru Cartea a II-a, traducătorul versiunii grecești, motivul celor două tiraje, limba și stilul mai necesită analize și căutări, pe care studiul de față a căutat, la locul lor, să le semnaleze.

Scris într-un centru important de cultură sud-est-europeană, asociind elemente de gândire din răsăritul și apusul continentului, publicat și în limba greacă, *Divanul* aparține prin temă, geneză și destinație tezaurului comun al literaturii europene. Cantemir însuși considera că prima lui scriere poate interesa cercul învățaților de la Academia din Berlin. În 1776, Alexius Horányi o menționa între lucrările cunoscute ale vremii.⁶ A. Papadopoulos-Vretos o amintește în 1854, în a sa *Istorie a literaturii neogrecești*⁷. Deși descris de Emile Legrand la sfârșitul veacului trecut ca o carte ce intră și în bibliografia elenică, *Divanul* nu a format însă pînă acum obiectul unui studiu privind locul său în istoria literaturii neogrecești. Viitorul cercetător al acestei opere integrată procesului de formare al cugetării grecești moderne va trebui, de asemenea, să țină seamă că prin *Divanul* un text unitarian este pentru întâia oară tradus în greaca populară.

Pentru că Oxenstiern acordă prea puține pagini disputei între Suflet și Trup în *Cugetările* sale, *Divanul* rămîne ultima operă care

¹ *Op. cit.*

² *Filozofia lui Dimitrie Cantemir*, p. 111—125, 195, 284, 291.

³ Al. Rosetti și B. Cazacu, *Istoria limbii române literare*, vol. I, Buc., 1961, p. 300—318.

⁴ *Istoria literaturii române*, vol. I, Buc., 1961, p. 612—614.

⁵ *Istoria gândirii sociale și filozofice în România*, Buc., 1964, p. 80 (Dan Bădărău) și P. Vaida, *art. cit.*

⁶ *Op. cit.*, p. 285, unde *Divanul* este descris astfel: *Mundus et anima, in Graeca et Moldava lingua scriptus liber et in Moldavia impressus, in dialogos partitus, praecipua Ethicae capita continens*. Descrierea e luată după biografia lui Cantemir anexată edițiilor occidentale a *Istoriei Imperiului otoman*.

⁷ *Νεοελληνική φιλολογία*, τομ. Α', Αθήναις, 1854, p. 46, nr. 130.

tratează pe larg motivul în literatura medievală. După cum arătam mai sus, prin interpretarea și soluția pe care o dă temeii *Fortuna labilis*, scrierea lui Cantemir ocupă în istoricul acestei teme un loc pe care nici un studiu viitor nu-l poate ignora, și este cazul să regretăm că nici F. Batiuşkov, nici Ramiro Ortiz nu au surprins interesul unei analize a *Divanului* sub acest raport. Prezența citatelor din al-Saadi și sensul pe care Cantemir îl dă *Divanului*, ca gen literar, fac din opera sa un document al schimburilor culturale Orient—Occident¹. Apelul la autorități din gândirea clasică sau medievală — păgine, catolice, unitariene — într-o carte de etică ortodoxă este plin de semnificație pentru lărgirea orizontului cultural sud-est-european în pragul epocii moderne. Iată tot atâtea motive care conferă primei scrieri a lui Cantemir o însemnătate ce depășește granițele culturii românești.

Divanul este una din operele mari ale gândirii românești și ale cugetării Europei de sud-est în general. Substanța bogată și nuanțată a acestei scrieri, în care sînt întreșute, într-un interesant efort de sinteză, ideile raționalismului încă tînăr cu urzeala gândirii medievale în curs de prefacere, fac din prima lucrare a lui Dimitrie Cantemir cartea reprezentativă a unei epoci și a unei mari lupte de idei care avea să separe religiosul de laic și să aducă apoi triumful celui din urmă în culturile română și neogrecescă. Lupta aceasta a fost îndelungată și dificilă. Procesul de ieșire din făgașul tradițional al gândirii medievale și de angajare într-o nouă viziune a omului și a lumii s-a desfășurat în Europa de răsărit într-un interval mai mare de timp decît în Apus. Diferitele etape ale acestui proces și particularitățile lui nu au fost îndeajuns studiate nici pentru gândirea greacă, nici pentru cea română. Apariția atitudinii noi față de om și viață atribuită secolului al XVIII-lea și pătrunderii ideilor iluminismului în țările balcanice este în realitate mai veche. Pledoaria pentru rațiune pe care o aduce *Divanul* este una din dovezile ce pot atesta că înainte de iluminism terenul pentru o nouă orientare a gândirii era pregătit în cultura românească.

Această afirmație pare temerară, și ea trebuie susținută de argumente. Este greu de văzut într-un manual de realizare umană după principiile creștinismului ortodox un jalon între două gândiri atît de deosebite ca sens și spirit cum sînt creștinismul tradițional și raționalismul modern. Dar trebuie să acceptăm că o operă care folosește ca argumente demonstrația rațională și ia ca arbitru rațiunea este —

¹ Cf. studiul nostru citat mai sus, *Dialogul Orient—Occident, tradiție—inovatie*, în „*Divanul*” lui Dimitrie Cantemir, p. 41—45 și 49—50.

îndiferent de haina sa teologală — o operă a spiritului nou, raționalist și o înfrângere a principiului autorității pe care se rezemase un mileniu și jumătate cugetarea europeană. *Divanul* este o asemenea operă. În ea se afirmă tendințe ce mijeau de câteva decenii în gândirea românească, de a renunța la revelație ca izvor al adevărului și de a supune vechile dogme examenului critic al omului natural. Faptul că aceste tendințe se manifestă încă sub haina obișnuitelor formule religioase și în câmpul culturii religioase nu trebuie să ne înșele. Colaborarea cărturarilor laici a însemnat pentru Biserică a introduce calul troian în cetate; folosind vechiul armament într-un sens nou, acești cărturari vor lucra la dărîmarea cetății dinăuntru în afară. Iată de ce activitatea cărturarilor de formația lui Milescu, Constantin Cantacuzino sau Cantemir — analizată în lumina conflictului la care luau parte și a pozițiilor noi pe care ei le reprezentau — este capabilă să ne lămurească o serie de aspecte nedesluite încă ale începuturilor gândirii românești moderne.

Divanul este o operă de gândire, și sub acest raport interesează pe cercetătorii filozofiei noastre, una din vechile opere de exprimare în limba română într-o formă artistică — ceea ce îi justifică atenția filologiei și istoriografiei literare — și totodată unul din izvoarele prețioase de informație asupra cunoștințelor variate ale cărturarilor români din secolul al XVII-lea și ale cititorilor lui. El interesează deci, în egală măsură, istoria culturii române vechi.

Această întreită valoare a *Divanului* îi îndreptățește pentru totdeauna prețuirea iubitorilor de cultură și atenția cercetătorilor.

NOTA EDITORULUI

1. Versiunea românească a *Divanului* este publicată în ediția de față potrivit regulilor de transcriere interpretativă, reduse însă la minimum din preocuparea de a nu modifica fără folos fizionomia textului original.

La obișnuitele dificultăți întâmpinate în editarea cu litere latine a textelor chirilice, *Divanul* adaugă câteva datorate unor împrejurări proprii imprimării din 1698 a acestei opere.

Manuscrisul lui Cantemir nu s-a păstrat, iar textul transcris prin ediția de la Iași poartă în mod vădit amprenta inconsecvențelor ortografice sau neînțelegerii manuscrisului original de către tipograful Athanasie și Dionisie.

Dacă, în lipsa manuscrisului autorului, nu putem ști în ce măsură ortografia lui a fost consecventă (deci dacă dublete ca *nici-nice*, *căci-căce*, *păghard-păhară*, *pe-pre*, *sufferire-suferire* etc. sau triplete ca *sint*, *sânt*, *sînt* etc., păstrate în ediția de față, sînt datorate neatenției culegătorilor sau autorului însuși), este limpede că unele erori din ediția 1698 nu pot fi ale lui Cantemir. Așa, de exemplu, dintr-o neînțelegere a culegătorilor, referința „caută-se Tineris [= Iuvenal]” (f. 113) este tipărită „caută Setineris” (eroare ce stăruie și în ediția Hasdeu, p. 152, și în aceea a lui Sion, p. 199), iar „Constantin” (f. 88) devine în textul grec paralel Κοσταντίνος. Asemenea erori (a se vedea și cele semnalate în notele textului sau în *Comentarii*) învederează intervenția culegătorilor în textul lui Cantemir, ceea ce creează mari dificultăți restabilirii textului din manuscrisul autorului. Se adaugă faptul că *Divanul* este prima operă cunoscută a lui Cantemir, așa încît ea nu poate beneficia de compararea cu un text anterior care să ajute la stabilirea formelor de limbă sau regulilor ortografice proprii autorului în acea etapă a creației sale.

Interesul deosebit de mare pe care îl prezintă textele cantemiriene ne-a convins că numai o transcriere grafică ar putea pune în fața cercelătorilor toate aspectele, atât de variate și valoroase, ale unei limbi poate prea căutată, încărcată, nefirească adesea, dar reprezentativă pentru aportul unui mare umanist la formarea românei literare. Caracterul prezentei ediții neîngăduind adoptarea unui asemenea sistem, ne-am străduit totuși să ne menținem aproape de ea, apelînd la transcrierea fonetică, redînd textul cu minimum de modificări, fără a folosi semne diacritice și numai cu literele alfabetului latin. Cum înseși ezităările și inconsecvențele ortografice ale autorului sau ale culegătorilor sînt interesante pentru cercetători, lipsa de unitate ortografică (redușă și nesupărătoare) este compensată de celelalte avantaje oferite de criteriul neintervenirii în textul lui Cantemir.

Normele de transcriere după care ne-am condus în ediția de față sînt următoarele:

a. Echivalențele obișnuite slovă-literă au fost respectate, cu următoarele observații:

S a fost transcris *dz*, iar

З = *z*;

о și ѿ = *o*;

ѡ, ѣ = *u*; cînd apare la sfîrșitul cuvintelor (rar з) după grupuri consonantice, îndeosebi spre sfîrșitul cărții, slova ѣ a fost transliterată peste tot;

ч și ѡ au fost transcrise *ce*, *ci* și *ge*, *gi*, după pronunțarea literară de azi; înainte de *e* și *ea* cele două slove au fost transcrise totdeauna *ce*, *ge*. Culegătorii manifestă o mare incertitudine față de valoarea și întrebuințarea slovei ч (aceasta este cules *дѣласта*, *дѣѣста*, *дѣѡста*; cu excepția ultimului caz, cînd din motive arătate mai jos am păstrat pe *ia*, am transcris uniform aceasta).

ѧ, în cazurile rare cînd a fost întrebuințat în loc de з, a fost transcris *ă* sau *i*; în celelalte cazuri (interconsonantic, sau la final după consoană), nu a fost transliterat, fiind vorba doar de tradiții ortografice; numai la cuvîntul Петѧ s-a transcris *u* (= Petru); în două cazuri ѡ a fost transcris *i* (*mine* — în loc de *mîne* —, f. 1^r și *oamenii*, f. 108^r), fiind socotite erori de tipar.

з și ж exprimă deopotrivă în textul *Divanului* pe *ă* sau *i* кѡѡѡз și кѡѡѡж, дѣѡѡѡт și дѣѡѡѡт; ca urmare, au fost transcrise cu litera cerută de pronunția de azi;

ѣ a fost redat întotdeauna prin *ea* (*é*);

ю = *iu*;

ѡ = *ia*; se observă o anumită preocupare în textul cărții ca unele

cuvinte cuprinzînd diftongul *ea* — *ia* (și pe care, potrivit pronunției de astăzi le-am fi transcris *ea*) să fie în mod constant culese cu *u* (ex.: *driaptă*, *întriagă*, *socoțială* etc.); unele din aceste cuvinte au comun faptul că infinitivul verbului corespunzător se termină în *i* (*amăgială*, f. 1^v; *dobîndiască*, f. 5^r — 5^v); *domniască*, f. 8^r; *stăpîniască*, f. 8^v; *ome-niască*, f. 103^v; *ispitiască*, f. 103^r; *citială*, f. VII^r, ceea ce nu explică, evident, pe *înșeliaptă*, *triabă* etc.

u = *ea* după consoană, cînd e cules (frecvent) în loc de *u* (*careu*), și cînd e izolată (pron., pers. III sing.); *ia* inițial (*iaste*) și după vocală (*aceaia*);

o = *th* (*Mathei*), sau *ft* (*eftină*, f. 13^v);

y = *i* (în unele cuvinte străine ca *моча*^v sau *сатъра* dar *v* (*Evropa*, f. 21^r) sau *u* (*multe, unii, un* etc., v. f. 48^v și urm. unde *par* să fie erori de cules pentru *oy*);

u are valoare de *in*, *im* și *i* (întîlnim formele *уаеауи*, dar și *уаа-уи*, *уауауи*, dar și *уауауауи*, iar izolat *u* și *u*ⁿ, f. 96^r); slova a fost transcrisă deci *f*, *im* sau *in*, după caz; culegătorii oscilează în ce privește raportul lui *in* (prepoziție) și cuvîntul următor său al lui *in* (prefix) și silaba următoare: la capăt de rînd s-a cules și *in* — | *vrémea* (f. 39^r) și *in* *țelept* (fără cratimă, *ea* două cuvinte deosebite, f. 54^r); ambele situații se întîlnesc și în alte părți ale ediției 1698 (a se vedea de ex. *утии*, într-un cuvînt, f. 28^r, 31^r etc. și *u* | *уаеауи*, separat, f. 27^r);

ericul (*u*), paiericul (*y*) = *i* cînd au valoare fonetică (ex. *иуу*^v, *кзуу*), nu au fost transcrise cînd aveau numai valoare grafică; foarte des aceste semne sînt înlocuite prin *u* (transcris *i*) sau titlă (la literele suprapuse final: *кз^u*, *иу^u*, *сз^u* = *să să, то^u*, *рта^u* etc.); am verificat în acest ultim caz funcțiunea titlei de a înlocui și alte vocale decît *i*¹.

Cifrele au fost redată prin cifre (arabe), iar nu prin litere.

b. Au fost menținute formele genitive oscilante (*împărății* și *împărățiii*), consoanele duble (*suppunere*, *sufferire*), ca și, în general, formele duble ale unor cuvinte. Uneori literele duble provin din limba originală a neologismului (*pocaanie*, *gheenna*, *vremeannic*) sau a numelui propriu (*Evva*, *Avraam*); alteori ele vor să sublinieze originea latină a unui cuvînt (*nesufferit*, *suppus*). Ele au fost intenționate deci de Cantemir, iar formele cu o singură literă pot fi scăpări ale culegătorilor. Raportul dintre frecvența diferitelor forme ale cuvîn-

¹ A se vedea articolul lui Diodor Strungaru, citat mai sus, p. LXX, n. 1. În cazul înlocuirii vocalei prin titlă transcrierea noastră nu va fi considerată deci o întregire.

telor *căci* și *nici* nu ni s-a părut concludent pentru a unifica. În text aceste cuvinte sînt culese ннч^u , ннчв нн^u și ннче (la fel *căci*); am transcris primele trei forme prin *nici* (*căci*), iar a patra prin *nice* (forma нн^u nu ar putea fi transcrisă *căce*, a se vedea versul de la f. 93r — *Căci la iad nu va fi. plată* — unde metrica arată clar că, astfel cules, нн^u se citește *căci*, nu *căce*). Raportul între formele lui sînt este următorul: чнчт — 84%, чнчт — 14,5 % și чнчт — 1,5%. S-a transcris sînt în primul caz și sînt în ultimele două.

Alte forme duble, menținute ca atare, mai des întîlnite, sînt: *vei-vii*, *voi-voiu*, *ar-ari*, *macar-măcar-măcară*, *priiatin-prieten*, *min-cinos-minciunos*.

Unele forme duble fonetice sau numai grafice pe aceeași pagină sau rînd lasă loc presupunerii că ele răspund unei nevoi de variație dorită de autor sau de culegători (ex. лѣтѣхъ și лѣтѣхъ , f. 6r; ѡбѣщѣхъ și ѡбѣщѣхъ , f. 3v; мѣсечу și мѣсечу , f. 21; pe nime amăgesc, pre nime urăsc, f. 20r, același rînd¹; vezi și f. 43r etc.; *pohtěște* și *pofti*, f. 20v; *din* și *den*, f. 70v — 71r; *nedejdiuești* și *nedejduiaște*, f. 71r). Lipsa de literă nu poate fi invocată (litera înlocuită sau absentă reapare pe aceeași pagină mai jos), iar vecinătatea puneă îndată în lumină eroarea de tipar dacă acesta ar fi fost cazul. Un argument în plus pentru menținerea formelor duble și, în general, a ceea ce numai aparent sînt simple inconsecvențe.

c. Au fost completate tacit cuvintele prescurtate: *Is. Hs.* (= *Isus Hristos*), *Psl.* (= *Psalms*), *Dmndzdu* (= *Dumnădzdu*), *sflēt.* (= *suflet*), *Dvid* (= *David*), dar nu *gl.* (= *glavă*), prescurtat și *gv.*, ex. f. 45v, 54v, *car.* (= *cartea*), *posl.* (*poslaniia*), *sh.* (*stihul*), nici prescurtările folosite în referințele biblice.

d. Am completat tacit cu *i* rarele cazuri cînd *Ń* final nu era scris cu titlă, er, eric, sau paieric (*ŃŃ*, f. 45v, *ŃŃ va*, f. 52r, *ce-Ń*, f. 79r etc.), socotindu-se simple erori de tipar (cca 25 la cca 700 cuvinte în care apare *Ń* final). La fel am procedat cu *ș* final în cuvinte ca *iarăși*, *nu-și*, *la-și*, *aceluiăși* etc., în care *ș* e suprapus, cu titlă pe care am considerat-o a fi înlocuirea vocalei *i*.

Nu l-am adăugat în schimb în interiorul expresiei formate cu pronumele în dativ (*Ń-ai*, *Ń-au*, f. 94v etc.). De asemenea, nu a fost adăugat *i* înainte de *e* inițial, nici nu a fost intercalat la vocalele în hiat avînd al doilea element vocala *e*, ca în ortografia actuală.

În cazul lui *m* suprapus am observat lipsa consecvență a lui *i* (sau a titlei, ericului etc.), în această poziție, ceea ce pare să fi constituit

¹ De observat că principiul economiei de spațiu nu se aplică, pre fiind la capătul rîndului, și pe în interior.

o regulă a culegătorilor (a se vedea: *cine-m*, f. 25^r, 68^v, 104^v; *im*, f. 11^v, 82^r, 86^r, 95^v; *nu-m*, f. 10^r, 28^r, 34^v, 75^r; *pare-m*, f. 30^v; *să-m*, f. 35^r, 36^r; *spune-m*, f. 9^v, 32^r, 114^v; *sufliindu-m*, f. 28^r; *viață-m*, f. 13^r; *vine-m*, f. 6^v). În toate aceste cazuri nu am adăugat i.

e. S-a menținut acordul imperfect dintre subiect și predicat (*ei a*, *el au*), considerându-l o realitate sintactică.

f. Erorile de tipar au fost îndreptate tacit în text, cu excepția referințelor despre care vezi mai jos.

g. Numai referințele biblice au fost completate [în paranteze drepte], dar nu corectate, deoarece erorile pot ajuta adesea la identificarea izvorului folosit de autor. Pentru referințele exacte și identificarea citatelor fără referințe a se vedea traducerea versiunii grecești.

2. *Traducerea versiunii grecești.* În ediția de față dăm și traducerea versiunii grecești a *Divanului*. Publicarea acestei traduceri alături de textul românesc al lui Cantemir ni s-a părut necesară din mai multe motive.

Între cititorul de astăzi și textul *Divanului* sint o serie de văluri care împiedică înțelegerea lesnicioasă, completă și exactă a operei lui Cantemir. La dificultățile proprii scrierilor acestuia (sintaxa întortocheată, vocabularul uneori ermetic) se adaugă împrejurări obiective (evoluția terminologiei filozofice și etice în limba română), care fac lectura obositoare și obligă la *interpretarea* textului după regulile obișnuite textelor vechi (așezarea cuvintelor în ordinea de azi, completarea frazei, stabilirea sensului termenilor dificili). *Divanul* rămâne astfel ascuns în norul de praf al arhaismelor de stil și limbă, împiedicându-ne să-l citim ca pe o operă de filozofie și etică nouă pentru timpul când fusese alcătuită și publicată.

Particularitățile de stil și limbă formează, fără îndoială, obiectul principalei atenții a filologilor, istoricilor literaturii și filozofiei noastre, care vor face totdeauna apel la textul originalului românesc. O reeditare a acestui original era deci indispensabilă. Dar cititorilor dornici să cunoască în primul rînd *ideile* cărții și să-și formeze impresii rezultate dintr-o lectură cursivă le era necesară o traducere ale cărei avantaje trebuie recunoscute, oricît ne-ar părea de greu să admitem că un clasic român din secolele XVII—XVIII are nevoie să fie tradus.

Versiunea greacă a *Divanului* ne-a oferit cele mai bune condiții pentru această operație menită să pună în fața cititorului de azi un text limpede și modern al cărții. Scrisă în *greaca vorbită* a timpului, această versiune era mai comprehensibilă decît textul românesc. Folosind terminologia filozofică a unei limbi cu o venerabilă tra-

diție în domeniul gândirii, ideile sînt mai clar exprimate, cu cuvinte rămase în vocabularul filozofic și etic modern.

Traducere a unei scrieri românești de gîndire din secolul al XVII-lea, efectuată de un contemporan al autorului, versiunea greacă este un excelent instrument de control pentru înțelegerea exactă a textului lui Cantemir. Felul în care traducătorul redă anumiți termeni românești ne arată sensurile acelor termeni în româna vremii. Astfel, traducătorul în greacă știe că *înema* (f. 24^v) nu înseamnă „inimă”, ci „suflet” (ψυχή); că prin *înțelepciune* (f. 107^v) autorul nu înțelege totdeauna „sofia”¹, ci și „virtutea” (ἀρετή); *știința ascunsului inimii* (f. 113^r) este „conștiința” (συνείδησις) etc. Restabilind forma greacă a unor expresii românești provenite din aceeași limbă, traducătorul ne pune în fața sensului lor exact, mai greu de recunoscut în româna secolului al XVII-lea pentru cititorul neprevenit. Astfel, în Cartea I, cap. 32, poftind *cinste politicească*, Înțeleptul nu cere Lumii o „demnitate politică”, așa cum pare la prima lectură (aceasta o va cere în capitolul următor, cînd dorește *între stăpîniri să mă învrednicesc*), ci numai „onoruri sociale”, nuanță pe care o redă expresia grecească.

Chiar cînd traducătorul crede necesar să se depărteze de textul românesc (ca în cazurile semnalate mai sus, p. XLI-XLII), el ne oferă prilejul unor analize comparative deosebit de interesante pentru studiile semantice asupra românei vechi, ca și pentru cercetările de istorie a gândirii noastre.

Evitînd soluția unui text hibrid care ar fi rezultat din încercarea de a face comprehensibil însuși originalul românesc printr-o reordonare a cuvintelor², traducerea versiunii grecești oferă deci următoarele avantaje:

- un text clar, ușor de parcurs, restabilind un contact comod între cititorul de azi și gîndirea lui Cantemir;
- un text care, prin terminologia modernă, scoate îndată în evidență pregătirea filozofică, etică și culturală a autorului;
- un text finisat din punct de vedere redacțional, prin completarea referințelor, îndreptarea celor greșite, identificarea citatelor din alți autori, operații care, fiind făcute în traducere, au permis

¹ Confuzia a putut străbate și în lucrări recente de analiză a filozofiei lui Cantemir (vezi Dan Bădărău, *op. cit.*, p. 63).

² Vezi rezultatul unor asemenea încercări efectuate pentru a da inteligibilitate textului lui Cantemir la acad. Emil Petrovici, *Limba lui Dimitrie Cantemir*, *loc. cit.*, p. 123—125. Textul rezultat din așezarea cuvintelor în ordinea sintactică de azi a limbii române cîștigă în claritate, fără a fi pe deplin deslușit din cauza vocabularului arhaic.

respectarea formei autentice a textului original, interesant și prin imperfecțiunile sau lacunele lui;

— un text care permite cercetătorilor analiza raporturilor dintre originalul românesc și versiunea greacă.

Preocuparea noastră a fost mai puțin de a da o traducere literară, cît una exactă. Repetițiile, pleonasmul, unele neajunsuri stilistice ale textului grec au fost, deci, redată aidoma. Comparînd însă mereu versiunea greacă și originalul românesc, au fost îndreptate, după acesta, erorile de tipar¹ sau traducere din textul grecesc din care am dat exemple mai sus (v. p. XLI-XLII) și în *Comentarii*. Referințele pe care traducătorul sau culegătorul uneori le omite au fost peste tot completate², iar citatele fără referințe, identificate pe cît a fost cu putință.

3. *Textul latin al Cărții a III-a* („*Stimuli virtutum, fraena peccatorum*”) a fost reprodus după ediția din Amsterdam, 1682, folosită și de Cantemir, cu mici îndreptări de punctuație. Avantajul comparațiilor între originalul latin și traducerea românească a lui Cantemir, pe care le permite această juxtapunere, nu mai trebuie argumentat.

4. *Aparatul critic* al ediției de față cuprinde:

Note în subsolul traducerii textului grec, cuprinzînd unele expresii sau termeni în limba greacă și referințe la operele sau locurile biblice citate, dar neindicate în text.

Comentarii la textul *Divanului*.

Variante. Am dat diferențele dintre tirajul II al filelor 1—24 față de tirajul I (exemplarul J. Byck, vezi mai sus, p. LXXIX-LXXXII).

Bibliografia lucrării care cuprinde descrierea operei și scrierile privitoare la diferitele ei aspecte.

Indici. Arhaismele semantice sau fonetice au fost grupate într-un *Glosar*, iar noțiunile etice, filozofice, istorice, religioase, științifice, într-un *Indice cultural*, inventar selectiv al cunoștințelor lui Cantemir la vîrsta alcătuirii *Divanului*.

Pentru a oferi posibilitatea comparării terminologiei cante-miriene cu aceea a altor limbi de cultură ale vremii, în acest indice

¹ Ex. f. 41^r, r. 3 de sus: ἀπὸ ἐποῦταῖς ταῖς [corect: τρεῖς] ηλικιαῖς = *într-aceste trei rămase vîrste*.

² Referințele biblice au fost notate conform versiunii din care este luat citatul: *Vulgata* (pentru textele traduse în greacă după originalul românesc, care folosea versiunea latină a *Bibliei*), dar *Septuaginta* pentru textele în care traducătorul apelează la această versiune. Aceasta explică și deosebirile dintre textele aceluiași citat în cele două versiuni, ca, de exemplu, în *Carte către cetitoriu*, f. VI^{r-v}, pasajul din *Ieremia* 25, 15—16.

ăm répródus, alături de cuvîntul românesc," corespondentele" sale grecești și, de cîte ori a fost posibil, pe cele latine. Termenii latini sînt cei *traduși de Cantemir* după Wissowatius sau alți autori; termenii grecești sînt aceia adoptați de traducătorul *Divanului* pentru redarea cuvintelor românești. Greaca dispunînd de mai multe posibilități pentru traducerea aceluiași termen românesc, în raport cu sensul nuanțat al fiecărei noțiuni, este firesc să constatăm că unele cuvinte au fost redade în mai multe feluri în versiunea greacă. *Indicele cultural* servește, deci, în trei scopuri: el reprezintă un inventar al cunoștințelor lui Cantemir oglindite în prima sa scriere; ne arată posibilitățile limbii române de la sfîrșitul secolului al XVII-lea de a reda terminologia filozofică și etică a latinei antice sau medievale și, în sfîrșit, nuanțele pe care traducătorul grec al unei opere etice românești le putea surprinde în aceeași vreme în terminologia noastră culturală.

Inventarul informației lui Cantemir este completat de *Indicele de nume* și de *Indicele de autori și opere*, care trimit la toate locurile unde un nume sau o operă sînt menționate. În *Glosar* și *Indicele cultural* am trimis, pentru fiecare cuvînt, numai la cîteva pagini, pentru a ușura urmărirea termenilor și în context.

Editorul exprimă vii mulțumiri celor care l-au asistat în cursul pregătirii acestei ediții — Anastase și Mihail Caratașu, Mihail Nasta, Valeria Dincă, Gheorghina Haneș, Crina Naum-Mircescu.

DIVANUL

D I V A N U L
SAU
DISPUTA ÎNȚELEPTULUI CU LUMEA
SAU
JUDECATA SUFLETULUI CU TRUPUL
PRIN TRUDA ȘI SÎRGUINȚA LUI
IOAN DIMITRIE CONSTANTIN-VOEVOD

RECENT ÎNTOCMITĂ DIN „VECHIUL ȘI NOUL TESTAMENT”,
SPRE SLAVA ȘI FOLOSUL NEAMULUI MOLDOVENILOR, ÎN
ZILELE BINE-CREDINCIOSULUI, PREALUMINATULUI ȘI
PREAÎNĂLȚATULUI STĂPÎN ȘI DOMN AL ÎNTREGEI MOLDOVE

DOMNUL DOMN

IOAN ANTIOH CONSTANTIN-VOEVOD,

BINE-CREDINCIOASA TURMĂ A MOLDOVENILOR FIIND PĂS-
TORITĂ DE PREASFINȚITUL ARHIEPISCOP ȘI MITROPOLIT
AL PREASFINȚITEI MITROPOLII A SUCEVII, DOMNUL

SAVVA

PRIN GRIJA ȘI SUPRAVEGHEREA PREACINSTITULUI ȘI
NOBILULUI BOIER DOMNUL LUPU BOGDAN HATMANUL.
S-A TIPĂRIT ÎN VESTITUL ORAȘ IAȘI, REȘEDINȚĂ
DOMNEASCĂ.

ÎN ANUL DE LA FACEREA LUMII 7206, [IAR] DE LA
NAȘTEREA LUI HRISTOS 1698, LUNA AUGUST, 30.

S-a tipărit și prin truda smeriților Athanasie
ieromonahul și Dionisie monahul din Moldova.

D I V A N U L
SAU
GÎLCEAVA ÎNȚELEPTULUI CU LUMEA
, AU

GIUDEȚUL SUFLETULUI CU TRUPUL¹,
PRIN DE TRUDA ȘI DE OSTENINȚĂ IUBIREA
A LUI

IOAN DIMITRIE CONSTANTIN-VOEVOD²

ÎNTÎIU IZVODIT ȘI DE IZNOAVĂ DIN „VECHIUL ȘI
NOUL TESTAMENT”³, ÎN SLAVA ȘI FOLOSINȚA
MOLDOVENESCU LUI NIAM⁴, ÎN VREMILE A MĂRIEI-
SALE BLAGOCESTIVULUI, PREALUMINATULUI MOL-
DAVII<I> OBLĂDUITORIU

IOAN ANTIOH CONSTANTIN-VOEVOD⁵,
ALCĂTUIȚI,

TURMA A PRAVOSLAVNICULUI MOLDOVENESCU LUI NĂROD
DE PEA OSVINȚITUL PĂRINTELE SAVVA, ARHI-
EPISCOPUL ȘI MITROPOLITUL SUCĖVII⁶

OCÎRMUINDU-SĂ.

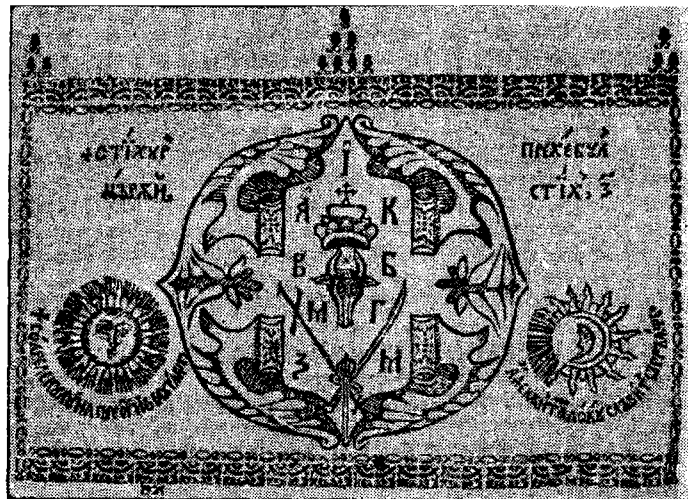
IARĂ CU OSIRDIIA ȘI EPITROPIIA CINSTITULUI ȘI
BLAGORODNICULUI BOIAR, DUMNEALUI LUPUL
BOGDAN HATMANULUI⁷, S-AU TIPĂRIT ÎN ORAȘUL
SCAUNULUI DOMNIII,

ÎN IAȘI⁸,

VĂ LÉAT DÉ I, A ADAM 7206,

IARĂ DE LA MÎNTUINȚA LUMII 1698, M<E>SEȚA AVGUȘT, 30⁹.

Și s-au tipărit prin osteniala smeriților și mai-micilor Athanasie
Ieromonahul și Dionisie monahul, moldovénii¹⁰.

Stihuri
țării,

pre he<r>bul
stih<uri> 7

I<OAN>

A<NTIOH>
V<OEVOĐ>
M<ILOSTIUI>
Z<EMLI>

C<ONSTANTIN>
B<OJIEIU>
G<OSPODAR>
M<OLDAVSKOI>

Soarele cu luna pre
unde luceaște,

Adecă-n tot locul,
slăvit să grăiaște¹¹

Herbul țării, vechii ș-au fost ales buăr,
Numele vestindu-și ca tunul prin nuăr.
Noii mai pre urmă, avîndu-l moșie,
Tot acel vechiu nume mai vestindu-l șie.
Într-această vréme cine-l stăpînéște
O, Dumnădzău svinte, tu îl ocrotéște,
Că mîna ta svintă l-au încorunatu-l
Și brațul tău tare l-au întemeiatu-l.
Părințasca scară și scaunul dîndu-i,
Ceriasca ta armă, crucea, întindzindu-i,
Spata-i povățește biruind pre toată
Vădzut, nevădzută vrăjmășasca gloată,
Căruntéțe vadză, bătrîneaț-agiungă,
Slăvit fericéște-l cu viață îndelungă¹².

CĂTRE BINE-CREDINCIOȘUL, PREALUMINATUL,
PREAVENERATUL ȘI MULTDORITUL MEU FRATE
MAI MARE ȘI BUN

IOAN ANTIOH CONSTANTIN-VOEVOD

PRIN MILA LUI DUMNEZEU STĂPÎN ȘI DOMN AL ÎNTREGEI
MOLDOVE, DIN PARTEA FRATELUI MAI MIC ȘI SMERIT
AL PREALUMINĂȚIEI-SALE
IOAN DIMITRIE CONSTANTIN-VOEVOD

Astronomii, adică cercetătorii stelelor — prealuminate, preaînălțate și iubitul meu frate — demonstrează că dintre toate stelele care se arată pe cer, numai două sînt imobile și fixe; dintre acestea, ei spun că una se află în partea de sus a cerului, iar cealaltă în partea de jos a lui; pe cea dintîi o numesc *polul arctic* și pe cea din urmă *polul antarctic* și spun că în jurul lor se învîrtesc corpul și cercul cerului*.

Iv Așadar, fratele meu mai mare și prea dorit, aceste două stele, deși sînt depărtate și separate una de alta printr-o mare distanță, totuși — potrivit calculului — ele rămîn totdeauna nedespărțite, deși separate, așa încît echilibrul lor reciproc, starea imobilă și liniștea uneia față de cealaltă nu pot fi împiedicate sau înlăturate nici de imensa întindere a cerului, nici de marea grosime a sferei pămîntului. Și întocmai cum două roți sînt prinse într-o osie, așa și aceste două stele, deși sînt depărtate printr-o atît de mare distanță le putem lega, cu mintea, ca printr-un ax**.

La mijlocul distanței dintre aceste două stele se află centrul, care constituie punctul median al cuprin-

* R. P. Petri Berchorii Pictaviensis, *Reductorium morale sive tomus secundus de rerum proprietatibus*, Coloniae Agrippinae, p. 116, V, c. XXXI, *De Polo: Polus est stella minima, immobilis, in superiori parte coeli, et est duplex, polus scilicet arcticus et antarcticus. Et inter istos duos polos transit axis linea intellectualis circa quam totum coelum movetur, sicut circulus circa centrum.*

** R. P. Petri Berchorii Pictaviensis, *op. cit.*, V, c. VII, *De Axe: Axis est linea intellectualis quae inter duos polos et stellas immobiles protenditur, circa quae coelum diametraliter circumfertur.*

BLAGOCESTIVULUI, PREALUMINATULUI ȘI NOĂ
 CINSTITULUI, DULCELUI ȘI MAI MARELUI FRATE,
 IOAN ANTIOH CONSTANTIN-VOEVOD,
 CU DUMNĂDZĂIASCA MILĂ, DOMN, OBLĂDUITORIU
 ȚĂRII MOLDOVII, DE LA AL MĂRII-SALE MAI MIC
 ȘI PLECAT FRATE,
 IOAN DIMITRIE CONSTANTIN-VOEVOD

CARTE DE ÎNCHINĂCIUNE¹³

Astronomii, adecă a stélelor cunoscători' — prea-
 luminate, cinstite, iubitul meu frate — întru toate
 cîte întru a ceriului trup stéle să poartă, doaă numai
 neclătitoare și nemutătoare a fi arată, carile una în
 partea ceriului diasupra, iară alta în partea ceriului
 dedesupt a să afla povestesc: una *polus arcticus*, iară
 alta *polus antarcticus* le număsc, prin carile a ceriului
 trup și rătundzală să învîrtește¹⁴.

Acéste dară doaă stéle, mai-marele meu și iu-
 bit frate, macar că cu starea una de la altă lungă
 depărtare și mare deosăbire au, însă iarăși — după
 socotială — pururea nedespărțite și totdeauna nedeo-
 săbite sint; și a lor una cătră alta driaptă potrivire și
 una împotriva altii neclătită odihnire și ră | dzimare,
 nici a ceriului lată lățime, nici a sferii pămîntului
 groasă grosime a o opri sau a o despărți pot. Că precum
 2 roate într-o osie să liagă, așa acéle printr-o o min-
 tiască osie (care *axon* să chiamă) una cu alta să, prin
 atîta de meidian despărțire, întrulocadză.

Într-acéste 2 stéle chendrul, adecă ținta a mijlocirii
 cîtinții ceriului, să înmijlociadză, și în acea adevărată
 mijlocire a rătundzélii pămîntului să așadză, carile,
 din vîrtutea a acelor 2 drept-cumpănite și potrivite

sului ceresc și care e situat chiar la mijlocul cercului pământului. Datorită forței acelor două stele drept echilibrate și potrivite, toate cele ce se află deasupra, în cer, nu pot să se clintească sau să se miște cîtuși de puțin, nici în sus, nici în jos, la dreapta sau la stînga, ci oricîte intră în cuprinsul cerului se sprijină din toate părțile pe acel centru așezat exact la mijloc.

IIr Așadar, fratele meu mai mare preadulce și iubit, cu aceste două stele s-ar putea asemana doi frați sau inimile a doi frați adevărați; căci oricît ar fi ei de depărtați și înstrăinați unul de altul cu viețuirea trupească prin marea distanță la care se află, dar prin dispoziția sufletului — pe care nimic nu o poate împiedica, pentru că sufletul însuși nu poate fi împiedicat, ci ajunge și acționează pretutindeni — |ei se găsesc totdeauna nedespărțiți și în toate uniți.

Acum însă „ce este bine sau ce este frumos, spune *Psalmul* 132, decît să locuiască frații împreună?”. Căci iubirea dintre doi frați, întocmai ca centrul dintre cele două stele, stă la mijloc, invariabilă și temeinică, între inimile lor, se păstrează întreagă și fără cusur, și astfel, din cele două inimi izvorăște o iubire adevărată, care se socotește întocmai ca un al treilea frate. Deci aceștia, fiind legați și împlețiți cu lanțul de aur al dragostei frățești, devin de neînfrînt și de nedespărțit. Mărturisește *Eclesiastul* (4, 12): „Funia întreită nu se va rupe ușor”. Asemenea frați vor reuși întotdeauna, în orice împrejurare și pretutindeni, precum tîlcuiește iarăși *Înțeleptul* în *Proverbele* sale 30,29: „Trei sînt cei ce pornesc bine la drum”.

Tales filozoful, unul din cei șapte înțelepți ai Greciei, obișnuia să mulțumească zeilor săi pentru trei lucruri*: mai întîi, pentru că l-au făcut om și nu animal; al doilea, pentru că l-au făcut bărbat și nu femeie, și în al treilea rînd, pentru că l-au făcut grec și nu barbar. La fel și eu, preadulce și venerat frate al meu mai mare, pentru trei lucruri înalt slavă, cînte și închinare lui Dumnezeu cel în treime, dar

* Diogene Laerțiu I, 33.

stéle, acélea cîte deasupra chentrului¹⁵ întemeiate sint, nicicum în sus sau în gios, în driapta sau în stînga a să muta sau a să clăti pot; ce oricîte în a cîtinții ceriului cuprindere să cuprind, toate într-acel în mijloc drept-mijlocit chentru să radzimă sprete tot.

Ca acéste dară 2 stéle — dulcele mieu iubit mai mare frate — doi frați sau doaa inimi a doi (însă adevărați) s-ari asămîna putea frați, carii cu starea locului și cu depărtarea deosăbirii trupesti macar că cît departe depărtați¹⁶ și cu petrécere neîntrulocați ari fi, însă după a sufletelor de nemică cevași oprită pătrundere (de vréme ce sufletul neoprit și prin toate pătrundzitoriu iaste) pururea nedepărtați, totdeauna și-n toate date întrulocați | să află.

„Acmu dară ce-i bine sau ce-i frumos, decît a petréce frații împreună“, dzice *Psalmul* 132. Așeadară, între doi frați dragostea, ca între doaa stéle chentru, nemutată, prea întemeiată să mijlociadză; adecă, între doaa inimi a doi frați, nesmintită și nebetejită să așadză; și așea, din doaa inimi o adevărată dragoste izvoréște, carea ca al triilea frate a fi să socotéște. Aceștia dară, cu acel de aur al dragostii frățești legîndu-să și împletindu-să lanțuh, nerupt și neîndoit va fi; mărturiséște Înteptul: „Funea întreită anevoie să va rumpe“ (*Eclisiastul* gl. 4, sh. 12). Aceștea totdeauna în toate și pretutindirea bine vor îmbla; adeveréște iarăși Înteptul: „Trei sint carile bine îmblă“ (*Pilde* gl. 30, sh. 29).

Thalis filosoful, carile dintre cei șapte ai grecilor întelepți unul era, pentru trei lucruri bodzilor săi mulțămită și blagodarenie a face obiciuit era: întîiu căci om și nu dobitoc, a doa căci bărbat și nu făméie, a treia căci ellin și nu varvar l-au făcut¹⁷. Așeadară eu, dulcele mieu, cinstite și mai mare frate, pentru trei lucruri celui în troiță de o ființă Dumnădzău, vécinic atotțiitoriu și chivernisitoriu împărat, slavă, cinste și închinăciune trimăt: întîi, căci nezloslavnic,

IIv

unul prin natură, împăratul veacurilor, atotcîrmuitorul și ȋiitorul: mai ȋntii, pentru că nu m-a făcut străin și de altă credință, ci creștin|ortodox; ȋn al doilea rȋnd, pentru că nu m-a făcut adept al altei biserici, ci al celei răsăritene; ȋn al treilea rȋnd, pentru că m-a făcut și m-a născut nu fratele altcuiva, ci al prealuminăȋiei-tale, din același tată și din aceeași mamă; al prealuminăȋiei-tale, pe care te consider ca pe un acoperămȋnt și cetate statornică și bine ȋntemeiată. Aceasta o dovedește ȋnțeleptul Solomon cȋnd zice (*Prov.* 18, 19): „Fratele ajutat de frate este ca o cetate tare și ȋnaltă”. Ca un izvorăș care caută să curgă spre un rȋu mare, așă și eu mă străduiesc alergȋnd spre luminăȋia și spre slava luminăȋiei tale, ca să-mi sporească propria mea glorie; frumos vorbește despre aceasta *Esther* (10,6): „Apa mică crește [făcȋndu-se] apă mare”. Și cu toate că bine a zis un filozof oarecare că „gura care se laudă pe sine nu miroase bine”, ȋnsă cum laudele măriei-tale se socotesc drept laudele mele, sȋnt sigur, și prea bine știu, că adevărul pe toate le ȋnvinge și le stăpȋnește. Așadar, ȋmbrăcȋnd veșmȋntul acestui adevăr — după *Cȋntarea cȋntărilor* (4,11): „Mireazma hainelor mele este ca mireazma Libanului” — voi lăuda, voi mări și tuturor le voi mărturisi, cu ajutorul lui Dumnezeu, că prealuminăȋia-ta este pentru mine laudă, cinste și ajutor. Căci pe cine altul să laud? Prorocul mă ȋnvață: „Nu da altuia slava ta și cele de folos ȋie neamului| străin” (*Bar.* 4,3). Iată de ce cu cucernicie mă voi ȋnchina luminăȋiei-tale ca unui stăpȋn, ca unui frate și ca unui mai-mare al meu. Și cum să nu te cinstesc și să nu te mărturisesc? Repet: Dacă voi tăcea eu, nu vor striga ȋnima și dragostea mea? Vor tăinui ele nenumăratele binefaceri ale prealuminăȋiei-tale față de mine? Nu voi striga oare asemenea Prorocului [*Ps.* 26,16]: „Tatăl meu și mama mea m-au părăsit, dar domnul (și fratele meu) m-a luat?”

IIIr

Așadar, ȋn schimbul tuturor acestor necontenite și dese binefaceri ale prealuminăȋiei-tale față de mine,

IIv innoplemennic, ce | pravoslavnic creștin; a doa, căci nu altii besérici, ce ai Răsăritului următoriu; a treia, căci nu altuia, ce mării-tale dintr-un părinte și dintr-o maică m-au făcut și m-au născut frate, pre carile ca pre o întemeiată și vîrtoasă sprijenială și cetate te țiiu. Adeveréște împăratul Solomon dzicînd: „Fratele carile să agiutoréște de frate, ca o cetate vîrtoasă“ (*Pildele* gl. 18, sh. 19). Așijdirea, precum izvorul mic în apa mare a da năzuiaște, așea eu cătră măriia-ta și cătră a mării-tale cinste alergînd, cinstea să mi să măriască; precum frumos grăește Esthir: „Izvorul mic în apa mare să mărește“ (gl. 10, sh. 6). Și macar că de un filosof oarecarele s-au grăit: „Gura carea singură pre sine să laudă să fie puțînd“¹⁸ (mai vîrtos că ale mării-tale laude ale méle sint), însă precum adevărul pre toate biruéște și preste toate stăpînéște, adevărit și știut îmi iaste. Cu a acestuia, dară, a adevărului veșmint îmbrăcîndu-mă, „mirosul veșmintelor méle ca mirosul zmirnii“, mărturiséște *Cîntarea cîntărilor* (gl. 4, sh. 11). Pentru aceasta cinsti-voiu, lăuda-voiu și aceasta tuturor mărturisi-voiu căce mie în cinste, în laudă și — cu a lui Dumnădzău agiutoriu — agiutînd îmi ești. Dară pre cine voiu cinsti? «Pro-
 IIIr rocul mă învață: „Nu da altuia slava ta, și | vredniciia ta niamului strein“ (*Varuh* gl. 4, sh. 3); pentru aceasta cu cinste, ca domnului și fratelui meu mai mare, mă voiu închina. Și cum nu te voiu cinsti? Iarăși voiu dzice; și cum nu voiu mărturisi? iarăși voiu grăi. Că eu de voiu tăcea, au inima și dragostea cum nu va striga? Au acélea ale mării-tale cătră mine nenumărate de bine faceri nu vor mărturisi? Au cu prorocul împreună nu voi cînta: „Părintele meu și maica mea m-au lăsat pre mine, iară domnul meu (și fratele meu) m-au luat pre mine“? [Ps. 26, 16].

Pentru aceasta dară, a mării-tale totdeauna și-n toate dzile cătră mine, dintru acea adevărată frățască dragoste izvorîte, ca de viață făcătoare de binefaceri

izvorite din adevărata dragoste de frate ca niște izvoare dătătoare de viață — cărora nu sînt în stare să le răspund și să le răsplătesc, — ofer puțin pentru mult și închin acest dar mic pentru unul mare, cu rugămintea de a fi primit. El este primul născut al minții mele simple și necoapte, dar l-am ales, l-am legat și îl ofer ca pe un buchet de flori gingașe culese și înmă-nunchiate și ca pe un prim rod și vlăstar al ostenelii mele, pentru înmiresmarea prealuminăției-tale.

III^v Mai mult chiar, toate acestea, culese și înmă-nunchiate cu oarecare osteneală și grijă din numeroase gră-dini cerești, iar nu pămîntești, le-am prefăcut în flori ce nu se veștejesc*, pline de parfum persistent; și am fost îndemnat la aceasta, știind că prealuminăția-ta apreciază și se asociază unor asemenea strădanii. Și după cum și în alte vremi ale prealuminăției-tale multe flori s-au sădit și au înflorit, tot așa mă rog ca prealuminăția-ta să binevoiască și să poarte grijă ca și aceste osteneli ale mele (care sînt ca niște floricele adunate de un grădinar simplu și neiscusit) să fie sădite, să înflorească și să fie dăruite tuturor. Dar mai ales neamul nostru, al moldovenilor, să fie îndemnat de prealuminăția-ta să strige cu *Cîntarea cîntărilor* (2,12) și să spună arătînd [cartea aceasta] unul altuia: „Au răsărit florile în țara noastră!“

Desigur însă că acest modest dar al meu nu-i vrednic de măreția și rangul prealuminăției-tale, pentru că numeroși alți oameni vrednici și minunați au realizat multe lucrări strălucite, admirabile și vrednice de amintire și le-au răspîndit în lume, lăsîndu-le apoi spre amintirea lor asemenea soarelui, care în timp senin își trimite razele și asemenea luminii care luminează întunericul. Și poate oare lumina

* Cp. Saadi, *Gulistan*, prefață: „Din grădina-n care te-ai plimbat, ne-ai adus vreun dar prea minunat? — M-am gîndit, răspunse înțeleptul, că de-ndată ce voi fi aproape de-ale trandafirilor tufișuri, rupe-voi de trandafiri o poală, prietenilor mei să-i dăruiesc“ (trad. rom. de George Dan, Buc., 1964, p. 9); „Rozele-n cinci zile veștejesc pe masă./ Dar *Grădina florilor* veșnic amiroasă“ (*idem*, p. 18).

izvoară arătate, căroră răsplătire și la preț prețuire a da vrédnic nefiind, acest al meu puțințeluș pentru mult, mititeluș pentru mare dar cu rugăminte spre priimire îl aduc — carele dintîi născutul a proastii și nevrédniciei méle minți, ca un de floricéle cules și legat mănuncheaș, carele întîia a osteninții méle răsădire și odrăslire iaste, spre a mării-tale bună mirosală l-am, alegîndu-l și gătindu-l, adus¹⁹.

IIIv Însă cu oarece și osîrdie și ostenință, din a multora, nu de pemintești, ce cerești ogoară, neveștedzitoare floricéle, cu nestricătoriu miros adunate și-ntrulocate li-am prefă- | cut. Însă cu această îndemnare, pre mării-ta priimitoriu și a ostenéle ca acéstea însoțitoriu știind, precum și alte întru ale mării-tale vremi multe s-au răsădit ș-au înflorit²⁰, așea mă rog ca și acéstea ale méle ostenéle (carile sint ca niște de un prost și neîn-vățat grădinariu adunate floricéle) a să sămăna, a să sădi, a înflori și tuturor depreună a să obști să binevoiești și să nevoești. Și mai vîrtos tot moldovenescul nostru niam cu *Cîntarea cîntărilor* a striga, și unul altuia în bucurie arătînd a cînta să să îndeamne, dzicînd: „Flori s-au deșchis în pămîntul nostru!“ (gl. 2, sh. 12).

IVr Însă măcar că acest al meu dărișor mării-tale nevrédnic și netrébnic iaste, căce mulți minunați, multe minunate, slăvite și lumii obștite șie pre urmă lăsate au făcut ș-au arătat, de pomenire destoinice lucruri, carele ca soarele în sánina vréme dau radze și ca lumina în întunérec ce luminiadză. Au poate dară luminuța lumînărélii împotriva soarelui să stră-lucească? Au poate muvilița în a Olimbului munte coastă să să cunoască? Ba. Însă, precum fericitul Pavel grăiaște, adevărat iaste: „În casa mare nu numai de aur și de argint, ce și de lemn și de lut trebuesc vase“/ (Cătră Timothei, Cartea 2 gl. 2, sh. 20). Și macar că toate blăstămățiile și nevredniciile în mine să află, însă mării-tale plăcute și învoite fiind, de triabă și

unei mici lumînări să înfrunte soarele, sau poate să se mai vadă un pisc neînsemnat înaintea unui munte uriaș ca Olimpul?* Desigur că nu! Dar, precum adevărat ne învață fericitul Pavel (2 *Tim.* 2,20), „într-o casă mare sînt necesare nu numai vase de aur și de argint, ci și de lemn și de lut“, și chiar dacă în lucrarea mea de față se pot afla multe lipsuri și lucruri neînsemnate, totuși, pentru că vor fi plăcute și primite de prealuminăția-ta, se vor socoti demne și folositoare. Și cu toate că nu se cuvine ca tocmai eu să spun aceasta, însă „modestia“ aceea despre care vorbește Isaia [63,5] m-a ajutat, și prinzînd din ea putere și îndrăzneală, oferind și închinînd prealuminăției-tale aceste prime roade ale tinerei mele vîrste, cu toată smerenia cer și mă rog să le accepte cu o privire binevoitoare.

Cu aceste gînduri, semnez
Al prealuminăției-tale mai mic și
smerit frate

IOAN DIMITRIE CONSTANTIN-VOEVOD

De la Adrianopol

* Cp. Saadi, *Gulistan*, prefață: „Piere nimbul faciei lîngă soare, iar un minaret oricît de nalt, scund e lîngă muntele Alvand“ (*trad. rom. cit.*, p. 22).

vrédnice sint; și macar că aceasta a dzice nevrédnic sint, însă: „Nevredniciia mea, acéia mi-au agiutat“, dzice *Isaiia* (gl. 63, sh. 5) ²¹, și cu aceasta învrednindu-mă, această a tineréțelor méle întâia născută roadă mării-tale închinînd și dăruind, bine învoită, priimită și plăcută a fi cu plecăciune rog, poftesc. Și-ntru aceasta, rămîiu

Al mării-tale mai mic și plecat frate,

IOAN DIMITRIE CONSTANTIN-VOEVODA

De la Udriiu

IV^v Sîrguinciosului cititor, salutare !

Preacinstite și sîrguinciosule cititor, iată, ți se pregătesc trei mese modeste spre sufleteasca-ți desfătare. Pe cea dintîi îți sînt pregătite cele ale lumii, adică ale trupului, și anume, plăcerile cele prea nebune, rele, corupătoare de suflet și cu totul ucigătoare ; dar îți sînt înfățișate totodată și cele ale înțeleptului, adică ale sufletului : înțelepciunea, cunoașterea, precum și friul, piedica și abstenența de la nestrunitele pofte lumești, ca să nu zic trupești.

Pe cea de a doua prezentîndu-se martori și mărturii atît pentru minciunile și flecărelile cu care este obișnuită lumea, cît și pentru cuvintele adevărate rostite de înțelept, se dovedește că lumea este mincinoasă și deșartă, iar înțeleptul, vrednic de crezare și adevărat.

Pe ultima masă — a treia —, față de disputa și confruntarea care a avut loc mai înainte între înțelept și lume, adică între suflet și trup, aceștia sînt învățați ca, împăcîndu-se și căzînd de acord, să meargă amîndoi împreună după porunca lui Dumnezeu și să pășească drept pe aceeași cale, și sînt îndemnați ca, în veșnicie, ca și aici pe pămînt, să păstreze între ei pacea și prietenia.

V^r Examinîndu-ți, deci, în fața acestor trei mese, adică în aceste cărțicele, starea și frumusețea trupului, ca și a sufletului tău, ca în fața a trei oglinzi strălucitoare și fără de pată, gîndește-te, și dacă vei vedea vreun defect sau vreo urîțenie, îndreapt-o și orînduiește-o frumos și precum se cuvine și împodobește-o, pentru ca să te învrednicești a fi cinstit și plăcut atît lui Dumnezeu, cît și oamenilor.

Aici, deci, vei afla care este urîțenia și frumusețea trupului și care urîțenia și frumusețea sufletului, căci aici sînt înfățișate atît podoaba, cît și goliciunea amîndorura : mai întîi lumea, adică trupul, spre care

IV^v

Cetitoriului și de ostenință iubitoriului, bucurie!

Cinstite și de trudă iubitoriule cetitoriu, iată trei, spre a sufletului dulce gustare, ți se întind mescioare. În cea dintîiu dară, ale lumii, adecă a trupului, nebunii și réle, sufletului stricătoare și de tot omorîtoare poște — și, împotrivă, a înțeleptului, adecă a sufletului înțelepciune, cunoștință și spre lumeștile, să nu dzic truștile, desfrîdate poște înfrînare, oprire și părăsire — să cuprindă.

În cea a doa, pentru ale lumii grăite minciuni și bîrfături și pentru a înțeleptului vorovite adevărat cuvinte marturi și mărturii aducîndu-să, lumea de mincinoase, iară înțeleptul de credincios să dovedește.

În cea mai pre urmă, carea a treia iaste, pentru gîlcévele și pîrăle carele mai denainte între înțelept și-ntre lume, adecă între suflet și-ntre trup, s-au făcut, ca păceluiți, bine învoiți și după dumnădzăeștile porunci amîndoi împreună pre o cale și pre un drum a îmbla și a să îndrepta îi învață; și precum cea vécinică, așa cea vreménnică, între dînșii a să alcătui, pace și prietinirea îi învitiadză.

V^r

Într-acéste trei mescioare, adecă trătăjei, ca în trei luminoase și neprăvuite oglinde²³, precum a trupului, așa a sufletului stat și podoabă îți, privind, socotește și ceva dintr-acéstea lipsă sau grozav vădzind, tocméște și cum să cade frumos orînduiască și împodobéște, și precum lui Dumnădzău, așa oamenilor plăcut și cinstit a fi să te învrednicești.

Aicea dară, carea grozăviia și frumsétea trupului, și carea grozăviia și frumsétea sufletului să fie vei afla. Căci amînduror podoabele și dezbrăcările, iată, de față stau. Întîi dară lumea, adecă trupul, spre care, în adîncime, nemăsurate bezne fără fund, iaste să te răpască și în véci fără eșire să te, prăpădind, chinuiască. Așijdirea înțeleptul, adecă sufletul, de acea beznă

caută să te răpească un abis de întunecime fără măsură și să te chinuiască în veci, fără scăpare, torturându-te; apoi înțeleptul, adică sufletul, care te ferește de întunecimea aceea și de nevoia cea mare, te împiedică să alergi spre ea și te încurajează, îndemnându-te spre slava eternă, spre nesfârșita bucurie și fericire care luminează și limpezește bezna întunericului lumesc, dezvăluindu-ți și învățându-te cele vrednice de cinste și de laudă.

De asemenea, te învață, îți arată și îți dovedește minciunile cele greșit cunoscute și cu nedreptate grăite de lume, adică de trup, prin *Sfânta Scriptură* cea nouă și cea veche și prin răspunsurile sale corecte; pe care tu, examinându-le și încercându-le cu rațiunea sănătoasă și dreaptă, vei afla viață veșnică, precum mărturisește și evanghelistul Ioan (5,39), zicând: „Cercetați | *Scripturile* căci vi se pare că aveți în ele viața veșnică“.

La aceste trei mese iată că ți s-au dat și două pahare, dintre care vei lua pe acela care o să-ți placă. Unul, însă, deși frumos și îmbietor aurit pe dinafară, este pe dinăuntru de aramă și conține o băutură cumplită și otrăvitoare; celălalt pahar este nearătos și neplăcut pe dinafară, însă este în întregime aurit pe dinăuntru și plin cu o apă dătătoare de viață și cu o băutură cât se poate de dulce. Paharul frumos și îmbietor este lumea sau împărăția lumii, iar paharul nearătos și umil la înfățișare este cerul sau împărăția lui.

Dintre aceste două pahare dumnezeiescul părinte David, frumos, după cum se cuvine și cu multă înțelepciune, a ales, zicând: „Paharul mîntuirii voi lua și numele Domnului voi chema“ (Ps. 115,4).

Paharul vieții. Acest pahar este cel care împărtășește cu adevărat viață și nemurire; dulcea lui băutură este neseată; conținutul lui adăpă veșnic sufletul cu vinul bucuriei și al veseliei. Acesta este paharul despre care Domnul Isus Hristos, mîntuitorul nostru cel cu braț puternic, zice: „Beți dintru acesta toți“ (Mt. 26,28; Mc. 14,23; Lc. 22,20). Paharul acesta conține băutura cu adevărat | dumnezeiască și duhovni-

și prăpastie ferindu-te și despre a ei alergare împiedecându-te, spre care slavă, fericire și în véci fără sfîrșire bucurie te îndemnînd învitiadză, carile bezna întunérecului lumăsc arată și luminiadză și célea carile cinsteșe și de laudă vrédnice a fi descopere și învață.

Vv Așijdirea a lumii, adecă a trupului, rău cunoscute și strîmb grăite minciuni, cu ale sale drépte răspunsuri și cu vechile și noaăle *Svinte Scripturi* adevérește, ivéște și dezvăléște, carile cu întreg suflet cercîndu-le și ispitindu-le, vécinica, vei afla, viață, precum mărturiséște Evanghelistul: | „Ispitiți *Scripturile*, că vi să véde voaă într-însele viața vécilor a avea (*Ioan* gl. 5, sh. 39).

La acéste trei dară mése, iată, și doaă ți s-au dat păghară²⁴, dintru carile, carile îți va fi voia, acela vii lua. Însă unul pre denafară cu frumoasă și plăcută poleială, iară pe dinlontru de aramă, cu cotlită și cumplit otrăvită băătură; iară altul nearătos și nedrăgăstos pre denafară, însă de aur pre dinlontru și de a vieții apă și plină de dulciață băătură plin iaste. Adecă păharul frumos, arătos, lumea sau împărăția ei, păharul nearătos și cu smerit chip ceriul sau împărăție lui iaste.

Dintr-acéste doaă păghară bogotețul David bine, cum să cade, frumos, înțeleptéște ș-au ales: „Păgharul mîntuinții voi priimi — dzice — și numele Domnului voi striga“ (*Psaln* 115, sh. 13).

VIr *Păharul vieții*. Acesta adevărat păgharul carele viață drége și nemoarte mestéște iaste; a acestuia păghar dulce băătură nu să mai sfîrșéște; a acestuia păghar plinire sufletul în véci cu vinul cel de veselie și de bucurie adapă. Acesta-i păgharul pentru carele Domnul nostru Iisus Hristos și mîntuitoriul nostru cel cu braț vîrtos dzice: „Luați, béți dintr-acesta toți“ (*Math.* gl. 26, sh. 26; *Marco* gl. 14, sh. 22; *Luca* gl. 22, sh. 19). Într-acesta păghar acea duhovniciasă | adecă sufletiască iaste băătură „dintru carea toți aleșii lui Dumnădzău vor să bea“, mărturiséște Pavel (*Cartea I Cor.* gl. 10, sh. 4). Pentru nearătarea dară cea pe

cească, din care, bînd, toți aleșii lui Dumnezeu se vor bucura, după cum mărturisește Pavel (*I Cor.* 10,4). Așadar, o, iubitoare, să nu te dezgusti, nici să te întristezi pentru urîtenia din afară a paharului, căci deși nu se arată ochilor trupești, el pare și este chiar foarte frumos pentru ochii sufletești; de aceea, apropiindu-te cu dragoste, ia-l și bea, fiindcă săturîndu-ți sufletul, el va potoli flacăra ce se înalță din pojarul necurățiilor și, domolind-o, o va răcori.

Paharul morții. De asemeni, să nu se amăgească ochiul tău de frumusețea din afară a celui alt pahar, și înțina ta, rîvnind marea iscusință cu care a fost făcut să nu-l dorească, pentru că în el se ascunde o nebunie otrăvitoare, iar despre cei ce iau acest pahar spune Prorocul: „Beau și se tulbură și devin nebuni” (*Ier.* 25,16). Pentru cei ce beau din el zice iarăși un alt proroc: „Tulburatu-s-au și s-au clătinat ca beatul, iar înțepătă înțelepciunea lor s-a năruit” (*Ps.* 106,27) și tot fericitul acela zice: „Foc și pucioasă și suflare de vijor va fi partea paharului lor” (*Ps.* 10,6). Acesta este paharul despre care spune, iarăși, binecuvîntatul acela: „Și vor bea din el toți păcătoșii pămîntului” (*Ps.* 74,8). Acesta-i paharul urgiei lui Dumnezeu, despre care el însuși zice: „Ia acest pahar de vin neamăstecat din mîna mea și vei adăpa toate neamurile și vor bea și vor vărsa și vor înnebuni” (*Ier.* 25, 15—16; vezi și *Apoc.* 16,19 și 14,10).

Pe lîngă cele arătate, iată că pe aceste mese se află tot felul de bucate, iată că ți se pun dinainte tot felul de poame, aici poamele vieții și cele ale morții, acolo pîinea vieții și cea a morții; iar tu pe care le vei voi, pe acelea le vei mânca. Să nu te amăgească însă fructul frumos al morții, arătos la înfățișare și îmbietor la vedere, ci adu-ți aminte cum, odinioară, cu acest fruct s-a amăgit Eva și, dîndu-l și bărbatului ei, șarmanul neam al oamenilor s-a întors îndată spre moarte; căci și tu, mîncîndu-l, îți va părea dulce, dar mai apoi, schimbîndu-se în amăreală, îți va otrăvi sufletul, precum mărturisește Ioan: „Făcutu-s-a

denafară, o, iubitele, nute scărîndăvi, nici te mîhni, căci frumos iaste, numai trupeștilor ochi nearătos a fi li să pare; ce cu dragoste priimindu-l, ia, bea, că sufletul săturîndu-l, a necurățiilor pojar și înălțată pară va stînge și va, potolind, stîmpăra.

Păharul morții. Așijdirea, pentru a celuialaltă pre denafară frămsête păghar, ochiul tău nu să amăgiască și ghizdăviia lui inima ta să nu, rîvnind, pof-tiască, că într-însul otrăvită nebunie iaste și pentru carii păgharul acela priimăsc, Prorocul așea dzice: „Beau și să turbură și să nebunesc“ [*Ier.* 25, 16]. Pentru băutorii lui, iarăși alt Proroc dzice: „Turburatu-s-au și clătitu-s-au ca batul și toată înțelepciunea lor ș-au vărsat“ (*Psalm* 106, sh. 27), și iarăși acela fericitul dzice: „Foc, iarbă pucioasă și duh vivornic — partea păharului lor“ (*Psalm* 10, sh. 6). Acesta-i păgharul acela pentru carile iarăși acela blagoslovit grăiaște: „A căreia drojdii nu vor scădea și vor bea toți păcă-toșii pămîntului“ (*Psalm* 74, sh. 8). Acesta-i păgharul al urgiei lui Dumnădzău, pentru carele singur dzice: „Ia păgharul a vinului urgiii méle și vii drége dintr-în-sul tuturor niamurilor pămîntului și vor bea și să vor | turbura și vor nebuni“ (*Ieremiia* gl. 25, sh. 15—16; caută și *Apocal.* gl. 16, sh. 19 și gl. 14, sh. 10).

VI*

După aceasta, pre meșcioare²⁵, pre acéstea, iată tot féliul de hrană, iată tot niamul de poamă: iaste poama vieții, iaste poama morții, iaste pîinea vieții, iaste pîinea morții — carele vii vrea, acélea vei mînca. Frumoasă dară și arătoasă la chip și mîngîioasă la videre, poama morții; nu te amăgi, ce pomenêste precum odînăoară cu aciastă poamă Evva s-au înșelat și, dînd și bărbatului său, săracul, omenescul rod, îndată spre moarte s-au înturnat. Că mîncînd dulce îți va părea, însă amărîndu-să, sufletul îți va otrăvi; mărturisêste Ioan: „Făcutu-s-au — dzice — gura mea ca miiarea, și dacă mîncaiu, amărîtu-s-au în pînticile meu“ (*Apocal.* gl. 10, sh. 10).

— zice — gura mea ca mierea și, după ce am înghițit, amăritu-s-a pîntecele meu" (*Apoc.* 10,10).

Masa necurăției. Pe masa necurăției stau pîinea și vinul nedreptății, iar cei care șed la ea mănîncă pîinea necurăției și beau vinul nedreptății — zice Înțeleptul (*Prov.* 4,17). Pe masa lăcomiei sînt întinse bucatele nesațiului, iar cei ce mănîncă din ele nu cunosc săturarea. Oare nu despre aceștia zice Prorocul: „Sînt ca niște cîini fără de rușine în suflet, care nu cunosc sațiul“? (*Is.* 56,11 și *Iez.* 7,19).

VII^r *Masa curăției.* Pe această masă stau puse înainte pîinea vieții și vinul nemuririi; zice Domnul: „Cel ce mănîncă trupul meu și bea sîngele meu nu va gusta moarte“ (*Io.* 6,51). Pe această masă se găsește fructul pomului vieții, și cel care îl va mîncă va trăi în veac. Pe masa aceasta se găsește hrana cuvîntului dumnezeiesc: „Nu numai cu pîine va trăi omul, ci și cu tot cuvîntul care iese din gura lui Dumnezeu“ (*Dt.* 8,3; *Mt.* 4,4).

Acum dar, o, vrednicul meu cititor, iată: ai în față masa dreptății, pîinea vieții, vinul nemuririi și fructul de viață dătător, și ți se arată în chip clar și lămurit care sînt și opusele, și potrivnicele acestora. Osteneala mea este de a le semnala aci, însă depinde de voința ta pe care din ele să le alegi și pe care să nu le alegi*.

Mai notează-ți că în *Cartea întâia* s-au însemnat pe margine capitolele pentru a se înțelege mai bine ce mărturii se aduc față de învinuirile din *Cartea a doua***.

De asemenea, cele 77 de articole privitoare la *Încheierea păcii* îți sînt arătate iarăși, prin capitole mici notate marginal, fiecare articol cu problema lui.

VII^v Acestea dar cercetează-le, citește-le și străduiește-te să nu rămîi doar cu citirea lor; căci pînă ce nu le pui în aplicare nu ai nici un folos, după cum bine adeverește sfîntul Grigore din Nazianz: „Învățătura celui care te învață nu valorează nimic dacă cuvîntul lui nu se potrivește cu faptele“. Și precum zice Apos-

* „Pe care să le faci și pe care să nu le faci.“

** *Sic!* Sensul exact este altul: în *Cartea a doua* se aduc mărturii împotriva învinuirilor din *Cartea întâi*.

Masa necurății. Pre masa necurății pînea și vinul nedreptății iaste și carii la dînsa șed „mănîncă pînea necurății și beau vinul nedreptății“, dzice Înteptul (*Pilde* gl. 4, sh. 17). Pre masa lăcomiei bucatele nesațiului sint puse, și carii dintr-însă mănîncă, săturarea nu știu. Au nu pentru aceștea dzice prorocul: „Cîinii fără rușine nu știură săturarea“? (*Isaia* gl. 56, sh. 11 și *Iezecheil*, gl. 7, sh. 19).

VII^r *Masa curății.* Așjidirea, pre masa curății pînea vieții, vinul nemorții iaste; dzice Domnul: „Cine carnea mea mănîncă și singele meu bea nu va gusta moarte“ (*Ioan* gl. 6, sh. 50—51). Pre aciasta masă poama a pomului vieții să pune; cine o va mînce în vécî va trăi. Pre masa aciasta hrana dumnădzăescului cuvînt pusă iaste: „Nu din singură pînea viu va fi omul, ce din tot cuvîntul carele din gura Domnului iase“ (*Deuteronom* gl. 8, sh. 3 și *Math.* gl. 4, sh. 4).

Acmu dară, o, destoinicule cetitoriu, iată masa dreptății, pînea vieții, vinul nemorții și poama de viață dătătoare și acestora luptătoare și înpomcișitoare, carile să fie aiave și chiar ți să arată. Aceștea dară cu scrisoarea a le însămna, ostenința la mine; iară dintr-acăștea, carile a face și carile a nu face, învoința la tine iaste.

Așjidirea, aminte să-ți fie că în *Cartea dintîiu*, la care pîră *Cartea a doa* care mărturie să aduce, glavinele pre margine însămbrate sint pentru mai pre lesne pricéperea²⁶.

Așjidirea, céle *Pentru aședzarea păcii 77 de ponturi*, care pont, pentru care triabă să fie, iarăși cu glavine pre margini îți sint arătate.

VII^v Acăștea dară cercînd, citind și ispitind, nu numai cu citiala să rămîi, că pînă nu le vii duce la praxes, folosințe nu-i, precum frumos svintul, adeverește, Grigorie²⁷: „Învățătura aceluia ce grăiaște să | piiarde cînd glasul cu lucrul nu să agiutoréște“, și precum dzice Apostolul: „Nu cela carile au cunoscut poruncile, ce care li-au făcut pre dînsese, numai acela va eși mîntuit“ (*Ioan* gl. 13, sh. 17 și *Iiacov* gl. 1, sh. 25).

tolul: „Nu cei ce ascultă, ci cei care împlinesc legile vor fi îndreptățiți” (*Rom.* 2,13; *Ioan* 13,16; *Iac.* 1,25).

Aplecându-te asupra acestei osteneli a noastră din *Sfintele Scripturi*, dacă, după cum se întâmplă de obicei, vei găsi vreo greșală sau abatere, gîndește-te — cine este fără greșală? — și potrivește și îndreaptă cele greșite. Iar milostivul Dumnezeu, în viață prosperă păzindu-te, să te facă să crești și să sporești în orice bine, atît trupește, cît și sufletește.

Cel ce se roagă pentru binele tău,

IOAN DIMITRIE CONSTANTIN-VOEVOD

Spre aceştii ai noastre osteninţe din *Svintele Scripturi* dîndu-te, şi — precum ştiut iaste — ceva greşală sau lunecare aflînd, cel negreşit cine să fie pomenёşte şi céle smintite şi greşite îndriaptă şi tocmёşte şi Dumnădzău milostivul, în fericită viaţă cruţindu-te în toate bine, precum trupёşte, aşea sufletёşte, adaoge şi sporёşte.

Voitoriulu-ţi de bine,

IOAN DIMITRIE CONSTANTIN-VOEVODA

VIII^r PREALUMINATULUI, PREACUCERNICULUI
 ȘI MULT ÎNVĂȚATULUI
 IOAN DIMITRIE CONSTANTIN — VOEVOD

Toate cele de la Dumnezeu doriți!

Cu mare bucurie și plăcere am primit scrisoarea și cartea luminății-tale, cu atât mai mult cu cât am recunoscut în aceasta prima roadă a învățaturii tale. Te felicit pentru recunoștința ta, preaviteazul meu suflet! Cu înțelepciune ai judecat, ca eu, plugarul care am ostenit la holda minții tale, după cuvîntul Apostolului, să-i primesc cel dintîi roadele [*II Tim.* 2,6] care — să mă crezi, pentru că vorbesc fără nici o lingușire — așa de frumoase și dulci la gust mi s-au părut, încît n-am putut să nu strig: „O, cu totul princiară retorică! Cu cîte haruri și cu cîte glorii îi îmbogățești în scurtă vreme pe cei ce te iubesc!” Și îndată mi-am adus aminte de acel pămînt prea roditor pe care îl laudă Evanghelistul pentru că a rodit înmulțit sămînța pe care am primit-o, și mi-am zis că parabola s-a împlinit, și în noblețea minții tale, care, primind modestele semînțe ale umilei mele învățături, a dat înmiit rodirea în învățături.

VIII^v Pe lîngă acestea am admirat | în același timp creștineasca ta rîvnă care nu s-a lenevit ca, spre mărirea

Toate cele de la Dumnădzău dorite!

A mării-tale poslanie și carte cu toată inima și cu bucurie priimit-am și cu atîta mai mult, căci pre alor tale învățături întîiu odraslă o am cunoscut. Ferice-ți de buna învoință, preavitiazul meu suflet. Înțelepțește ai giudecat ca eu, plugariul carile la holda minții tale am ostenit²⁸, după Apostolului cuvînt, „mai întîiu din roada ei să iau“ [2 Tim. 2, 6]; de care lucru, să mă credzi, de vrème ce afară din toată îmbunarea grăiesc, atîta de frumoase și dulce în gustare mi-au părut, cît a nu striga n-am putut: „O, întru tot împărătiesă ritorică! cu cîte daruri, cu cîte slave, în puțină vrème pre iubitorii tăi îmbogățești!“ Și îndată aminte de roditoriul acela pămînt mi-am adus, pre carele Evanghelistul, cum că au rodit cu multul înmulțită sămînța ci au priimit, îl laudă și cum că aceasta pildă și întru blagorodiia minții tale s-au plinit am dzis; carea puțină sămînță ai smeritii mele didăscălii priimindă, întru învățături, cu miile înmulțită, au răsărit roadă.

Și cu acéstea încă mirîndu-mă, | am tot atunceași creștiniasca ta rîvnă lăudat, că îndată, spre slava lui Dumnădzău, în candila aceștii cărticéle, a darului și

lui Dumnezeu, să aprindă îndată lumina harului și a învățaturii dintr-însa în candela acestei cărțului, mai ales pentru ca s-o vadă toți cei care au ochi scrutaători și să mărturisească faptul că, acolo unde învățătura găsește o natură bună, adică o minte iscusită, precum e a luminăției-tale, pe cele grele le face ușoare, iar pe cele aproape cu neputință pentru cei mulți le face posibile.

Demnă de laudă am cunoscut deci cartea aceasta, fiind valoroasă și desăvârșită întru toate, și tot așa o va socoti oricine nu va avea ochii sufletului întunecați de fumul invidiei. Căci cartea are atât un rost minunat, cât și înțelesuri înalte, învățătură cu totul ortodoxă, care este principiul cucerniciei noastre, o împărțire foarte judicioasă a părților după subiecte, o exprimare limpede, foarte plăcută și retorică, pe măsura limbii locale a moldovenilor, foarte bogată în argumente din *Scriptura veche și cea nouă*, împodobită îndeajuns cu povestiri și zicale de-ale înțelepților păgîni și, într-un cuvînt, atât de plină de învățătură, încît cei mai mulți care nu-ți cunosc |inteli-

IXr

gența îngerească, datorită minunăției nici nu vor crede că este rodul osteneții tale. Dar cum, după Tales, „timpul este mai înțelept decît toate lucrurile“*, el va arăta, acolo unde există niște începuturi ca acestea, ce roade pline de slavă și cît de neprețuite rezultate va aduce sfîrșitul.

* Dilogene Laerțiu I, 35.

a învățăturii ce întru tine ai, lumina a aprinde nu te-ai lenevit. Și mai vîrtos, pentru ca toți ai căroră ochi sămăluitori sint, să vadză și să mărturisască cum că învățătura unde vreo ființă bună, adecă vreo iscusită minte află — precum a mării-tale — pre céle gréle, iușoare și pre céle ce la mulți preste puțință sint putincioase le face.

Lăudată dară, ca pre o vrédnică și întru toate desă-vîrșit a mării-tale, am cunoscut cartea, și așa o va cunoaște fietecine ai căruia, cu fumul zavistii, sufleteștii ochi întunecați nu-i vor fi, de vréme ce cartea aceasta aflare minunată și gînd, decia și didascalie cu totul tot pravoslavnică are, carea capul și începătura credinții noastre iaste; așijderea despărțirea părților ei după pricini, foarte cum să cuvine; și a voroavii înfrumșetare, pre cît a moldovenescului niam limbă a cuprinde poate²⁹, cu ritoricesc meștersug împodobită; adîncă și bogată la dovedirile a *Véchii și noaăi Scripturi*; cu istorii și răspunsuri și a celor de pre denafară înțelepți îndestulită, înfrumșetată³⁰; și, ca cu un cuvînt să dzic, cu didascalie tocmită, atîta cît mai mulți cei ce de înge-|riasca isteciune și a minții-ți ascuțire știre n-au — pentru prea de minune lucru ce iaste — a mării-tale ostenință a fi, a o socoti, să vor îndoi³¹. Ce macar cum, de vréme ce, precum Thalís filosoful dzice: „Decît toate lucrurile, mai înțeliaptă iaste vrémea“, singură ea va arăta, de ună vréme ce începăturile pînă într-atîta îți sint, cît de slăvite roduri și preacinstite lucrări sfîrșitul aștiaptă.

Acum dară, prealuminate, bine călătorește și cu darul lui Dumnădzău spre a învățăturii și a înțelepciunii dragoste sporéște; și așa adevărit să fii că nu îndelungă vréme și în rîndul a marilor săi vitéji înțelepciunea numărîndu-te, te va încununa. Viețuiaste, ai pravoslavnicii beserici cu miile dorit odor și de pururea prin înțelepciune întru céle cătră Dumnădzău înăl-

ciunea te va încununa, trecându-te în cartea marilor
săi eroi. Să trăiești, odor preadorit al Bisericii orto-
doxe! Sporește neconținut prin înțelepciune în urcu-
șurile către Dumnezeu și întru folosirile aproapelui!
Amin.

Smerit rob și rugător al luminății-tale,

IEREMIA CACAVELAS

țări prăcopsind, întru a celor de aproape folosiri să fii. Amin.

A mării-tale smerită slugă și rugătoriu,

IEREMIA CACAVELAS

IXv Urmează alegoria *Desfrînata Lume sau Trupul și Omul înțelept sau Sufletul* comentată prin citatele biblice (n. ed.):

„Ce iaste omul, căci l-ai pomenit, sau fiiul omului, că l-ai cercetat? Micșuratu-l-ai cu puțin oarece decât îngerii, cu slavă și cinste l-ai încorunat, aședzatu-l-ai preste lucrurile mînurilor tale. Toate ai suppus supț picioarele lui — oile și boii, încă și dobitoacele cîmpului, paserile ceriului și peștii mării“ [*Ps.* 8, 4—8]. „Nepriiatinii omului, căsașii lui“ (*Mihe<ea>*, 3, 7). „Înțelepciunea cărnii, moarte“ (*Rom.* 3, 8). „Ucide s<u>f<le>t<e>le carile nu mor“ (*Ezec.* 3, 13).

DIVANUL LUMII CU ÎNȚELEPTUL
sau
DISPUTA SUFLETULUI CU TRUPUL

C A R T E A Î N T Î I A

1. *Ți se cuvine să știi de cine a fost făcută lumea*

Înțeleptul: După cum mi se pare, voiam și doream să te cunosc, lume trufașă, amăgitoare și vremelnică: Cine te-a zidit? Ce ești? De când ești? Și de când ești, cum petreci?

2. *Să crezi că lumea este făptura lui Dumnezeu*

Lumea: Eu sînt făptura și creatura împăratului cel veșnic; sînt o grădină plină de pomi, de pomi plini de roade sau, mai adevărat, o vistierie plină de toate bunătățile; de 7207 ani m-a alcătuit Domnul în această frumoasă înfățișare; petrec cu oamenii și oamenii cu mine.

3. *Să știi că lumea este trecătoare*

Înțeleptul: Firește, știi și cred că ești creatura lui Dumnezeu și, de asemenea, grădină de flori, însă, după cît îmi dau seama, florile tale repede se ofilesc, și nu-și mai recapătă nicidecum frumusețea dinainte; pomii și roadele pomilor tăi mă tem | să nu fie ca pomul acela din care i-a poruncit Dumnezeu lui Adam

DIVANUL LUMII CU ÎNȚELEPTUL
sau
GIUDEȚUL SUFLETULUI CU TRUPUL

C A R T E A Î N T Î I A

Glava 1. *Lumea de cine-i făcută a ști și să cade*³²

Înțeleptul: Vreăre-ași și așa pofti ca să te știu — precum mi să pare -o, lume falnică, amăgitoare și trecătoare, cine ti-au făcut și ce ești, de când ești, și de când ești, cum te ții?

2. *Lumea de Dumnădzău făcută a fi crede*

Lumea: Eu sint fapta și plăzmuirea a vécinicului împărat și sînt grădină plină de pomi sau pomi plini de roadă și mai adevărat, vistériu plin de tot binele; și sînt 7207 de ani³³ de când într-acesta chip frumos Domnul m-au meștersuguit; și mă țiiu cu oamenii și oamenii cu mine.

3. *Lumea trecătoare a fi să știi*

Înțeleptul: Adevărat precum plăzmuirea lui Dumnădzău să fii, știu și crez. Așijdirea, grădină plină de flori. Numai eu — precît pricep — florile tale iară curund veștedzitoare, cădzătoare și în nemică întorcătoare; și pomii și poamele pomilor tăi | mă tem să nu, ca pomul cel ce Dumnădzău au poruncit lui Adam a nu

să nu mănînce, iar el, călcînd porunca Dumnezeuului și ziditorului său, a mîncat și cu moarte a murit; avuțiile vistieriei tale sînt nestatornice și ca praful se risipesc; petrecerea ta cu oamenii și a oamenilor cu tine este deșertăciune și amăgire, iar cît privește vechimea anilor tăi, tare mă mir că te rabdă Dumnezeu cînd ești atît de amăgitoare, de mincinoasă și de ucigătoare, și nu te nimicește cu un ceas mai devreme! Dar, prin faptul că te suportă, el își arată preabogata sa milă și îndelunga-i răbdare.

4. *Nu te amăgi cu frumusețile lumii*

Lumea: Vai, om ignorant și vanitos, cum poți să spui că sînt amăgitoare și mincinoasă? Nu te uiți să-mi vezi și să-mi cunoști frumusețile? Nu-mi vezi înfățișarea nobilă? Nu deslușești bunătățile mele? Nu iei seama la desfătărilor și la dezmierdările mele?

5. *Lucrurile lumii sînt ca praful în bătaia vîntului*

Înțeleptul: Văd frumusețile și găteala ta ca iarba și ca floarea ierbii și bunurile tale în mîinile tîlharilor și în dinții cariilor; desfătărilor tale sînt praf și fum, ce se înalță în aer într-un nor mare și se spulberă deodată, de parcă nici n-ar fi fost. |

2r

6. *Să nu te întristezi văzîndu-i puternici pe împărații neamurilor*

Lumea: Vai de tine, necugetatule și prostule, ce tot zici că înțelegi bine lucrurile? Cu ce cunoaștere și cu ce socoteală spui cuvîntul acesta? Uite, ia aminte și gîndește-te la împărați, cum dărimă și întemeiază cetăți, cum nimicesc și adună oștiri, cum omoară și iartă, cum iau și cum dau! Gîndește-te la bogați, pe care eu îi îmbogățesc, că nu le lipsește absolut nimic și dacă poftesc ceva obțin numaidecît! Oare nu eu le dau, sau nu de la mine iau ei acestea?

7. *Norocul în lume nu aduce fericire*

Înțeleptul: Și pînă cînd moștenesc ei acest bun și fericit dar al tău?

mînca, să fie și porunca Dumnădzăului și a ziditoriului său călcînd, au mîncat și cu moarte au murit. Iară avuțiile vistériului tău, nestătătoare; petrécerea ta cu oamenii și oamenii cu tine, deșertare și amăgială iaste. Iară pentru a anilor vechime cîtă ai, mult mă mir: atîta cît ești de amăgitoare, mincinoasă³⁴ și șugubață, cum te Dumnădzău rabdă și nu te, cu un cias mai înainte, prăpădește? Ce cu aciasta pre a sa prea bogată milă și îndelungă răbdare svitește.

4. *Cu a lumii frumséțe nu te amăgi*

Lumea: O, nebunule și deșertule de minte, cum că amăgitoare și minciunoasă să fiu, dzici? Nu cauți să vezi și să cunoști frumséțele méle? Nu prăvești podoaba mea? Nu oglindești bunurile méle? Nu iai aminte desfătările și dezmierdările méle?³⁵

5. *Lucrurile lumii ca pravul innaintea vîntului*

Înțeleptul: Vădz frumséțele și podoaba ta, ca iarba și ca floarea erbii³⁶; bunurile tale în mînule tálharilor și în dintele moliilor; desfătările tale: pulbere și fum³⁷, carele cu mare grosime în aer să innalță și, îndată rășchirîndu-să, ca cînd n-ar hi fost să fac. |

2r

6. *Pre împărații limbilor putérnici vădzînd, nu te mǎhni*

Lumea: Vai, nepriceputule și streinule de minte, ce dzici că ai bună pricépere? Cu ce minte și cu ce socotială cuvînt ca acésta dzici? Eni ia aminte și ia sama pre împărați, cum sfărîmă și fac cetăți, cum prăpădesc și fac oaste, cum omoară și iartă, cum iau și dau — și prăvește pre bogați, pre carii eu îi îmbogățesc, că nicecum ceva le lipséște și tot ce poftesc li să află. Au nu eu le dau? Au nu de la mine iau acéstea?

7. *Lumasca nărocire n-are fericire*

Înțeleptul: Dară pînă cînd acest bun al tău și fericit dar moștinesc?

8. *Norocul este nehotărît*

Lumea: Fără limită și fără sfîrșit.

[9. *Cel fericit pe lume este nenorocit*]

Înțeleptul: Mi-am dat seama și este adevărat că nu au limită, pentru că tocmai cînd nici nu gîndesc, atunci sînt lipsiți și dezbrăcați de toate acestea și sărăcesc, iar de la faimoasa și lăudata avuție ajung la o sărăcie foarte înjositoare și disprețuită, și astfel, sfîrșitul, care trebuia să le fie bun și dulce și se cuvenea să le aducă bucurie, devine urît și amar. Iar [omul] se întoarce în țărîna sa cu o întristare de nedescris și sufletul i se chinuiește în gheena, fără de milă și fără sfîrșit în veci. |

2v

10. *Ia exemplu din istoriile vechi.*

Lumea: Bine am zis eu că îți lipsește cunoașterea și că te-ai înstrăinat de mintea ta. Oare nu ai citit istoriile și nu ai cercetat cronicile, ca să afli și să știi în cît de puțin și de scurt timp cîtă lume a supus împăratul Alexandru, fiul lui Filip; cîte regiuni a cucerit, cîte cetăți a dărîmat și a zidit, cîte avuții a cîștigat și cu cîtă cinste s-a săvîrșit în împărăția sa?

11. *Ia exemplu de la Alexandru cel Mare*

Înțeleptul: Ba am citit, am cercetat și chiar am aflat că o picătură de vin amestecată de o mică slugă a lui în puțină băutură*, dintr-atîta măreție cîtă avea, l-a coborît mai jos decît toți, din împărăție în sărăcie, din tărie în neputință, din frumusețe în urîțenie și întunecime și, pe scurt, l-a trecut din viață la moarte, din viu l-a făcut mort și cu mare întristare i-a mutat sufletul în iad. Aceasta dar ți-e binefacerea? Cu aceasta răsplătești pe cei ce se fălesc cu tine și își pun nădejdea în tine? Acesta e sfîrșitul și soarta de pe urmă a celor ce susțin și gîndesc că bunătățile tale sînt fără de sfîrșit? O, cît ești de vrednică de ură și de dispreț! |

* *Alexandria*, ed. Dan Simonescu, Buc., 1956, p. 188.

8. *Nărocirea fără hotar*³⁸

Lumea: Nu au hotar, nice săvîrșit.

[9. *Bogatul lumii, sărac*]³⁹

Înțeleptul: Cunoscut-am și adevărat iaste că nu au hotar ce, cînd nice să gîndesc, atunceea toate acéstea le lipsesc și de toate să golesc și să sărăcesc și den vestita și lăudata bogăție în blăstămata și defăimata sărăcie trec; și sfîrșitul, cel ce bun și dulce să fie ar trebui și vésăl s-ar cădea, în rău și în amar să întoarcă și cu nepovestită întristare să întoarcă în țărna sa; iară sufletul în gheenna fără milă să, în véci fără de săvîrșit, chinuiaște. |

2^v

10. *Pildă den vechile istorii ia*

Lumea: Bine am dzis eu că pricéperea îți lipséște, iară mintea ti-au lăsat strein. Dară nu ai istoriile citit, nice ai hronicele cercat, ca să știi și să te înveți în cîtă de puținea și scurtă vréme Alexandru-împărat, ficiorul lui Filip, cîtă lume au suppus, cîte țări au agonisit, cîte cetăți au sfărîmat ș-au făcut și cîte avuții au cîștigat și cu cinste întru a sa împărăție s-au săvîrșit?

11. *Pildă de pe Alexandru Marele*

Înțeleptul: Ba citit ș-am cercat. Ce încă am mai aflat că de o mică a lui slugă și în puțină băutură o picătură de vin⁴⁰ amestecat, dintr-atîta mărime ce avea, mai de gios decît toți l-au făcut, den împărăție în sărăcie, din vîrtute în slăbiciune, din frămséte în grozăvie și ponegriață și, ca să cu un cuvînt dzic, din viață în moarte și din viu mort l-au prefăcut și cu mare întristare sufletul la iad l-au mutat. Dară aciasta iaste facerea de bine a ta? Cu aciasta celor ce cu tine să simețasc și în tine să nedejduesc plătești? Aciasta iaste săvîrșirea și mai pre urmă eșirea acelor ce țin și socotesc că bunurile tale n-au săvîrșit? O, vrédnică ești de urîre și de lepădare! |

12. *Nu prin răutăți, ci prin virtuți să rămîină vestit numele după moarte!*

Lumea: Așadar, cu asemenea cunoștință mergi și cu o asemenea socoteală umbli, o, tu cel cu capul în nori? Eu am spus că bunătățile mele sînt fără sfîrșit, dar nu că cei ce le stăpînesc nu vor muri; căci chiar dacă mor ei, numele și gloria lor nu moare, nu trece, nu se sfîrșește, ci rămîne în veci. De aceea străduiți-vă cu toții mai mult ca orice ca, murind, numele cinstit să vă rămîină.

13. *Cu fapta rea nu vei dobîndi nume vestit*

Înțeleptul: Puah! cu ce dulceață de miere, amestecată însă cu otravă, dorești să mă îmbii și te străduiești să fac în așa fel, adică să mă silesc să rîvnesc și eu la slava bogăției tale, ca să dobîndesc nume vestit și, precum Alexandru, să-mi împlinesc în scurt timp toate dorințele trupului. Dar ce folos voi avea, cînd aceluia care a călcat atîta întindere de pămînt și a supus atîtea împărății nu i-a rămas totuși după moarte mai mult de șapte palme de loc? Ba încă nu el a moștenit acel loc, ci locul l-a moștenit pe el, căci țărîna s-a ridicat pe pieptul lui, i-a umplut ochii, i-a astupat gura, cu aceasta dîndu-i pildă ca, nesăturîndu-se de slavă, să se sature de lut. | Și astfel, trupul acela, pe care oamenii îl socoteau a fi, pentru frumusețea lui, fiu al lui Dumnezeu, l-au mîncat viermii și gîndacii pămîntului și, din țărîină fiind, tot în țărîină s-a întors. Voi fi oare eu mai vrednic decît el sau voi urca pe o treaptă mai înaltă? Spune acum, amăgitoareo, asta e împărăția ta? Așa arată puterea ta? La aceasta se reduce slava ta? O, cît ești de vrednică de rîs, și încă și mai vrednic de tot disprețul este cel ce te crede și te dorește și agățîndu-se de tine gîfîie, dar nu-ți dă drumul!

14. *Frumusețea lumii să n-o poștească inima ta*

Lumea: Ce vrei să spui, oare, că nu sînt frumoasă?

12. *După moarte numele nu în răutăți, ce în bunătați vestit să rămîie*

Lumea: Dară cu aciasta minte te porți și cu aceasta socotială îmbli, o, zburatule de minte? Dară eu, căci dziși că bunurile mele n-au sfîrșit, n-am dzis precum cei ce le stăpînesc nu vor muri — însă de vor și muri ei, iară numele și slava lor nu moare, nu să tréce, nu să săvîrșește, ce în véci rămîne. Și pentru aciasta voi toți mai vîrtos decît pentru toate vă siliți, ca voi trecîndu-vă, numele cîstit să vă rămîie.

13. *Nume vestit, cu facerea de rău nu vei agonesi*

Înțeleptul: Poh, cu ce dulceață de miiare, însă cu otravă amestecată, și pe mine a mă ospăta poștești și a face silești! Adecă eu, cu slava bogății tale, a mă afla să silesc ca nume vestit să agonisesc și în puțină vréme toate céle ale pohteii trupului meu să fac, precum Alexandru, ce folos voi avea? Căci el atîta rătundzală a pămîntului călcînd și atîtea împărății supuind, după moarte loc mai mult de șapte palme nu i-au rămas și și pe acela nu el, ce pămîntul pe dînsul l-au stăpînit; căci că țărna pe pieptul lui s-au suit, ochii i-au împlut, gura i-au astupat și cu aciasta pildă aducîndu-i că, nesăturîndu-să de slavă, să să sature de lut; și trupul acela ce oamenii fiiu lui Dumnădzău — pentru frumsétea — a fi socotiia, viermii și gîndacii pămîntului l-au mîncat, și din țărînă fiind, iarăși în țărna s-au întors. Au doară mai de-a firea decît dînsul mă voi face? Au la mai mare stepănă mă voi sui? Deci acmu, o, amăgealnicu, aceasta iaste împărăția ta? Așea iaste putérea ta? Într-acesta chip rămîne slava ta? O, vrédnică ești de ocară și încă mai de multă defăimare cel ce-ți créde ție și te poftéște pre tine și, apucîndu-te, hrăpéște și nu te liapădă.

14. *Frumsétea lumii inema ta nu poftiască*

Lumea: Dară ce vei să dzici? Au doară nu sint frumoasă?

15. *Îndrăgirea frumuseții aduce multă pagubă*

Înțeleptul: Nu ești frumoasă, dacă te voi socoti urâtă, pentru a nu-mi pierde mințile din pricina frumuseții tale.

16. *De la lume nu vei agonisi nici un bine*

Lumea: Și cum, nu sînt bună?

Înțeleptul: Nu ești bună, dacă te voi cunoaște că ești rea, pentru ca prin răutatea ta să devin bun și la mai mare bine să ajung.

17. *Nu vei găsi în lume nici o înțelepciune*

Lumea: Și ce, nu sînt înțeleaptă și plină de cunoștință?

4r

Înțeleptul: Nu ești înțeleaptă, dacă vreau să te socotesc | nebună și prin nebunia ta să devin înțelept, mai cu seamă pentru că „înțelepciunea ta este nebunie” [I Cor. 3, 19].

18. *În lume nu vei întâlni bunătate și odihnă*

Lumea: Și la aceasta mai ai să răspunzi: Oare nu sînt eu plină de toate bunătățile?

Înțeleptul: Nu ești plină, dacă țin seama că ești „deșertăciunea deșertăciunilor și că toate ale tale sînt deșertăciuni” (Ecl. 1, 1).

19. *Dumnezeu a făcut lumea spre binele, iar nu spre răul omului*

Lumea: Oare ce fel de socoteală îți faci de mă consideri mai rea decît orișice rău? Căci însuși creatorul meu și Dumnezeu, după ce m-a făcut în chin desăvîrșit, a zis: „Este bună” [Gn. 1, 31]. Vezi dar că sînt bună.

20. *După săvîrșirea păcatului, lumea s-a schimbat în rău*

Înțeleptul: Într-adevăr, potrivit acestui cuvînt al lui Dumnezeu, ești bună, pentru că preabunul Dumnezeu nimic rău, ci pe toate bune le face, de aceea ești bună. Ba chiar așa erai și pentru om, înainte să se fi amăgit el cu frumusețea și dulceața aceluia pom purtă-

15. *Dragostea frumsețelor multe stricăciuni aduce*
Înțeleptul: Ba frumoasă, de te voiu socoti că ești grozavă, ca de a tale frumsețe să nu mă nebunesc.

16. *Vreun bine de la lume nu vei agonesi*

Lumea: Dară au nu sint bună?

Înțeleptul: Ba bună, de te voiu precum rea să fii cunoaște, ca prin răutate bun să mă fac și la mai mare bine să ating.

17. *În lume vreo înțelepciune nu vei afla*

Lumea: Dară nu sint înțeliaptă și de toată cunoștința plină?

4r

Înțeleptul: Ba înțeliaptă, de te voiu nebună | ținea și prin a ta nebunie înțelept să mă fac; și mai virtos, căci „înțelepciunea ta nebunie iaste“ [1 Cor. 3, 19].

18. *În lume bunătate și odihnă nu vei nemeri*

Lumea: Au și la aciasta a răspunde vei afla: au nu sint plină de tot binele?

Înțeleptul: Ba plină, de mă voiu pricepe precum că tu ești „deșertarea deșertărilor și toate îți sînt deșerte“ [Ecl. 1, 1].⁴¹

19. *Lumea spre binele, iară nu spre răul omului*
Dumnădzău o făcuse

Lumea: Oare cu ce féliu de socotială mai rea decît tot răul mă socotești? Căci pre mine sîngur Dumnădzău ziditoriul meu deaca m-au desăvîrșit făcut, au n-au dzis că-i bine, adecă au vădzut că sînt bună? [Gn. 1, 31].

20. *Lumea, după păcat, în rea s-au prefăcut*

Înțeleptul: Adevărat că, după acest a lui Dumnădzău cuvînt, ești bună. Căci Dumnădzău, preabunul, nemică rău, ce tot bine face; pentru acéia ești bună. Însă așea erai omului pînă a nu să, de frumsețea și dulceața pomului celui de moarte aducătoriu, amăgi; pre a căruia pom poamă mîncînd cel de întîi zidit om,

tor de moarte, al cărui rod mîncîndu-l omul cel dintîi creat îndată a devenit muritor (căci Dumnezeu îl făcuse pe om nemuritor). După aceea tu, lume, ai devenit răutatea omului și te-ai prefăcut în amăreală. Dar Dumnezeu, în bogata sa milostivire, | nevrînd ca făptura și creatura mîinilor sale să se piardă și să dispară pînă în sfîrșit, i-a făgăduit omului cu acest prilej un alt pămînt și un cer nou. Pe acel pămînt florile nu se veștejesc niciodată, pomii și roadele lor nu se strică, ci rodesc peste măsură în toate anotimpurile. În cerul acela căldura soarelui și răceala frigului sînt potrivite și, mai cu seamă, arșiță ori secetă acolo nu vor exista, iarnă nu va fi, și soarele nu va apune, căci nu va fi noapte. Într-un cuvînt, acolo nu va lipsi nici o bunătate, și nici un rău nu va atinge pe cineva. Dar acestea au fost făgăduite oamenilor drept moștenire cu condiția ca, renunțînd la tine și urînd deșertăciunile și amăgirile tale nefolositoare, să căutăm și să năzuim spre lucrurile cerești și ale veșnicei noastre moșteniri. Precum a cîntat poetul: „O, minte, gîndește-te cu cinste la cer și privește cu dispreț atracțiile pămîntești“, iar un alt poet: „Cerul este patria noastră“.

21. *Pentru nimicirea păcatului trebuia să vină în lume Hristos, noul Adam*

Lumea: Eu zic că tu n-ai citit *Sfînta Scriptură*. Oare nu zice *Evangelhia* că „Dumnezeu și părintele într-atît | a iubit lumea (adică pe mine) încît și pe fiul său unul născut mi l-a dat“? [*Io. 3, 16*]. Tu, dar, nebunule, cum, în ce chip și de ce să mă urăști?

22. *Venirea Domnului și nimicirea păcatului au fost prezise mai înainte de proroci. Apoi, venind el, ne făgăduiește împărăția sa*

Înțeleptul: Ba am citit, dar dacă Tatăl ceresc ți l-a dat pe fiul său, nu ți l-a dat ca să-l unești cu tine, ci tocmai pentru ca să-i despartă de tine pe ai săi și ca să-i deosebească pe aleșii săi, pentru ca nu cumva, umblînd în lumina ta, ei să moștenească întunericul

întu acéiaşi dată muritoriu s-au făcut (căci Dumnădzău pre om nemuritoriu îl făcuse), iară după acéia tu omului în trudă te-ai făcut şi în amar te-ai întors. Deci acea bogată, |dumnădzăiască milă, pre facerea şi plăzmuirea alor sale mîni pînă în săvîrşit a să prăpădi şi a peri nevrînd, şi cu acesta mijloc alt pămînt şi alt ceriu nou i-au giuruit, al cărui pămînt florile neveştedzitoare, pomii şi poamele neputredzitoare şi în toate timpurile preste măsură dînd roada sa şi, al căruia ceriu, la măsură căldura soarelui şi la măsură frigul gerului; şi mai vîrtos acolo arşiţă şi sécetă nu va fi, şi iarna va lipsi, şi soarele nu va apune, căci noapte nu să va face; şi, ca să cu un cuvînt dzic, tot binele nu va lipsi şi răul la mine să va atinge⁴². Însă acéstea cu această tocmală omului întu moştenire s-au giuruit, ca de tine şi de ale tale deşertări şi întu nemică folositoare amăgiri lepădîndu-ne şi ferîndu-ne, acéle cereşti şi ale moşii noastre ceii vécinice să cercăm şi să le urmăm, precum au cîntat Poeticul, adecă: „Cu cînte prăvéşte, minte ceriul; céle pemînteşti, cu rău le caută batgiocuri“ şi altul: „Noaă moşia ceriul“.

21. *Spre a păcatului dezlegare noul Adam, adecă Hristos, a veni au trebuit*

Lumea: Eu dzic că tu *Sînta Scriptură* n-ai citit. Au nu *Evangelhiia* dzice că: „Dumnădzău părintele a |tîta au iubit lumea (pre mine adecă), cît şi pre fiul său unul născut mi l-au dat“? [*Io. 3, 16*]. Dară tu, nebunule, cum şi în ce féliu şi pentru ce să mă urăşti?

22. *Venirea lui Hristos şi a păcatului dezlegare mainte prin proroci dzisă; iară viînd el, împărăţia sa ne giuruiască*

Înţeleptul: Ba citit; ce de l-au dat, nu doară ca ţie să să obşteiască, ce ca pre ai săi din tine să-i osăbească şi pre aleşii lui să-i aliagă, ca nu cumva întu a ta lumina îmblînd întunérecul cel vécinic să moşteniască; ce lumina ta ponegriaţă socotind, lumina soarelui celui neapus să dobîndiască, căci lumina ta, întunérec şi frumséţea ta, grozăvie şi bunătatea ta, răutate şi

cel veșnic ; ci socotind întunecoasă lumina ta, să dobîndească lumina soarelui celui neapus. Pentru că orice om conștient consideră lumina ta întuneric, frumusețea ta urîțenie, bunătatea ta răutate, liniștea ta zgomet și dezordine, așa încît se ferește de tine și te urăște. În acest chin mărturisește evanghelistul Ioan că: „Lumina luminează în întuneric și întunericul nu a cuprins-o“ (Io. 1, 5).

23. *Țunoaște-l pe Dumnezeu după lucrurile sale*

5v *Lumea:* O, nepriceputule, dar ochii pentru ce îi ai? Oare nu pentru ca să privești lumina mea plăcută și preafrumoasă? Sau, poate, nu vezi acești doi aștri mari pe care mi i-a dat preaputernicul Dumnezeu: unul să lumineze ziua, altul să lumineze noaptea? Și aceasta nu pentru altceva decît ca să-ți | lumineze ochii și să-mi privești neprețuitele frumuseți și să-ți faci treburile tale. Așadar, cum să nu fiu eu dorită? Ia gîndește-te, nesocotitul: cînd lumina soarelui e acoperită de nori sau de neguri, zici că vremea este întunecată și tristă și o dată cu vremea ți se strică și buna dispoziție ; iar cînd e noapte fără lună și tu te afli obosit de drum, cîtă frică îți este să nu dai de vreo primejdie și cît de mare ți-ar fi bucuria și veselie dacă ea ți-ar lumina cît de cît calea, ca să poți cunoaște încotro mergi? Mai mult chiar, ușuraticule, în legătură cu aceasta du-te și întreabă-l pe cel orb cît de mare e dulceața luminii mele și ce n-ar da el s-o dobîndească ; întreabă-l pe acela, și-ți va spune dulceața luminii mele, și așa vei învăța și tu să mă poțestești precum ți se cade a mă pofti și să mă iubești și să-mi mulțumești.

24. *Spre bine iar nu spre rău să te folosești de darurile care ți-au fost date*

6r *Înțeleptul:* Dumnezeu atotputernicul nu a făcut numai acești aștri, ci încă unul. Pe aceștia doi el i-a făcut ca să lumineze omului deasupra capului, iar pe al treilea înăuntrul capului. Pe cei dinafară i-a creat (după chiar spusa ta) pentru luminarea ochilor mei ca, privindu-i, să-l cunosc pe cel ce i-a făurit și, cunoscîndu-l, să nu-l uit ; și după cum ei îmi | luminează

îndemîna ta, răscoală și neaședzare, tot omul cu mintea întriagă a fi socotește, și așa de tine să fereste și te urêște; și într-acesta chip evanghelistul Ioan mărturiseste (gl. 1, [5]): „Și lumina în întunérec luminiadză și întunérecul pre dînsă nu o cuprinsă“.

23. *Pre Dumnădzău de pe faptele sale cunoaște*

5v *Lumea:* O, puțin socotitoriule, dară óchii de ce triabă îți sint? Au nu ca a mea ghizdavă și frumoasă lumină să prăvești? Și au nu vedzi acéste doaă lumini mari, carile Dumnădzău putérnicul una spre luminarea dzilii și alta spre luminarea nopții mi li-au dat? Și acéstea nu pentru altă, ce | ca să-ți ochii luminédze și ale méle frumséte drăgăstoasă să prăvești și lucrurile să-ți slujești. Deci cum nu sînt să mă îndrăgești? Că eni socotește, nesocotitule: cînd lumina soarelui cu nuori sau cu neguri să acopere, dzici că vrémea iaste melanholică sau stristă și cu vrémea și a ta voie să strică; și încă lipsind luna noaptea, călătoriu, cîtă a primejdii frică porți și cîtă veselie și bucurie ai avea macar cevași de s-ar lumina, ca calea ta a cunoaște să poți? Încă mai cu dedins, o, fluturatecule, du-te la cel orb de ochi și întriabă cît iaste dulceața luminii méle și ce ari da ca să o dobîndiască și, întrebîndu-l pe dînsul, ț-ar spune dulceața luminii méle; și așa și tu a mă îndrăgi te-ai învăța, precum ți să cade să mă îndrăgești și să mă iubești și să-mi mulțemești.

24. *Cu darurile ce ți s-au dat, spre bine, iară nu spre rău să te slujești*

6r *Înțeleptul:* Dumnădzău atotputérnicul nu numai acéste lumini au făcut, ce și alta. Ce acéste doaă li-au făcut ca deasupra capului omului să luminédze, iară cea a treia, în lontrul capului. Deci céle pre dinafară — precum ai dzis — spre luminarea ochilor miei, ca vădzîndu-le, pre cel ce li-au făcut să cunosc și cunoscîndu-l, să nu-l uit, și precum acéstea |totdiauna îm luminiadză ochiul, așa el de la mine nepărăsit să să

ochiul totdeauna, așa și el să fie continuu slăvit de mine. Dar nicidecum nu i-a creat, precum ai zis, pentru ca, privindu-te pe tine, să-ți îndrăgesc deșertăciunile (căci nebun este oricine îndrăgește ceva în zadar). Iar astrul dinăuntru capului este rațiunea mea, cu care m-a luminat dătătorul de lumină, Dumnezeu, ca să pot socoti (o dată ce făpturile sale sînt atît de frumoase, atît de alese, atît de luminoase) cu cît va fi el însuși mai luminos, mai frumos și mai strălucitor; deosebirea aceasta nu va fi oare ca aceea dintre întuneric și lumină? Căci astfel propovăduiește și Ioan, că „Dumnezeu este lumină, iar lumea întuneric” [Io. 3, 19]. Tu dar, fiind întuneric, cum să nu te urăsc, iar el, fiind lumină, cum să nu-l iubesc? Și cît de nebun ar fi cel ce ar îndrăgi mai mult întunericul decît lumina! Într-adevăr, acela ar fi mai nebun decît tine. Deci și eu știind că acela este cel mai frumos și cel mai luminos, se cuvine să socotesc lumina ta întunecime, negură și miez de noapte fără de lumină; pe el să-l laud și să-l proslăvesc, să mă închin lui și să-l iubesc; iar pe tine să te defăimez, să te disprețuiesc, să te urăsc și să te ocărăsc; căci a lui este lumina, și | el este lumina cea adevărată, iar a ta este stricăcioasă, și tu ești întunericul cel primejdios.

6v

25. Fii orb, mut și surd la poftele lumii!

Lumea: Tu, om ignorant, îmi vine să rîd într-una de tine. Nu vezi oare că și tu tot în mine și prin lumina mea umbli, și te slujești de ea în toate treburile tale, și mai zici totuși că n-am lumină?

26. Cugetă la cele de pe urmă

Înțeleptul: Cît privește credința mea, bine m-ai numit „ignorant”, căci din ale tale nimic nu știu; și chiar dacă știu ceva, știu că ele sînt mincinoase. Iar dacă (după expresia ta) sînt lipsit de discernămint, pentru motivul acesta sînt, că, umblînd prin tine, umblu ca și cum nu m-aș afla în tine.

proslăvască; iară nu precum ai dzis, ca pre tine și ale tale deșertări pravindu-le să le îndrăgesc — căci nebun iaste carele iubéște ceva în deșert. Iară cea dinlontrul capului lumină iaste socotiala minții méle⁴³, cu carea de lumini dătătoriul Dumnădzău m-au luminat ca a socoti să poci. De vrème ce faptele cuvîntului său sint așa de frumoase, așa de ghizdave, așa de luminoase, cu cît el mai frumos, mai ghizdav, mai luminos va fi? ! Au nu vor avea osebite cît întunericul cu lumina? Căci așa și Ioan propovéduiaste că: „Dumnădzău lumină, iară lumea-i întuneric“ [Io. 3, 19]. Deci fiind tu întuneric, cum nu te voiu urî, și fiind el lumină, cum nu-l voiu îndrăgi? Că ce féliu și fără de minte a fi acela carele mai vîrtos întunérecul decît lumina ar iubi? Adevărat, acela decît tine ari fi mai nebun! Deci pre dînsul preafrumos, prealuminos știindu-l, lumina ta ponegrială, negură și miedz de noapte, lipsind lumina, să o socotesc; și pre dînsul să-l laud, să-l slăvesc, să i mă închin și să-l iubăsc, iară pre tine să te defaim, să te hulesc, să te urăsc și să te ocărăsc; căci a lui iaste lumina, | și el lumina cea adevărată, iară a ta, cea stricătoare, și tu ești întunérecul cel primejdiuitoriu.

6v

25. *Spre poftete lumii orb, mut și surd te fă*

Lumea: Bre, hei, om necunoscătoriu, vine-m ca nepărăsit de tine să rîdz. Dară nu te vedzi că și tu în mine și prin lumina mea îmbli și cu dînsa în toate trebile tale te slujești? Și dzici că lumină n-am?

26. *Cea de-apoi socotéște*

Înțeleptul: În credință bine mi-ai dzis necunoscătoriu, căci de a tale nemică știu, iară de le și știu, precum minciunoase să fie le știu; iară de sint — după al tău cuvînt — necunoscătoriu, pentru aciasta sint, căci, prin tine îmblînd, îmblu ca cum nu aş îmbla în tine.

Înțeleptul: O, lume, mai doresc să te întreb: ce le dăruiești acelor care te slujesc așa cum îți place?*

27. *Bogăția este cauza multor rele*

Lumea: Orice vor dori.

Înțeleptul (ispitind): Eu doresc bogăție.

28. *Crescînd bogăția, sporește lăcomia, iar din lăcomie se naște invidia*

Lumea: În peretele casei tale, zidit de străbunicul tău, a ascuns el o comoară nemăsurată. Mîine cel mai devreme sau poimîine peretele se va surpa, și vei găsi acolo comoara pe care a zidit-o strămoșul tău, | mai mare decît ai rîvnit; iată dar că te-am îmbogățit.

Înțeleptul: O, lume, eu doresc însă și mai mult: vreau să devin vestit și cu nume mare.

29. *Invidia este fratricidă*

Lumea: Fratele sau prietenul tău, avînd multă avere, trăiește și o duce foarte bine. Nu e însă bine ca el să fie egal cu tine și de aceeași măsură. Cu bogăția pe care ai găsit-o în zidul străbunicului caută deci să faci în așa fel încît să-l ucizi și, omorîndu-l, să iei și averea lui. Iată cum vei deveni mai bogat, mai vestit și mai lăudat decît toți.

30. *Lacomul vrea ca toți să fie săraci*

Înțeleptul: O, lume, dar eu doresc și proprietăți și moșteniri, adică sate, ogoare și vii, ca să mă întăresc mai mult și să dobîndesc un nume și mai slăvit.

Lumea: Iată, eu ți-am dat bogăție multă; du-te deci la cei care datorită sărăciei își vînd proprietățile și satele și, găsindu-se la mare strîmtoare, le vei cumpăra toate la un preț mic. În felul acesta iată că vei ajunge om cu moșii și cu ogoare. |

* Ia seama unde va ajunge, cu altă intenție, întrebarea Înțeleptului (n. aut.).

Înțeleptul: O, lume, încă a te întreba poftesc: Celor ce-ți cumu-ți iaste voia slujesc ce le dăruiești?*

27. *Avuția a multor răutăți pricină*⁴⁴

Lumea: Orice ari pofti.

Înțeleptul: Eu poftesc avuție**.

28. *Avuția înmulțindu-să, lăcomie crește; din lăcomie zavistiia să naște*

Lumea: Zidiul casii tale pre carele strămoșul tău făcîndu-l, fără măsură avuție într-însul au zidit, și mîne deminiață sau mai poimîne să va surpa, și avuția ce o zidisă strămoșu-tău într-însul o vei afla — carea iaste mai multă decît poștești tu; și așea, iată că ti-am făcut bogat.

Înțeleptul: O, lume, eu poftesc mai mult: ca vestit și cu nume mare să mă fac.

29. *Zavistiia pe frați omoară*

Lumea: Frate-tău sau priiatenul tău are multă avuție și să ține și petréce foarte bine, carele nu iaste bine să fie deopotrivă și într-o măsură cu tine; ce cu avuția ce ai aflat în zidiul strămoșu-tău siléște și fă într-un chip, doară îl vei omorî și, omorîndu-l, îți vei lua și a lui; și iată că mai avut, mai vestit și decît toți mai lăudat te vei face.

30. *Lacomul toți săraci a fi poftéște*

Înțeleptul: O, lumea, eu poftesc moșii și moșteniri, adecă sate, țarini și vii, ca mai mult să mă întăresc și mai slăvit nume să-mi agonesesc.

Lumea: Iată că eu Ț-am dat avuție multă. Du-te la cei ce, de lipsă, moșiile și satele își vînd, și acmu, în mare strînsoare fiind, cu eftin preț le vei cumpăra; și într-acesta chip, iată că cu moșii și cu ocine te vei face. |

* Ia aminte la ce săvîrșit va veni într-alt chip a Înțeleptului întrebare.

** Ispitéște Înțeleptul.

31. *Neajungându-i ogoarele, poștește sate; cel mîndru socotește că numai el este om, iar ceilalți animale*

Înțeleptul: O, lume, dar mai vreau și tîrguri și cetăți.

Lumea: Iată că aproapele tău, adică vecinul tău, are tîrg și cetate, ceea ce nu au alți vecini mai bogați decît tine; dar tu îl întreci prin bogăția arginților. Cheltuiește deci și tu ceva dintr-al tău și ucide-l (tu însuși sau cu mîinile altora) sau izgonește-l. Alt-cineva străin nu va încerca să le cumpere, și chiar dacă ar încerca să se amestece, se va teme de tine, deoarece ești vestit în bogăție și putere. Și așa, nespornind prețul, le vei dobîndi ușor și la un preț mic, iar în felul acesta vei dobîndi și tîrgul, și cetatea.

32. *Bogatul urmărește scaunul cel mai înalt*

Înțeleptul: O, lume, după toate acestea, eu cer și doresc onoruri sociale.

Lumea: Oriunde ai fi, du-te printre oameni, și ei, aflînd că ești bogat, te vor pofti la locul de frunte și în capul mesei; oricine te va vedea se va scula în picioare, închinîndu-ți-se. Iată cum în felul acesta și onoruri vei afla.

33. *Dumnezeu este vrăjmaș bogatului mîndru*

Înțeleptul: O, lume, dar eu doresc o onoare și mai mare decît aceasta, și anume, să fiu înălțat printre cei ce stăpînesc. |

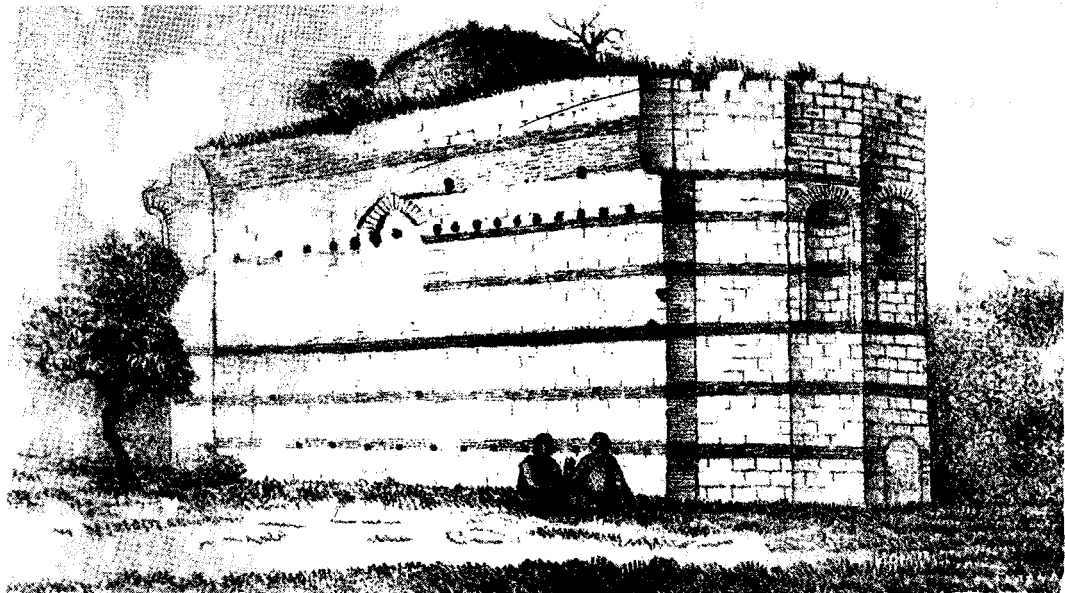
8r

Lumea: Du-te la orice poartă împărătească sau domnească, și vei vedea că prin faima bogăției tale și, ceva mai mult, prin puterea ei, îți vor da rang boeresc, și încă pe cel mai mare, pînă cînd cu ajutorul banilor, dacă vrei, poți să dobîndești și domnia și crăia, ba chiar și împărăția. Iată, dar, că nu-ți lipsește toată onoarea din lume.

34. *Este greu să ai și bogățiile și raiul, pentru că nimeni nu poate sluji la doi stăpîni*

Înțeleptul: O, lume, împreună cu acestea aș vrea să agonisesc și să moștenesc și împărăția cerurilor*.

* Paragraf inclus din eroare în cap. 33.

Biserica Sf. Nicolae de la Bughdan Sarai. Ruinele reședinței moldovenesti din Constantinopol unde Dimitrie Cantemir a scris *Divanul*. Litografie din 1877 (A.G. Paspatis, Βυζαντινὰ μελέται τοπογραφικὰ καὶ ἱστορικὰ Κ-πολ, 1877, p. 360).

291 K. 1415
ANDREÆ WISSOWATII

STIMULI
VIRTUTUM,
FRÆNA
PECCATORUM:

*Ut & alia ejusdem generis opuscula
posthuma.*

Gregoriū Rozma
AMSTELÆDAMI.

Apud HENRICUM JANSONIUM.

M DC LXXXII.

A. Wissowatii, *Stimuli virtutum, fraena peccatorum*, Amstelædami, 1682, opuscul tradus în Cartea a III-a a Divanului. Foaja de titlu (Biblioteca Filialei Cluj a Academiei R. S. România, Fondul unitarian).

BASILEAE,
Typis CONRADI WALDKIRCHII. 1610.

Iacobi Aconti, *Stratagematum Satanae*, Basileae, 1610, operă reprezentativă a protestantismului liberal, citată în *Divanul*.
Foaia de titlu (Biblioteca Filialei Cluj a Academiei R. S. România, Fondul catolic).

Dimitrie Cantemir, autor al *Divanului*. Desen fantezist dintr-o copie manuscrisă a *Divanului* de la începutul sec. al XIX-lea (Biblioteca Centrală de Stat a R.S. România).

31. *Neagiungându-i țarini, sate poftéște ; iară mindrul numai el om, iară alții dobitoace a fi socotéște*

Înțeleptul: O, lume, eu poftesc tîrguri și cetăți.

Lumea: Iată că vecinul, sau cel de aproape al tău, sat și cetate are, cările alți megiași mai avuți decît tine nu le au ; și tu cu avuțiia banilor îl întreci. Acum dară, cheltuiaște oarece puțin dentru al tău (sau cu mîna altora) și-l ucide sau îl deșrădăciniadză ; și altul strein nu va încăpea să le cumpere, și macar di-ar și încăpea, să va téme de tine să să améstece, căci tu ești vestit de bogat și de puternic. Și așea, neadăogînd prețul, pre lesne și în cît de puțin preț le vei dobîndi, și cu acesta mijloc și cetate și tîrg vei dobîndi.

32. *Bogatul scaunul cel mai înnalt ciarcă*

Înțeleptul: O, lume, eu după acéstea după toate, și cinste politiciască cer și poftesc.

Lumea: Fiete unde între oameni pasă și ei, precum că bogat ești știindu-te, locul cel mai de sus și capul mési iți vor arăta și oricarile vădzîndu-te, în picioare sculîndu-să, ți să va închina. Iată că într-acest féliu și cinste vei afla.

33. *Bogatului mindru, Dumnădzău vrăjmaș lui*

Înțeleptul: O, lume, eu decît aceasta, și mai mare cinste îmi poftesc și între stăpîniri să mă învrednicesc. |

Lumea: Du-te la ușa împărătiască sau domniască că, pentru numele cel vestit a bogății tale și mai vîrtos și cu puterea avuții, boerie iți vor da, și încă și cea mai de frunte ; pînă încît, cu a banilor ajutoriu, și domnie și crăie, macar și împărăție poți să agonisești. Iată dară că toată cinstea lumii nu-ți lipséște.

34. *Și cu bogăție și cu raiul a fi anevoe iaste ; nime a doi domni a sluji poate*

Înțeleptul: O, lume, eu cu acéstea împreună și împărătiia ceriului voiu să agonisesc și să o moștinesc.

Lumea: O, dulcele meu priatin ! Dară nu-ți agiunge, nici te-ai îndestulat că pre lume orici-ai poftit nu ți-au lipsit? Au fiind tu într-atîta cinste și slavă, gîndești

Lumea: O, dulcele meu prieten, oare nu-ți este destul și nu-ți ajunge că nu ți-a lipsit tot ce ai dorit în lume? Oare aflîndu-te tu într-atîta onoare și slavă, o să te mai gîndești la moarte? Te mai compari poate cu ceilalți oameni? Dar cine mai e ca tine, cine se aseamănă cu tine? Îți lipsește oare ceva? Așadar, bunul meu prieten, de ce te amărăști făcîndu-ți atîtea gînduri și socoteli și de ce te gîndești la lucruri care-ți aduc mîhnire? Iată, ai în fața ochilor toate cele ce-ți plac; lasă deci acum celelalte socoteli și stai numai de mî-nîncă, bea, înveselește-te, căci atîtea cîte ai niciodată nu le vei termina. |

8v

35. *Dacă ești înțelept, împarte-ți viața în trei perioade*

Înțeleptul: O, lume, știu că au mai existat mulți alții ca mine și chiar mai puternici, dar pînă la urmă ce-au devenit? Ce au devenit acei mari regi ai perșilor, atît de lăudați și de vestiți? Unde sînt Cîrus și Cresus? Unde sînt Xerxes și Artaxerxes, care se considerau ei înșiși zei și se socoteau mai puternici decît toți oamenii din lume pînă într-atît încît au încercat să domine întinsul mării și valurile furtunii, poruncind oamenilor lor să bată marea cu vergi și s-o încingă în fiare, pentru că le-a stricat podul pe care l-au făcut peste mare în strîmtoarea Chersones (numită acum pe turcește Bogaz-hisari); ei, care au arătat și multe alte fapte vitejești? Unde este macedoneanul Alexandru cel Mare, numit astfel nu pentru că ar fi fost mare cu vîrsta, ci pentru marile și minunatele lui războaie și victorii asupra țărilor? Și, ca să nu te mai întreb de alți vechi și vestiți împărați ai grecilor, ci despre cei mai recenți, spune-mi unde este Constantin cel Mare, care a întemeiat Cetatea? Unde este Justinian, cel ce a zidit minunata și de întreaga lume lăudată și pînă la toate marginile | pămîntului multvestita biserică numită Sfînta Sofia? Unde sînt Dioclețian, Maximilian și Iulian, acei mari și puternici tirani? Unde sînt Teodosie cel Mic și Teodosie cel Mare? Unde este Vasile Macedoneanul, cu fiul său Leon Înțeleptul? Dar toți ceilalți mari, puternici și vestiți

9r

că vei mai muri? Au asămeni-te cu ceialalți oameni? Căci ca tine cine iaste? Sau cine ție să potrivêște? Au doară lipsește-ți ceva? Dară, bunule mieu priiatin, căci în multe gînduri și socotele dîndu-te, îți izblăznești firea și socotești acélea ce întristare îți aduc? Iată, toate cîte-ți plac înaintea ochilor le ai. Lasă acmu dară alte prepuneri, ce numai ședzi, bea, mănîncă și te veselêște; că cît ai, nici odînaoară nu le vei svîrși. |

8v

35. *De ești înțălept, în trei vremi te cumpănêște*

Înțeleptul: O, lume, dară eu știu precum și alții mulți ca mine, încă și mai putérnici decît mine, au fost; dară pînă la svîrșit ce s-au făcut? Ce s-au făcut împărații persilor cei mari, minunați și vestiți? ⁴⁵ Unde iaste Chiros și Crisors? Unde iaste Xerxis și Artaxerxis, aceștia carii în loc de Dumnădzău să socotiia și mai putérnici decît toți oamenii lumii să ținea pînă într-atîta, cît și cu luciul mării și cu valurile furtunii ei vrea să stăpîniască, oamenilor săi poruncind ca să bată marea cu toiage și să o puie în obedzi, căci i-au stricat podul cel ce preste mare făcuse la bogazul de la Hersonisos (care loc să chiamă acmu Bogaz-hisari)⁴⁶ și alte multe lucruri de vîrtute ci-au arătat? Unde iaste Alexandru marele, Machidonianul, carele nu pentru mărimea statului, ce pentru mari și minunate războae și a multe țări biruință, „marele“ să numêște? Și să nu te mai, pentru alții vechi și minunați a grecilor împărați, întreb, ce pentru acești mai de curund: unde iaste Constantin marele, ziditoriul Țarigradului? Unde iaste Iustiniian, cel ci-au acea minunată și de toată lumea lăuda-| tă și în toate unghiurile a rătundzélii pămîntului vestită zidit besérică, carea să chiamă Svinta Sofia? Unde iaste Dioclitiiian, Maximiiian și Iuliiian, tiranii cei putérnici și mari? Unde iaste Theodosie cel Mare și Theodosie cel Mic? Unde iaste Vasilie Machidon și cu fiiul său Leon Sofos și alți împărați putérnici, mari și vestiți a grecilor?⁴⁷ Unde sînt împărații Romii, cetății cei de toată biruitoare? Unde iaste Romilos⁴⁸, ziditoriul ei, și alții pînă la Chesariu Avgust, căruia

9r

împărați ai grecilor? Unde sînt regii Romei, ai cetății aceleia care a învins întreaga lume? Unde este Romulus, cel ce a întemeiat-o, și toți ceilalți pînă la Caesar Augustus, căruia i s-au închinat toți stăpînitorii? Și, ce să-ți mai spun, unde sînt bunicii și străbunicii noștri? Unde ne sînt frații și prietenii noștri, cu care pînă mai ieri-alaltăieri ne întîlneam și petreceam cu toți la un loc și care acum au dispărut din mijlocul nostru, părăindu-ni-se că n-ar fi existat niciodată? Spune-mi dar, acum, despre toți aceștia, adevărat și fără înșelăciune, cum și în ce fel s-au săvîrșit?

36. *Cînd vine moartea, la ce folosește bogăția?*

Lumea: Prietene, grea întrebare mi-ai pus, dar întrucît ești atît de dornic să știi, iată, îți voi povesti cu sinceritate despre toți cei de care mă întrebi. Potrivit unei necesități a neputincioasei firi omenești toți aceștia — să fii tu sănătos — au murit. Părăsindu-mă pe mine, ei și-au schimbat locul, zicînd că vor să trăiască mai mult în altă parte, nu știu unde. |

9v

37. *Gol ai ieșit din pîntecele maicii tale,
gol vei și intra în pămînt*

Înțeleptul: Și spune-mi, după moartea lor, dintr-atîta avere și comoară cîtă aveau ce-au luat și au dus cu ei?

Lumea: Află că s-au dus înveliți numai într-o bucată de pînză veche, ca și cum ar fi fost îmbrăcați în cămașă de mătase, așezați în sicriu, ca și cum ar fi fost învestmîntați în haină de purpură, și aruncați în groapă, ca și cum s-ar fi odihnit în palatele și curțile cele mari și fastuoase. Iar altceva nimic n-au luat să ducă cu ei, nici în sîn și nici în spate.

38. *Unul este sfîrșitul tuturor: moartea*

Înțeleptul: Bine, cît privește viața și averea lor, mi-ai spus adevărul; dar despre sufletele lor, oare cum socotești să fie și cum o duc ele în lumea aceea fără de sfîrșit? Mai cu seamă la asta vreau să-mi răspunzi fără minciună.

toate părțile i s-au închinat? Și ce să-ți mai dzic? Unde sînt moșii, strămoșii noștri, unde sînt frații, priiatinii noștri, cu carii eri-alaltaeri aveam împreunare și într-un loc petrecere, carii acmu din mijlocul nostru periră și acmu să pare că n-au mai nice odîinăoară fost? Acmu dară, pentru aceștea adevărat și fără înșelăciune să-mi spui, în ce chip și în ce féliu s-au petrecut?

36. *Moartea sosind, avuția ce folosește?*

Lumea: Priiatine, în grea m-ai supus întrebare; ce, de vrème ce ai osîrdie a-i ști, iată că întru adevăr îți voi povesti. Toți aceștea pre carii îi întrebi după acea de om slabă fire datorie — trăiaște tu — au murit și, părăsindu-mă pe mine, ș-au schimbat locul, dzicînd că vor să trăiască mai mult aiuri, nu știu unde. |

9v

37. *Gol ai eșit din pîntecel maicii, gol te vei întoarce în țarnă*

Înțeleptul: Dară după moartea lor, spune-m, dintr-atîta avuție și vistere ce au avut ce au rădicat și au dus cu sine?

Lumea: Să știi că numai cu o félegă de pîndze învăliți, ca cum ari fi în cămêșea cea de mătasă învâscuți, și într-un săcriu aședzați, ca în haina cea de purpură mohorîță îmbrăcați, și în gropniță aruncați, ca în saraiurile și polaturile céle mari și desfătate aședzați, s-au dusu-să, iară altă nemică nici în sin, nice în spate n-au rîdicat cu sine să ducă.

38. *A tuturor, sfîrșitul unul, adecă moartea*⁴⁹

Înțeleptul: Bine că pentru a lor viață și avuție pe drept mi-ai spus; dară pentru a lor suflete oare cum socotești să fie? Și cum să petreacă în lumea acéia căriia săvîrșit nu iaste? Și mai vîrtos pentru aceasta, ca fără minciună să grăești, voi.

[*Lumea*]: Acmu dară, voi să-ți grăesc și eu după a voastră șocotială⁵⁰, adecă precum socotiți pre cei

Lumea; Îți voi răspunde acum după socoteala voastră, adică așa cum gîndiți voi, cum că cei buni sînt moștenitorii raiului, iar cei răi — ai iadului. Să știi deci că, dacă așa stau lucrurile, mai mulți se află în iad decît în rai.

39. *Nechibzuința aduce suferință*

10r *Înțeleptul*: O, lume înșelătoare, așadar acesta este sfîrșitul la care îi duci pe acei ce-ți slujesc după cum vrei | și după cum îți place? Deci ca răsplată a ostenelii lor le arăți iadul? Dar atunci cum să nu fii tu înșelătoare și mincinoasă? Nu mi-ai spus adineauri că bunurile tale nu au sfîrșit? Dar nu este oare avuția ta fum și bunurile tale pulbere, desfătările tale praf spulberat de vînt, iar cîntea și slava ta ocară și defăimare? Ce-ai făcut din sceptrul împăratului de care se cutremura, spăimîntîndu-se, lumea întreagă, de a cărui sosire numai auzind cineva trimita cheile cetății înainte să fi ajuns acolo, ale cărui bogății erau fără număr și puterea de neînvins; caii și carele lui, iuți și multe; călăreții lui, viteji; pedestrașii lui, puternici și învesmîntați în zale, iar armele lor, ascuțite și înfricoșătoare, mereu gata pentru vărsări de sînge; cetățile lui mari și încăpătoare, cu ziduri înalte și groase, cu șanțuri adînci și largi, cu coloanele de la intrare* groase și solide; vitele lui numeroase, scumpe și arătoase? Unde sînt țiitoarele lui cele alese, care întreceau în frumusețe toate fetele din lume? Dar viile lui cele bogate în rodul strugurilor, dar grădinile împodobite și înfrumusețate cu tot felul de flori frumoase, | dar clădirile și palatele lui cele minunate, zidite din piatră cioplită și măiestrit sculptată, frumos pardosite cu tot felul de marmură scumpă? Răspunde-mi dar și pentru acestea, sincer și amănunțit, ce le-ai făcut?

40. *Dumnezeu schimbă și mută împărățiile*

10v *Lumea*: O, vai mie, ți-am spus că puține știi și pe cele mai multe nu le știi. Eu nu sînt amăgitoare, cum

* διάστυλα, aci, poate, „zăbrele“.

buni de raiu și pre cei răi de iad să fie moștenitori. Deci să știi că, de iaste așa, mai mulți în iad decât în raiu să află.

39. *Nesocotința patimă aduce*⁵¹.

10r *Înțeleptul*: Hai, lume înșălătoare, dară la acesta svîrșit pe cei ce cum îți place | și cum îți iaste voia îți slujesc îi aduci și plata simbririi lor iadul le arăți? Dară cum nu ești tu amăgitoare și minciunoasă? Dară, au nu-m dzisăși tu mai dineaoarea precum că bunurile tale svîrșit să nu aibă? Iată dară, au nu sint avuțiile tale fum și bunurile tale prav și desfătările tale pulbere de vînt rădicate, cinstea și slava ta ocară și defăimare? Ce ai făcut schiptrul împăratului de carele lumea toată, spăimîntîndu-să, să cutremura și cine de a lui cătră dînsul venire audziia, cheile cetăților sale pînă a nu sosi le trimitea; al căruia avuție nu era număr și puterile lui învîncire nu avea; caii și carăle lui iuți și multe; călăreții puternici; pedestrașii lui tari și cu fier îmbrăcați și armele lor ascuțite și vrăjmașe, pururea spre de sînge vărsare gata; cetățile lui mari și largi, cu zidiuri înnalte și groase; șanțurile lor adînci și late, zimții lor groși și vîrtoși; dobitoacele lui multe, scumpe și frumoase? Dară țiiitorile lui céle alése⁵² ca cu frumsétea pre alalte a lumii féte să întriacă? Dară viile lui céle cu roada strugurului pline și grădinele céle cu tot féliul de | floare de miros purtătoare, împodobite și înfrumșețate? Dară palaturile și saraiurile lui céle minunate și de piatră încolțurată zidite și șeruiri de săpături iscusite și cu tot féliul de marmure scumpă ghizdav părdosite? Acum dară și pentru acéstea, pentru toate, întru adevăr și pre amăruntul să mi le ce li-ai făcut dovedești.

40. *Dumnădzău schimbă și mută împărățiile*⁵³

10v *Lumea*: O, vai de mine, ț-am dzis precum puțină-ți iaste cunoștința și prea multă necunoștința. Dară eu nu sînt înșălătoare, precum tu mă ocărăști, ce sint

11r

mă batjocorești tu, ci sînt dreaptă și pe toate le fac cu dreptate, pentru că pe cîți îi cuprind în mine, pe toți îi tratez ca pe proprii mei fii. După cum un tată cu mulți feciori, căroră le împarte averea și bunurile sale, de i se întîmplă să moară vreunul dintre ei, averea aceluia o împarte tot fraților răposatului, și deci copiilor săi, la fel fac și eu. De aceea nu mă voi rușina să-ți spun adevărul despre toate cele ce m-ai întreat, pentru că nu nedreaptă și vrednică de ocară mi-a fost purtarea, ci dreaptă și demnă de laudă: sceptrul lui l-am dat altuia; averea și bunurile sale le-am împărțit celor ce nu s-au ostenit să le dobîndească; puterile și strășnicia lui le-am legat între patru scînduri, așezîndu-le în pîntecele | pămîntului; caii și carele le-am sfărîmat pe cîmpii; pe călăreții lui, în munți, și pe pedestrașii săi, în șesuri, i-au mîncat vulturii și alte păsări; armele lui le-a ros rugina, cetățile lui le-au nimicit alții, făcîndu-le una cu pămîntul, șanțurile lor s-au umplut cu gunoi și acele frumoase coloane le-a risipit pustietatea; vitele lui le-am făcut ospăț întins jivinelor; gardurile viilor lui le-am dat pradă focului, iar strugurii lor i-au strivit picioare străine; livezile și pomii cu roade dulci s-au tăiat de orice secure și de toată mîna ce nu le-a sădit; țiitoarele lui cele alese le-am făcut desfrînatele cetății; florile grădinilor lui le-au cules mîini străine și le-au mirosit nări străine; palatele lui le-am prefăcut în sălașuri de bufnițe și cucuvele. Iată deci, aceasta este dreptatea, ca toate darurile mele să le moștenească și să le stăpînească toți.

41. *Agonisind lumea, în mare primejdie te afli
să-ți pierzi sufletul*

11v

Înțeleptul: Tocmai de aceea, o, lume înșelătoare, n-ai să-ți poți bate joc de mine, fiindcă eu am știut că toate averile tale sînt ca norii și ca umbra norilor. Ba | mi-am mai dat seama că chiar de te-aș dobîndi pe tine și întreaga-ți avuție, la ce mi-ar folosi dacă pierd și lucrul cel mai neprețuit — sufletul? De aceea nu-mi voi pune niciodată nădejdea în averile

11r

driaptă și toate pre dreptate fac; căci eu oricâte am în mine cuprinse, pe toate ca pe niște fii le țiiu, și precum un părinte carele are mulți fii și le împarte avuția și bunurile sale și dintru dînșii tîmplîndu-să vreunuia a muri și a celuia avuție iarăși fraților mortului și fiilor lui o împarte, așa fac și eu. Și de acestea de toate de cite m-ai întreat drept a-ți spune nu mă voi rușina, căci nu strîmb și vrednic de ocară, ce drept și vrednic de laudă am făcut. Schiptrul lui altuia l-am dat; avuțiile și bunurile lui căroră n-au silit să le cîștige am împărțit; puterile și strășniciile lui cu patru scînduri | în a pămîntului pîntece li-am legat; caii și carăle lui pre cîmpuri li-am fărîmat, călăreții lui, pe dialuri și pedestrașii lui, pe șasuri, hulturii și alte a ceriului paseri i-au mîncat; armele lor rugina li-au topit; cetățile lui alții li-au fărîmat și li-au cu pămîntul alăturat; șanțurile lor s-au împlut cu gunoiu și zimții cei frumoși de pustiitate s-au răsipit; dobitoacele lui, masă întinsă jiganiilor li-am făcut; gardurile viilor lui, focului și strugurii lor, de piciorul strein s-au călcat, livedzile și pomii lor cei cu roadă dulce de toată săcurea și de toată mîna carea n-au răzsădit s-au tăiat; țiitorile lui céle iscusite curve cetății li-am făcut; florile grădinilor lui, dégetele streine li-au cules și nasul celui necunoscut li-au amirosit; palaturile lui sălașe boaghelor și puhacelor li-am premenit. Iată dară că aceasta iaste dreptate: ca cu toții, toate ale méle daruri să moșteniască și să stăpîniască.

41. *Lumea agonisînd, în mare primejdie spre a sufletului piardere ești*

11v

Înțeleptul: Pentru aceasta dară, o, lume măguli-toare, pre mine a mă măguli nu vii putea, căci eu, precum toate dzéstrele tale ca nuorul și ca umbra nuorului să fie, am cunoscut; și încă cu-| nescut-am că de voi și pre tine și pe toată avuția ta agonesi, ce folos îm iaste, de vréme ce acel neprețăluit suflet îm răpui? Și cu aceasta, în tine și în dzéstrele tale

tale, așa cum nu-mi pun nădejdea să călătoresc pe mare fără corabie.

42. *Nu te amăgi cu cei câțiva care, împărați și bogați fiind, au dobândit împărăția cerurilor*

12r *Lumea:* Dar pentru ce motiv și de ce să-ți pierzi sufletul? Socotești oare că agonisind bunurile mele și desfătărilor mele îți vei pierde sufletul? Acuma văd, o, cinstite prietene, că nu folosești o bună judecată în purtarea ta, ci cugeți numai la cele ce duc spre rău, și nu spre bine. Căci dacă ai judeca lucrurile pe toate părțile (ceea ce s-ar și cuveni să-ți bagi în minte), nu ai mai nutri asemenea gânduri în capul tău, ci ți-ai aminti de David, care, deși împărățind întru atîta slavă, cu oști și cu bogăție, i-au dăunat oarecît de puțin sufletului zestrele mele cele alese? Ba dimpotrivă, a fost și împărat și proroc, iar după moarte, chiar și sfînt, și s-a învrednicit de rai. Așadar, de vreme ce te numești înțelept, renunță să mai disprețuiești frumoasele podoabe ale zestrelor mele. Fiindcă nu numai David, ci și alți numeroși împărați | bogați, cinstiți, mari, puternici și vestiți, care umblau toți învesmîntați în mult îndrăgitele mele podoabe, n-au fost atinși din pricina lor, nici cît negru sub unghie, de vreo lipsă în ce privește binele sufletului, ci, după cum ți-am amintit mai sus, s-au făcut vrednici de împărăția cerurilor.

43. *Pe mulți oameni întăriți în multe virtuți i-a întors lumea la mari nebunii*

Înțeleptul: Ascultă, lume lacomă să ucizi sufletele oamenilor; aceste pilde pe care mi le arăți adesea și îndelung le-am studiat și cercetat, și le-am aflat drept foarte periculoase. Hai, amintește-ți și tu de acest lăudat împărat și proroc David, în ce stare l-ai adus odată, cînd s-a lăsat prins în mreaja capriciilor tale lumești; nu numai că i s-a scurtat viața, ci, de unde avea să moștenească raiul, era cît pe aci să-l înghită gheena. Acest lucru s-a întîmplat pe vremea cînd, îndemnat de tine, lume răuvoitoare omului, a căzut în păcat cu Versavia, soția lui Urie Hititul. De-abia

nice odănaoară nu mă voi nedejdiui, precum nu mă nedejdiesc fără de vas pre mare a îmbla.

42. *Cu unii carii, împărați și bogați fiind, împără-
țiia ceriului au agonesit, nu te simeți*

12^r *Lumea:* Dară pentru ce pricină și pentru care lucru sufletul să-ți pierdzi? Au doară socotești că bunurile și desfătărilor mele agonisind sufletul îți vei pune? Vedzi dară acmu, o, cinstite priiatine, că nu bună socotială în chivernisala ta pui, ce numai céle ce spre rău mărg gîndești, iară nu și céle ce spre bine? Că de ai gîndi în toate chipurile (pentru carile ți să și cade să iai aminte) nu ai aceasta minte în capul tău purta, ce ți-ai aminte aduce pentru David, carile întruatîta slavă împărățînd și cu oști și cu avuții, dară cătră suflet stricatu-i-au ceva acéste a méle iscusite dzéstre? Ba, ce încă și împărat și proroc și după moarte și svînt au fost și raiului s-au învrednicit. Pentru aceasta dară, de vréme ce înțelept te numești, lasă-te de a mai hulirea înfrămțășate podoabele a dzéstrelor méle, căci nu numai David ce și alții mulți |
împărați bogați, cinstiți, mari, tari și vestiți, carii toți cu ale méle de îndrăgit podoabe fiind îmbrăcați să purta, și din pricina acestora nice cîtu-i negru supt unghe scădere de binele sufletului lor nu s-au atins, ce, precum mai sus ți-am pomenit, împărății ceriului s-au îndestoinicit.

43. *Lumea pre mulți, în multe bunătăți întemeiați
fiind, la mari nebunii i-au întors*

Înțeleptul: Audzi tu, nesățioasă de a uciderea ale oamenilor suflete, lume! Acéste izvoade carile tu mi le arăți eu de multe ori și de multă vréme li-am ispitit și li-am cercat și foarte primejditoare li-am aflat. Eni adu-ți și tu aminte pe acest lăudat David împărat și proroc odată, la ce stepănă (cu ale tale lumești fapte îngurлуindu-să) l-ai adus. Că nu numai căci i să scurta viața, ce încă în loc ce era să moștiniască raiul, gheena îl înghițiia. Și aceasta era cînd cu a ta îndem-
nare — o, de rău voitoare a omului, lume! — pe Virsaviia, muiarea lui Uria Hetteus, spre curvie

a scăpat atunci din lațul tău, căci îndată și-a dat seama de spurcatu-ți îndemn și a și început să se mărturisească (după adevărarea prorocului Nathan) și să zică: „Miluiește-mă, Dumnezeuule, după marea mila ta, că fărădelegea mea eu o cunosc și păcatul meu înaintea mea este pururea“ [*Ps.* 50,1—2,4]. Și chiar fără cercetare știu că împreună cu prorocul David, cu care te lauzi, fiul său ți-a zis: „Deșertăciune a deșertăciunilor, toate sînt deșertăciune“ [*Ecl.* 1,1], adică tu ești deșertăciune și lucrurile tale sînt deșertăciuni. Și am auzit chiar și ce ai pus la cale împotriva fiului său, preaînțeleptul Solomon, care după marea îndrăzneală ce o avea înaintea lui Dumnezeu încît i-a vorbit el însuși, gură către gură, a sfîrșit prin a se lăsa prostit de tine și călcînd dumnezeiasca poruncă și-a luat femei și fete străine printre țiitoarele lui. În felul acesta el, cel minunat întru înțelepciune, prin desfătărilor tale — fiind înconjurat și de frumusețea femeilor — a fost mutat de la înțelepciune la nebunie, de la curățenie la spurcăciune, de la dreptate la nedreptate și a fost prefăcut din sfînt în păcătos pînă într-atîta, încît a înălțat și temple unor idoli făcuți de mînă.

Acum dar, de vreme ce ai fost în stare să mergi cu meșteșugirile tale pînă acolo încît și pe acel preaînțelept, care a fost lăudat pentru înțelepciunea lui de gura cea negrăită a lui Dumnezeu, l-ai determinat să-și piardă credința acelui Dumnezeu, cu atît mai mult pe mine, sărmanul, care din înțelepciunea lui nu o parte sau o treime, dar nici măcar o miime dintr-o mică parte nu am, cum n-ai să mă înșeli și cum n-ai să mă prefaci după cum îți e voia? Și așa să mă faci să-mi uit cu totul de Dumnezeu, creatorul și dătătorul vieții mele, să-l părăsesc pe cel ce a zidit cerul și pămîntul, marea și cele din lăuntrul ei, și să mă închin aurului, argintului și lucrurilor făcute de mîini omenești, iar prin desfătărilor tale, mîncărurile și băuturile tale, să-mi slăvesc pîntecele în loc de Dumnezeu. De aceea fericitul Pavel, învățîndu-mă cu putere și cu tărie să mă feresc de asemenea lucruri, mi le interzice într-un chip frumos și minunat [*Filip.* 3,19].

12v

13r

luasă⁵⁴. Ce numai cu atîta a hălăduit din lațul tău, căci îndată-ți cunosc spurcata îndemnare și au început a să mărturisi (după dovada lui Nathan prorocul) și a dzice: „Miluiaște-mă, Dumnădzău, după mare mila ta, căce fără légea mea eu o știu, | și păcatul meu înaintea mea iaste pururea“ [*Ps.* 50, 1—2, 4]. Și încă mai prin ispită știu, căci iarăși cu acela ce te laudzi proroc David, ȝ-au dzis: „Deșertarea deșertărilor și toate sînt deșerte“ [*Ecl.* 1, 1]⁵⁵ adecă tu ești deșertare și lucrurile tale deșertări. Și încă mai audzit-am ci-ai lucrat aceluiași proroc prea înțelept Solomon fiiu că, după atîta ce de mare cătră Dumnădzău avea lască, cît singur gură cu gură către sine au grăit, apoi pe urmă iarăși de tine nebunit fiind cît călcînd dumnădzăiasca poruncă, femeii și fete de niam strein între ȝiitorile sale au luat. Atuncea dară, pre cel minunat întru înțelepciune, ale tale desfătări și cu frumsétea mueriască împreunat fiind, din înțelepciune în nebunie, din curăție în spurcăciune și din dreptate în strîmbătate și din svint păcătos l-au prèmenit, cît și capiște bodzilor de mîni de om făcuți, au făcut⁵⁶. Acmu dară, de vrème ce tu pînă într-atîta cu ale tale meștersuguri a face putuși și pre acel înțelept, carele de singur dumnădzăescul nespus rost întru înțălepciune fu lăudat, întru credința a aceluiași Dumnădzău a să sminti îl făcuși, dară pe mine, săracul, carele nu dintru înțelepciunea lui o parte sau a treia parte, ce nici a mîia parte dintr-o cirtă a

12v

13r

44. *Auzind că mulți prin avere au moștenit raiul, să nu rîvnești sub acest pretext bogăția, deoarece pe cei mai mulți ea i-a dus în iad*

13v *Lumea:* Vai, omule naiv, iarăși te abați de la judecata cea dreaptă și bună. Socotești cumva că fiind împodobit cu zestrele mele, încărcat și îmbogățit cu averile mele îți vei pierde sufletul? Nu înțeleg de ce-mi tot spui că prin desfătările mele cuviincioase te vei închina idolilor! O, minune a marii tale ignoranțe și a greutății minții tale necioplite! Dar nu ți-ai dat seama că prin avere multă vei fi de mult folos sufletului tău? Cu avuția poți zidi biserici, mănăstiri, fîntîni, poduri; cu avuția poți elibera robi și izbăvi datornici; cu avuția poți să miluiești, să întărești pe cei slabi. Dar, mai cu seamă, n-ai citit în *Sfînta Scriptură* (sau poate ești neștiutor de carte) că împărăția cerului este foarte ieftină, pentru că o femeie aruncînd doar doi bani în vistierie și-a cumpărat împărăția cerurilor? [*Mt. 2*]. Cum să nu fie deci fericită avuția mea și cum nu ai fi nebun dacă nu te-ai strădui să o dobîndești, de vreme ce ea este binefăcătoare atît pentru sufletul, cît și pentru trupul său.

45. *Crescîndu-ți averile să nu ți se împietrească inima*

14r *Înțeleptul:* Oh, lume lingușitoare, cum mă lingușești ca să mă înșeli? Cu toate că, într-adevăr, sînt naiv și nu știu carte, precum ai spus, însă după puterile mele am cercetat *Sfintele Scripturi* și tot în acea sfîntă și adevărată *Scriptură* am aflat undeva spunîndu-se că un tînăr l-a întrebat pe Domnul nostru Iisus Hristos: „Bunule învățător, ce trebuie să fac ca să moștenesc viața veșnică?” [*Mt. 19,16 și urm.*]. Bunul învățător i-a dat buna învățătură să se păzească și să fugă de toate cele pe care legea și credința le oprește și să respecte și să facă toate cele ce legea și credința îndeamnă și poruncește să fie făcute, iar el i-a răspuns că toate acestea le respectă și le împlinește spunînd: | „Toate acestea le-am păzit din tinerețea mea”. Atunci Domnul i-a arătat cerința cea mai înaltă, zicîndu-i: „Mergi

44. *Pre mulți audzind că cu avuția raiul moșie au cumpărat, cu aceasta pricină avuția nu iubi, căci celor mai mulți iadul li-au câștigat*

Lumea: O, prostatecule oame, dară iarăși te abați din driapta și buna socotială? Dară ce socotești, au doară că cu dzéstrele méle împodobit și cu avuția mea înavuțit și îmbogățit fiind, sufletul îți vei piiarde? Și nu știi ce-m spui că cu ale méle de nehulit cuvioasă desfătări te vei închina bodzilor. O, minunat lucru de mare a ta nepricépere și de grosimea a timpirei minții tale! Dară n-ai cunoscut că cu multa avuție, cu multul folos sufletului tău vii face? Cu avuția poți zidi besérici, mănăstiri, fîntîni, poduri; cu avuția poți scoate robi, a plăti datornici; cu avuția poți a milui, a întări pe cei slabi. Și mai vîrtos n-ai citit (au poate fi că ești neînvățat) *Svînta Scriptură*, că împărăția ceriului iaste foarte eftină? Căci o fămée doi bani numai în gazofilachie aruncînd, împărăția ceriului ș-au cumpărat (*Math. gl. 2*). Acmu dară, cum nu iaste fericită avuția mea și cum nu vii fi tu nebun de nu vii sili a o agonisi, de vrème ce și sufletului, și trupului îndămîină și bine îți face?

45. *Adăogîndu-ți-să avuțiile, inema să nu ți să împietrească*

Înțeleptul: Ah, lume lingușitoare, cum te spre a mea amăgire lingusești! Eu, macar că adevărat (după al tău cuvînt) de carte neînvățat și prostatec sînt, însă pre cît în puțință mi-au fost, *Svînte Scripturi* am cercat și iarăși într-acea svîntă și adevărată *Scriptură* aflaiu unde dzice că un voinic, pre Domnul Hristos întrebînd, dzisă: „Bunule învățătoriu, ce voi face să moștenesc împărăția ceriului?” [*Mt. 19, 16* și urm.]. Bunul învățătoriu buna învățătură i-au dat: să păzască și să feriască de toate de célea ce pravila și légea opréște; să ție și să facă toate acélea carile légea și pravila a face îndiamnă și poruncéște. El au răspuns precum acéstea toate să află păzindu-le | și țiindu-le, dzicînd: „Acéstea din tinerétea mea li-am păzit“. Atuncea, Domnul, acea deplin i-au arătat

și vinde-ți toate averile și dă-le săracilor“. Atunci nenorocitul, fiind deprins cu îndrăgirea ta și cuprins de amăgirea ta, rău s-a întristat și peste măsură s-a mîhnit, și mai degrabă te-a ascultat pe tine, lume vrednică de dispreț, decît pe învățătorul pe care îl mărturisise mai înainte drept bun. Și astfel s-a întors întristat, cu inima zdrobită, fiindu-i greu să împlinească porunca cea bună a bunului învățător. De ce oare? Nu pentru că era deprins cu tine, cu desfătărilor tale și dat cu totul plăcerilor tale? Și astfel el, prin avere, mai tare și-a închis și a pierdut împărăția cerurilor decît să o deschidă și să o cîștige, pentru că într-atît de strîmtă și de îngustă i s-a făcut, încît mai ușor să-i fie cămillei să intre prin urechea acului decît lui în împărăția cerurilor. De aceea mă tem că nu voi da banul, ca femeia cea sărmană, ci mă voi întrista ca bogatul atunci cînd mi-l cere cineva. Deci nici cu aceasta nu mă vei amăgi, căci n-am nevoie de bogăția ta.

46. *Lumea este o temniță, deci pentru ce să fie iubită?*

Lumea: Așadar, acum tu nu mă iubești de loc? |

14v

Înțeleptul: Ba te iubesc, cum te-a iubit și fericitul David, care te socotea o temniță; și iarăși întocmai ca David mă rog cu umilință atotputernicului Dumnezeu, zicînd: „Scoate din temniță sufletul meu ca să se mărturisească numelui tău“ [Ps. 141,10].

Lumea: Și această vorbă a ta e mai degrabă spre ură și ocară decît spre dragoste și laudă. Mai mult chiar, îmi spui că sînt temniță. Pentru ce? Într-adevăr, îmi vine să rîd de întunecata-ți orbire! Dar bine, sărmane, nu mă vezi cît sînt de largă și încăpătoare, luminoasă și frumoasă, aleasă și drăgăstoasă? Întreabă-i pe cei ce stau închiși în temniță să-ți spună ce înseamnă închisoarea temniței și ce libertatea mea.

47. *Pofta neînfrînată împinge sufletul spre moarte*

Înțeleptul: Într-adevăr, după socoteala ta smintită și după cum îți pare, tu ești largă și încăpătoare, dar spre a face răutăți, iar nu binefaceri; ești luminoasă și arătoasă ca să luminezi și să arăți căile cele urite, să provoci vărsări de sînge și să pierzi suflete. După

trebuință, dzicîndu-i: „Du-te de vinde toată avuțiia ta și o dă săracilor“. Atuncea, mișelul, fiind cu a ta dragoste deprins și cu a ta înșălăciune cuprins, rău să întristă și cumplit să mîhni și mai vîrtos te ascultă pre tine, o, vrédnică de hulă lume, decît pre dascălu pre carele, precum iaste bun mai denainte îl mărturisirisă, și așea cu frîntă voie, trist întorcîndu-să, porunca cea bună a didascalului celui bun a o face cu greu îi fu. Dară aceasta pentru ce? Au nu căci era cu tine și cu desfătările tale deprinsu și spre poftetele tale cu totul împinsu? Și așea, mai tare cu avuțiia au închis și au pierdut, decît au deschis și au agonisit împărățiia ceriască, și pînă într-atîta de strîmtă și de aspră i s-au făcut, cît mai pre lesne să fie cămilii a intra prin urechile acului decît lui împărățiia ceriului. Pentru aceasta dară mă tem că, nu ca săraca banul voiu da, ce ca bogatul, cînd îl va cére cineva, mă voiu întrista. Ce nici cu aceasta nu mă vii înșăla, căci nu-ți poftesc bogățiia ta.

46. *Lumea temniță, și pentru ce să să iubască?*

Lumea: Acmu dară, tu nicicum nu mă iubești? |

14v

Înțeleptul: Ba iubăsc, precum ti-au iubit și fericitul David, că te precum temniță să fii socotiia. Și iarăși ca David, lui Dumnădzău atotputérnicul cu smerenie mă rog, dzicînd: „Scoate (Doamne) din temniță sufletul mieu, a mă mărturisi numelui tău“ [Ps. 141, 10].

Lumea: Dară că acesta cuvînt mai mult spre urîre și defăimare decît spre dragoste și laudă iaste. Încă îm dzici că sint și temniță; dară pentru aceasta întru adevărat vine-m să rîdz de întunecată orbirea ta. Dară nu mă vedzi cît sint de largă și lată, luminoasă și frumoasă, cuvioasă și drăgăstoasă, o, sărace? Pentru aceasta întriabă pe cei ce șed în temniță și închisoare, să-ți spue ce iaste închisoarea temniții și slobodzeniia mea.

47. *Desfrînața voe sufletul spre moarte răpêște*

Înțeleptul: Adevărat, după a ta nebună socotială și precum ți să pare, ești largă și lată, însă spre a

socoteala mea, însă, înțeleg bine și cunosc frumos că te silești cât poți să mă faci să umblu cu | poftă slobodă și cu dorința neînfrântă prin întunecoasa ta lumină. Astfel, o dată cu lumina ta, mă va cuprinde bezna nebuniei, mă voi afla veșnic în pierzanie și în osîndă și mă voi chinui cumplit și fără de sfîrșit.

48. *Nu există fericire în lume și nici pămîntean fericit*

Lumea: Vai, vai, cum nu poți pricepe și nu te poți învrednici să cunoști că cei ce petrec liber întru mine sînt fericiți și plini de toate, și astfel să te silești a trăi și tu împreună cu ei!

49. *Ferice de cel care nu s-a amestecat cu lumea*

Înțeleptul: Ba minți, ca una ce ești îngîmfată și mincinoasă, căci înțeleptul fericește nu pe acela care locuiește în tine, ci pe acel ce a ieșit din tine și, mai ales, pe cel ce încă nu a intrat în tine. Nici cu aceasta deci nu mă poți birui.

50. *Omul drept nu se va clinti, orice i s-ar întîmpla*

Lumea: O, sărmame, netrebnicule și ignorantule! Dar patriarhii, prorocii, apostolii, mucenicii și ceilalți sfinți, oare nu toți au umblat împreună cu mine și nu s-au servit toți de mine? Dar de vreme ce toți aceștia, pe care eu i-am păstrat în mine ca într-o vistierie, ca pe niște odoare scumpe, sînt numiți fericiții, tu de ce-mi arunci vorbe atît de nevrednice și îmi dai răspunsuri necuviincioase? |

51. *Lepădîndu-te de lume, vei dobîndi pecetea fericirii*

Înțeleptul: Acum devii flecără și mincinoasă. Nu cumva socotești că sfinții pe care i-am pomenit mai sus au fost dintru tine sau îți închipui că s-au amestecat cu tine? Dimpotrivă, ei, fericiții, au dobîndit pecetea fericirii lepădîndu-se mai întîi de tine și de dulcele tale. Și aceia, de trei ori fericiții întru pomenire, s-au lepădat nu numai de tine, ci chiar și de ei înșiși, păzind porunca bunului lor învățător, care zice: „Cine vrea să mă urmeze să se lepede de sine“ [*Mt.* 16,24]. Ei pînă

facerea răutăți, iară nu bunătați; luminoasă și arătoasă a lumina și a arăta cărările cele strîmbe, vărsătoare de sînge și pierdzătoare de suflet. Dară după a mea socotală bine pricep și frumos cunosc că pre cît poți, pre atîta silești ca prin această a ta întunecoasă lumină cu slo-| bodă voie și desfrînată pohtă a îmbla să mă faci; și așea, deodată cu a ta lumină, și întunérecul nebunii să mă cuprindză, în periri să mă aflu și în bezciscie în véci fără de svîrșit să mă cumplit chinuesc.

48. *În lume fericire nu iaste, nice lumanul fericit*

Lumea: Vai, vai, cum a te pricepe nu poți, și pre aceștea ce în mine slobod lăcuesc cum sint de fericiți și în toate bișugiți, a cunoaște să te învrednicești și lor a te obști să te nevoești!

49. *Fericit carele cu lumea nu s-au amestecat*⁵⁷

Înțeleptul: Ba minți, falnică și minciunoasă ce ești, căci înțeleptul nu pe acela ce iaste în tine, ce pe cela ci-au eșit din tine fericéște și încă și mai fericit cela ce încă n-au venit în tine! Și nici cu aceasta a mă dovedi vei putea.

50. *Dreptul nu să va clăti de orice i s-ar tîmpla*

Lumea: O, blăstămatule, ticăitule și nemică cunosătoriule! Dară patriiarșii, prorocii, apostolii, mucenicii și alalți svinți, au nu cu toții în mine au lăcuit? Au nu cu toții cu mine s-au slujit? Dară de vréme ce aceia cu toții să număsc fericiți, pre carii eu în mine, ca într-un săcriiu, ca pe niște odoară scumpe i-am păzit, căci tu atîtea de mine nevrédnice cuvinte îm grăești și necuvioasă răspunsuri îm răspundzi? |

51. *De lume lepădîndu-te, titul fericirii vei agonisi*

Înțeleptul: Aicea lătrătoare și de minciuni spuitoare ești! Dară tu, pre aceia ce-s mai sus pomeniți svinți au din tine să fie fost îi socotești? Au cu tine să să fie slujit gîndești? Dară că ei — o, fericiții! — întii de tine și de dulcețile tale lepădîndu-să, al fericirii titul ș-au agonisit și acei întru pomenire de trei ori

16r într-atîta te-au urît, încît, cînd le spunea cineva că vor muri, vor pieri adică dintru tine, încercau o bucurie negrăită, de nedescris. Față de o asemenea fericită, iar nicidecum zadarnică bucurie, oricît de cumplită, înveninată și nemiloasă ar fi fost moartea, ei n-o băgau în seamă. De aceea unii dintre ei, intrînd în foc, păreau că intră în rouă, alții intrînd în ger și în gheață păreau că intră în căldură și în baie; unii iarăși, în timp ce erau bătuți cu vine de bou, se purtau ca și cînd ar fi primit daruri, iar alții, cînd erau tîrîți în fugă nebună, legați de cozile unor cai sălbatici și zdrobiți pe pietrele ulițelor, se purtau de parcă ar fi fost la plimbări și desfătări. La fel, mulți alții, răbdau | nenumărate alte chinuri peste măsură, de neîndurat, dar nu se fereau de toate acestea, ci, dimpotrivă, alergau spre ele, adică spre chinuri, cu inima bucuroasă și sufletul înveselit. De ce oare? Pentru ca să scape de tine cu un ceas mai devreme și pentru ca să atingă sfîrșitul către care se străduiau să ajungă încă din copilăria lor. Tot așa și sihaștrii (o, fericii, că și-au ales partea cea mai bună), care de ura ta vrednică de ură fugeau să se ascundă la un loc cu tîrîtoarele veninoase și cu fiarele cumplite, singuri, fără însoțitori, în munți înfricoșători, în singurătate și în văgăunile unor peșteri foarte adînci. De ce oare? Pentru că bine socoteau că o fiară mai cumplită, mai vrăjmașă și mai veninoasă decît tine nu există și, mai cu seamă, pentru ca să nu vadă ticăloasa ta urîțenie, hulită de orice om cuminte, care în ochii slabi ai unora pare să aibă și ceva frumos și de care, prin înșelăciunea ignoranței, cei mai mulți se lasă destul de rău amăgiți. Iar aceia (o, de toată gura de trei ori lăudații !) și-au ales mai bine să locuiască în văgăuni, să moară de foame și să se topească de sete, decît să trăiască în tine, să umble după bunătățile tale și să-și smintească prin desfătărilor tale | neprețuitele și sfintele suflete. Pe aceștia, o, clevetitoare, în chip mincinos îi numești tu nebuni! De a căror nebunie să-l rugăm toți cu sîrguință pe Dumnezeu să ne facă

16v

fericiții nu numai de tine, ce și singuri de sine s-au lepădat, porunca bunului lor învățătoriu păzind, unde dzice: „Cine va să vie după mine să se lépede de sine“ [Mt. 16, 24] și pînă într-atîta te urîsă că cînd le dzicea cineva că vor să moară, adecă să iasă din tine, atuncea bucurie nespusă și nepovestită le venia și pre lîngă acea fericită și nu în zădar bucurie ori fie ce féliu de cumplită, otrăvită și nemiloasă moarte în samă nu băga; ce unii întrînd în foc, ca cum ari întra în roaă, alții întrînd în ger și în ghețuș, ca cum ari întra în căldură și în feredeu; alții cu vine de bou bătuți, ca cum ar fi cu daruri dăruți, alții de coadele a cai sireapi și nemoliți, cu iute alergătură tîrîți și pre a uliților pietre șpărcuiți, ca cum ar fi în primblări și priveliști îmbla și a altora, a mulți, alte | multe fără măsură cumplite și nusufferite pedépse pătimia. Și pentru acéstea nemică nicicum să scărandăvia, ce mai vîrtos cu dragă inemă și vésel suflet cătră dînsăle (adecă cătră munci) alerga. Și pentru ce așea? Pentru ca cu un ceas mai înaintea din tine să iasă și la țénchiul cel ce din a lor cuconie a agiunge siliia să agiungă. Așjdirea săhastrii (o, norociții, că partea cea mai bună ș-au ales), carii pentru a ta de urît urîciune prin strașnici munți, fără de soții, singuratecii numai fugind și prin gaurile adîncelor vîrtoape într-un loc cu jiganiile veninate și cu fiarăle cumplite a petrécce ascundzindu-să. Și pentru ce aceasta? Pentru căci bine socotiră că mai cumplită, mai vrăjmașe, mai veninoasă gadină decît tine nu va fi și mai vîrtos ca urîta și, de tot întregul cu mintea, hulita ta grozăvie să nu prăvască, carea slabilor de fire, trupeștilor ochi, oarece frumséte a avea să pare; cu carea cei mai mulți, prin amăgeala necunoștinții, rău să amăgescu. Iară ei (o, de tot rostul de trei ori lăudați) mai bine prin gauri a lăcui, de foame a muri și de séte a să topi au ales decît în tine a lăcui, cu bunurile tale a-și petrécce și cu desfătările | tale a-și sminti neprețăluitele sale osfințite suflete⁵⁸. Pre carii tu, o, clevetitoare! nebuni să fie fost îi cu bîrfala numești. La a cărora nebunie, cu toții cu osirdie lui Dumnădzău să ne rugăm, ca și

16r

16v

părtași și pe noi, ca să ne socotești și pe noi nebuni și nechibzuiți.

52. *Deprinzându-te cu poftele lumești, poruncile lui Dumnezeu îți vor părea grele*

Lumea: Mă mir nespus de ce vorbești lucruri zadarnice și de ce spui minciuni, grăind în deșert. Vrei, deci, să spui că cei ce se leapădă de mine dau de vreun bine sau află vreun folos? Oh, de aceea voi repeta că tare mă mir și mă minunez! Iată, ia seama la ce vreau să te întreb: Oare ce fel de viață va duce și ce fel de trai va trăi un om care locuiește într-un munte pustiu și care trăiește într-o văgăună de balaur sau într-o peșteră de leu, de urs sau panteră? Sau ce fel de viață va petrece el mereu în răcnetele leilor, în mormăiturile urșilor, în șuerăturile balaurilor și ale șerpilor, cuprins totdeauna, ca să nu zic neîntrerupt, de groaza și spaima fiarelor cumplite, a sălbăticiunilor, vara chinuit de căldură, opărit și dogorit de arșiță, iarna înghețând și degerînd de frig și ger, sleit și hămesit de foame, |
17r ars și topit de sete, care chiar de va găsi ceva să mănînce și să bea — vreo rădăcină de iarbă sau apă din scorbură copacilor — nu el le mănîncă sau le bea, ci ele îl topesc și îl sfîrșesc pe el? Dacă toate acestea ți se par înțelepciune, mare nebun ești și te poți socoti în rîndul celor fără minte.

53. *Celui ce are adevărată dragoste de Dumnezeu i se dăruiește orice dorește*

Înțeleptul: O, lume fățarnică, pulbere ce ești! Doar știi bine că dragostea pe toate le supune și le învinge [I Cor. 13,13], că dragostea adevărată și deplină, intrînd în sufletul unuia ca acela și cuprinzîndu-l, pe toate cele ce mi le-ai amintit mai sus, oricît ar fi de rele, cumplite și îngrozitoare, le schimbă în bune, blînde și plăcute. Prin dragostea adevărată și deplină, el se satură cu prisosință de toată hrana prea dulce

pre noi părtași să ne facă și pre noi nebuni și fără de socotială să ne socotești.

52. *Cu pohtele lumești deprindzându-te, dumnădzăeștile porunci gréle îți vor părea*

Lumea: Mult mă mier de ce ruledzi și de ce blojorăști grăind în deșert? Acum tu vei să dzici precum că aceia ce de mine să liapadă petrec vună bine sau află vreun folos? Oh, dară că iarăși că mă mir și mă minunedz, voi dzice! Și eni ia aminte ce voiu a te întreba: dară un om carele într-un munte pustiu lăcuiaște și într-o gaură de bălaur sau într-o peșteră de leu, sau de urs, sau de pardos viețuiaște, oare ce féliu de petrecere va să facă? Și ce féliu de cust va să custe? Sau ce chip de traiu va să trăiască? Pururea în răcnetile leilor, în mormăiturile urșilor, în șueretele bălaurilor și a șerpilor neprestanno, ca să nu dzic nepărăsit, groaza și frica cumplitelor jigani — sau să le dzic dihanii — purtînd; și cutremurîndu-l vara fierbîntiala și pripăcul fierbîndu-l și cocîndu-l, iarna frigul și gerul răcîndu-l și înghețîndu-l, foamea leșîndu-l și hemnisîndu-l, sétea aprîndzîndu-l și topîndu-l și de va și ceva de mîncat sau de băut afla, doară rădăcina erbii și apa din borta copaciului, pre carele nu el le mănîncă sau bea, ce iale pre dînsul topăsc și svîrșesc. Deci aceasta ție înțălepciune de să pare a fi, mare nebun ești și în numărul celor fără de minte să te socotești.

53. *Adevărata cătră Dumnădzău dragoste, ce poftêște acéia i să dăruiaște*

Înțeleptul: Ah, fățarnică și pulbere ce ești, lume! Dară cădz bine știi tu că dragostea pe toate învînce și biruiaște [1 Cor. 13, 13]. Carea în inema unuia ca aceluia întrînd și cuprîndzîndu-o (adecă cea deplin și adevărată dragoste), toate acélea carele mai sus mi le-ai pomenit cît sînt de réle, cumplite și de strașnice, toate în blînde, bune și în plăcute să întorc. Cînd flămîndzește și însătoșadză, prin adevărata și deplina dragoste de toată hrana dulce și de toată băutura bună

și de toată băutura bună cînd îl apucă foamea și setea. Fierbințeala cea mare care arde și usucă, frigul cel aspru și înghețul cel cumplit se prefac în zefirul ce adie în zori primăvara și în mîngîiere a trupului și a cărnii omului neputincios; jivinele, șerpilor, fiarele cele crude și sălbatice devin blînde și domolite, îi sărută picioarele și chiar îi slujesc; într-un cuvînt, toate relele acelea potrivnice și vătămătoare i se fac ascultătoare și bune; pentru că Binele desăvîrșit, adică Dumnezeu, se află mereu cu el și, fiind prezent, nimic nu-i lipsește.

54. *Omul este împărat peste toate lucrurile lumii, dar acestea toate i-au fost date numai în păstrare*

Lumea: Dar în mine, ce vei căuta și nu vei găsi, sau ce vei dori și nu vei căpăta? Hai, gîndește-te la toate lucrurile mele: orașele pline de oameni, cetățile tari, satele dese, viile roditoare, ogoarele îmbelșugate, grădinile cu flori frumoase, livezile cu pomi atrăgători. Gîndește-te la palatele cele mari ale domnilor și ale boierilor, gîndește-te la clădirile mărețe și somptuoase ale cezarilor și împăraților; gîndește-te la șoselele largi, pavate cu piatră, ale orașelor și cetăților; dă-ți seama de avuția și lucrurile scumpe care se află în aceste orașe. Dar celelalte cununi ce se află în mine ca să le dăruiesc și să împodobesc pe acel ce-mi slujește fără preget, adică peștii mării, peștișorii din rîuri, fiarele și toate sălbăticiunile pămîntului, păsările cerului și celelalte, cu care m-a umplut cuvîntul lui Dumnezeu și pe care le-a răspîndit sfînta lui mînă în mine, strălucita lui creație, și tocmai ca să le folosești tu, prostule, prin mijlocirea mea și datorită mie, pentru ca mîncînd, bînd și desfătîndu-te să te înveselești, și cunoscînd binele meu, să-mi mulțumești din tot sufletul. Dar, o, sărmane, nu a fost oare Solomon mai înțelept decît tine? Și el tocmai aceasta ne învață că numai aceasta îți va rămîne.

să îndestulit satură; pripăcul cel fierbinte și ardind
păltoriu și gerul cel iute și vrăjmaș înghețătoriu, în
vîntul cel ce primăvara în răzvărsatul zorilor suflă
să întoarce și spre a trupului și a cărnii slabului om
spre îndemînă să primenesc; gîngăniile, jigăniile, fierile
céle|vrăjmașe și cumplite blînde și domolite i să fac,
cît și picioarele îi sărută și încă și slujbă îi fac⁵⁹;
și pentru ca să într-un cuvînt dzic, toate acélea ce
împotrivă și réle sint, următoare, ascultătoare și bune
să fac. Căci că acel deplin bine (adecă Dumnădzău)
cu dînsul pururea iaste, și el de față fiind, nice una
îi lipsește.

54. *Omul, împărat peste toate lucrurile lumii, însă
toate în chip de zălog îi sint date*⁶⁰

Lumea: Dară în mine ce vei căuta și nu vei afla?
Sau ce vei pofti și nu vei găsi? Eni prăvește toate
țircumstanțiile, adecă împregiurstările méle: tîrgurile
céle norodoasă, cetățile céle vîrtoasă, satele céle dese,
viile céle roditoare, țarinile céle de bișug dătătoare,
grădinile céle cu flori frumoasă, livedzile céle cu
pomături drăgăstoase. Ia aminte saraiurile céle mari
a domnilor, a boiarilor; socotéște palaturile céle
înnalte și desfătate a crailor și a împăraților; prăvește
ulițile céle late și cu piatră cuptușite a cetăților și a
tîrgurilor; ia sama avuțiilor și a lucrurilor scumpe
carile într-acéstea să află. Dară pentru alalte în mine,
ce sînt nepovestite, cununi de dăruit și pe acela ce fără
îndoință îm slujește | de împodobit, precum sint peștii
mării, piticii păreaelor, fierile și toată dihaniia pămîn-
tului, pasirile ceriului și alalte cu carile dumnădzăescul
cuvînt m-au împlut și a lui mîină svintă prin mine,
prin frumoasa sa zidire, li-au împrăștiat! Și mai
vîrtos, o, brudatecule, prin a mea pricină și prin
mijlocul mieu, tu cu dînsele să te slujești și mîncînd,
bînd, desfătîndu-te să te veselești, și binele mieu
cunoscînd, cu tot sufletul să-mi mulțamești. Dară, o,
sărace, Solomon au n-au mai înțelept decît tine fost?
Și el încă aceasta învață, căci numai aceasta îți va
rămînea.

55. *Dulceața lumii este otrava sufletului*

Înțeleptul: O, capcană și laț întins în întuneric, oare nu știi eu că toate cele pe care mi le-ai amintit și tu însăși sînteți asemenea pomilor despre care se povestește că erau lîngă un lac unde a fost cîndva Sodoma? Erau pomii aceia mai frumoși, mai umbroși și mai arătoși decît toți pomii din lume, dar încercînd cineva să caute înăuntrul lor a aflat putregai și în fructele lor stricăciune, fum și amăreală. Tu însă tot mai rea și mai otrăvitoare amăreală porți, fiindcă fructele acelor | pomi amărăsc doar gustul, iar otrava ta îndulcind gustul, adică pofta trupului, omoară sufletul. Fapt pentru care toți ar trebui să-ți strige: „O, lume, care ești miere amestecată cu fiere!”

56. *Nu gîndi că vei lega vreodată adevărată prietenie cu lumea*

Lumea: Mult stau și mă mir de mintea ta simplă și puțină: cum poți să-mi spui că sînt miere amestecată cu fiere? Pe cine ai auzit vreodată să zică: „O, de-aș muri” numai de urîtul lumii? A, știu, îmi vei spune că dintr-aceștia cunoști destui și că pe mulți i-ai auzit vorbind așa, dar știu pentru ce: nu datorită răutății mele, ci ignoranței minții lor înguste, care nu rabdă și nu suferă o supărare cît de mică. Cel cu judecata sănătoasă și cu mintea întreagă nu va vorbi însă, nici nu va pomeni despre aceasta niciodată. Cine ar putea oare să-și urască doica, să nu zic maica? Pentru că, după cum ți-am mai spus, și eu îi socotesc pe toți drept fiii mei, îi alăptez ca pe niște prunci și le port grijă ca unor odrasle ale mele. Și cînd îi îngrijesc astfel și îi feresc de tot răul, oare cum, în ce fel și cine ar fi cel care ar vrea să se despartă de mine? Pentru că eu sînt bună și blîndă față de toți și în toate. | Și cine dorește să se despartă de bine și pentru că-i iubesc, iată că le simt prietenia, și cine ar vrea să se înstrăineze de prietenul său? Nimeni! Iată dar că sînt vrednică să fiu dorită și iubită.

18v

19r

55. *Dulceața lumii, otrava sufletului*

Înțeleptul: O, cursă și laț prin întunérec întins, dară au nu cunosc eu că toate acéstea ce mi li-ai pomenit și așeași tu sîngură unor pomi te asameni, carii pe lîngă lacul unde odăănăoară au fost Sodomul precum să să afle să povestéște? Carii decît alți pomi ai lumii precum mai frumoși, mai umbroși și mai cuvioși să fie să povestéște, iară ispitind cineva a cerca, înlontrul lor putregaiu și în poamele lor putregiune, pliavă și amărăciune află⁶¹. Ce însă tu mai cumplită și mai otrăvită amărăciune porți, căci poamele a pomilor acelora | gustul amărăsc. Iară a ta otravă, gustul îndulcind, adecă pohtele trupului plăcînd, sufletul omori și otrăvești. Pentru care lucru tuturor de strigat iaste: „O, lume, ce ești miiare amestecată cu fiiare“!⁶²

18v

56. *Cu lumea, precum vreodată adevărat prieteșug vei lega, nu gîndi*

Lumea: Mult stau și de a ta scurtă și proastă minte mă mir: cum și în ce chip miiare amestecată cu fiiare a fi îmi dzici? Dară pre carii vreodăănăoară ai audzit să dzică: „o, că di-ar muri!, numai pentru urîtul lumii? Ha, știu că vei, precum mulți să află și pre mulți ai audzit, să dzici. Dară știu pentru ce. Nu doară că pentru răul mieu, ce pentru a lor de crieri puținătate necunoștință și a puțințelușe oarece bîntuiale nerăbdare și nesuferire. Iară cel întreg cu crierii și copt cu mintea, aceasta nice odăănăoară dzice, nici vreodată pomeneaste. Oare carele iaste acela ce ș-ar urî mamca — să nu dzic maica — căci precum ț-am și mai dzis, eu pre toți ca pre niște fii îi țiiu, ca pre niște prunci îi aplec și ca pre niște cuconi îi grijesc. Și într-acesta chip eu pre dînșii socotindu-i și de tot răul ferindu-i, oare în ce chip, în ce féliu și cine ar fi acela ce ari de mine a să despărți vrea — căci eu tuturor și în toate bună și blîndă | sint — și de bine, cine a să dezlupi ari pofti? Și de vréme ce-i iubăsc, iată dară că le sint priiatin — și care ari fi acela ce ari vrea de priiatinul său să să înstreinédză? Nime! Iată dară că de iubit și de îndrăgit sint.

19r

57. *Lumea este maica răutății și gazda tâlharilor*

Înțeleptul: O, cum și în ce chip mi te arăți că mă iubești și cum te dovedești tu singură (după greșita-ți socoteală) că ai fi vrednică de iubire, când fiecărui om i se întâmplă să știe și să cunoască, într-adevăr, că prietenia ta seamănă cu acei tâlhari numiți pe latinește *philetes latrones**, adică „tâlhari cu chip de prieteni“, care ies în calea drumețului și îl întâmpină cu vorbe dulci, ca și cum ar fi oameni buni și se fac tovarăși de drum cu el, căutînd însă prilej, dacă le vine la îndemînă, să-l omoare și să-l piardă pe acel biet călător căruia nici prin cap nu-i trece și își vede de drum fără să se ferească de ei cîtuși de puțin. Și așa, la timpul și locul potrivit, îl dau pieirii și morții pe nenorocitul acela ca pe un miel nevinovat, făcînd fără milă vărsare de sînge. Și totuși, tâlharii aceia sînt mai buni decît tine, și tu ești mai rea decît ei, pentru că eiucid trupul, iar tu sufletul. |

19v

58. *Lumea este mai rea decît tâlharii, pentru că tâlharii ucid trupul, iar lumea sufletul*

Lumea: Oh, vai mie, cum poți să mă compari cu tâlharii, cu ucigașii și cu oamenii cei răi? Atunci cum să nu te asemui și eu cu nebunii și cu cei fără de minte? Hai, judecă, oare ca hoții mă port eu? Căci tâlharii caută să-i ia omului tot ce are și să-l despoaie, pe cînd eu nu fac așa ceva, ci pe cei care locuiesc în mine îi umplu de toate din plin și mă străduiesc să nu le lipsească nimic.

59. *Poftele lumești, adormindu-l pe om, ca sirenele îl îneacă*

Înțeleptul: Ai prins, într-adevăr, arta subtilă, și multor oameni necunoscută, a sirenelor (pe care moldovenii** le numesc „fetele mării“), care înnebunind pe bieții corăbieri cu frumoasele, plăcutele și legănatele lor cîntece, îi adorm, și apoi — după cum spune

* *φιλαίταις λατρώνας*; cf. *Philetæ Hermesianactis Phanoclis vell.*, ed. N. Bach, Halis 1829 și Propertius.

** *οἱ μπόγδάνοι*.

57. *Lumea, maica răutăților și gazda tâlharilor iaste*

Înțeleptul: O, cum și în ce féliu precum mă iubești mi te arăți și încă tu singură pre tine — după a ta greșită socotială — precum să fii de iubit te dovedești? Dară adevărat că a tot omul a ști și aceasta a cunoaște să cade, căci prieteșugul tău unor tâlhari să asemănă, carii lătinează *filetes latrones* să chiamo, adecă tâlharii carii în chip de priiatini pre călătorie drumățului să arată, și ca cum ar fi oameni buni, cu cuvinte dulci pre călători tumpină și cu dînsul împreună la cale tovarăși să fac; însă cercîndu-și vrémea, ca îndămînă cădzîndu-le, pre săracul cel fără știre călătoriu și cel pentru dînșii fără de nice o pază mărgătoriu să-l ucigă și să-l prăpădiască; și așea vrémea și locul aflînd, fără de milă vărsare de sînge făcînd, pre săracul, ca pre un mieluşel fără de vină, morții și peririi îl dau⁶³. Însă acei tâlhari tot mai buni decît tine și tu mai rea decît dînșii, căci ei trupul, iară tu sufletul ucidzi. |

19v

58. *Lumea decît tâlharii mai rea, căci tâlharii trupu!, iară lumea sufletul ucide*

Lumea: O, vai de mine și de mine, cum tâlharilor, ucigașilor și oamenilor răi mă asameni! Dară cum și în ce chip și eu nebunilor și celor lipsiți de minte nu te voiu potrivi? Dară iani socotește: oare eu ca acei tâlhari fac? Căci tâlharii silesc ca pre om de toate de cîte are să-l lipsască și să-l pustiască. Dară eu nu așea, ce pre cei ce în mine lăcuesc cu de toate îi îmbișugesc, îi înmulțasc și nici una a le lipsi silesc.

59. *Poftele lumești ca sirinile, pre om adormindu-l, îl înniacă*

Înțeleptul: Adevărat, acest supțire și de mulți oameni necunoscut meștersug, de la sirine (acestora moldovénii „fête de mare“ lé dzic) l-ai luat; carile, cu ale sale frumoase, cuvioase și mângăioase viersuri, pre săracii de corăbiiari nebunindu-i, îi adormu, și așea — precum spune fabula — iale în corabie sārind, îi îmbrățășadză și în fundul luciului mării afundîndu-i îi coboară și fără véste îi înniacă⁶⁴. Ce tu, decît sirinile

povestea — sărind în corabie, îi îmbrățișează, îi cufundă și îi coboară în adâncul mării și îndată îi îneacă. Dar tu ești mai răufăcătoare decît sirenele, pentru că ele îneacă trupul, iar tu sufletul. Ce face însă călătorul înțelept? Își astupă bine urechile, ca nu cumva, auzind glasul sirenelor, să adoarmă, și așa, el trece printre cîntecele lor| ca și cînd nu le-ar auzi, și fugind prin vicleșug dintr-acea capcană care îi primejduia viața, scapă fără nici o piedică. Prin urmare, trebuie să procedez și eu la fel ca acel călător înțelept și bine chibzuit și, ca și dînsul, mi se cade să mă păzesc tare, încît locuind în tine să mă socotesc ca și cum nu aș fi în tine, și în felul acesta să mă dovedesc stăpîn pe mine însumi față de feluritele tale ispite.

60. *Toate înlesnirile fiilor veacului acestuia sînt zadarnice și ridicole*

Lumea: De vreme ce umbli cu o asemenea socoteală, să știi sigur că ești un naiv, pentru că eu nu mă străduiesc să fac vreun rău nimănui, nici nu mă lupt pentru primejduirea sau pieirea cuiva, ci dimpotrivă, mă lupt și mă nevoiesc ca toți să aibă îndemn și înlesnire în toate și în tot binele. După cum mărturisesc toți înțelepții mei, eu nu favorizez pe nimeni, nu înșel pe nimeni, nu alung din mine pe nimeni, ci tuturor le doresc binele, și cuprinzîndu-i pe toți ca pe copiii mei, pe cei mari, ca și pe cei mici, pe cei tineri la fel ca pe cei bătrîni îi îmbrățișez cu mare dragoste. Și nici nu-i ademenesc ca sirenele, precum spui tu din invidie, nici nu-i îneacă, precum bîrfești tu pe nedrept, ci ca un părinte bun gospodar, care,| precum pe fiul său întîi născut se silește să-l crească, așa se nevoiește și pentru cel din urmă, ca să-l vadă și pe el crescînd mare. La fel am și eu grijă deci de toți copiii mei, ca să nu-i lipsească nimănui nimic orice ar dori; iar dacă pentru asta tu mă consideri înșelătoare și răuvoitoare, să știe oricine că puțină minte ai.

20^r

tot mai de rău făcătoare, căci iale trupul, iară tu sufletul înnece. Însă înțeleptul călătoriu ce face? Își vîrtos urechile sale astupă, ca nu cumva glasul sirinelor audzind să să ațipască, și așa prin a lor cîntece, ca cînd n-ari | audzi cîntece, tréce; și dintru acea de viiață primejduitoare meșterșuguire cu amăgeală scăpînd, fără poticală hălăduiaște. Ca aceuia dară înțelept și bine socotitoriu călătoriu și mie a face și, ca dînsul, a mă păzi foarte mi să cuviind cade, ca în tine lăcuind, ca cum n-ași fi în tine să mă socotesc, și cu aceasta de ale tale îndivuri, în chipuri de amăgele, să mă scutesc.

60. *Toate îndemînările fiilor veacului acestuia, deșearte și vrédnice de rîs*

Lumea: De vréme ce cu aceasta socotială te slujești, cu bună samă bine să știi că prostateg ești, căci eu nemărui vreun rău a face silesc, nice spre primejdiia sau spre perirea cuiva mă nevoesc, ce mai vîrtos tuturor în toate, tot binele, îndămîna și toată lesnirea învoesc și nevoesc, precum toți înțelepții miei aceasta mărturisăsc. Nemărui fățarnicesc, pe nime amăgesc, pre nime urăsc, pre nime din mine izgonesc, ce tuturor bine le poftesc⁶⁵ și pre toți, cum pre cei mari, așa pre cei mici, în ce chip pe tineri, într-acel chip pe bătrîni, ca pre niște fii, cu mare dragoste cuprîndzindu-i, îi îmbrățăședz. Însă nu ca sirinele precum (pre pizmă) dzici tu, nici măgulindu-i ca să-i înnece, precum (pre strîmb) rău grăești tu, ce, precum un bun chivernisitoriu | părinte, precum pentru cel dintîi născut fiiu a-l crêște silêște, așa pentru cel mai pre urmă născut să nevoiaște, ca și pre acela mare crescut a-l vedea pohtêște. Așadară, și eu pentru toți fii miei nevoință pui, ca orice ari cére și orice ari pofti, nemărui întru nemică, nemică ceva să-i lipsască. Ce de mă pintru aceasta dară tu înșelătoare și de rău voitoare socotești, precum puțin ești la crieri tot omul să știe.

20^v

61. *Vai de acela care caută să afle ceva mai bun decît Dumnezeu*

Înțeleptul: Este adevărat acest cuvînt mincinos al tău pentru că și fiilor veacului acestuia — pe care tu îi numești fii ai tăi, iar ei la rîndul lor te țin pe tine drept mamă și, înșelîndu-se, te socotesc binefăcătoarea lor — li se pare că nimic nu le lipsește și că sînt îndestulați și înzestrați cu de toate. Dar, după cum socotesc eu — și nu numai eu, ci orice om întreg la minte va recunoaște aceasta — ei nu sînt plini de toate bunătățile și de toate bogățiile, ci, mai degrabă, sînt înconjurați de toată sărăcia și de tot răul. Să știe deci cu adevărat în chip sigur și fără greșală tot omul că aceia pe care tu îi numești fiii tăi și cărora spui că le dăruiești toate bunătățile și toate bogățiile nu sînt bogați, ci mai degrabă săraci; nu se află în bunătăți mari și sătui de toate, ci mai degrabă sînt niște sărmani și niște flămînzi, cum zice David în *Psalmi* [39,23]. Iar dacă vrei să știi și să înțelegi dreapta socoteală și buna chiverniseală, aceasta este: cel ce va fugi de tine și se va feri de toate bunătățile tale și care îl va căuta cu tot sufletul și cu inima întreagă pe Dumnezeu, acela nu va fi lipsit de nici un bine [*Ps.* 33,10]. Ascultă-mă, lume: oricît de sărac aș fi în Domnul, sînt mai bogat decît tine și decît toată avuția ta; ținîndu-mă de Domnul, oricît de slab aș fi, sînt mai tare decît tine și decît toată puterea ta, precum ne învață fericitul Pavel [2 *Cor.*, 12,9].

62. *Omul lăsat în voia lui, cu cît se va sui mai sus, cu atît va cădea mai rău**

Lumea: O, nesocotitule și între toate netrebnicule! Ia aminte și cugetă la tăria și puterea, la măreția și vitejia iubiților mei fii, care, fiindcă s-au slujit de mine, i-am încununat cu aceste neprețuite cununi și i-am încoronat cu frumoase diademe; pe aceștia, tu, cu socoteala ta simplă și rea, îi consideri săraci și necăjiți și îi numești bolnavi și neputincioși. Dar n-au cucerit oare unii dintre ei Africa, Asia, Europa, sau

* Cp. A. Wissowatius, *Stimuli virtutum*, 18 (*Divanul* III, 18).

61. *Vai aceluia carele ceva decît Dumnădzău mai bun a afla cearcă*

Înțeleptul: Adevărat iaste acesta al tău mințitoriu cuvînt, căci și fiilor veacului acestuia (pre carii tu „fii” îi numești și ei pre tine „maică” te au și de bine făcătoare precum să le fii, înșelîndu-să, te socotesc), nemică a le lipsi și cu toate îmbogățiți și îndestuliți a fi li să pare. Ce, precum eu socotesc — și nu numai eu, ce tot întregul la minte așea va cunoaște — că nu de tot binele și de toată avuțiia să fie bișugiți, ce mai vîrtos de toată sărăciia și de tot răul să fie cuprinși. Și cu adevărat și foarte fără de greș, tot omul să știe că acelora ce tu fiii tăi îi numești și precum toate bunurile și toate avuțiile le dăruiești, că nu bogați, ce mai vîrtos săraci, nu în bunătați mari și de toate sătui, | ce mai vîrtos measeri și flămîndzi, precum au cîntat David [*Ps.* 39, 23]. Iară dacă socotiala cea întreagă și chivernisala cea bună a ști și a pricepe vii pohti, aceasta iaste: că tot cela ce va fugi de tine și să va feri de tot binele tău și cu toată inema și cu întreg suflet pre Domnul va cerca nu să va lipsi de tot binele [*Ps.* 33, 10]. O, ascultă-mă, lume, că cu cît voiu fi în Domnul de sărac, decît tine și decît toată avuțiia ta sint mai bogat, și de Domnul țiindu-mă cît voiu fi de slab, decît tine și decît toată puterea ta sint mai vîrtos, precum învață fericitul Pavel [*2 Cor.* 12, 9].

62. *Omul în voia lui lăsat, carele mai sus să va sui, mai cu grea cădzătură va cădea*

Lumea: O, nepriceputule și în toate ticăitule! Ia-ți în minte și-ți pune în socotială tăriia și vîrtutea, mărimea și puterea iubiților miei fii, carii cu mine slujindu-să, cu de acēste neprețăluite cununi i-am încununat și cu înfrumșetate coronne i-am încoronat; pre carii tu, cu a ta rea și proastă socotială, săraci și measeri îi socotești, slabi și neputincioși a fi îi numești. Au nu unii Africa, Asiia și Evropa și, mai bine să dzic,

mai bine zis întregul glob pămîntesc şi bogăţiile acestor părţi ale lumii? Oare n-au sfărîmat unii falca leului şi n-au legat alţii marea cu lanţuri? Oare n-au transformat unii munţii în cîmpie şi au abătut alţii cursul râurilor, care, fiind prea adînci ca să poată trece cineva peste ele, le-au scăzut pînă într-asa măsură, încît nici genunchiul omului să nu se ude şi le-au prefăcut din mari în mici şi din adînci în neadînci? Oare n-au ridicat unii cetăţi minunate şi de nedescris pe care le-au înconjurat şi întărit cu ziduri înalte şi groase? Şi n-au dărimat alţii cît ai clipi din ochi oraşe mari, tari şi puternice ca acelea, n-au amestecat ei cu pulberea pămîntului coloanele cele înalte? Dar de ce să mai laud şi să mai spun faptele lor minunate unui nesocotit ca tine? Căci chiar dacă aş voi să tac faptele lor minunate şi de necrezut, ele singure arată aceasta şi le pun în văzul şi auzul fiecărui om, ca şi alte fapte ale lor (adică ale fiilor mei), necunoscute mulţimii, cum şi puterile şi bogăţiile nemăsurate şi nenumărate pe care, dacă nu poţi să le vezi cu ochii tăi, du-te la istoricii noi şi vechi, căci ei îţi vor arăta pe deplin toate lucrurile minunate şi slăvite pe care le-au făcut şi le-au desfăcut.)

63. *Cursul şi norocul lumii sînt ca roata cînd se învîrteşte*

Înţeleptul: Mă aflu într-o nespus de mare nedumescire, gîndindu-mă şi minunîndu-mă cu ce imnuri, cu ce laude, cu ce slavă să vestesc, să laud şi să slăvesc pe pictorul acela ager la minte, iscusit la socoteală şi desăvîrşit la învăţătură, care a redat pentru prima oară aievea şi a zugrăvit aidoma realităţii chipul şi înfăţişarea vieţii fiilor tăi; o, tu, minte frumoasă, desăvîrşită, mai iscusită şi mai ascuţită decît tăişul briciului, care ai asemănat lumea cu roata ce se tot învîrteşte în jurul osiei. Într-adevăr, zău, puternică şi cu adevărat fără minciună este comparaţia aceasta! Căci după cum partea dedesubt a roţii urcă în sus şi ajungînd la punctul culminant, unde ar trebui să stea chiar dacă nu prea mult, dar cît de puţin, totuşi,

toată a pământului rătundzală și acestor pomenite părți
 avuții au agonisit? Au nu unii falca leului | au despi-
 cat? Au nu alții marea cu lanțuțe de fier au legat?
 Au nu alții munții șesuri au făcut? Au nu unii apele
 din gîrlele lor au abătut, carile prea adîncă adîncime
 avînd, la trecerea lor nice genunchiul omului să nu să
 ude li-au făcut și din mari mici, din adînci neadînci
 li-au premenit? ⁶⁶ Au nu unii minunate și nepovestite
 cetăți au făcut și cu de zidiu înălțime și grosime prea
 groasă și prea înaltă li-au încungiurat și li-au întemeiat?
 Au nu alții cetăți mari, tari, puternice ca
 acestea în clipala ochiului li-au fărîmat și zimții cei
 înalți cu țarna temelii i-au amestecat? Și ce să mai
 laud și să le spui minunele lor cătră un nepriceput
 ca tine? Căci de aș și tăcea eu, macară iale singure ale
 lor preste minuni minunate fapte să arată, și prin
 ochiul și uréchea a tot omul să poartă, precum și alte
 ale lor (a fiilor miei adecă) în mulțime nenumărate
 și nemăsurate puteri și bogății, carele, de nu le poți cu
 ochiul privi, du-te la cei vechi și la cei noi istorici, că
 de toate și toate deplin îți vor arăta cîte minunate și
 slăvite au făcut și au desfăcut. |

63. *Vîrsta și norocirea lumii, ca roata cînd să învîr-
 tîște*⁶⁷

Înțeleptul: În mare mărime a mirării mirîndu-mă
 și uitîndu-mă stau. Cu ce cîntece, cu ce laude, cu ce
 slavă voi uita, voi lauda și voi slăvi pre acel
 suptire la minte, iscusit la socotială și întreg la chitală
 zugrav, carele de cît toți întîi aiave forma și chipul
 avuției fiilor tăi au șeruit și adevărat o au zugrăvit.
 O, frumoasă, întreagă și de cît simceaoa briciului mai
 ascuțită și mai iute minte, că roatei prin osie învîr-
 titoare o au asămănat. Și adevărat dară și dzău, foarte
 fără minciună, adevărat. Că precum partea roatii cea
 dedesupt să sue în sus și agiungînd în mijlocul cumpă-
 nirii (unde, de nu mult, macar cîtăvași puțintică vrème
 a sta s-ari cădea), nice minută macar adecă nice cît
 ari clipi ochiul nu să zăbăvește, ce din cumpăna mijlo-

nu zăbovește nici o secundă, adică nici cît ar clipi ochiul, ci din punctul culminant se învîrtește cu mare repeziciune spre partea de jos, astfel că partea pe care mai adineauri o vedeai urcînd parcă în aceeași clipă o și vezi coborînd, iar partea care se afla la punctul de echilibru superior iată-o acum în punctul inferior de echilibru. Și după cum ochiul aproape că nu poate să-și dea seama cînd urcă și cînd coboară roata și cînd face ea un înconjur, la fel este viața și cursul vieții fiilor tăi: mintea aproape că nu poate pricepe cînd se naște fiecare, ce face, cît trăiește și cînd moare. Și precum partea roții care urcînd de la pămînt în sus s-a ridicat deasupra și iarăși coborînd în jos ajunge dedesubt, acolo de unde se ridicase, tot așa și fiii tăi, ieșind din pămînt, cu timpul, tocmai cînd nu se așteaptă, se întorc iarăși în țărîna lor, și pentru o mică plăcere de scurtă durată, zadarnică și nefolositoare, în scurtă vreme mor în mod rușinos și dispar. Într-adevăr, sînt vrednici de plîns și de jelit pentru că pînă la urmă, după o viață fără de folos, murind trupește, ei mor și sufletește și devin moștenitori și locuitori ai focului nestins al gheenei. Mie în schimb, o, lume, fiind fiu al lui Dumnezeu dătătorul a tot darul desăvîrșit, ca vulturului mi se va înnoi tinerețea [Ps. 102,5].

64. *Caută să-ți lungești viața nu într-acest veac, ci în cel viitor*

Lumea: O, sărmane om, cum te-ai făcut maică minciunilor și izvor al cuvintelor deșarte? Cum se poate întîmpla una ca asta? Căci iată, sînt 7207 ani de cînd sînt făcută de Creatorul meu, și pînă acum oricîți oameni și cîți fii ai oamenilor au venit în mine, n-am văzut înnoindu-se tinerețea nici unuia. Nici despre bătrîni sau despre cei ajunși la vîrsta bătrîneții n-am auzit să se facă iar tineri și să se întoarcă la vîrsta tinereții. Doar pe tine, poate, mi se va întîmpla să te văd; dar, după cît socotesc, nici tu nu vei fi mai iscusit și mai vrednic decît ceilalți oameni — care de atîtea mii de ani au trecut în atîtea nenumărate mii de generații și care mai sînt încă și acuma în viață

cirii, spre în al giosului parte cu mare răpegiune să povîrîneşte şi aşea partea carea mai dineoarea o vedeai suindu-să în sus, acmu şi mai într-acel ceas o vedzi cuborîndu-să în gios şi partea carea era în mijlocul cumpănirii deasupra, iaste în mijlocul cumpănirii cei dedesupt. Şi precum ochiul a roatii samă cînd să sue, cînd să pogoară şi cînd face o învîrtejire a lua mai nu poate |, aşea viaţa şi vîrsta vieţii fiilor tăi, cînd să naşte şi cît trăiaşte, ce face şi cînd moare, minte a pricepe mai nu poate. Şi precum partea roţii carea de la pămînt s-au, în sus suindu-să, sculat, iarăşi în gios pogorîndu-să, de unde s-au sculat să supune, aşea şi fii tăi, de în pămînt eşind, iarăşi prin mai nepricepută vrême, iarăşi în ţarna lor să întorc. Şi pentru puţin-teluşe a puţintică vrême deşartă şi fără folos dezmierdare grozavă, în scurtă vrême mor şi să trec. Şi mai vîrtos adevărat de plîns şi de tînguit iaste că, după viaţă fără de folos, murind cu trupul, mor şi cu sufletul şi al gheenii nestînsului foc moştinitori şi lăcuitori să fac. Iar eu o, lume celui de toate darurile desăvîrşit dătătoriu domn fiiu fiind, „înnoi-să-vor, ca a hulturului tinereţele méle“ [Ps. 102, 5].

64. *Nu într-acesta veac, ce în cel viitor viaţa a fi să lungi siléşte*⁶⁸

Lumea: O, sărace oame, cum maică minciunelor şi izvor de cuvinte deşearte te făcuşi! Cum lucru ca acesta a fi să poate? Că eu sint de 7207 de ani, de cînd sint de stăpînul mieu făcută şi pînă acmu cîţi oameni şi cîţi fii a oamenilor au venit în mine, nice a unuia tinereţele să să înnoiască am vădzut, nice bătrîni sau la vîrsta bătrînéţelor | viind, iarăşi tînăr să să facă şi la vîrsta tinereţelor să să întoarcă, am audzit; ce doară numai pe tine de-mi va fi a te vedea. Însă, precît socotesc, nici tu vei fi mai di-a firea sau mai harnic decît alalţi oameni, carii de atîtea mii de ani, atîtea nenumărate mii de oameni s-au trecut şi cîţi acmu

— ca să spui că ar fi cu puțință ca tu să fii mai iscusit și mai vrednic decît unii din ei; dar dintr-o mulțime atît de mare de oameni cum de n-a putut nimeni să ajungă ca tine și să i se înnoiască tinerețea și să se facă din slab tare și din bătrîn tînăr? Decît numai dacă, așa cum ți-am spus mai înainte, te-ai făcut maica minciunilor și izvorul basmelor, căci bine socotesc și știu adevărat că nici tu nu vei trăi cine știe cît, mai mult decît ceilalți oameni.

65. *Viața veșnică n-are sfîrșit; străduiește-te deci nu să te faci din bătrîn tînăr, ci din păcătos, drept*

Înțeleptul: Nu așa, fățarnico, nu așa; ci ca praful înaintea vîntului [Ps. 2,4], așa de înșelătoare sînt și minciunile cuvintelor tale; am zis „înaintea vîntului“, adică înaintea adevărului. Și adevărate sînt vorbele mele că mise va înnoi tinerețea ca vulturului, că doar nu de la mine și nici din mintea mea le-am grăit. Dar acuzatorul tău și martorul meu este dumnezeiescul părinte David în psalm și de aceea, hai, ia aminte și ascultă| cuvintele mele pentru că dacă am spus că se va înnoi tinerețea mea — deși păcătos, am totuși această nădejde — nu este vorba numai de tinerețea mea, ci și de a tuturor aleșilor lui Dumnezeu; și n-am spus „s-a înnoit“ sau „se înnoiește“, ci am zis „se va înnoi“ (și acest lucru îl cred, și așa va fi); nici n-am spus că tinerețea se va înnoi prin reîntoarcerea zilelor, ci prin faptele bune și folositoare sufletului; și nu în veacul acesta al împărăției tale, ci în veacul și împărăția cerurilor, unde sufletul omului, învingîndu-se prin virtuți, nu va mai îmbătrîni niciodată. De vrei încă, adu-ți aminte de cuvîntul Domnului, unde zice: „Cinstește pe tatăl tău și pe mama ta dacă vrei să trăiești mult pe pămînt“ [Ex. 2,12]. Iată dar că faptele bune prelungesc viața și înnoiesc tinerețea nu numai în veacul ce va să vie și care este fără de sfîrșit, ci și într-acesta care are sfîrșit, mai ales că nu tu, ci cerul este patria noastră.

încă vii să află. Și dzici că poate să fii și tu mai de-a firea și mai harnic decît cîțiva, dară într-atîta somă de oameni, oare cum vrunul să să mai ca tine afle și să i să înnoiască tinerétele și din slab tare, din bătrîn tînăr să să facă? Ce numai precum mai sus ț-am dzis, că tu maica minciunelor și izvor basnelor te făcuși. Căci bine socotesc și adevărat știu că și tu măcar cu ceva mai mult decît alți oameni nu vei fi.

65. *Viața vécinică svîrșit n-are; nice din bătrîn tînăr, ce din păcătos drept a te face, nevoiaște*

Înțeleptul: Nu așa, fățarnico, nu așa, ce precum pravul înaintea vîntului [Ps. 1, 4], așa minciunoase minciunele cuvintelor tale înaintea <cu> vîntului ce am dzis, adecă înaintea adevărului. Și adevărat cuvintelor méle; că nu de la mine, nice din singură mintea mea am dzis că mi să vor înnoi ca a vulturului tinerétele, ce mai vîrtos pîrîși ție și martur mie pre dumnădzăescul părinte David, *Psal*[mul 102, 5]. Și ia dară în minte și pune în urechi | cuvintele méle, că căce am dzis că: „să vor înnoi tinerétele méle“, nu numai a méle (macară că păcătos sînt, numai acéia nedéjde trag), ce a tuturor aleșilor lui Dumnădzău. Nici am dzis că: „s-au înnoit“ sau: „să înnoesc“, ce am dzis că: „să vor înnoi“ și aceasta crede și cu bună samă așa va fi; nice tinerétele prin de-a doa oară întoarcerea dzilelor, ce prin bune și sufletului folositoare fapte să vor înnoi; iară nu în veacul sau împărăția ta, ce în veacul și împărăția ceriului, unde sufletul omului, prin bunătăți întinerindu-să, nice odănaoară va mai îmbătrîni. Încă de-ți vei aduce aminte de a Domnului cuvînt unde dzice: „Cinstéște pre tată-tău și pre mai-că-ta, de vei vrea să fii viu mult pre pămînt!“ [*Ex.* 2, 12]. Iată dară că bunele fapte nu numai în cea veac ce-i fără sfîrșit, ce și într-acest cu sfîrșit, viața lungéște și tinerétele înnoiaște. Însă mai vîrtos noao nu tu, ce ceriul moșie ne iaste.

66. *Nu nădăjdui în cele pe care le vede trupul,
ci în cele pe care le contemplă sufletul*

21r

Lumea: Cum să-ți spun și să te socotesc în toate mințile și cum să te număr printre cei înțelepți, de vreme ce tu crezi lucruri zvonite și nevăzute și te bizui pe lucruri viitoare și care abia de acum înainte au să se întâmple, asupra cărora te pronunți fără să le cunoști ce sînt, cum sînt și cînd se vor|întîmpla și în care nădăjduiești rămînînd în bezna ignoranței și a lipsei de învățătură? Eu, însă, cîte ți-am arătat și cîte ți-am spus ți le-am dovedit. De ce nu crezi tu cuvintele mele, ci crezi în cele ce vor să fie, în cele nevăzute, zvonite și de neînțeles? Dacă ai fi proroc, aș zice: „Acesta e proroc și cunoaște cele viitoare“. Cum însă nici proroc nu ești, ci un om ca și ceilalți oameni, și pentru că ești ca și ceilalți oameni, iată dar că nu cunoști cele ce vor să fie. Îmi mai spui apoi că la sfîrșitul acestui veac va fi așa și pe dincolo, iar tu nu poți ști nu numai ce va fi la sfîrșitul veacului, dar nici ce va fi sau ce se va întîmpla înainte sau după. Cu asemenea minte și cu astfel de socoteală, mintea ți-e în vînt și socoteala în nori, pentru că tu îți pui toată nădejdea și credința în cele viitoare și în cele care vor să fie. De aceea, lăsînd acum încăpățînarea, vino la mine, gîndește-te și vezi, bagă-ți în cap și înțelege că toate ale mele sînt adevărate, și aceasta nu numai pentru că ți le spun eu, ci pentru că așa sînt mărturisite și de alți înțelepți. Căci toate cîte ți le-am spus, iată că ți le-am pus și înaintea ochilor. |

24v

Nu fi deci îndărătnic și neîncrezător, ci supus și încrezător.

67. *Nădejdea credinciosului nu este zadarnică*

Înțeleptul: O, mare înșelătoare și cursă întinsă în negură ce ești! Ce cale largă și încăpătoare, dar acoperită cu gheață, îmi arăți și cu ce rafinată măiestrie (cunoscută însă omului rațional) mă înveți că ești demnă de crezare și deci să te cred. Însă cu aceste mincinoase înșelăciuni ale tale nu-mi vei amăgi sufletul și nici nu-mi vei clătina judecata; eu nu numai că nu

66. *Nu călea ce trupul vede, ce călea ce sufletul
privește, acelora nedejdiuiaște*

24r

Lumea: Dară cum îți voiui dzice sau cum te voiui
socoti să fii cu minte întriagă, sau cum cu cei înțelepți
te voiui număra, de vrème ce lucrurile spuse și nevădzute
credzi și pre căle viitoare și fiitoare te sprijenești și
pre căle carile ce sint cum sint | și cînd vor fi necunos-
cîndu-le le mărturisești și prin întunericul necunoștiinții
și neștiinții te nedejdiuești? Căci eu cîte Ț-am grăit,
cîte Ț-am spus Ți li-am și arătat; și cum alor méle
cuvinte nu te încredințedzi, ce celor fiitoare, nevădzute,
neaudzite și nepricepute te bizuești? Că de ai fi proroc,
aș dzice: „Acesta iaste proroc și cunoaște căle viitoare !”
Dară de vrème ce proroc nu ești, iată dară că ești un
om ca și alalți oameni, și de vrème ce ești ca și alalți
oameni, iată dară că căle fiitoare nu pricepi. Încă îm
spui că la sfîrșitul veacului acestuia va fi așa și așa
și tu nu numai căle de la sfîrșitul veacului, ce nice
mîine, nice mai apoi ce va fi și ce să va lucra nu poți
a ști⁶⁹. Iată dară că tu, cu aceasta minte purtîndu-te
și cu aceasta socotială slujindu-te, mintea ta iaste în
vînt și socotiala în nuori, de vrème ce toată nedějdea
și toată credința ta în căle viitoare și-n căle fiitoare
pui. Acmu dară, lăsînd pizma, vino la mine. Caută de
vedzi, ia aminte și pricepe că toate ale méle sint ade-
vărate; că nu numai căci eu îți spui, ce și de alții
înțelepți așa sînt mărturisite, căci toate cîte Ț-am spus,
iată că și denaintea ochilor | Ți li-am pus; și nu fii
pizmătariu și necredincios, ce următoriu și credincios.

24v

67. *Nădejdea credinciosului în zădar nu iaste*

Înțeleptul: Hai, prin ceață cu lațe și mare prilestiață
ce ești ! Cum largă și lată, însă cu ghiață căptușită
cale îmi arăți ! Și cu ce ascuțit (însă de omul cunoscă-
toriu priceput) meștersug, precum tu să fii credin-
cioasă și eu să te credz mă înveți ? Dacă cu acéstea
ale tale minciunoase înșelături inema nu-mi vei smomi,
nici cu gîndul mă voiui îndoi și nu numai să le credz,
ce nici ale audzi poftesc. Căce eu pre tine să te dovedesc
nu-mi trebuie, căci tu singură pre tine precum basne

le cred, dar nici nu doresc să aud de ele. De aceea, nu am nevoie să te combat eu, fiindcă tu însăși te dovedești a grăi basme, cu atît mai mult cu cît știu adevărat și înțeleg fără nici o greutate că toate lucrurile tale seamănă cu comediile care par a fi ceva și după foarte puțin timp sînt ca și cum n-ar fi fost. Tot așa ești tu, și lucrurile tale sînt aidoma unor comedii, tu însăși ești o comedie vătămătoare sufletului. Comediile pe care le fac oamenii nu dăunează nimănui cu nimic, doar că fac să ne trecem vremea fără folos; însă tu duci și trupul la tulburare, și sufletul la chin; ba mai mult, tu nu folosești nici aici, nici dincolo*, decît numai că prin sulilele, adică prin desfătările tale, îndulcești ochiul și rânești nevăzutele inimi, și nu numai inima trupului, ci și pe aceea a sufletului, a cărei rană nu are vindecare. Pentru acest motiv deci răbdînd voi răbda, adică nădăjduind voi nădăjdui spre Domnul, și nu mult timp, și nici cu zăbavă, căci nădejdea mea va fi împlinită. Pentru că mai mult decît toate, credința mea este nădejde, și prin adevărata credință nădejdea nu îmi va fi zdarnică. În felul acesta eu voi fi încununat mai frumos, căci am crezut cu toată inima și cu tot sufletul, fără șovăială, ceea ce am auzit, și cu adevărat am nădăjduit în ce mi s-a făgăduit.

68. *Spurcatele poște înmulțindu-se, pînă la urmă te îneacă în adîncul descurajării*

Lumea: O, rătăcitule și puțin știutorule, tu vrei să-mi spui mie și vrei să mă înveți pe mine? Sau vrei să zici poate că ești mai bătrîn de ani decît mine? Căci toate cele ce-mi spui tu că le-ai auzit eu le-am și văzut, și cîte voi mai vedea eu de aci încolo nici strănepoții tăi nu au să audă de ele! Să nu te faci că știi mai multe decît mine. Crezi oare că n-am văzut destui dintre cei ce aveau mintea ta, făcîndu-și aceeași socoteală ca și tine, care și-au pus speranța în lucrurile viitoare, și astfel, rămînînd doar cu nădejdea, au pierdut și bunătățile mele și nici n-au ajuns vreodată la cele

* ἄλλοῦ = „dincolo“, „pe lumea cealaltă“.

grăești te dovedești; mai vîrtos că prea cu adevărat știi și prea cu bună samă pricep, căci toate lucrurile tale, comediilor — carile oare ce a fi să par, iară preste puținel ceas ca cum n-ar fi fost să fac — să asămănă. Ce așeași hireși și tu și lucrurile tale comedii sint și așea tu mai vîrtos ești comedie stricătoare sufletului; căci comediile céle ce oamenii le fac nu strică cuiva ceva, fără cît zăbăvăsc fără dobîndă; iară tu și trupul aduci la tîngă și sufletul duci în muncă; și mai vîrtos nici aicea folosești, nici aiurea, fără cît numai cu sulile (dezmiardările adecă) | ochiul îndulcești și pre nevădzute inemile rănești; și nu numai inema trupului, ce și a sufletului, a căruia rană vindecare n-are. Pentru aceasta dară eu, răbdînd voi răbda, adecă nedejdiuind voi nedejdiui în Domnul, și nu mult, nice cu zăbavă, și nedějdea mea să va izbîndi. Căci decît toate mai vîrtos credința mea nedějde iaste; și așea, prin adevărata nedějde, nedějdea în deșert nu-mi va fi. Și pentru aceasta mai frumos mă voi încorona, căci cu toată inema și cu tot sufletul fără îndoință audzind am credzut și întru adevăr, după făgăduință, am nedejdiuit.

68. *Spurcatele pohte înmulțindu-să, pînă mai pre urmă în prăpastia oceanii te liapădă*

Lumea: O, amăgitule și puțin priceputule! Au tu mie vei să-m spui? Au tu pre mine vei să mă înveți? Au vei să dzici că ești la ani mai vechiu decît mine? Căci tu célea ce-m spui că li-ai audzit eu li-am vădzut și, și de acmu înaintea, cîte voi vedea eu nici străne-poții tăi nu le vor audzi. Nici te face tu denaintea mea mai mult știutoriu. Au n-am vădzut eu pre mulți cu a ta minte purtîndu-să și cu socotiala ta slujindu-să și în lucrurile fiitoare nedejdiuindu-să? Și așea, numai cu nedějdea rămîind, și de ale méle bunuri s-au scăpat, și nici odînaoară acéia ce au gîndit au agiuns, nice ce au cercat | au aflat, nice vrémea loc de căință i-au mai dat. Ce așea și aceia ca tine neascultînd fiind și folosi-

pe care le gindeau, nici n-au găsit ceea ce căutau,| și nu li s-a dat nici timp, nici loc de căință. Dar fiindcă au fost și ei neascultători ca tine și n-au vrut să audă cuvintele mele folositoare, de toate s-au lipsit și s-au depărtat. Vezi dar acum și ascultă-mă și crede-mă tot ce-ți voi spune; pentru că am să-ți spun cuvintele unui om mai înțelept decît tine, și într-adevăr mi se pare că, prin aceasta, te voi birui: „Cine a văzut spiritul omului urcîndu-se în sus sau spiritul animalului coborîndu-se în jos? Toți dintr-un loc au ieșit și într-un loc vor merge“ [Ecl. 3, 20—21]. Nici îndreptățirea nădejdiei tale ochiul nu a văzut-o și urechea n-a auzit-o. Să știi deci, cu adevărat, că în zadar te ostenești și degeaba nădăjduiești. Și măcar aceasta socotește: De vreme ce acel ce se află în mine și se servește de bunurile mele ieșind din mine (adică după moarte) n-a văzut nici un bine, atunci ce bine va mai găsi el sau ce fericire o să mai întîlnească? Știu eu că în marea-ți îndărătnicie vei răspunde că au găsit sau că vor găsi. Dar spune-mi, de unde-ți vine o încredere atît de tare sau care dintre cei ce au ieșit din mine, adică dintre cei morți, s-a întors, adică a înviat, ca să vină și să-ți spună că a găsit un alt bine mai bun decît| binele meu? Iată, eu nu doresc două mărturii de la tine, ci una singură. Dar sînt sigură că nu vei găsi răspuns, iar tu să fii convins că nădejdea ta este zadarnică.

69. *Omul drept nu va muri în veci*

Înțeleptul: Este adevărat că, în ce privește anii, ești mai bătrînă decît mine, în privința asta nu te contrazic; de-aceea te-ai și învățat să întinzi așa de multe și felurite curse, și cu ele i-ai prins în lanțurile tale pe mulți ca mine, care au slabă fire omenească. Adevărat ai spus că ochiul n-a văzut și urechea n-a auzit îndreptățirea nădejdiei celor care cred drept. Așa și este, căci pentru răbdarea celor pe care tu îi chinuiești crunt și fără milă în fiecare zi, în fiecare ceas și în tot chipul, stăpînul creației urmează să le dăruiască bunurile pe care nu le-au văzut și desfătările pe care nu le-au

toarele méle cuvinte neînțălegînd, de toate s-au scăpat și s-au depărtat. Și caută acmu dară de mă ascultă și ce-ți voi spune mă créde; căci voiu a unui decît tine mai înțălept om cuvînt să-ți grăesc și mi să pare — și adevărat iaste — că cu aceasta să te dovedesc. Că „cine au vădzut duhul omului suindu-să în sus sau a dobitocului coborîndu-să în gios? Toți dintr-un loc au eșit, într-un loc vor mérge“ [Ecl. 3, 20—21]⁷⁰. Nice izbîndirea nedejdii tale au vădzut ochiul sau au audzit uréchea, ce numai întru adevăr să știi că în zădar ostenință și în deșert nădéjde tragi. Că macar pe aceasta socotéște: de vréme ce cineva în mine fiind și cu ale méle bunuri slujindu-să și bine n-au vădzut eșind din mine (adecă după moarte), ce bine va să mai găscască sau ce fericire va să-l mai tîlniască? Dară știu că după a ta îndărăpnică pizmă, precum au aflat sau va afla, vei să dzici. Dară spune-mi, de unde pîna într-atîta ti-au încredințat? Sau cine dintr-acei ce din mine au eșit (adecă din cei morți) s-au întors (adăcă au învins) și precum alt bine mai | bun decît binele meu au aflat, să vie să-ți spue?⁷¹ Iată că eu nu doao, ce o mărturie îți poftesc. Ce precum nu vei afla, foarte adevărată sînt; și tu, iarăși, precum nedéjde ta în zădar să fie, adevărat să fii.

69. *Dreptul în véci nu va muri*

Înțeleptul: Adevărat că decît mine la ani mai véche ești; și la aceasta împotrivă nu mă puiu. Și pentru aceasta dară așea de multe și féliu de féliuri de lațuri a întinde ti-ai învățat și cu acélea pre mulți ca mine, de om slabă purtătoriu de fire, i-ai în lațurile tale vînat. Și încă adevărat ai grăit că izbîndirea nedejdii a bunilor credincioși ochiul n-au vădzut, nice uréchea au audzit, și așea iaste; că pentru a lor răbdare, carea tu în toate dzilele și în toate ceasurile în tot chipul cumplit îi fără milă chinuești, dărui-le-va stăpînul a toată facerea bunurile carele n-au vădzut și desfătările carele n-au audzit [1 Cor. 2, 9] și pentru

26v

auzit (1 Cor. 2, 9); și le va dăruî acestea pentru că nu s-au amestecat cu tine și au îndurat cumplitele tale cazne chinuitoare. Dar după două adevăruri ai adăugat și o minciună precum ți-e aproape mereu obiceiul, de aceea frumos te voi combate cu fericitul Pavel, acolo unde zice: „Să sporească întotdeauna în lucrul Domnului, știind că truda lor întru Domnul nu este zadarnică” [1 Cor. 15, 58]; și tot el spune iarăși că Domnul a făgăduit celor curați viața viitoare. Dumnezeu nu știe să mintă [Evr. 6, 18]; sau ai de zis ceva și împotriva acestor cuvinte mai puternice decât zidurile și decât temeliiile de marmoră? Oare nu mi se cuvine acum să sper cu tărie și fără îndoială, de vreme ce și Pavel este cel care mărturisește adevărata făgăduință a Domnului, Pavel, care, ca și Dumnezeu, nu știe să mintă? O, lume, călăuză oarbă; o, lume, plină de vicleșuguri și cursă pregătită; o, lume, bună de gură și grăitoare de minciuni! Cît de mult te căznești și cum te zbați să mă faci să cred prin lingușiri că vorbele tale sînt adevărate și că minciuni sînt cuvintele Domnului și ale credincioaselor sale slugi! Dar mai degrabă voi primi moartea decât să-mi pun în minte nu numai să fac, dar măcar să spun lucrul acesta. Ci iarăși, cu glas tare, voi zice: „Răbdînd voi răbda pentru Domnul [Ps. 39, 1] și nădăjduind voi nădăjdui în cuvintele adevărate ale slugilor sale, și neabătîndu-mă de la acestea, nădejdea mi se va împlini”. Iar pe tine, arătare deșartă și vis amăgitor, te voi socoti și te voi numi călăuză oarbă a celor care te urmează.

27r

70. *Cerînd cu deplină credință cele cerești, ți se vor da totodată și cele pămîntești*

Lumea: Deoarece nădăjduiești cu atîta tărie și te bizui pe multe lucruri viitoare și care abia de acum înainte urmează să se înfăptuiască, și nu crezi în cele ce vezi, ci în cele ce auzi, de ce dar în toate treburile tale și în toate acțiunile tale te folosești de înlesnirile mele? Mai întîi, de ce locuiești în mine? De ce mănînci bucatele și hrana mea? De ce aduni grîul și roadele țarinelor mele? De ce culegi roadele pomilor mei? De ce te îmbraci în veșmintele mele și, încingîndu-te,

că nu s-au amestecat cu tine și au ale tale cumplite munci chinuitoare suferit, le va da acéstea. Iară după doao, adevărat ai una minciună grăit, precum mai la toate așa ti-ai obiciuit. Și cu fericitul Pavel frumos te voi dovedi unde dzice: „A să îmbișugi în lucrul | Domnului pururea, știind că ostenința lor să nu fie în deșert în Domnul“ [1 Cor. 15, 58] și aiurea dzice: „Căci viiața fiitoare au giuruit Domnul (curaților); Dumnădzău a minți nu știe“ [Evr. 6, 18]. Au și împotriva acestor decît zidiurile mai tari și decît temeliia de marmure mai întemeiate cuvinte ai ceva a răspunde? Au nu mi să cade mie acmu tare și fără îndoință să mă nădejdiuesc, de vréme ce Pavel iaste carile mărturiséște adevărata a Domnului făgadă, carile, ca și Domnu-său, a minți nu știe? Ah, povață oarbă ce ești, lume! Ah, plină ce ești de meștersuguri și cursă întinsă ce ești, lume! Ah, spuitoare de basne și mărturisitoare de minciuni ce ești, lume! Cum silești și a mă face te cu lingușituri nevoești, ca cuvintele tale să fie adevărate și a Domnului și ale credincioase slugile Domnului să fie minciuni, să dzic. Pentru care lucru moarte voiui priimi, și aceasta, nu numai a face, ce nice a dzice nu o voi gîndi, ce iarăși cu glas mare voi dzice: „Răbdînd, voiui răbda Domnului și nedejdiuind, mă voi nedejdiui adevăratului cuvînt al slugii Domnului“ [Ps. 39, 1]; și dintru aceasta nepoticnindu-mă, după a mea nedéjde mi s-a izbîndi. Iară pre tine părere deșartă și vis de nălucire te voi socoti, și celor ce-ți |

70. *Cu întriagă credință céle cerești cerșind, împreună și céle pămîntești ți să vor da*

Lumea: De vréme dară ce pînă într-atîta tărie nedéjde ai și pre multe viitoare și fiitoare te întemeedzi, și nu céle ce vedzi, ce céle ce audzi credzi, căci dară cu ale méle lucruri în toate ale tale lucruri și chiverniséle te slujești? Întîi dară, căci în mine lăcuești? Căci hrana și bucatele méle mănînci? Căci pîinea și bivșugul țarinilor méle strîngi? Căci roadele poamelor méle culegi? Căci cu hainele méle te învești și încin-

te acoperi cu ele? De ce mulgi vaca mea? De ce aduni mierea albinelor mele? De ce ari ogorul cu boul meu? De ce semeni cu semințele mele? De ce umbli cu corabia mea pe mare și cu calul meu pe uscat? Și ce să mai lungesc vorba; pe scurt, precum ți-am mai spus și altădată: de ce te folosești de toate lucrurile mele? De vreme ce zici că eu nu sînt bună și nici binefăcătoare, pentru ce te gospodărești în tot chipul cu ele, părăindu-ți-se bune cele ce am? Toate cele pe care le faci știu eu de ce le faci: ca să nu-ți lipsească ceva mîine și ca să se înmulțească toate cu prisosință în casa ta. Să-ți mai spun încă un lucru, o, săracule cu mintea, pe care știu că nu-l vei tăgădui: | Oare nu te învață *Sfînta Scriptură*: „Nu te îngriji ce vei mîncă sau bea mîine“? [*Mt.6,25*]. Poți oare să tăgăduiești aceasta, sau poți să spui că nu-i așa? Desigur că nu! Atunci de ce trăiești fără nădejde? De ce umbli și nu stai? De ce te ostenești și te îngrijești de ale tale, dacă, după cuvîntul *Scripturii*, chiar de vei sta și nu te vei îngriji, mîine toate cele necesare ți le vei avea de-a gata și nu-ți vor lipsi? Acum trebuie să știi însă — și știind să-mi mulțumești — că eu sînt aceea care fac și dăruiesc tuturor tot binele și că, deși ești îndărătnic, îți fac parte și ție, ca și celorlalți, din bunătățile și din comorile mele, și îți adaug și mai multe la cîte ai. De aceea, recunoscînd aceasta, trebuie să-mi mulțumești.

71. *Dumnezeu nu te-a lăsat rob, ci stăpîn, de aceea tu să poruncești lumii, iar nu lumea ție*

Înțeleptul: Cuvîntul pe care mi-l înfățișezi se află, într-adevăr, în *Sfînta Scriptură*. Așa este, și eu cred în el. Mai amintește-ți însă că după ce atotputernicul Dumnezeu te-a plăzmuț în chip desăvîrșit pe tine și toate cele ce se află întru tine, adică pămîntul și tot ce produce el, marea și tot ce cuprinde ea, m-a zidit și pe mine din lut și din țărînă; pe tine te-a făcut cu cuvîntul, | însă pe mine el însuși m-a plămădit cu mîinile lui cele atotputernice, iar după aceasta, suflîndu-mi duhul său, m-a însuflețit, zicînd: „Adam, făptura mîinilor mele“ și [făcîndu-mă] după asemă-

gîndu-te te învălești? Căci vaca mea mulgi? Căci miiarea albinilor méle strîngi? Căci cu boul meu ari? Căci cu sămințile méle samini? Căci cu corabiia mea pre mare și cu calul meu pre uscat îmbli? Și ce să-ți spuiu mai îndelung, ce pre scurt: căci — precum ȋ-am mai dzis — cu toate ale méle te slujești? Și de vréme ce precum eu să nu fiu bună, nice făcătoare de bine îmi dzici, căci ale méle bune pârîndu-să în tot chipul cu dînsăle te chivernisești? Ce acéstea toate oricîte le faci, eu știu pentru ce le faci: pentru ca să nu-ți ceva mîne lipsască și mai mult în casa ta toate să să înmulțască. Și să-ți spuiu, săracule de minte, alta, carea știu că nu o vei putea tăgădui: | Au nu te *Svînta Scriptură* învață: „Nu te griji ce vei mînca sau ce vei bea mîne?” [Mt. 6, 25]. Au putea-vii aceasta tăgădui, sau putea-vii că aceasta nu iaste așa să dzici? Ba. Căci dară nu cu nedéjde trăești? Căci îmbli și nu ședzi? Căci muncești și te grijești? Că (după cuvîntul *Scripturii*) de vei și ședea și să nu te grijești, mîne toate acéstea ȋie trébnice nelipsindu-ȋi, vor fi gata. Acum dară, aceasta trebuie să cunoști și cunoscînd mie să-mi mulțamești: căci eu sînt tuturor în toate de tot binele făcătoare și dătătoare, și precum pre alȋii, așa și pre tine (macară că îndărăpnic ești), bunurilor și vistenrelor méle părtaș te fac și din cît ai, mai multe ȋȋi adaog. Și pentru aceasta cunoscînd trebuie, iarăși dzic, să-mi mulțamești.

71. *Nu rob, ce stăpîn lumii Dumnădzău ti-au lăsat; pentru aceasta tu pe dînsa, iară nu ea pe tine să stăpîniască*

Înțeleptul: Cuvîntul carele-mi arăȋi adevărat al *Svîntei Scripturi* iaste; și așa iaste și așa eu îl credzu. Însă ȋȋi adu aminte că după ce desăvîrșit ti-au Dumnădzău atoateputérnicul plăzmuit și toate în tine lăcuitoare ce să află, adecă pămîntul și célea ce el le naște, marea și toate plinirile ei au făcut, mai pre urmă de toate pre mine din lut și țărna | m-au zidit. Și ȋie au dzis și ti-au făcut, iară pre mine sîngur cu ale lui putérnice mîni m-au frămîntat, și după aceasta, suflîndu-m cu duhul său, m-au însuflețat, dzicînd: „Adam, zidi-

27v

28r

narea sa, el m-a înălțat domn și stăpîn peste toate cele ce sînt în lume, adică în tine, pe toate mi le-a dat mie și pe seama mea: oile, boii, chiar și peștii mării și altele și „m-a încununat ceva mai prejos decît îngerii” [Ps. 8, 6]. Pe scurt, pe mine m-a făcut stăpîn, iar pe tine slugă, poruncindu-mi mie să-ți poruncesc, iar ție să mă ascuți, și te-a lăsat în voia mea, ca să mă folosesc de tine după cum îmi place mie. Iată deci că nu eu ție, ci tu mie trebuie să mi te supui, și nu eu de tine, ci tu trebuie să ascuți de mine. Iar pentru că mi s-a dat de către atotdătătorul Dumnezeu atîta autoritate încît să folosesc cum îmi place lucrurile tale — dar spre cele bune — să nu socotești că dacă mă voi lăsa în nădejdea lui Dumnezeu cel ce mi-a dat nădejdea, îmi va lipsi ceva! Nu! Le voi avea într-adevăr pe toate din belșug și nu-mi va lipsi absolut nimic. Căci „cei care caută pe Dumnezeu nu vor fi lipsiți de nici un bine” [Ps. 33, 10] și iarăși, ascultînd de sfînta poruncă, voi osteni și în sudoare îmi voi agonisi hrana. Mai mult nu mă voi strădui numai pentru mine, ci și altora voi căuta să le fiu de folos și, mai ales, să le fac parte și altora din darul pe care mi l-a dat Stăpînul, pentru ca fructificîndu-mi talanții să realizez un cîștig și mai mare. Dar să realizez un cîștig, nu să umblu fără frîu în zadar și fără folos în petrecerile și dezmierdările care strică atît de mult trupului, ca și sufletului; ci lucrîndu-mi pămîntul, voi mîncea și eu și-mi voi hrăni și fratele. Căci cum m-aș mai numi om, și cum m-aș considera slugă credincioasă stăpînului meu, dacă — ferească Dumnezeu! — mi-aș cheltui darul și cîștigul cu spurcatele și desfrîinatele tale poftes! Căci aceasta nu numai ființele raționale, adică oamenii, vedem că nu o fac, dar nici animalele — ființele înzestrate cu simțuri — căci și ele arată una față de alta oarecare dragoste. Așadar, cum aș putea oare să ascult cuvintele tale viclene și coruptoare și să mă fac mai rău decît animalele neraționale, schimbîndu-mi natura omenească în natură nerațională? Aș ajunge mai rău decît animalele neraționale dacă te-aș asculta și aș face după cuvîntul tău. |

fea mînurilor mele !”⁷². Şi după aşănănarea lui şi preste
 toate cîte fiitoare în lumea — în tine adecă — stăpîn
 şi domn m-au înălţat, toate pre mînă şi pre samă
 mi-au lăsat: oile, boii, încă şi peştii mării şi alalte
 şi „cu oarece puţinţel mai gios decît îngerii m-au încu-
 nunat“ [Ps. 8, 6] şi cu un cuvînt să-ţi dzic, pre mine
 stăpîn — pre tine slugă, pre mine poruncitoriu — pre
 tine ascultătoriu a fi au poruncit, şi în voe lăsîndu-
 mă, precum mi-a fi voia, aşea să mă cu tine slujăsc.
 Iată dară că nu eu ție, ce tu mie eşti suppusă, nice eu
 pre tine, ce tu pre mine a asculta trebuie. Şi pentru
 căci de la a toate dătătoriu Dumnădzău pînă într-atîta
 pozvolenie mi s-au dat, pentru acéia cu lucrurile tale,
 precum îmi va plăcea aşea mă voi sluji, însă spre céle
 bune. Nici să gîndeşti că de mă voi lăsa în nedéjdea
 aceluia ce mi-au dat nedéjde, Dumnădzău, îmi va
 lipsi ceva. Ba. Adevărat toate deplin voi avea şi una
 macară nu-m va lipsi, că: „ceia ce cearcă pre Dumnă-
 dzău nu vor fi lipsiţi de tot binele“ [Ps. 33, 10] | ; ce
 iarăşi a lui poruncă svîntă ascultînd, voi munci şi
 în sudori voi agonisi hrana mea. Însă iarăşi nu numai
 pentru mine voi sili, ce şi altora voi nevoi a le folosi ;
 şi mai vîrtos ca şi pe alţii darului mieu, de la stăpînul
 mieu dat, părtaşi să-i fac, şi neguţitorînd talanţii
 miei, mai multă dobîndă să fac. Însă, dobîndă făcînd,
 nu în deşerte şi a fără folos mult trupului şi sufletului
 stricătoare desfătări şi dezmierdări să mă desfrînedz ;
 ce lucrînd pămîntul mieu, voiui mîncea şi eu şi pe fra-
 tele mieu voiui hrăni. Că mai vîrtos ce om m-aşi numi,
 sau cum driaptă slugă Domnului mieu m-aşi socoti,
 cînd în spurcate şi fără zăbală desfrînate alintăturile
 tale darul şi cîştigul mieu aş cheltui ? Să nu dea Dumnă-
 dzău ! Că aceasta nu numai dobitoacele sămăluitoare
 (adecă oamenii), ce nici dobitoacele simţitoare vedem
 că nu fac (căce şi iale una cătră alaltă o dragoste arată).
 Ce iată dară eu cum voiui réle şi stricătoare cuvintele
 tale asculta şi mai rău decît dobitoacele să mă fac şi
 firea cea omeniască să o schimb pre firea dobitociască ?
 Şi încă decît dobitoacele mai rău, de voiui asculta şi
 voiui face după cuvîntul tău !

72. *Dumnezeu, care le poartă de grijă păcătoșilor, cu cât mai mult le va purta celor drepți?*

Lumea: Acum văd cum cauți să găsești multe cuvinte, deși fără nici o socoteală, ca să-mi răspunzi. Dar vreau să te întreb și eu, pentru că spui că citești *Sfînta Scriptură*, oare nu zice aceasta într-un loc: „Ia aminte la păsările cerului, că nici nu ară, nici nu seamănă și hrana nu le lipsește?” [*Mt. 6, 26*]. Acum dar de ce vrei să te arăți neascultător față de *Sfînta Scriptură*? Cum de calci porunca lui Dumnezeu, nescotind-o, și te căznești și te lupți în tot felul? Ari, semeni, vînezi, lucrezi și așa mai departe? De ce nu te lași pe nădejde, și atunci aș vrea să te văd cum vei trăi? Atunci vei cunoaște cât sînt eu de bună și cât sînt de bune bunătățile bunătății mele.

73. *Nu celor leneși, ci celor harnici le dă Dumnezeu darurile sale*

Înțeleptul: Cu acest raționament înșelător vrei deci să mă amăgești și să-mi demonstrezi că fac rău pentru că ar, semăn și îmi agonisesc hrana cu o osteneală dreaptă? Dar nu socotești — sau chiar dacă socotești, numai te prefaciă că nu — ce ordine înțeleaptă, frumoasă și de mintea omenească nepricepută a stabilit Dumnezeu, cel slăvit în vecii cei fără de sfîrșit? Căci precum ți-am mai spus, lăsîndu-mă peste toate acestea stăpîn și căpetenie cum lași unui împărat slugile pe care le are, |
29v
toți așteaptă să mănînce pîinea mea. Și după cum eu primesc de la împăratul meu — adică de la Dumnezeu — toate în dar și fără vreo plată, să le dau și lor la fel în dar și fără plată, cu atît mai mult cu cît pentru mine, adică pentru om, au fost făcute toate spre slujirea și înlesnirea lui. De aceea și slugile mele trebuie să se hrănească din rămășițele bucatelor mele. Să știi, deci, că acolo unde zice *Scriptura* despre păsări că nu seamănă și nici nu seceră, și totuși Părintele ceresc le hrănește, e vorba despre săraci, care nu pot nici să semene și nici să secere, dar care trăiesc datorită celor ce ară și seamănă. Și adu-ți aminte și de alt loc unde spune *Scriptura*, prin gura credincioasei

72. *Dumnădzău grijea păcătoșilor avînd, cu cît mai vîrtos a dreptîlor va avea!*

Lumea: Acum văd că tu multe cuvinte, însă fără socotială cuvinte, a răspunde vei afla. Dară însă voi să te întreb, de vrîme ce dzici că *Svinta Scriptură* citești: au nu dzice într-un loc: „Ia aminte paserile ceriului, că nice ară, nice samănă și hrana nu le lipsește”? [Mt. 6, 26]. Acum dară, căci tu de *Svinta Scriptură* neascultătoriu te faci și căci poronca Domnului nesocotindu-o o calci și în tot chipul te silești și te nevoești — ari, sameni, vînedzi, lucredzi și alalte — și căci nu te lași pre nedějde? Și atuncea să vedzi cum vei trăi; atuncea vei cunoaște cît sînt eu de bună și cîte sint de bune bunurile bunătăților méle.

73. *Nu celor leneși, ce celor ostenitori Dumnădzău darurile sale dă*

Înțeleptul: Au cu aceasta a ta amăgealnică socotială să mă amăgești și precum că ceva rău fac vei să-mi arăți căci ar, samăn și cu muncă driaptă hrană îmi agonisăsc? Dară aceasta nu socotești — au adevărat că, deși socotești, te faci a nu socoti — că Dumnădzău, în véci fără svîrșit luădatul, cît de înțeliaptă, frumoasă și de mintea omeniască nepricepută au orînduit tocmală? Că precum ț-am și mai dzis că, pre mine acestora tuturor stăpîn și mai mare lăsîndu-mă, precum

29v la un împărat oricîte slugi ari avea | toate a lui pită a mînca așteaptă, și precum eu, de la împăratul meu Dumnădzău în dar și fără alt preț iau, așea lor în dar și fără plată să le dau; mai vîrtos că pricina mea, adecă a omului, alalte toate s-au făcut pentru slujba și pentru lesnirea lui. Pentr-acéia și slugile meale din rămășițele fărămușilor méle să hrăniască. Deci să știi că unde dzice *Scriptura* pentru pasiri că nu samănă, nice ară și părintele cel ceresc le grijește, va să dzică pentru cei săraci carii a ara putére n-au, nice a sămăna pot, carii prin pricina celor ce samănă și ară să hrănesc. Și-ți adă aminte unde mai dzice *Scriptura* prin rostul credincioasei hananécii „căci și cîinii să hră-

30r

cananeence, că „și cîinii se hrănesc din fărîmiturile ce cad de pe mesele stăpînilor lor” [Mc. 7, 28]. Așadar, și eu arînd și semănînd, se hrănesc atît păsările cerului din prisosul țarinei mele, cît și cîinii din fărîmiturile de la masa mea. Dar nici păsărilor în cuibul lor, nici cîinilor care șed în culcușul lor nu le vine hrana în gură, ci păsările și-o agonisesc zburînd, iar cîinii umblînd și mirosind, căci ei caută hrana lor, nu hrana îi caută pe ei. Așadar, acele animale neraționale, care se conduc numai de simțuri*, se luptă pentru hrana lor; | iar eu, fiind și rațional și conducîndu-mă în același timp și de simțuri, cu ce îi greșesc lui Dumnezeu de-mi voi căuta hrana? Mai cu seamă că el singur, dintr-așa bogată milă, a poruncit pămîntului să facă semințele, să încolțească, să crească și să dea roade spre hrana mea. Iată de ce mă voi strădui pururi de aceasta, căci nu celor leneși și trîndavi, ci celor harnici și sîrguitori le-a dăruit Dumnezeu bunătățile sale, precum a zis: „Bate și ți se va deschide, cere și ți se va da” [Mt. 7, 7].

74. *Omului îi este dat să înfrunte toate primejdiile din lume*

30v

Lumea: Acum după mintea ta necultivată și socoteala ta rătăcită îmi dau seama că ai să spui că în mine sînt toate relele, greutățile, neorînduielile, chinurile, nenorocirile și răsturnările și, așa cum aiurezi, că eu aș fi mai rea decît toate relele și mai amară ca tot amarul, că în mine nu se găsește nici un lucru bun și nici o bunătate, nici odihnă, nici liniște, nici pace sau înlesnire, ci în toate numai răutate și, comparîndu-mă, cu tot răul mă asemuiești. O, sărmane și de trei ori nenorocitul! O, smintitul și descreieratul, cum poți una să spui și să mărturisești, și alta să urmărești și să poțestești? Dar dacă sînt atît de rea și de cumplită, atît de amăgitoare și de sălbatică precum spui tu, cu inima ta nedreaptă și cu buzele tale mincinoase, | atunci de ce locuiești în mine? Și

* ἄλογα ζῶα ὄντας αἰσθητικά = „fiind ființe neraționale înzestrate cu sensibilitate”.

nesc din fărămuşurile ce cad de pe masa stăpînului“ [Mc. 7, 28]; aşadară, eu arînd şi sămănînd, şi paserile ceriului din rămăşiţa ţarinii şi cîinii din fărămuşurile pîinii mele să hrănesc. Nice paserile în cuibul lor, nice cîinii în stratul lor şedzînd, le vine hrană la gură, ce paserile cu zburarea şi cîinii cu îmblarea şi cu adulmăcarea hrana îşi agonisesc; şi ei pe hrană, iară nu hrana pe dînsele cearcă. Acmu dară, acéle purtătoare de duh nesimţitoriu⁷³ fiind, spre a lor hrană să | nevoesc; dară eu, purtătoriu de duh simţitoriu fiind, de voi cerca hrana mea, lui Dumnădzău ce greşesc? Mai vîrtos că el singur, dintr-a lui preabogată milă, pămîntului au poruncit să criască sămînţe, să dea roadă spre a mea hrană. Şi pentr-aceasta totdeauna mă voi nevoi, că nu celor léneşi şi trîndavi, ce celor nevoitori şi ostenitori au dăruit Dumnădzău bunurile sale, precum au dzis: „Bate şi ţi să va deschide, cére şi ţi să va da“ [Mt. 7, 7].

74. *Cîte fortune în lume sînt, toate omului a le trage îi iaste*

Lumea: Acmu dară, după a ta proastă minte şi rătăcită socotială, cunosc că vei să dzici precum cîte răutăţi, cîte greutăţi, cîte răscoale, cîte nevoi, cîte bezciscicii şi cîte blăstămăţii, toate în mine sînt şi, după cum buigueşti, eu să fiu mai rea decît tot răul şi mai amară decît tot amarul: nice bine sau bunătate, nice odihnă sau aşedzare, nice îndemînă sau lesnire în mine să află, ce numai în toate, tot rea şi tot răului potrivindu-mă, mă asameni. O, sărace şi de trei ori mişelule! O, streinule de minte şi lipsitul de crieri! O, cum una grăeşti şi mărturiseşti, şi alta cei şi pofteşti! Dară de vrème ce (cum dzici tu cu acea inemă strîmbă şi cu acéle budze minciu-|noase) sint aşea de rea, aşea de cumplită, aşea de amăgitoare şi aşea de aspră, căce în mine lăcueşti? Şi adevărat ştiu că şi ca viiaţa într-această lume Dumnădzău să-ţi lungească te rogi. Şi încă cu bună samă mai ştiu că de ti-ai şi

știu adevărat că te rogi lui Dumnezeu ca să-ți lungească viața în această lume și știu și mai sigur că, dacă ai fi convins că ai să intri în rai și dacă te-ar lăsa în voia ta și te-ar întreba ce dorești: să mori și să mergi în rai, sau să te lase să trăiești în această lume, pare-mi-se — și ce zic doar că mi se pare — tu ai renunța într-adevăr la rai și te-ai ține de mine și ai privi spre rai cu ochi răi, iar spre mine cu ochi buni, și, pe scurt, m-ai alege mai degrabă pe mine decât raiul.

75. *Pentru omul cunoscător, lumea aceasta este iad și supliciu*

Înțeleptul: Este adevărat și sigur că tu posezi toate însușirile rele pe care ziceai mai sus că ți le atribui eu, și așa trebuie să te știe toată făptura și toată firea omenească, pentru că, fără îndoială, așa ești. Desigur că mă rog lui Dumnezeu să trăiesc cât mai mult în tine și în mijlocul răutăților tale, dar nu pentru că te-aș iubi sau aș avea vreo poftă deosebită de tine sau de podoabele prin care ți se vede goliciunea, ci pentru ca, trăind cât mai mult în chinurile răutăților tale, prin relele tale să mă fac bun. Să știi, cu adevărat, că eu| așa te socotesc și cu aceasta te asemăn, lume: tu ești focul, trupul meu, oala, iar sufletul meu, aurul. Și după cum cu cât fierbe aurarul mai mult aurul în oală cu atât iese mai curat, așa și eu pentru acest motiv mă rog în toate și pentru toate slăvitului Dumnezeu să-mi dăruiască să trăiesc în tine timp cât mai mult, ca astfel, cu cât mă voi chinui mai multă vreme și mă voi arde mai groaznic în cumplitul tău foc, cu atât mai frumos să mă împodobesc cu o cunună mai mândră; după cum spune și Pavel, vasul ales al lui Hristos: „ca prin foc“ [1 Cor. 3, 15]. Pentru care cuvînt, cu o socoteală rătăcită papistașii spun cum că în lumea de dincolo ar exista un foc curățitor, pe care în limba lor îl denumesc *purgatoriu*. La aceasta și împotriva acestei păreri vă răspund, ție, ca și papistașilor, că în locul amintit nu spune fericitul Pavel că ar exista un al treilea loc deosebit, adică purgatoriul, pe lângă rai și iad, ceea ce nici Biserica noastră

adevărat că ești să mergi în raiu și de ti-ari lăsa în voia ta și să te întrebe: „Voia ți-i să mori și să mergi în raiu, au să te într-această lume a trăi las?” — pare-m (și ce dzic că-mi pare?) că adevărat de raiu te-ai lăsa și de mine te-ai apuca și spre raiu cu ochi răi, iară spre mine cu ochi buni ai căuta; și mai pre scurt: mai bine pre mine decît raiul ai alége.

75. *Cunoscatoriului om lumea aceasta muncă și iad îi iaste*

Înțeleptul: Prea cu adevărat și cu bună samă că cîte tituri de răutăți ai pomenit căci dzic eu că le ai, așa iaste; și într-acesta chip toată zidirea și toată firea omeniască să te știe. Căci, fără altă de socotință îndoială, așa ești; și adevărat și în tine și între răutățile tale mai mult a trăi lui Dumnădzău mă rog. Însă nu ca doară pentru că vreo dragoste sau vreun libov spre tine sau spre dezbrăcate podoabele tale am, ce ca mai mult între chinurile răutăților tale trăind, prin răutăți bun să mă fac. Și încă cu adevărat în știre să-ți fie | că eu pre tine într-acesta chip te socotesc și cu aceasta te potrivăsc, lume: tu adecă ești foc, trupul meu oală și sufletul aur. Și precum zlătariul cu cît mai mult în oală fiiarbe aurul, cu atîta mai lămurit iasă, așeadară eu, pentru aceasta în toate și de toate slăvitului Dumnădzău mă rog, ca mai mult în tine a viețui vrème să-m dăruiască; și așa precît prin mai multă vrème mai mult pedepsindu-mă și de cumplit focul tău groznic ardzindu-mă, cu atîta mai de frumoasă cunună, podoabă, să mă spodobăsc. Precum și a lui Hristos alesul vas, Pavel, grăiaște că „ca prin foc” [1 Cor. 3, 15], la care cuvînt, cu greșită socotială dzic papistașii, precum în céia lume să fie un foc curățitoriu căruia cu limba lor *purgatorium* îl număsc. Ce la aceasta și împotriva acestuia cuvînt, precum fie, așa papistașilor, răspund că nu dzice acolo fericitul Pavel precum iaste deosăbit al treile loc, adecă raiul, iadul și *purgatorium* (căce nice Besé-rica noastră aceasta priiméște), ce numai doao locuri:

nu admite, ci numai două locuri: raiul și iadul; de purgatoriu nepomenind nici Biserica răsăriteană, nici vreo altă *Sfântă Scriptură*. Prin cuvintele „ca prin foc“ te numește pe tine foc și arată că dreptii, umblînd în tine, | umblă ca prin foc, și din focul tău ies curățați și purificați ca aurul. Așadar, tu pentru mine ești acum un foc curățitor și, cu cît voi trăi mai mult în tine — după cum ți-am mai spus — dar nu după plăcerea ta, ci după porunca lui Dumnezeu, cu atît voi ieși mai fericit și vrednic de un dar mai mare. Să mai știi că, în veacul acesta, tu ești foc curățitor pentru trupurile omenesti (pentru că nu există altul în lumea de dincolo, cum susțin în zadar papistașii). Deci pe cei cu mintea întreagă i temători de Dumnezeu, dacă se feresc de tine și de desfătărilor tale, îi dai afară spre veacul cel fără de sfîrșit mai luminoși, mai curați, mai vrednici de laudă și mai fericiți și, deși ești rea, tu devii pentru ei bună și folositoare. Iar pe cei slabi la minte și săraci cu știința, care uitînd de legile Domnului și Dumnezeului lor se lasă pradă dezmierdărilor și desfătărilor tale și se încurcă în feluritele tale pierzării, tu îi izgonești săraci și goi de tot binele, și nu-i lași numai cu atît, ci din cauza ta îi faci și moștenitori ai gheenei. Și precum cei dreپți, fericiți, plini de tot darul desăvîrșit și împodobiți vor moșteni împărăția cerurilor, așa | cei nedreپți și păcătoși, care nu au cunoscut în viață răul și nici vreun fel de amărăciune, vor moșteni în iad și în gheena, în focul pregătit Diavolului și slugilor lui, în vecii cei fără de sfîrșit, cumplita și nesuferita muncă de unde răscumpărare și iertare nu există niciodată.

76. *Dacă te vei împotrivi vitejește lumii, adică Diavolului, vei birui*

Lumea: Te rog acum, dulcele și iubitul meu prieten, pentru numele lui Dumnezeu, deoarece am început și eu să-mi dau seama că vorbele tale nu sînt vorbe de ocară și că oricît m-aș împotrivi ție — deși aș avea și eu ce să-ți răspund — nu voi putea totuși să te birui, nici nu voi putea răbda să trag într-un jug cu tine; în numele viului Dumnezeu, te conjur să-mi spui drept,

raiul, iadul; iară de *purgatorium* nice Besérica Răsăritului, nici altă *Svintă Scriptură*⁷⁴ pomeneste, ce numai „ca prin foc“, adecă pe tine te numeste foc și dreptii în tine | îmblînd, ca prin foc îmblă și ca prin foc, din tine, ca aurul es curați și lămuriți. Așeadară, tu mie acmu foc curățitoriu în ești și cu cît în tine mai mult — precum am mai dzis mai sus — voiu trăi (însă nu după a ta poftă, ce după a lui Dumnădzău poruncă), cu atîta mai fericit și de mai mare dar vrédnic voiu eși. Așeadară, să știi că tu, într-acest veac, trupurilor omenesti foc curățitoriu ești (iară nu altul în céia lume cum brudesc papistașii), ce pre cei cu minte întriagă, temătorii de Dumnădzău, de să feresc de tine și de desfătările tale, mai luminoși, mai curați, mai lăudați și mai fericiți cătră veacul cel fără de sfîrșit îi scoți. Și tu fiind rea, lor bună și de folos te faci; iară pre cei slabi la minte și ticăloși cu firea, carii poruncile și legăturile Domnului și Dumnădzăului lor uitînd, spre a tale dezmiardăciuni și desfătări să dau și cu toate féliurile tale de slobodzenii să îngurluesc, pre aceia săraci și goli de tot bine izgonindu-i, nu cu atîta îi lași, ce — prin pricina ta — și gheennii moștenitori îi faci. Și precum cei drepti, fericiți și plini de tot darul desăvîrșit și împodobiți a ceriurilor împărăție, așea cei | nedrepti și păcătoși, deșerti de tot binele, plini de tot răul și amarul, a iadului și gheennii, Satanii și slugilor ai gătit foc; și multă, fără sfîrșit, în véci cumplită și nesuferită muncă vor să moșteniască, a căroră răscumpărare și vreodată ertare nu iaste.

76. *Împotriva lumii, adecă a Diavolului, vitejește de vei sta, birui-l-vei*

Lumea: Mă rog dară acmu, dulcele și iubitul meu priiatin, pentru numele lui Dumnădzău, de vréme ce și eu am început a cunoaște că cuvintele tale cum nu sînt réle și eu oricît împotriva ta m-aș pune (macar că și eu am a-ți răspunde), să te dovedesc nu voiu putea, nice cu tine într-un giug a trage voiu birui⁷⁵; numai iarăși te pre numele viului Dumnădzău giur

pentru că eu însămi nu sînt în stare să mă cunosc ce sînt și cum sînt, iar de cînd mă cert și discut cu tine, mintea mea parcă ar fi intrat în Labirintul cretan, și nu sînt capabilă să găsesc nicăieri vreo cale sau vreo ieșire, deși am căutat multe. Și de vreme ce Dumnezeu atotefăcătorul nu te-a făcut piatră, lemn sau vreun alt fel de animal fără de simțire, ci om înzestrat cu minte și cu socoteală și te-a înnoit cu duh dumnezeiesc, iarăși zic și te rog, spune-mi, ce fel de răutate și ce fel de bunătate am; și de cînd trăiești și umbli tu prin mine, n-ai găsit nimic să-ți placă și nimic vrednic de tine? Iar dacă, după cum îți spun, vei găsi și îți va plăcea totuși ceva, fie-ți, iubitule, slobod și îngăduit, ia și fă orice vrei. Dar dacă nu găsești nimic care să-ți placă, nici eu n-am să te constrîng cu de-a sila sau cu vreo supărare să-ți placă. Oare am eu vreo putere să te supăr cu asemenea lucruri? Iar dacă nu vrei să te împrietenești cîtuși de puțin cu mine și cu bunătățile mele, nici să mă lauzi, cel puțin taci, ține-ți gura și nu mă disprețui în fața tuturor. Îți spun și te rog, iarăși, taci, pentru că știu că tăcerea e lăudată de oamenii înțelepți.

77. *Trupul este asemănat cu lumea, iar sufletul cu cerul*

Înțeleptul: Pentru că m-ai conjurat în numele marelui Dumnezeu ca să-ți scot la vreun drum și la vreo ieșire mintea ta aceasta, pe care ți-ai vîrît-o în Labirintul cretan, am să-ți spun multe, cu bucurie și adevărat, și n-am să rîd de tine. Tu ești creația și făptura veșnicului împărat, înfrumusețată întru toate podoabele tale — pentru că Dumnezeu nu face nimic urît sau displăcut — desăvîrșită întru toate, în decurs de șase zile, după cum scrie Moise, cel mai vechi dintre toți istoricii. | Tu ești numită *macrocosm*, prototip și model al *microcosmului*, adică al omului; de aceea toate podoabele care se găsesc în tine pot să se explice ca fiind ale omului și toate cele ale omului ca fiind ale tale. Astfel, mai întîi în tine este lumina, care corespunde la om cu credința, în tine este tăria de deasupra, adică cerul, care la om este nădejdea, în

să-m spui pe drept ; că nice eu ce sînt și cum sînt a mă ști nu pot, și cu tine de cînd mă gîlcevăsc și desputații fac, mintea ca cum mi-ar fi intrat în Lavirinthul Critului, și nice într-o parte vo cale sau deschidere — macar că mult am silit — a afla sint harnică. Ce de vrème ce Dumnădzău atoateziditoriul nu piatră sau lemn sau altăceva din dobitoace nesimțitoare, ce om cu minte și cu socotială ti-au făcut și cu duh dumnădzăesc ti-au prefăcut, iarăși dzic și te rog, spune-m, ce féliu de răutate | și ce féliu de bunătate am, și de cînd viețuești și îmbli în mine ceva să-ți placă și de tine vrédnic nu ai aflat? Și, precum dzic, de vei afla și de va ceva plăcea de tine, iubitule, neoprit și neapărat îți iaste și ce-ți va fi voia, acéia ia și fă. Iară de nu vei ceva să-ți placă găsi, nice eu cu de-a sila sau cu vo asupreală a-ți plăcea te silesc. Sau am eu vo putere spre aceasta să te asupresc? Ce de vrème ce nicecum cu mine și cu a méle bunuri în prieteșug a te da nu vei, nice a mă lăuda poftéști, încailea taci și gura îți st<r>înge, și nu mă cătră toți de ocară face ; și iarăși dzic și mă rog, taci, că știu că tăcérea de oamenii înțelepți lăudată<-i> .

77. *Trupul lumii, iară sufletul ceriului să potrivește*

Înțeleptul: De vrème ce pre numele a marelui și celui dintru-nnalturi, Dumnădzău, m-ai giurat ca această a ta, în Lavirinthu Critului intrată minte, la o cale și la o eșire să o scoți, foarte bucuros și întru adevăr spune-ți-voiu și nu te voiu amăgi. Tu ești plazma și zidirea a vécinicului împărat și înfrămșetată în toate podoabele tale, (căci Dumnădzău ceva grozav și neplăcut nu face), prin vrème a șease dzile deplin întru toate isprăvită precum, decît toți mai vechiul istoric, scrie Moisi. | Și pre tine „lume mare“ te chiamă, pildă și tipos a „lumii mici“, adecă a omului⁷⁶; și toate podoabele și céle ce în tine să află, spre om și céle ce sînt în om <spre tine> să pot tîlcui. Dzik dară: întîi în tine iaste lumină, carea la om iaste credința ; la tine întăritură, adecă ceriul, carea la om iaste nedéjdea ; la tine sînt apele diasupra⁷⁷, carele sint la om de la

tine apele de deasupra, care la om sînt grijile lăsate de Dumnezeu, apoi apele de dedesubt, care sînt tulburările ce vin de la trup; în tine este pămîntul — la om, trupul. Ierburile și copacii înseamnă faptele bune; semințele și roadele tale sînt virtuțile și milosteniile. Soarele este imaginea înțelepciunii celor veșnice, iar luna imaginea lucrurilor temporale. Peștii, care stau totdeauna în apă, sînt umilințele, păsările zburătoare sînt contemplațiile celor cerești; animalele neraționale sînt ajutorarea și miluirea săracilor; tîrîtoarele, adică animalele care se tîrăsc pe pînțe, sînt suferințele durerilor altora; sălbăticiunile înseamnă meditarea la demoni și la răutate; iar omul, plăsmuit după chipul lui Dumnezeu, înseamnă însăși constituția proprie și naturală a omului, plinătatea proprie și naturală a minții; raiul reprezintă fericirea desăvîrșită și imitația slavei. De aceea, dar, microcosmul, adică omul,|

33v

avînd credința drept lumină, adică drept lege, avînd un firmament, adică nădejdea — pentru că în primul rînd de acestea am nevoie — trebuie să arate adevărul cu lumina credinței, iar păcatul și întunericul să le risipească și să le distrugă. Într-acest fel ești tu, deci, o, lume!

M-ai mai întrebat încă: ce fel de bunătate și ce fel de răutate ai? Am să-ți arăt și aceasta. Bunătatea ta este următoarea: după cum tu ești curată la vederea ochiului trupesc, așa și eu să fiu neîncețosat în lumina credinței și să umblu prin ea cu bună pace; precum este firmamentul, adică cerul, întărit și larg, așa să fie nădejdea mea în Dumnezeu puternică și neclintită; la fel toate celelalte, precum ți le-am însemnat și ți le-am arătat mai sus: dacă vrei să le judeci bine, atunci ești bună și prea bună pentru mine, și chiar ajutătoare spre folosul trupului și sufletului meu. Iar răutatea ta aceasta este și în acest chip: dacă microcosmul, adică omul, nu se va lumina cu credința și nu se va întări cu nădejdea, dacă nu va lua seama la ispitele și supărările de care este înconjurat, dacă nu-și va sili trupul| către faptele bune, ca să nască și să răsară roada virtuților și dacă nu va umbla cu smerenie și blîndețe și nu va privi spre cele cerești, ci spre cele

34r

Dumnădzău lăsatе grije; apele dedesupt sint carile din trup născătoare dodeiale. În tine iaste pămînt, la om trup; erbile și copacii sint bunele lucruri; roadele și sămînțele tale sint bunătățile și poménele; soarele — a vécinicilor înțelepciune; luna — a vremennicilor arătare⁷⁸; peștii, carii sint pururea în apă, sint plecăciunele; pasirile zburătoare sint cereștile privéle; dobitoacele — a săracilor agiutoriu și agiutorie; tîrîitoarele, adecă lighioaele carile pe pîntece să trag, sint a altor durori pătими; jiganiile însămniadză a demonilor și a răutăților chitiri; iară omul, spre a lui Dumnădzău închipuire făcut, însămniadză hireșea sau firiasca a omului alcătuire și hireșea și firiasca a minții plinire; raiul, acea desăvîrșit fericire și a slavii urmare arată. Pentru aceasta dară „lumea mică“, adecă | omul, avînd lumină, adecă légea, credința și avînd întăritura, adecă nedějdea (și acestea întîi în sint trébnice), ca lumina credinții adevărul să arate, iară greșeala și întunérecul să împrăștie și să rășchire. Într-acesta chip dară ești tu, o, lume! Mai întrebatu-m-ai încă: ce féliu de bunătate și ce féliu de răutate ai? Și aceasta să ți-o svitesc: Bunătatea iaste aceasta, căci cînd voiu socoti că lumina ta iaste închipuitoare credinții méle și precum tu, întru a trupăscului ochiu, pravilă ești curată, așea eu în lumina credinții fără ceață să fiu și printr-însa cu bună pază să îmblu; și precît iaste întăritura, adecă ceriul tău, de vîrtos și mare, așea nedějdea mea cătră Dumnădzău să fie tare și vîrtoasă; și așea célelalte toate, precum mai sus am însămnat și ți-am arătat, de le voiu socoti, atuncea bună și prea bună în ești și cătră a trupului și a sufletului meu folosință mă agiutorești. Iară răutatea ta, încă aceasta și într-acesta chip iaste: că „lumea mică“ — adecă omul — de nu să va lumina cu credința și nu să va întări cu nedějdea, și de nu să va griji de ispîte și de dodiiale carile împregiurul său are, și de nu-și va spre bune lucruri nevoi | trupul, ca să nască și să odrăsliască roadă de bunătăți, și de nu va cu plecăciune și cu smerenie îmbla, și de nu să va uita celor cerești ce celor pemintești, adecă de va după a trupului, iară nu după a sufletului voe

33v

34r

pămîntești, adică de va umbla după poftele trupului, și nu după ale sufletului; dacă nu se va mîhni și nu se va milostivi de suferințele și nenorocirile celorlalți și nu va reflecta și medita în ce fel urmează să se păzească și să se apere de demoni care se silesc să facă rău firii omenеști și de răutatea lor; dacă nu-și va aminti că el este făcut după chipul și asemănarea creatorului său — adică a lui Dumnezeu — și că este însuflețit și înnoit cu duhul lui cel sfînt și de nu va cunoaște că el este om, iar nu animal, cu minte dreaptă și desăvîrșită ca să cunoască binele și răul, ca să se ferească și să se păzească de rău și să aibă și să facă binele; și dacă nu se va căzni și nu se va sili ca atîta timp cît se află întru tine să dobîndească raiul, adică slava și fericirea cea desăvîrșită și nesfîrșită, cu mai sus pomenitele și de trei ori fericitele virtuți, atunci tu ești rea și rele sînt toate ale tale. Căci dacă se va depărta microcosmul, adică omul, de aceste luminate podoabe, nu va putea lumina groaznica întunecime și beznă a păcatelor și a greșalelor, și astfel va fi dat pradă iadului și focului gheenei. Iar aceluia, o, nenorocitul, i-ar putea spune cineva cuvîntul lui Hristos: „Mai bine i-ar fi fost lui să se fi născut piatră, și nu om“. În felul acesta, deci, te faci tu rea și cumplită pentru om și într-acest chip te faci și te transformi din bună în rea, din dorită în respingătoare, din blîndă în sălbatică, din frumoasă în urîță, din folositoare în dăunătoare și, într-un cuvînt, din făcătoare de viață în aducătoare de moarte. Iată dar că te-am scos acum din Labirint, adică din confuzia și din închisoarea ce-ți cuprinsese mintea, și ți-am arătat ce ești și cum ești. Așa să te știi și să te cunoști negreșit și așa să te cunoască toată creatura. Cu toate că pînă la urmă nu te-ai putut înfrîna pînă nu mi-ai arătat vicleșugul și răutatea pe care le păstrezi ascunse în conștiința ta, și m-ai rugat ca, de vreme ce te-am cunoscut, să nu te dezvălui celorlalți, lucrul acesta însă este mai presus de firea mea, pentru că spune un poet arab: „Două lucruri rătăcesc mintea: a ține cuvîntul în tine cînd

îmbla, și de nu va pe cei neputérnici și săraci agiutori, și de nu i să va, de a altora pătimire și nevoe, jeale și milă face și de nu va socoti și va chiti precum de demoni și de a lor cătră firea omenească spre rău silitoare răutăți îi iaste a să feri și a să apăra, și de nu-și va aminte aduce că el spre închipuirea ziditoriului său (adecă a lui Dumnădzău) iaste făcut și cu al său svint duh înviiat și prefăcut, și de nu va cunoaște precum el om, iară nu dobitoc iaste și cu minte deplin și desăvîrșit a cunoaște binele și răul, de rău să să păzască și să să feriască, iară binele să-l aibă și să-l facă, și de nu va sili și de nu va nevoi ca, în tine fiind, cu aceaste mai sus pomenite și de trei ori fericite bunătăți, raiul, adecă slava și fericirea cea desăvîrșită și fără săvîrșit să-și agonisască, atuncea rea ești tu și réle toate ale tale. Că lipsindu-să „lumea mică“ (adecă omul) de acéste luminate | podoabe ale a greșélelor și a păcatelor groznice de întunecări bezne, a lumina nu va putea, și așa iadului și focului gheennii să va da, la carile, o, ticălosul, cuvîntul acela al Domnului Hristos să poate dzice: „Mai bine ar hi fost aceluia piatră (iară nu om) să fie născut“⁷⁹. Într-acesta chip dară omului rea și cumplită te faci și într-acesta féliu din bună, rea, din dragă, urită și din blîndă, groznică, din frumoasă, grozavă, din folositoare, stricătoare și — cu un cuvînt să dzic — din înviitoare, omorîtoare te schimbi și te prefaci. Iată acmu dară că din Lavirinthul, adecă din învăluirea și din închisoarea carea mintea îți cuprinsésă, ti-am scos, și ce ești și cum ești ț-am arătat. Și adevărat așa să te cunoști și să te știi și așa toată zidirea să te cunoască. Însă dară pre urmă vicleșugul și răutatea carea într-ascunsul inemii tale ascundzind ții, a nu-m arăta a ținea nu ai putut, ce m-ai rugat că de vréme ce ti-am eu cunoscut, încai altora să nu te svitesc, care lucru peste fire îm iaste. Că dzice un înțelept stihotvorț arăpăsc: „Doaă lucruri smintială minții fac: cuvîntul în șine a-l ținea în

34v

35r

se cuvine să vorbești și a vorbi cînd trebuie să taci”*. Și acum| la timpul potrivit, atunci este bine să te străduiești să vorbești, pentru aceasta dar, deși nu te-am cunoscut în întregime — și ce zic întregime, cînd nici măcar a mia parte nu ți-am cunoscut! — în măsura în care totuși te-am cunoscut te voi mărturisi neconținut tuturor, fără să tac. Căci aceasta și trebuie, și mi se cuvine să fac.

78. *Cînd te laudă lumea, cercetează-te pe tine însuși dacă ești așa cum zic oamenii; dar nici cu aceasta nu te mîndri*

Lumea: Am cunoscut și am înțeles acum că îți sînt drepte vorbele și că dreaptă îți este socoteala și îți mulțumesc mult că mi-ai arătat așa cum trebuie drumul acesta și calea de ieșire pentru mintea mea neștiutoare. De aceea îți făgăduiesc din tot sufletul să fiu pentru tine bună, și nu rea, blîndă, și nu înspăimîntătoare, folositoare, iar nu dăunătoare, de viață făcătoare, iar nu ucigașă, și doresc ca de acum înainte să te afli în prietenia și în dragostea mea, iar eu să-ți slujesc în toate ca o bună prietenă și ca o mamă credincioasă, pe care o arde la inimă pentru fiul său.

79. *Cercetează-le și ascultă-le pe toate; pe cele bune primește-le, iar pe cele rele respinge-le*

Înțeleptul: Eu sînt foarte ascultător și stau gata să-mi plec urechea spre orice cuvînt bun și adevărat. Dar iarăși, după socoteala mea, trebuie să mă gîndesc cum stau lucrurile; de voi afla și voi cunoaște că ești statornică în vorbe și în credință,| și dacă părerea mea se va potrivi cu a ta, iar firea unuia se va împăca cu a celuilalt, îți voi dărui bucuros prietenia mea.

Raționament. Condițiile de sus și cele de jos, ca și cele lăuntrice pe care le cuprind, așa cum am arătat mai înainte, precum le ai tu, le am și eu. Pe tine te numesc macrocosm, iar pe mine microcosm. Tu ești rotundă, eu sînt rotund; și dacă vei întreba în ce chip sînt rotund, măsoară din creștetul capului pînă la

* Saadi, *Gulistan*, prefața (trad. rom. cit., p. 16).

vréme de grăit, și a grăi în vréme de tăcére; iară | în vréme de trebuință acéia iaste bine, ca în voroavă să te nevoești⁸⁰. Pentr-aceasta dară, macară de tot — și ce dzic de tot, că nice a miia parte nu ti-am cunoscut — ce iară precît ti-am priceput, netăcînd, tuturor nepărăsit totdiauna te voi mărturisi, căci aceasta îm și trebuie și mi să și cade.

78. *Cînd lumea te laudă, oare iaste precum dzic oamenii, singur pre tine te ispitêște; nice cu aceasta să nu te mîndrești*

Lumea: Cunoscut-am și priceput-am acmu dară că drépte-ți sînt cuvintele și bună îți iaste socotiala. Și pentru căci aceasta a minții méle ceii necunoscătoare mi-ai arătat drumul și a drumului eșire cum să cade, foarte îți mulțămăsc. Și pentru aceasta, eu cu toată inema ție mă giuruesc ca nu rea, ce, bună, nu groznică, ce blîndă, nu stricătoare, ce folositoare, nu omorîtoare, ce înviitoare să-ți fiu. Și de acmu înaintea în prieteșugul și în dragostea mea să te afli poftesc, și eu în toate, ca un bun priiatin, și ca o credincioasă și de fiul său duioasă maică să-ți slujesc.

79. *Toate cearcă și ascultă; cele bune oprêște, cele réle izgonêște*

Înțeleptul: Eu sint foarte ascultătoriu și cătră tot cuvîntul bun și adevărat, uréchea plecătoriu; și iarăși după socotiala mea sama cum să cade să-m iau. Și de voiu afla și voiu găsi precum ești în cuvînt și în credință stătătoriu | și chipurile a unuia cu a altuia de nu să vor potrivi și firea unuia cătră a altuia de să vor lipi, bucuros și la prieteșug te voi priimi.

Socotială. Suptstările, asuprastările, împregiurstările și cele dinlontru cuprinse, precum mai sus am pomenit, precum le ai tu, le am și eu⁸¹. Pre tine *macrocosmos*, pre mine *microcosmos* mă chiamă. Tu ești rătundă, eu sînt rătund; și de vei întreba în ce chip sînt rătund, măsoară din creștetul capului pînă

tălpile picioarelor și din vârful degetelor mâinii stîngi, și închipuiește-ți că vei găsi aceeași lungime a măsurii în amîndouă părțile. Deci iată că și eu sînt rotund: în aceasta ne asemănăm, dar nu ne putem asemana în ce privește măsura, pentru că tu ești mai mare, iar eu sînt mai mic*. Tu ești deci mai mare și rotundă, eu sînt mai mic și tot rotund; tu ești așa prin natura ta, iar eu iarăși așa prin natura mea; dar două mingii rotunde pot sta oare una peste alta? Nu, pentru că alunecă și cad una de pe cealaltă și nu se pot lipi cu totul una de alta. Și, ca să zicem așa, poate sta o ghiulea rotundă de piatră pe o boltă rotundă sau în vârful acelei bolți sau cupole rotunde?**| Nu, ci negreșit se va rostogoli. Deci tot așa și firea ta tinde spre cele pămîntești, iar a mea spre cele cerești; și se deosebesc la fel de mult, ca și apa de foc. De va putea apa să stea împreună cu focul și două mingii rotunde să se rezeme una pe alta, voi putea și eu lega prietenie cu tine. De aceea este zadarnic și nepotrivit să mă rog, căci nici nu te voi asculta, nici nu voi face ceea ce-mi ceri.

80. *Nu face loc păcatului cîtuși de puțin, căci păcatul, găsind cel mai mic prilej, poate face mari răutăți*

Lumea: O, cinstitul meu prieten și preadulcele meu fiu, dar dacă te rog să fii prietenul meu și dacă te îndemn la dragostea părintească, nu-ți spun să te desfătezi în toate zilele, și la fel, cu mine și cu doritele mele dezmierdări; dar dacă nu la trei zile o dată, cel puțin o dată pe săptămînă; muncește și termină-ți treburile în curs de șase zile, iar în cea de-a șaptea zi odihnește-te, precum te învață și porunca lui Dumnezeu și, odihnindu-te, bea, mănîncă, desfătează-te,

* P. Berchorii, *Reductorium morale*, t. II, Coloniae Agrippinae, 1773, I, c. IV, *De homine: Nam ut dicit Solinus (c. V. Mirabilium), tanta est inter extremitates brachiorum corporis latitudo, quanta est a planta pedis usque ad verticem ipsius longitudo. Et ideo microcosmus, i.e. minor mundus dicitur, eo quod ad mundi similitudinem mensuratus aequaliter comprobatur.*

** Cp. Saadi, *Gulistan*, I, 4: „Pe cei josnici stă învățătura ca pe-o turtă nucile, de-a dura“ (trad. rom. cit., p. 38).

în talpele picioarelor și din vîrvul dégetelor mîinii dreapte pînă în vîrvul dégetelor mîinii stîngi, și vedzi că tot o cîtință a măsurii într-amîndoaă părțile vii afla; și așa, iată că și eu sint rătund⁸². La aceasta potrivire avem. Numai cu cîtința a ne asămăna nu putem, căci tu ești mai mare, eu sint mai mic. Acmu, tu ești mai mare și rătundă, eu sînt mai mic și iară rătund; tu din fire așa și eu din fire iară așa; și 2 gloanță rătunde unul peste altul poate să stea? Ba, ce numai unul de pe altul iaste să să răstoarne și să să prăvăliască. Nici peste tot poate unul de altul să să lipască și, ca cum am dzice, pre un rătund sclip sau în vîrful acelui rătund sclip sau cumbea, un | rătund tăvălic de piatră poate să stea? Ba, ce numai îi caută a să prăvăli. Așeadară, firea ta céle pămîntești, iară a mea acéle cerești caută, și atîta osăbire fac, cît apa din foc; și de va putea focul cu apa într-un loc a lăcui și doaă rătunde gloanțe unul preste altul a să sprijeni, și eu cu tine prieteșug voiui putea alcătui. Pentru aceasta dară, în zădar și în deșert te rogi, căci nice te voiui asculta, nice ce te rogi voiui face.

80. *Nicicum loc păcatului să nu dai; căci păcatul, cît de mică pricină aflînd, mare răutăți a lucra poate*

Lumea: O, cînstitul mieu priiatin și dulcele mieu fiiu! Dară căci îți ca priiatin să-m fii dzic și căci cătră dragostea părintească te învitedz, nice dzic eu, în toate dzile și totdiauna cu mine și cu îndrăgitele méle să te veselești desfătări; ce, de nu în trei dzile o dată, macară într-o săptămînă o dată, prin vrémea a șease dzile lucrînd și isprăvind toate răcodéliile tale, iară a șeaptea dzi te odihnéște, precum și dumnădzăiasca poruncă te învață; și odihnindu-te, bea, mănîncă, te desfătiadză, te dezmiardă și te veseleşte, ca și tu din munca și din truda mînurilor tale să cunoști dulceață. Că dacă ți-i voia să-ți spui cu dreptul, numai cît vei

mîngîie-te și veselește-te ca să cunoști și tu din truda și din osteneala ta măcar o dulceață. Pentru că, dacă vrei să-ți spun adevărat, numai cît vei mânca și cît vei bea, numai atîta vei fi cîștigat, deoarece pe toate celelalte le vei lăsa și nu vor folosi nici ele de tine, nici tu de ele; și numai cîtă vreme vei petrece bine și te vei desfăta veselindu-te, numai atîta va însemna că ai trăit. Deci reflectează și ia bine aminte la cuvintele mele și, pentru că ești înțelept, procedează așa cum ți se va părea că e mai bine și mai convenit. Dorind numai binele și liniștea ta și alegîndu-ți cele ce îți sînt mai de folos, eu către acestea te îndemn și acestea te învăț.

81. *Poftele lumești, adică păcatele, scurtează viața*

Înțeleptul: O, lume, ți-am spus că îmi plec urechea și le-ascult pe toate, și precum caută albină prin toate florile și prin toate locurile și strînge miere dulce oriunde o va găsi, iar unde va afla amărăciune, acolo o lasă, așa și eu, după ce am ascultat toate vorbele tale și bune și rele, o voi asculta și pe aceasta. De vreme ce îmi alegi o zi dintr-o săptămînă, șase zile să fac după voia mea și o zi după voia ta, să socotesc mai întîi zilele vieții mele și, dacă voi găsi timp să mă pot desfăta și să mă veselesc pe săturate, precum îmi zici tu, voi face și asta. Dar dacă nu voi găsi vreme destulă, ci numai cît voi începe voi și termina, oare cu ce folos și cu ce socoteală voi asculta cuvîntul tău?

82. *Adu-ți mereu aminte de trei lucruri: moartea, învierea și dreapta judecată ce va să fie*

Lumea: Ascultă-mă, te rog, puțin, ca să-ți arăt o socoteală frumoasă, care știu că o să-ți placă mult — pentru că, zău, are și de ce să-ți placă; iar de nu-ți va plăcea, o să faci și tu o socoteală. Să zicem că lungimea vieții tale este de o sută de ani; dacă vei pune cîte cincizeci de săptămîni pe an, fac cinci mii de săptămîni; din acestea scoțînd cîte o zi, fac cinci mii de zile, care echivalează cu treisprezece ani și trei sute douăzeci de zile, iar de vei scoate cîte două zile din săptămînă, fac aproape douăzeci și opt de ani. Acum

bea și-i mînca, atîta ai agonisit, iar altele toate vor |
rămînea, și nici iale de tine, nici tu de dînselve vei avea
folos; și cită vrème îți va fi bine și te vei, veselindu-te,
desfăta, numai atîta ai trăit. Deci socotește și în
minte-ți așadză cuvintele méle și, de vrème ce ești
înțelept, cum îți va părea că-i mai cu cale și mai bine,
așa într-acesta chip fă, numai binele și îndemîna
poftind; și aceasta ție mai de folos alegînd, cătră
aciasta te îndemn și aciasta te învăț.

81. *Poftele lumești, adecă păcatele, viața scurteadză*

Înțeleptul: O, lume, că eu dzisu-ț-am că cătră
toate cu uréchea mă plec și ascult, și precum albiņa
prin toate florile și prin toate locurile puindu-să,
cearcă, și unde ari dulceață afla miiare strînge, iară
unde amărăciune găsește iară acolo o lasă⁸³, așeadară
și eu, precum toate ale tale și bune și réle am ascultat
cuvinte, și aceasta voiu asculta. De vrème ce într-o
săptămînă îm alegi o dzi, adecă 6 dzile după a mea,
iară o dzi după a ta voe să fac, însă întii dzilele a
vieții méle să-m socotesc și de voiu afla vrème ca să
mă poci desfăta și veseli de sațiu, precum îm dzici
tu, face-voiu și acéia. Iară de nu voiu afla vreo lungime
a vremii, ce numai cînd voiu începe, atunce să să
svîrșască, oare de ce triabă și|cu ce socotială voiu și
acel al tău cuvînt asculta?

82. *Trei lucruri pururea pomenéște: moartea, în-
viarea și dreapta, ce va să fie, giudecată*

Lumea: Ascultă-mă, rogu-mă, puțintel și să-ți o
frumoasă socotială arăt, carea foarte bine știu că-ți
va plăcea, căci dzău de plăcut iaste; iară de nu-ți va
plăcea, iarăși și tu te vei socoti. Dzi așa: custul vieții
tale să fie 100 de ani. Și de vei pune în an cîte 50 de
săptămîni, fac 5 mii de săptămîni, din carele alegînd
cîte o dzi, fac 5 mii de dzile, carele fac 13 ani și 300
și 20 de dzile; iară de vei alége cîte 2 dzile din săptă-
mînă, aproape de 28 de ani. Deci ia aminte și fă într-a-
cesta chip: pînă vei agiunge la vîrstă de 20 de ani,
sau n-ai avut prilej, sau ai fost supt a altuia ascultare,
și a petréce și a te desfăta n-ai putut. Iară după ce

socotește în felul următor: Înainte de a ajunge la vîrsta de douăzeci de ani, sau n-ai avut posibilitatea, sau te-ai aflat sub ascultarea altuia și nu ai putut să petreci și să te distrezi; dar cînd vei ajunge la această vîrstă de douăzeci de ani, socotește numărul zilelor din cele cinci mii de săptămîni — din care, după cum am spus, luînd cîte o zi, fac treisprezece ani și trei sute douăzeci de zile, iar cîte două zile fac douăzeci și șapte de ani și două sute optzeci de zile — și așa, de la vîrsta de douăzeci de ani, mănîncă, bea, joacă, desfătează-te și te veselește pînă la vîrsta de patruzeci și opt sau chiar de cincizeci de ani. Iar de aici înainte, dacă vrei să cugeți și la cele cerești, îți mai rămîn încă cincizeci de ani; | în felul acesta vei putea și să petreci în lume, și, ajuns la vîrsta de o sută de ani, sfîrșindu-te cu cinste, să moștenești și împărăția cerurilor. Nu este, oare, socoteala aceasta frumoasă și iscusită, bună și vrednică de laudă pentru amîndouă părțile? Deci, dacă vrei să mă ascuți, nu-ți mai chinui creierii zbuciumîndu-ți mintea în zadar și fără rost ca să găsești o altă socoteală mai bună, căci socoteala desăvîrșită și calea cea bună aceasta este. Tu dar, ca un bun viteaz și ca un voinic vrednic, mergi pe această cale.

83. *De vei trăi pînă la o sută de ani, poate că vei afla timp^v de pocăință; dar dacă nu vei ajunge nici pînă la o sută de minute, iată că ți se cade să fii pururea îndreptat și pocăit*

Înțeleptul: Iată că am ascultat în tăcere și cu liniște socoteala pe care ai făcut-o. Acum dar, ascultă-mă și tu, ca să-ți arăt altă socoteală, căci socoteala ta seamănă cu zicala: „Vinzi peștele care înoată în baltă”. Iar după ce îți voi arăta și eu socoteala mea, să vadă și alți oameni cumînți, și care vor zice ei că e mai bună, pe aceea o voi păstra și de ea va trebui să ne ținem cu toții.

84. *Dreaptă socoteală pune la temelia vieții tale*

Lumea: Arată-mi deci, care e socoteala de care vorbești?

vei agiunge la acestor 20 de ani vîrstă, socotește soma dzilelor a 5 000 de săptămîni, carile, precum am dzis, cîte o dzi fac 13 ani și 320 de dzile, iară cîte 2 dzile fac 27 de ani și 280 de dzile și așea, de la vîrsta de 20 de ani, bea, mănîncă, gioacă, te veselêște și te dezmiardă pînă la vîrsta de 48 de ani, sau pînă la 50 de ani; iară decia, dacă vei să socotești și céle cerești, încă 50 de ani îți rămîn. | Și într-acesta chip, și pre lume îți vei petrêce și la vîrsta de 100 de ani cu cinste săvîrșindu-te, și împărăția ceriului vei moșteni. Au nu iaste frumoasă și iscusită și într-îmbe părțile bună și vrédnică de laudă socotiala aceasta? Și de mă vii asculta, în deșert și fără ispravă altă mai bună socotială a afla, zbuciumîndu-ți mintea, crierii nu-ți mai pedepsi; căci buna și cea desăvîrșit socotială aceasta iaste; și drumul acesta iaste și, ca un bun vitiaz și destoinic voinic, pasă pe dînsul.

83. *De vei trăi pînă la 100 de ani, poate vréme de pocaanie să afli; dar de nu vei pînă la 100 de minute agiunge? Iată, pururea grijit și pocăit a fi ți să cade*

Înțeleptul: Iată dară că eu a ta socotială mălcom tăcînd o ascultaiu. Acmu dară ascultă și tu, și eu îți voi arăta altă socotială (căci socotiala ta să potrivește cu un cuvînt ce să dzice că „pêștele în baltă fiind, îl vindzi”) ⁸⁴; și după ce voi și eu a mea arăta socotială, să caute alți oameni înțelepți, și carea vor dzice că-i mai bună, acéia voi ținea și acéia și cu toții a o ținea să cade.

84. *Dreapta socotială vieții tale pune*

Lumea: Arată dară aceasta cu ce socotială dzici.

85. *Dzilele ailor tot 70 de ani, iar cît de în putere — 80, cei mai mulți boală nevindecată*

Înțeleptul: Socotiala mea aceasta iaste: un om cînd la vîrsta a 80 de ani agiunge, oricine îl vede îl fericéște

85. *Zilele noastre sînt șaptezeci de ani; dacă sîntem în putere, optzeci; iar peste aceștia, boală de nevindecat*

38^r *Înțeleptul*: Iată socoteala mea: Cînd un om ajunge la vîrsta de optzeci de ani, oricine îl vede îl ferește zicînd: „Ah, fericit este omul acesta | și bună soartă a avut căci și-a împlinit măsura vieții și a ajuns la adînci bătrînețe“. Fiecare om dorește deci să ajungă numai pînă la această vîrstă, cunoscînd că dacă o depășește este lovit de tot felul de dureri și de boli, precum cînta psalmistul David: „Zilele noastre sînt șaptezeci de ani, iar de vom fi în putere, optzeci de ani, și ce trece peste aceștia este osteneală și durere“ [Ps. 89, 10]. Acum deci fă o socoteală mai bună: Ai spus că sînt în vîrstă de optzeci de ani și că, ajuns aci, să-mi fac socoteala dacă am trăit într-adevăr acești ani pe care i-am amintit sau nu. Ia seama: în acești optzeci de ani eu fac șapte împărțiri, adică disting șapte vîrste*, și anume: pruncia, copilăria, adolescența, tinerețea, maturitatea, căruntețea și bătrînețea. În aceste șapte părți ale vieții sînt deci cuprinși cei optzeci de ani.

38^v Mai zic că din acești optzeci de ani numai patruzeci am fost viu, iar alți patruzeci mort, socoteală adevărată și fără de greșală, pentru că în douăzeci și patru de ceasuri se face o rotire a soarelui (douăsprezece ceasuri întuneric, adică noapte, și douăsprezece ceasuri lumină, adică zi); deci ziua spun că trăiesc, iar noaptea că mor, adică ziua sînt viu și noaptea mort, căci dormind în pat sînt aidoma celui | ce zace în sicriu, pierzîndu-mi mîntea și simțirea, nevăzînd cu ochii, neauzind cu urechile, neadulmecînd cu mirosul, nesimțînd cu gustul, mai ales că toate organele corpului amorfesc și înțepenesc, așa încît, cufundat în așternut, sînt asemenea celui îngropat în mormînt: el acoperit cu pămîntul, eu înfășurat cu plapumă, el între cele patru scînduri ale sicriului, eu între cei patru pereți ai casei. Sufletul mortului este viu, și la fel de viu

* Cp. P. Berchorii, *Reductorium morale*, t. II, III, c. I, *De hominis conditionibus: Sunt vere (ut ait idem = Isidorus) septem aetates, id est septem vitae humanae partes...*

dzicînd: „Ai ! fericit | iaste omul acesta ! Şi ferice iaste de dînsul căce ş-au împlut custul vieţii sale şi la adînci bătrînéte au agiunsu !” Şi pînă-ntr-atîta tot omul pof-téste, cunoscînd că ce-î mai mult, cu toate féliurile de durori şi de pătimiri sint îngreuiati şi îngreunaţi, precum Psalmistul au cîntat David: „Dzilele ailor noştri 70 de ani, iară de în putere, 80 de ani, şi mai mulţii lor, trudă şi durere” [Ps. 89, 10]. Acmu dară ia aminte binişor şi vedzi. Dzi dară acmu că eu sînt de vîrsta a 80 de ani şi apoi să mă socotesc; trăit-am aceşti pomeniţi ani, au ba? Socotéşte⁸⁵. Eu într-aceşti 80 de ani, 7 despărţiri fac, adecă 7 vîrste aleg. Vîrstele sînt acéstea: prunciia, copilăriia, cătărigiia, voiniciia, bărbăţiia, căruntétele şi bătrînétele⁸⁶. Într-acéste dară 7 părţi a custului, aceşti 80 de ani să cuprind.

Deci dzic că într-aceşti 80 de ani, 40 de ani numai am fost viu, iar 40 mort. Adevărat dară şi negreşită socotială iaste căci în 24 de ceasuri o învîrtejire să face a soarelui: 12 ceasuri întunérec, adecă noapte; şi 12 ceasuri lumină, adecă dzi. Dzua dară dzic că trăesc, iară noaptea moriu; adecă dzua viu, iară noaptea mort sint, căci în pat dormind, în chipul celuia ce în năsilie dzace mă fac: mintea, simţirea pierdzînd, cu ochii nevădzînd, cu urechile neaudzind, mirosul neadulmăcînd, gustul nepricepînd şi mai vîrtos toate ale trupului organe amurţînd şi slăbănogindu-să. Aşijderea eu afundat în pilotă, el îngropat în gropniţă, el acoperit cu ţarnă, eu învălit cu obial, el în patru scrînduri a săcriiului, eu în patru păreţi ai casii, a mortului suflet viu şi al mieu suflet viu rămîne. Şi precum eu, dormind, numai vinele céle vii mi să clătesc şi să bat, sămn iarăşi de deşteptare arătînd, aşea la mort, viile a *Svintei Scripturi* cuvinte, precum iarăşi va să învie adeveresc. Şi aşea amîndoi, el din groapă, eu din aşternut, el din săcriiu, eu din casă, el din moarte, eu din somn ne vom scula.

Iată că nice o deosăbire unul de altul avem: şi aşea, iată că numai 40 de ani am fost viu, iară 40 mort:

rămîne și sufletul meu ; dar după cum eu, cînd dorm, numai arterele îmi zvîcnesc și pulsează ca semn că mă voi trezi, tot astfel pentru mort se adevăresc cuvintele vii ale *Sfintei Scripturi* că iarăși va învia și în felul acesta ne vom scula amîndoi: el din mormînt, iar eu din așternut, el din sicriu, iar eu din casă.

39r Cum vezi, nu este nici o deosebire între noi, așa că numai patruzeci de ani am fost viu și patruzeci mort. Din viață mi-au rămas deci numai patruzeci de ani. Să socotim acum, oare acești patruzeci de ani i-am trăit în întregime sau nu? Să împărțim deci acești patruzeci de ani între cele șapte vîrste ale omului, ca să știu apoi ce fel de viață și ce fel de trai am avut la fiecare din aceste vîrste, și să te fac și pe tine, lume, să înțelegi aceasta.

Mai întîi, vîrsta prunciei. După mine, în timpul celor șapte ani ai acestei vîrste nu duci o viață întreagă, fiindcă cel ce trăiește știe ce face, cunoaște ce vede, înțelege ce aude, pricepe binele și răul, vorbește, umblă și are rațiune. Dar toate acestea îi lipsesc pruncului, adică acelei vîrste care nu are cunoștință de nici una din ele. Iată dar că în pruncie am fost ca și cum n-aș fi fost ; în felul acesta, din adevărata viață mi-au rămas numai treizeci și trei de ani.

39v Urmează îndată vîrsta copilăriei, care urcă pînă la patrusprezece ani. După cîte îmi amintesc despre această vîrstă plină de lipsuri, eram și atunci viu, dar nu eram om. Mai întîi, pentru că omului îi este dat să cunoască credința, legea și dogmele, binele și răul, să-și agonisească hrana și băutura. Am numit în primul rînd credința, adică a crede, a cunoaște, a ști că există Dumnezeu și că el a făcut toate cele văzute și nevăzute ; în al doilea rînd, legea și dogmele, adică a cunoaște lucrurile de care trebuie să ne ferim și cele pe care trebuie să le păzim ; în al treilea rînd, hrana și băutura, adică a putea ara și semăna, a lucra via și a face negoț, toate acestea fiind necesare pentru chiverniseala omului. Dar la această vîrstă eu eram lipsit de toate acestea, mai ales pentru că nu știam că există Dumnezeu ; deși în biserică mărturiseam aceasta, dar nu știam despre cine vorbesc și despre cine mărtu-

39r

și iată 40 de ani mi-au viața rămas. Acum dară să socotim: oare acești 40 de ani viețuitu-i-am deplin, au ba? Ascultă! Într-acești 40 de ani, vom să alégem céle 7 vârste ale omului și apoi a fietecare dintr-acéste vârste ce féliu de viață și de traiu am avut să cunosc și pre tine (o, lume!) | încă a pricepe să te fac.

Întîi dară prunciia⁸⁷, eu dzic că nu mi-au fost viața deplin, adecă în vrémea a 7 ani a pruncii, căci cela ce viețuiaște știe ce face, cunoaște ce véde, înțelége ce aude, pricepe răul, binele, vorovéște, îmblă și socotială are; carile acéstea toate la prunc, adecă la vârsta pruncii, lipsăsc și nice de unele de acéstea în știre îi iaste. Iată dară că prunc fiind, am fost ca cînd n-aș fi fost; și așa iată că adevărat viața 33 de ani mi-au rămas.

39v

După aceasta dară, a doua, vârsta copilăriei urmadză carea pînă la 14 ani să sue. Deci (pre cît în minte țiui), după aceasta de acum vîrstă, dzic că atuncea viu, iară nu om am fost⁸⁸: căci întîiași dată a omului iaste ca să cunoască credința, légea și pravilile; răul și binele să cunoască, hrana și băutura să-și agonisască. Credința, am dzis, întîi, adecă să criadză, să cunoască, să știe că iaste Dumnădzău și toate vădzutele și nevădzutele au făcut. A doa, pravilele și légea, adecă de ce-i iaste a să feri și ce-i iaste a păzi să cunoască. A treia, hrana și băutura, adecă să poată a ara, a sămăna, viia a lucra, negușitorie a face — carile toate pentru a omului chivernisală sint. Deci eu, într-acea vîrstă fiind, de acea-| stea de toate lipsit eram: mai vîrtos că nice pre Dumnădzău precum iaste știam, și deși în beserică mărturisiim, dară de ce dzic, pentru ce mărturisesc și de ce folos îmi iaste acea mărturisire nu cunoșteam: că întîi, pre Dumnădzău a pricepe, mintea îm lipsiia, a doa, că în Dumnădzău a créde și ale lui svinte poronci a păzi, de ce folos să-m fie și să pociu cunoaște, credința nu mă agiutoria. Deci îm pare că nu numai eu, ce toată cea de obște omeniască fire așa și într-acesta chip să fie. Iară de vei dzice precum unii, în vîrsta risesc și la ce îmi folosește această mărturisire. Mai

întîi, îmi lipsea cunoștința, ca să-l pricep pe Dumnezeu ;
 în al doilea rînd, credința nu-mi ajuta să pot cunoaște
 de ce folos îmi este a crede în Dumnezeu și a păzi
 sfintele lui porunci. De altfel, mi se pare că nu numai
 eu, ci întreaga fire omenească în general se prezintă
 la fel. Iar dacă vei zice că unii ar avea încă din vîrsta
 copilăriei ceva din cunoștințe de om matur, nu tăgă-
 duiesc, pentru că Dumnezeu, părintele luminilor, care
 trimite harurile cele desăvîrșite, poate să facă și aceasta
 — și nu numai cu firea oamenilor, dar și cu firea
 animalelor. Astfel, odinioară măgarul lui Valaam l-a
 recunoscut pe îngerul lui Dumnezeu, în timp ce Valaam
 însuși nu l-a recunoscut [*Num.* 23, 27 — 33] ; sau leii
 cei flămînzi au înțeles că Daniil este profetul lui
 Dumnezeu și nu i-au făcut niciun rău ; iar focul cupto-
 rului din Babilon a priceput că cei trei copii sînt ne-
 vinovați, așa încît firea focului, care mistuie nu numai
 lemnele, ci și pietrele, nu a putut arde sau vătăma
 cît de puțin cărnița fragedă și moale a acelor co-
 pilași [*Dan.* 3,23]. Multe alte minuni a făcut și a
 arătat el, nenumărate ca mulțime și nemăsurate
 ca mărime, inaccesibile firii omenești, dar datorită
 firii individuale și comune, mai ales datorită propriei
 mele firi, în vîrsta copilăriei și a condițiilor amintite
 mai sus nu pricepeam nimic, nu cunoșteam nici măcar
 o mică parte din ele. Așadar, cine n-are cunoștință
 și ignoră atît pe Dumnezeu, cît și pe sine însuși și nu
 înțelege de ce s-a născut, ce este și cine este, nu este
 om, ci animal sau altceva, nerațional și nesimțitor,
 ca lemnele, pietrele și celelalte. Pentru că despre toate
 celelalte cîte sînt în lume — animale, lemne, pietre,
 păsări, pești — nu se spune că nu există, ci că există,
 dar nu sînt numite oameni, ci fiecare sînt numite
 după chipul și asemănarea și genul lor. La fel și eu,
 nu că n-aș fi fost, căci eram, dar parcă aveam numai
 chipul și asemănarea de om, dar nu eram om întreg,
 și semănam (nu la chip, ci la judecată) mai mult cu
 animalul decît cu omul. De aceea, dar, decît să spun
 că am trăit ca un animal, mai bine aș spune că n-am
 trăit nici măcar o zi, și decît să spun că am trăit cu
 chip de om și fire de animal, mai bine mă voi numi

40r

40v

copilării fiind, cunoștința celui la vîrstă coaptă om au avut, aceasta nu tăgăduiesc. Căci Dumnădzău și părintele luminelor, carile darurile cele desăvîrșit trimete, poate aceasta să facă; și nu numai în firile omenesti, ce și în cele dobitocești; aceasta a arăta puternic iaste: precum odînăoară măgariul lui Valaam cunoștea pre îngerul lui Dumnădzău, iară Valaam nu-l cunoștea [*Num.* 23, 27—33]. Așijderea și leii cei flămîndzi, pre Daniil precum iaste proroc Domnului pricepură și întru nemică îl vătămară [*Dan.* 6, 18]. Și iarăși cuptoriul și focul cuptoriului Vavilonului, pre cei trii prunci precum nevinovați să fie sîmți și firea focului carea nu numai lémnele, | ce și pietrile mănîncă și mistuiaste, iară fragida și molcelușea a acelor brudiori cuconași — cărnicea a o beteji, sau a o ovili, măcară cevași, nu putu [*Dan.* 3, 23]. Și alte multe, nenumărate în mulțime și nemăsurate în mărime, au făcut și au arătat minuni, la carile omeniasca fire nu să potrivește. Ce pentru cea hirișă și de obște, mai vîrtos pentru a mea fire, dzic că în vîrsta copilăriei de acéle mai sus pomenite ponturi nicecum ceva pricepeam, macară o pârțicea nu cunoșteam: și cine dară cunoștință n-are și pre Dumnădzău nu știe și pre sine pentru ce s-au născut și ce și cine iaste nu înțălége, iată că nu om, ce dobitoc sau ca altăceva nesămăluitoriu și nesimțitoriu iaste, precum lémnele, pietrile și alalte. Căci și alalte în lume cîte sint, precum dobitoacele, lémnele, pietrile, pasirile, peștii nu să, că nu sint, dzic; ce sint, însă nu oameni să chiamă, ce fiete-carea după chip, după asămănare și după niamul lor să număsc. Așeadară eu, nu n-am fost, ce am fost, ce ca cum ar fi numai cu asămănarea și cu chipul omului, iară nu deplin om, ce mai mult (nu cu chipul, ce cu socotiala) dobitocului decît omului mă potrivăsc.

Pentru | aceasta dară, decît voiui dzice c-am, dobitocește, viețuit, mai bine voiui dzice că așeași nice ș-am macar o dzi trăit: și decît cu chip de om și cu fire dobitocească, mai bine mort și fără duh de viață mă voiui numi. Și așea iată dară că viața mea 26 de ani au rămas⁸⁹.

40r

40v

mort și fără suflare de viață; în felul acesta, iată că viața mea a rămas de douăzeci și șapte de ani.

În acești douăzeci și șapte de ani sînt cuprinse celelalte cinci vârste: adolescența, tinerețea, bărbăția, căruntețea și bătrînețea. Cea dintîi dintre ele este adolescența, care merge de la patrusprezece pînă la douăzeci și unu de ani — însă după socoteala mea pînă la șaptesprezece ani tot de firea copilăriei ține, așa încît pînă ce ajunge omul la vîrsta de șaptesprezece ani, adică pînă să înceapă, cum se spune, să-i mijească mustața, tot copil i se zice (căci în limba latină această vîrstă se numește *pubertas*, de la *pubes*, numele părului care crește la început la mustăți și în barbă)*. Așadar, cam tot de o cunoștință copilărească se slujește și întreagă vîrsta adolescentului pînă la șaptesprezece ani și seamănă în toate cele cu vîrsta copilului (afară de cazul cînd își îndreaptă mintea cu învățătura), precum adeverește și fericitul David, spunînd: „Păcatul tinereții mele, Doamne, nu-l pomeni” [Ps. 24, 7], pentru că tînar fiind nu știa ce face, ci făcea ceea ce nu știa.

41r Cu această socoteală, iată că am mai pierdut cinci ani din viața mea | și în felul acesta ea a rămas de douăzeci și trei de ani. Voi mai scădea acum din cele trei vârste care mi-au rămas încă trei ani, socotind pe cei pierduți cu boli și necazuri, în închisori, în robii sau în lipsă de libertate. Deoarece bietul om care se află bolnav nu poate fi sigur că se va însănătoși și, tot așa, în închisoare fiind și în nevoie, nu poate ști sigur dacă va scăpa, această stare este numită „jumătate viață și jumătate moarte”; și nu numai aceasta, ci orice viață grea și de nesuferit așa o va socoti orice om cu mintea întreagă, adică nu viață, ci moarte, nu libertate, ci închisoare, nu tihnă și liniște, ci chin și ostenală, și cu ele o va asemui, pentru că acolo unde sînt chinuri nu este viață, ci moarte. De aceea și chinul cel veșnic este numit moarte. Iată deci că din optzeci

* P. Berchorii, *loc. cit.*: *Secunda est pueritia extendens se ad secundum septennarium, dicta a pubertate, eo quod tunc homo efficitur pubes.*

Între acești dară 26 de ani, 5 vârste să cuprind: cătărigiia, voiniciia, bărbăția, căruntețele și bătrînețele; din carile întâi iaste cătărigiia (carea de la 14 ani pînă la 21 să sue, însă, după a mea socotială, pînă la 17 ani tot de a copilăriei fire să ține⁹⁰, și așeași, pînă a agiunge omul la vîrsta de 17 ani, adecă pînă începe (cum să dzice) a înfiera mustiață, tot copil să chiamă (căci după limba lătiniască această vîrstă *pubertas* să chiamă; adecă *pubes* să chiamă perii carii întâi la mustiață sau la barbă răsar). Și așeași, mai tot cu a copilului minte să slujeste și vîrsta cătărigului tot în toate cu a copilului să potriveste pînă la 17 ani (ales de-și va mintea cu învățătură preface), precum și fericitul împăratul David adeverește, dzicînd: „Păcatele tineretelor méle, Doamne, nu pomeni“ [*Ps.* 24, 7], adecă tînăr fiind, ce nu știa făcea și ce nu pricepea lucra.

41r Și cu această socotială, iată că încă 5 ani din viața | mea pierduiu și într-acesta chip, la 23 de ani rămasă viața mea. Acmu dară într-aceste 3 rămase vârste, încă 3 ani voiu mai scădea, cu această socotială: adecă să-i fiu pierdut în boale, în nevoi, în închisori, în robii sau nevolnicii⁹¹. Căci omul, săracul, în boală fiind, precum iarăși să va însănătoșea adevérit a fi nu poate. Așijderea [în] închisoare, în nevolnicii fiind, precum să va iarăși mîntui adevărat a ști nu poate. Și aceasta giunătare viață iară giunătare moarte să chiamă. Și nu numai acéstea, ce și altă fietecare viață, cu neîndemîină și nesuferită, oricare om cu minte întriagă ar fi, nu viață, ce moarte, nu petrecere, ce închisoare, nu îndemîină și liniște, ce muncă și caznă o va număra și acestora o va asămăna. Căci unde iaste muncă, nu iaste viață, ce moarte; căci și munca vérilor moarte să numește. Iată că din 80 de ani, toată viața mea la 20 de ani să sprijeni. Dară cînd aș fi numai 60 de trăit? Ar fi rămas 15, iară din 40, dzéce și din 20 numai 5 aș fi aflat.

de ani toată viața mea se rezumă la douăzeci. Dar dacă aş fi avut de trăit şaizeci de ani, ar fi rămas doar cincisprezece, din patruzeci doar zece, iar din douăzeci numai cinci ani.

41v

Acum, o, lume repede trecătoare, adu-ți aminte că mi-ai spus ca dintr-o săptămână măcar o zi să fac voia ta și să umblu tăvălindu-mă în desfătărilor tale. Ai văzut însă că, potrivit socotelii tale celei drepte și adevărate, din cei optzeci de ani numai douăzeci am aflat ai mei. Douăzeci de ani înseamnă o mie de săptămîni, și scoțînd din fiecare săptămînă cîte o zi, fac o mie de zile; o mie de zile înseamnă doi ani și două sute șaptezeci de zile. Dar, în atît de scurt și puțin timp, oare cu ce fel de petreceri mă pot eu desfăta și petrece? Decît să te ascult pe tine și să rămîn numai cu atîta, mai bine este însă să nu te ascult și să rămîn și fără aceasta. Iar și mai bine este să ne despărțim și să ne îndepărtăm unul de altul. De aceea oricine este cunoscător și oricine are minte să se gîndească și să socotească cu prudență și cu mintea întregă, ca un înțelept, și foarte amănunțit că ținînd seamă de desfătărilor celor optzeci de ani și plăcerile lumii am găsit numai doi ani și două sute șaptezeci de zile; dar celui care va trăi patruzeci de ani îi va rămîne numai un an și o sută treizeci și cinci de zile, și tot așa, după cum am mai spus, acelaia care va avea mai puțini ani îi va rămîne și mai puțin timp.

42r

Dar fie că este vorba de multă vreme, fie de puțină, cuvintele și învățăturile pe care le afli de la lume nu trebuie aplicate, pentru că fie în multă, fie în puțină vreme, ele tot mult păgubesc; și dacă este vorba de multă vreme, vei greși mai mult, iar dacă este vorba de puțină vreme — fie și o zi sau nici atît, un ceas sau un sfert de ceas — cu poftele lumești bietul om își va pierde sufletul; chiar și pentru un ceas de plăcere pe care o are trupul, sufletul, care nu este vinovat, se va chinui îngrozitor, fără milă, cumplit, fără nici o mîngîiere, mult, fără seamăn, în veci, fără de sfîrșit, pedepsindu-se fără de sfîrșit. Să nu se lase bietul om nici în nădejdea aceea, spunîndu-și: „Deși am făcut

Acumu, dară, o, curond trecătoare lume! adu-ți aminte că mi-ai dzis macară dintr-o săptămînă, o dzi să fac voia ta și să îmbļu în desfătările tale tăvălin-du-mă; vădzuși că, după | socoteala cea driaptă și adevărată, din 80 de ani, numai 20 aflaiu ai miei. Deci în 20 de ani, 1.000 de săptămîni fac; și scoțînd dintr-o săptămînă cîte o dzi, 1.000 de dzile fac și 1.000 de dzile să fac 2 ani și 270 de dzile; și cu atîta de scurtă și puțină vréme, oarece féliu de desfătări, oarece féliu de petrecânii voiu să mă desfetedz și să petrec? Ce decît să te ascult pe tine și să fiu cu atîta, mai bine să nu te ascult și să fiu și fără de atîta. Și mai bine eu de tine și tu de mine să ne despărțim și să ne depărtăm. Pentru aceasta dară, tot cel cu pricépere și fietecarile ce-i cu minte, înțelepțește și cu întriaga înțelepciune, ca un înțălept, foarte pre amănuntul să ia aminte și să socotiască; că de vréme ce luînd sama a 80 de ani de desfătat și după a lumii voe de îmblat, numai 2 ani și 270 de dzile găsiu, dară carile va trăi 40, că numai un an și 135 de dzile îi vor rămînea! Așijderea (precum am mai dzis), cel mai cu puțin ani, încă mai puțină vréme îi va fi.

Și macară în multă, macară în puțină vréme, cuvintele și învățăturile carile lumea învață de făcut nu sint, căci și cea multă și cea puțină vréme tot mult | strică. Căci în multă vréme mai mult vei greși, iară
acea puțină, macar o dzi, și nu o dzi, ce macar într-un
ceas, sau într-un civert de ceas, cu poftel lumesti
omul, săracul, sufletul își va piiarde; și pentru dul-
ceața carea trupul în vrémea unui ceas are, nevino-
vatul suflet groznic, fără milă, cumplit, fără dojenială,
mult, fără număr, în véci, fără svîrșit chinuindu-să să
va, nepărăsit, pedepsi. Nice într-acéia nedéjde omul,
ticălosul, să să lasă dzicînd că: macar di-am și făcut
réle în tineréțe, iară după ce voiu agiunge la bătrînéțe
mă voiu lăsa și mă voiu pocăi. Nice lăsa păcatul cînd

rele în tinerețea mea, cînd voi fi bătrîn mă voi lăsa de ele și mă voi pocăi". Să nu te lași de păcat abia cînd te lasă el pe tine, căci nu ești în cîștig și, precum spune Înțeleptul, să nu făgăduiești zicînd: „Vino mîine și îți voi da, pentru că pînă mîine nu știi ce se va întîmpla cu tine" [*Prov.* 3, 28]. Același lucru îl amintește pururea și slăvitul cuvînt al preaslăvitului Hristos Dumnezeu acolo unde spune la parabola bogatului: „Suflete, mănîncă și bea, ai multe bogății", fără să știe că a doua zi îi vor lua sufletul [*Lc.* 12, 19—20].

42v Să socotească, deci, orice om care se folosește de minte și de rațiune ce folos ar avea dacă ar dobîndi nu numai desfătările și dezmierdările lumii, ci chiar lumea întreagă, și dacă ar trăi nu optzeci sau o sută de ani, ci chiar dacă ar trăi cît lumea, dar și-ar pierde în schimb sufletul? Mai cu seamă că, de și-l va pierde, nu i se arată nici o cale ca să-l regăsească (și nu în această lume), și că o dată ce-l va vinde iadului în schimbul păcatelor, nici cu cel mai scump preț nu-l va putea răscumpăra. De aceea, dar, oricine se numește om și se slujește de ocîrmuirea unei minți întregi să socotească cu toată grija și cu tot de-amănuntul, și socotind, să înțeleagă ce este lumea, adică ce este trupul său, și ce este el, adică ce este sufletul lui, și ce sînt prefăcătoriile lumii, adică poftele trupului spre care-l îndeamnă lumea, adică îl atrage pofta trupului, și ce este ceea ce vrea lumea să facă el, adică ce pofteste carnea, și ce i se cuvine lui, adică ce trebuie să facă sufletul lui. Și socotind acestea, să vadă că toată lumea se slujește de două lucruri: de lumină și de întuneric, adică de bine și rău*, și că, deasupra acestor două, suflă cît pot de tare patru vînturi care se luptă între ele, adică împărăția cerului și sufletul, împărăția lumii și trupul. Cerul și sufletul tind spre partea binelui, adică se luptă pentru lumină și împotriva întunericului, adică se luptă împotriva răului; | 43r vor să facă binele, iar răul să-l alunge. Lumea sau împărăția lumii împreună cu trupul se țin de partea

* În text, nesimetric.

el pe tine te lasă, că folos n-ai. Ce, precum dzice Înțeleptul: „Giuruind nu dzice, întorcîndu-mă mîine voi da, căce pînă mîine nu ştii ce-ţi va fi ție“ [Prov. 3, 28]. Aşijderea, slăvitului a preasvintului Hristos Dumnădzău cuvînt pomenêste pururea, unde dzice la pilda bogatului: „Mănîncă, bea, suflete! că ai multe şi bune“, şi nu ştie că mîine va să ia sufletul de la dînsul [Lc. 12, 19—20].

42v Şi să socotiască tot omul ce cu socotială şi înţelgere să slujêste că nu numai desfătările şi dezmiardările lumii, ce aşeasi toată lumea şi toate bunurile ei di-ariagonisi, şi nu 80 sau 100 de ani, ce aşeasi cît lumea | di-ar trăi, şi pierdzîndu-şi sufletul, ce folos are? Mai vîrtos că dacă-l va pîiarde, a-l găsi nice o cărare (însă nu într-aceasta lume)⁹² nu i să arată. Şi dacă-l va, cu păcate, iadului vinde, macar cu cît de scump preţ vreun mijloc de răscumpărare nu i să dă. Pentru aceasta, dară, fietecine cel ce om să numêste şi cu chivernisirea a întregii minţi să slujêste, foarte cu toată nevoînţa şi cu amănuntul să să socotiască; şi, socotind, să priceapă ce iaste lumea, adecă ce iaste trupul lui şi ce iaste el, adecă ce iaste sufletul lui şi ce sint lucrurile lumii, adecă ce sint poftele trupului; ce-l îndiamnă lumea, adecă la ce-l trage pofta trupului şi ce-i iaste lui a face; ce poftêste lumea, adecă ce poftêste carnea şi ce i să cade lui, adecă şi ce să cade sufletului a lucra. Şi cunoscînd aceasta, să vadză că toată lumea cu doao lucruri să slujêste: cu lumina şi cu întunérecul, adecă cu binele şi cu răul. Şi asupra acestor doao, 4 vînturi tari şi cît ce pot să bat şi să oştesc: adecă împărăţia ceriului şi sufletul, împărăţia lumii şi trupul. Ceriul şi sufletul spre a binelui parte silesc, adecă spre lumină nevoesc şi asupra întunérecului, | adecă a răului, războesc; pre bine vor să-l facă, iară pe rău vor să-l izgoniască. Lumea, sau împărăţia lumii şi cu trupul, de partea răului ţin, iară asupra luminii lui, asupra binelui adecă să oştesc

răului și luptă împotriva luminii, adică luptă împotriva binelui ca să facă răul, iar de bine nici nu țin seama. De aceea dar, fiecare om întreg se cade să depună multă sîrguință și să ducă o luptă mare pentru suflet, ca nu cumva partea mai josnică să încalce pe cea mai nobilă, căci nici slugii nu i se cade să fie mai mare decît stăpînul său [Mt. 10, 24]. Pentru că cerul este o moștenire mai nobilă, veșnică și fără de sfîrșit, iar lumea este o moștenire mai josnică, repede pieritoare și care nu se mai întoarce în nimic. La fel și trupul este țărîină muritoare, care nu se mai întoarce în nimic, iar sufletul, suflare dumnezeiască, nemuritoare și eternă, după cum spunea poetul: „Ca să fii întreg la suflet, oare ce ai refuza să înduri?” Pentru că această parte are mai mare preț decît trupul, mai ales că, de va socoti bine, nimeni nu va găsi nimic care să placă minții celei înțelepte. Și chiar dacă ar găsi dintr-acelea care plac trupului și ochiului trupesc, frumos ne învață evanghelistul Ioan: „Nu iubiți lumea și nici cele lumești” [1 Io. 2, 15].

43v

De aceea mintea omenească pe cele cerești să le dorească, pe cele pămîntești să le disprețuiască* și cu fel de fel de strădanii să tindă spre cele cerești, unde se află și tronul, și adevărata lui liniște. Pentru că lumea nu este un lăcaș trecător, și noi într-însa sîntem niște locuitori vremelnici, iar cerul este moștenirea noastră și acolo sîntem noi locuitori permanenți și moștenitori. Cînd va fi aceasta? Cînd ne vom lepăda de lume și cînd vom cunoaște că de la această lume nu vom avea nici un folos, cînd vom îndeplini prin faptă acele sfinte, apostolicești și bisericești porunci pe care le-am cunoscut și auzit, după cum spune: „Nu cel ce cunoaște poruncile, ci cel ce le face fi-va fericit” [Rom. 2, 13]. Dar cînd ne vor fi la îndemîină acestea și ne va fi ușor să le îndeplinim? Cînd ne vom apuca să le lucrăm cu toată inima și dragostea desăvîrșită, deoarece dragostea, supunîndu-le pe toate, cu tărie le biruiește.

* Cicero, *De republica* VI, 12: *haec coelestia semper spectato, illa humana contemnito.*

pre rău să-l facă, iară pre bine nice să-l pomeniască. Cătră aceasta dară, tot omul deplin spre a sufletului nevoie și osirdie foarte tare a să pune îi trebuie, ca să nu cumva partea cea mai mică pre cea mai mare să calce; nice trebuie robul mai mare decît stăpînul său să să facă. Căce ceriul mai mare, vécinică și netrecătoare, iară lumea mai mică, curund stricătoare și nestătătoare moșie iaste. Așijderea, trupul — țarnă, muritoriu și în nemică întorcătoriu; iară sufletul — duh dumnădzăesc, nemuritoriu și pururea trăitoriu iaste, precum au, poeticul, cîntat: „Ca să fii întreg cu sufletul, oare ce ai tăgădui a suferi?“ Căce aceasta parte decît trupul mai mare preț are și mai vîrtos fietecine sama binișori de ari lua, macar cevași înțelépței minți a plăcea n-ari afla; și de-ari și afla acélea carile trupului și ochiului trupăsc plac, frumos Evgangelistul, ne învață, Ioan: „Nu îndrăgiți lumea, nice céle lumești“ [1. Io. 2, 15].

43v

Pentru `aceasta omeniasca minte, cereștile | socală ⁹³, iară pămînteștile să batgiocuriască și prin féliuri de féliuri de nevoi spre ceriuri să să întindă, unde și scaunul, și adevărata odihnă îi iaste. Căce noaă lumea nemernicie ne iaste și într-însa prișleți sintem, iară ceriul moșie și acolo casnici și moșnéni sintem⁹⁴. Însă cînd va fi aceasta? Cînd de lume ne vom lepăda și, precum de la dînsa nice un folos precum nu avem, cînd vom cunoaște; și célea carile am cunoscut și am audzit dumnădzăești, apostolicești și beséricești porunci de le vom săvîrși cu fapta, precum dzice: „Nu ceta carile au cunoscut poruncile, ce ceta ce li-au făcut, să va ferici“ [Rom. 2, 13]. Acéstea, dară, cînd îndămîină vor fi și pre lesne să vor face? Cînd cu toată inema și cu desăvîrșită dragoste de acéstea ne vom, a le face, apuca; căce dragostea pe toate învincind, tare biruéște.

44r

Ai văzut deci acum, prietene, dintru început, cum, ce și în ce fel este lumea? Ai văzut la ce sfârșit duc frumoasele desfătări ale lumii? Ai văzut ce poștește lumea, adică trupul, și ce-l îndeamnă pe om, adică pe suflet, să facă? Ai văzut câte lingușiri, | câte lațuri, câte capcane întinde în toate părțile și pe toate cărările bietului suflet al omului? Ai văzut viața și anii omului atîta timp cît este pe lume?

Silește-te atunci să fii cu totul bun și plin de virtuți. Pentru că de nu ești astfel, „strîmtă este calea cerului” și, precum zice: „Pînă nu vă veți întoarce și nu veți deveni ca pruncii, nu veți intra în împărăția cerurilor” [*Mt.* 18, 3]; adică să fim curați în toate și întru toate blînzi. Mai ales datorită slabei firi a oamenilor ni s-au arătat multe și felurite mijloace de mîntuire, astfel ca, chiar dacă n-am putea să ne aflăm în vîrful scării, măcar aproape de vîrf sau la mijloc să ne aflăm. Căci multe sînt lăcașurile lui Dumnezeu [*Io.* 14, 2], și să nu ne pomenim cu totul și pe de-a întregul înstrăinați și îndepărtați de acest drum. Iar dacă ți se pare greu să te lepezi cu totul de lume și dorești să nu fii cu totul singuratic și sărac în această lume, ci să cunoști în viața ta oarecare tihnă, greu este; căci „precum îi este greu cămilei să treacă prin gaura acului, încă mai greu bogatului în împărăția cerurilor” [*Mt.* 19, 24]. Dar tot cel preamilos zice că „ceea ce nu este cu puțință la oameni este cu puțință la Dumnezeu” [*Mt.* 19, 26], de vreme ce nu există nimic care să nu poată face Dumnezeu, căci „toate sînt în mîna lui și, deschizînd-o, toate se umplu cu bunătatea lui” [*Ps.* 144, 17]. Iar pentru că această lume vremelnică |
este o lume care are nevoie de conducere (căci ceea ce nu este condus nu poate progresa), dacă va putea cineva cu întreaga înțelepciune și cu bună socoteală, aflîndu-se în lume, să conducă lumea și să-și păstreze sufletul nevătămat și curat, frumos și bun lucru va fi, deoarece și lui Dumnezeu, și oamenilor le-ar fi pe plac. Dar cine oare ar putea fi acela? Cel care-și va întipări în minte cu tărie și cu de-amănuntul, care va

44v

44r

Vădzuși dară acmu, o, priiatinule, di-nceput lumea cum, ce și în ce féliu iaste? Vădzuși bunurile, desfătă-rile lumii, la ce săvîrșit es? Vădzuși ce poftéște și la ce îndiamnă lumea, adecă trupul pe om, adecă pe suflet, să facă? Vădzuși cîte măgulituri | cîte lațuri și cîte curse spre a ticălosul, omenescul suflet, în toate părțile și în toate cărările aruncă? Vădzuși viiața și costul omului în lume cîtă vréme iaste?

44v

Pentru aceasta dară, de tot bun și de tot plin de bunătăți a fi siléște; că așa nefiind, strîmtă iaste calea ceriurilor, și precum dzice, „Pînă nu veți întoarce și să vă faceți ca pruncii, nu veți intra [în] împărăția ceriului“ [*Mt.* 18, 3]. Adecă în toate curați și-n toate blîndzi să fim; însă pentru cea slabă de om fire, mult și în multe féliuri ni s-au, de mîntuință, arătat mijlo<a>ce; și macar de n-om putea la vîrvul stepenii bunătăților, încailea aproape de vîrf sau la mijloc să ne aflăm⁹⁶. Căce multe sint sălașele lui Dumnădzău [*Io.* 14, 2] și să nu fim de tot, de tot dintr-acea cale înstreinați și depărtați. Ce iarăși de tot de această lume a te lepăda cu greu ți să pare; și îți iaste voia ca într-această lume nu de tot pustiiu și sărac să fii, și în viiața ta și oarece îndemînă să cunoști cu greu iaste; căci „precum iaste cămilii greu prin urechile acului a intra, încă mai cu greu bogatului împărăția ceriului“ [*Mt.* 19, 24]. Însă iară acel milostiv dzice că, „aceasta la oameni, nu, iară la Dumnădzău să poate“ [*Mt.* 19, 26]; căce ceva lui Dumnădzău a nu să putea nu iaste, ce toate în mîna lui fiind și deschidzindu-o, toate de bunătate să împlu [*Ps.* 144, 17]. Ce de vréme ce a |ceastă trecătoare lume iaste lumea chivernisélii (că de nu să va chivernisi, cineva nu va precopsi) și de va putea cineva cu întriagă înțelepciune și cu bună socotială, în lume fiind, pe lume să chivernisască și sufletul nebetejit și neîntinat să-și păzască, frumos și minunat lucru ar fi, de vréme ce și oamenilor, și lui Dumnădzău ar fi plăcut. Și acela oare cine ar fi? Ar fi acela carile, acélea ale lui Andrei Vissovațius 70

asculta cu urechile sufletului și, ascultînd și înțelegînd, va îndeplini cele 77 de sarcini pe care ni le pune dinaintea Andrei zis Vissovatius, și pe care le numește *Imboldurile virtuților și frînele păcatelor**, adică îndemnarea spre virtuți și abținerea de la păcate, pe care le vom arăta și le vom pune sub ochii fiecăruia. Pentru că, după cum mi se pare, acela va fi pe plac și lui Dumnezeu, și oamenilor, și, ceva mai mult, va avea folos atît de la viața trecătoare, cît și de la viața viitoare și, după o viață slăvită și cinstită, la moarte cinste și după moarte cinste, și la a doua înviere iarăși cinste va găsi, întru slava Tatălui și a Fiului și a Sfîntului Duh, acum și pururea și în vecii vecilor. Amin !

SFÎRȘITUL CĂRȚII ÎNTÎIA

* Andrea Wissowatius, *Stimuli virtutum, fraena peccatorum*, Amstaelodami, 1682, p. 1—104.

și 7 de ponturi, ce arată, pre carile *Strămurarea*⁹⁷ a bunătăților și frîul păcatelor le numește, adecă îndem-narea spre bunătăți și opriala spre păcate. Și acéstea dară *carile mai înaintea a le arăta vom și a fi le denaintea ochilor pune silim*, foarte pre amănuntul aminte să ia și cu ale sufletului urechi să asculte. Ascultînd dară și înțelegînd, să le facă, că pare-mi-să că și oamenilor, și lui Dumnădzău bine învoit va fi. Încă și de cea trecătoare și de cea viitoare viiață să va folosi și după viiață slăvită și cinstită, în moarte — cinste-și după moarte — cinste — la a doa venire iarăși cinste va găsi, în slava Tatălui și a Fiiului și a Svintului Duh, acmu pururea și în vécii vécilor. Amin!

CONEȚUL CĂRȚII ÎNȚII

la

DIVANUL LUMII CU ÎNȚELEPTUL
sau
DISPUTA SUFLETULUI CU TRUPUL

DOVADĂ A SUFLETULUI FAȚĂ DE TRUP, SAU A ÎNȚELEPTULUI
FAȚĂ DE LUME, PENTRU CELE ÎN CHIP MINCINOS
GRĂITE DE ACEASTA ȘI MĂRTURIE
PENTRU CELE ADEVĂRATE GRĂITE DE EL

C A R T E A A D O U A

1. *Ți se cuvine să știi de cine a fost făcută lumea*

Ți se cuvine mai întâi să știi de cine a fost făcută această lume, ca și întreg cuprinsul ei, adică toate împrejurările ei. După aceasta trebuie să înțelegi că ea este trecătoare și nestatornică, după cum spune însuși creatorul ei, Domnul nostru Isus Hristos: „Cerul și pământul vor trece” (*Mt.* 5, 18) și după cum învăță altcineva, asemenea lui: „Este timp pentru orice lucru și toate trec cu timpul” (*Ecl.* 3, 1).

2. *Să crezi că lumea este făcută de Dumnezeu*

Așadar, această lume este făcută de Dumnezeu, atoatefăcătorul, precum mărturisește Moise, cel mai

1a

DIVANUL LUMII CU ÎNȚELEPTUL
sau 1a
GIUDECATĂ SUFLETULUI CU TRUPUL

AL SUFLETULUI SPRE A TRUPULUI, SAU A ÎNȚELEPTULUI
SPRE A LUMII, DOVADĂ PENTRU CÊLEA CE-AU GRĂIT
MINCIUNI ȘI SPRE A SA MĂRTURIE
PENTRU CÊLEA CE-AU GRĂIT ADEVĂRATE

C A R T E A A D O A

1. *Lumea de cine-i făcută a ști ți să cade*

Lumea aceasta și toate plinirile, adecă toate împre-
giurstările ei, de cine făcute a fi, a ști întâi ți să cade;
după aceasta, precum trecătoare și nestătătoare⁹⁸
iaste a pricépe îți trebue. Precum singur ziditoriul ei,
Domnul Hristos dzice: „Ceriul și pămîntul să va tréce“
(*Math.* gl. 5, sh. 18) și altul, aceasta urmînd, învață:
„Toate le are vrémea și cu vremile sale vor tréce toate
(*Eclisiias.* gl. 3, sh. 1).

2. *Lumea de Dumnădzău făcută a fi, créde*

Lumea dară aceasta de Dumnădzău a toate făcătoriul
iaste făcută, precum cel decît toți mai vechiu istoric,

vechi dintre toți istoricii: „La început a făcut Dumnezeu cerul și pământul“ etc. (Gn. 1, 1). |

45v

Lumea este ca o grădină, iar oamenii ca florile

Lumea este ca o grădină și într-însa oamenii sînt ca florile, precum mărturisește Osie (14, 5): „Răsări-va Israel ca un crin“ sau „Tot trupul este iarbă și toată slava lui ca floarea: iarba s-a uscat și floarea a căzut“ (Is. 40, 7—8). Omul este ca pomul și ca rodul, cu alte cuvinte ca fructele sînt faptele lui. Din pomul bun va ieși roadă bună [Mt. 7, 17] și la aceasta se adaugă cele ce urmează acolo unde se spune despre omul bun: „Și va fi ca pomul răsădit lîngă trecerea apelor care își va da rodul la timpul cuvenit, iar frunza lui nu va cădea“ (Ps. 1, 3 și Ier. 17, 8).

Lumea este ca un tezaur, dacă o vei folosi spre bine, iar dacă o vei folosi spre rău, rea va fi pentru tine.

Lumea este ca un tezaur (desigur al celor trecătoare). Dacă vei folosi avuția în sensul bun, va fi spre binele tău, pentru că spune Ecleziasul (6, 12): „Avuția strînsă pe nedrept este spre răul celui ce a agonisit-o“ și iarăși: „Cine iubește argintul, nu se va sătura de argint“ (5, 10).

3. *Să știi că lumea este trecătoare*

Crezînd deci că lumea este făcută de Dumnezeu, tot așa să crezi că lumea aceasta este trecătoare și că veșnică este cea viitoare, despre care mărturisește Ioan Teologul: „Și am văzut cer nou și pămînt nou, pentru că primul cer și primul pămînt au trecut“ (Apoc. 21, 1); și „Cer nou și pămînt nou așteptăm“ (II Pt. 3, 13). |

46r

Trupul urmează soarta lumii; zilele omului sînt ca iarba

Omul însuși urmează soarta lumii, pentru că se spune: „Omul, ca iarba sînt zilele lui“ (Ps. 102, 15). De ce oare? Pentru că omul cel întîi creat, neumblînd după poruncile creatorului său și neascultîndu-i poruncile, a devenit muritor și trecător prin această lume. Dar cu ce a greșit? Cu aceea că s-a lăsat amăgit de

mărturiseste, Moisei: „Di-nceput făcu Dumnădzău ceriul și pământul și alalte“ (*Nașterea* gl. 1, sh. 1). |

45v *Lumea ca o grădină, oamenii ca florile*

Lumea dară ca o grădină, într-însa oamenii ca niște flori, precum mărturiseste: „Izrail va răzsări ca crinul“ (*Osie* gl. 14, sh. 6), „Toată carnea fîn și toată slava ei ca floarea cîmpului“ (*Isaiia* gl. 40, sh. 7, 8), sau: „Ca pomul iaste omul și ca roada, adecă ca poamele faptele lui; din pomul bun va eși roadă bună“. [*Mt.* 7, 17]. Cătră aceasta urmadză unde dzice pentru omul bun: „Și va fi ca lemnul lîngă izvoarele apelor și la vrémea sa va da roada sa și frundza lui nu va cădea“ (*Psalm* I, sh. 3 și *Ierem.* gl. 17, sh. 8).

Lumea ca un vistériu, spre bine bun, iară spre rău de te vei sluji, rău îți va fi

Sau lumea ca un vistériu (însă după céste vreménice). Cu avuțiia dară bine de te vii sluji, bine vii avea, însă „Avuțiia strînsă, spre răul stăpînu-său“, dzice (*Eclisiiastul* gl. 5, sh. 12) și iarăși dzice: „Cine iubéște avuțiia roadă nu va mînce de la dînsa“ (*Eclisiiastul* gl. 5, sh. 10).

3. *Lumea trecătoare a fi, să ști*

Credzind dară precum lumea de Dumnădzău să fie făcută, așijderea precum aceasta trecătoare și alta viitoare a fi créde; pentru că Theologul, mărturiseste, Ioan: „Și vădzuîu ceriu nou și pămînt nou, căce ceriul dintîi și pămîntul dintîi au trecut“ (*Apocal.* gl. 21, sh. 1). „Ceriuri noaă și pămînt nou așteptăm“ (*Petru, Carte* 2 gl. 3, sh. 13). |

46r *Trupul lumii urmadză; omul, ca iarba dzilele lui*

Lumii dară singur omul urmadză, pentru că dzice: „Omul, ca iarba dzilele lui“ (*Psalm* 102, sh. 15). Pentru căce dară? Pentru căce acel dintîi zidit om, după a ziditoriului său porunci neîmblînd și a lui porunci neascultînd, muritoriu și dintr-această lume mutătoriu s-au făcut. Dară cu ce au greșit? Cu a poamelor frumséte amăgindu-să, „vădzu dară muiarea

frumusețea fructului: „A văzut deci femeia că este pomul bun la mâncare și frumos la vedere și plăcut ochiului și a luat din rodul lui și a mâncat și a dat și bărbatului ei” (Gn. 3, 6). Atunci îndată toate bună-tățile lumii și bogăția ei au devenit nestatornice și nefolositoare omului. După cum ne-a făcut cunoscut Ecleeziastul (5, 14): „Gol a ieșit din pîntecele maicii sale, gol se va și duce, și nu va lua cu sine nimic din ostenele sale”.

În lume urmează deșertăciunea

După aceea în lumea aceasta a urmat deșertăciunea, pentru că iarăși același spune: „Deșertăciune a deșertă-ciunilor, toate sînt deșertăciune” (Ecl. 1, 1).

Lumea se menține prin mila lui Dumnezeu

46v Dar să știi că dacă bietul neam omenesc se găsește de atîta timp în deșertăciune și în împrejurări nehib-zuite și dacă după atîta amar de vreme mai trăiesc oamenii în lume pînă azi, aceasta se datorează prea-bogatei mile a lui Dumnezeu, căci se spune: „Îndelung răbdător și mult milostiv, nu după | fărădelegile noastre, nici după păcatele noastre ne-a făcut nouă” (Ps. 102, 8, 10).

4. Nu te amăgi cu frumusețile lumii

Însă tu nu te amăgi cu podoabele și frumusețile acestei lumi, nici nu te da cu toată inima desfătărilor ei, „căci pînă la sfîrșit cu veselie se va amesteca triste-țea și cea mai mare bucurie se sfîrșește în plîns” (Prov. 14, 13).

5. Lucrurile lumii sînt ca praful în bătaia vîntului

De asemenea, toate lucrurile lumii (în afară de cele bune) sînt „ca praful în bătaia vîntului” (Ps. 1, 4) și, iarăși, ca avuția prădată de tîlhari și ca hainele roase de molii.

6. Să nu te întristezi văzîndu-i puternici pe împărații neamurilor

Ceva mai mult, cînd vei vedea pe alții, adică pe împărați, domni și pe ceilalți care, avînd bogăția și

ДНЕВНИКЪ

Г Ж И Ч Ъ В Ъ Ъ П Ъ Ъ
П Т Х Л Х Н К Ъ Ъ О Ъ Ъ

ՀԱՅԿԱ ՇՐՈՋԱՆԻ ԿՑ ՄՐՈՃ
Քրիստոս Ամեն, ով ինչպես հայտնի է
ՎԱՍԻՒՆ

ИЗДАНИЕ ДАМАТНОЕ КСОН

СТАЛИНЪ БОИВО

[illegible]

АКАДЕМІЯ ШІФРОГРАФІЇ МОЛОДІ
ВІСНИКОВИЙ ПІСЬМ. АКАДЕМІЯ, А-

МѢСЯЦЕ БЛАГОУСНАЮЩЕ ПРАВДУ
АВНІАЧЕА МѢСЯЦЕ ВОССТАЮЩЕ
ІОАНІА ІУДІУ

Тема: Палеолитический Миссон.

Православна Црква, до прѣ Отацъ и Свѣтлѣ
Православна Црква, до прѣ Отацъ и Свѣтлѣ

1. **Министерство Свѣдѣній.**
 2. **Министерство Юстиціи.**
 3. **Министерство Финансовъ.**
 4. **Министерство Вѣнскихъ Дѣлъ.**
 5. **Министерство Народнаго Просвѣщенія.**
 6. **Министерство Военныхъ Дѣлъ.**
 7. **Министерство Морскихъ Дѣлъ.**
 8. **Министерство Земледѣлія.**
 9. **Министерство Горнаго Дѣла.**
 10. **Министерство Труда.**
 11. **Министерство Свѣдѣній.**
 12. **Министерство Юстиціи.**
 13. **Министерство Финансовъ.**
 14. **Министерство Вѣнскихъ Дѣлъ.**
 15. **Министерство Народнаго Просвѣщенія.**
 16. **Министерство Военныхъ Дѣлъ.**
 17. **Министерство Морскихъ Дѣлъ.**
 18. **Министерство Земледѣлія.**
 19. **Министерство Горнаго Дѣла.**
 20. **Министерство Труда.**

1. **Възстановителна**, или **възстановителна**
 2. **възстановителна**, или **възстановителна**

Ученый секретарь, к. ф. н. с. И. И. Тарасов

Аннотация.

АДЫН АЛЫН МЭТЭНЦА АДАЙН
АЛЫН. МЭТЭНЦА АДАЙН

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥
 ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥
 ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

1964

ΚΡΤΗΡΙΟΝ

4

ΔΙΑΔΕΞΙΣΤΟΝ

ΣΟΦΟΥΜΕΤΟΝΚΟΣΜΟΝ

H KRIEZE THE FVAME ME TO EDNA
Ais no... P.C. America

Διά μέντοι, Η. Ε. Αμερικής

ΙΣΑΝΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

Konstantin Bogdan

Nomen sancti spiritus in nomine amen
 in hoc die sancto. in die sancto et in die
 in die sancto. in die sancto et in die

νότατα τῶν ἐκείνων, ἐν ἀποστολῇ τῶν
ἐκείνων αὐτῶν, ὅτι ἐν τῇ

ΕΥΕΛΙΝ ΕΥΕΛΙΝ
ΠΑΝΟΥ ΑΝΤΙΟΧΟΥ

Konstantin Bogdanov:

100-443687-10

αὐτῶν καὶ μεταρραλίαν, ὃ ἀπο-
κάλυψε τὴν μεταρραλίαν σου καὶ

YOUNG KODU
EABBA

ΔΕ ΟΥΝ ΕΠΙΜΕΛΕΤΕΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΟΙΚΟΝ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ
 ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΝ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ
 ΧΡΕΙΑΣ ΚΑΤΕΙΝΑΙ ΑΝΕΧΕΣ ΜΕΤΕΧΕΙΝ

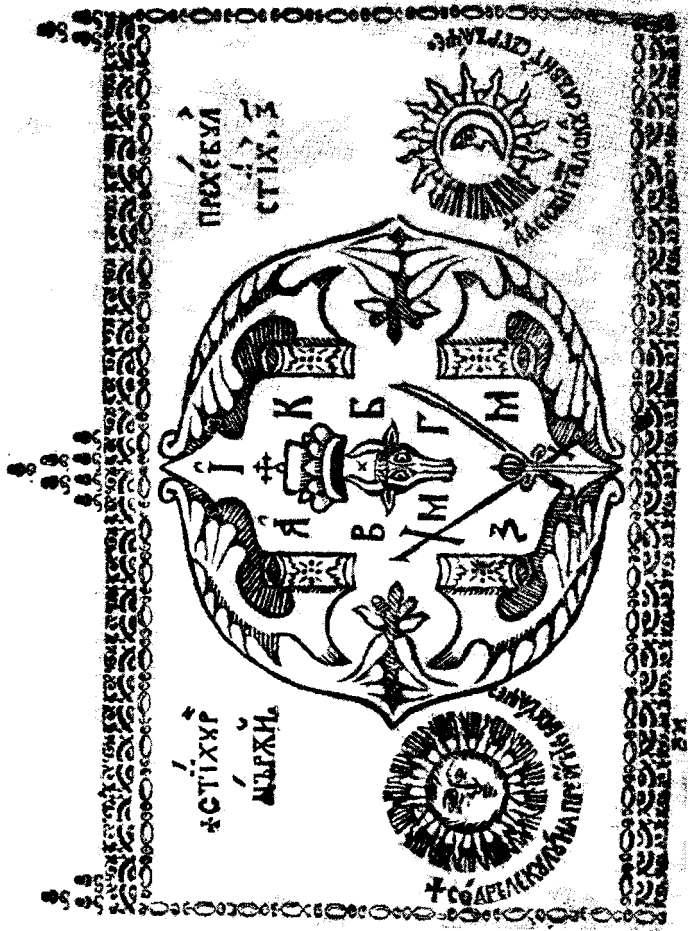
Ἰακώβου τοῦ υἱοῦ Ἰωάννου
Εὐαγγέλιον ἐν τῇ πόλει καὶ ἐν τοῖς ἱεροῖς

Εἰς τὴν ἀποστολὴν ἡμεῶν
ἀπὸ τοῦ ἁγίου πνεύματος.

1698. Mss. "Auyuxk."
 1699. Mss. "Auyuxk."
 1700. Mss. "Auyuxk."

528. ἡ δὲ πόλις ἱερὰ καὶ ἁγία, ἡ δὲ
 πόλις ἱερὰ καὶ ἁγία, τὸν δὲ μέγαρον

432 2798-04 12/17/2004 12/17/2004 12/17/2004

Stema Moldovei în ediția princeps a *Divanului*, Iași, 1698.

Desfrînata Lume sau Trupul și Omul înțelept sau Sufletul, alegorie din Divanul, Iași, 1698.

Prea frumoasa virtute, alegorie din Compendiolum seu universae logicae institutionis prezentind unele asemănări cu Înțeleptul (după Operele principelui Demetriu Cantemir, t. VI, București, 1883, p 414-415).

că bun să fie lemnul la mîncare și frumos ochilor și la privală mîngîios; și luă din roada lui și mîncă și dăde bărbatului său" (*Naștere* gl. 3, sh. 6). Într-aceiași dată dară, ale lumii bunuri sau avuții nestătătoare și omului nefolositoare s-au făcut, precum au Eclisiiastul cunoscut: „Gol au eșit din pîntecele maicii sale, așea gol să va întoarce și nemică va duce cu sine din ostenințele sale" (*Gl.* 5, sh. 14).

În lume deșertarea urmadză

După aceasta, într-această lume deșertarea urmadză, că iarăși acesta dzice: „Deșertarea deșertărilor și toate deșearte" [*Ecl.* gl. 1, sh. 1].

Lumea cu mila lui Dumnădzău trăiaște

46v

Însă de atîta vrême precît săracul omenescul nărod întru deșertări și fără socotéle lucruri aflîndu-să și pînă în dzua de astădzi, de atîta somă de ani într-însa oamenii trăesc, aceasta dintru acia prea bogată dumnădziască milă să o știi, că dzice: „Îndelung| răbdătoriu, mult milostiv, nice după fărădelegile noastre face noao" (*Psalms* 102, sh. 8—9).

4. Cu a lumii frumséte nu te amăgi

Însă tu pentru ale ceștii lumi podoabe și frumséte nu te amăgi, nice în desfătările ei cu toată inima te da, căci mai pre urmă „rîsul durerilor să va amesteca, și céle de apoi ale bucurii lacrămi cuprind" (*Pilde* gl. 14, sh. 13).

5. Lucrurile lumii ca pravul înaintea vîntului

Așjdirea toate ale lumii lucruri (osăbit de céle bune) „ca pravul înaintea vîntului" (*Psal.* 1, sh. 4); și iarăși: „Ca avuția de tîlhari prădată și ca haina de molii fărîmată".

6. Pre împărații lumii putérnici vădzînd, nu te mîhni

Însă iarăși tu, pre alții vădzînd, adecă precum sint împărații, domnii și alalți, carii cu bogăția și cu a lumii slavă, multe și ce li-i voia fac, de aceasta

slava lumii, fac multe, și ceea ce le place, să nu te amărăști din cauza aceasta și să nu te întristezi, căci Prorocul te învață: „Să nu te temi când se va îmbogăți omul sau când se va înmulți slava casei lui” (Ps. 48, 17), „căci casa lui înclină spre moarte și pașii lui către iad” (Prov. 2, 18). Pentru că privirile lui Dumnezeu nu sînt aplecate asupra lui și nici asupra slavei lui; despre aceasta mărturisește Isaia (66, 2): „Către cine vor privi dacă nu către cel smerit și liniștit și care tremură de cuvîntul meu?” |

47r

7. Norocul în lume nu aduce fericire

Să nu socotești și nici să-ți între în minte că acest noroc lumesc al lor aduce vreo fericire adevărată.

8. Norocul este nehotărît

Și nici că vor avea vreo limită sau vreo perioadă adevărată și bine determinată a avuției lor vremelnice.

9. Cel bogat în lume este sărac și orb

Căci deși în lume, adică după lumeasca socoteală, ei se numesc bogați și slăviți, ei sînt totuși săraci și orbi, neținînd seama de aceasta, precum adeverește Ioan (Apoc. 3, 17): „Tu zici: sînt bogat și m-am îmbogățit și nu-mi lipsește nimic și nu știu că ești un nenorocit, un mizerabil, un sărac, un orb și gol”. David, rege fiind, a cunoscut aceasta, spunîndu-și: „Eu sînt sărac și lipsit” [Ps. 87, 15].

Calea lată și largă duce la moarte

De asemenea, calea unora ca aceștia va duce la un sfîrșit nefericit și la un liman rău, despre care frumos se spune: „Este o cale care pare oamenilor a fi dreaptă, dar în cele din urmă ea duce în fundul iadului” (Prov. 14, 12) și tot acolo: „Iar căile celor ce țin minte răul duc la moarte” (12, 28); căci tot trupul în țărină se va întoarce, iar cel puternic și mai curînd decît ceilalți, după cum se zice: „Tot puternicul are viață scurtă” (Is. Sir. 10, 11) și la rău sfîrșit va ajunge. Despre aceasta frumos vorbește și Iov (20, 15): „Avuția strînsă

nu te mîhni, nici te întrista, precum Prorocul te învață: „Nu te teme cînd să îmbogățește omul și cînd să va înmulți slava casii lui“ (*Psal.* 48, sh. 17); „Căci plecată iaste spre moarte casa lui și la céle de desupt cărările lui“ (*Pilde* gl. 2, sh. 18). Nu iaste dară dumnădzăiasca privire asupra lui sau asupra slăvii lui; pentru care lucru mărturisește Isaiia: „Spre carele să caut, fără numai spre sărăcuți și zdrobiți cu duhul, și să cutremură de mine?“ (gl. 66, sh. 2).|

47^r

7. *Lumasca nărocire fericire n-are*

Nici să socotești sau să gîndești că această a lor lumască nărocire vreo deplină fericire va avea.

8. *Nărocirea fără hotar*

Nice vreun hotar sau vreo adevărată și însemnată ale avuțiilor trecătoare vor avea vréme.

9. *Bogatul lumii, sărac și orb*

Și măcară că lumea, adecă după lumasca socotială, bogați și slăviți să număsc, însă săraci și de tot goli sint și orbiți cu mintea, aceasta necunoscînd, precum adeverește Ioan: „Dzici cum că bogat sint și nici una îm lipséște, și nu știi că tu ești mișel, sărac, orb și gol“ (*Apocal.* gl. 3, sh. 17). Aciasta David, împărat fiind, au cunoscut dzicîndu-și șie: „Eu sint sărac și mișel“ [*Ps.* 87, 15].

Calea lată și desfătată la moarte aduce

Așeadară, a unora ca acestora la rău săvîrșit și la rea cale, calea le va eși, pentru carea frumos să dzice: „Iaste cale carea omului driaptă să pare, iară cia mai de apoi a ei duce la moarte“ (*Pilde* gl. 14, sh. 12) și iarăș acolo: „Calea celor fără cale duce la moarte“ (gl. 12, sh. 28). Căci tot trupul în țărănă să va întoarce; încă mai curund decît alalți, cel putérnic, precum dzice: „Tot putérnicul, scurt“⁹⁹ (*Eclisiiast* gl. 10, sh. 11). Și la rău dară săvîrșit vor agiunge, pentru carii frumos vorovéște Iov: „Avuția carea au înghițit va borî și din pînticile lui o va zmîci Dumnădzău“

pe nedrept o va vărsa, o va scoate din casa lui îngerul",
adică le va plăti lor cu pedepsele cumplite ale iadului. |

47v

10. *Ia exemplu din vechile istorii*

Să nu te amăgești cu unele exemple din vechile istorii, ci mai degrabă să te înțelepțești prin ele. Pentru că vei afla cu privire la împărații care au supus în scurt timp multe că „nu trebuie să se teamă cineva de cei ceucid trupul, ci de cei ceucid sufletul“ (Mt. 10, 28) și că ceva mai mult cel ceucide va fi ucis, pentru că iarăși zice: „Cîți scot sabia, de sabie vor muri“ (Mt. 26, 52), și încă chiar și de mîna celui mai mic.

11. *Exemplul lui Alexandru cel Mare*

Pentru aceasta deci poți lua un frumos exemplu de la Alexandru cel Mare, despre care se scrie în *Istoria* sa că a fost otrăvit și omorît de o slugă a lui, cu alte cuvinte că cel mic a omorît pe cel mare, că sluga a omorît pe împărat. În legătură cu aceasta bine zice Ecleeziastul (10, 7): „Văzut-am slugile călări și pe stăpîni mergînd pe jos“, iar în altă parte se zice: „Prin ei înșiși au împărățit iar nu prin mine“ (Os. 8, 4) și de asemenea în alt loc: „A căzut și mare a fost risipirea lui“ (Iez. 13, 12). Cu aceasta aș putea compara deopotrivă fierul pe care îl mănîncă ruggina sau elefantul pe care îl omoară șoarecele.

12. *Nu prin răutăți, ci prin virtuți să-ți rămîină vestit numele după moarte*

48r

Gîndește-te deci că, deoarece pînă la urmă tot vine moartea, cel puțin să nu-ți rămîină un nume rău, ci un nume bun, căci „mai bine un nume bun decît avuții multe“ (Prov. 22, 1), iar în altă parte se zice: | „Mai bun este un nume bun decît mirul cel scump“ (Ecl. 7, 1), și nu înaintea ochiului omenesc, ci înaintea ochiului lui Dumnezeu, care scrutează inimile și gîndurile. De aceea ne și învață: „Luați aminte să nu faceți milostenia voastră înaintea oamenilor“ (Mt. 6, 1) și ca nu cumva să se spună despre tine: „Pierit-a amintirea lui cu sunet“ (Ps. 9, 6). Tot așa, străduiește-te în tot timpul

(gl. 20, sh. 15). Adecă cu ale iadului cumplite, le va răsplăti munci. |

47^v

10. *Pildă din vechile istorii ia*

Nici din vechile istorii cu une pilde să te amăgești; ce mai vîrtos cu acélea să te înțelepțești, căci vei afla pentru împărați carii în scurtă vréme multe au biruit. Că: „nu iaste cineva să să tiamă de ceia ce trupul ucid, ce de ceia ce sufletul“ (*Mat.* gl. 10, sh. 28); și mai vîrtos că tot cel ce omoară omorî-să-va, că iarăși dzice: „Toți carii scot sabiia în sabie vor muri“ (*Mat.* gl. 26, sh. 22), încă de cel cît de mic.

11. *Pildă de pe Alexandru Marele*

Pentru aceasta dară, frumoase pildă de pe Alexandru Marele a lua poți, precum la *Istoriia* lui scrie că de o slugă a lui să fie otrăvit și omorît; adecă pe cel mare au omorît cel mic și pe împăratul au ucis sluga. Pentru carii bine dzice Eclisiastul: „Vădzui slugile pe cai și domnii împlînd pe gios, ca slugile“ (gl. 10, sh. 7); și altul dzice: „Aceia au împărățit, iară nu de la mine“ (*Osiia* gl. 8, sh. 4) și aiurea: „Cădzu și fu răsipirea lui mare“ (*Iezechiil* gl. 13, sh. 12). Asémenea ași aciasta a potrivi putea: „Pre fier rugina îl topéște, pe elefant sau, precum să dzice, pre fil șoarecile îl omoară“¹⁰⁰.

12. *După moarte, numele nu în răutăți, ce în bună-tăți vestit să rămîie*

48^r

Socotéște-te dară, de vréme ce acea mai de apoi moarte iaste, încailea nu rău, ce bun nume să-ți rămîie că: „Mai bine numele bun decît avuțiia multă“ (*Pilde* gl. 22, sh. 1). | Și aiurea dzice: „Mai bine numele bun decît mirurile scumpe“ (*Ecli.* gl. 7, sh. 2), însă nu în a omenescului ochiu privală, ce în acea dumnădzăiască oglindire, carile inimile privește și gîndurile cunoaște. Pentru aceasta învață: „Socotiți să nu, dreptatea voastră înaintea oamenilor, faceți“ (*Math.* gl. 6, sh. [1]); și ca nu cumva pentru tine să să dzică: „Perit-au pomenirea lui cu sunet“ (*Psalms.* 9, sh. 7).

vieții tale ca să poți spune după moarte acel cuvânt al lui Iov (29, 20): „Slava mea se va reînnoi pururea“.

13. *Cu fapte rele nu vei dobîndi nume vestit*

Păzește-te dar, repet, ca nu cumva să ți se spună: „Pentru ce te fălești cu răutatea ta, puternice?“ [Ps. 51, 1].

Oricum ar fi, în lume viața și slava sînt scurte

48v Și acest lucru îți este cu puțință să-l știi că în această lume coruptă, sau într-un fel sau altul, pentru puțin timp vei moșteni slava ei, precum adeverește Iov (14, 2): „Ca floarea răsare și ca umbra fugă și niciodată nu rămîne în același loc“; putem de asemenea cita cuvîntul lui Ieremia (6, 4): „Vai nouă că ziua înclină spre sfîrșit și s-au întins umbrele serii“. Și nici în nenorocire sau în bogăție aflîndu-te să nu te socotești mai mult decît ești, după cum atît de frumos ne învață sfîntul Grigorie [cel Mare]: | „Dacă vrei — zice — să înțelegi ce fel ești, trebuie mai întîi să cunoști cum nu ești, pentru ca, cu chipul celor bune, să măsoari cît de urît ești prin lipsa acestor lucruri bune“ (*Scrisori morale*, cartea a XXIV-a*). Ceva mai mult, după cuvîntul lui David: „Tu ești vierme, și nu om“ (Ps. 21, 6). „Căci ce este viața noastră? — fum“ (Iac. 4, 14) și pururea adu-ți aminte de cuvîntul lui Isaia: „Eu sînt om al durerilor, care cunoaște slăbiciunea“ (Is. 53, 3). Vrei cumva să fii mai mult decît ceilalți oameni? Nu. De aceea s-ar cuveni să spui cuvîntul: „Deci și eu om muritor sînt, la fel cu ceilalți oameni“ (Înț. Sol. 7, 1).

14. *Frumusețea lumii să nu o poștească inima ta*

Să nu-ți pierzi mințile după frumusețile vrednice de ură ale lumii, „nici să poștească inima ta frumusețea ei“, după cum spun *Proverbele* (6, 25).

* Beati Grigorii, *Expositiones morales*, lib. XXIV, 6: *Qui enim plenissime intelligere appetit qualis est, tales nimirum debet conspiciere qualis non est, ut ex bonorum forma metiatur quanto ipse deserto bono deformis est.*

Așeadară, în toată viața ta spre aceasta siléște, ca acela a lui Iov cuvînt după a ta moarte a dzice să poți: „Slava mea pururea să va înnoi“ (gl. 29, sh. 20).

13. *Nume vestit cu facerea de rău nu-i agonisi*

Păzéște-te dară, iarăși dzic, ca nu cumva ție să să dzică: „Ce te slăvești în răutate, cēla ce ești putérnic?“ (Psal. 51, sh. 1).

Ori în ce féliu, în lume scurt traiul și scurtă slava ei

48v Și aceasta a ști foarte ți să cade, căce într-această putredă lume macar așa, macar așa în scurtă vrēme slava ei vei moșteni, precum adevéréște Iov: „Ca floarea iase și ca umbra fuge, și nice dănăoară într-acea stare rămîne“ (gl. 14, sh. 2). Asémenea acela al Ieremii s-ari putea aduce: „Vai de noi, că s-au plecat dzua și s-au făcut mai lungi umbrele de sară“ (gl. 6, sh. 4). Nice doară în nărocire sau în bogăție aflîndu-te, cevași mai mult decît ești să te ții, pentru că frumos svintul învață Grigorie: | „De vei a înțelége (dzice) în ce chip ești, trebue întîi a cunoaște ce nu ești, ca din forma bunelor să te măsurî, pre cît cu a bunelor lipsă să fii grozav“ (în cartea a cincea a *Obicéinicilor*)¹⁰¹. Însă după davidescul cuvînt: „Tu ești viiarme, și nu om“ [Ps. 21, 6], că „ce iaste viața noastră? abur“ (Iacov gl. 4, sh. 14). Și pururea acela al Isaii pomenéște cuvînt: „Eu sint om al durerilor știind slăbiciunea“ (gl. 53, sh. [3]). Au doară tu cu ceva decît alalți oameni mai mult vei fi? Ba. Pentru aceasta cuvîntul acesta s-ari învrednici a să dzice: „Sint dară și eu muritoriu om, asemenea tuturor oamenilor“ (*Înțelepciunea lui Solomon* gl. 7, sh. 1).

14. *Frumséțea lumii inima ta nu poftescă*

Nice pentru ale lumii de urît frumséțe să te nebu-nești. „Nice să poftiască inema ta frumséțea ei“, dzic *Pildele* (gl. 6, sh. 25).

15. *Îndrăgirea frumuseților aduce multă pagubă*

Îndrăgirea frumuseților aduce multă pagubă, căci istoria scrie că pentru frumusețea unei femei, a Elenei, a fost dărîmată vestita cetate a Troiei și că prin frumusețea fructului s-a amăgit Eva.

16. *De la lume nu vei agonisi nici un bine*

Nici să gîndești că vei dobîndi vreun bine de la această lume rea, căci Isaia (14, 20) despre aceasta strigă, zicînd: „Pentru că ai pierdut pămîntul meu și ai ucis poporul meu nu vei dăinui veșnic, sămînță rea !” |

49r

17. *Nu vei găsi în lume nici o înțelepciune*

Și nu vei găsi nici o înțelepciune în ea, căci „înțelepciunea lumii înaintea lui Dumnezeu este nebunie” (I Cor 3, 19), și în altă parte zice în continuare: „Că nebun a devenit orice om în ce privește știința” (Ier. 10, 14). Ceva asemănător spune Înțeleptul în *Proverbele* sale: „Nu este înțelepciune, nu este chibzuință, nu este înțelegere cu privire la Dumnezeu” (21, 30), și Apostolul către romani: „Înțelepciunea trupului moarte este” (Rom. 8, 6; vezi și Is. 5, 20).

18. *În lume nu vei întîlni bunătate și odihnă*

Așijderea, căutînd, nu vei găsi într-însa nici o bunătate și nici o odihnă, precum sfîntul Augustin arată și zice în *Cartea confesiunilor* (VI, 16): „Vai de acel suflet care despărțindu-se de tine, Doamne, a gîndit că va găsi altceva mai bun decît piedici, confuzii potrivnice și nestatornicii și din spate, și din lături, și din față, și de peste tot greutăți”*.

19. *Dumnezeu a făcut lumea spre binele, iar nu spre răul omului*

Această lume a făcut-o însă milostivul Dumnezeu, preabunul, preamarele și atotputernicul ei creator, spre folosul și înlesnirea omului. Ceea ce se poate dovedi prin aceea că întrucît l-a creat nemuritor și de vreme ce era nemuritor, lumea aceasta era spre folosul lui. |

* S. Augustini, *Confessiones*, lib. VI, 16: *Vae animae audaci quae speravit, si a te recessisset, se aliquid melius habituram! Versa et reversa in tergum, et in latera, et in ventrem; et dura sunt omnia.*

15. *Dragostea frumsețelor multe stricăciuni aduce*

Dragostea frumsețelor multe stricăciuni aduce că, scrie istoria, pentru frumsețea a unii mueri, a Ellenii, vestita cetate s-au răzsipit Troada și cu frumsețea poamei s-au amăgit Evva.

16. *Vreun bine de la lume nu vei agonisi*

Nice vreun bine de la reaoa aceasta lume precum vei agonisi să gîndești, căce pentru dînsa strigînd, dzice Isaiia: „Că tu dară pămîntul tău prăpădiși și poporul tău uciseși” ¹⁰² (gl. 14, sh. 20). |

49r

17. *În lume vreo înțelepciune nu vii afla*

Nice vreo înțelepciune într-însa vei afla, căce: „Înțelepciunea lumii, nebunie iaste lîngă Dumnădzău” (*Cătră Corinth.*, *Cartea I* gl. 3, sh. 19) și aiurea urmadză: „Că nebun s-au făcut tot omul de știință” ¹⁰³ (*Ierem.* gl. 10, sh. 14). Asémenea acestora Înțeleptul, la *Pildele* sale, dzice: „Nu iaste înțelepciune, nu iaste svătuire, nu iaste cunoștință împotriva Domnului” (gl. 21, sh. 30) și Apostolul cătră romani: „Înțelepciunea trupului moarte iaste” (gl. 8, sh. 6; caută și *Isaiia* gl. 5, sh. 20).

18. *În lume bunătate și odihnă nu vei nemeri*

Așijderea nice vreo bunătate sau vreo îndămînă într-însa cercînd vei afla, preçum în *Cartea mărturiilor* svîntul, arată, Avgustin și dzice: „Vai sufletului aceluia carile de la tine (o, Doamne) dezlipindu-să au gîndit că va avea ceva mai bine! Împregiurări și învăluiri, îndrăpnice și împotrivnice, din dos și din coaste și în pîntece, și iată toate aspre!”

19. *Lumea spre binele, iară nu spre răul omului, Dumnădzău o făcusă*

Însă pre lume, pre aceasta, Dumnădzău milostivul, preabunul și prea marele și putérnicul ei ziditoriu, spre a omului folosință și îndemînă o făcusă. Aceasta a să dovedi poate, căce precum nemuritoriu a fi îl făcusă și de vréme ce nemuritoriu era, iată dară că lumea aceasta de folos îi era. |

20. *După săvîrșirea păcatului lumea s-a schimbat în rău*

Tot așa, după păcatul omului, toate cele menite să fie de folos s-au schimbat și transformat în pagubă, cele dulci în amăreală, cele ușoare în grele și cu trudă de agonisit pentru sărmanul om, după cum învederat scrie Moise: „Zise Dumnezeu lui Adam: pentru că ai ascultat glasul femeii și ai mîncat din pomul din care vă poruncisem să nu mîncăți, blestemat să fie pămîntul pentru muncile tale, întru necazuri să mănînci dintr-însul în toate zilele vieții tale; spini și ciulini să-ți răsară și să mănînci iarba ogorului; întru sudoarea feții să-ți mănînci pîinea pînă cînd te vei întoarce în pămîntul din care ai fost luat, căci pămînt ești și în pămînt te vei întoarce“ (Gn. 3, 17—19).

Dumnezeu a arătat cum se dezleagă păcatul

După aceea, iarăși milostivul și înduratul Dumnezeu, cu bogata și nemărginita lui milă față de creatura sa întorcîndu-se, cu compătimire i-a arătat modul și mijlocul prin care să se poată desface de legătura blestemului aceluia pe care l-a primit, ca să fie din nou veșnic și nemuritor.

21. *Pentru nimicirea păcatului trebuia să vină în lume Hristos, noul Adam*

În acest scop, fără îndoială, de aceasta era nevoie și aceasta s-a împlinit, adică: de vreme ce vechiul Adam a greșit, era nevoie de un nou Adam care să-l mîntuiască și trupul,| pătîmind pentru trup, să-i redea libertatea. Despre aceasta mărturisește Augustin: „Așa cum Dumnezeu te-a făcut fără tine, tot așa nu te poate mîntui fără tine“*, cu alte cuvinte: nu divinitatea singură — care le poate pe toate —, ci și omenirea, care este părtașă naturii lui Adam, a fost necesară pentru salvarea ta, adică Dumnezeu-Omul, ca în felul acesta să se nască noul Adam și să se nimicească blestemul.

* S. Augustini, *Sermo CLXIX*, 13: *Quid ergo fecit te sine te, non te iustificat sine te.*

20. *Lumea, după păcat, în rea s-au prefăcut*

Așijderea după greșala și păcatul aceluia dintîi om, toate acélea ce de folos era să fie în stricăciune, și céle dulci în amar, și céle ce lesne cu nevoe și cu trudă acea ce săracul de om a agonisi s-au prefăcut și s-au premenit, precum aiave scrie Moisi: „Lui Adam dzisă: căce ai ascultat glasul muerii tale și ai mîncat din lemnul carele poruncisăm ție să nu mănînci? Blăstămat pămîntul în lucrul tău, și în ostenință vei mîncă dintr-însul; în toate dzilele vieții tale spini și ciuline va răzsări ție și vei mîncă erbile pămîntului; în sudoarea fétii tale vei mîncă pîinea ta pînă cînd te vei întoarce în pămînt, din carele ești luat, căce prav ești și în prav te vei întoarce“ (Nașt. gl. 3, sh. 17, 18, 19).

Dumnădzău cum să păcatul dezliagă au arătat

După acéia iarăși acel milos și milostiv Dumnădzău, cu mila sa cea fără măsură bogată, cătră a sa plasmă cu miloserdie întorcîndu-să, arătatui-au moduri și mijlociri ca de supt legătura aceluia blăstăm a eși să poată, ca iarăș în véci trăitoriu și nemuritoriu să să facă.

21. *Spre a păcatului dezlegare noul Adam, adecă Hristos, a veni au trebuit*

La aceasta dară, fără greș, aceasta au trebuit și aceasta s-au făcut. Adecă vechiul Adam au greșit și iarăși un nou Adam să-l mîntuiască, și trup pentru |
50r trup pătîmind, să-l izbăvască. Pentru care lucru mărturiséște svintul Avgustin: „Dumnădzău precum ti-au făcut pre tine fără tine așa nu te va mîntui pre tine fără tine“. Adecă nu numai singură dumnădzăirea, carea iaste atoatăputernică, ce împreună și omenirea, carea iaste lui Adam părtaşă, au trebuit, adecă Dumnădzău și om; și așa să să facă nou Adam și blăstămui să să dezlege.

22. *Venirea lui Hristos și nimicirea păcatului au fost prezise mai dinainte de proroci. Apoi, venind el, ne făgăduiește împărăția sa*

50v Așadar, acest Isus Hristos, dumnezeul și mîntuitorul, s-a făcut nădejdea și apărătorul nostru. El s-a arătat mai întîi prin sfinții săi proroci, iar mai apoi, sosind timpul să se împlinească spusele prorocilor, s-a arătat El însuși, nescîrbindu-se de pîntecele fecioresc, luînd trup omenesc din Sfîntul Duh și din Maria Fecioară; și întrupîndu-se, pătîmînd și răstignindu-se și înviind a treia zi (așa cum era scris de către aleșii săi), noul și cel fără de păcate Adam l-a înviat din morți pe vechiul și păcătosul Adam, și împreună cu Adam, întregul neam al oamenilor. Lucrul acesta mai înainte de a se fi întîmplat în fapt, cunoscîndu-l cu adevărat de la Sfîntul Duh, l-a mărturisit Osie (6, 2) zicînd: „Ne va vindeca pe noi după două zile și a treia zi ne va scula pe noi”; „și pe | cei ce stau în întuneric și în umbra morții îi va învia”, spune Isaia (9, 2); „Răsărit-a soarele dreptății”, precum spune *Troparul Nașterii Domnului**. Aceasta a scris-o și Apostolul, zicînd: „Mai întîi a fost întuneric, iar acum lumină” (Efes 5, 8). Lucrul acesta era încă de la început însemnat în umbra legii, întrucît ea zice: „Era lumină pentru toți fiii lui Izrael, dar întuneric și ceață peste tot pămîntul Egiptului” (Ex. 10, 22).

Cel ce crede în Domnul, chiar de va muri, viu va fi; iar cel ce trăiește și crede nu va muri în veac

Așadar, venind el, ce zice? „Cel ce crede în mine, chiar de va muri, viu va fi; iar cel ce trăiește și crede în mine nu va muri în veac” (Io. 11, 25, 26). Dar cum este cu puțință aceasta? Este cu puțință „pentru că el însuși ne-a răscumpărat cu sîngele lui (de la moarte)” (Efes. 1, 7), sau ca și cum ne-ar fi născut a doua oară, precum zice Apostolul: „Prin evanghelie v-am născut pe voi” (I Cor. 4, 15); „Și astfel celor ce au crezut într-însul le-a dat puterea să devină fii ai lui Dumnezeu

* V. Mineul lunii lui dechemvrie, M-rea Neamț, 1845, f. 189r
Tropariu glas IV, la litie.

22. *Venirea⁷ lui Hristos și a păcatului dezlegare,
maine prin proroci dzisă; iară viind el, împă-
răția sa ne giuruiăște*

Acesta dară, Isus Hristos Dumnădzău și mîntui-
toriu, nedéjdă și scutirea noastră fu, carele mai
denainte prin svînții săi proroci s-au arătat. Pînă
mai pre urmă dară, céle scrise prin proroci a să plini
vrémea sosind, singur s-au arătat, de ficiorescul pîntece
nescărăndivindu-să, din Mariia Ficioara și din Duhul
Svînt omenesc trup luînd și întrupîndu-să, pătimind
și răstignindu-să și a treia dzi înviind (după cum era
prin aleșii săi scris), pre vechiul și păcătosul Adam,
noul și cel fără păcat Adam, împreună cu sine, pre tot
omenescul nărod, au din morți sculat. La aceasta,
pînă a nu fi, adevărat mărturisii cu Duhul Svînt
cunoscînd, Osiia: „Înviia-ne-va pre noi (dzice) după
doao dzile și în dzua a treia ne va scula pre noi“ (gl.
6, sh. 2) și: „Pre| carii în tunérec și în umbra morții“,
precum dzice Isaiia (gl. 9, sh. 2); „Luminatu-i-au
soarele dreptății“, precum dzice la *Tropariul Năs-
cutului*¹⁰⁴. Aceasta strigă Apostolul, dzicînd: „Odată
ați fost întunérec, iară acmu lumină“ (*Cătră Efes*
gl. 5, sh. 8). Aceasta în umbra legii dinceput să
însămna, precum dzice: „Tuturor fiilor lui Izrail era
lumină, iară întunérecul și ceața peste tot pămîntul
Eghiptului“ (*Ishod* gl. 10, sh. 22).

*Carile créde în Domnul, de va și mort fi, trăi-va, și
carile credzînd trăiaște nu va muri în véci*

Viind dară el, ce dzice? „Cine créde în mine — dzice
— de va și mort fi, trăi-va, și carele trăiaște și créde
în mine nu va muri în véci“ (*Ioan* gl. 11, sh. 25).
Aceasta dară cum poate? Poate „pentru căce singur
cu singele lui (de la moarte) ni-au răscumpărat“ (*Efes*
gl. 1, sh. 7), sau precum de a doa oară ni-am fi născut,
precum dzice Apostolul: „Prin evanghelie eu v-am
născut pre voi“ (*Cor.*, *Cartea 1* gl. 4, sh. 15); și așa
și „celora ce într-însul credzură le déde lor putére, fii
lui Dumnădzău (și lui frați) a fi“ (*Ioan* gl. 1, sh. 12)
și cu sine împreună împărății sale moștenitori [*Iac.*

(și frați ai lui)" (Io. 1, 12) și să fie împreună cu el moștenitorii împărăției sale (Rom. 8, 17) — dar numai celor ce se leapădă de această lume și-l urmează, pentru ca să umble astfel și ei în lumină ca și dînsul. Și cărei împărății îi face moștenitori? Aceleia pe care ochiul n-a văzut-o, urechea n-a auzit-o și la inima omului nu s-a suit „pe care de la început a pregătit-o Dumnezeu pentru cei ce-l iubesc" (I Cor. 2, 9), adică „trăirea noastră este în ceruri" (Filip. 3, 20). Și aceasta a cunoscut-o mai dinainte Prorocul, zicînd: „Aceasta este moștenirea slugilor lui Dumnezeu" (Is. 54, 17), unde „dreptii vor străluci ca soarele" (Inț. Sol. 3, 7; Mt. 13, 43) și „lumina lor va fi mielul, căci noapte nu va fi acolo" (Apoc. 21, 23).

23. *Cunoaște-l pe Dumnezeu după lucrurile sale*

Pe binefăcătorul Dumnezeu poți să-l cunoști mai cu seamă după minunatele sale creaturi, care nu lipsesc niciodată din fața ochilor tăi, ca să le vezi și după cum mărturisesc ele însele: „Cerurile povestesc slava lui" (Ps. 18, 1) și se învață între ele, unele pe altele, să cunoască pe Dumnezeu, făcătorul și ziditorul lor: „Ziua spune zilei cuvîntul și noaptea vestește nopții știința" (Ps. 18, 2).

Fiind orbit de poftele lumii și umblînd în întuneric, păzește-te să nu ți se pară că umbli în lumină

Ți se mai cuvine apoi ca, văzîndu-te liber într-o măsură atît de largă și într-un spațiu atît de întins și pofta ta neîntîmpinînd nici o piedică, să nu cumva să întrebuițezi frumoasele și bunele daruri pe care ți le-a dăruit el Dumnezeu spre răul și pieirea ta și să nu cumva să ți se întîmple ca, închipuindu-ți că umbli în lumină, să dai de întuneric. Pentru aceasta se zice: „Să se întunece ochii lor ca să nu vadă" (Ps. 68, 23). Nici în întuneric să nu umbli ca orbii, pentru că se zice: „Cine umblă în lumină (adică cel ce umblă în lumina legii), căci „legea este lumină" (Prov. 6, 23) nu se poticnește" (Io. 11, 9). Căci pe cei ce socotesc că lumina acestei lumi este lumina cea adevărată Domnul îi numește „orbi și călăuze ale orbilor" (Mt. 15, 14), mai ales

2, 5] (însă aceasta, celorla ce de această lume să vor lepăda și să urmează lui, ca precum el, așa ei în lumină să îmble). Dară a cărui împărății moștenitori îi face? „Carea|ochiul n-au vădzut, nice uréchea au audzit, nice în inema omului s-au suit, carea mai denainte au gătitu-o Dumnădzău celorla ce-l iubăsc“ (Cor., Cartea 1 gl. 2, sh. 7), adecă: „noaă lăcuirea ceriul“ (Cătră Filip. gl. 3, sh. 20). Aceasta mai denainte Prorocul cunoștea dzicînd: „Aceasta moșia slugilor Domnului“ (Isaia gl. 54, sh. 17); și: „Dreptii ca soarele vor străluci“ (Înțelep. gl. 3, sh. 7; Math. gl. 3, sh. 43); și „Lumina lor va fi mieluşelul, căce noapte nu va fi acolo“ (Apocal. gl. 21, sh. 23).

23. Pre Dumnădzău depe faptele sale cunoaște

Mai cu de-adins pre Dumnădzău de binefăcătoriu de pre ale sale minunate fapte a-l cunoaște vii putea, carile pururea în privala ochiului tău nelipsite sint și precum iale singure îl mărturisesc: „Ceriurile povestesc slava lui Dumnădzău“ (Psal. 18, sh. 1). Și iale în de iale, una pre alta, pre Dumnădzău făcătoriu și ziditoriu ei a cunoaște învață: „Dzua dzilei scoate cuvînt și noaptea nopții vestește pricépere“ (Psal. 18, sh. 2).

Cu poftete lumii orbit fiind, pre-ntunérec îmblînd, să nu-ți cumva pară că în lumină ești

Iară ție aceasta ți să cade, că într-atîta lățime, lărgime și fără nice o opreală a voii slobod vădzîndu-te, să nu cumva cu frumoasele și bunele sale daruri, carile de la dînsul îți sint dăruite, spre răul și spre perirea ta să te slujești; să nu cîndai, în lumină să îmbli părîndu-ți, întunéricul să afli, pentru carii să dzice: „Întunecară ochii lor să nu vadză“ (Psal. 69, sh. 23)¹⁰⁵. Nice prin tunérec ca orbii, ce prin lumină să îmbli, precum să dzice: „Carile îmblă dzua“ (adecă carile îmblă în lumina legii), căce „légea lumină iaste“ (Pildă gl. 6, sh. 23), „nu greșéște“¹⁰⁶ (Ioan gl. 11, sh. 9). Căce pentru carii socotesc lumina lumii aceștiia precum aceasta să fie lumina cea adevărată, Domnul acesta nume le pune: „Orbi sint și povață orbilor“

pentru că lumina acestei lumi este întuneric, precum bine a cunoscut Iov (38, 19) că „noi în întuneric ne învîrtim“.

24. *Spre bine, iar nu spre rău să te servești de darurile ce ți-au fost date*

De asemenea, fiind înzestrat cu multe daruri dumnezeiești spre folosința ta, să nu-ți întuneci mintea cu ele, ca să nu se zică despre tine: „A căzut peste ei foc și n-au văzut soarele“ (Ps. 57, 8); cunoaște-l pe cel care a creat și focul și pe tine, și avînd în tine lumina credinței să cunoști pe Dumnezeu, dătătorul și părintele luminilor, neuitînd să zici: „Cu ce voi răsplăti pe Domnul pentru toate cîte mi-a dat mie?“ (Ps. 115, 3).

Păzește-te cu tărie de pofta ochilor

52r Iar de pofta ochilor trupești păzește-te cu tărie, ca nu cumva să fii batjocorit de anumite deșertăciuni și rătăcirii, căci pentru puțină poftă, după aceea o să urmeze pentru tine multă căință; pentru care frumos ne învață Domnul zicînd: „Dacă ochiul tău te smințește, scoate-l și leapădă-l de la tine“ (Mt. 5, 29).

Să nu cauți altă frumusețe sau altă lumină mai frumoasă și mai strălucitoare decît cea dumnezeiască

Nici să cauți vreo altă frumusețe sau vreo altă lumină mai frumoasă și mai strălucitoare decît cea dumnezeiască, pentru că tot el zice: „Eu sînt lumina lumii“ (Io. 8, 12). Aceasta a cunoscut-o mai înainte Isaia, care a zis (9,2): „Poporul care umbla în întuneric a văzut lumină mare; celor ce locuiesc în pămîntul și în umbra morții le-a răsărit lumină“. Căci, de vei căuta mai mult decît atîta, vei ajunge să numești lumina întuneric și întunericul lumină, după cum bine se spune: „Umblă în întuneric ca în lumină“ (Iov. 24, 17). În același sens spune Ioan: „Au iubit oamenii întunericul mai mult decît lumina“ (Io. 3, 19). Tot pe aceștia îi compătimește Isaia (5,20): „Vai celor ce zic binelui rău, vai celor ce consideră amarul dulce, întunericul lumină și lumina întuneric“.

(Math. gl. 15, sh. 14). Și mai vîrtos lumina lumii aceștia întunérec iaste, că bine au cunoscut Iov, că „noi în întunérec ne învăluim“ (gl. 37, sh. 19)¹⁰⁷.

24. *Cu darurile ce ți s-au dat, spre bine iară nu spre rău să te slujești*

Așadară, cu multe dzéstre dumnădzăești spre a ta slujbă îndzăstrat fiind, cu acéstea mintea să nu-ți întuneci, să nu cumva pentru tine să să dzică: „Deasupra au cădzut foc și nu vădzu soarele“ (Psal. 57, sh. 9) și pre cela ce au și pre dînsul și pre tine făcut să nu cunoști; ce a credinții lumină avînd, cunoaște, și pre Dumnădzău dătătoriul și părintele luminilor nu uita și aceasta dzi: „Ce voi da Domnului pentru toate carile mi-au dat mie?“ (Psal. 115, sh. 12).

Despre pofta ochiului foarte te păzéște

52r

Și despre a trupului ochiu poftă foarte te păzéște, să nu cîn-|dai pentru vreune deșertări și amăgituri să te înșeli, căce pentru puțină învoință pre urmă multă îți va urma căință, că frumos Domnul învață: „De ochiul tău te smintéște, scoate-l și-l liapădă de la tine“ (Math. gl. 5, sh. 29).

Nice altă frumséte sau lumină mai frumoasă sau mai luminoasă decît cea dumnădzăiască să cerci

Nice altă frumséte sau lumină mai frumoasă și mai luminoasă decît cea dumnădzăiască să cerci, căce el dzice: „Eu sint lumina lumii“ (Ioan gl. 8, sh. 12). Aceasta mai denainte au cunoscut Isaiia dzicînd: „Norodul carele împlă în întunérec vădzu lumină mare, celora ce petrecea în umbra morții lumină au răsărit lor“ (gl. 9, sh. 2). Căce mai mult de atîta cercînd, vii dzice luminii întunérec și întunérecului lumină. De care lucru bine să dzice: „În întunérec ca în lumină împlă“ (Iov. gl. 24, sh. 17). Și iarăși pentru aceasta să dzice: „Iubiră oamenii mai vîrtos întunérecul decît lumina“ (Ioan gl. 3, sh. 19). Pre aceia văeradză Isaiia: „Vai carii dziceți bunului rău, ceia ce pun amarul în dulce, ceia ce pun întunérecul lumină și lumina întunérec“ (gl. 5, sh. 20).

25. *Fii orb, mut și surd la poftele lumii*

52v

De aceea, umblînd în lumea aceasta și în întunericul ei, toate cele ale lumii să le socotești drept nimic și să rămîi surd și mut la îndemnurile poftelor ei, după cum zice Prorocul: „Iar eu ca un surd nu auzeam și ca un mut nu-mi deschideam gura” (Ps. 37, 14); adică nu numai să nu le faci, dar nici să le auzi, ori să grăiești despre ele, ca să nu le poftască inima ta, căci cu adevărat să știi că „rea și săracă viață ducem în lumea aceasta” (Tob. 4, 29).

26. *Cugetă la cele de pe urmă*

Fii deci un bun socotitor și înțelege la ce sfîrșit ajung acei care caută poftele lumii.

27. *Bogăția este cauza multor rele*

Mai întîi, dar, ei vor pofti bogăție, care poate da naștere la multe și felurite rele și care poate coborî sufletul în iad; căci începînd cu cît de puțin, ea nu se mai satură cu cît de mult, după cum spune Solomon în *Proverbe* (13, 25): „Sufletele necredincioșilor nu se satură”; pe aceștia cu mînie îi ceartă Isaia (56, 11): „Cîinii cei nerușinați la suflet nu au știut ce e săturarea”; iar altcineva adevărește că: „Cel lacom de bani nu se va sătura” (Ecl. 5, 10).

28. *Crescînd bogăția, sporește lăcomia, iar din lăcomie se naște invidia*

Bogăția dărîmă zidurile și cetățile și distruge temeliile. Cu cît se înmulțește bogăția, cu atît crește lăcomia. Lăcomia este începutul invidiei, iar invidia naște crima: „A zămislit durerea și a născut nelegiuirea” (Ps. 7, 14).]

53r

29. *Invidia este fratricidă*

Din invidie a ucis Cain pe fratele său Abel, precum scrie istoricul în *Geneză* (4, 8). Bogăția naște mîndria cea scîrboasă, precum spune sfințitul Augustin: „Greu este să nu fie bogatul mîndru!”*

* *Sermo XXIX: Difficile est ut superbus non sit qui dives*, cit. apud P. Berchorii, *Reductorium morale*, t. II, VII, c. I, ed. cit., p. 178.

25. *Spre poftele lumii, orb, mut și surd te fă*

52v

Pentru aceasta dară, în lume într-aceasta și prin întunérecul luminii ei împlînd, toate în nemică le socotéște și spre|ale ei de pofté învățături, surd și mut te fă, precum dzice Prorocul: „Iară eu ca surdul nu audziam și ca mutul ce nu-și deschide gura sa“ (*Psal.* 37, sh. 14). Adecă nu numai a le face, ce nice a le audzi, nice a le grăi să poftiască inema ta, pentru că adevărat să știi că „proastă într-însa și săracă viață purtăm“ (*Tovie* gl. 4, sh. 23).

26. *Cea de-apoi socotéște*

Bun socotitoriu dară fii și ceia ce de la lume ceva poftesc la ce svîrșit vor agiunge aminte ia¹⁰⁸.

27. *Avuțiia, multor răutăți pricină*

Întîi dară va avuție să poftiască, din carea multe și în multe féliuri a să naște răutăți pot și sufletul la iad îl coboară, și în ceva puțin începînd, nice cu cel mult să satură, precum la *Pildele lui Solomon* dzice: „Pîntecele necuraților, nesățios“ (gl. 13, sh. 25). Pre carii cu mînie ceartă Isaiia: „Cîinii fără rușine nu știură săturarea“ (gl. 56, sh. 11). Și altul adevéște: „Nu să va împlea lacomul de bani“ (*Eclisiast.* gl. 5, sh. 9).

28. *Avuțiia, înmulțindu-să, lăcomiia créște; din lăcomie zavistiia să naște*

Avuțiia, zidiurile și cetățile fărîmă și temeliile răstoarnă. Avuțiia, cu cît să înmulțéște, cu atîta lăcomiia créște. Lăcomiia începe zavistie, zavistiia naște moarte, precum dzice: „Începu¹⁰⁹ durere și născu fărădelége“ (*Psal.* 7, sh. 15).|

53r

29. *Zavistiia pe frați omoară*

Pentru zavistiia, Cain pre fratele său, Abel, ucisă, precum scrie istoricul (*Nașterea* gl. 4, sh. 8). Avuțiia naște mîndriia cea spurcată, precum, svintul¹¹⁰ dzice Avgustin: „Anevoe iaste ca nemîndru să fie cel bogat“.

30. *Țacomul vrea ca toți să fie săraci*

Adevărul este că bogatul, adică Țacomul, vrea să fie numai el bogat și avut și dorește ca toți ceilalți să fie săraci și sărmani.

31. *Neajungându-i ogoarele, poștește sate; cel mîndru socotește că numai el este om, iar ceilalți animale*

Fiindu-i neîndestulătoare ogoarele, el poștește sate; nesăturîndu-se de sate, el poștește tîrguri și nefiindu-i îndeajuns tîrgurile, poștește cetăți și altele.

Tot așa cel mîndru, adică încrezut, se socotește numai pe sine om, iar pe ceilalți animale. Adu-ți aminte deci că din cauza mîndriei a căzut îngerul din cer și s-a făcut diavol, zicînd: „În cer mă voi sui, deasupra stelelor cerului voi așeza scaunul meu“ (Is. 14, 13).

32. *Bogatul urmărește scaunul cel mai înalt*

În felul acesta, bogatul care s-a îmbogățit datorită împlinirii caută cinste și scaunul cel mai de sus, și cu cît s-ar urca mai sus, cu atît ar pofti să se înalțe și mai sus și n-ar admite să stea pe nici o treaptă mai de jos. Pentru aceștia ar putea spune cineva că „se ridică în slăvi ca să cadă mai cu putere“*.

53v

33. *Dumnezeu este vrăjmaș bogatului mîndru*

Și mai cu seamă slugile cînd ajung în rînd cu cei mari, la atîta le duce mintea și se căznesc să facă, în așa fel, ca ele să fie stăpîni, iar pe stăpîni simt plăcerea să-i schimbe în slugi. Această o fac socotind să nu le lipsească nimic din cinstea și slava acestei lumi. Dar Dumnezeu le este vrăjmaș, pentru că „Domnul celor mîndri le stă împotriva, iar celor smeriți le dă dar“ [Prov. 3, 34]. Și, precum zice David, „ochii celor mîndri îi va smeri“ (Ps. 17, 27).

34. *Este greu să fii și cu bogăția, și cu raiul pentru că nimeni nu poate sluji la doi stăpîni*

Să nu te înșele gîndul că vei cumpăra împărăția cerurilor cu bogăția, „căci nimeni nu poate sluji la

* Cf. A. Wissowatius, *Stimuli virtutum*, 18 (*Divanul III*, 18).

30. *Lacomul toți săraci a fi poftêște*¹¹¹

Căce adevărat iaste că avutul, adecă lacomul, numai el avut și îmbogățit, iară alții toți săraci și mișei a fi poftêște.

31. *Neagiungîndu-i țarini, sate poftêște; iară mîndrul, numai el om, iară alții dobitoace a fi socotêște*

Neagiungîndu-i țarinile, poftêște sate; nesăturîndu-să de sate, poftêște tîrguri; neîndestulîndu-să cu tîrgurile, poftêște cetăți și alalte.

Așijderea mîndrul, adecă cel înalt cu firea, numai el om, iară alții toți dobitoace a fi socotêște. Adu-ți dară aminte că pentru mîndriia îngerul din ceriu cădzu și drac să făcu, dzicînd: „În ceriu mă voiui sui, asupra stélelor ceriului¹¹² voiui înălța scaunul meu“ (*Isaia* gl. 14, sh. 13).

32. *Bogatul, scaunul cel mai de sus cearcă*

Într-acesta chip bogatul, prin tîmplări îmbogățîndu-să¹¹³, cîstea și scaunul cel mai de sus cearcă; și cu cît s-ari mai sus sui, cu atîta încă mai sus a să urca poftêște și nice la o stepenă de cel mai de gios a să popri ari vrea. Pentru carii, a să dzice s-ari putea: „Rădică-să înaltul, ca cu mai grea cădzătură să cadză“. |

53v

33. *Bogatului mîndru, Dumnădzău nepriaten lui*

Și întii slugi lîngă cei mari a fi agiungînd, pînă într-atîta cu mintea agiung și a face nevoesc, că ei stăpîni și pre stăpîni slugi a face silesc și cu aceasta socotială, ca toată cîstea, slava lumii aceștia să nu le lipsască. Și Dumnădzău, nepriatinul lor; căce „Domnul mîndrilor să îponcișadză iară celor smeriți le dă dar“ [*Prov.* 3, 34]. Și precum grăiaște David: „Ochii mîndrilor vei smeri“ (*Psal.* 17, sh. 28).

34. *Și cu bogăție și cu raiu a fi, anevoe iaste; nime a doi domni a sluji poate*

Nice să te gîndind înșeli că cu avuția a ceriului împărăție vei cumpăra, căce: „Nime poate a doi domni a sluji“ (*Math.* gl. 6, sh. 24). Căce avuția mai vîrtos

doi stăpîni" (*Mt.* 6, 24). Pentru că bogăția mai degrabă închide decît deschide, și mai mult te împiedică decît te îndeamnă. Bogăția îți zice că nu vei muri niciodată; bogăția îți spune că nu mai este nimeni asemenea ție; bogăția zice că nu te va părăsi niciodată; bogăția îți spune că niciodată nu vei avea vreo întristare; bogăția îți zice: „Suflete, mănîncă, bea, căci ai multe bunătăți“, dar nu-ți amintește că mîine sau poimîine ți se va lua sufletul și ea va rămîne (vezi la pilda bogatului, *Lc.* 12, 16). Dar după cum atît de frumos ne învață *Ecleziastul* (9, 12): „Nu știe omul sfîrșitul vieții sale, ci ca peștele se prinde în undiță“, ceea ce ne învață și *Isaia* (38, 1): „Orînduiește-ți casa, căci vei muri și nu vei mai fi viu“. | Căci „bogăția nu va fi de folos în ziua mîniei“ (*Prov.* 11, 4), după cum mărturisește mai cu seamă însăși gura Domnului cea de adevăr grăitoare: „Vai vouă, bogaților care sînteți departe de mîngîierea voastră; vai vouă, îmbuibaților, că veți flămînzii! Vai vouă, care rîdeți acum, că veți plînge“ (*Lc.* 6, 24—25). Asemenea acestora, vezi și pilda bogatului și a săracului *Lazăr* (*Lc.* 16, 19—20).

35. Dacă ești înțelept, cumpănește-ți viața în trei părți

Pentru aceasta dar *Seneca*, deși păgîn, totuși frumos ne învață: „De este sufletul tău înțelept, să se echilibreze în trei perioade*: de cele viitoare să se păzească strașnic, pe cele prezente să le chivernisească bine și de cele trecute să-și amintească des“**. Cu alte cuvinte, amintește-ți de cele trecute și de ceea ce au fost unii, și vei vedea în ce s-au schimbat, precum se zice: „Iar pre cei bogați i-a scos afară deșerti“ (*Lc.* 1, 53). În acest sens, poate folosi mult cuvîntul lui *Seneca*: „Prăbușirea celui căzut mai înainte servește de învățătură celor ce vin pe urmă“***. Timpul de față chivernisește-l cu multă și dreaptă socotință, căci nu există nimic statornic și de neclintit, după cum mărtu-

* Cp. *Seneca, De brevitate vitae*, X.

** Cp. *ibid.*, XV.

*** *Seneca, De tranquillitate animae*, XI; *Epist.* XCI și XCIV.

închide decît deschide, și mai mult oprêște decît îndiamnă. Avuțiia dzice că nu vei mai muri; avuțiia dzice că altul de potrivea ta nu iaste; avuțiia dzice că ea nice odăănăoară te va părăsi; avuțiia îți dzice că nice odăănăoară vreo întristare vei avea; avuțiia îți dzice: „Bea, mănîncă, suflete, căce ai multe bune”. Nice îți pomenește că „mîine sau poimîine sufletul ți să va lua” și ea va rămînea (caută la pilda bogatului, *Luca* gl. 12, sh. 17). Ce, precum frumos învață *Eccli-siastul* [9, 12]: „Nu știe omul sfîrșitul vieții sale, ce ca pêștele să prinde în undiță”, pre carile învață *Isaia*: „Orînduiaște casa ta, că vei să mori și | nu vei fi viu” (gl. 38, sh. 1). „Nice vor folosi avuțiile în dzua răsplătirii” (*Pilda* gl. 11, sh. 4). Și mai vîrtos, precum singur de adevăr grăitoriu rostul Domnului mărturisêște: „Vai voaă, bogaților, carii aveți dezmiardăciunea voastră! Vai voao, carii săturați sinteți, că veți flămîndzi! Vai voaă, carii rîdeți acmu, că veți plînge!” (*Luca* gl. 6, sh. 24, 25). Asémenea acestora, caută la pilda bogatului cu a săracului Lazăr (*Luca* gl. 16, sh. 19—20).

35. *De ești înțelept, în trei vremi te cumpănêște*

Pentru aceasta dară, Seneca (macară că păgîn era) însă frumos învață: „De iaste sufletul tău înțelept, în trei vremi să să cumpăniască: fiitoarele foarte a păzi, acêste de acmu bine a chivernisi și céle trecute ades a pomeni”¹¹⁴. Adecă, céle ce s-au trecut în minte ți le adu, și ce au fost unii și în ce s-au întors vei vedea, precum dzice: „Pre cei bogați îi trimisă deșerti” (*Luca* gl. 1, sh. 53). Spre aceasta, acela al Senecăi mult a folosi poate cuvînt: „Răzsipirea celui mai denainte cădzut, pre cei mai de pre urmă învață”. Și întru această de acmu vrême, foarte cu socotială întriagă să te ocîrmuești, căce nice unele înfipte sau stătătoare le ai. Mărturisêște Daniil: „Mută vremile vîrstele, împărățiile schimbă și le așadză” (gl. 2, sh. 21). „Cela ce înformadză”¹¹⁵ lumina și face întunérecul, cela ce face pacea și plăzmuiaște răul, eu, Dumnădzău, cela ce face toate acêstea” (*Isaia* gl. 45, sh. 7). Așijderea

risește Daniel (2, 21): „El schimbă vremile și anii așază și schimbă împărățiile”; și Isaia (45, 7): „Eu sînt cel ce| alcătuiesc lumina și fac întunericul, care fac pacea și plăsmuiesc relele, eu Dumnezeu cel ce fac toate acestea”. La fel ne învață Sirah (7, 36): „Aminteste-ți cele de pe urmă ale tale și în veac nu vei greși”. Căci fie împărat, fie rob, fie bogat, fie sărac, fie puternic, fie slab, toți duc o singură viață și pe aceea nenorocită — „viață nenorocită ducem”, zice Tobie (4, 23) — și toți au același sfîrșit, adică moartea, despre care adeverește David: „Eu plec pe drumul tuturor pămîntenilor” (*III Împ.* 2,2), și precum strigă și Sirah (41, 1): „O, moarte, cît de amară e amintirea ta pentru omul împăcat întru avuțiile sale”. Și iarăși, viețuind și umblînd pe o cale, nu este cu putință să se întoarcă cineva iarăși pe aceeași cale, precum frumos adeverește Iov (16, 22): „Și anii cei numărați au ajuns la capăt și voi merge pe calea de pe care nu mă voi mai întoarce”. Iar Ieremia (6, 4) se plînge: „Vai de noi, că ziua se înclină spre sfîrșit și s-au întins umbrele serii”.

36. *Cînd vine moartea, la ce folosește bogăția?*

Pentru aceasta dar să ții minte, zice Sirah (14, 12), că „moartea nu zăbovește”. Iar cînd vine moartea, la ce mai folosește împărăția, puterea, avuția și bogăția? Căci cruntă și cumplită este| moartea nedreptilor, pentru că moartea calcă cu aceleași picioare palatele împăraților și colibele săracilor; și, ca să zicem așa, goală este moartea, și „nici argintul, și nici aurul lor nu-i va putea mîntui în ziua mîniei Domnului” (*Sof.* 1, 18).

37. *Gol ai ieșit din pîntecele maicii tale, gol vei și intra în pămînt*

Pentru aceasta aminteste Iov (1, 21): „Gol am ieșit din pîntecele mamei mele și gol mă voi duce”. Cu alte cuvinte, se va despărți sufletul de trup; se va despărți omul de casa lui și va intra în mormînt; se va despărți de viață; se va despărți de putere și de bogăție și va merge în neputință și sărăcie și nu va putea ridica și lua cu sine nimic dintru ale sale, după cum spune

Sirah învață: „Pomeniște céle de pre urmă și în véci nu vei greși“ (gl. 7, sh. 36). Căci macară împărat, macară slugă, macară bogat, macară sărac, macară tare, macară slab, toți o viață poartă, și acéia săracă: „Săracă viață purtăm“, dzice *Tovie* (gl. 4, sh. 23), și a tuturor eșire iaste dentr-însă una, adecă spre moarte, pentru carea adeverește David: „Eu întru pre calea a tot pămîntul“ (*Împăr.* 3 gl. 2, sh. 2). Precum și Sirah strigă: „O, moarte! cît de amară iaste pomenirea ta omului împăceluit în suppușele sale“ (gl. 41, sh. 1). Și iarăși viețuind, toți pre o cale îmblînd și pre acéia, iarăși întoarcere cuiva nu să dă. Pentru că frumos adeverează Iov: „Iată, scurții ani trec și pre cărările carile nu mă voiui întoarce împlu“ (gl. 16, sh. 22). Și Ieremiia pre aceasta să văeriadză: „Vai de noi, că s-au plecat dzua și s-au făcut mai lungi umbrele de sară“ (gl. 6, sh. 4).

36. *Moartea sosind, avuțiia ce foloséște?*

Pentru aceasta dară în minte să-ți fie (dzice Sirah) că: „Moartea nu va zăbăvi“ (gl. 14, sh. 12). Viind dară moartea, împărățiia, putérea, avuțiia și bogătiia ce
55r foloséște? Căce vrăjmașe și cumplită iaste celor nedrepti; căci moartea colibile săracilor și paturile împăraților tot cu un picior calcă; și precum s-ar dzice: „Goală iaste moartea; argintul și aurul lor nu-i va putea mîntui în dzua mîniei lui Dumnădzău“ (*Sofonie* gl. 1, sh. 18).

37. *Gol ai eșit den pîntecel maicii, gol te vei întoarce în țărână*

Pentru carea pomeniște Iov: „Gol am eșit din pîntecel maicei méle și gol mă voiui întoarce“ (gl. 1, sh. 21). Adecă despărți-să-va sufletul de la trup; despărți-să-va omul de la casa lui și în mormînt va intra: despărți-să-va de duhul, despărți-să-va de putére și de avuție și în slăbiciune și în sărăcie va merge; nemică dintru ale sale a rădica și cu sine a duce va

sfântul Augustin: „Nu avem nimic al nostru decât păcatul“*.

38. *Unul este sfârșitul tuturor: moartea*

Vezi dar acum și înțelege că sfârșitul tuturor este moartea. Ai văzut pe împărați și pe cei puternici ce-au devenit ? Pentru care zice Prorocul: „Să lege pe împărații lor cu lanțuri de picioare și pe cei slăviți ai lor cu cătușe de fier, ca să le facă lor judecată scrisă și să pună în mâinile dreptilor săbii cu două tăișuri“ (Ps. 149, 8—9 și 6), pentru că nu au cunoscut că pe lângă cel înalt există altul și mai înalt (adică Dumnezeu), și acela, „judecându-i, după dreptatea sa le va răsplăti“ (vezi *Ier.* 17, 10; *Iov.* 34, 11; *Is.* 11, 4), | pe care *Scriptura* îi mustră: „N-au ascultat glasul, n-au primit învățătura“ (*Sof.* 3, 2).

39. *Nechibzuința aduce suferință*

Pricepi acum dar că nechibzuința și neascultarea aduc suferință? Și că acel care săvârșește nedreptatea drept răsplată primește iadul? După cum cu adevărat grăiește Osie (8, 7): „Semănat-au stricate de vînt și nimicirea lor vor primi pe ele“.

Avuția este spre răul celui ce-o strînge

Ai văzut că bogățiile și puterile n-au folosit la nimic, ai văzut că avuția strînsă este spre răul, iar nu spre binele celui ce-o strînge? Ai văzut că amintirea lui a pierit „cu sunet“ (Ps. 9, 6)? Ai văzut că bunătățile și bogățiile sînt poveri grele pentru urcușul spre ceruri? Mărturisește Avacum (2, 6): „Vai aceluia care înmulțește cele ce nu sînt ale lui. Pînă cînd își îngreuiază tare jugul său?“; căci, iată, „iarăși mă întorci în pămînt“, zice Iov (10,9).

Pe cei puternici Dumnezeu rău îi răsplătește

Mai cu seamă că, chiar și în această viață scurtă, Dumnezeu pe cei puternici rău îi răsplătește, precum scrie: „Înălțatu-s-a inima sa și s-a făcut minie asupra

* *Tractatus V in Joannis evang.* VI, 1 c., *Arausicanii concilii*, can. XXII: *Nemo habet de suo, nisi mendacium et peccatum.*

putea, precum svintul, voroveste, Avgustin: „Hireși al nostru nemica avem, fără numai păcatul“.

38. *Al tuturor svîrșitul unul, adecă moartea, iaste*

Vedzi și pricepe acmu dară că al tuturor sfîrșitul moartea iaste. Vădzuși pre împărați și pre cei tari la ce agiunsără? Pentru carii Prorocul proroceste: „A lega împărații lor în obedzi și boiarii lui în cătuș [i] de fier, ca să facă într-înșii giudecată și în mîinle dreptilor sabie de îmbe părțile ascuțită“ (*Psal.* 149, sh. 7, 8). „Căce n-au cunoscut că decît cel înalt, mai înalt altul (adecă Dumnădzău) iaste, și acela le va, în dreptatea sa, giudecîndu-i, răsplăti“ (*Ierem.* gl. 17, sh. 10; *Iov* gl. 34, sh. 11); *Isai.* gl. 11, sh. 4). [Pre carii *Scriptura* muștră: „N-au ascultat glasul, n-au priimit învățatură, i proci“ (*Sofonie* gl. 3, sh. 2)].

55v

39. *Nesocotînța patimă aduce*

Pricepi acmu dară că nesocotînța și neascultarea patimă aduce? Și celuia ce strîmb lucrîadză, în loc de simbria, iadul i să dă? Precum adevărat Osie grăiaște: „Vînt sămănară și vivor săcerară“ (gl. 8, sh. 7).

Avuțiia strînsă, spre răul stăpînu-său

Vădzuși precum avuțiile și puterile nemică folos făcură? Vădzuși că avuțiia strînsă, spre răul stăpînu-său, iară nu spre binele lui iaste? Vădzuși că pomenirea lui cu sunet peri [*Ps.* 9, 6.]? Vădzuși că bunurile și bogățiile spre a ceriului suire gréle sarcini sint? Mărturisește Avacum: „Vai celuia carile adună nu ale sale, pînă cînd va grămădi asupra sa lut îndesat“ (gl. 2, sh. 6). „Că iată, acmu în pulbere dzace“, dzice *Iov* (gl. 10, sh. 9).

Putérnicilor, cu răutatea Dumnădzău răsplătește

Mai vîrtos că și într-această viață, putérnicilor, cu răutate răsplătește Dumnădzău, precum scrie la *Paralipomennon*: „Înnălțatu-s-au inema lui și să făcu mîniia lui Dumnădzău asupra lui“ (gl. 32, sh. 26, *Cartea* 2). Că celui în lume vîrtos dzice Dumnădzău: „Lua-i-voi din mîna driaptă sigetile și din mîna

lui" (*II Par.* 32, 26); căci celui puternic în lume îi spune Dumnezeu: „Voi pierde arcu tău din mîna ta cea stîngă și săgețile tale din mîna ta cea dreaptă" (*Iez.* 39, 3); iar la cap. 38, 4: „Aceasta zice Domnul stăpînitorul: «Te voi aduna pe tine și toată puterea ta, cai și călăreți îmbrăcați în platoșe toți»", pe care îi înecă în mare și-i face hrană păsărilor cerului și peștilor mării (cap. 29, 5); el lovește pe cel trufaș și rănește pe cel puternic; el distruge cetățile lor și le fărîmă, ca, de pildă, „Alexandria și Memphis, care au fost distruse" (*Iez.* 30, 15); el face viile lor neroditoare; el „bate de la om pînă la animal" (*Ps.* 134, 8), precum vei putea afla exemple la mulți împărați și puternici, cercetînd *Scripturile*.

40. *Dumnezeu schimbă și mută împărățiile*

De asemenea, acestor puternici le schimbă și le strămută împărățiile, precum dovedește Sirah (10,8), spunînd: „Din cauza nedreptății, împărăția se mută de la un neam la altul", iar Dumnezeu spune: „Vai vouă, celor ce chinuiți pe alții! Oare pe voi nimeni nu vă va chinui? Vor fi prinși nimicitorii" (*Is.* 33, 1). Casele celui puternic Dumnezeu le face locuință frumoasă păsărilor, bunăoară: „Babilonul s-a făcut închisoare pentru toată pasărea necurată" (*Apoc.* 18, 2); și pe cel trufaș îl blestema David, zicînd: „Dumnezeul meu, pune-l pe dînsul ca pe o roată" (*Ps.* 82, 13), și iarăși spune: „Dregătoria lui s-o ia altul, să ajungă feciorii lui săraci și femeia lui văduvă" (*Ps.* 108, 8—9). Trufașului, prorocul Amos (7,17) îi spune: „Femeia ta va curvi în cetate"; și tot pentru acesta spune David: „A trecut și iată că nu mai era, și l-am căutat, și nu s-a mai găsit locul lui" (*Ps.* 37, 36).

Murind tu, nu știi cine-ți va moșteni avuția

Aceste prisosuri nefolositoare ale lumii le-a înțeles Ecleeziastul (2, 19) cînd spune: „Cine știe urmașul meu de va fi înțelept sau nebun? Și dacă va stăpîni oare toată osteneala mea, cu care m-am ostentit?" De aceea, teme-te de acela care stăpînește cele veșnice, după cum strigă Ieremia (10, 7): „Cine nu se va teme de tine, împărate

stîngă arcu! »“ (*Iezechiil* gl. 39, sh. 3 și gl. 38 peste tot). Și cel atotputernicul Dumnădzău, carăle și caii și oștașii cei puternici și împlătoșați (în mare îi înniacă), pasirilor ceriului și peștilor mării masă îi face; el pe mîndru lovêște și pe cel vîrtos rănêște. El cetățile lor fărîmă și le răzdumică. Precum s-ari putea dzice: „Alexandriia va fi răzsipită și Memfis cu nevoi în toate dzile“ (*Iezechiil* gl. 30, sh. 17). El face, și în viile lor roadă nu va fi. El ucide „din om pînă în dobitoc“, (*Ps.* 34, 8), și precum a mulți împărați și puternici pilde vei putea afla, cearcă *Scripturile*.

40. *Dumnădzău schimbă și mută împărățiile*

Așijderea a acestora schimbă împărățiile și le mută, și precum Sirah adevêrêște: „Împărăția din niam în niam să mută pentru nedreptatea“ (gl. 10, sh. 8) și Dumnădzău dzice: „Vai ție, carile vei prăda! Au nu și el să va prăda? (*Isaiia* gl. 33, sh. 1). Casele puternicului mîndru lăcaș pasărilor le face, precum a potrivi s-ari putea: „Vavilonul s-au făcut lăcaș a toată pasirea“ (*Apocalîpsis* gl. 18, sh. 2) și pre cel mîndru blăstămă David, dzicînd: „Dumnădzăul meu, pune-l pre dînsul ca roata“ (*Psal.* 83, sh. 13) și iarăși dzice: „Stăpîniia lui să o ia altul, copii să-i facă săraci și muiarea lui văduvă“ (*Psal.* 109, sh. 8—9). Aceluia *Amos* îi spune: „Feméia ta în cetate va curvi“ (gl. 7, sh. 17). Unuia ca mîndrului | dzice David: „Trecuiu și, iată, nu era, cercaiu-1, și nu să află locul lui“ (*Psal.* 37, sh. 36).

Murînd tu, ale tale cine va stăpîni nu știi

Acêstea ale lumii rămîitoare nefolosințe cunoscut-au *Eclisiiastul*, dzicînd: „Pre carile nu cunosc, oare înțelept au nebun va stăpîni în ostenințele méle cu carile am asudat?“ (gl. 2, sh. 19). Pentru aceasta de cela ce céle vécinice le are te téme, precum Ieremiia strigă: „Cine nu să va téme de tine, împăratul niamurilor?“

al neamurilor?" Pentru că numai cele ale lui Dumnezeu sînt statornice, „iar toate celelalte trec ca umbra“, după Înțelept (*Înț. Sol. 5, 9*).

41. *Agonisind lumea, în mare primejdie te afli să-ți pierzi sufletul*

Așadar, amintindu-ți de cele trecute și cugetînd la cele viitoare, păzește-te, căci te afli în mare primejdie ca nu cumva cîștigînd lumea să-ți pierzi sufletul, precum spune Domnul: „Căci ce va folosi omul dacă va cîștiga lumea întreagă și-și va pierde sufletul său?“ (*Mt. 8, 36*). În aceeași primejdie ești cu sufletul în trup, ca și cu corabia pe mare, pentru că spune Sirah (*43, 26*): „Cei ce plutesc pe mare povesesc primejdia ei“. Și Apostolul spune: „Petrecînd în trup, ne găsim departe de Domnul“ (*II Cor. 5, 6*).]

57^r

42. *Nu te amăgi cu cei cîțiva care, împărați și bogați fiind, au moștenit împărăția cerurilor*

Tot așa, ia aminte să te ferești cu toată grija ca nu cumva îndoindu-te de unele exemple să te amăgești; căci în *Sfintele Scripturi* vei afla că unii împărați, deși aveau multe țiiitoare și femei, și deși erau bogați și puternici, în această stare fiind, tot s-au învrednicit de împărăția cerurilor. Dar judecăților lui Dumnezeu cine s-a făcut părtaș? Tu, însă, se cuvine să știi, în primul rînd, că, precum spune Apostolul, „rădăcina tuturor relelor este iubirea de argint“ (*I Tim. 6, 10*). Pentru că începuturile poftelor par dulci, dar urmările lor sînt amare, după cum arată și cuvîntul din *Apocalips* (*10, 10*): „Făcutu-s-a în gura mea dulce ca mierea, și după ce am mîncat-o amărîtu-s-a pîntecele meu“. Căci păcatul numai la început caută oarecare motiv și după aceea lesne poate împinge spre moarte, după cum spune Apostolul: „Păcatul, luînd începutul din poruncă, m-a amăgit și prin ea m-a ucis“ (*Rom. 7, 11*). Așadar, să știi cu adevărat că lumea, adică trupul, este gazda tîlharilor, adică sălașul poftelor, pentru care mărturisește Ieremia (*7, 11*): „Oare casa aceasta a mea este peșteră de tîlhari?“ (și *Is. 56, 7*). Și nu

(gl. 10, sh. 7). „Căce ale lui numai rămîn, iară alalte toate tréce-vor ca umbra“ (*Înțelep.* gl. 5, sh. 9).

41. *Lumea agonisînd, în mare primejdie spre a su-
fletului piardere ești*

Acéste dară trecute pomenind și céle viitoare socotind, păzește-te, căce în mari te afli primejdii, ca nu cumva lumea agonisînd, sufletul să pierdzi, precum Domnul grăiaște: „Că ce va folosi omului de ari agonisi toată lumea și pagubă sufletului său să facă?“ (*Mar.* gl. 8, sh. 36). Și ca cum cu vasul pre mare, așa în primejdie cu sufletul în trup ești, că dzice Eclisiiastul: „Carii vânslesc pre mare povestesc primejdiile ei“ (gl. 43, sh. 26). Și Apostolul dzice: „Cu cît mai mult simtem în trup, ne înstreinăm de la Domnul“ (*Corinth., Cartea 2* gl. 5, sh. 6). |

57r

42. *Cu unii ce, împărați și bogați fiind, împărăția
ceriului au agonesit, nu te simeți*

Așijderea prea cu tot deadinsul a te păzi în minte să-ți fie, ca nu cumva cu une pilde îndoindu-te, să te amăgești. Căce în *Svintele Scripturi* vii găsi precum unii împărați cu țiitori și cu mueri multe, bogați și cu putere fiind, și așa împărăției cериului s-au învrednicit; căce dumnădzăeștilor taine părtaș cine s-au făcut? Însă ție întîi aceasta a ști ți să cade, ca precum dzice Apostolul: „Rădăcina a tuturor răutăților iaste pofta avuției“ (*Timoth, Cartea 1* gl. 6, sh. 10). Căce ale poftelor începături dulci, iar céle pre urmă amară es; precum să asamănă aceasta: „Făcutu-s-au în gura mea ca miiarea dulce, și deacă mîncaiu, amărîtu-s-au în pîntecele mieu“ (*Apoc.* gl. 10, sh. 10) și păcatul numai oarece întîi pricină ciarcă, iară decia pre lesne spre moarte a lucra poate, că dzice Apostolul: „Păcatul aflînd vréme, prin poruncă mă amăgește și printr-însă mă ucide“ (*Cătră romani* gl. 7, sh. 11). Și așa adevărat să știi că lumea, adecă trupul, gazda tîlharilor, adecă

numai pe cei neînsoțiți și fără apărare, ci și pe cei bine înarmați| încearcă în toate chipurile și luptă cu orice meșteșug să-i răpună și să-i omoare, precum s-a arătat cu mulți.

43. *Pe mulți oameni întăriți în multe virtuți i-a întors lumea la mari nebunii*

Sigur și vădit lucru este că pe mulți oameni întregi la minte și întăriți în multe virtuți i-a întors lumea la mari nebunii și la orbire întunecată. Pe fericitul David l-a împins la adulter, pe care l-a și săvârșit, și astfel păcatul aflînd început nu l-a mai slăbit, ci l-a dus chiar pînă la uciderea de om, precum scrie în *Cartea a II-a a împăraților* (11, 2). Mai departe istoria scrie că luînd pe Virsavia, fiica lui Eliav, soția lui Urie Heteul, a curvit cu dînsa; și, după ce a făcut păcatul acesta, l-a chemat pe Urie — care se afla la oaste cu Ioav, procuratorul lui David — și după ce l-a adus și nu a fost în stare să-l înșele, așa cum credea, l-a trimis înapoi cu scrisori către Ioav să-l așeze acolo unde este războiul mai greu, ca să piară; iar Ioav, procedînd după poruncă, l-a așezat înspre partea cetății împotriva căreia luptau, acolo unde știa că erau cei mai viteji și mai puternici adversari. Deci, ieșind aceia din cetate și dînd lupta și omorînd pe mulți, astfel a fost omorît și Urie Heteul. Tot așa pe Solomon, fiul său, care avea înțelepciune mai multă și mai deplină decît toți oamenii din lume, l-a făcut lumea mai smintit decît toți oamenii, după cum se vede în *Cartea a III-a a împăraților* (11, 1), unde scrie că Solomon, fiind muieratic și luînd multe femei din neamuri străine, într-atît s-a smintit de iubirea lor, încît a zidit și templu lui Hamos, idolul lui Moav, motiv pentru care Dumnezeu însuși venind i s-a arătat iarăși a doua oară* și i-a poruncit să se îndepărteze de la săvîrșirea unor asemenea nebunii. El însă n-a ascultat cuvîntul lui Dumnezeu. Cercetînd, vei găsi pe mulți alții asemănători acestora.

* τὴν δευτέραν φοράν; corect: *de două ori* (cp. 3, *Imp.* 11, 9).

lăcuința poftelor iaste, pentru care lucru mărturiseste Ieremiia: „Au peștera tâlharilor iaste casa aceasta?” (gl. 6, sh. 11 și *Isaia* gl. 56, sh. 7). Și nu numai pre
57v cei fără soții și nepăziți, ce încă și pre cei prea într-armați | și foarte bine străjuți a-i ucide și a-i omorî în multe féliuri să ispiteste și în toate chipurile să nevoiaște, precum s-au cătră mulți vădit.

43. *Lumea pre mulți în multe bunătăți întemeiați fiind, la mari nebunii i-au întors*

Aceasta vădită și adevărată iaste, căci pre mulți întregi la minte și cu bunătățile întemeiați la mari nebuniri și la întunecoasă orbiri i-au întors: Pre David, fericitul, la preacurvie l-au îndemnat, carea o au și făcut; și apucînd dară păcatul pricină, nice cu atîta l-au lăsat, ce încă și la de om ucidere l-au împins, precum istoriia la *A doa împărăție* (gl. 11, sh. 2); și mai gios scrie că, luînd pre Virsaviia, fiica lui Eliav, muiarea lui Urie Hetteul, au curvit cu dînsa; și, după acesta păcat făcut, au adus pre Urie, căci era la oaste cu Ioav, vezirul lui David, și după ce au venit, iară l-au trimis¹¹⁶ și scriînd carte și cu mîna lui trimisă la Ioav, ca dacă va merge, să-l pue unde va fi războiul mai greu; și Ioav așa făcînd, căce l-a pus la cetate, unde era bărbați mai vîrtoși, și eșînd din cetate și dînd războiu și ucigînd pre mulți, au perit și Urie Hetteul. Așijderea pre fiiul său, Solomon, din înțelepciune carele mai multă și întriagă decît toți oamenii pre pămînt avea, mai nebun decît toată lumea l-au
58r pre |făcut; că precum cartea la *A treia împărăție* (gl. 11, sh. 1), că iubînd Solomon mueri multe de alt niam și de a lor dragoste nebunește cuprins fiind, capiște lui Hamos, idolului lui Moav, au zidit, și singur Domnul de a doa oară arătîndu-i-să și acéstea a nu face poruncindu-i, nu ascultă. Și alți mulți asémenea acestora.

Bine este să nu săvârșești păcatul, dar dacă l-ai făptuit, nu-l tăinui, ci mărturisește-l îndată

Aceasta să-ți servească drept pildă în chipul următor: cei mai sus amintiți, cu toate că erau atît de întăriți și sprijiniți, și legați tare cu legătura credinței, săvîrșind totuși chiar și un mic început de păcat de felul acesta — cum am arătat mai sus — au și fost schimbați de poftele trupești și lumești. Dar în același chip ai o frumoasă pildă în David, către care, după ce a făptuit păcatul (precum iarăși se scrie în *Cartea a II-a a împăraților*, cap. 12), trimițînd Dumnezeu pe prorocul Nathan ca să-l mustre, el nu și-a tăgăduit deloc greșala și păcatul, ci îndată mărturisindu-se a spus *Psalmul 50*, pentru mărturisirea păcatului, iar după aceasta n-a mai greșit. Vei afla tot așa exemplele multor oameni slăviți, care, după păcat, s-au căit îndată, fără zăbavă. Și să mai știi că poate ei s-au întors la Dumnezeu cu o dragoste și mai fierbinte și mai adevărată, și cu un astfel de gînd de a nu mai greși, mai ales că, după spusa Înțeleptului în *Proverbele* (24, 16) | sale: „Omul drept de șapte ori va cădea și se va scula“.

58v

Mai presus de toate, ferește-te de desfrînare

Mai înainte de toate și mai presus de toate caută să te ferești îndeosebi de pofta desfrînării. Pentru că vrăjmașul nostru, Diavolul, cu multe poate să ne amăgească, mai ales cînd are motiv, însă cel mai lesne cu frumusețea femeilor, care seamănă ca răutate și cruzime cu focul și cu marea, precum bine a arătat filozoful Tales cînd a zis: „Marea, focul și femeia — trei rele!“

De asemenea, ferește-te de mîncări și băuturi multe

Iar poftele lumești, ca să nu le zic trupești, se ațîță și se sporesc mai ales cu mîncarea multă și cu băutura fără măsură, care împrușcă mintea, precum mărturisește Ieremia (25, 16): „Și vor bea și vor vărsa și se vor mînia“; ele fac pe oameni mai urîți decît animalele patrupede. Pentru că, spune Varuh (6, 67): „Dobitoacele sînt mai cumînți decît ei“, „al căror

Bine iaste păcatul a nu-l face; iară făcîndu-l, nu-l tăgădui, ce-l îndată mărturiséște

Ce aceasta ție într-acesta chip pildă să-ți fie; căce aceștea atîta întăriți și sprejeniți și în a credinții legături tari legați fiind, și numai cu orce spre păcat începătură făcînd, într-acesta chip precum mai sus scrie, trupestile și lumeștile poște i-au întors. Așijderea David ție frumoasă pildă să-ți fie că după făcutul păcat (precum iarăși *Împărăția a doa* gl. 12 scrie), trimisă Dumnădzău pre Nathan prorocul cătră David; și nemica cevași păcatul și vina lui tăgădui; ce îndată mărturisindu-să, dzisă *Psal. 51*¹¹⁷, pentru mărturisirea păcatului și apoi după aceasta nu au mai greșit. Și altora mulți cinstiți vei afla pilde, carii după păcat, îndată nemică zăbăvind s-au întors. Și aceasta să știi căce poate fi aceia mai cu fierbinte și mai cu adevărată dragoste cătră Dumnădzău să întorcea și cu acea socotială ca să nu mai greșască. Însă precum dzice | Înțeleptul în *Pildele* sale: „De șapte ori va cădea dreptul (în dzi) și să va scula“ (gl. 24, sh. 16).

Preste toate, de curvie te feréște

De toate dară și pentru toate păzit să fii, însă mai vîrtos pentru a curviei poște; căce nepriiatenul, Diavolul, cu multe (însă pricină avînd) a amăgi poate, iară mai prelesne cu mueriasca frumséște, carea ca focul sau ca marea iaste de cumplită; precum Thalís filosoful bine au cunoscut și dzice: „Focul, muiarea și marea, trei răutăți deopotrivă“¹¹⁸.

Așijderea, de mîncări și băuturi multe

Și mai vîrtos lumeștile, să nu dzic trupestile, poște prin mîncări multe și băuturi fără măsură să ațiță și să adaogă, carile lipsire minții aduc, precum mărturiséște Ieremiia: „Beau și să tulbură și să nebunesc“ (gl. 25, sh. 16); și decît dobitoacele mai răi să fac; că dzice Varuh: „Dobitoacele mai bune sint decît dînșii“ (gl. 6, sh. 67); „Al căroră Dumnădzău, pîntecel le iaste“ (*Cătră Filip*. gl. 3, sh. 19). Iară *Eclisiast*

Dumnezeu e pîntecele lor" (*Filip. 3, 19*). Iar *Ecclésiasticul* spune, dimpotrivă: „Cel care postește își va adăuga viață" (*Is. Sir. 37, 34*).

44. *Auzind că mulți prin avere au moștenit raiul, să nu rîvnești sub acest pretext bogăția, deoarece pe cei mai mulți ea i-a dus în iad*

59r

De asemenea, văzînd că mulți au cumpărat împărăția cerurilor cu bogăția, să nu te lauzi, căci nu toți sînt în stare să se arate stăpîni pe bogăție, ci mai degrabă bogăția îi subjugă pe cei mai mulți, după cum dovedește Grigorie Teologul din Nazianz: „Este un lucru sigur | că cel zgîrcit și cel lacom își ascund averea ca un rob, iar cel milostiv o cheltuiește ca un stăpîn"*. Cît despre cei ce au cumpărat împărăția cerurilor cu bogăția, ei s-au lepădat mai întîi de astă lume trecătoare — și chiar de sine înșiși s-au lepădat — și, o dată cu milostenia, au cultivat toate virtuțile, după porunca divină, ce zice: „Cine vrea să vină după mine să se lepede de sine" [*Mt. 16, 24*]. Iar cum se cuvine a-l urma pe Hristos, atît săracul, cît și bogatul, vezi la *Luca 14, 26*, la *Matei 10, 37, 38, 39*. Și adevărat este că împărăția cerurilor e ușor de dobîndit de cei credincioși; căci tîlharul, cu un singur cuvînt, dar plin de credință, s-a învrednicit de împărăția cerurilor (*Lc. 23, 43*).

În dar ai primit, în dar să dai

Dar pentru că mult milostivul și iubitorul de oameni Dumnezeu ți-a dat bunăstare și fericire în toate, tu așa să socotești, că acestea nu sînt ale tale, ci ale lui și, slăvind pururea sfîntul său nume, întru slava numelui lui dă și tu din cele ce ți-a dat el, și precum tu ai primit în dar, tot așa în dar să dai. În legătură cu aceasta, adevărată este sfînta lui spusă că „pentru una îți va da o sută" (vezi *Mt. 19, 29* și *Mc. 10, 30*; *Lc. 18, 29—30*). Acum crede, deci, că de vei da mai mult, vei și dobîndi mai mult. |

* Cp. Bernardi Claraevallensis, *In Cantica canticorum*, Sermo XXI: *Avarus terrena esurit ut mendicus; fidelis contemnit ut dominus*.

împotrivă dzice: „Cine postitoriu va fi va adaoge viață” (gl. 37, sh. 34).

44. *Pre mulți audzind că cu avuția raiul moșie au cumpărat, cu aceasta pricină avuția nu iubi, căci celor mai mulți iadul le-au cîștigat*

59r

Așijderea pre mulți, că cu avuția a ceriului împărăție au cumpărat vădzind, întru aceasta nu te simeți; căce nu toți pre avuție a o stăpîni pot, ce pre cei mai mulți bogăția îi robéște. Însă precum Theologul Nazienzanul grăiaște, ade-|vărat iaste: „Scumpul sau lacomul ascunde avuțiile ca un rob, iară darnicul le cheltuiaste ca un domn”. Însă aceia ce cu banii a ceriurilor împărăție ș-au agonisit întîi dară această trecătoare lume și mai vîrtos de sine s-au lepădat și cu milosteniia împreună, toate alalte au urmat bună-tăți, după dumnădzăiasca învățătură: „Cine va să vie după mine să se lepede de sine” [*Mt.* 16, 24]. „Și mai vîrtos, macar bogat, macar sărac, lui Hristos a urma cum să cade, caută” *Luca* gl. 14, sh. 26 și *Math.* gl. 10, sh. 37, 38, 39. Și adevărat dară că credincioșilor împărăția ceriului eftină iaste; căce tîlhariul cu un cuvînt (însă plin de credință) împărăției ceriului s-au învrednicit (*Luca* gl. 23, sh. 43).

În dar ai luat, în dar să dai

Însă ție Dumnădzău milostivul și de om iubitoriu, fericire dîndu-ți și în toate îmbișugindu-te, întru acesta chip socotește cum nu ale tale, ce ale lui sint, și nepărăsit svîntul lui nume lăudînd, în lauda numelui lui, din célea ce ȝ-au dat, dă. Și precum în dar ai luat, așea în dar să dai. Cătră aceasta, adevărată a lui svînta dzisă iaste: „Pentru una însutit va da” (caută *Math.* gl. 19, sh. 29 și *Marcu* gl. 10, sh. 29, 30; *Luca* gl. 18, sh. 29, 30). Încredințadză-te dară acmu, căci cînd mai mult vei da, atuncea mai mult vei agonesi. |

45. *Crescîndu-ți averile, să nu ți se împietrească inima*

Crescîndu-ți averile, bagă de seamă ca nu cumva să ți se împietrească inima, ca să neglijezi a face milostenie și să nesocotești pe sărac cînd îl vezi, așa încît cele cu care ai fi putut să faci un bine sufletului tău să fie adunate spre răul și pieirea ta. Adu-ți aminte de pilda bogatului și a săracului și să nu faci ca acela, ca să nu pățești asemenea lui (vezi *Lc. 16, 20*). Adu-ți aminte de tînărul acela care a venit la Domnul nostru Isus Hristos și l-a întreat în ce chip ar putea să moștenească împărăția cerurilor, și căruia i-a răspuns (după ce a aflat că păzise toate poruncile legii): „Dacă vrei să fii desăvîrșit, du-te, vinde-ți averea și dă-o săracilor, și vei avea comoară în ceruri, și vino de-mi urmează” (*Mt. 19, 21*). Iar aceluia, pentru că avea multe bunuri, i s-a părut greu cuvîntul bunului învățător și a plecat întristat. Socotește dar ca nu cumva să rămîi și tu întristat ca acela auzind sfatul Domnului și să nu se întîmple să învîrtești cheia pe dos, adică, vrînd să deschizi cu bogăția împărăția cerurilor, să nu o închizi cumva și să rămîi în afara porților fericirii.

Să nu dai nicidecum loc lăcomiei, căci ea, ca focul nu se va mai sătura

Pentru aceasta dar să nu dai loc lăcomiei, căci lăcomia, începînd să se întindă și să se înmulțească, greu este să mai scapi de ea; după cum frumos dovedește Seneca:

60r

„Deși omul îmbătrînind, toate celelalte răutăți | îmbătrînesc și ele, lăcomia totuși întotdeauna întinerește“*.

46. *Lumea este o temniță, deci pentru ce să fie iubită?**

Mai trebuie să știi și acestea: dacă lumea și poftele ei te împing să le îndrăgești, judecă, frate, de ce și pentru ce ar fi lumea vrednică să fie iubită? Căci și Prorocul o numește „temniță” (*Ps. 141, 10*) — și într-adevăr așa este — și tot împotriva lumii învață Apostolul (*Io. 2, 15*): „Nu iubiți lumea, nici cele lumești“.

* Cp. Seneca, *Epistulae* XXIV: *tantum vitia et vitiorum ministeria senuerunt.*

** Cp. P. Berchorli, *Reductorium morale*, t. II, V, c. I: *Licet mundus videatur nutritor corporum, est tamen carcer spirituum et animarum et est locus incolatus et peregrinationis.*

45. *Adăogîndu-ți-să avuțiile, inima să nu ți să împietriască*

Adăogîndu-ți-să dară avuțiile, să nu ți să cumva inema împietriască, ca milostenie a face să te lenivești și pre cel sărac vădzind să te scărândivești și cu acélea cu carile bine sufletului a face ai putea, spre răul și spre peirea ta să le fii strîns. Adu-ți aminte de a bogatului cu a săracului pildă și nu face ca acela, ca să nu pați ca acela (caută *Luca* gl. 16, sh. 20). Adu-ți aminte de voinicul carile cătră Domnul nostru Isus Hristos veni și pentru împărăția ceriului cum o va agonesi întrebă, căruia îi răspunsă (după ce să află toate ale legii porunci să le fie păzit): „De vei deplin a fi, du-te, vinde carile ai și dă săracilor și vei avea comoară în ceriu și vino de urmadză mie“ (*Math.* gl. 19, sh. 21). Și acela căci multe moșteniri avea greu îi cuvîntul dascălului bun păru și să dusă trist. Socotéște dară să nu și tu, ca acela, de învățătura Domnului să te mîhnești și să nu cumva cheaia îndrăpt învîrtești¹¹⁹, adecă vrînd a descuia cu bogăția, să împărăția ceriului încui și denafara porților fericirii să rămii.

Nicecum lăcomiei loc să dai, căce ca focul nu să va sătura

60r Pentru aceasta dară nicecum cevași loc lăcomiei să dai căce lăcomiia a să lăți și a să înmulți începînd, de dînsa a te dezbăra anevoe iaste, pentru că frumôs Seneca adeverește: „Macar că alalte răutăți, îmbă-|trî-nind noi, îmbătrînesc și iale, numai singură lăcomiia întineréște“.

46 *Lumea temniță; și pentru ce să să iubască?*

Și cu aceasta încă a te înștiința ți să cade: că de te lumea sau poftele lumii spre îndrăgirea ei trage, socotéște frate, pentru ce și căci lumea să fie de îndrăgit sau de iubit? De vréme ce Prorocul temniță o numéște

Lumea este deci o temniță pentru om și, tot așa, trupul e o temniță pentru suflet: sărmanul om biciuiește cu amărăciunea poftelor sufletul cel nobil, căruia îi pricinuieste mare strîmtoare, amărăciune de nesuferit și cumplită, pentru care bine a zis Aristotel: „Sufletul nobil nu este în stare nici să săvîrșească, nici să sufere nedreptate“*. Iar după el adaugă Seneca: „Cel nobil nu poate să suporte ocară“**. Și pre cît este de adevărat că temnița biciuiește trupul, tot așa este și că trupul umblînd în poftă și desfrînări biciuiește sufletul și-l nimicește, căci atunci cînd trupul se află la largul lui, sufletul se găsește în strîmtoare. Pentru aceasta striga David (Ps. 141, 10): „Scoate, Doamne, din temniță sufletul meu!“ |

60v

47. *Pofta neînfrînată împinge sufletul spre moarte*

Ai mai putea pricepe că pofta neînfrînată provoacă pagubă și moarte sufletului și că, precum calul sălbatic, fără frîu, trîntește pe călăreț, așa și poftele neînfrîmate împing către moarte, ceea ce se potrivește cu cuvîntul care zice: „Iată un cal galben, și cel care șade pe el se numește: moarte“ (Apoc., 6, 8). Călea cea largă de multe ori are ieșire strîmtă, de aceea fiecărui i se va cere socoteală după călea pe care va umbla. Despre aceasta minunat ne învață Ecleziasul (11, 9): „Veselește-te, tinere, întru tinerețea ta, și inima ta să te bucure în zilele tinereții tale și umblă neprihănit în căile inimii tale, și după privirea ochilor tăi, dar să știi că pentru toate acestea Dumnezeu te va aduce la judecată“, unde va răsplăti pe fiecare după faptele sale.

48. *Nu există fericire în lume și nici pămîntean fericit*

Așadar, nu există fericire în lume, nici cel cu ale lumii poftă nu este fericit; nu este pace pentru cel necurat și să nu duci viață comună cu el, căci „cine se va atinge de păcură se va mînji“ (Is. Sir. 13, 1).

* Cp. Aristotel, *Etica Nicomahică*, IV, VII.

** Seneca, *De constantia sapientis*, III Cp. P. Berchorii, *Reductorium morale*, II, c. I (ed. cit., p. 26, 8): *Testit enim Aristoteles, nobilis animus nec facere, nec pati potest injuriam. Unde et Seneca dicit quod generosus non potest contumeliam sustinere.*

[Ps. 141, 10] și adevărat așa iaste și împotriva lumii Apostolul învață: „Nu iubiți lumea, nici céle lumești” (*Cartea 1, Ioan gl. 2, sh. 15*). Lumea dară temniță iaste omului, așa trupul temniță iaste sufletului și pre acel blagorodnic suflet, cu amărăciunile poftelor lui, ticălosul om îl dosădește; căruia mare nevoe, nesuferită și cumplită amărăciune îi aduce, de care lucru bine Aristotel au grăit: „Blagorodnicul suflet nice a face, nice a păți strîmbătate poate”. Și după dînsul, Seneca adaoge: „Acel de bun niam dosada a suferi nu poate”. Că adevărat, dară, că precum temnița trupul ovilește, așa trupul în slobode voi împlînd, sufletul lîngedzește și-l prăpădește; căci acele trupului largi și late, înguste și strîmte sufletului sint. Pentru aceasta David striga: „Scoate, o, Doamne, din temniță sufletul meu” (*Psal. 142, sh. 7*). |

60v

47. *Desfrînata voe a sufletului spre moarte răpêște*

Încă de priceput iaste că desfrînata voe sufletului pagubă și moarte aduce; și ca cum cineva pre calul siriapfărăzăbală ar fi, așa neopritele pofte spre moarte răpăsc. Pentru care lucru, cuvîntul acesta s-ari potrivi: „Iată cal galbăn, și cine șeade pre dînsul, moarte numele lui” (*Apoc. gl. 6, sh. 8*). Lata cale, strîmtă eșire are și fietecine pre ce căi va împla sama i să va lua. Pentru că minunat Eclisiastul învață: „Veselêș te-te, voinicule, întru tineréțele tale și în bine să fie inima ta, și împlă în căile inimii tale și în privala ochilor tăi, și să știi că pentru toate acestea aduce-te-va Dumnădzău la giudecată” (*gl. 11, sh. 9*), unde fietecui după a sale va răsplăti fapte.

48. *În lume fericire nu iaste, nice lumanul fericit*

Nu iaste dară în lume fericire, nu iaste cel cu a lumii pofte fericit, nu iaste necuratului pace, nice cu dînșii să te obștești, căci: „Cine să va atinge de păcură, ima-să-va de ea” (*Eclisiast<ic>ul gl. 13, sh. 1*).

49. *Ferice de cel care nu s-a amestecat cu lumea*

61r

O, norocos este cel care nu s-a amestecat cu lumea și „fericit omul care n-a umblat după sfatul necredincioșilor“ (Ps. 1, 1). O, norocos cel care „nu este din lume“ (Io. 17, 14) și mai fericiți sînt decît fericiții lumii cei care au murit neprihăniți. Căci viii care trăiesc cu trupul, cu sufletul sînt morți, iar dreptii, murind cu trupul, sufletul lor moștenește viața veșnică. De aceea socotește-te mort cît ești viu și viu cînd mori, și atunci abia să te ferești pe deplin.

50. *Omule drept nu se va clinti, orice i s-ar întîmpla*

Mulți bărbați minunați, mulți slăviți și mulți fericiți au fost în lume și se află și acum, care, datorită faptelor lor bune, sînt întemeiați ca niște munți tari, ca o zidire a Domnului și sînt înrădăcinați ca cedrii Libanului și nu s-au clintit nici de furtuna cea mare, nici de viforul cel puternic. Mărturisește Înteleptul: „Nu se va întrista omul cel drept orice i s-ar întîmpla“ (Prov. 12, 21). Aceștia, ca niște diamante tari și strălucitoare, nu s-au vătămat nicicum de nimic și nu s-au sfărîmat, căci avînd desăvîrșita dragoste a lui Dumnezeu, zic: „M-au lovit și nu m-a durut, și m-au ocărit, iar eu n-am știut“ (Prov. 23, 35).

51. *Lepădîndu-te de lume, vei dobîndi pecetea fericirii*

61v

De te vei asemăna acestora, de vei urma pașii lor și te vei lepăda de lumea aceasta, să știi bine că vei primi pecetea fericirii, pentru că însuși Dumnezeu îți dovedește aceasta, zicînd: „Fericiți voi, care flămîziți acum, căci vă veți sătura! Fericiți cei care plîngeți acum, că veți rîde! Fericiți veți fi cînd vă vor ocări și vă vor prigoni și vor lepăda numele vostru ca rău din cauza Fiului omului!“ (Lc. 6, 20, 21, 22). Căci iarăși zice: „Cel ce și-a găsit sufletul îl va pierde, și cine și-a pierdut sufletul său pentru mine îl va găsi“ (Mt. 10, 39); și încă zice: „Cine vrea să vină după mine să se lepede de sine și să-și ia crucea lui și să-mi urmeze“ (Mt. 16, 24), adică va lua putere și tărie

49. *Fericit carele cu lumea nu s-au amestecat*

O, fericit carele cu lumea amestecare n-au avut! și „Fericit bărbatul carele nu împlă în sfatul necuraților!” (*Psal.* 1, sh. 1). O, fericit carele nu iaste cu lumea! Că dzice Domnul: „Eu v-am ales pre voi din lume” (*Ioan* gl. 16, sh. 19). Și decît ale lumii fericiri, mai fericiți sint morții cei curați, că vii trăesc cu trupul și sint morți | cu sufletul; iară curații, cu trupul murind, sufletul viață vécinică le agonisêște. Pentru aceasta te socotêște că, cînd viu ești, să fii ca mortul, ca cînd vii muri să înviedzi, și atunce deplin să te fericesti.

50. *Dreptul nu să va clăti de orice i s-ar tîmpla*

Mulți minunați, mulți slăviți, mulți fericiți au vinit, și acmu sint în lume carii din bunele sale fapte, ca niște munți tari întemeiați pre carii a Domnului urdzire iaste și ca chedrii Livanului înrădăcinați, carii de fortuna și vivorul cît de mare nu s-au clătit. Mărturisêște Înțeleptul: „Nu va întrista pe dreptul orice i s-ari întîmpla” (*Pilde* gl. 12, sh. 21). Aceștia, ca niște vîrtoase și luminoase diamenturi, nicicum de ceva s-au betejit sau s-au rojdit; căci dumnădzăiasca deplină dragoste avînd, dzic: „Loviră-mă, și nu m-au durut; traseră-mă, și n-am simțit” (*Pilde* gl. 23, sh. 35).

51. *De lume lepădîndu-te, titlul fericirii vei agonisi*

Acestora dară de te vei asămăna și cărărilor lor de vii urma și de lume de aceasta de te vei lepăda, bine să știi că titolul fericirii vii agonisi. Că singur Dumnădzău adevêrêște: „Fericți, săracilor, căci a voastră iaste împărăția ceriului! Fericți carii acmu flămîndziți, că vă veți sătura! Fericți carii acmu plîngeți, căci viți rîde! Fericți viți fi cînd vor urî pre voi oamenii și cînd vor izgoni pre voi | și vă vor ocări și vor lepăda numele vostru ca pre rău, pentru numele fiului omenesc!” (*Math.* gl. 6, sh. 20, 21, 22). Că iarăși dzice: „Cine au aflat sufletul său piiarde-l-va pre dînsul, și cine ș-ari fi pierdut sufletul său pentru mine afla-l-va pre dînsul” (*Math.* gl. 10, sh. 39). Și încă

împotriva oricărei meșteșugiri a Diavolului. Pentru că, zice Domnul, și adevărat zice: „Iată că v-am dat vouă putere să călcați peste șerpi și scorpioni și peste toată puterea vrăjmașului, și nimic nu vă va vătăma“ (Lc. 10, 18). Și acestea pentru că sînteți ajutați de cine? de dragostea desăvîrșită; „pentru că dragostea desăvîrșită alungă frica“ (I Io. 4, 18), dovadă cei care n-au luat în seamă nici focul, nici fiarele, nici bătaile și nici alte cazne, avînd această socoteală și această întregă nădejde că: „Cei ce seamănă cu lacrimi, întru veselie vor secera“ (Ps. 125, 5). Credința „calcă peste leu și peste balaur“ [Ps. 90, 13]; prin credință „ne întărește duhul împotriva slăbiciunilor noastre“ (Rom. 8, 26). „Credința aduce dragoste: dragostea toate le crede, toate le nădăjduiește, toate le rabdă“ (I Cor. 13, 7); credința crede acel cuvînt că „puterea lui Dumnezeu întru neputință se săvîrșește“ (II Cor. 12, 9); credința zice: „Cinstită este înaintea lui Dumnezeu moartea cuvioșilor lui“ (Ps. 115, 5); credința se teme „nu de acela care ucide trupul, ci de acela care ucide sufletul“ (Mt. 10, 28); credința numai de Dumnezeu se teme, căci numai el singur poate să ucidă și sufletul și trupul, precum zice Iezechiel (13, 19): „Ucide sufletul nemuritor și învie pe cei ce mor“. Credința face ca, pe cît se chinuiește cineva mai mult, pe atît să se întărească mai mult, lucru care frumos îl dovedește marele Augustin: „Cum este tocila pentru fier, cuptorul pentru aur, biciul pentru cal, așa sînt și necazurile pentru omul drept“*. Aceștia, prin credință fiind mistuiți de dragoste, își zic lor înșiși: „Sufere ca un bun oștean al lui Hristos“ (II Tim. 2, 3). Aceștia zic sufletului lor: „Mută-te în munți, ca pasărea, că păcătoșii au întins arcu“ (Ps. 10, 2). Aceștia își aduc aminte pururea de acel cuvînt: „O, moarte, cît de amară este pomenirea ta pentru cel necredincios; și, dimpotrivă, omul drept nădăjduiește în moartea sa“ (Înț. [Is. Sir.], 41, 1—4). Aceștia se laudă cu cuvîntul: „Fericit este omul care rabdă ispita,

* Cp. S. Augustini, *De diversis quaestionibus*, LXXXII.

dzice: „Cine va să vie după mine să să lépede de sine și, luînd crucea sa, să vie după mine” [*Mt.* 16, 24], adecă vîrtutea, putérea, spre toată a Diiavolului iscușenie. Că dzice Domnul și adevărat dzice: „Iată că v-am dat voaă putére a călca asupra șerpilor și a scorpiilor și preste toată putérea nepriiatinului și nemică va strica” (*Luca* gl. 10, sh. 19). Și aceasta împreună cu ce? Cu dragostea cea adevărată însoțită a fi, că: „Deplina dragoste afară scoate frica” (*Ioan, Cartea 1* gl. 4, sh. 18). Carii nici foc, nici fier, nici toiag, nici altăceva de pediapsă cinie în samă băgară și cu această socotială și cu această întriagă nedéjde, că: „carii în lacrămi vor sămăna în veselie vor săcera” (*Psal.* 125, sh. 5). Credința „leul și zmăul calcă” [*Ps.* 90, 13], prin credință „duhul întărește slăbiciunile noastre” (*Romani* gl. 8, sh. 25). „Credința aduce dragoste, dragostea créde, toate nedejduiaște, toate suferé” (*Cartea 1, Corint* gl. 13, sh. 7). „Credința cuvîntului aceluia créde, că vîrtutea în slăbiciune să plinéște” (*Cartea a 2-a, Corint.* gl. 12, sh. 9). Credința dzice: „Cinstită-i moartea preacuvioșilor săi înaintea féții Domnului” (*Psal.* 115, sh. 5). Credința, de cela ce sufletul, nu de cela ce trupul ucide să téme [*Mt.* 10, 28]; credința numai de Dumnădzău să téme; căci acela și trupul, și sufletul a omorî poate, precum dzice Iezechiil: „Ucide sufletele carele nu mor și învie pre ceia carii nu trăesc” (gl. 13, sh. 19). Credința aceasta face ca, cu cît s-ari pedepsi mai mult, cu atîta să întărește mai mult. Pentru că frumos svîntul arată Avgustin: „Cutea fierului, cuptoriul aurului, biciul calului, într-acesta chip sint nevoile dreptului”. Aceștea prin credință, de dragoste ațîțați, fiind singuri și ie dzic: „Nevoéște ca un bun al lui Hristos oștian” (*Cătră Timoth, Cartea 2* gl. 2, sh. 3). Aceștia sufletelor sale dzic: „Sai prin munți ca pasirile, căci păcătoșii întinseră arc” (*Psal.* 10, sh. 2). Aceștia cuvîntul acela pomenesc: „O, moarte! cît de amară iaste pomenirea ta omului nedrept! Împotrivă, nedejduiaște-se dreptul în moartea sa” (*Înțelept.* gl. 3 [41], sh. 4 [1—2]). Aceștia cuvîntului aceluia să simețesc: „Fericit omul carile suferé ispitele, căci cînd să va

căci cînd va fi judecat va lua cununa vieții, pe care a făgăduit-o Dumnezeu celor ce îl iubesc" (Iac. 1, 12).|

62v

52. *Deprinzîndu-te cu poftele lumești, poruncile lui Dumnezeu îți vor părea grele*

Dar mai ales aceasta trebuie să știi, că sărmanul om, deprinzîndu-se cu poftele josnice și uricioase ale lumii și cu necuviincioasele dezmiardări, toate cîte sînt spre folosul sufletului i se par apăsătoare și aspre, iar sfintele porunci ale lui Dumnezeu îi e scîrbă nu numai a le împlini, ci și a le auzi. El nici nu-și amintește de adevăratul cuvînt al Domnului acolo unde zice: „Luați jugul meu asupra voastră și învățați de la mine, căci blînd sînt și smerit cu inima și veți afla odihna sufletelor voastre; căci jugul meu este bun și povara mea ușoară" (Mt. 11, 29—30). Și într-adevăr, nimic nu poate fi mai ușor și mai neted decît poruncile lui Dumnezeu, și nici mai de folos și mai de preț decît a umbla cineva în legea Domnului și Dumnezeului nostru. Dar pentru că poruncile lui ar fi grele, iar ale lumii ușoare, oare cei ce slujesc lui Dumnezeu vor fi nefericiți, iar cei ce slujesc lumii fericiți? Nu, să nu fie! Pentru că bine zice dumnezeiescul Augustin: „Vai de fericirile veacului acestuia! Vai o dată, vai de două ori și iarăși vai!" Așa să știi dar că dragostea desăvîrșită către Dumnezeu biruiește toate asprimile și greutatea lumii; și, ca să spun într-un cuvînt, „Dragostea le biruiește pe toate" (I Cor. 13).|

63r

53. *Celui ce are adevărată dragoste de Dumnezeu i se dăruiește orice dorește*

Amintește-ți de adevărata și desăvîrșita dragoste către Dumnezeu și ia aminte la mărețele minuni pe care le-a arătat și le-a făcut cu sfinții care-l iubesc: Mai întîi, dreptul Noe și cu familia lui, care, în potopul obștesc al întregii lumi, a plutit cu corabia pe apele ce acoperiseră vîrfurile tuturor munților și a fost păzit de urgia revărsată de Dumnezeu întreg și nevătămat, pentru a doua creare a neamului omenesc. Apoi dreptul Avram, a cărui seminție s-a înmulțit ca nenumăratele stele ale cerului (vezi Gn. 15, 5); Moise, care s-a împo-

întreba, lua-va corona vieții carea au giuruit Dumnădzău celorlă iubăsc" (*Iacov* gl. 1, sh. 12). |

62v

52. *Cu poftele lumești deprindzindu-te, dumnădzăeștile porunci gréle îți vor părea*

Însă aceasta foarte bine a cunoaște îți trebuie; că omul, săracul, în bezcislnice și de ocară vrédnice ale lumii pofté și fără ispravă dezmiérdări deprindzindu-se, toate oricéte spre a sufletului fericință sint gréle și aspre i să arată; și svintele dumnădzăești porunci nu numai a le face, ce și a le audzi cu urît îi pare. Nici de a Domnului adevărat cuvînt aminte își aduce, unde dzice: „Luați giugul meu asupra voastră și învățați-vă de la mine; căci blînd sint și umilit cu inima și viți afla odihnă sufletelor voastre; că giugul meu néted iaste și sarcina mea ușoară" (*Math.* gl. 11, sh. 29, 30). Însă adevărat că ceva mai ușor și mai néted decît dumnădzăeștile porunci a fi nu poate; sau ceva mai de folos sau mai de triabă decît în légea Domnului-Dumnădzăului nostru a îmbla, a să afla, nu poate; că de vréme ce ale lui gréle sau ale lumii ușoare și de vor cei ce lui slujesc nenărociți fi, au cei ce lumii slujesc fericiți vor fi? Ba! aceasta nu dea Dumnădzău! Pentru că bine svîntul Avgustin dzice: „Vai fericirii veacului acestuia! Vai odată! Vai de a doa oară! Și vai iarăși!" Însă aceasta să știi, căci deplina cătră Dumnădzău dragoste împotriva a toată asprimea și greutatea lumască biruiaște și — ca cu un cuvînt să dzic — „pre toate biruiaște dragostea" [*1 Cor.* 13] |.

63r

53. *Adevărata cătră Dumnădzău dragoste, orice poftéște i să dăruiaște*

Pentru adevărata și deplina cătră Dumnădzău dragoste pomenéște și adu-ți aminte pentru minunatele a lui Dumnădzău minuni, carile cu cei ce-l iubăsc, svinții săi, au lucrat ș-au arătat. Întîiu Noe, dreptul și cu familiia lui, din a toată lumea potop, prin vărsate preste vîrvul munților ape, cu corabiia a vînsli și din răvărsata dumnădzăiasca urgie, întreg și nebetejit spre a oamenilor de a doa oară înnoire a scăpa. Apoi dară lui Avraam seminția, ca stélele ceriului, nenu-

trivit faraonului și a eliberat din mîinile lui poporul izraelit, trecînd ca pe uscat prin Marea Roșie, și toate celelalte înfricoșătoare minuni ale lui (vezi *Ex.* 3, 10; 5, 1; 6, 11; 7, 8 etc.; 14, 22); după acestea, tot Moise, pe munte, nu a mîncat și nu a băut patruzeci de zile și patruzeci de nopți (*Ex.* 24, 18); tot așa, poporul izraelit în deșert, pe care, după ce l-a și scos din Egipt cu mari minuni, l-a hrănit cu mană și cu hrană cerească patruzeci de ani, fără să-i lipsească nimic (*Ex.* 16, 4 și *Num.* 11, 31); Ilie, pe care l-a hrănit corbul în pustie cu pîine și cu carne (*III Împ.* 17, 6) și celelalte minuni care s-au făcut prin el, adică să se urce la cer cu carul de foc (*IV Împ.* 2, 11), să învieze pe copilul mort al văduvei (*III Împ.* 17, 22), sau cînd a zis celor cincizeci pe care i-a trimis la dînsul împăratul Ohozia al Samariei împreună cu căpetenia lor: „Dacă sînt omul lui Dumnezeu, să se pogoare foc din cer și să te înghită pe tine și pe cei ce sînt cu tine“, iar focul s-a pogorît din cer și i-a înghițit (*IV Împ.* 1, 10). Vei mai găsi că și ucenicul său Elizeu prorocul a făcut isprăvi îndoite; Daniil, pe care l-au aruncat în groapa leilor flămînzîți, dar a fost păzit nevătămat de dinții fiarelor, și îngerul lui Dumnezeu, care l-a răpit pe Avacum din Iudăea, aducîndu-l într-o clipită în Babilon, ca să hrănească cu mîncăruri pe Daniil acolo unde era ținut (*Vil și balaurul* 1, 37; *Dan.* 6, 16 și 22); cei trei tineri, Anania, Azaria și Misail, cei numiți în limba caldeică Sedrah, Misah și Avdenago, care, fiind aruncați în cuptorul de foc din porunca împăratului Nabucodonosor, s-au arătat cu totul nevătămați (*Dan.* 3, 21); prorocul Iona, care a rămas nemistuit în pîntecele chitului trei zile și iarăși a fost azvîrlit întreg pe uscat (*Iona* 12, 11). Dar la ce să ți le mai pomenesc pe toate aici, cînd e plină *Sfînta Scriptură* de acestea, căci sînt nenumărate ca număr și de nemăsurat ca mărime toate cîte le-a făcut Dumnezeu cu cuviosii săi.

Dar și în sfîntul *Nou Testament* vei găsi nenumărate ca acestea, căroră însuși domnul și mîntuitorul nostru Isus Hristos făcîndu-le începutul, a dat lumină orbilor, auz surzilor, grai mușilor, mers drept șchio-

mărat s-au înmulțit (caută *Nașterea* gl. 15, sh. 5). Moisei, împotriva lui Faraon a sta și izrailitinescul niam din mîna lui a scoate și prin Marea Roșie ca pre uscat a-l tréce și alalte mari minunate minuni (caută *Ishod* gl. 3, sh. 10; și gl. 5, sh. 1; și gl. 6, sh. 11; gl. 7, sh. 8 i proci și gl. 14, sh. 22). După aceasta Moisei în munte 40 de dzile și 40 de nopți a nu mînca și a nu bea (*Ishod* gl. 24, sh. 18). Așijderea izrailitinescul nărod în pustiiu (după ce cu mari minuni din Eghipet i-au scos) 40 de ani cu mannă și cu bucate cerești i-au hrănit (*Ishod*. gl. 16, sh. 4; și *Numări* gl. 11, sh. 31), nici altăceva i-au lipsit. Pre Ilie în pustie corbul cu pîine și cu carne l-au hrănit (*Împărăț.* 3 gl. 17, sh. 6) și alalte cu dînsul lucrate ciudése, cu carul în ceriu a să sui (*Împărăția* 4 | gl. 2, sh. 11); pre un copil mort a învia (*Împărăț.* 3 gl. 17, sh. 22) și cătră dînsul cei trimiși de Ohozi, împăratul Samariei, 50 cu nacealnicul lor, dzise: „De sint omul lui Dumnădzău, pogoară-să foc din ceriu și să te înghițe pre tine și cei ce-s cu tine“, și așa foc din ceriu s-au pogorît și i-au înghițit (*Împărăț.* 4 gl. 1, sh. 10). Așijderea îndoite sint ale ucenicului său, a lui Ielesei. Pre Daniil în groapa leilor, de flămînde a jigăniilor fălci, nebetejit l-au ferit, și îngerul Domnului de la Iudea pre Avvacum la Vavilon în clipala ochiului aducînd; și pre Daniil cu linte a hrăni (caută în cartea unde scrie *Pentru Vil și pentru Zmău* gl. 1, sh. 37 și *Daniil* gl. 6, sh. 16 și 22). Cei trei prunci, Ananiia, Azariia și Misail, carii cu limba haldeiască Sădrah, Misah și Avdenago să numiia, cu ai lui Navăhodonosor poruncă în cuptoriu aruncați, nepîrjoliți s-au arătat (*Daniil* gl. 3, sh. 21). Prooro<cul> *Iona* în pîntecele chitului 3 dzile némistuit și iarăși sănătos la uscat l-au lepădat (*Iona* gl. 2, sh. 11). Și încă ce să-ți mai pomenesc eu, căci *Sfintele Scripturi* de acéstea sint pline, căci ne-numărate de multe și nemăsurate de mari cu precuvioșii săi Dumnădzău au făcut.

Și încă în sfîntul *Nou Testament*, ca acéstea | fără număr vii afla, începătură singur domnul și mîntuitoriul nostru Isus Hristos făcînd: orbii a lumina, surdzii

pilor, sănătate celor bolnavi și viață morților. Iar după el, în chip separat, sfinții și credincioșii săi urmași și robi, arătând felurite minuni și fiind păziți prin credință de orice primejdie, el i-a eliberat din temnițele încuiate, nescricând pecețile, într-un chip necunoscut minții oamenilor (*Fap.* 5, 18); pe de trei ori fericitul Apostol Pavel, Dumnezeu dăruindu-i viață — lui și tuturor celor ce pluteau împreună cu el — l-a mântuit în insula Melita din sălbaticile valuri ale mării, și acolo, mușcându-l vipera veninoasă, nu i-a făcut nici un rău (*Fap.* 28, 4—5); pe Macarie Egipteanul îl slujeau în deșert doi pui de lei (vezi *Sinaxarul celor trei sfinți pustnici Sergius, Regius și Theofil*, care umblînd în Răsărit prin atîtea locuri pline de fiare veninoase și nespuse de cumplite, s-au înapoiat nevătămați la Ierusalim)*. De asemenea: patriarhii, mitropoliții, episcopii, sfinții săi Vasile, Grigore, Ioan Gură-de-Aur și alții, precum Nicolae, Spiridon și sfinții cei fără de arginți Pantelimon, Cosma și Damian, care multe, slăvite și vrednice de laudă minuni au izbutit să facă. La fel, sfinții mucenici și sfintele mucenice. Dar ce să mai zic despre întru tot lăudații stîlpnici, care au răbdat și au suferit frigul iernii și arșița verii în toate zilele vieții lor, și vara îi răcorea zefirul credinței, iar iarna îmbrăcau hainele dragostei către Dumnezeu. O, dar fericită dragoste către Dumnezeu, care cu piciorul gol calcă săbiile ascuțite! Dar cu acești mai sus pomeniți, cu toți trăia laolaltă cumpătarea și, precum zice Apostolul: „Mai presus de toate este necesară înfrînarea“ (*I Tim.* 1, 8).

54. *Omul este împărat peste toate lucrurile lumii, dar acestea toate i-au fost date numai în păstrare*

Numai că pe lîngă acestea, precum ușor poți cunoaște și înțelege, atotputernicul Dumnezeu, creatorul și izvoditorul omului, al lumii și al tuturor celor văzute și nevăzute, deși te-a lăsat stăpînitor și suveran independent și fără nici o stavilă peste toată această lume

* Dosoftei mitropolitul, *Viața și petrecerea svinților*, I, Iași, 1682, f. 78^v — 84^r.

64v a audzi, muții a grăi, șchiopii a îmbla drept, bolnavii a-i tămădui și morții a învia; și ales după dînsul, sfintele și credincioasele sale următoare slugi, de tot feluri de minuni arătînd și prin credințe de toată primejdie păziți a fi, din temnițe încuiată și nestricată pecetea cu neștiută socotală a-i scoate (*Fapte* gl. 5, sh. 18). Pre Pavel, de trei ori fericitul, din valurile mării și lui și tuturor corăbiiarilor viață dăruind, la ostrovul Milita l-au mîntuit, și acolo veninoasa, mușcîndu-l, vipere, cevași macar nu l-a dodeit (*Faptele Apost.* gl. 28, sh. 4, 5). Lui Macarie Eghipteanul, în pustie, 2 pui de leu îi slujia (caută la *Prologul a trei sfinți Sirghie, Righin și Theofil*¹²⁰, carii prin atîtea multe și cumplite ale părții Răsăritului jigăanii atîta loc au îmblat și fără smintială s-au întors la Ierusalim, meseta...). Așijderea pentru patriiarși, mitropoliți, episcopi, ai săi sfinți Vasilie, Grigorie, Ioan Zlataust și alalți, precum s<vé>tii Nicolaiu, Spiridon și bezsrebărnicii Panteleimon, Cozma, Damianos, carii slăvite și de laudă vrédnice au lucrat minuni. | Așijderea sfinții lui mucenici și mucenițe. Dar pentru de tot lăudații stîlpnici, carii iarna frigul, vara pripăcul în toate dzilele vieții lor au purtat și au răbdat; vara dară vîntul credinții aburîndu-le și iarna a dragostii cătră Dumnădzău veșminte îmbrăcînd¹²¹. O, fericita dară cătră Dumnădzău dragoste, că cu golul picior ascuțitele calcă simcéle; însă cu acești mai sus pomeniți, cu toții împreună curăția îmbla, că precum dzice Apostolul: „Curăția spre toate iaste lesne“ (*Cartea 1, Timoth.* gl. 1, sh. 8)¹²².

54. *Omul, împărat peste toate lucrurile lumii, însă toate în chip de zălog îi sint date*

Însă cătră aceasta, precum fietecine a cunoaște și a pricepe poate, că Dumnădzău atotputérnicul, a omului, a lumii și a tuturor vădzutelor izvoditoriu și făcătoriu, măcară că în toată lumea aceasta și întru toate plinirile ei stăpînitoriu (și cu slobodă voe stăpînitoriu), și în nemică oprit ti-au lăsat, și ca pre un împărat a tuturor pămînteștilor ti-au aședzat, precum

și peste cuprinsul ei și te-a așezat ca pe un împărat al tuturor celor pămîntești — precum mărturisește: „L-ai așezat peste lucrurile făcute de mîinile tale, toate le-ai supus sub picioarele lui“ (Ps. 8, 7—8) — totuși să nu te lauzi cu acestea și să nu te mîndrești, căci precum a arătat și Ecleziașticul, „Împotriva binelui este răul*, și împotriva vieții este moartea“, (Is. Sir. 33, 15). Cu alte cuvinte, dacă te vei folosi bine de frumusețile lumii, vei avea bine, căci împreună cu binele se află răul, de aceea, precum spune Domnul, „sau faceți pomul putred, și roada lui va fi putredă, sau faceți pomul bun, și roada lui va fi bună“ (Mt. 12, 33) și, mai departe, spune iarăși: „Omul cel bun din comoara bună a inimii sale scoate cele bune, iar cel rău din comoara cea rea scoate cele rele“ (Mt. 12, 35). Socotește dar că după viață vine moartea, după cum mărturisește Apostolul: „Trecători sîntem pe pămînt“ (Evr. 11, 13; Filip. 3, 20; I Pt. 2, 11). „Căci nu avem cetate statornică, ci sîntem în căutarea celei viitoare“ (Evr. 13, 14).

Nici să nădăjduiești în împrejurările lumii; căci căutînd un timp mai bun nu-l vei găsi în lume, fiindcă cele ce stau acum în picioare erau foarte risipite pentru cei dinaintea noastră, iar cele care odinioară stăteau în picioare acum sînt iarăși sfărîmate, precum a arătat și a zis Eclesiastul (1, 9): „Ce este ceea ce a fost? Aceea ce va fi. Și ce este ceea ce s-a făcut? Aceea ce se va face.“ Iar dacă vei cerceta istoriile vechi, ai să vezi ce fel de împărății, cetăți, orașe, țarini, vii și grădini erau odinioară, căroră nu li se mai cunosc acum nici temeliile; și cîte împărății și orașe care se află acum în lume vestite și cunoscute, înainte nu erau nici măcar | sate și nici oameni nu locuiau acolo. Să-ți amintesc cîteva din cele vechi: unde este marele oraș Ninive? (vezi Gn. 10, 11 și Iona 3, 3); unde este Babilonul, ale cărui ziduri aveau o lungime de 60 de mile și o înălțime de 50 de coți, iar peste grosimea lor umblau carele (vezi Istoria isprăvilor Persiei, Cartea a XII-a,

* τὸ καλὸν = „binele“ (eroare).

mărturiseste: „Pusu-l-ai spre lucrul mînurilor tale, toate i-ai suppus supt picioarele lui“ i proci (*Psal.* 8, sh. 7, 8), cu aceasta dară nu te îmfila, nici te simeți că, precum Ecclisiastul au cunoscut, împotriva binelui, rău iaste și împotriva vieții, moarte (gl. 33, sh. 15). Adecă cu ale sale bine slujindu-te | podoabe, bine-ți va fi, căci împreună cu binele, răul să poartă. Deci, precum dzice Domnul: „Sau faceți pomul bun și poama lui bună, sau faceți pomul rău și poama lui rea“ (*Math.* gl. 12, sh. 33)¹²³. Și mai gios iarăși acolo dzice: „Bunul om, din bunul visteariu al inimii sale, bune scoate; și răul om, din răul visteariu, réle“ (*Math.* gl. 12, sh. 35). Socotește dară că după viață moartea aliargă, căci precum Apostolul mărturiseste: „Nemérnici sintem pre pămînt“ (*Evrei* gl. 11, sh. 13; *Filip* gl. 3, sh. 20; *Petru, Cartea 1* gl. 2, sh. 11). Nici avem cetate rămîitoare, ce fiitoare să cercăm (*Evrei* gl. 13, sh. 14).

Nici pentru céle împregiurul stările lumii să te nedejduești, nici cercînd a lumii vremea cea mai bună vei afla, căci acestea carile acmu sint la alții era răzsi-pite, și carile odănoară au fost, iară acmu sint sfărî-mate, pentru că au Ecclisiastul cunoscut și dzice: „Ce iaste cela ce au fost? Acela ce iaste să fie. Ce iaste cela ce s-au făcut? Iaste cela ce-i să să facă“ (gl. 1, sh. 9). Și mai vîrtos, de vii vechile istorii ispiti, acolo să vedzi odănoară ce împărății, ce cetăți, ce tîrguri, ce sate, ce vii, ce grădini au fost, de carile acmu mai nici temeliile nu să cunosc; și carile acmu vestite și lumii știute să află cetăți și împărății, pre|atuncea nicisate era, nici oameni pre acélea locuri lăcuia; și din céle vechi cîteva să-ți pomenesc? Unde iaste Ninevi, cetatea cea prea mare? (caută *Nașterea* gl. 10, sh. 11, [și *Iona* 3,3]). Unde iaste Vavilonul carile 60 de mile împregiurarea zidiului era și 50 de coți teslărești înăl-țimea, și pre grosimea lui carăle îmbla? (caută *Istorie în lucrurile persiești*, Cartea 12, unde pentru chipul Vavilonului scrie)¹²⁴. Unde iaste grădina cea în slavă făcută a Vavilonului, carea din céle 7 minuni a lumii una era, carea „Raiul spîndzurat“ să chema? (caută iarăși

acolo unde menționează forma Babilonului)*; unde este grădina aceea a Babilonului, clădită deasupra pământului, și care se număra printre cele șapte minuni ale lumii, fiind numită „raiul suspendat” (vezi, de asemenea, *Istoria perșilor*, Cartea a XII-a)? unde este Troia, care, în imensitatea ei, se zice că se întindea pe o lățime de 300 de mile, din ale cărei temelii acum nu se mai cunoaște decît un semn ici-colo, care mai arată că a existat? și multe altele, pe care, ca să nu mai întind vorba, nu le mai menționez? Despre acestea și despre lucrurile lumii frumos zice Iov (14, 2): „Ca o floare care a înflorit a trecut, ca umbra care fuge și nu rămîne pe loc”. Așa sînt deci toate împrejurările lumii.

Pe toate le-ai dobîndit, dacă ai dobîndit cele cerești

Tu însă, dacă vrei să moștenești acestea în tihnă și așa cum trebuie, „caută mai întîi împărăția cerurilor, și ți se vor da și celelalte” (Mt. 6, 33). |

66r

55. *Dulceața lumii este otrava sufletului*

Dar se cuvine să știi că dulceața acestei lumi este otrava sufletului, cu alte cuvinte, că tot ceea ce este după voia lumii este păcat, precum zice Augustin: „Păcatul într-atît este de liber și voluntar, adică dorit, încît de n-ar fi fost liber și voluntar n-ar fi fost păcat”**; el îndulcește trupul și otrăvește sufletul. Pentru care se spune: „Și era în gura mea dulce ca mierea, și după ce l-am mîncat amăritu-sa pîntecele meu” (Apoc. 10, 10).

56. *Nu gîndi că vei lega vreodată adevărată prietenie cu lumea*

Să nu socotești că vei avea vreodată adevărată prietenie cu lumea sau că o vei moșteni pe veci. Că deși cele ce ți le aduce vremea ți se par că vin spre folosul tău, să știi că cu cît sînt mai după voia ta, cu atît mai mult te robește și te subjugă lumea sub stăpî-

* Pietro Bizzari, *Persicarum rerum historia*, lib. XII, Antverpiae, 1583.

** S. Augustini, *De vera religione*, XIV: *Omne peccatum adeo est voluntarium, quod si non sit voluntarium, non est peccatum.*

Istoriia persilor, Cartea 12). Unde iaste Troada, carea în lărgime 300 de mile dzice să fie cuprindzind, ai căriia acmu de-abia cii și colea cîte ceva din temelie precît să fie fost să cunoaște?¹²⁵ și alte multe carile, pentru lungimea, nu le mai însămnedz. Pentru aceasta și pentru ale lumii lucruri, frumos dzice Iov: „Ca floarea iase și ca umbra fuge și nici dă-năoară într-acea stare rămîne“ (gl. 14, sh. 2). Așea, dară, toate țircumstanțiile, adecă împregiurstările ale lumii, sint.

Agonisit-ai toate dacă ai agonisit cêle cerești

Însă tu acéstea de le vei ca cu odihnă și cum să cade a le moștini vrea, întiiu împărăția lui Dumnădzău cére, și cu acéia împreună ți să vor da alalte (*Math.* gl. 6, sh. 33).|

66r

55. Dulceața lumii, otrava sufletului

Mai vîrtos dară a ști ți să cade că otrava sufletului dulceața lumii aceștiia iaste, adecă în voia sa iaste, păcat iaste, precum Avgustin dzice: „Păcatul atîta iaste slobod în voe, adecă pofditoriu, că de n-ar fi slobod în voe, n-ar fi păcat, carile trupul îndulcéște și sufletul otrăvéște“. Pentru carele să dzice: „Făcutu-s-au gura mea ca miiarea de dulce, și dacă am mîncat, amărîtu-s-au în pîntecele mieu“ (*Apocal.* gl. 10, sh. 10).

56. Cu lumea precum vreodată adevărat prieteșug vei lega, nu gîndi

Vreodată că cu lumea te vei în adevărata lega prietenie sau vécinic ei moștenitoriu că te vei face, nu gîndi, căci cînd prin a vremilor tîmplări precum ceva spre folos a fi ți să pare, aceasta să știi că cu cît mai mult îți slujéște, cu atîta mai vîrtos te liagă și supt a ei te supune stăpînire, pentru că dzice Seneca: „Cu cît ni-am suit la suiș, cu atîta ni-am suit la frică“.

nirea ei; pentru care zice Seneca: „Cu cît ne-am urcat mai sus, cu atît ne-am urcat spre teamă“*. Pentru aceasta, dar, cu cît este mai fericită viața lumească, cu atît este mai primejdioasă, precum mărturisește iarăși și despre aceasta Seneca: „Lucru fără de odihnă este fericirea, deoarece îi îndeamnă pe unii spre trufie, iar pe alții spre desfrînare, pe unii îi umflă, iar pe alții îi înmoaie și pe toți îi sfîrșește“**. Așadar, într-o astfel de stare îl aduce pe om dragostea fericirii lumești și blîndețea pe care o arată lumea față de el. |

66v

57. *Lumea este maica răutății și gazda tîlharilor*

Să știi dar bine că pentru lume zice Ieremia (7, 11): „Oare casa mea este peșteră de tîlhari?“ Într-adevăr, tîlhari sînt socotite faptele lumii; și lumea, gazdă a acestor tîlhari. Iar pe cei care umblă nepăziți prin ea ca spre un prieten, adică spre un binevoitor și binefăcător al lor, ea, sugrumîndu-i pe neașteptate și fără vreo înștiințare, îi ucide. Pentru care iarăși zice Ieremia (9, 8): „Îi vorbește pașnic aproapelui său și în sine are dușmănie“, iar pe cale „pîndește ca să-l prindă pe cel sărac“ (Ps. 9, 9). Deci, cînd lumea ți se arată blîndă și întru toate după voia ta, lesnicioasă și favorabilă, tocmai atunci să-ți deschizi mai mult ochii și să te ferești, deoarece cînd te va îmbrățișa, te va strînge spre moarte, și cînd te va săruta, te va mușca cu dinte veninos și cu mușcătură aducătoare de moarte, precum se arată în *Proverbe* (23, 32): „Ca de la năpîrcă i se varsă otrava“. Iar la un alt proroc: „Nu vă încredeți în prieteni și nu nădăjduiți în povățuitori și să te păzești să-i încredințezi ceva celei ce se culcă într-un pat cu tine, căci fiul necinstește pe tată, iar fiica se va scula împotriva mamei sale și dușmanii omului sînt toți cei din casa lui“ (*Mih.* 7, 5—6). Norocul lumii se aseamănă deci cu Iuda Iscarioteanul, care cu |

67r

* Seneca, *Epist.* XIX: *quantum ad successum accesserit, accedit ad metum.*

** Seneca, *Epist.* XXXVI: *res est inquietas felicitas; ipsa se exagitat; hos in potentiam, illos in luxuriam, hos inflat, illos molliet et totos resolvit.*

Și pentru aceasta dară, totdeauna lumașca viață cu cît mai nărocită, cu atîta mai primejditoare iaste. Cătră aciasta iarăși Seneca adevărește: „Neodihnit lucru iaste nărocirea, pentru căci pre unii spre mîndrie, pre alții spre curvie îndiamnă; pre unii înflă, pre unii moae și pre toți îi istovéște“. Ca acéstea dară, dragos-tea lumeștilor nărociri și cătră om arătatele sale blîndéte, într-acesta chip îl fac. |

66v

57. *Lumea maica răutăților și gazda tălharilor iaste*

Bine dară să știi că pentru lume Ieremiia dzice că „Peștirea tălharilor iaste casa aceasta“ (gl. 7, sh. 11). Și adevărat că toate poftetele ei tălhari, și ea gazda iaste, și pre cei într-însa nepăziți călători, ca cum priiatini, adecă folositoare și de bine voitoare li-ar fi, însă de năprasnă și fără veste zugrumîndu-i, îi omoară. De care lucru iarăși Ieremiia dzice: „Pace cu priiatinul să vorovește și pre ascuns îi întinde cursă“ (gl. 9, sh. 8). Și încă-l păzind, pre sărac să-l apuce aleșuiăște (*Psal.* 9, sh. 20, 21). Cînd dară lumea blîndă și-ntru toate după a ta voe lesne și cu îndemînă ți să arată, atuncea mai păzit și mai străjuit să fii, căci cînd te va îmbrățășea, spre moarte te va strînge și cînd te va săruta, cu veninos dinte și de moarte aducătoare te va mușca mușcătură, că mărturiséște: „Cu întrare blîndă, iară mai pre urmă mușca-va ca năpîrca“ (*Pilde* gl. 23, sh. 32). Și alt proroc învață, dzicînd: „Nu créde priiatenului, nici vă încredințați în ducători; de la céia ce doarme în sinul tău, păzéște închiderea gurii tale, căci fiiul vicleșug face părintelui său și fiica iscoadă asupra maicii sale, și nepriiatinii omului, căsașii săi“ (*Mihea* gl. 7, sh. 5, 6). Așeadară, lumașca nărocire Iudei lui Iscariotes să asămănă, carile | cu sărutarea pre Domnul-Dumnădzăul său spre moarte vîndu (caută *Math.* gl. 26, sh. 20 i proci). Așeadară, nărocirea veacului acestuia cu ale trupului poftete pre nevi-

67r

Mt. 26, 49). Deci într-aceiași chip, fericirea veacului acestuia îl înhață cu poftele trupului ca pe un prieten pe sărmanul suflet, pe care, sărutîndu-l și îmbrățișîndu-l, îl dau morții veșnice i Diavolului.

58. *Lumea este mai rea decît tîlharii, pentru că tîlhariiucid trupul, iar lumea sufletul*

Pentru aceasta dar gîndește-te că fericirea lumii însoțită de poftele necurate este mai rea și mai cumplită decît acei tîlhari care, dezbrăcînd trupul și lipsindu-l și de viața lumească, îlucid; pentru că tîlharii, ucigînd trupul, îl dezbracă de hainele sale de lînă sau de mătase; dar lumea, îmbrăcînd trupul și hrănindu-l, ucide sufletul și-l dezbracă de vestmîntul său spiritual. Pentru care Solomon zice în *Proverbele* sale (13, 7): „Sînt unii care se dau drept bogați, neavînd nimic“.

59. *Poftele lumești adormindu-l pe om, ca sirenele îl înecă*

67v

Păzește-te dar cu toată prudența și cugetă bine, căci umbli pe o cale înșelătoare și alunecoasă și plutești pe o mare plină de sirene. Cu alte cuvinte, această lume are multe și felurite, delicate și fine amăgiri pentru acela care locuiește în ea, și după cum este lumea de amăgitoare, tot așa de înșelătoare sînt și desfătările ei. Pentru că ea este mama plăcerilor, și de la ea vin desfătările, căci „precum este mama, așa și fiica“, zice Iezechiel (16, 44); adică, precum este lumea — așa și plăcerile ei. Desfătările ei sînt vremelnice, vătămătoare și ucigătoare sufletului. Mai ales petrecerile, ca să nu zic batjocurile lumii, amețindu-l pe cel care este învăluit de ele, îl adorm ca și cum ar fi mîngîiat de niște melodii pline de armonie. Pe acest adormit îl trezește Solomon în *Proverbele* sale (23, 20), înțepîndu-l cu înțeleptul său cuvînt ca și cu un bold: „Îmbrăca-se-va în rupturi și zdrențe tot somnorosul“. Căci lumea din blîndă și dulce devine ca un leu înfricoșător și cumplit, cum mărturisește Iezechiel (19, 6): „Leu s-a făcut și a învățat să răpească prăzi, a mîncat oameni“. Astupă-ți deci urechile, ca să

novatul suflet ca priiatenul îmbrățișându-l și sărutându-l, morții vecinice și Diavolului, vîndzîndu-l, îl dau.

58. *Lumea decît tîlharii mai rea, căci tîlharii trupul, iară lumea sufletul ucide*

Pentru aceasta dară, fie-ți în minte că nărocirile lumii, cu spurcatele îngiugîndu-să pofte, decît tîlharii cei ce trupul din veșminte dezbracă și din lumașca viață scoțîndu-l îl ucig, însă mai rea și mai cumplită iaste, căci tîlharii trupul ucigînd, de veșmintele de lînă sau de mătasă îl dezbracă, iară la trupul învâscînd și îmbrăcîndu-l, sufletul ucide și de al Svintului Duh veșmînt îl goléște. Pentru carile Solomon, întru *Pildele* sale, dzice: „Iaste ca cum ar fi bogat și nemică are“. Împotrivă, pentru acel cu bună a sufletului pază îmblînd, grăiaște: „Iaste ca cum ar fi sărac în multe bogății“ (gl. 13, sh. 7).

59. *Poftele lumești, ca sirinele pre om adormind, îl înniacă*

Străjuiaște-te dară cu întriagă înțelepciune și foarte păzit să fii, căci pre lunecoase și mîzgoase cale călătorești și prin marea plină de sirine¹²⁶ vînslești; adecă lumea aceasta multe și în multe féliuri suptiri spre într-însa a lăcuiitoriului amăgiri are, și precum ea amăgitoare, așa și dezmiardările ei înșelătoare. | Căci ea maica poftelor și născătoarea dezmiardărilor iaste; de carea dzice Iezecheil: „Precum maica, așa și fiica“ (gl. 16, sh. 44), adecă precum lumea, așa și poftele dezmiardărilor ei trecătoare și sufletului stricătoare și răppuitoare sint. Și mai vîrtos cu ale lumii desfătări, să nu dzic ocări, pre acel cu dînsele îngurluit ațipîndu-să îl adorm și ca cum de niște mîngîioase ar fi mîngîiat de cîntare viersuri; pre care adormit, Solomon întru *Pildele* sale, cu înțelepțescul cuvînt, ca cu un bold lovîndu-l, îl deștiaptă: „Nu iubi somnul, să nu te împresoare becisniciia“ (gl. 20, sh. 13). Căci ea din blîndă și mîngîioase, groznică și cumplită leoaică să face, mărturiséște Iezechiil: „Leu s-au făcut și s-au învățat a prăda și pre oameni a înghiți“ (gl. 19, sh. 6). Astupă dară urechile tale, a nu audzi viersurile ei,

nu auzi cîntecele ei, căci mărturisește Amos prorocul (5, 23): „Mută de la mine sunetul cîntărilor tale și nu voi auzi cîntecul lăutelor tale” și spune, iarăși, Psalmistul: „Iar eu ca un surd nu auzeam” (Ps. 37, 14).

60. *Toate înlesnirile fiilor veacului acestuia sînt zadarnice și ridicele*

68r

Pricepe dar că toate înlesnirile fiilor acestui veac, precum zice Ieremia (10, 15), sînt lucruri zadarnice și ridicele, cu toate că ei, cu înțelepciunea lor neroadă, mărturisesc că le sînt folositoare. Dar aceștia, fiind fără minte — căci| spune despre ei Varuh (6, 67): „Dobitoacele sînt mai înțelegătoare ca dînșii” — chiar dacă acelea sînt asemenea închipuirilor ce se arată în visele somnului lor, li se par vădite și sigure, pentru care frumos cîntă despre ei Psalmistul: „Și-au dormit somnul toți bărbații și n-au găsit nimic în mîinile lor din bogăția lor” (Ps. 75, 6). Bine se potrivește cu aceasta și ceea ce spune Isaia (29, 8): „După cum acei care în somn visează că beau și mănîncă, iar după ce se trezesc își dau seama că visul a fost amăgitor și după cum cel însetat visează că bea și, trezindu-se, tot îi este sete, iar sufletul său în zadar a nădăjduit”; și după cum cel care visează că zboară, cînd se trezește se află în același loc unde s-a culcat, la fel și acestora li se pare că în toate se înmulțesc și sporesc, în vreme ce ei rămîn în aceeași stare, ba încă într-una și mai de jos.

61. *Vai de acela care caută să afle ceva mai bun decît Dumnezeu*

68v

Astfel, deci, fiii veacului acestuia caută să găsească ceva mai bun și mai folositor decît fiii lui Dumnezeu și, ca să scape de primejdiile viitoare, îndepărtîndu-se de Dumnezeu, se amestecă cu lumea. Pentru care minunat arată marele Augustin: „Vai acelui suflet care, îndepărtîndu-se de tine, Doamne, a socotit că poate găsi ceva mai bun”*; și Prorocul spune: | „Bine-mi este mie a mă lipi de Domnul” (Ps. 72, 28). Și așa, dînd de desfrînatele pofte și petreceri, ei le consideră pe

* Augustini, *Confessiones*, VI, 16.

mărturisește Amos: „Du de la mine dulcița viersurilor tale; cîntecele lăutei tale nu voi audzi“ (gl. 5, sh. 23) și: Psal<mistul>: „Iară eu ca surdul nu audziiam“ (Psal. 37, sh. 14).

60. *Toate îndemînările fiilor veacului acestuia, deșearte și vrédnice de rîs*

68r Pricépe dară că îndemînările fiilor veacului acestuia (precum dzice Ieremiia) deșearte sint și lucruri vrédnice de rîs (gl. 10, sh. 15). Macar că ei cu a sa nebună înțelepciune așa mărturisesc precum folosi-toare să le fie, carii fără | pricépere fiind, pentru dînșii Varuh dzice: „Dobitoacele mai bune sint decît ei“ (gl. 6, sh. 67). Și ca cum în somn și prin a visului părere fiind, aiave și adevărat fiind li să pare. Pentru care frumos cîntă Cîntărețul: „Dormiră somnul și nemică aflară toți bărbații din avuțiile sale (Psal. 75, sh. 6). La aceasta frumos Isaiia să potrivește, dzicînd: „Precum visadză cel ce flămîndzește că mănîncă, iară după ce să deștiaptă deșert iaste sufletul lui, și precum visadză cel ce însătiadză că bea, iară deșteptîndu-să leșinînd încă mai însătoșadză și sufletul lui deșert iaste“ (Isaiia gl. 29, sh. 8). Și mai vîrtos, ca cum cineva zburînd s-ar visa, deșteptîndu-să, iarăși în locul carele s-au culcat să află. Așeadară lor, precum în toate sporesc și să adaog pârîndu-li-să, iară ei tot într-acea măsură, încă și în cea mai de gios rămîn.

61. *Vai aceluia carele ceva decît Dumnădzău mai bun a afla ciarcă*

68v Așeadară, fiii veacului acestuia ceva mai bun și mai de folos de cît fii<i> lui Dumnădzău a afla ciarcă și, de Dumnădzău dezlipindu-să, lumii să lipăsc, ca de viitoarele primejdii să să scutiască. De care lucru cuvioșește svîntul Avgustin adeverêște: „Vai sufletului aceluia carile, de tine dezlipindu-să, ceva mai bun că va afla au gîndit!“ | Iară Prorocul dzice: „Mie a mă lipi de Domnul bine-m iaste“ (Psal. 73, sh. 28). Și așa, desfrînatele lumești aflînd pofte și dezmiérdări, aciasta socotesc fericire și mai bună decît fericirea vécinică, și aflînd avuții, aceasta socotesc înțelep-

ăcestea fericire, și chiar mai bune decât fericirea veșnică, și dînd de bogății le socotesc că sînt înțelepciune, după cum mărturisește Solomon: „Bărbatul bogat se socotește pe el însuși înțelept“ (*Prov.* 28, 11); și pe acela care-l află cu felurite băuturi și mîncăruri ei îl socotesc sătul, deși pentru ei este cuvîntul: „Bogații au sărăcit și au flămînzit“ (*Ps.* 33, 10); ei socotesc să facă să strălucească de frumusețe fețele lor ungîndu-le cu fel de fel de miruri, pentru care spune Naum (2, 10): „Fețele lor sînt ca partea arsă a oalei“. Dar fericit este acel care știe că „nu numai cu pîine va trăi omul, ci cu tot cuvîntul care iese din gura lui Dumnezeu“ (*Dt.* 8, 3; *Mt.* 4, 4; *Lc.* 4, 4). Căci acesta, căutînd și auzind cuvîntul Domnului, „nu va fi lipsit de tot binele“, zice Psalmistul (33, 11), și Sfîntul Duh toate neputințele i le va întări, după cum mărturisește Apostolul: „Că Sfîntul Duh întărește neputințele“ (*Rom.* 8, 26).

62. *Omul lăsat în voia lui, cu cît se va sui mai sus, cu atît va cădea mai rău**

69r

Iar dacă-i vezi mari, puternici și bogați pe fiii acestui veac și umblînd liberi după toate voile lor, privindu-i să nu ți se răzvrătească inima, pentru că Dumnezeu l-a lăsat pe tot omul liber, după cum mărturisește Psalmistul, zicînd: „I-a lăsat pe dînșii după poftele inimilor lor și vor umbla întru uneltirile lor“ (*Ps.* 80, 10); dar cu cît se vor sui mai sus, cu atît vor cădea mai jos, pentru că se zice: „S-a înălțat pînă în cer și se coboară pînă în abis, și sufletul lor în răutăți se va topi“ (*Ps.* 106, 26). Că slava lor nu este de la Dumnezeu, ci de la lume; pentru că zice Dumnezeu: „Acesta a domnit, dar nu de la mine“ (*Os.* 8, 4).

Dumnezeieștile taine sînt descoperite

Mai departe, chiar dacă i-ai vedea ceva mai multă vreme mereu pe același scaun al stăpînirii lor, să nu te tulburi din această pricină, pentru că tainele cele ascunse ale lui Dumnezeu nu-i sînt descoperite omului.

* Cp. A. Wissowatius, *Stimuli virtutum*, 18 (*Divanul* III, 18).

ciunea a fi; mărturiseste Solomon: „Bărbatul bogat singur pe sine înțelept a fi îi pare“ (gl. 28, sh. 11), și féliu de féliuri de mîncări și de băuturi găsind, aceasta sațiul a fi gîndesc. Pentru carii să dzice: „Bogații meseriră și flămîndziră“ (*Psal.* 33, sh. 10). Aceștia cu unsorile de féliuri de miruri féțele înfrumsește a le străluci socotesc; de carii dzice Naum: „Féțele lor, ca negriața oalii“ (gl. 2, sh. 10). Însă fericit acela carele cunoaște că: „Nu numai din singură pîinea viu va fi omul, ce din tot cuvîntul carele iase din gura Domnului“ (*Légea* 2 gl. 8, sh. 3 și *Math.* gl. 4, sh. 4; *Luca* gl. 4, sh. 4). Căci acela, cercînd și ascultînd cuvîntul Domnului, „nu va fi lipsit (dzice) de tot binele“ (*Psal.* 33, sh. 11). Și Svintul Duh toate slăbiciunile lui le va întări, mărturiseste Apostolul: „Că Duhul întărește slăbiciunile“ (*Cătră romani* gl. 8, sh. 26).

62. *Omul în voia lui lăsat, carele mai sus să va sui mai cu grea cădzătură va cădea*

69r

Însă pre fiii veacului acestuia tari, mari, putérnici și avuți vădzindu-i și întru toată voia slo-|bodă îmblînd privindu-i, nu să smintiască inima ta¹²⁷; căci tot omul în voia sa de la Dumnădzău lăsat iaste, mărturiseste Psalmistul: „Slobodzi-tu-i-au pre dînșii (dzice) după poftele inimii lor și vor îmbla în izvoditurile lor“ (*Psal.* 80, sh. 3). Încă precît să vor sui mai sus, pre atîta vor cădea mai gios, că iarăși dzice: „Să sue pînă la ceriu și să pogoară pînă la beznă, și sufletul lor în răutăți lésină“ (*Psal.* 106, sh. 26). Că slava lor nu de la Dumnădzău, ce de la lume iaste, că dzice Domnul: „Aceia au împărățit, iară nu de la mine“ (*Osie* gl. 8, sh. 4).

*Dumnădzăeștile taine, descoperite*¹²⁸

După aceasta măcară cîțva mai multă vréme întru acea a stăpînirii lor stepenă de i-ai vedea, nici de aceasta să te clătești, căci a ascunselor dumnădzăești taină, omului descoperită nu iaste; că pentru aceasta Eclisiastul să miră: „Aceasta vădzuiu (dzice) în dzilele deșertării méle: dreptul piare în dreptatea sa și strîm-

Pentru aceasta se minunează Ecleziasul, zicînd (7, 16): „Am văzut aceasta în zilele deșertăciunii mele: omul drept pierе întru dreptatea sa și nedreptul trăiește îndelung în răutatea sa”. Însă temelia adevărului aceasta este: „Dreptul se va izbăvi din nevoie și se va da necuratul în locul lui” (*Prov.* 11, 8). Și chiar dacă va dobîndi toate împărățiile și toate părțile lumii, ce folos are de vreme ce, murind, pînă la urmă se duce gol și sărac, iar împărățiile și bogățiile rămîn altuia, după cum și lui i-au rămas de la alții | căruia David îi zice: „Trece din neam în neam și de la împărăție într-alt neam” (*Ps.* 104, 13). Dar tu se cuvine să-ți amintești acest cuvînt: „Lumea se va bucura, iar voi vă veți întrista” (*Io.* 16, 20). De asemenea, să știi că „puterea lui Dumnezeu întru slăbiciune se săvîrșește” (*II Cor.* 12, 9), deci tu cînd vei fi slab (însă întru Domnul), atunci ești mai puternic decît oricare stăpînitor pămîntesc; pentru că iarăși zice: „Cînd slăbesc, atunci sînt mare” (*II Cor.* 12, 10). „Căci nu este putere în om și nici necurăția nu-l va izbăvi pe cel necurat” (*Ecl.* 8, 8), iar slăbiciunea lui Dumnezeu este mai puternică decît oamenii.

63. *Cursul și norocul lumii sînt ca roata cînd se învîrtește*

Înțelege acum dar și aceasta și cunoaște ce este vîrsta, fericirea și norocul lumii și al celor care se slăvesc cu răutățile lor și se măresc cu puterea fărădelegilor lor, căci se aseamănă cu unul care stă pe roata unui car în mers. S-ar putea asemana cu aceasta și blestemul lui David împotriva dușmanilor săi: „Dumnezeul meu, pune-i pe dînșii ca o roată” (*Ps.* 83, 14), adică vîrsta și norocul lor să se întoarcă învîrtindu-se ca o roată, sau fericirea lor să fie nestatornică în aceeași măsură ca lumea.

Adevărat este dar că roata închipuie fericirea acestui veac | după cum frumos a grăit un scit, adică un tătar, deși era barbar, către Alexandru cel Mare. Cînd Alexandru — după ce l-a învins pe Cresus și l-a prins viu și a pornit împotriva tătarilor — trecînd

bul multă vreme custă în răutatea sa" (gl. 16, sh. 16). Însă temeiul al adevărului acesta iaste: „Dreptul din nevoi să va izbăvi și să va da necuratul pentru dînsul" (*Pilde* gl. 11, sh. 8). Și macară toate împărățiile și toate părțile di-ar dobîndi a pămîntului, ce folos are de vreme ce, el murind, gol și sărac să duce, iară împărățiile și avuțiile la altul rămîn, precum și de la altul la dînsul au rămas, căruia David dzice: „Triacă din niam în niam și dintru împărăție într-alt niam" (*Psal.* 104, sh. 13). Însă tu acesta cuvînt a-l pomeniți să cade: „Bucura-să-va lumea, iară voi veți întrista" (*Ioan* gl. 16, sh. 20). Și iarăși să știi că „Vîrtutea în slăbiciune să plinește" (*Cartea 2, Cor.* gl. 12, sh. 9). Și tu, cînd slab vii fi (însă în Domnul) atuncea decît tot puternicul pemintesc mai puternic ești, că iarăși dzice: „Cînd slăbăsc, atuncea tare sint" ¹²⁹ (*Cartea 1, Cor.* gl. 12, sh. 10). „Căce nu iaste în om putere, nice va mîntui necurația pre necuratul" (*Eclisias.* gl. 8, sh. 8). Și slăbiciunea lui Dumnădzău decît oamenii mai tare iaste.

63. *Vîrsta și norocirea lumii, ca roata cînd să învîrtēște*

Pricēpe acmu dară și cunoaște și aceasta: ce iaste vîrsta, fericirea și nărocirea lumii și a celora carii în răutate să slăvăsc și în puterea nebunătății lor să măresc; că asemănă-să ca cînd, mîrgînd carul, cineva pre roată să stea¹³⁰. La aceasta s-ar potrivi putea a lui David spre nepriiatinii săi blăstăm, dzicînd: „Dumnădzăul meu, pune-i pre dînșii ca roata" (*Psal.* 83, sh. 14). Adecă vîrsta și norocirea ca roata să li să, învîrtindu-să, întoarcă, sau fericirea lor ca lumea într-o măsură nestătătoare să să facă. Adevărat dară

70r că în chipul roatei fericirea veacului acestuia iaste. | Precum un schith, adecă tătar (însă macar că tătar era, dară frumos au cătră Alexandru Marele grăit, cînd Alexandru, după ce au bătut pre Chrisos și l-au prins viu, după acēia asupra tătarilor trecînd Arax, apa, au mîrs; atuncea sol au trimis tătarii la dînsul și întii acesta cuvînt să fie solul dzis, scrie istoria):

rîul Arax, atunci tătarii i-au trimis acolo un sol. Și scrie istoria că solul ar fi spus mai întîi cuvîntul acesta: „O, Alexandre! Norocul este ceva în care nu te poți încrede, căci are aripi, dar nu are picioare: poate să zboare și să se ducă de la om cu totul, dar, iarăși, nu poate sta pe de-a-ntregul pe cel pe care se așază, pentru că nu are picioare”^{*}.

Viața și norocul omului sînt ca fumul

Așa cum este deci viața fiilor acestui veac, așa este și norocul lor, căci este adevărat ce zice Apostolul: „Ce este viața noastră? abur” [*Iac. 4, 14*]. Dar pentru că viața ne este scurtă, iar norocul este necredincios față de noi, ce trebuie să facem? ceea ce spune Domnul cînd zice: „Cel ce crede în mine nu va muri în veac” (*Io. 3, 36*). Iată dar în ce fel se va împlini cuvîntul Prorocului, care zice: „Se va înnoi ca a vulturului tinerețea lui” (*Ps. 102, 5*); și alt proroc adevărește iarăși zicînd: „Iar cei ce rabdă în Domnul vor schimba tăria și vor lua aripi ca vulturii, vor alerga, și nu vor osteni; vor umbla, și nu vor flămîenzi” (*Is. 40, 31*), „și slava lui e nouă”, zice Iov (*Iov. 29, 20*).|

70v

64. *Caută să-ți lungești viața nu într-acest veac, ci în cel viitor*

Împreună cu acestea, străduiește-te ca nu în această viață, ci în cea viitoare să trăiești îndelung și să te înnoiești; și mai cu seamă să fii sigur și să știi negreșit că, dacă te vei conduce bine și așa cum se cuvine după sfintele porunci ale lui Dumnezeu, nu numai în viața viitoare, ci și în viața prezentă se vor înmulți și vor spori zilele tale. Precum însuși Dumnezeu mărturisește în *Decalog*: „Cinstește pe tatăl și pe mama ta, ca să-ți fie bine și să trăiești ani mulți pe pămînt” (*Dt. 5, 16*). Aceasta este deci cinstea desăvîrșită și cea mai deplină, să ascuți poruncile lui Dumnezeu și, ascultîndu-le, să le îplinești, adică să te ferești de rău și să faci binele; pentru că, spune Psalmistul: „Cine este omul

^{*} Cp. Miron Costin, *Grainul solului tătărăscu, apud* Quintus Curtius, *Historiarum Alexandri regis Macedoniae* lib. VII, 8.

„Ô, Alexandre! necredzut lucru iaste norocirea, căce norocul cu aripi și fără picioare iaste; de tot a zbura și de la om a să duce poate, iară de tot pre cineva a să pune și pre dînsul a lăcui nu poate, adecă căci nu are picioare“¹³¹.

Viața omului și norocul, abur

Precum dară a fiiului veacului viața, așa și norocirea iaste, că precum dzice Apostolul adevărat iaste: „Că ce iaste viața noastră? abur“ (*Iacov* gl. 4. sh. 14). De vrème ce scurtă ne iaste viața, necredzută norocirea, ce trebue dară? Aceasta precum dzice Domnul: „Cine crede în mine nu va muri în véci“ (*Ioan* gl. 3, sh. 36). Iată dară că a Prorocului să va plini dzisă, că: „Înnoisă-va ca a vulturului tinerétele lui“ (*Psal.* 102, sh. 5). Adeveréște altul dzicînd: „Iară carii nedejduesc în Domnul schimba-vor putérea și vor lua péne ca vulturii; vor alerga, și nu vor osteni; vor îmbla, și nu vor slăbi“ (*Isaia* gl. 40, sh. 31). „Și slava lui pururea să va înnoi“, dzice *Iov* (gl. 29, sh. 20). |

70v

64. *Nu într-acesta veac, ce în cel viitoriu, viața a fi să lungi siléște*

Cătră aceasta dară fii nevoitoriu, ca nu într-aceasta viață, ce în cea viitoare dzilele custului tău să să lungească și să să înnoiască. Însă adevărat să știi și adevărat să fii, că de te vei după svintele dumnădzăești porunci bine și cum să cade chivernisi, nu numai în cea viitoare, ce și într-această de acmu vrème dzilele spori-ți-vor și adaoge-ți-vor. Mărturiséște singur Domnul în céle dzéce porunci: „Cinstéște pre tatăl tău și pre maica ta, ca să-ți fie bine și să viețuești mulți ani pre pămînt“ (*Deuteronomia* gl. 5, sh. 16). Aceasta dară cea deplin și desăvîrșit cinste iaste, ca să ascuți poruncile lui Dumnădzău, și ascultîndu-le, să le faci, adecă de la rău să te abați și binele să faci, pentru că dzice *Psalmul*: „Cine iaste omul carele va dzile să vadză bune? Opréște limba ta de la rău și budzele tale să nu grăiască înșelăciune; abate-te de la rău și fă binele; ciarcă pacea și o gonéște pre dînsa“ (*Psal.* 33, sh. 13, 14, 15). Cu aceasta dară lui Iezechie custul

care vrea viața, care iubește să vadă zile bune? Oprește limba ta de la rău, și buzele tale să nu grăiască vicleșug, ferește-te de rău și fă binele, caută pacea și urmează-o“ (Ps. 33, 13—15). În felul acesta s-au adăugat anii la viața lui Iezechia, împăratul, precum mărturișește Isaia (38, 5): „Iată, adaug vieții tale cincisprezece ani“.

65. *Viața viitoare n-are sfârșit; străduiește-te deci nu să te faci din bătrîn tînăr, ci din păcătos drept*

71r Dar tu să cauți mai mult și să meditezi la lungimea vieții viitoare, care este nemărginită și nesfârșită, și să nu lupți să devii din|bătrîn tînăr, ci din păcătos drept, ca prin faptele tale să ți se înnoiască sufletul; căci nici noi, nici viața noastră nu sîntem din lumea aceasta, ci „trăirea noastră e în ceruri“ (Filip. 3, 20). În acea trăire nu este clătinare, schimbare, mutare, trecere, boală sau moarte; ci în veci dăinuire, viață și fericire. Aceasta însă cu ce o dobîndește cineva? Cu credința, cu faptele bune — pentru că zice Domnul: „Cel ce crede în mine nu va muri în veci“ (Io. 8, 51), și iarăși zice: „Cine mănîncă trupul meu și bea sîngele meu nu va gusta moarte“ (Io. 6, 35, 50, 58).

Prin Hristos ne-am renăscut

Așadar, domnul și părintele nostru Isus Hristos prin evanghelia sa ne-a renăscut pe noi (I Cor. 4, 15) și, făcîndu-ne fiii săi și moștenitorii cerurilor, ne-a dăruit viața veșnică, iar pe ceilalți, care nici pe el, nici evanghelia n-au primit-o, vii fiind, îi numește morți, acolo unde zice: „Lăsați morții să îngroape pe morții lor“ (Mt. 8, 22).

66. *Nu nădăjdui în cele pe care le vede trupul, ci în cele pe care le contemplă sufletul*

71v Îngrijește-te de asemenea din toată inima și din tot sufletul ca nu cumva să crezi și să nădăjduiești în cele pe care le vede ochiul cel trupesc, ci în cele pe care le vede ochiul sufletului, prin credință, înainte ca | ele să se întîmple, și la acestea cugetă, fiindcă dacă vrei să le cercetezi toate după văz, aceasta te duce

i s-au adaos. Mărturiseste Isaiia: „Bolnavului și celui muritoriu înăditu-i-s-au 15 ani” (gl. 38, sh. 5 și *Împărăția* 4, gl. 20, sh. 6).

65. *Viața vecinică sfârșit n-are; nice din bătrîn tînăr, ce den păcătos drept a te face nevoiaște*

71^r Însă ție mai vîrtos cea viitoare lungime de viață a cerca și a cerceta ți să cade, căriia sfârșit și trecut nu iaste; nice din bătrîn | tînăr, ce din păcătos drept a fi sileste, ca prin bunele tale fapte sufletul să-ți întinerească. Căci nice noi, nice viața noastră dintr-această lume iaste, ce „noaă lăcuirea ceriul” (*Cătră Filipiseni* gl. 3, sh. 20). În care lăcuire, clătire, smintire, mutare, trecere, boală sau moarte nu iaste, ce în véci petrecere, traiu, cust, viață iaste. Aceasta dară cu ce să agonisește? Cu credința și bunele fapte că Domnul dzice: „Carele crede în mine nu va muri în véci” (*Ioan* gl. 8, sh. 51). Și iarăși dzice: „Cine trupul meu mănîncă și singele meu bea nu va gusta moarte” (*Ioan* gl. 6, sh. 35, 50, 58).

Prin Hristos de a doa oară ni-am născut

Așadară, Domnul și părintele nostru Isus Hristos¹³², prin a sa bunăvestire ni-au de-a a doa oară născut (*Cartea 1, Cor.* gl. 4, sh. 15); și fiii săi făcîndu-ne, ale ceriurilor moșteniri, adecă vecinica viață ne dăruiaște, iară pre alalți, căce pre dînsul și a lui bunăvestire nu priimiră, vii fiind, morți îi numește, că dzice: „Lăsați morții să îngroape pre morții lor” (*Math.* gl. 8, sh. 22).

66. *Nu célea ce trupul vede, ce célea ce sufletul privește, acelora nedejdăuiește*

71^v Așijderea cu toată inima și cu tot sufletul silitoriu fii, ca nu cumva célea ce trupăscul ochiu văd să le crezi și lor să te nedejdăuești, ce célea ce sufletecul ochiu prin credință le mai denainte, | pînă a nu fi, vede și le cunoaște. Căci de vei toate cu vederea cerca și apoi să le credzi, aceasta în mare păcat și mai vîrtos în tăgăduirea dumnădzăiască te va aduce¹³³. Căce pre Dumnădzău nime l-au vădzut undeva, însă prin aleșii săi mărturisitori și prin svintele șale *Scrip-*

72r la mare păcat și aproape la tăgăduirea dumnezeirii. Că pe Dumnezeu nimeni nu l-a văzut undeva, ci ne-am încredințat sigur și neîndoios că a fost arătat prin aleșii săi mucenici și prin sfintele sale *Scripturi* și dat pe față de marile sale minuni. Fiii acestui veac cunosc însă numai ceea ce văd cu ochiul trupesc, și cu acestea își închipuie că sînt înțelepți și știutori — precum mărturisește Domnul: „Fiii acestui veac sînt mai înțelepți decît fiii luminii în neamul lor“ (*Lc.* 16, 8), iar pe cele viitoare ei le socotesc ca inexistente și tăgăduiesc că ar putea să fie cîndva. Și tocmai pe cei ce le mărturisesc ei îi numesc smintiți și nesocotiți, precum i-au zis odinioară atenienii fericitului Pavel cînd le vorbea despre învierea Domnului nostru: „Pare-se că este un vestitor al unor zeități străine“ (*Fapte* 17, 18), „și mai cu seamă cînd au auzit despre învierea morților rîdeau unul la altul“ (17, 32). Cu aceasta s-a împlinit prorocirea lui Isaia, acolo unde zice (29, 14): „Pierde-voi înțelepciunea înțelepților și| voi ascunde priceperea celor pricepuți“.

67. *Nădejdea credinciosului nu este zadarnică*

„Însă nu fără dreptate se întind lanțuri zburătoarelor“ (*Prov.* 1, 17). Căci este lucru vădit și mărturisit că prin credință nădejdea nu este nici goală, nici zadarnică. Și aici unde ne aflăm, bine ne aflăm, precum zice Apostolul: „Sînt ce sînt prin darul lui Dumnezeu, și darul lui Dumnezeu care este în mine nu a fost deșert“ (*I Cor.* 15, 10). Și precum am mai zis și aiurea: „Avînd credință, avem dragoste; avînd deci dragoste, avem nădejde, pentru că dragostea noastră toate le crede, toate le nădăjduiește“ (*I Cor.* 13, 7—8), cum spune și *Psalmul* 15, 9: „Trupul meu se va sălășlui întru nădejde“. Pentru aceasta mărturisește și marele Augustin: „Odihnită este, Doamne, inima mea atîta timp cît crede în tine“*. Sigur este deci că orice altă nădejde (afară de aceea pe care o avem în cuvîntul lui Dumnezeu) este amăgire, nebulie și tulburare, ca de

* S. Augustini: *Confessiones*, I, 1: *Inquietum est cor nostrum donec requiescat in te.*

turi în sămnat și prin mari minunile sale arătat adevărat și vederat îl avem. Iară fiii veacului acestuia acéle ce numai cu ochiul trupului privesc, acélea cunosc, și cu aceasta ei în de ei înțelepți și cunoscători să fie li să pare. Precum mărturiséște Domnul: „Fiii veacului acestuia mai înțelepți decît fiii luminii întru niamul lor sint“ (*Luca* gl. 16, sh. 8). Și céle fiitoare, nefiitoare le socotesc și precum odată sint să fie tăgăduesc; și mai vîrtos pre cei ce le mărturisăsc nebuni și fără socotială a fi îi număsc. Precum odănaoară fericitul Pavel, cătră athinéni, pentru învierea Domnului Hristos pomenind, dzisără: „A noilor demoni vestitoriu a fi să pare“ (*Faptele* gl. 17, sh. 18) și mai gios: „Iară dacă audziră a morților sculare, unii cu alții rîdea“ (gl. 17, sh. 32). Cu aceasta dară proorocia Isaiei s-au împlut unde dzice: „Peri-va dară înțelepciunea de la înțelepții ei și înțelegerea de la cei pricepători | o va ascunde“ (gl. 29, sh. 14).

67. *Nedéjdea credinciosului în zădar nu iaste*

Însă: „Înnaintea ochilor pasirilor în zădar să aruncă mreaiea“ (*Pilde* gl. 1, sh. 17)¹³⁴. Căci aiave și mărturisit iaste că, prin credință, nedéjdea în zădar sau în deșert nu iaste. Și întru aceasta carea sintem, bine sintem precum dzice Apostolul: „Cu darul lui Dumnădzău sint aceasta ce sint și darul lui Dumnădzău în mine deșert n-au fost“ (*Cartea 1, Cor.* gl. 15, sh. 10). Că precum am și mai dzis: „Avînd credință, avem dragoste; avînd dară dragoste, avem nedéjde. Căci dragostea toate créde, toate nedejdiuiaște“ (*Cartea I, Cor.* gl. 13, sh. 7). Precum dzice și *Psal.* 15, sh. 9: „Carnea mea să va odihni spre nedéjde“. Cătră aceasta, cuvios svîntul mărturiséște Avgustin: „Odihnită iaste inima mea, Doamne, pînă cînd odihnéște spre tine“. Și adevărat dară că altă nedéjde (fără în cuvîntul lui Dumnădzău) amăgială și nebunie și turburare de beție iaste. Pentru carea adevérește Cîntărețul: „Turburatu-s-au și clătitu-s-au ca batul și toată înțelepciunea lor ș-au vărsat“ (*Psal.* 106, sh. 27). Și așea nebunin-

pe urma beției, așa cum a zis Psalmistul: „S-au tulburat și s-au clătinat ca un om beat, și toată înțelepciunea lor a fost înghițită“ (Ps. 106, 26). Și așa, smintindu-se și tulburându-se de această sminteală, fiii veacului celui rătăcit s-au sprijinit, așa zicînd, pe comediile proprii și au nădăjduit că cele ale lor sînt veșnice și nepieritoare ! |

72v *Nădejdea în Dumnezeu trebuie să fie neclintită*

Tu însă, punîndu-ți nădejdea în Dumnezeu, rămîi neclintit, pentru că el nu se răzgîndește, întorcîndu-se de la ceea ce a făgăduit celui care crede în el. Căci Dumnezeu nici nu știe și nici nu poate să mintă (vezi *Tit* 1, 2), precum se zice: „Este cu neputință ca Dumnezeu să mintă, de aceea să avem marea mîngîiere de a păstra nădejdea ce ne stă înaintea“ (*Evr.* 6, 18).

68. *Spurcatele pofte înmulțindu-se, pînă la urmă te îneacă în adîncul descurajării*

Adu-ți aminte dar că spurcatele pofte lumești înmulțindu-se, iar tu obișnuindu-te cu ele, nu numai că te îndepărtează, despărțindu-te de mila lui Dumnezeu, dar îți mai aduc și o greutate, o negură și o întunecare a minții, încît chiar dacă îți mai amintești vreodată de Dumnezeu și de sfintele sale porunci, îți amintești de ele ca să le eviți și să le tăgăduiești, ca și cum ți s-ar părea că nu ai de la ele nici un folos și nici nu vrei să te pocăiești vreodată, pentru ca să te descurajezi cu totul, ca și cum ar însemna că nici pentru faptele bune, și nici pentru cele rele nu ai avea vreo răsplată ; într-un cuvînt, ca să te legi cu lanțurile acelea ale deznadejzii, careucid și omoară atît trupul, cît și sufletul, de care să nu te poți dezlega în veci, în care lanțuri a căzut Lucifer și Iuda. Și ca și cum n-ar exista învierea morților, nici dreapta și preaînfricoșătoarea judecată a lui Dumnezeu ; ca și cum n-ar exista pentru cei drepți un bine mai bun | și mai mare decît cel pe care îl avem ; și, ca să spun așa, ca și cum n-ar exista Dumnezeu, care să vadă și mai în adînc cele ascunse ale inimii — precum mărturisește prorocul: „Zis-a cel nebun întru inima lui: «Nu există Dumnezeu !»“ (*Ps.* 52, 1) ;

73r

du-să și de acéiași nebunie turburându-să, fiii veacului nălucirilor, sau cum am dzice comediilor, s-au sprijenit și lor trainice și vécinice a fi s-au nedejdiuit. |

72v *Nedéjdea în Domnul neclătită trebuie*

Însă tu, puind nedéjdea, neclătit fii, căci Dumnădzău preacredinciosul de ce-au giuruit nu să va, întorcându-să, căi. „Dumnădzău a minți nu știe, nici aceasta poate“ (caută *Tit* gl. 1, sh. 2). Și cătră evrei dzice: „Neputut iaste Dumnădzău a minți; prea vîrtoasă mîngăiare să avem, cu carea năzuim la cea de ținut mai denainte pusă nedéjde“ (gl. 6, sh. 18).

68. *Spurcatele poște înmulțindu-să, pînă mai pre urmă în prăpăstia oceaniei te liapădă*

Fie-ți dară în minte că spurcate lumeștile poște și cu dînsele cuprindzindu-te, nu numai cu cît despre dumnădzăiască milă despărțindu-te, te osăbăsc, ce încă o greutate, o ponegreată și minții o întunecare îți aduc, ca o dată de ți-i de Dumnădzău și de a lui svinte porunci aminte aduce și de la dînsele a fugi și a le lepăda ai vrea, ca decia, vreun folos și pocăință a nu avea să-ți pae; ca mai vîrtos în nedéjde să te dai și ca cum a să dzice, precum nice pentru bine, nice pentru rău vreo răsplătire vei avea, și cu un cuvînt să dzic, în acéle de trup și de suflet ucigătoare și omoritoare a oceaniei să te lége legături, din care a te dezlega în véci să nu mai poți — în care legături Luceafărul și Iuda au cădzut — și ca cum din moarte înviiare și driapta a Domnului și strașnica giudecată

73r n-ar fi și ca cum dreptilor alt bine mai bun și | mai mare decît acesta nu va mai fi și ca cum ari dzice că nu-i Dumnădzău, toatele omeneshi, macar cît dintr-ascuns lucruri să privască. Mărturisește Prorocul: „Dzisă nebunul întru inima sa: nu iaste Dumnădzău“ (*Psal.* 52, sh. 1). Și ca cum ari o socoteală pune, precum duhul omului ca aburul dobitocului, muritoriu, și în nemică întorcătoriu să fie. Adecă căci cînd cu trupul și cu sufletul vei muri și macar că al omului suflet precum nemuritoriu să fie adevărit și adevărat iaste;

și ca și cum ți-ai face socoteala că sufletul omului e muritor ca și suflarea animalului, care se prefăce în nimic; cu alte cuvinte, că vei muri și cu sufletul, și cu trupul. Dar deși este adevărat și sigur că sufletul omului este nemuritor, iarăși este sigur că dacă vei trăi după poftele lumesti, vei muri atît sufletește, cît și trupește, după cum dovedește Solomon în *Proverbele* sale (11, 7): „Lauda necredincioșilor va pieri“. „Moartea păcătoșilor este rea“ (Ps. 33, 22).

69. *Omul drept nu va muri în veci*

73v

Dar că tu nu vei muri în veac de vei umbla potrivit sfintelor porunci ale lui Dumnezeu, ai multe mărturii, cu care, fiind îngrădit, nici trupul tău nu va fi dat stricăciunii și nici sufletul tău nu va pieri. Mărturisește în primul rînd *Psalmul*: „Nu vei părăsi sufletul meu în iad și nici nu-l vei da pe cel cuvios al tău să vadă stricăciunea“ (Ps. 15, 10). Deci cu răbdare și cu dragoste, pentru numele lui Dumnezeu, îndură toate necazurile și chinurile acestei vieți, | căci „multe sînt necazurile dreptilor“ (Ps. 33, 20), cărora cu blîndețe le vorbește Domnul: „Le-ai îndurat pentru numele meu și nu ai obosit“ (*Apoc.* 2, 3). „De aceea, dar, îți voi dăruia — zice Domnul — cele pe care ochiul nu le-a văzut, nici urechea le-a auzit, care mai înainte de zidirea lumii ți le-am pregătit“ (*I Cor.* 2, 7). Nenumărate alte dovezi vei găsi în sfintele sale *Scripturi*, privitoare la nădejdea celor drepti; căci zice: „El ți-a cerut viață, și tu i-ai dat viață îndelungată în veacul veacului; mare este slava lui întru mîntuirea ta; slavă și mare cuviință vei pune peste el“ (Ps. 20, 5, 6); și iarăși: „Fericit bărbatul acela a cărui nădejde e numele lui Dumnezeu și nu a privit spre deșertăciuni și spre nebunii mincinoase“ (Ps. 39, 5); la fel și în *Proverbele* lui Solomon (3, 5): „Fii credincios în Dumnezeu din toată inima ta și nu te trufi cu înțelepciunea ta“. Iar în *Înțelepciunea* lui (3, 4) încredințează: „De vor fi chinuiți în fața oamenilor, nădejdea lor e plină de nemurire“; ceea ce conchide Isaia (26, 4): „Căci spre tine am nădăjduit, Dumnezeule cel mare și

însă adevărat dară că după lumeștile de vii îmbla poște, și cu trupul și cu sufletul vei în véci muri, precum adevărește în *Pildele* sale Solomon: „Omului mort necurat, nice o nedéjde îi va mai fi” (gl. 11, sh. 7). Și: „Moartea păcătoșilor, cumplită”, dzice (*Psalms* 33, sh. 22).

69. Dreptul în véci nu va muri

Însă tu, de vei după dumnădzăeștile svinte porunci îmbla, precum în véci nu vei mai muri, multe mărturii ai; că cu aceasta păzit fiind, nice putregiune de oasele tale va da, nice sufletul tău în perire să va afla, mărturiséște întâi Psalmul: „Nu vei lăsa în iad sufletul meu, nice preacuviosului tău a vedea putregiune” (*Psal.* 15, sh. 10). Aceasta dară cu răbdarea și pentru numele Domnului cu dragoste a tuturor nevoilor și greutăților sufferirea, căci „multe griji dreptilor” (*Psal.* 33, sh. 20). Căroră Domnul cu blîndéță grăiaște: „Sufferit-ai pentru numele meu, și n-ai scădzut” (*Apocal.* gl. 2, sh. 3). „Pentru aceasta îți voi dărui dară (dzice Domnul) binele carele n-au vădzut ochiul, nice uréchia au audzit, carele mai denainte am gătit ție, căci m-ai iubit” (*Cartea 1, Cor.* gl. 2, sh. 7). Și alte multe și nenumărate pentru a dreptilor nedéjde în svintele sale *Scripturi* vei afla dovéde, precum dzice: „Viață au cerșut de la tine, și i-ai dat lui lungimea dzilelor în véci și în veacul veacului. Mare iaste slava lui întru mîntuînța ta și mare cinste vei pune asupra lui” (*Psal.* 20, sh. 5, 6). Și iarăși: „Fericit bărbatul a cui iaste numele Domnului nedéjdea lui și în deșertăciuni și în nebunii minciunoase n-au căutat” (*Psal.* 39, sh. 5). Așijderea în solomoneștile *Pilde*: „Aibi încredințare în Domnul și nu te rădzima întru înțelepciunea ta” (gl. 3, sh. 5). Și întru ale sale *Înțelepciuni* adeverează: „Deși înaintea oamenilor cazne au pățit, nedéjdea lor de nemoarte plină iaste” (gl. 3, sh. 4). Și Isaiia aceasta plinéște: „Nedejdiiuit-am în Domnul-Dumnădzăul tare în fără sfîrșit” (gl. 26, sh. 4). Și Ieremiia aceasta întărește: „Blagoslovit bărbatul care ne|dejduiaște în Domnul, și va fi Domnul nedéjdea

73v

74r

veșnic“, și întărește Ieremia (17, 7): „Blagoslovit e omul care crede în Domnul, și nădejdea lui va fi Domnul“. Mărturii asemănătoare acestora aduc, mărturisind, mulți alții. De asemenea, poți avea mărturii din însăși gura preanemincinoasă a adevărului, aceea a Domnului nostru Isus Hristos, „căci în numele lui vor nădăjdui popoarele“ (Mt. 12, 21), căruia îi urmează apostolul său, fericitul Pavel, zicînd: „Prin care am dobîndit și acces, prin credință, la darul acesta întru care ne aflăm și ne lăudăm cu nădejdea slavei lui Dumnezeu“ (Rom. 5, 2). „Căci prin nădejde ne-am mîntuit“, zice iarăși același apostol, iar în ceea ce privește nădejdea lumii zice: „O nădejde care se vede nu este nădejde, căci ceea ce vede cineva pentru ce ar mai nădăjdui?“ (Rom. 8, 24), iar către cei buni scrie: „Hristos în voi, nădejdea slavei“ (1, 28).

70. *Cerînd cu deplină credință cele cerești, ți se vor da totodată și cele pămîntești.*

Avînd dar deplină credință în nădejdea că adică prin mila lui Dumnezeu te vei învrednici să capeți moștenirea viitoare a veșnicei fericiri, nu-ți vor lipsi o dată cu cele veșnice nici cele pămîntești. Însă tu caută cele cerești, și împreună cu ele ți se vor da și toate cele pămîntești. Căci Dumnezeu, toate cele pe care le-a făcut cu buna lui pronie le-a făcut cu un scop, anume, ca să se ajute una pe alta. De aceea dar, întrucît toate s-au făcut pentru om, așa și omul a fost făcut pentru toate ca să fie și chivernisitor mai deplin și mai activ decît toate celelalte animale neraționale; mai ales prin aceea că este legat și supus blestemului păcatului ca să se nască în durere și cu osteneală să se hrănească, precum a spus la început Dumnezeu Evei: „În dureri vei naște fii“ și după aceea a zis și lui Adam: „Blestemat fie pămîntul întru lucrările tale și în sudoarea feței tale să-ți mîninci pîinea“ (Gn. 3, 16, 19). Pentru acestea adeverește Iov că (5, 7): „Omul se naște spre osteneală“. De aceea dar să socotească foarte bine omul, și după socoteală să știe că trăiește nu datorită vredniciei sale, ci prin bogata

lui“ (gl. 17, sh. 7). Aceștia și alții mulți ca aceștia dintru cei vechi, întriaga și adevărata mărturie mărturisind, aduc. Așijderea de la singur de adevăr dzicătoriul al Domnului Hristos rost mărturie vei putea lua, căce: „În numele lui niamurile vor nedejdiui“ (*Math.* gl. 12, sh. 21), și apostolul său, fericitul Pavel, urmadză: „Prin carile — dzice — avem apropiiare prin credință și darul acesta în carile stăm și ne slăvim, în nedějdea a slavei a fiilor lui Dumnădzău“ (*Romani* gl. 5, sh. 2). „Că cu nedějdea — iarăși acela apostolul dzice — ni-am mîntuit.“ Iară pentru nedějdea lumii dzice: „Nedějdea dară care să véde nu iaste nedějde; căci ce véde cineva și nedejdiuaște?“ (*Cătră romani* gl. 8, sh. 24). Și *Cătră colaséni* scrie: „Hristos iaste în voi nedějdea slavei“ (gl. 1, sh. 28).

70. *Cu întriagă credință céle cerești cerșind, împreună și céle pămîntești ți să vor da*

Deplina dară a nedejdii avînd credință, precum ca prin dumnădzăiasca milă fiitoarele și vécinicile moștenitoare fericiri să moștinești cu acéle vécinice împreună, nice acéste pămîntești îți vor lipsi. Însă tu céle cerești cére, și cu dînsele toate, și céle pămîntești, ți să vor da. Însă Dumnădzău, bun chivernisitoriul, oricîte li-au lăsat, toate cu o pricinire oarece li-au lăsat, pentru | ca una altiia să fie spre agiutorință. Pentru că cum dară toate pentru om, așa omul pentru toate mai chivernisitoriul și mai lucrăreț decît alalte nesămăluitoare dobitoare să fie. Însă pentru că în a păcatului blăstăm legat și suppus fiind, în muncă să să hrăniască și spre dosadă să să nască, precum Domnul cătră Evva întii au dzis: „În dureri vei naște fii!“ și apoi cătră Adam: „Blăstămat pămîntul în lucrul tău!“ și „În sudorile fétii tale vei mînca pîinea ta!“ (*Nașterea* gl. 3, sh. 16, 19). Cătră aceasta Iov mărturisește: „Omul să naște spre trudă“ (gl. 5, sh. 7). Pentru aceasta dară, foarte bine omul să socotiască. După socotială dară să cunoască că nu dintru a sa vrednicie, ce din preabogata dumnădzăiasca milă trăiaște; căci di-ar dzice omul cîte ari dzice, în zădar grăiaște,

milă a lui Dumnezeu. Deci, oricâte ar zice omul, în zadar le grăiește, precum mărturisește Grigore Teologul din Nazianz: „În zadar se ostenește limba dacă n-ar fi mila Mîntuitorului“, și precum de asemenea dovedește Apostolul: „De acum nu trăiesc eu, ci trăiește în mine Hristos“ (Gal. 2, 20). Și toate cele care sînt spre folosința lui și trebuincioase propriei sale vieți i s-au dat ca să-l slujească, și însuși Dumnezeu îngrijește cu prisosință de toate. Pentru aceea ne învață și *Sfînta Scriptură* să nu | ne îngrijim ce vom mânca și ce vom bea, adică să nu ne îngrijim de cele trupești, ci de cele ce plac lui Dumnezeu, și în acest fel nimic nu ne va lipsi [Mt. 6, 31—33], căci: „Cei care-l caută pe dînsul nu vor fi lipsiți de tot binele“ (Ps. 33, 11).

75r

71. *Dumnezeu nu te-a lăsat rob, ci stăpîn, de aceea tu să poruncești lumii, iar nu lumea ție*

Socoate dar că întrucît ziditorul tău Dumnezeu te-a făcut domn și împărat peste pămînt și peste toate celelalte făpturi ale lui și te-a încununat cu toate darurile, iată deci că nu te-a lăsat slugă, ci stăpîn al lumii, pe care se cuvine să o conduci după dumnezeieștile sale porunci, și nu plăcerile lumii [să te conducă] pe tine, ci tu să înfrînezi plăcerile și să le astupi gura. Ia seama la un înțelept persan pe nume Heisadis, care, deși păgîn, ce frumos cuvînt a spus: „Norii și vîntul, luna și soarele și întregul tot al lucrurilor se ostenesc ca tu să dobîndești în palma ta o pîine; toate, gata să-ți slujească, așteaptă porunca ta. Și nu este o socoteală dreaptă ca tu, la rîndul tău, să nu respecti porunca lui.“* Adică, după porunca lui Dumnezeu, toate te slujesc pe tine; așadar, care îți va fi omenia dacă tu nu vei respecta la rîndul tău porunca celui ce te-a creat și ți-a dat toate darurile pe care le ai? Încă să mai știi — căci adevărat este că cel ce ți-a dat atîtea are și este în stare să-ți dea | și mai multe decît atîtea; iar de le vei folosi spre bine acestea puține, el

75v

* Saadi, *Gulistan*: „Toate: lună, soare, vînt, văzduh și nor/ piinea nu-o frămîntă, zilnic, tuturor./ Toate, după vrere, poți să le supui,/ vrednic tu la rîndu-ți, fii supusul lui“ (*trad. rom. cit.*, p. 6).

precum svîntul Grigorie Nazianzanul mărturiseste: „În deşert osteniia limba, de n-ar fi fost a Mîntuitoriului milă“, şi precum frumos Apostolul arată: „Trăesc eu, însă nu eu, ce trăiaşte în mine Hristos“ (*Galat.* gl. 2, sh. 20). Şi toate cîte spre a lui şi a vieţii lui trebuinţă sint, pre mîna ca spre a lui slujbă să fie i li-au dat, şi mai vîrtos el grijea tuturor poartă; că pentru aceasta *Svînta* ne învaţă *Scriptură*, să nu ne | grijim ce vom mîncă sau ce vom bea; adecă nu célea ce trupului, ce célea ce-s lui Dumnădzău plăcute să păzim; şi aşea nemică ne va lipsi [*Mt.* 6, 31-33], căci: „Cei ce cearcă pre Domnul nu vor fi lipsiţi de tot binele“ (*Psal.* 33, sh. 11).

71. *Nu rob, ce stăpîn lumii Dumnădzău ti-au lăsat; pentru aceasta tu pe dînsa, iară nu ea pe tine să stăpîniască*

Socoteşte dară că, de vrème ce Dumnădzău, plăzmuitoriul tău, pre pămînt şi preste toate alalte ale sale fapte stăpînitoriu şi împărat ti-au arătat şi cu toate darurile dacă ti-au încoronat, iată dară că nu rob, ce stăpîn lumii ti-au lăsat, pre carea, după dumnădzăeştile sale porunci, a o chivernisi ți să cade. Nice poftete lumii pre tine, ce tu pre dînsela să le înfrănedzi şi să le hăţueşti. Şi socoteşte: un persiesc om învăţat, numele Heilsadi¹³⁵, macar că păgîn era, dară frumos au grăit, dzicînd: „Nuărul şi vîntul, luna şi soarele şi rătundzala lucreadză pînă cînd tu o pîine să-ţi agoniseşti în palmă“. Toate pentru grijea ta gata şi porunca păzăsc; nu va fi socotială dreaptă ca tu porunca să nu-m ții: adecă după dumnădzăiasca poruncă toate ție îţi slujesc. Aşeadară, ce omenie vei avea, cînd tu porunca plăzmuitoriului şi a tuturor darurilor dătătorului nu vei ținea? Şi încă aceasta să cunoşti căci adevărat iaste că acela ce ȝ-au dat atîta, are şi poate | şi mai mult decît atîta, şi de te vei cu acéste puţine bine sluji, îţi va da şi mai mult decît atîta. „Céreţi dară întîi (dzice) împărăţia lui Dumnădzău şi dreptatea lui, şi toate să vor adaoge voaă“ (*Math.* gl. 6, sh. 33). Dobîndind dară toate cîte ai

76r Ți va da și mai multe decît atîtea; „Cereți dar mai
 întîi — zice — împărăția lui Dumnezeu și dreptatea
 lui, și toate acestea vi se vor adăuga vouă” (Mt. 6, 33).
 Dobîndind dar toate cele pe care le-ai dorit, trebuie să
 știi că acestea ți-au fost date nu numai pentru tine,
 ci ca să faci parte și altora din bunurile pe care ți
 le-a dat, și că precum în dar ai primit, tot așa în dar
 să dai [Mt. 10, 8]. Este o vorbă care zice: „Dă săra-
 cilor, și ți se vor umple hambarele” (Prov. 3, 10);
 și mai sigur grăiește însuși domnul nostru Isus Hristos
 și Dumnezeu în *Parabola talanților*: „Bine, slugă bună
 și credincioasă, peste puține ai fost credincios, peste
 multe te voi pune; intră întru bucuria Domnului
 tău” (Mt. 25, 21). Iar mai pe urmă a zis iarăși pen-
 tru cel zgîrcit, adică pentru sluga care a ascuns
 talantul în pămînt: „Luați-i talantul și dați-l celui
 care are cei zece talanți” (Mt. 25, 28). Această prea-
 bogată milă a lui Dumnezeu pare-se că o cunosc nu
 numai oamenii, ci și ființele iraționale, cu oarecare
 socoteală*; cu atît mai mult deci nu e rușine ca tu,
 om rațional, să nu fii în stare a pricepe aceasta și
 să te faci mai rău și mai fără minte decît ființele
 iraționale? | S-ar putea cita aici cuvîntul lui Isaia
 (1, 3): „Boul și-a recunoscut stăpînul și măgarul
 ieslea stăpînului său, iar Israel nu m-a cunoscut, și
 poporul meu nu m-a înțeles”; ceea ce adeverește și
 apostolul Pavel, zicînd: „Omul cel firesc** nu pri-
 mește cele ale duhului lui Dumnezeu, căci nebulie
 sînt pentru el” (I Cor. 2, 14).

72. *Dumnezeu, care le poartă de grijă păcătoșilor,
 cu cît mai mult le va purta celor drepecți?*

Așadar, vezi acum că binefăcătorul nostru Dum-
 nezeu are grijă nu numai de noi oamenii, ci chiar
 de zburătoare și de celelalte viețuitoare; adică după
 cum tîlcuind, ar putea zice cineva, nu numai pe
 cei drepecți îi hrănește și îi ocîrmuiește (căci este

* Cp. Seneca, *De beneficiis*, CXXXIX.

** Omul psihic, adică fără luminile duhului, spre deosebire de
 omul rațional, intelectual.

poftit, aceasta trebuie să știi că nu numai pentru tine, ce pentru ca și pre alții bunurilor sale părtaș să faci și li-au dat, și precum în dar ai luat, așa în dar să dai [Mt. 25, 21]. Că dzice un cuvînt: „Dă săracilor, și să vor împlăa jîtnițele tale“ (*Pilde* gl. 3, sh. 10). Și mai adevărit, singur Domnul și Dumnădzăul nostru Isus Hristos la pilda talantului dzice: „Aferim, slugă bună și credincioasă, că pre puține ai fost credincioasă, mai pre multe te voi pune. Întră în bucuria Domnului tău“ (*Math.* gl. 25, sh. 22). Iară mai pre urmă pentru cel scump dzice, adevă slugii carile talantul în pămînt au ascuns: „Luați de la dînsul talantul și-l dați celuia ce are dzéce“ (*Math.* gl. 25, sh. 28). Aceasta dară de bogăție plină dumnădzăiască milă, nu numai oamenii, ce încă și dobitoacele cu o socotială oarecare a o cunoaște să pare. Așa mai vîrtos cu cît nu iaste rușine ca tu, om socotitoriu fiind, aceasta a priceape să nu poți și decît dobitoacele mai rău și mai fără minte | să te faci? Sau, precum s-ari acesta al Isaii cuvînt a chema putea: „Cunoscut-au boul pre stăpînul și asinul iaslea Domnului său, iară Izrail pe mine nu m-au cunoscut și poporul meu n-au înțeleș“ (gl. 1, sh. 3). Și Apostolul aceastași adevărește, dzicînd Pavel: „Dobitocul om nu pricepe célea ce sint a duhului lui Dumnădzău, căce nebunie iaste lui“ (*Cătră cor.* gl. 2, sh. 14).

72. *Dumnădzău grijea păcătoșilor avînd, cu cît mai vîrtos a celor drepți va avea*

Vedzi acmu dară că Dumnădzău de bine făcătoriu nostru nu numai pentru noi oamenii, ce încă și pentru păsăruice și pentru alte lighioi în grije are. Adevă precum s-ari a tîlcui putea nu numai pre cei drepți (căci preamilstiv iaste), ce încă și pe cei păcătoși și fără socotială hrănește și chivernisește. Adevărește Cîntărețul: „Deșchidzindu-ți tu mîna, toate să vor împlăa de bunătate“ (*Psal.* 103, sh. 29). La această socotială un poetic arăpăsc ¹³⁶ frumos grăiaște, dzicînd: „O, bunule (Doamne), acela ce din neștiuta ta comoară închinătorilor de bodzi și închinătorilor de foc, liafă,

prea milostiv), ci și pe cei păcătoși și pe cei fără minte. Mărturisește Psalmistul: „Deschizîndu-ți mîna, toate se vor umple de bunătate” (Ps. 103, 29). Cu același raționament frumos spune un poet arab: „O, preabunule stăpîn, tu, care din comorile tale cele de nepătruns, dai simbrîie și hrană celor ce adoră idolii și focul, cum ai putea să lași săraci pe prietenii tăi, tu, care ai grijă și de dușmanii tăi?”* Așadar, de vreme ce chiar și de păsări poartă de grijă și le ocîrmuiește, cu cît mai mult va avea grijă de aleșii săi? | Despre grija pe care o poartă Dumnezeu poporului său vezi Mt. 6, 26 și Is. 62, 12, II Pt. 2, 9; Ps. 33, 18 și Înț. [Sol.] 3, 9; iar în altă parte zice: „Dreptul din laț se va izbăvi și se va da necredinciosul în locul lui” (Prov. 11, 8), și fericitul David mărturisește: „Am fost mai tînăr și am îmbătrînit, dar n-am văzut pe cel drept părăsit, nici neamul lui cerșind pîine” [Ps. 36, 26].

76v

73. *Nu celor leneși, ci celor harnici le dă Dumnezeu darurile sale*

Dar mai trebuie să știi și că Dumnezeu oferă darurile sale nu celor leneși și lăsători, ci celor sîrguincioși și harnici. Pentru că fundamentul și baza pe care a pus-o mai înainte de toate este aceasta : „Creșteți și înmulțiți-vă și umpleți pămîntul și fiți stăpîni peste peștii mării și peste păsările cerului și peste toate făpturile și peste tot pămîntul” etc. (Gn. 1, 28). Iar după acestea continuă: „Întru sudoarea feței tale vei mîncă pîinea ta” (Gn. 3, 19), și apoi: „Ieși-va omul la lucrul său și la munca sa pînă seara” (Ps. 103, 24), și încă: „Du-te la furnică, o, leneșule, și vîzîndu-i cărările, invidiaz-o și fă-te mai înțelept decît ea” (Prov. 6, 6), și după acestea mai afli: „Lucrînd pămîntul, el se va umple de pîine” (Prov. 12, 11). Acestea, dar, nu numai oamenii, ci și animalele patrupeze și păsările și toate

77r

* Saadi, *Gulistan*, prefața: „O, tu, din tezaur tainic veșnic plin, / Saturi deopotrivă ghebru [adorator al focului, n.t.] și creștîni. / Poți, tu, pe prieteni să nu-i miluiești, / Cînd și cu dușmanii te milostivești?” (trad. rom. cit., p. 6).

nafacea le dai; dară pre priiatinii tăi, căce să-î lași săraci, tu carile și spre nepriiatini îți ții căutătura sau privirea?“. Așadară, de vrème ce pentru pasiri în minte îi iaste și le grijéște, cu cît mai vîrtos pentru aleșii săi în grije îi va fi? | (caută *Math.* gl. 6, sh. 26); precum scrie și Isaiia pentru grijea ce are Dumnădzău de poporul său (gl. 62, sh. 12; caută și *Cartea 2, Petru* gl. 2, sh. 9 și *Psal.* 33, sh. 8; și *Înțeleptul* gl. 3, sh. 9). Și aiurea dzice: „Dreptul din nevoe să va izbăvi și să va da necuratul în locul lui“ (*Pilde* gl. 11, sh. 8) și „Nu va dosădi cu foame Domnul sufletul dreptului“ (gl. 10, sh. 3). Și fericitul David mărturisește: „Țînăr fuiu (dzice), și iată îmbătrîniui și nu vădzuui pre dreptul lăsat și sămînța lui cerșind pîine“.

73. *Nu celor léneși, ce celor ostenitori Dumnădzău darurile sale dă*

Însă și aceasta a ști ți să cade că nu léneșilor și trîndavilor, ce celor ostenitori și de trudă iubitori Dumnădzău bunurile sale dă. Căci întîi decît toate temeiul și temeliia de la dînsul pusă, aceasta iaste: „Créșteți și vă înmulțiți și împleți pămîntul și stăpîniți peștilor mării, zburătoarelor ceriului, dobitoacelor pămîntului, i proci“ (*Nașterea* gl. 1, sh. 28). După aceasta urmadză: „Și în sudoarea fétii tale vei mîncă pîinea ta“ (*Nașterea* gl. 3, sh. 19). După aceasta urmadză: „Eși-va omul la lucrul său și la lucrarea sa pînă în sară“ (*Psal.* 103, sh. 24). După aceasta urmadză: „Du-te la furnică, o, léneșule! și socotéște căile ei, și fii înțelept ca dînsa“ (*Pilde* gl. 6, sh. 6). După aceasta urmadză: „Cine va | lucra pămîntul său sătura-să-va de pîine“ (*Pilde* gl. 12, sh. 11). Acestea dară nu numai oamenii, ce și dobitoacele, pasirile și jigăniile toate a le urma și ale cerca să văd; mărturisește Prorocul: „Țincii leului răcnind, a apuca și a cére de la Dumnădzău hrană șie“ (*Psal.* 103, sh. 21). Și Ieremiia:

76v

77r

fiarele pare-se că le caută și le urmează, după cum mărturisește Prorocul, zicînd: „Puii de lei mugesc după pradă, cerînd de la Dumnezeu hrana lor“ (Ps. 103, 21) și Ieremia (8, 7): „Turtureaua și rînduneaua cîmpului și cocorul au păzit vremea sosirii lor“. Așadar, dătătorul de bunătăți Dumnezeu le va da bunătățile sale celor care cer, și nu celor care tac, după cum el însuși ne învață: „Cereți, și vi se va da, căutați, și veți găsi, bateți, și vi se va deschide“ (Mt. 7, 7).

74. *Omului îi este dat să îndure toate primejdiile din lume*

Adu-ți deci aminte că toate nenorocirile, toate nevredniciile, toate suferințele, toate necazurile, toate greutățile, toate chinurile, toate supărările cîte există, toate sînt în lume pentru ca să le înduri, să le vezi și să vină pe capul tău, precum zice Iov (5, 7): „Ci omul spre osteneală se naște“, și de la naștere și pînă la sfîrșitul vieții lui toate îi sînt amestecate cu amărăciune și cu otravă, precum mărturisește Isaia (38, 15): „Îmi voi aminti de toate zilele mele întru amărăciunea sufletului meu“. Dar mai ales gîndește-te zilnic că te afli în ceasul morții, ca să nu zic chiar în moarte, după cum mărturisește Apostolul: „Ca și cum am muri, și iată că trăim“ (II Cor. 6, 9). Să știi sigur că, cu cît le vei îndura cu inima mai curată, nevătămîndu-te cîtuși de puțin, cu atît vei fi mai fericit. Mărturisește sfîntul Augustin: „Aurul se încearcă prin foc, fierul prin oțel, animalul prin pînten, iar pe omul drept necazurile și chinurile îl întăresc“* și altul iarăși zice: „Omului drept nimic nedrept nu-i place“ (Prov. 12, 21). Iar dacă ți se va prelungi cît de puțin viața în veacul acesta, să nu ți se pară că trăiești ca să te sature de lumea aceasta sau ca să te afli în voile și desfătărilor ei, ci adu-ți aminte că „Dumnezeu nu vrea moartea păcătosului, ci să se întoarcă și să trăiască“ (Iez. 18, 23). Astfel, deci, din relele actuale străduiește-te să agonisești bunurile viitoare și să te bucuri de ele.

* Cp. S. Augustini, *De diversis quaestionibus*, LXXXII.

„Turtureaoa și rînduneaoa și stîrcul cunosc vrémea venirii sale“ (gl. 8, sh. 7). Așeadară, darnicul Dumnădzău „celor ce cer, iară nu celor ce tac, bunurile sale va da“, pentru că singur învață: „Céreți, și să va da voaă, cercați, și veți afla, bateți, și să va deschide voaă“ (*Math.* gl. 7, sh. 7).

74. *Cîte fortuni în lume sint, toate omului a le trage îi iaste*

Adu-ți dară aminte că, cîte blăstămății, cîte nevrednicii, cîte bezcisnicii, cîte nevoi, cîte greutăți, cîte asupréle și dodeiale sint, toate în lume sint; și acéstea toate a le petréce, a le vedea și la cap a-ți vini îți sint, că dzice Iov: „Omul spre trudă să naște“ (gl. 5, sh. 7). Și din nașterea sa în tot costul lui, toate cu amărăciune și cu otravă amestecate îi sint, mărturiseaște Isaia: „Pomeni-voiu toți anii miei, întru amărăciunea sufletului meu“ (gl. 38, sh. 18). Și mai vîrtos în toate dzilele ca în ceasul morții, să nu dzic ca morții, să te știi, mărturisind Apostolul: „Ca morții, și iată că trăim“ (*Cartea 2, Cor.* gl. 6, sh. 9). | Aceasta dară adevărat să știi că cu cît mai mult cu curată inimă le vei suferi, nemică, stricîndu-ți, mai fericit vei fi. Adevéște svîntul¹³⁷ Avgustin: „Pre aur focul, pre fier meschiul, pre dobitoc boldul iuțasc, iară pre dreptul năcazurile și dodiiialele întăresc“. Iară altul dzice: „Nu să va întrista dreptul orice i s-ar tîmpla“ (*Pilde* gl. 12, sh. 21). Și macar de ți s-ar și ceva într-acest veac viața prelunga, nu pentru a acéștii lumi săturare, sau pentru a ei slobode voi și în dezmiérdări a petréce să-ți pae că trăești, ce aceasta pomenéște, că: „Dumnădzău nu va moartea păcătosului, ce ca să să întoarcă, să trăiască“ (*Iezec.* gl. 18, sh. 23). Așeadară, prin acestor de acmu răutăți mijlocire, céle fiitoare bunătați a agonesi sileăște și a le cîștiga nevoiaște.

75. *Pentru omul cunoscător lumea aceasta este iad și supliciu*

78^r

Să mai știi și că pentru omul cunoscător lumea aceasta este supliciu, chin și pedeapsă și că prin ea îi este foarte ușor celui drept să se purifice de cele necurate; pentru că Dumnezeu pe aleșii săi îi pedepsește în această viață, precum este scris: „Căci pe cine iubește Dumnezeu îl pedepsește“ (*Prov.* 3, 12; vezi și *Tob.* 13, 2 și la Pavel *Evr.* 12, 6; de asemenea, la *Iov* 5, 17, *Iac.* 1, 12 și *Apoc.* 3, 19). Iar celor dreپți le zice: „Lumea se va bucura, iar voi vă veți întrista“ (*Io.* 16, 20). Și chiar ne povățuiește ca în viața din această lume să ne găsim ca într-un foc curățitor (pe care papistașii îl socotesc că ar fi după viața aceasta și îl numesc *purgatoriu*, adică cel ce curăță sufletele), ca să știm că cu cât ne vom pedepsi mai mult, cu atât mai mult ne vom și purifica (dar fără să ne pîngărim). Iată de ce pentru acest lucru să-l rugăm mai cu seamă pe Dumnezeu, anume, să trăim cât mai mult în această lume, în acest foc curățitor, după cum se ruga David: „Să nu mor, ci să trăiesc“ (*Ps.* 117, 17).

78^v

Așadar, trăind și pedepsindu-te cât mai mult în această lume, să devii ca și aurul curățit, precum iarăși se zice: „Argint și aur încercat, de șapte ori curățit, iar tu, Doamne, să ne păzești și să ne ferești“ (*Ps.* 11, 7). În felul acesta va prefăce Dumnezeu pe aleșii săi; cum anume? Prin pedepse, prin chinuri, prin necazuri, prin sărăcirii și prin altele asemenea, despre care frumos vorbește Isaia (48, 10): „Iată, te-am topit, dar nu ca pe argint, te-am scos din cuptorul sărăciei“, iar Înțeleptul zice: „I-a încercat pe dînșii ca aurul în topitoare și i-a primit ca pe o jertfă deplină“ (*Înt.* [*Sol.*] 3, 6). Iar prorocul Zaharia (13, 9) mărturisește zicînd: „Și îi voi trece a treia oară prin foc, și îi voi topi | precum se topește argintul, și îi voi încerca precum se încearcă aurul. El va chema numele meu, iar eu îl voi asculta și voi zice: «Acesta este poporul meu», iar el va spune: «Domnul Dumnezeu! meu!»“ De altfel, unde vei găsi mai bun purgatoriu decît lumea aceasta? Și să știi în chip sigur că un alt purgatoriu

75. *Cunoscătoriului om lumea aceasta muncă și iad îi iaste*

78r Și aceasta să știi că, cunoscătoriului și celui deplin om, lumea aceasta [muncă și iad] și pediapsă îi iaste, și printr-însa celui drept de céle spurcate a să curăți foarte lesne îi iaste. Căci Dumnedzău pre aleșii săi într-acesta veac îi ceartă, precum dzice: „Dumnădzău pre cine iubéște îl ceartă“ (*Pilde* gl. 3, sh. 12; caută și *Tovie* gl. 13, sh. 2; și apostolul Pavel, *Cătră evrei* gl. 12, sh. 6; *Iov* gl. 5, sh. 7; *Iacov* gl. 1, sh. 12; *Apoc.* gl. 3, sh. 19). Celor drepți dzice: „Bucura-să-va lumea, iară voi vă veți întrista“ | (*Ioan* gl. 16, sh. 20). Și mai vîrtos într-aceasta a lumii viață ca într-un foc curățitoriu (carele papistașii în viața viitoare a fi îl socotesc și cu numele *purgatorium* îl număsc, adecă curățitoriu) a fi ne poruncéște, ca cu cît ne vom pedepsi mai mult, cu atîta să ne curățim — însă să nu ne spurcăm — mai mult. Pentru aceasta dară lui Dumnădzău să ne rugăm, în viață, într-aceasta, adecă în focul curățitoriu mai mult să trăim, precum să ruga David: „Să nu moriu, Doamne, ce să trăesc“ (*Psal.* 117, sh. 17). Așadară, tu cu cît mai mult în viață, într-aceasta, trăind și pedepsindu-te, ca argintul în foc lămurit să te faci; precum iarăși dzice: „Argint lămurit și ispitit de șapte ori; iară tu, Doamne, ne vei feri pre noi și ne vei păzi pre noi“ (*Psal.* 11, sh. 7). Într-acesta chip dară Domnul pre aleșii săi a-i preface va; și aceasta cu ce dară? Cu pedeapsă, cu năcazuri, cu nevoi, cu sărăcii și cu alte într-acest chip. Pentru care lucru frumos mărturiséște Isaiia: „Fiertu-ti-am, însă nu ca argintul, alesu-ti-am în cuptoriul sărăciei“ (gl. 48, sh. 10). Și Înțeleptul dzice: „Ca pre aur în cuptoriu i-au ispitit și ca jirtvitul curban au luat pre dînșii“ (*Înțeleptul* gl. 3, sh. 6). Și Zahariia prorocul adevéréște, dzicînd: „Și-i voi aduce a treia parte prin foc și-i | voi topi precum să topéște argintul;

78v

În afară de această lume nu există și că cel care susține că ar exista greșit susține. După părerea mea, pînă nu-ți vei face trupul — vas, sufletul — aur, și lumea aceasta — foc, și nu vei fierbe astfel laolaltă sufletul cu trupul în flacăra acestei vieți, mîntuire nu vei avea. Căci, așa cum sufletul și trupul au greșit împreună, tot așa împreună trebuie să se pedepsească, și după cum laolaltă au păcătuit pe această lume, tot așa în lumea aceasta pocăindu-se vor căpăta iertare, deoarece în iad nu există pocăință, precum cîntă Psalmistul: „În moarte nu are cine să-și amintească de tine, iar în iad cine ți se va mărturisi?” [Ps. 6, 5]. Mai ales că se cuvine să te pocăiești numai cît ești sănătos (vezi *Ecl.* [Is. Sir.] 17, 24 și 18, 25). Pentru că dacă nu te vei îndrepta tu însuși, nici chiar Dumnezeu nu te va mîntui, pentru care lucru ți-e martor Augustin cînd zice: „Cel care te-a făcut fără de tine | nu te poate mîntui fără tine”^{*}; și după cum ai păcătuit cu trupul și cu sîngele, tot așa să te purifici cu trupul și cu sîngele, căci altminteri nu poate fi curățire; după mărturia fericitului Pavel: „Prin sînge mai toate se curăță și fără vărsare de sînge nu se face iertare” (*Evr.* 9, 22). Dar iată, după ce vei muri și elementele trupului tău se vor separa unul de altul, și după ce se va despărți sufletul de trup, cum și în ce chip vor putea fi iertate păcatele tale? Și nu numai un purgatoriu latin închi-puit, dar chiar o mie de-ar fi, la ce îți vor folosi? Căci în iad nu există nici mărturisire și nici pocăință. Este, dar, un fapt dovedit că după cum la săvîrșirea păcatului au conlucrat toate elementele, tot astfel trebuie să conlucreze și la dezlegarea păcatului; și după cum spurcata desfătare a lumii le-a plăcut tuturor, la fel s-ar cuveni ca toate împreună să ajute la ridicarea poverii pocăinței și să sufere; și după cum toate au greșit, tot așa, toate să primească iertare. Într-acest chip și nicidecum altfel vor scăpa în veacul acesta.

^{*} S. Augustini, *Sermo CLXIX*, 13: *Quid ergo fecit te sine te, non te iustificat sine te.*

și-i voi ispiti precum să ispiteste aurul. El va striga numele meu și eu îl voi audzi. Dzice-voiu: «poporul meu ești», și el va dzice: «Domnul Dumnădzăul meu»“ (gl. 13, sh. în svîrșit). Unde dară mai bun foc curățitoriu decît lumea aceasta vei afla? Căci adevărat să știi că alt foc curățitoriu — fără lumea aceasta — nu iaste, iară cine că iaste dzice, rău dzice. Iară eu aceasta socotesc: că pînă nu-ți vei trupul acesta în chip de oală și sufletul în chip de aur și lumea aceasta în chip de foc face și așa sufletul împreună cu trupul de nu-ți vei în para vieții aceștia fiiarbe, mîntuință nu ai. Că precum trupul cu sufletul împreună au greșit, așa împreună a să pedepsi trebuie, și precum în lume, într-aceasta, au făcut păcatul, în lume, într-aceasta, pocăindu-să, ertare să ia. Căci la iad nu iaste pocăință, precum cîntă Psalticul că: „Nu iaste în moarte cine să te pomeniască; și în iad dară cine să va mărturisi ție?“ [Ps. 6, 5]. Și mai vîrtos „pînă ești sănătos, precum pocăanie să fie de făcut“ (caută *Eclisiiastul* lui *Isus Sirah* gl. 17, sh. 24 și gl. 18, sh. 25). Că tu singur pre tine de nu te vei îndrepta, nice singur Dumnădzău nu te va mîntui. La care lucru, svîntul Avgustin martur îmi iaste, unde dzice: „Cine ti-au făcut pre |tine fără tine nu te va îndrepta pre tine fără tine“. Și precum dară în trup și în singe ai greșit, așa în trup și în singe să te curățești, căci într-alt chip curățire nu iaste. Svîntul, fericit, Pavel mărturie îmi iaste: „Toate în singe să curățesc și fără singe nu să va erta păcatul“ (*Cătră evrei* gl. 9, sh. 22). Iată dară că, după ce tu murind și ale trupului tău stihii una de altă după ce să vor despărți și trupul de la suflet să va deosăbi, cum și în ce chip păcatul ți să va erta? Și nu un lătinesc părut *purgatorium*¹³⁸, ce o mie macar di-ar fi, ce-ți vor folosi de vréme ce în iad ispovedanie și pocăanie nu iaste? Vederat dară iaste că precum la facerea păcatului toate ale trupului stihii împreună au fost, așa și la

Îndurînd în lume o osteneală cît de mică, vei agonisi multă odihnă

Fă-te, dar, în acest scurt răstimp, un om blînd și răbdător, și vei dobîndi odihna și desfătarea aceea neconținută și fără de sfîrșit, pentru care mărturisește Ecleeziastul [51, 35]: „Am ostenit puțin, și | am avut parte de multă odihnă“. Iar „omului ce moare întru necredință“ *Proverbele* (11, 7) îi spun: „Trufia necredincioșilor a pierit“.

79v 76. *Dacă te vei împotrivi vitejește lumii, adică Diavolului, vei birui*

Mai este neapărat nevoie să știi și aceasta, că dacă te vei împotrivi cu toată puterea ta răutății și poftelor acestei lumi, ele nu-ți pot dăuna cîtuși de puțin; mărturisește aceasta corifeul apostolilor: „Împotrivește-te Diavolului, și el va fugi de tine“ (*I Pt.* 5, 9). Căci lumea știe multe și multe caută poftele ei, însă omul înțelept și adevărat este mai tare. Iarăși zic că lumii, adică omului care slujește lumea, i se pare că este foarte învățat, și toate ale lui i se pare că sînt însemnate, adevărate și neîndoielnice, dar toate sînt încîlcite, și nicăieri nu găsesc cale sau cărăruie ca să se descurce, după cum dovedește filozoful Bernard în *Meditațiile* sale, zicînd: „Mulți știu multe, dar pe ei înșiși nu se cunosc“*.

De vei cerceta cu chibzuință, nu vei găsi vreun lucru care să-ți placă în lumea aceasta

80r Ceva mai mult: dacă vei cerceta cu deplină chibzuință și cu bună socoteală pare-mi-se — și nu greșesc — în această lume nu vei găsi un lucru cît de mic care să placă înțelepciunii, căci: „Deșertăciunea deșertăciunilor, toate sînt deșertăciune“, zice Ecleeziastul (1, 1). Și iarăși zice: | „Că nu fără dreptate se întind lațuri zburătoarelor“ (*Prov.* 1, 17). Prin urmare, în zadar se străduiește lumea să-l amăgească pe acela care

* Bernardi Claraevallensis, *Meditationes devotissimae ad humanam conditionem*, I: *Multi multa sciunt et se ipsos nesciunt*, cit. apud P. Berchorii, *Reductorium morale* t. II, I, c. V (ed. Coloniae Agrippinae, 1773, p. 9).

dezlegarea păcatului toate împreună a fi să cade. Și precum tuturor spurcata a lumii dezmiardare plăcută au fost, așa și greutatea pocăaniei cu toatele împreună a rădica și a răbda le trebuie; și precum toate au greșit, așa toate ertăciune să ia și într-acesta chip să vor mîntui, iară într-alt chip, ba, în veacul acesta. Fii dară acmu într-acest puțin veac puțințeluș răbdătoriu și suferitoriu, și odihna și desfătarea cea multă vii agonisi, căriia sfîrșit nu iaste. Pentru carea adeverește *Eclisiastul*: „Puțințel | osteniiu și multă odihnă aflaiu“ (gl. 51, sh. 35). Împotrivă, celui necurat și în statul spurcăciunii murit, dzice *Pildele*: „Omului mort necurat nice o nedějde fi va mai fi“ (gl. 11, sh. 7).

79v

76. *Împotriva lumii, adecă a Diavolului , vitejște de vei sta, birui-l-vii*

Și aceasta a ști foarte ți să cade că cu tot de-adinsul de vei, împotriva răutăților poftelor lumii aceștiia, vitejște și neclătit sta, nicecum ceva a-ți strica va putea. Mărturisște fruntea Apostolilor: „Stăi împotriva Diavolului, și va fugi de la tine“ (*Petru, Cartea 1* gl. 5, sh. 9). Căce lumea multe știe și multe poftesc poftele ei, însă înțeleptul și cel adevărat om mai mult, și mai multe puterile lui. Și iarăși dzic că lumea, adecă omul carile lumii slujște, multe precum să fie învățat i să pare; și toate ale lui știute, adeverate și vădite i să vād a fi. Însă toate învăluite și nice într-o parte spre eșire loc sau cărare află. Că adevărat dară Bernandus, în *Chitirile* sale, adeveriadză: „Mulți multe știu și singuri pre sine nu să știu“.

Cu înțelepciune de vei cerca, lumăsc ceva de plăcut nu vei afla

Însă tu de vei, cu întriagă înțelepciune și cu bună socotială, cerca, pare-mi-să și adevărat că în lume,

este însoțit de înțelepciune. Dar să nu socotești că te vei dezvinovăți în felul acesta, adică spunând că Diavolul și meșteșugurile lui te amăgesc, căci în felul acesta cazii în păcat și mai mare, deoarece Diavolul nu are nici o putere asupra ta, nici nu te poate sili la ceva, afară de aceea că doar te îmbie și te îndeamnă, dar a săvârși sau nu păcatul depinde de tine. Iar despre faptul că Diavolul nu are nici o putere asupra ta, nici măcar nu este în stare să-ți scoată vreun fir de păr de pe capul tău, vezi în *Sfintele Scripturi*, care sînt pline [de dovezi] în acest sens; vezi, de exemplu, *III Împ.* 22, 22; *II Par.* 18, 20; *Iov* 1, 12 și 2, 6; *Mt.* 8, 12; *Mc.* 5, 12—13; *Efes.* 2, 2; *II Tim.* 2, 26; *Apoc.* 20, 7. Înțelegînd deci aceasta, învață, și învățînd nu tăcea, ci învață-i întotdeauna pe toți întru toate și mărturisește-le.

77. *Trupul este asemănat* cu lumea, iar sufletul cu cerul*

Lumea, după vorbirea obișnuită, adică cerul, pămîntul, marea, întunericul și toate cele ce se cuprind în acestea, într-un cuvînt se numește *lume*; tot așa, trupul omului cu toate cele din el și dinafara lui se numește, cu un cuvînt, *trup*;| cum am zice, adică trupul este lumea**, după cum spune și Petrus Belhurius acolo unde scrie *Despre caracteristicile sferei****: „Prin sferă se înțelege bărbatul desăvîrșit care, ca și sfera cuprinsă între doi poli, se găsește și el între două limite**** — a nașterii și a morții — supus la necontenite mișcări, schimbări și griji. Lumea pe care o cuprinde cerul se numește *macrocosm*, iar trupul pe

* παραμοιάζει = „seamănă cu“, dar și „este simbolizat prin“. La fel mai departe, în titlurile paragrafelor cap. 77.

** Concluzia nu reiese din context; am tradus cuvînt cu cuvînt,

*** P. Berchorii, *Repertorium morale sive tomus secundus de rerum proprietatibus*, V, c. VI De sphaera: Sphaera est vir perfectus, qui inter duos polos, i.e. inter nativitatem et mortem, continuis motibus, tribulationibus et mutationibus est subjectus.

**** κέντρα, aci în sensul tehnic de lagăre în care se învîrtește un ax.

Într-aceasta, macar cevași spre a înțelepciunii plăcere nu vii afla că: „Deșertarea deșertărilor (dzice Eclisias-tul) și toate deșérte“ (gl. 1, sh. 1) și iarăși dzice: „În|zădar mrea|ja denaintea ochilor zburătoarelor să aruncă“ (*Pilde* gl. 1, sh. 17). Așeadară, în deșert lumea pre cel de înțelepciune cuprins a amăgi siléște. Nice dară cu aceasta precum te vei dezvinovăți să gîndești. Adecă precum Diavolul, sau ale lui meștersuguri să te fie amăgit, că cu aceasta mai mare agonisești păcat; căce Diavolul asupra ta a stăpîni putere nu are, nici altăceva a-ți adaoge poate, fără cît poate să te îndémne, iară păcatul, a-l face sau a nu-l face, în mîna ta iaste. Pentru nestăpînirea Diavolului asupra ta, și precum macar un păr din cap a-ți zmulge, vrédnic să nu fie, caută *Svintele Scripturi*, că de aceasta mărturie pline sint (precum *Împărăția* 3 gl. 22, sh. 22; *Paralip.* gl. 18, sh. 20; *Iov* gl. 1, sh. 12 și gl. 2, sh. 6; *Math.* gl. 8, sh. 12; *Marco* gl. 5, sh. 12, 13; *Efes.* gl. 2, sh. 2; *Timoth.*, *Cartea* 2 gl. 2, sh. 26; *Apoc.* gl. 20, sh. 7). Aceastea dară pricepînd, învață, și învățîndu-le, nu tăcea, ce toată vrémea pre toți, în toate lucrurile învață și mărturiséște.

77. *Trupul lumii, iară sufletul ceriului să po-trivéște*

Lumea, cu cel de obște cuvînt, adecă: ceriurile, pămîntul, marea, beznele și alalte carile în lume să cuprind, cu un cuvînt toate lume să chiamă. Așeadară, a omului trup, cu toate cîte înlontru și dinnafară, cu un nume | trup să chiamă. Adecă precum s-ari asă-măna, trupul lume iaste, precum Petru Belhurius¹³⁹, unde *Pentru sferă* tîlcuiaște, dzice: „Sferă iaste bărbatul deplin, carile precum sfera între doaa poluri, așea el între doaa țénchiuri, între naștere și între moarte, cu nepărăsite clătiri, mutări și griji, iaste suppus“. Adecă

care-l cuprinde viața prezentă — *microcosm*, și amîndouă au fost făcute de același ziditor și creator și sînt stăpînite de același stăpîn. Dar una se războiește vîrtos împotriva celeilalte; aceasta se întîmplă în primul rînd din cauza sufletului nemuritor; iar în al doilea rînd din cauză că toate lucrurile macrocosmosului* sînt pieritoare și coruptibile, în timp ce microcosmosul, prin harul dumnezeiesc pe care-l are, poate ca pe toate cele coruptibile și pieritoare să le prefacă în necoruptibile, veșnice și permanente, iar prefăcîndu-le, să le moștenească pe vecie. Cum asta? În felul următor: Prefăcînd lumina lumii în lumina credinței, adică în soarele ce nu apune niciodată; cu alte cuvinte, făcînd prin credință din Dumnezeu lumina sa proprie, precum se arată în *Apocalips* (21, 23 [25]); „Lumina lui este Mielul [...], căci acolo nu va fi niciodată noapte“, și în *Isaia* (60, 20): „Soarele lui nu va apune niciodată“;| și se va preface într-o preastrălucitoare lumină a luminii, precum zice: „Va fi lumina lunii ca și a soarelui, iar lumina soarelui înșeptită“ (*Is.* 30, 26).

81r

Nădejdea tare este asemănată cu cerul

Tot așa firmamentul, adică cerul macrocosmului, să-l prefacă microcosmul într-un firmament adevărat, adică în nădejdea credinței care este mai puternică și mai neclintită decît firmamentul, fiindcă cerul va trece, dar nădejdea niciodată, după cum însuși Domnul mărturisește: „Cerul și pămîntul vor trece, însă cuvintele mele nu vor trece“ (*Mt.* 24, 35), adică nădejdea pe care ne-a dat-o el nu va trece; iar că nădejdea va deveni firmament, adică un cer nou, mărturisește Ioan: „Și am văzut un cer nou și un pămînt nou“ (*Apoc.* 21, 1); cu alte cuvinte, acel cer este întărirea și împlinirea nădejzii, precum adeverește Apostolul:

* τὰ μεγάλα ἔργα τοῦ κόσμου (= „lucrurile mari ale lumii“), traducere greșită.

lumea carea ceriurile cuprind, lumea mare, trupul, carele viața cuprinde, lumea mică să chiamă, și amîndoă de un ziditoriu și de un făcătoriu făcute și de un dumnădzău și de un domn stăpînite sint, însă una împotriva altia foarte îmoncișitoare¹⁴⁰. Întîi, despre partea sufletului nemuritoriu; a doa, căci toate ale lumii mari lucruri trecătoare și nestătătoare sint. Iară lumea mică, cu dumnădzăescul său dar, aceasta poate, ca toate acélea ale ei trecătoare și putrezitoare în vécinice, în netrecătoare și pururea trăitoare a le preface, și prefăcîndu-le, în véci să le moșteniască¹⁴¹. Și aceasta cum? Într-acesta chip: adecă lumina lumii în lumina credinții, adecă în soarele cel neapuitoriu a o preface; adecă prin credință, Dumnădzău lumina lui să să facă. Adeveréște: „Lumina lui iaste mielul, căci noapte nu va fi acolo“ (*Apoc.* gl. 21, sh. 23). Și Isaiia: „Nu va mai apune soarele tău“ (gl. 60, sh. 20). | O, luminoasă să va lumina lumii preface, precum dzice: „Fi-va lumina lunii ca a soarelui și lumina soarelui înșeptită“ (*Isaiia* gl. 30, sh. 26).

Nedéjdea tare ceriului să potrivéște

Așijderea întăritura, adecă ceriul lumii mare, lumea mică în întăritura cea adevărată, adecă în nedéjdea credinții să mute, carea decît întăritura mai tare și mai vécinică iaste; căce ceriul să va tréce, iară nedéjdea nu, precum singur Domnul mărturiséște: „Ceriul și pămîntul să va tréce, iară cuvîntul meu — adecă nedéjdea carea v-am dat voaă — nu va tréce“ (*Math.* gl. 24, sh. 35). Și mai vîrtos că nedéjdea, întăritură, adecă ceriu nou să va face, mărturiséște Ioan: „Și vădzui ceriu nou și pămînt nou“ (*Apoc.* gl. 21, sh. 1). Adecă acela ceriu întăritura și plinirea nedejdii iaste. Precum Apostolul adeveréște: „Ceriou nou și pămînt nou și făgada lui așteptăm“ (*Petru, Cartea 2* gl. 3, sh. 13).

„Cer nou și pământ nou așteptăm, după făgăduința lui“ (II Pt. 3, 13).

Necazurile, nestatorniciile și amărăciunile lumii sînt asemănate cu apele și cu marea

De asemenea [să prefacă] apele, adică marea, care se interpretează „amăreală“ și „tulburare“, pe care mare să o secătuiască prin căldura credinței, ca să piară cu totul din jurul omului și să nu mai fie, așa cum mărturisește Ioan teologul: „Și nu va mai fi mare“ (Apoc. 21, 1), adică în noul cer și pe noul pământ să nu mai fie amărăciune și supărare.]

81^v

Faptele bune și cele rele ale omului sînt asemănate cu poamele bune și cele putrede

Mai departe, poamele și semințele macrocosmului sînt ca și faptele bune și cele rele ale microcosmului, adică precum le va semăna [omul] în lumea aceasta, așa le va culege în lumea cealaltă; despre aceasta Solomon spune: „Vor mîncă roadele căii pe care și-au ales-o“ (Prov. 1, 40), iar despre faptele deșarte este scris: „Vînt au semănat și nimicirea lor va urma lor“ (Os. 8, 7) sau: „Cei ce seamănă cu lacrimi cu bucurie vor secera“ (Ps. 125, 5). În legătură cu aceasta, aflăm și în [Legea] veche: „Nu va trăi omul numai cu pîine, ci și cu orice cuvînt ieșit din gura lui Dumnezeu“ (Dt. 8, 3; Mt. 4, 4; Lc. 4, 4). Aceasta, dar, este pîinea cerească și hrana îngerească.

Veșnica înțelepciune este asemănată cu soarele

Microcosmul trebuie apoi să prefacă soarele macrocosmului în soare veșnic, adică în înțelepciune dumnezeiască. Despre aceasta zice Apostolul (I Cor 3, 19): „Nebunie este înaintea lui Dumnezeu înțelepciunea lumii“, adică lumina solară a lumii, care este întuneric, în fața mielului, care este soarele dreptății, adică în fața luminii lui Dumnezeu, dacă nu se va preface în credința deplinei înțelepciuni, adică în lumina sau în soarele pe care îl arată nădejdea.

Nevoile, neaședzările și amărăciunile lumii, apelor și mării să asemănă

Așijderea apele, adecă marea, amărăciuni și dodeială să tâlcuiască; pre care mare, cu a credinții căldură să o usuce, și de tot de la om să lipsască și să nu mai de-aciaa fie, precum Bogoslovul, mărturisește Ioan: „Și mare de-aciaa nu iaste“ (*Apoc.* gl. 22, sh. 1). Adecă în ceriul nou și pământul nou amărăciune și dodeiale să nu fie. |

81^v *Faptele bune sau réle a omului poamelori bune sau réle [se] potrivăsc*

După aceasta a lumii mari roade și sămințe, a lumii mici bunele sau rélele sale fapte sint. Adecă, precum în lume, într-aceasta, le va fi sămănat, așa acolo le va săcera; de carele Solomon dzice: „Mîncavort viptul căii sale“ (*Pilde* gl. 1, sh. 31). Iară pentru cei deșerți să dzice: „Vînt sămănară și vivor săcerară!“ (*Osie* gl. 8, sh. 6). Iară: „Carii în lacrimi samănă, în veselie vor săcera“, dzice *Psal.* 125, sh. 5. Pentru aceasta¹⁴², mai de mult s-au dzis: „Nu din singură pîinea viu va fi omul, ce din tot cuvîntul carile iase din gura Domnului“ (*Deveronomon* gl. 8, sh. 3 și *Math.* gl. 4, sh. 4; *Luca* gl. 4, sh. 4). Aceasta, dară, hrana cea cerească și pîinea cea îngeriască iaste.

Vécinica înțelepciune soarelui să asemănă

Urmadză ca pre soarele lumii mari, lumea mică, în vécinica, adecă în dumnădzăiasca înțelepciune a-l muta. Pentru carea Apostolul dzice: „Înțelepciunea lumii nebunie iaste lîngă Dumnădzău“ (*Cartea 1, Cor.* gl. 3, sh. 19). Adecă lumina soarelui lumii — carea de nu să va în credința înțelepciunii ceii deplin preface, adecă în lumina sau soarele carile nedějdea arată —, înnaintea mielului — carile soarele dreptății iaste — adecă înnaintea dumnădzăeștii lumini, întunérec și noapte iaste.

Vremelnicele deșertăciunii sînt asemănate cu luna

82r

Iar luna, tovarășa soarelui, cînd plină și cînd dispărută*, arată imperfecțiunea și deșertăciunea celor vremelnice, | pe care o împlinește soarele, împrumutîndu-i din lumina sa. Prin aceasta se înțelege că veșnica înțelepciune este aceea care trebuie să împlinească cele ce acum sînt deșarte și goale: adică „se va face lumina lunii, ca și cea a soarelui“, cu alte cuvinte, fiecare cap lipsit de înțelepciune și de cunoaștere se va umple; pentru care lucru ai martor credincios și bun pe Malahia (3,18) acolo unde zice: „Și vor vedea (adică vor lua cunoștință și vor cunoaște) care este deosebirea dintre cel drept și cel nelegiuit“.

Meteorii cerului sînt asemănați cu pasările

Iar pasările acestui cer poate să fie asemănate cu meteorii noului cer de cel care printr-o credință deplină se va gîndi la meteorii cerești ca la o pasăre înaripată. Unui asemenea raționament pare să i se potrivească acel cuvînt al Psalmistului: „Cine îmi va da aripi ca de porumbel ca să zbor și să mă odihnesc?“ (Ps. 54, 7).

În comparație cu tiranii, cei săraci și sărmani pot fi asemănați cu animalele

Acolo (în lumea cealaltă) cei săraci, bolnavi și sărmani, care au stat înaintea celor ce îi asupreau ca oaia la tăiere și ca mielul fără de glas împotriva celui ce îl tunde, nedeschizîndu-și nici ei gura, întocmai ca un animal împovărat și înjugat, și care au îndurat greutăți, se vor arăta liberi, puternici și slăviți, căci Dumnezeu este ajutorul lor; pentru care Iov (26, 2) zice: „Pe cine vei ajuta? Nu oare pe cel cu tărie multă?“ |

82v

În împărăția cerurilor nu va fi suferință, și nici lipsă

Atunci nu vor mai fi durerile și suferințele care îi mușcau ca niște șerpi și îi înveninau ca niște scorpioni. Acolo nu mai au loc cugetele rele și chinurile cumplite

* μεταίωτητα, textual = „deșertare“, aluzie la fazele lunii.

Alte vremennicelor deșertăciuni luna să tâlcuiască

82^r

Iară soția soarelui, luna, carea tînd plină tînd deșartă, carea a vremennicilor lipsă sau | deșertare arată, pre carea soarele cu lumină împrumutîndu-
o plinește, adecă înțelepciunea cea veacinică, aceaste de acmu deșerte și neplinite iaste să le plinească. Adecă fi-va lumina lunii ca a soarelui, adecă tot deșertul cap de înțelepciune și de cunoștință să va împlea. Pentru aceasta bun și credincios martur pe Malahia am, unde dzice: „Atuncea vor vedea — adecă le va, mintea, la cap veni, și vor cunoaște — ce să fie între dreptul și între strîmbul“ (gl. 3, sh. 18).

Privélele cerești pasirile să potrivăsc

Pasirile dară, ceriului lumii în privirile și privélele noului ceriu a le asămăna poate, carile prin întreaga credință, ca pasirea, zburătoriu cereștile privéle și seiruri va privi, cătră care socotială acela al Prorocului s-ari cuvînt a potrivi putea: „Cine îm va da pêne ca a porumbului și voi zbură și voi odihni?“ (Psal. 54, sh. 7).

Nevoiașii și săracii împotriva tiranilor, dobitoacelor să asămănă

82^v

Acolo săracii și mișei cei slabi, carii ca mielul spre giunghere și ca oaia spre tundere, așa ei spre cei ce-i asupriia nedeșchizindu-și gura sa și ca dobitocul ce cu povoară și cu giug să cu suferirea îngreue, volnici, tari și putérnici să vor arăta, căci Dumnădzău agiutoriu lor; pentru cari Iov dzice: „Cui ești agiutoriu, au nu celui slab?“ (gl. 26, sh. 2). |

În împărăția cerească, pătimire și în ceva lipsă nu va fi

Atuncea durerile, pătimirile — carile ca șearpele îi mușca și ca scorpiia îi învenina — nu vor fi. Acolo rélele chitiri sau vrăjmașile ispitiri — carile ca demonii sau ca diavolii îi bîntuia și-i dodiia — nu vor tréce,

care îi întristau și îi supărau ca niște diavoli sau ca niște duhuri viclene și nu vor mai avea nici o putere asupra celor drepți, căci acestora Dumnezeu le-a zis: „Iată, v-am dat vouă puterea de a călca peste șerpi și scorpioni și peste toată puterea vrăjmașului, și nimic nu vă va vătăma“ (Lc. 10, 19).

Acolo se va cunoaște cine s-a asemănat lui Dumnezeu

Acolo se va ști cine a fost întreg și cu adevărat om și cine s-a asemănat creatorului și Dumnezeului său, căci prin păzirea poruncilor lui, din om el s-a făcut Dumnezeu sau fiu al lui Dumnezeu; despre aceștia mai dinainte s-a minunat David, zicînd: „Eu am spus: Dumnezeii sînteți și fii ai celui prea înalt cu toții“ (Ps. 81, 6), iar după David mărturisește Ioan (1, 12): „Iar celor ce l-au primit le-a dat puterea să se facă fii ai lui Dumnezeu“.

Cinstea, slava și norocirea desăvîrșită este binecuvîntarea lui Dumnezeu

Aceștia vor primi și vor moșteni norocirea desăvîrșită, slava și fericirea. Ei vor auzi cîntarea și glasul bucuriei, grăindu-le: „Veniți, binecuvîntații părintelui meu, și moșteniți împărăția care vi s-a pregătit de la întemeierea lumii“ (Mt. 25, 34).

În lumea de acum se poate dobîndi cea viitoare

Deci în felul acesta va putea microcosmul, adică omul, să prefacă, luptînd, macrocosmul, adică vremea aceasta amăgitoare și trecătoare, și s-o mute în împărăția veșnică și fără de sfîrșit;| așa va dobîndi el acele cununi slăvite, nevestejite și nestricăcioase pe care le-am amintit mai sus. Unora ca aceștia le va dezvălui Dumnezeu atotputernicul minunile sale cele din veșnicie.

Această lume rea va fi pentru tine bună dacă vei disprețui plăcerile ei

Așadar, această lume rea pentru tine a fost bună, pentru că n-ai umblat în lumina ei, ci în lumina credinței, adică a soarelui adevărului, și pentru că te-ai

nice cătră dînșii vreo putere vor avea, căci lor s-au dzis: „Iată, v-am dat voaă putere asupra șerpilor și asupra scorpiilor și preste toată puterea nepriiatinului și nemică va strica“ (*Luca* gl. 10, sh. 19).

Acolo să va alége carele lui Dumnădzău s-au asămănat

Acolo carile hiriș și deplin om au fost și carile lui Dumnădzău, făcătoriul său, s-au asămănat, să va alége; căci poruncile lui pădzind, din om, Dumnădzău, sau fiiu lui Dumnădzău s-au făcut. Pentru carii mai denainte David să mira: „Eu, dziși (dzice), voi Dumnădzăi a fi“ (*Psal.* 86, sh. 6). Și mai pre urmă Ioan mărturiséște: „Iară cîți priimiră pre el le déde lor putere fii lui Dumnădzău a fi“ (*Ioan* gl. 1, sh. 12).

Slava, cinstea și norocirea cea deplină, blagoslovenia dumnădzăiască iaste

Aceștea slava, norocirea și fericirea cea deplină vor lua și în véci o vor moșteni, cărora linul și cel de bucurie glas să va, dzicîndu-să, audzi: „Veniți, blagosloviți părintelui mieu, de moșteniți gătită voaă împărăția ceriului de la dzidirea lumii“ (*Math.* gl. 25, sh. 34).

Pre lumea aceasta, cea viitoare iaste de agonisit

Într-acesta chip dară lumea mică, adecă omul, pre lumea mare, adecă pre această amăgelnică și trecătoare vréme în împărăția | cea fără sfîrșit și fără trecut nevoindu-să, a o muta și a o primeni va putea, și acéle mai sus pomenite de fericire și de slavă neveștedzite și neovilite va cîștiga cununi, cu carile putérnicul Dumnădzău acéle ale sale de demult ascunsă va deșcoperi minuni.

Reaoa aceast lume bună îți va fi cînd după a ei poște nu vei îmbla

Așeadară, reaoa această lume ție bună Ț-au fost, căci nu într-a ei, ce întru a credinții, adecă întru a soarelui celui adevărat ai îmblat lumină; și supt întăritura cea decît ceriul mai vîrtoasă, adecă supt

așezat sub firmamentul cel mai tare ca cerul, adică te-ai întărit în nădejdea cea nestrămutată și te-ai acoperit cu ea și așa mai departe.

Toate împrejurările lumii vor fi acuzatorii și martorii păcătosului

Dar tot așa, dacă nu te vei strădui să prefaci exemplele și imaginile lumii amintite mai sus, ci vei umbla numai după cele văzute de ochiul trupesc și după cele plăcute trupului, ele vor deveni mai apoi acuzatorii și martorii tăi, și atunci ar fi potrivit să ți se spună: „Oare nu te-ai cunoscut pe tine însuși, omule? Sau n-ai avut și învățătură? Sau ți-a lipsit îndrumătorul și învățătorul? Sau ai fost nebun și nu ai putut să înțelegi această înțelepciune?” Lucruri pe care nu vei putea să le tăgăduiești sau să le respingi, căci ți s-a dăruit cugetarea Duhului, care este viață. De ce ai respins-o și ai căutat cugetarea trupului, care este moarte, și ai primit-o? Căci mărturisește Apostolul: |
83v „Cugetarea trupului este moarte, iar cugetarea Duhului viață” (Rom. 8, 6); prin urmare, pentru cel ce cugetă trupestă s-a spus cuvîntul: „Acesta sfîrșește și piere din pricina nebuniei” (Prov. 5, 23). Cît despre cugetarea Duhului, iată ce face: „Înțelepciunea și-a zidit casă și a sprijinit-o pe șapte stîlpi” (Prov. 9, 1); cu alte cuvinte, omul înțelept cu duhul și-a pregătit o casă, adică împărăția cerurilor, casă pe care a întemeiat-o pe cele șapte daruri ale Sfîntului Duh, iar sufletul l-a așezat să viețuiască într-însa; cărei case nu i se va întîmpla nici stricăciune, nici dărîmare, căci fiind zidită din piatră, cînd va sufla vîntul nu o va clinti.

Să fii mereu gata de răspuns pentru vremea întrebării

Așa ți se cuvine să știi, în acest fel să cunoști acestea și să le înțelegi, pentru ca să fii în stare, cînd vei fi întrebat, să răspunzi; și chiar celor care nu te întreabă, pe cît ți-e cu putință, spune-le și mărturisește-le că

nedéjdea cea fără smînteală, suppuîndu-te tí-ai aciúat, şi cu dînsa ti-ai acoperit, i proci¹⁴³.

Toate ţircumstanţile lumii păcătosului pîriş<e> şi dovéde vor fi

83v Aşijderea, acéste ale lumii ţie pomenite pilde şi tipuri, de nu te vei într-acesta chip a le primeni sili, ce numai spre a trupăscului ochiu privi-vei şi spre a trupului poftire îmbla, acélea ţie pîrişe şi dovéde îţi vor fi. Şi aceasta a ţi să dzice urmadză: au singur pre tine n-ai cunoscut? Au pildă nu ai avut? Au învăţatură sau învăţătoriu Ț-au lipsit? Au nebun ai fost şi aceastea a cunoaşte înţelepciune n-ai avut? Carile a tăgădui şi bîhă a prinde nu vei putea, căci ţie înţelepciunea duhului, carea iaste viaţă, Ți s-au dat; căci ai lepădat? Şi înţelepciunea trupului, carea iaste moarte, ai crcat, căci o ai luat? Căce înţelepciunea | trupului moarte, iară a duhului viaţă a fi Apostolul mărturiséşte (caută *Romani* gl. 8, sh. 6). Pentru înţeleptul dară cel trupăsc, așea să dzice: „Acela va muri, căci n-au avut învăţatură“ (*Pilde* gl. 5, sh. 23). Iară înţelepciunea duhului aceasta face: „Înţelepciunea zidi şie casă şi sprijeni stîlpi şapte“ (*Pilde* gl. 9, sh. 1). Adecă înţeleptul cu duhul găti-şi casă împărăŭiaa ceriului, pre carea în céle a Duhului şapte daruri o au întemeiat şi sufletul într-însa a vieŭui ş-au aşedzat, căruia smintială sau răzsipire nu va fi; fiind pre piatră zidită, viind povoiul nu o vă săpa.

În toată vrémea fii gata, ca la vrémea de întrebare a răspunde să poŭi

Acéstea dară, așea a le şti Ți să cade şi într-acesta chip a le cunoaşte şi a le pricepe ari trebui, ca la vrémea de întrebare a răspunde să poŭi şi încă şi celor ce nu te vor întreba tu, precît poŭi, le spune şi le mărturiséşte, căce toate ale lumii lucruri — pînă nu le vei

toate lucrurile lumii (pînă ce nu le vei prefăce în bine)
„sînt zadarnice și vrednice de rîs” (Ier. 10, 15).

78. *Cînd te laudă lumea, cercetează-te pe tine însuși
dacă ești așa precum zic oamenii; dar nici cu
aceasta nu te mîndri*

83

bis^v

Dar chiar dacă lumea te laudă pentru virtutea ta, judecă-te singur pe tine însuși, oare ești așa cum zice lumea sau altfel? Și în ceea ce te privește să nu-i crezi mai mult pe ceilalți, ci crede în conștiința ta, căci lumea nu spre binele, ci spre răul tău te laudă, pentru ca să îți se pară că ai fi ceva mai mult decît ceea ce ești. În felul acesta lumea se străduiește să doboare și să sfărîme pe cei buni și înțelepți mai degrabă decît pe cei răi și proști, precum frumos spune Seneca: „Cu cît ne-am urcat mai sus, cu atît mai mult ne-am apropiat de frică”*, pentru că „trăsnetul totdeauna lovește piscurile mai înalte”**. Nici să gîndești că vei putea cunoaște toate cărările lumii și ieșirile căilor ei, căci în felul acesta lesne te vei amăgi. Cărările acestui veac sînt încurcate, așa încît să nu te încrezi că vei putea merge drept pe cărări strîmbe, ci unde vei găsi drumul cel drept, umblînd pe acesta nu-l părăsi, deoarece este greu ca umblînd pe căi strîmbe să nu te pervertești și tu, după cum zice Solomon: „Oare poate omul să ascundă focul în sîn fără să-și ardă vestmintele?” (Prov. 6, 27). Așadar, nu este posibil ca viețuind în prietenie cu lumea, adică în trîndăviile și în fericirea ei, să nu te smintești puțin. Pentru aceasta, dar, ține-te departe de dînsa și, ferindu-te, dă-te la o parte din cărările ei, căci tocmai cînd îți se arată mai blîndă, atunci îți pregătește lațul, și cînd îți vorbește mai prietenoasă, atunci se străduiește să te zugrume, după cum mărturisește Ieremia (9, 8): „Vorbește pașnic prietenului |său, iar într-însa are dușmănia”.

84^r

* Seneca, *Epist.* XIX.

** Seneca, *Quaest. nat. ad Lucillium*, II, 58: *Quare frequenter cacumina montium feriuntur?*

spre bine primeni — deșearte sint și lucruri vrédnice de rîs (*Ieremiia* gl. 10, sh. 15).

78. *Cînd lumea te laudă, oare iaste precum dzic oamenii, singur pre tine te ispitéște; nice cu aceasta să te mîndrești*

Însă tu, macar de te vei de la lume, precum în bunătați să fii, lăuda, cătră aceasta singur ție giudecată să-ți fii: oare precum lumea dzice, au într-alt chip să fii? Nu mai mult pre alții pentru tine ce vor dzice, ce singur științii inimii tale créde. Căci lumea nu pentru binele tău, ce pentru răul tău te laudă; adecă | ca și ție să pară precum mai mult ceva decît ești să fii, și așea ea mai mult pe cei înțelepți și buni decît pe cei răi și nebuni, a-i oborî și a-i dărîma siléște. Precum frumos vorovéște Seneca: „Pre cît ni-am suit mai sus, pre atîta ni-am mai la frică apropiat“, și „fulgerul totdiauna locurile înnalte lovéște“. Nice să gîndești că toate drumurile [lumii] și ale drumurilor ei eșiri a cunoaște vei putea, că cu aceasta pre lesne te vei amăgi, pentru căce șuvăite căile veacului acestuia. Nice te ispiti pre strîmbele cărări că vei drept a îmbla putea, ce unde cea driaptă cale vei găsi, pre dînsa îmblînd, nu o părăsi; adecă că între céle îndrăptnice îmblînd și tu a nu te îndrăptnici cu nevoe iaste, precum Înțeleptul grăiaște: „Au poate dară omul a ascunde focul în sin și veșmintele să nu-și ardă?“ (*Pilde* gl. 6, sh. 27). Așeadară, în prieteșugul lumii, adecă în îndămîna și în norocirea ei fiind, în ceva a nu te sminti puțină nu iaste. Pentru aceasta dară, de dînsa departe și din cărările ei într-o parte, depărtat, te abate, căce cînd mai lină ți să ivéște, atuncea lațuri îți gătéște; și cînd mai cu dragoste îți vorovéște, atuncea a te zugruma siléște. Mărturiséște Ieremiia: „Pace priiatinului său vorovéște și pre |ascuns îi pune lui lațuri“ (gl. 9, sh. 8).

83
bisv

84r

79. *Cercetează-le și ascultă-le pe toate; pe cele bune primește-le, iar pe cele rele respinge-le, căci cele bune, adică cerești, se deosebesc mult de cele pămîntești*

Mai este însă foarte necesar să știi și aceasta, că ți se cuvine să cercetezi și să asculți totul, dar să păstrezi cele bune și să izgonești de la tine cele rele, și precum sînt, așa să le judeci și să le socotești drept: pentru că zice *Proverbul* (12, 5): „Gîndurile celor drepți sînt sentințe“. Așa vei găsi că lumea aceasta, deși multe ți-a orînduit și încă mai multe ți-a făgăduit, nu se va ține însă niciodată de cuvînt față de tine, nici nu va rămîne la un loc cu tine, nici nu vei trăi întotdeauna împreună cu ea. Și cu toate că trupul tare se mai potrivește cu lumea, sufletul este însă foarte deosebit de ea, căci trupul tinde spre cele pămîntești, iar sufletul spre cele cerești, orice natură iubind cele care îi seamănă*: trupul, fiind muritor, coruptibil și trecător, cugetă la cele muritoare, coruptibile și trecătoare, iar sufletul, fiind nemuritor, incoruptibil și veșnic, gîndește la cele nemuritoare, incoruptibile și veșnice: prin aceasta într-atîta sînt de opuse și se deosebesc pe cît de mare este deosebirea dintre elementul uscat și cel umed, sau între cel rece și cel cald.

Sufletul este cea mai valoroasă parte a omului, și trebuie să ne îngrijim de el

84^v Pentru aceasta deci, întrucît și sufletul omului este mai valoros și mai de cînst, | se cuvine ca el să stăpînească trupul, iar nu trupul pe el, ca trupul să meargă pe urmele sufletului, iar nu acesta după ale trupului.

80. *Nu face loc păcatului cîtuși de puțin, căci păcatul, găsind cel mai mic prilej, poate face mari răutăți*

De toate să te păzești și la toate să fii cu ochii în patru, ca să nu ți se întîmple să zici vreodată: Am toate virtuțile și de voi săvîrși numai un lucru — după

* Cp. Sextus Empiricus, *Adv. math.* VII, 92 (Philolaos), 116 (Demokritos).

79. *Toate cearcă și ascultă, céle bune opréște, céle réle izgonéște; că céle bune, adecă cerești, din céle réle, adecă pemintești, mare deosăbire au*

Însă și aceasta a ști foarte și să cade, căci toate a asculta și a cerca și să cade. Céle dară bune opréște, iară céle réle de la tine le izgonéște, și precum sint, așa drept le giudecă și le socotéște, precum dzice: „Carile ce cunoaște grăiaște, giudețul al dreptății iaste“ (*Pilde* gl. 12, sh. 5). Și așa vei afla precum lumea aceasta, macar că multe și s-au giuruît și spre mai multe și s-au adevérit, însă nice odănoară într-un cuvînt sau cu tine într-un loc va sta, nici în fără sfîrșit cu dînsa vei putea costa. Și trupul cu lumea macar că foarte să potrivéște, însă sufletul de dînsa foarte să deosăbéște; căci trupul spre céle pemintești, iară sufletul spre céle cerești caută, căce „fietecare fire céle șie asémenea iubéște“¹⁴⁴. Trupul dară muritoriu, putredzătoriu și trecătoriu — muritoarele, și putredzătoarele și trecătoarele — iară sufletul nemuritoriu, neputredzătoriu și vécinic — nemuritoarele, neputredzătoarele și vécinicele oglindéște; cu aceasta dară atîta împotrivire și deosăbire au, cît stihia uscată de cea umădă, sau cît cea réce de cea fierbinte¹⁴⁵.

Sufletul cea mai vrédnică parte iaste; aceasta trebuie grijită

84^v Pentru aceasta dară sufletul al omului mai vrédnic și mai mare | fiind, el pe trup, iară nu trupul pe dînsul a stăpîni trebuie, și trupul după dînsul, iară nu el după trup, a îmbla fă¹⁴⁶.

80. *Nicecum loc păcatului să nu dai; căci păcatul cît [de mică] pricină aflînd, mari răutăți a lucra poate*

De toate păzit și în toate grijit fii; nici să cumva vreodănoară dzici că „toate alalte bune le am“ și de vei una numai rea, adecă după a trupului poftă ceva face ce va fi? Căci păcatul prilej și pricină cearcă,

pofta trupului — ce-o să fie? „Căci păcatul caută doar un prilej, și după aceea îi este ușor să se întindă, pentru că dintr-o scînteie se aprinde focul“ (*Eccl.* 11, 34), „și focul niciodată nu zice: ajunge“ (*Prov.* 30, 16). Iar aceasta, adică păcatul, nu o dată pe săptămînă, sau o dată în an, ci niciodată în toată viața ta să nu-l făptuiești, deși singur Dumnezeu este fără de păcat. Ostenește-te și te străduiește să nu greșești și să nu urmezi pofta trupului tău, căci dacă lași o singură dată frîu liber poftelor și dorinței tale, de aci încolo multe nebunii urmează, și ea prinde îndrăzneala să te afunde în și mai adînci prăpăstii ale păcatelor; iar după un păcat vin multe altele, martor este Apostolul (*Rom.* 6, [1])* acolo unde zice că trupul are o altă lege decît aceea a sufletului și alte obiceiuri, adeverind: „Văd altă lege în mădularele mele, care se războiește cu legea minții mele“ (*Rom.* 7, 23). |

85^r 81. *Poftele lumești, adică păcatele, scurtează viața*

Dar chiar de vei asculta îndemnul lumii și vei umbla după voile trupului nu numai o dată pe săptămînă sau pe an, ci să zicem în toate zilele și ceasurile vieții tale, la ce-ți folosește? Cu adevărat numai acest cîștig dobîndești că de-ar fi să ai o viață mai lungă, păcatul ți-ar scurta-o, și astfel tot puțină plăcere și prea scurtă viață ți-ar rămîne, iar cu aceea care trece, scurtînd-o, și mai mult o isprăvești, precum frumos zice Solomon în *Înțelepciunea sa* [5, 14]: „Așa și noi care ne-am născut, ne-am sfîrșit“. Iar dacă te bizui pe lungimea vieții, socotind că vei avea timpul să te lași de rele și de plăcerile trupului, ai să auzi pe neașteptate cuvîntul prorocului: „Orînduiește-ți casa, căci vei muri și nu vei mai trăi“ (*Is.* 38, 1). De aceea cercetează-te singur pe tine și mergi de la un capăt al vieții la celălalt, dîndu-ți socoteala de tine însuși, căci după cum îți spun, pînă la urmă vei constata că săptămînile îți sînt scurte și că prea puțin vei umbla după voile trupului tău, oricît de mult ai trăi.

* Citat greșit interpretat.

iară de-acia a să lăți pre lesne îi iaste și „dintr-o scîntée să va aprinde foc“ (*Eclisiastul* gl. 11, sh. 34) și „focul nici odănoară va dzice: agiunge“ (*Pilde* gl. 30, sh. 16). Și aceasta, adecă facerea păcatului, nu într-o săptămînă sau într-un an o dată, ce așeași macar odănoară, în toată viața ta (macar că fără greșală, unul Dumnădzău), a nu greși și poței trupului tău a nu te smomi silēste și prea nevoiaște. Căci numai o dată voia și pofta desfrînîndu-să, multe nebunii de-acia pre urmă îi urmadză și spre mai mari și mai adînci de greșele bezne a-l răni cuteadză, că „dintr-un păcat multe să fac“, martor Apostolul (*Rom.* gl. 6, sh. [1]), și de-ciia trupul altă de a sufletului deosăbită lege dobîndēste și streine obicēe agonisēste. Adevereadză Apostolul: „Vădz altă lege în mădulările méle oștind asupra legii minții méle (*Romani* gl. 7, sh. 23). |

85r

81. *Poftele lumești, adecă păcatele, viața scurteadză*

Și macară că de vei și cuvintele lumii asculta și după trupeștile voi vei îmbla, și nu într-o săptămînă sau într-un an o dată, ce așeași în toate dzilele vieții tale și în tot ceasul custului tău, ce-ți folosesc? Că adevărat acesta folos ai, că de ț-ari și ceva viața mai lungă fi, mai scurtă o fac; și așea tot puțină desfătarea și scurtă-ți iaste viața și din ceas ce tréce, încă mai scurtîndu-o o sfîrșești, precum frumos Solomon întru ale sale grăiaște *Înțelepciuni*: „Noi dară, carii născuți sintem, totdiauna sfîrșiți a fi“ (gl. 5, sh. 13). Și macar că în lungimea vieții de te simețești, socotind că vei avea vréme de răutăți și de ale trupului pofte să te părăsești, dară de năprasnă de ți să va acela al Prorocului cuvînt grăi: „Orînduiaște casa ta că vei să mori, și nu vii fi viu“ (*Isaia* gl. 38, sh. 1). Însă tu singur pre tine te cearcă, și dintr-un capăt al vieții tale sama luîndu-ți, aliargă; că precum dzic eu, că scurte îți vei săptămînile afla și prea puțin întru desfătările lumii îți va fi a îmbla încă cînd ai trăi cît de mult.

82. *Adu-ți mereu aminte de trei lucruri: moartea, învierea și dreapta judecată ce va să fie*

85^v

Dar în orice împrejurare și în fiecare ceas mai ales aceasta să nu-ți iasă din minte și din cuget: M-am născut? Prin urmare voi muri! Voi muri? Atunci voi și învia! Voi învia? prin urmare, în mod necesar mă voi înfățișa și la înfricoșătoarea și dreapta judecată a lui Dumnezeu. Drept care spune Ecleziasiticul [Is. Sir. 33, 15]: „Împotriva binelui este răul, iar împotriva răului este binele”; așadar, nu se știe când va veni moartea, dar este adevărat că o dată fiecare va muri. Și tot el zice: „Adu-ți aminte că moartea nu zăbovește” (Ecl. [Is. Sir.] 14, 12) și în *Noul Testament* zice: „Veni-va stăpînul slugii aceleia în ziua și ceasul în care nu se așteaptă” (Lc. 12, 46). Iată dar că în nici un chip nu poți pune soroc vieții tale, crezînd că vei trăi unul, zece sau o sută de ani, pentru că nu numai anul sau ziua de îmiine, ci nici respirația următoare nu este știută și sigură. Așadar, nici clipa trecută, nici cea viitoare nu-ți aparțin, căci cea care a trecut s-a dus și nu poți s-o întorci înapoi, pentru că s-a șters din viața ta, iar cît privește pe cea care va veni, nu ești sigur că o vei ajunge și vei trăi; așa că, după cum n-ai știut atunci cînd te-ai născut, tot așa nu știi cînd vei muri, și precum nu cunoști care va fi ceasul sfîrșitului tău, tot așa nu vei ști cînd va fi jumătatea vieții tale.

86^r

De aceea să nu care cumva să socotești zicînd: | jumătate din viața mea voi mîncă și mă voi desfăta în lume după cum îmi place, iar în cealaltă jumătate îmi voi purifica sufletul de necurățiile făptuite; căci dacă lași păcatul atunci cînd te lasă el, ce vei folosi? Dacă zici că te lași de păcat la bătrînețe, din cauza neputinței te lași și nu-l faci. Însă fericit este acela care, deși poate, totuși nu face păcatul. Pentru care zice Ecleziasitul (12, 1): „Adu-ți aminte de creatorul tău în zilele tinereții tale”. Nici să zici: mare este mila lui Dumnezeu, și nu va ține socoteala tuturor păcatelor mele, căci „mila și mînia vin repede de la Dumnezeu” (Ecl. [Is. Sir. 16], 13).

82. *Trei lucruri pururea pomenéște: moartea, învie-
rea și dreapta ce va să fie giudecată*

85v Mai cu de-adins însă, aceasta în toată vrémea și
peste tot ceasul din minte și din chitială să nu-ți iasă,
adecă: „Născutu-m-am, muri-voiu | muri-voiu și iarăși
înviia-voiu, înviia-voiu și la strașnica și driapta dum-
nădzăiască giudecată a eși în iaste“. După aceasta:
„Împotriva binelui, răul, iară împotriva vieții, moar-
tea iaste“, dzice *Ecclisiastul* (gl. 33, sh. 15). Moartea
dară neadevărat când, iară adevărat o dată a muri,
și iarăși acela dzice: „În minte să-ți fie că moartea
nu va zăbăvi“ (*Ecclisiast.* gl. 14, sh. 12). Și în svîntul
Noul Testament: „Veni-va (dzice) Domnul slugii aceia
în ceasul carile nu va ști el“ (*Luca* gl. 12, sh. 46).
Pentru aceasta învață: „Străjuți, căci nu știți când
Fiiul omenesc iaste să vie“ (*Math.* gl. 24, sh. 42; și
Luca gl. 12, sh. 40). Iată dară că nicecum țenchiul
vieții tale, un an, sau dzéce, sau o sută să pui nu
iaste; că nu numai anul sau dzua ce vine, ce așeași
și răsuflarea a doa, neadevărată și neștiută-ți iaste.
Așadară, nici cea trecută, nici cea viitoare minută a
ta iaste; căce cea trecută au trecut, pre carea a o mai
întoarce nu poți, și aceaia din viață ți s-au scurtat,
iară cea viitoare precum o vii agiunge, nu te vei ade-
veri. Și precum dară când te vei naște n-ai știut, așea
când vei muri nu vei ști. Și precum ceasul morții tale
carile va fi nu cunoști, așea nice giumătatea vieții tale
carē dzi va fi nu vei pricepe. Pentru aceasta să nu
86r cumva | socotești dzicînd: giumătatea vieții méle
voiu mânca, bea și pre lume mă voi cum în place
desfăta, iară în cea rămasă giumătate, sufletul de
céle mai denainte de mine cu spurcăciuni întinat în
voiu curăți. Că de vei lăsa păcatul când pe tine te lasă,
ce folos vei avea? Căce în bătrînéțe părăsindu-l,
atuncea, neputînd, nu-l faci, iară cel ce poate și
nu-l face fericit iaste. „Pentru aceasta adu-ți aminte
(dzice *Ecclisiastul*) de plămuitoriul tău în dzilele
tineréțelor tale“ (gl. 12, sh. 1). Nice să dzici: mila
lui Dumnădzău iaste mare și toate păcatele méle

83. *De vei trăi pînă la o sută de ani, poate că vei afla timp de pocăință; dar dacă nu vei ajunge nici pînă la o sută de minute, iată că ți se cade să fii pururea îndreptat și pocăit*

Însă dacă ar fi după voia lumii, care te învață să socotești drept soroc al vieții tale o sută de ani, adică dacă ai umbla după voia și învățătura ei timp de cincizeci de ani, iar restul de cincizeci să te cureți de relele pe care le-ai făcut și să te pocăiești — de-ar fi așa, bine-ar fi. Dar dacă datorită acelor desfătări vei mînia pe Dumnezeu și nici nu vei apuca cei cincizeci de ani, sau chiar dacă îi vei apuca, vei muri într-al cincilea ceas după cei cincizeci de ani și nu vei găsi vreme de întoarcere și de pocăință? Rău, rău, de trei ori rău va fi de tine, că nu-ți va rămîne vindecare! Vai, vai și de trei ori vai ție că nu ți se dă mîngîiere! De aceea dar trupul tău [86v] să dorească mereu ceea ce ar vrea sufletul tău în ceasul ieșirii din el. Dar să zic că s-ar întîmpla să trăiești și restul de cincizeci de ani potrivit socotelii despre care am vorbit, aceasta ar fi cu mare primejdie, căci obișnuindu-te cu răul, greu este să te dezobișnuiești, cum mărturisește Ieremia (13, 23): „De-și va schimba negrul pielea și pantera culoarea tărcată, veți putea și voi face binele cînd v-ați învățat cu răul“.

84. *Dreaptă socoteală pune la temelia vieții tale*

Fă deci un calcul bun și o judecată dreaptă a duratei vieții tale și fii un adevărat contabil și un drept judecător al anilor tăi.

85. *Zilele vieții noastre sînt șaptezeci de ani; dacă sîntem în putere optzeci; iar peste aceștia, boală de nevindecat*

Ușor poți cunoaște că „zilele vieții tale vor fi șaptezeci sau optzeci de ani (cu toate că și pe aceștia cu multe necazuri și dureri îi vei străbate), iar cei ce vor fi după ei înseamnă durere netămăduită și boală fără leac“ [Ps. 89, 11]. Dar cînd vei fi încă tînăr sau în vîrstă mai fragedă, să nu socotești că mai tîrziu, cînd vei ajunge la vîrsta neputinței, te vei cuminți

nu va pomeni, căci: „Mila și mîniia de la dînsul de sirg să apropie“ (*Eclisiast* <ic>ul gl. 13 [16], sh. [13])

83. *De vei trăi pînă la o sută de ani, poate vrémea de poca<a>nie să afli; dară de nu vei pînă la 100 de minute agiunge? Iată pururea grijit, pocăit a fi ți să cade*

Însă de va după a lumii poftă carea te învață socotială fi, adecă țénchiu vieții tale 100 de ani, puind 50 după ale ei învățături și pofte îmblînd, iară 50 de céle réle a te curăți și a te pocăi, de va fi așea, bine va fi; dară de vei cu poftele cu acélea pre Dumnădzău mîniia și nice la cei 50 nu vei agiunge, sau de vei și agiunge, dară de vei peste cei 50 al cincilea ceas muri și vréme de căință și de pocăință nu vei găsi? Rău va fi, rău, rău, de trei ori rău! și liac nu va fi, vai, vai, de trei ori vai! și mîngîiare nu iaste! Pentru aceasta dară totdeauna acéia | trupul să-ți poftească carea în ceasul eșirei sufletului din sine ari pofti. Însă de ai și trăi macar acei rămași 50 de ani să dzic, într-acea socoteală, aceasta foarte cu primejdie iaste; și cu răul învățîndu-te, a-l dezvăța cu nevoe iaste, mărturiséște Ieremiia: „De va putea arapul pielița sa muta și pardosul pistruirea sa, veți putea și voi face binele, dacă ați învățat răul“ (gl. 13, sh. 23).

84. *Driaptă socotială vieții tale pune*

Pune dară bună socoteală și driaptă giudecată vremii vieții tale și adevărat sāmăluitaru și giudecătoriu annilor tăi te fă.

85. *Dzilele anilor tăi, tot 70 de ani, iară cît de în putere, 80; ce e mai mult, boală nevindicată*

Aceasta dară foarte prelesne a cunoaște vei putea, căce dzilele anilor tăi 70 sau 80 de ani — macar că și aceștia cu multe învăluiri și dureri îi vei petréce — iară cei mai mulți preste măsură, durere netămăduită și fără liac boală iaste [Ps. 89, 11]. Iară cînd în tineréțe sau în mai tînără vîrstă vei fi, nu socoti că după ce la cea neputincioasă vîrstă vei agiunge, atuncea din

de nebuniile poftelor tale și te vei lăsa de neorînduielele tinereții tale; căci tu contezi pe optzeci de ani, dar ce se va întîmpla dacă nu vei ajunge nici pînă la opt ceasuri sau nici pînă la un ceas, și pe neașteptate te va lega în lanțurile ei moartea și te va azvîrli pe marginea prăpastiei? după cum se spune: „Nu știe omul sfîrșitul său, ca peștii care se prind cu undița cea rea“ (Ecl. 9, 12).

Nu știi în care dintre cele șapte vîrste ale vieții tale vei muri

Încearcă să mai afli și aceasta și gîndește-te mult ca să pricepi: în cei optzeci de ani ai schimbat șapte vîrste; dar dintre cele șapte vîrste știi în care vei muri? Nu! Și măcar dacă aceasta s-ar întîmpla în vîrsta de pe urmă, adică la bătrînețe, care este — cum se știe — mai aproape de moarte și în care te poți păzi de capcanele lumii, căci ajungînd la acea vîrstă, știi sigur că ai ajuns la vîrsta morții; însă în celelalte șase vîrste necoapte și nebune ți se cade să te păzești cu tot sufletul și cu toată grija, căci moartea vine nu numai în anumite vîrste, ci în oricare ceas și clipă, iar cînd și cum va veni nimănui nu i s-a dezvăluit. De aceea socoteala adevărată și temeinică este să păzești cuvîntul Ecleziasului (7, 17) acolo unde zice: „Nu păcătui mult și nu te înrăi, ca să nu mori cînd nu ți-e timpul“.

Pilda morții ia-o însăși din viața ta

Așadar, gîndește drept și socotește bine și ia pildă de la tine însuși și pricepe cum, încă în viață fiind, ești pe jumătate mort; iar dacă nu poți [cugeta] la tine, poți să te gîndești la altul, | dacă este vreo deosebire între el cînd doarme și unul mort, sau seamănă el atunci cu altcineva decît cu un mort? Tot așa [gîndește-te], cînd te culci, ești sigur că te vei mai scula? * Nu! Nici nu vei ști aceasta cu un calcul nezdruincat, ci cu două: sau te vei scula din somn a doua zi, sau din morți la a doua venire? De aceea dar, în toate zilele vieții tale, cînd te culci să dormi, să fii gata de moarte, căci nu știi cînd te vei scula, fapt la care

* Cp. Seneca, *Epist.* XLIX.

nebuniile poftelor tale te vei înțelepți și de cele ale tineretelor fără isprăvnicii te vei părăsi; că tu la 80 de ani gîndind, dară de nu vei pînă la 8 ceasuri sau pînă la un ceas agiunge, și fără veste moartea întru ale sale te va legături strînge și de malul prăpăstii cei fără fund te va împinge? Precum | dzice: „Nu știe omul sfîrșitul său, ce ca pēștile să prinde cu undița“ (*Eclisiiastul* gl. 9, sh. 12).

Din 7 vîrste a vieții, în carea vei muri neștiută-ți iaste

Încă și aceasta a ști ispitēște și a cunoaște foarte chitēște: că în 80 de ani, 7 vei să muți vîrste; și într-acele 7 vîrste oare știi în carea sfîrșitul îți va fi? Ba! Și macar că cea mai decît toate pre urmă, adecă bătrînéțele, precum cu moartea mai di-aproape vecină iaste știut iaste, în carea și mai pre lesne poți de lațurile lumii a te păzi, căci la acea vîrstă agiungînd, adevărat la vîrsta morții cea știută și cunoscută ai agiuns. Însă în cele 6 mai necoapte și mai nebune vîrste, cu toată inema și cu întriagă nevoință iaste să te străjuești, căci moartea nu numai pe vîrste, ce așeasi pre ceasuri și pre toate minutele stăpînéște; și, cum și cînd va veni cuiva macară nu dezvălēște. Iară cea temeinică și adevărată socotială aceasta iaste: „Să nu faci multe necurățēște, nice să fii nebun, ca să nu mori nu în vrēma ta“ (*Eclisiiastul* gl. 7, sh. 18).

Pîda morții de pre viața ta ia

Socotială dară bună și întriagă chitială pune și singur de pre tine pildă-ți agonisēște și aceasta privēște, că tu încă viu fiind, iară giumātate ești mort; și pre tine de nu, iară pre altul în somn fiind a privi poți: au |are vreo despărțire sau despre cel mort vreo deosăbire și cui să asămănă, fără numai mortului. Așijderea, au culcîndu-te, precum te vei scula te vei adevăra? Ba! Nici cu un gînd aședzat te vei ști, ce cu doaă, adecă sau a doa dzi din somn, sau la a doua venire din morți te vei rădica. Pentru aceasta dar în toate dzilele vieții tale, cînd spre dormire te culci, spre moarte gata să fii, de vrēme ce cînd scularea îți va fi

se potrivește următorul cuvânt: „Nu te lăuda cu ziua de mâine, căci nu știi ce ascunde ziua următoare“ (Prov. 27, 1).

Despre cele șapte vârste ale vieții omenești și despre faptul că viața omului este ca poama

Cea dintâi vîrstă sau floarea vieții omenești este aceea a prunciei. Când te-ai născut pe lume prunc ți se cade să știi că nu te-ai născut pentru altceva, ci doar ca, venind la credință, să-l cunoști pe creatorul și dumnezeul tău, și cunoscîndu-l să-l slăvești, precum frumos vorbește despre aceasta un învățător oarecare, zicînd: „Pruncul de abia născut este de îndată chemat la învățătura credinței, | pentru ca, păcătuiind, îndată să se îndrepte către pocăință“ (Constantiu, C. III, cap. 34)*.

Așadar, de vreme ce Dumnezeu te cheamă încă din frageda vîrstă la pocăință, tu mergi în toate zilele vieții tale către pocăință, și de la acest drum să nu te abați la stînga sau la dreapta, precum te învață Proverbul zicînd: „Aceasta e calea, umblați pe dînsa“ (Is. 30, 21; vezi și Mt. 18, 3). Iar în alt loc Domnul nostru spune despre apostolii săi, pe care, cunoscîndu-i curați și fără de răutate, îi denumeste prunci: „Mărturisescu-ți ție părinte, stăpîne al cerului și al pămîntului, că ai tăinuit acestea celor înțelepți și pricepuți și le-ai dezvăluit pruncilor“ (Mt. 11, 25).

De asemenea, pruncia este model și exemplu pentru celelalte vârste: fiind omul într-însa lipsit de răutate, crescînd zi de zi și înaintînd spre celelalte vârste coapte; aceasta arată că se cuvine ca omul, pe zi ce trece, să crească în pocăință și în cunoașterea lui Dumnezeu. De asemenea, necunoscînd încă binele sau răul, arată că nu face nimănui nici bine, nici rău. Dar celelalte

* Cf. Petri Berchorii, *Reductorium morale*, t. II, III, c. III, *De infantia*: Sicut dicit Constantinus [In Pantechni], lib. 3, cap. 34: *Infans noviter natus est iuvenis noviter ad religionem vocatus, vel peccator noviter ad poenitentiam adductus, vel praelatus noviter ad dignitatem promotus.*

nu știi; la care lucru cuvîntul acesta s-ari a chema putea: „Nu te lăuda pre cea de mîine, necunoscînd ce va să areate dzua ce iaste să vie“ (*Pilde* gl. 27, sh. 1).

*Pentru cēle șeapte a vieții omenești vîrste și viața omului ca poama*¹⁴⁷

Întîia dară vîrstă și floarea vieții omenești prunciia iaste. Cînd pre lume prunc ti-ai născut, aceasta să știi că nu pentru altăceva te-ai, fără numai spre credință viind, pre Dumnădzău plăzmuitoriul tău să cunoști, și cunoscîndu-l, să-l proslăvești. Precum frumos oarecine grăiaște: „Pruncul de curînd născut iaste de curînd spre a credinții învățătură | chemat, sau păcătos de curînd spre pocanie adus“ (*Constantin*, Cartea 3, gl. 34)¹⁴⁸.

Așeadară, din prunciia ta spre pocanie chemat fiind, în toate dzilele vieții tale spre pocanie pasă și dintr-acéia cale în driapta sau în stînga nu te abate, precum Prorocul învață: „Aceasta iaste calea! Îmblați pre dînsa“ (*Isaia* gl. 30, sh. 21; caută *Math.* gl. 18, sh. 3). Și într-alt loc, Domnul nostru, pentru apostolii săi, pre carii cunoscîndu-i Domnul în curăție și în nerăutate, prunci mitiutei îi numește, dzicînd: „Mărturisăcu-mă ție, Părinte, Domnule a ceriului și a pămîntului, căci ai ascuns acēstea despre înțelepții și pricepătorii, și li-ai descoperit mitiuteilor“ (*Math.* gl. 11, sh. 25).

Așijderea prunciia, tipos și pildă ale altor vîrste iaste, adecă fără nice o răutate fiind, și deciia din dzi în dzi crescînd, cătră acēle mai coapte vîrste mărgînd: adecă precum s-ar cădea, din dzi în dzi, pocaniia, și cătră Dumnădzău cunoștința să criască arată. Așijderea binele sau răul necunoscînd, adecă nemăruî bine sau rău făcînd, arată că cēlălalte vîrste nu cu mintea prunciei, ce cu răutatea ei să îmblăm, precum și Apostolul învață: „Să nu copii cu șocotiala fiți, ce

vîrste să nu imite mintea* prunciei, ci nerăutatea ei, după cum ne învață Apostolul: „Să nu fiți prunci la minte, ci în nerăutate fiți prunci“ (*I Cor.* 14, 20). De aceea fă-te prunc cu nerăutatea, iar la minte, ca și pruncul, în fiecare zi să crești și să te ajutorezi.

88v

A doua și a treia vîrstă

A doua și a treia vîrstă, sau legarea florii vieții omenеști este copilăria și așa-zisa adolescență, la care vîrstă ajungînd omul, este ca și floarea: de se va lega la vreme bună, ea face roadă bună, iar de se va lega la vreme rea, face și roadă rea. Așa și tu, deprinde-te de la aceste vîrste cu poruncile lui Dumnezeu, potrivit cuvîntului: „Ca să dau celor fără de răutate agerime la minte și copilului tînar simțire și înțelegere“ (*Prov.* 1, 4). Pentru că în vîrsta copilăriei tale poți lega sau apucături și obiceiuri bune sau rele, iar cele pe care le vei dobîndi de copil le vei moșteni pînă la bătrînețea ta, la care se potrivește cuvîntul: „Cele ce nu le-ai strîns la tinerețe cum poțеști să le ai la bătrînețe?“ ([*Is.*] *Sir.* 25, 5). În vîrsta copilăriei tale vei învăța legea, iar în adolescență** te vei deprinde cu învățătura multă, în copilărie vei învăța să suporti educația, iar în tinerețe vei dobîndi minte*** și învățătură și cu toate că nu vei putea pricepe lucrurile deplin și cum se cuvine, totuși, legînd rod la vreme potrivită, cu timpul vei mîncea acel rod copt și dulce, adică punînd temelie adîncă și groasă, vei zidi pe ea un palat mare, înalt și frumos.

Aceasta dar este datoria părinților față de copiii lor, ca sfătuindu-i și educîndu-i să le pună temei| învățătura *Sfintelor Scripturi*, nu cumva să se întîmple ca omul să rămînă ca animalul, iar cel viu ca mortul, căci stă scris: „Acesta se sfîrșеște cu cei neînvățați“ ([*Prov.*] 5, 23). Dacă vei căuta, vei găsi multe scrieri sfinte, sau altele demne de cîinste și de crezare despre copiii binecrescuți și educați, care s-au deprins cu legea

89r

* γυναις, aci și în rîndurile următoare.

** εἰς τὴν νεότητα = *lit.* „în tinerețe“, greșit în loc de „adolescență“, tinerețea fiind vîrsta a patra (v. mai jos).

*** γυναις.

cu răutatea prunșori să fiți" (*Cartea 1, Cor. gl. 14, sh. 20*). Pentru aceasta cu răutatea | prunc fii, iară cu mintea în toate dzile, precum pruncul, așa și tu crește și te agiutorêște.

A doa și a treia vîrstă

A doa și a treia vîrstă, sau legătura florii a vieți omenești, copilăria și cătărigia iaste, la care vîrstă omul agiungînd, precum floarea de va în vrême bună lega, bună poamă face, iară de în vrême rea, rea poamă va face. Așa tu, din vîrstele acêstea, dumnădzăeștilor porunci te învață, precum dzice: „Să să dea copiilor isteciune și tinereilor știință și înțelêgere" (*Pilde gl. 1, sh. 4*). Căci în copilărie sau bune, sau réle deprinderi sau obicée vei putea lega, și carile în cătărigie vei agonesi în bătrînețe le vei moșteni. De care lucru, împotrivă să dzice: „Carile în tinerêțe nu le-ai adunat, cum în bătrînețe le cerci?" (*Eclisiastul gl. 25, sh. 5*). În copilărie, légea vei învăța, în cătărigie isticiunea vei deprinde. În copilărie pediapsa a sufferi vei învăța; în cătărigie învățătura și mintea vei agonisi. Și macar că deplin și cum să cade a pricepe nu vei putea, însă frumoasă vrême poama legînd, iarăși cu vrême dulcea roadă vei mînca. Sau adîncă și groasă temelie lepădînd, mare și înaltă și frumoasă deasupra vei zidi casă. Aceasta dară cătră fiii săi a părinților datorie iaste, ca certîndu-i, pedepsindu-i, în învățătura *Svintelor Scripturi* a-i întemeia li să cade; să nu cumva om ca dobitocul și viu ca mortul să fie; căce să dzice: „Acela va muri, căci n-au avut învățătura" (*Pilde gl. 5, sh. 23*). Mai vîrtos încă pentru copii certați și pedepsiți fiind în légea Domnului învățați, de vii svintele sau și alte de citit vrédnice scripturi cerca, pre mulți vei afla carii în copilărie cu vîrsta, însă în bătrînețe cu mintea era. Precum cei trei copii, Ananiia, Azariia și Misail, și asémenea Daniil, soția lor; David, mic între frați și mai mic în casa părintelui său fiind [*Ps. 151, 1*], spre

lui Dumnezeu. Aceștia, deși fiind de vîrstă fragedă, la minte s-au dovedit asemenea celor bătrîni. Așa au fost cei trei copii Anania, Azaria și Misail, împreună cu tovarășul lor Daniil; David, care era cel „mai mic dintre frații săi și mai tînăr în casa tatălui său” [Ps. 151, 1], care a fost uns rege de către prorocu. Samuil, iar pe uriașul Goliat l-a ucis cu praștia, salvînd poporul lui Israil; apoi fiul său Solomon, care de copil a întrecut pe toți oamenii în înțelepciune; tot așa cei șapte frați Maccabei, care păzind povățuirea mamei lor și urmînd-o, n-au ascultat de tiran și, negustînd carne de porc, au respectat legea și n-au vrut să știe de foc și moarte; dar de care să-ți pomenesc mai întîi? Tot acolo vei găsi mulți, nenumărați, care la fel ca aceștia în vîrsta copilăriei fiind, au arătat și au săvîrșit nenumărate fapte bătrînești și demne de laudă. Iată cum cinstita învățătură i-a transformat pe ei, care aveau chip* de om, în [oameni cu] minte îngerească. Dimpotrivă, copiii needucați și nestruniți, din chip omenesc se schimbă în [oameni cu] minte dobitocească.

Căci să știi bine că omul se deosebește de animalele neraționale prin minte și prin învățătură; lipsindu-i acestea, omul devine mai rău chiar și decît animalele patrupede. Cu aceasta se potrivește foarte bine cuvîntul unui poet persan, care a zis: „Prin rațiune** omul este mai bun decît animalul; dar animalul se arată mai bun decît omul dacă omul nu socotește*** drept și nu grăiește drept****. Iar după cugetarea aceasta vezi ce spune și Prorocul: „Duhul a oprit minciuna” (*Mih.* 2, 11), adică este preferabil a muri decît a spune minciuni.

VERS

Crescînd needucat copilul mic animal se socotește,
Iar cînd a devenit bărbat bou mare se numește.

* σχῆμα = „chip”, „formă”, „aparență”.

** τὸ λογικόν = „partea cuvîntătoare”, „facultatea gîndirii”.

*** δὲν συλλογίζεται.

**** Saadi, *Gulistan*, prefața: „Doar prin grai deosebire-i între om și dobitoc, / dar te-ntrice-acesta dacă adevăr nu spui de loc” (*trad. rom. cit.*, p. 22).

împărăție de la Samoîl Prorocul s-au pomăzuit și pre Goliath uriașul cu prăștiuța au omorât și mintuință nărodului lui Izrail au făcut; după dînsul, fiul său, Solomon, în copilărie pre toți oamenii cu înțelepciunea au întrecut. Așijderea cei 7 frați Maccavei, carii ai maicii lor învățatură țiind și ascultînd, pre tiran nu ascultară și porcină a mînca légea nu călcără, moartea și focul în samă nu băgară¹⁴⁹; și de carii să-ți mai pomenesc? Că ca aceștea mulți și nenumărați vei afla, carii multe și nenumărate, în copilărie fiind, bătrînești și de laudă vrédnice au lucrat și fapte au arătat. Iată dară că învățătura cinstită pre dînșii

89v

în chip omenesc |fiind, cu minte îngeriască i-au prefăcut. Împotrivă, copii nepedepsiți, din chip omenesc în minte dobitocească să primenesc.

Însă aceasta foarte să știi, că omul cu mintea și cu învățătura din dobitoace să alége, iară aceasta lipsind, și decît dobitocul mai rău iaste. Cătră aceasta un cuvînt a unui stihotvorț persesc foarte să cuvine, carile dzice: „Omul cu socotiala mai bun iaste decît dobitocul; dobitocul decît dînsul mai bun, dacă nu va grăi drept“¹⁵⁰. La această socotială, vedzi Prorocul ce grăiaște: „Macar de n-ași fi bărbat, avînd duh, decît să grăesc minciuna; adecă mai bine mort, decît viu minciunos a fi“ (*Michea* gl. 2, sh. 11).

STIH

Copilul neînvățat, dobitoc mic crêște,
Iară mare făcîndu-să, bou mare să numéște

Căce pediapsa și învățătura lipsind, nu numai în copilărie, ce așeși și în bătrînețe, tot dobitoc să va numi, și asémenea celor fără socotială să va socoti. Pentru copiii nepedepsiți și neînvățați frumoasă pildă

Căci lipsind învățătura și povățuirea, nu numai în vîrsta copilăriei, ci chiar și la bătrînețe, tot animal se va chema omul și se va asemana cu animalele neraționale. Pentru copiii needucați și nedisciplinați ai un frumos exemplu în copiii aceia care, pentru că și-au bătut joc de prorocul Elizeu, au fost sfîșiați de urși (vezi *IV Imp.* 2, 23). Iar pentru copiii educați, care au drept păzitori pe îngeri, vezi la *Matei* întreg capitolul 18 și mai ales versul 10. |

90^r

Vîrsta a patra

A patra vîrstă, sau rodul de curînd legat al vieții omenеști este tinerețea, care este ca un fruct a cărui calitate ca dulceață sau amăreală nu s-a stabilit încă, de aceea trebuie să fie bine păzit și nevătămat păzită, ca nu cumva să se întîmple să vină gîndacul să-l strice, sau păianjenul să-l învăluie cu pînza, căci cît de puțin l-ar strica, greu va mai ajunge la dulceața și la gustul ce urma să aibă cînd se coace.

Tot așa, tînărul la toate trebuie să ia seama și de toate să se păzească, deoarece are dușmani mai mulți la această vîrstă decît la alta. Mai întîi, pentru că această vîrstă este însăși vîrsta tinereții, care este oarecum rătăcită și neașezată. În al doilea rînd, la această vîrstă sîngele este mai abundent, adică poftele sporesc cu prisosință, fiind mai numeroase și mai puternice decît la celelalte vîrste, de care trebuie să ne păzim foarte mult, cum ne învață Apostolul: „De poftele tinerești fugi, urmează dreptatea, credința, dragostea și pacea” (*II Tim.* 2, 22). Tot așa, Ecleziasul (1, 9) ne învață că în tinerețe trebuie să luăm seama la faptele noastre: „Veselește-te, tinere, în tinerețea ta, și să se simtă bine inima ta în zilele tinereții tale, și umblă neprihănit în căile inimii tale, iar nu după privirea ochilor tăi, dar | să știi că pentru toate acestea te va duce Dumnezeu la judecată”. Iar cum trebuie să se comporte tinerii în viață ne învață Apostolul (vezi [*I*] *Tim.* 2, 6). Și niciodată să nu te bizui pe sfatul tinerilor, căci adu-ți aminte și gîndește în ce stare a ajuns Roboam respingînd povața bătrînilor și urmînd îndemnul tinerilor (citește istoria la *III Imp.* 12).

90^v

ai, că copiii cei ce batgiocuriia pe Ielisei urșii i-au sfărîmat (caută *A 4<-a> Împărăție* gl. 2, sh. 23). Așijderea: „Celor învățați, îngerii strajea lor sint“ (caută *Math.* gl. 18, peste tot și mai vîrtos sh. 10).|

90^r

Vîrsta 4<-a>

A patra vîrstă, sau încă de curînd legată poamă ai vieții omenеști, voiniciia iaste, carea ca cum ari fi o poamă ai căriia încă stihiiile spre dulceață sau spre amărîme nu s-au aședzat, carea foarte păzită și nebetejit păzită a fi să cade, ca nu cumva cărăbușul viind să o încolțască sau paingul cu painjina să o învăluiască, căci în ceva betejindu-să, anevoe în dulciața sau în gustul carele era să fie va vini. Așeadară, voinicul de toate socotit și străjuit a fi să cade, că într-acea vîrstă mai mulți nepriiatini decît într-altă vîrstă are. Întîi, singură vîrsta a tineréțelor, carea oarecum can rătăcită sau încă bine neaședzate iaste. A doa, singele carele într-acea vîrstă mai mult izvoréște, adecă poftele mai mult să adaogă, care pofte mai multe și mai iuți decît a altor vîrste sint; de carile foarte a ne păzi tare Apostolul învață: „De tinereștile pofte fugi și urmadză dreptatea, légea, dragostea și pacea“ (*Cartea 2, Timoth.* gl. 2, sh. 22). Așijderea Ecclisiastul în tineréțe sama faptelor să ne luăm, învață: „Veseléște-te (dzice), tînărule întru tineréțele tale, și în bine să fie inima ta în dzilele tineréțelor tale, și îmblă în căile inimii tale și în privala ochilor tăi, |și să știi că pentru toate acéstea aduce-te-va Domnul la giudecată“ (gl. 1, sh. 9). Iară precum tinerilor a fi și în ce chip a îmbla să cade, învață Apostolul (caută *Timoth.* gl. 2, sh. 6). Și nici odănăoară în sfātuirea tineriască nu te rădzima că Rovoam sfatul bătrînilor lepădînd și a tinerilor alegînd, pomenéște și adu-ți aminte la ce stat au agiuns (cetéște *Istoriia a 3<-a> Împărăție* gl. 12).

90^v

Vîrsta a cincea

A cincea vîrstă sau maturitatea fructului vieții omenеști este bărbăția, care, ca o poamă împlinită și coaptă, rămîne neschimbată un timp anumit, avînd același gust. Așadar, omul ajungînd la vîrsta bărbăției, trebuie să fie întru totul dulce, întreg, matur, ca nu cumva să semene cu unele fructe care pe dinafară le vezi coapte și arătoase, dar mușcîndu-le afli amăreală și gust otrăvitor. Tot așa, vei găsi și alte poame, care după coajă par întregi și neatîNSE arată, dar înăuntru sînt putrede și stricate; adică să nu ți se întîmple, ca ajungînd la vîrsta bărbăției să ai trupul voinic, iar sufletul ticălos, sau trupul frumos și sănătos, iar sufletul urît și bolnav. Mai gîndește-te și la faptul că, de vreme ce la trup ești puternic și tare, voinic și vrednic, cu cît mai mult se cuvine să fii mai puternic, mai tare, mai voinic și mai vrednic la suflet?

91^r

Și să mai știi că atunci cînd ești mai puternic va veni și un dușman mai tare împotriva ta, și că împotriva celui tare și mai mult se întărește dușmanul. În această vîrstă a lumii, care este a Diavolului, te vei împotrivi lui ca un bărbat, și el va fugi de la tine. Aci se potrivește cuvîntul din cartea *II Împ.* 10, 12: „Îmbărbătează-te și fii tare și du războiul Domnului”; tot despre aceasta mărturisește și fericitul Pavel: „Mă lupt nu ca și cînd aș lovi aerul, ci îmi biruiesc trupul și îl supun robiei” (*I Cor.* 9, 26 [—27]). Și, oare, cine este bărbatul desăvîrșit și deplin? Este acela pe care îl laudă David zicînd: „Fericit bărbatul care n-a umblat în sfatul necredincioșilor și în calea păcătoșilor nu a stat și pe scaunul ucigașilor n-a șezut, ci în legea Domnului a fost voia lui, și la legea lui va cugeta ziua și noaptea” (*Ps.* 1, 1).

Despre necazurile care se întîmplă în lume omului ce se găsește la vîrsta acestei vieți

Iată întîmplările care încearcă sau, cum ar spune cineva, încearcă și învață trupul la vîrsta aceasta a vieții omenеști:

A cincea vîrstă, sau coacerea poamii vieții omenesti, bărbăția iaste, carea ca o poamă la vrême agiunsă și coaptă iaste și cîtăva vrême într-acel chip și într-acel gust rămîne. Așeadară, omul la vîrsta bărbăției agiungînd, în toate dulce, întreg, copt a fii să cade, nici să cumva asémenea unor poame, carile pe dinafară arătoasă și chipeșe să arată, iară mușcînd, amărăciune și cumplit gust vei afla¹⁵¹. Așijderea, altele întregi și nebetejite la coaje, iară înlontru cercînd, putredă și putredzită o vei afla. Adecă în vîrsta bărbăției agiungînd, să nu cumva cu trupul bărbat, iară cu sufletul ticălos, sau cu trupul frumos și sănătos iară cu sufletul grozav și bolnav să fii.

91^r Și aceasta socotește, că de vrême ce cu trupul vîrtos, tare, bărbat și vrédnic ești, cu cît mai [mult cu sufletul mai tare, mai vîrtos, mai bărbat și mai vrédnic să fii. Și aceasta să știi, că cînd ești mai tare, atuncea și nepriiatin mai tare îți va vini, și împotriva celui vîrtos dușmanul să învîrtoșadză. În vîrsta dară într-aceasta cu lumea, adecă cu Diavolul, ca un bărbat împotrivă-i stă, și va fugi de la tine, precum povéstea aceasta s-ari potrivi: „Fii bărbat vîrtos și bate războiu, războiul Domnului“ (A 2 <-a> *Împărăție* gl. 10, sh. 12). Cătră aceasta fericitul să mărturiséște Pavel: „Așea dau războiu nu ca cum aș lovi aerul, ce trupul meu curățasc și în slujire îl tocmăsc“ (*Corinth.*, *Cartea 1* gl. 9, sh. 26, 27). Însă cel deplin și desăvîrșit bărbat carile iaste? Acela ce Prorocul îl laudă, dzicînd: „Fericit bărbatul carile nu îmblă în sfatul necuraților, în scaunul ucigașilor n-au ședzut, ce în légea Domnului voia lui și în légea lui să va învăța dzua și noaptea“ (*Psal.* 1, sh. 1).

Pentru lumeștile a omului de pediapsă tîmplări, carile pentru a vieții aceștia vîrste, să tîmplă¹⁵²

Tîmplările dară ale omului vieți vîrste, adecă pedepsitoare și, ca cum s-ari dzice, trupului certătoare și învățătoare, acéstea sint.

În privința acestei încercări să ții seamă că o vedem de multe ori încercîndu-i nu numai pe cei păcătoși, dar chiar și pe cei drepți.

Dar să știi că pe cei drepți îi încearcă pentru a-i face mai drepți, iar pe cei păcătoși ca să-i întoarcă de la nebulie, adică de la păcat. Și aceasta să știi că se întîmplă din marea milă și marea bunătate a lui Dumnezeu față de om, „căci pe cine Dumnezeu îl iubește îl ceartă“, zice Solomon (*Prov.* 3, 12), mai ales că „boala și slăbiciunea sînt musturarea păcatului“, precum mărturisește *Sfînta Scriptură* (*Ex.* 15, 26; *Lv.* 26, 16; *Dt.* 7, 15 și în multe alte locuri). De aceea, cînd ți se întîmplă să te îmbolnăvești și să cazi în slăbiciune, mulțumește-i lui Dumnezeu și socotește că slăbiciunea ți s-a dat ca să-ți vindeci rănilile păcatelor tale. Și vezi *Sfintele Scripturi*, în care vei afla cum și în ce fel au îndurat chinurile dreptii și aleșii lui Dumnezeu, și cum slăveau ei numele lui Dumnezeu mulțumind pentru bolile care îi năpădeau (caută la *Gn.* 49; *Dt.* 31, [6]; *I Împ.* 12 și în multe alte locuri). De asemenea, pentru puterea de a suferi și marea răbdare a sfinților și despre numeroasele strîmtorări și chinuri care veneau asupra lor (vezi și *Gn.* 12, 14—15; *Iov* 1, 20; *Mt.* 5, 39; *Rom.* 5, 3; *I Tim.* 6, 11; *Iac.* 5, 7 și în multe alte părți). Dar mai socotește și aceasta că atunci cînd ești bolnav trupește trebuie să fii cît se poate de sănătos la suflet, căci de vor muri odată și trupul, și sufletul, înseamnă că tot odată vor și pieri, iar după aceea nici viață, nici tămăduire nu mai rămîne. Deci ia aminte totdeauna ca, atunci cînd ești bolnav la trup să fii sănătos la suflet și, murind cu trupul, să fii viu cu sufletul, mai ales că celor vii cu sufletul le este plăcută moartea, căci „cinstită este înaintea Domnului moartea cuvioșilor săi“ (*Ps.* 115, 15), iar Înteleptul zice: „Nădejdea lor este plină de nemurire“ (*Înț. Sol.* 3, 4).

De asemenea, socotește și ia aminte și la exemplul următor: dacă atunci cînd te îmbolnăvești trupește cauți să dobîndești vindecarea bolii tale și sănătatea

Pentru aceasta pediapsă așea să socotești, că nu numai pre cei păcătoși, ce încă și pre cei drepți de multe ori a-i chinui să véde. Însă să știi că pre cei drepți, ca mai drepți să-i facă, iară pre cei păcătoși din nebunie, adecă din păcat, spre căință să-i întoarcă. Aceasta dară din prea bogata dumnădzăiasca cătră om milă și dragoste să o cunoști; că pre cine Dumnădzău iubéște ciartă-1, dzice Înțeleptul (*Pilde* gl. 3, sh. 12). Și mai vîrtos: „Bolnăvirea și boala, munca păcatului iaste“, mărturiséște *Svinta Scriptură* (caută *Ishod* gl. 15, sh. 26; *Levit.* gl. 26, sh. 16; *Deuteronom* gl. 7, sh. 15 și gl. 28, sh. 27; și *Împărăț.* 2<-a> gl. 24, sh. 13 și *Împărăț.* a 4<-a> gl. 5, sh. 27; *Paralipom.*, *Cartea 2*, gl. 12, sh. 18; *Ioan* gl. 5, sh. 14 i proci¹⁵³). Pentru aceasta, războlire și boală tîmplîndu-ți-se, lui Dumnădzău mulțăméște și pentru a păcatelor tale de rană vindecare socotéște și caută în *Svintele Scripturi*, căci svinții a lui Dumnădzău aleși cum și în ce féliu suferiia și cu mulțămită pentru boală ce le viniia, numele lui Dumnădzău slăviia (ciarcă *Nașterea* gl. 49; *Deuteronom* gl. 31; *Împărăț.* 1 gl. 12; *Împărăț.* 3<-a> gl. 2; *Isaia* gl. 38, sh. 1; *Maccav.*, *Cartea 1*, gl. 2, sh. 49 i proci).

Așijderea pentru suferirea și îndelung răbdarea a svinților pentru féliu de féliu de năcazuri | ce le viniia (caută *Nașterea* gl. 12, sh. 14, 15; *Iov.* gl. 1, sh. 20 și gl. 2, sh. 9; *Math.* gl. 5, sh. 39; *Pavel, Romani* gl. 5, sh. 3; *Cor.*, *Cartea 2* gl. 6, sh. 4; *Solon.*, *Cartea 2* gl. 1, sh. 4; *Timoth.*, *pos. 1* gl. 6, sh. 11 și 2-a gl. 2, sh. 1; *Iacov* gl. 5, sh. 7; *Petru pos. 1* gl. 1, sh. 6, gl. 2, sh. 19 i proci). Însă și aceasta socotéște, că cînd cu trupul bolnav vii fi, cu sufletul prea sănătos a fi ți să cade; că de vor amîndoaă deodată muri, amîndoaă deodată vor peri; și de-ciia aflare sau însănătoșeare nu va mai fi; ce aceasta în minte să-ți fie, ca cînd bolnav cu trupul, sănătos cu sufletul să fii, și murind cu trupul, să învii cu sufletul. Și mai vîrtos că celor vii cu sufletul,

trupului tău cu doctori și cu leacuri și te lupți să o afli în toate chipurile, cu atît mai mult cînd te știi cu sufletul în boala păcatului — care e de o mie de ori mai cumplită decît aceea a trupului — și cînd te vezi în culcușul păcatelor, ești dator să te îngrijești și să te ostenești cu doctori duhovnicești și cu leacuri spirituale, pentru sănătatea și tămăduirea lui. Cînd vei muri sufletește vei muri pe vecie și nu mai vezi învie-rea, așa cum mărturisește Prorocul: „Nu vor învia necredincioșii la judecată, nici păcătoșii la sfatul celor drepti“ (Ps. 1, 5), „iar dreptii trăiesc în veci și la cel Preaînalt este partea lor“ (Înț. [Sol.] 5, 16).

A doua întîmplare: [robia]

O a doua întîmplare sau a doua încercare este robia sau închisoarea, care și ea este o mustrare și [un semn al] iubirii lui Dumnezeu, după cum te poți încredința de la poporul israelit, pe care Dumnezeu, iubindu-l, cu atît mai dîs îl încerca. Mai apoi se vede aceasta și din împărăția creștinilor, aceora care mult s-au înălțat și s-au mărit, iar din cauza trufiei lor [Dumnezeu] i-a supus sub jug și i-a împovărat întocmai ca pe boul care trage la plug. Iar aceasta a făcut-o din iubirea ce o are față de neamul creștinilor, căci este învederat că „pe cine iubește Domnul îl ceartă“ și îi dă și îi arată asemenea mijloace pentru iertarea păcatelor sale. Mai ales că i se cuvine creștinului să fie rob, iar nu împărat, pentru ca fiind aci rob, să împărățească în veacul ce va să vie. De aceea, aflîndu-te rob și întemnițat cu trupul, păzește-te ca nu cumva să fii rob și întemnițat și cu sufletul; deoarece trupul, aflîndu-se în robie omenească, poate avea scăpare și iertare, dar sufletul, rămînînd în robia Diavolului, nu are scăpare și nici iertare, mai cu seamă din clipa în care se va despărți de trup.

Aceste robii și închisori lumești îți sînt deci exemple și învățăături despre cele viitoare, iar tu, dacă nu poți îndura încercarea acestei robii și închisori lumești,

Înțeleptul și Lumea, alegorii dintr-o copie manuscrisă a Divanului de la începutul sec. al XIX-lea (Biblioteca Centrală de Stat a R. S. România).

23 24 25 26 27 28
 29 30 31 32 33 34
 35 36 37 38 39 40
 41 42 43 44 45 46
 47 48 49 50 51 52
 53 54 55 56 57 58
 59 60 61 62 63 64
 65 66 67 68 69 70
 71 72 73 74 75 76
 77 78 79 80 81 82
 83 84 85 86 87 88
 89 90 91 92 93 94
 95 96 97 98 99 100
 101 102 103 104 105 106
 107 108 109 110 111 112
 113 114 115 116 117 118
 119 120 121 122 123 124
 125 126 127 128 129 130
 131 132 133 134 135 136
 137 138 139 140 141 142
 143 144 145 146 147 148
 149 150 151 152 153 154
 155 156 157 158 159 160
 161 162 163 164 165 166
 167 168 169 170 171 172
 173 174 175 176 177 178
 179 180 181 182 183 184
 185 186 187 188 189 190
 191 192 193 194 195 196
 197 198 199 200 201 202
 203 204 205 206 207 208
 209 210 211 212 213 214
 215 216 217 218 219 220
 221 222 223 224 225 226
 227 228 229 230 231 232
 233 234 235 236 237 238
 239 240 241 242 243 244
 245 246 247 248 249 250
 251 252 253 254 255 256
 257 258 259 260 261 262
 263 264 265 266 267 268
 269 270 271 272 273 274
 275 276 277 278 279 280
 281 282 283 284 285 286
 287 288 289 290 291 292
 293 294 295 296 297 298
 299 300 301 302 303 304
 305 306 307 308 309 310
 311 312 313 314 315 316
 317 318 319 320 321 322
 323 324 325 326 327 328
 329 330 331 332 333 334
 335 336 337 338 339 340
 341 342 343 344 345 346
 347 348 349 350 351 352
 353 354 355 356 357 358
 359 360 361 362 363 364
 365 366 367 368 369 370
 371 372 373 374 375 376
 377 378 379 380 381 382
 383 384 385 386 387 388
 389 390 391 392 393 394
 395 396 397 398 399 400
 401 402 403 404 405 406
 407 408 409 410 411 412
 413 414 415 416 417 418
 419 420 421 422 423 424
 425 426 427 428 429 430
 431 432 433 434 435 436
 437 438 439 440 441 442
 443 444 445 446 447 448
 449 450 451 452 453 454
 455 456 457 458 459 460
 461 462 463 464 465 466
 467 468 469 470 471 472
 473 474 475 476 477 478
 479 480 481 482 483 484
 485 486 487 488 489 490
 491 492 493 494 495 496
 497 498 499 500 501 502
 503 504 505 506 507 508
 509 510 511 512 513 514
 515 516 517 518 519 520
 521 522 523 524 525 526
 527 528 529 530 531 532
 533 534 535 536 537 538
 539 540 541 542 543 544
 545 546 547 548 549 550
 551 552 553 554 555 556
 557 558 559 560 561 562
 563 564 565 566 567 568
 569 570 571 572 573 574
 575 576 577 578 579 580
 581 582 583 584 585 586
 587 588 589 590 591 592
 593 594 595 596 597 598
 599 600 601 602 603 604
 605 606 607 608 609 610
 611 612 613 614 615 616
 617 618 619 620 621 622
 623 624 625 626 627 628
 629 630 631 632 633 634
 635 636 637 638 639 640
 641 642 643 644 645 646
 647 648 649 650 651 652
 653 654 655 656 657 658
 659 660 661 662 663 664
 665 666 667 668 669 670
 671 672 673 674 675 676
 677 678 679 680 681 682
 683 684 685 686 687 688
 689 690 691 692 693 694
 695 696 697 698 699 700
 701 702 703 704 705 706
 707 708 709 710 711 712
 713 714 715 716 717 718
 719 720 721 722 723 724
 725 726 727 728 729 730
 731 732 733 734 735 736
 737 738 739 740 741 742
 743 744 745 746 747 748
 749 750 751 752 753 754
 755 756 757 758 759 760
 761 762 763 764 765 766
 767 768 769 770 771 772
 773 774 775 776 777 778
 779 780 781 782 783 784
 785 786 787 788 789 790
 791 792 793 794 795 796
 797 798 799 800 801 802
 803 804 805 806 807 808
 809 810 811 812 813 814
 815 816 817 818 819 820
 821 822 823 824 825 826
 827 828 829 830 831 832
 833 834 835 836 837 838
 839 840 841 842 843 844
 845 846 847 848 849 850
 851 852 853 854 855 856
 857 858 859 860 861 862
 863 864 865 866 867 868
 869 870 871 872 873 874
 875 876 877 878 879 880
 881 882 883 884 885 886
 887 888 889 890 891 892
 893 894 895 896 897 898
 899 900 901 902 903 904
 905 906 907 908 909 910
 911 912 913 914 915 916

КАРТА ЛЕСА.

АВРАТА АТАТА, ШН ТОВАТЕ
 ПАВНННАС, ДАКЕ ТОВА
 ТЕ АПРНУЧЕ СТУПАС ЕН,
 АШНН ФЕКЧЕ АШН, АШН АТЖ
 ЧНЗ НАДІ. ДУТЕ АТАТА ПРЧКЕ ТМ-
 КЕТОРА, ШН НІСТЕПЧОВА АТЕ
 АПРНУЧЕ АШ ЧРІСЕ. ПРЧКЕ ІН-
 ГАР КИДТОРН ЕН ДМНА ХС ШН-
 ТЕ. ЧІНАЛ ШН ПЕМЖНТАЛ ІЗВА
 ЧРІСЕ, МА: ГА, Е: С: НІ. ШН
 АТАТА АТАТА СУМНА АВАДЖ.
 ТОВАТЕ АТ АР БУТМА, ШН АВА-
 МНАС ІАА ВО ЧРІСЕ ТОВАТЕ.
 СНАНННТЕ, ГА: ГІ С: А.

88 MA ΛΑΡΕ ΑΙΤΕΣ ΔΙ' ΑΓΓΗΛΕΣ Α-
 ΓΑΤΕ ΦΩΚΕΤΟΡΟΝ ΑΙΤΙ ΦΩΚΕΤΕ
 ΠΡΟΒ' ΤΩ ΔΙΚΑΤ' ΤΟΥ ΜΑΝ' ΕΚΗ
 ΝΙΤΟΡΟΝ ΑΥΤΟΒΟΜΕΙΣΙ ΜΟΥΣΗΝ -
 ΔΗΜΙΤΡΙΟΥ ΦΩΚΕ ΔΑΜΗΝΕΣ ΤΕΡΜΑ
 ΨΗ ΟΥΑΜΑΤΩΣ Ψ ΑΛΑΤΕ, ΠΑΙΡΕΡΑ,
 ΓΑ: Δ Σ: Δ.

X

 ΙΩΑΝΝΟΥ
 ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ
 ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΒΟΕΒΟΔΑ
 ΕΙΣ ΤΟ ΚΕΙΘΡΙΟΝ ΤΟΤΕΚΟΜΟΤ ΜΕ
 ΤΟΝ ΣΟΦΟΡ

Ἡ οὖν ἐν ἀγαθῇ καὶ ψυχῇ μετὰ πα-
 ρακαλῆς καὶ ψυχῇ αὐτῆς ἐν παρρησίᾳ, ἐν
 συνέσει καὶ ἐν ἀντιφρονήσει, ἀπὸ
 συνέσεως ἀπὸ ψαλμῶν συνέσει ἐν
 ᾧ καὶ ἀπὸ παλαιῶν ἀπὸ συνέσεως ἀπὸ
 ἀπὸ παλαιῶν ἀπὸ συνέσεως ἀπὸ
 ἀπὸ παλαιῶν ἀπὸ συνέσεως ἀπὸ

BIBΛION ΔΕΥΤΕΡΟΝ

[illegible]

Α	Α
ΑΥΜΑ ΔΙΥΝ	ὁ πῶς μοις ὁ
ΜΗ ΦΑΝΕΥΕΙ	πῶς μοις ὁ
ΛΟΓΟΝ ΚΑΤΕ-	πῶς μοις ὁ
ΚΑΛΕΙ	πῶς μοις ὁ

[illegible][illegible]

trupasca moarte plăcută le iaste, că: „Cinstită-i moartea preacuvioșilor înaintea fetei Domnului“ (*Psal.* 115, sh. 15). Și: „Nedejdui-să-va dreptul în moartea sa“ (*Înțeleptul* gl. 3, sh. 4).

92^v Așijderea aceasta socotește și aceasta pildă aminte ia: că cînd cu trupul boalești, cum ca cu doftori și cu doftorii liacul boalii și însănătoșerea trupului a afla silești și nevoești, cu cît dară mai vîrtos cu sufletul în boala păcatului — carea cu o mie de părți decît a trupului mai rea și mai cumplită iaste — știindu-te, și în patul greșalelor dzăcînd vădzindu-te, cu sufleteștii doftori | și cu dumnădzăeștile doftorii, spre a lui vindecare și tămăduire nevoiești și ostenințe a pune ți să cade. Că cînd cu sufletul vii muri, în vécii vii muri și înviiare nu-ți va mai fi, adeverește Pro-rocul: „Nu să vor scula necurații la giudeț, nici păcătoșii în sfatul dreptilor“ (*Psal.* 1, sh. 5), iară: „Dreptii în vécii vor trăi și la Dumnădzău iaste partea lor“ (*Înțelep.* gl. 5, sh. 15).

Tîmplarea a 2[-a: robii]

A doa tîmplare sau pediapsă, robii sau închisoarea iaste, carea iarăși a lui Dumnădzău certare sau iubire iaste. Precum a încredința de pe izrailitinescul nărod te vei putea, pre carii Dumnădzău iubindu-i, cu aceasta mai ades îi certa; mai pre urmă, cum a creștinilor împărăție să véde, carii mult să mărisă și sus să înălțasă, pentru a căroră mîndrie suppusu-i-au supt giug, și ca pre boul ce trage în plug i-au îngreuiat, și aceasta pentru a creștinescului nărod dragoste au făcut; că vederat iaste că pre cine iubéște, Dumnădzău îl pedepséște și mijloce ca acéstea pentru a păcatului ertare îi arată. Că mai vîrtos creștinului nu împărat, ce rob a fi să cade, ca aicea rob fiind, în viitorii vécii împărat să fie. Pentru aceasta, rob și închis cu trupul fiind, să nu cumva și cu sufletul închis și robit să fii; că trupul în robii omeniască fiind, ertare și scăpare are, iară sufletul | în diavoliasca robie rămîind, scăpare și ertare n-are (însă după ce de trup să va despărți). Aceastea dară lumești închisori și robii, celor vécinice

93^r

cum vei putea să înduri robia Diavolului și veșnica temniță a iadului? Dacă cele vremelnice sînt grele și nesuferite, cu cît vor fi celelalte mai de nesuferit în ce privește greutatea și gustul? Și, dimpotrivă, cu cît vor fi mai incomparabile binele, slava și împărăția celor drepecți, față de răul, ocara și robia celor păcătoși.

VERSURI OPUSE

Pedepsele-ți vor fi neincetate,
Pentru că-n iad nu va fi libertate;
Dar despre tine ce ai de grăit,
Omule drept? Pururea fericit.

A treia întîmplare: sărăcia

Cea de-a treia întîmplare ce apasă viața este sărăcia, care se află în mijlocul necazurilor înșirate mai sus. Prin ea milostivul Dumnezeu pune la încercare credința și intenția nu numai a păcătoșilor, ci mai ales a cuvioșilor și dreptilor săi. Și poți lua exemplu de la dreptul și neprihănitul Iov, după cum se arată în istoria sa, pe care, dîndu-l Dumnezeu în mîinile dușmanului comun, Diavolul, pentru a-l încerca, de unde

93^v Diavolul socotea| că o să-l vatăme în vreun fel oarecare și că o să-l abată de la credința lui, el (o, de trei ori fericitul!) cu cît i se micșora averea, cu atît îi sporea credința, și pe cît i se împuțina trupul, pe atît i se îmbogățea sufletul; Iov, care, oricîte chinuri a răbdad de la dușmanul comun al neamului omenesc, Diavolul, atît în ce privește avuția, cît și trupul său, toate le-a îndurat cu mulțumire și le-a primit cu smerenie, zicînd: „Gol am ieșit din pîntecele mamei mele, gol mă voi întoarce; Domnul a dat, Domnul a luat, precum a găsit de cuviință Domnul, așa s-a făcut. Fie numele Domnului binecuvîntat!” (Iov. 1, 21).

fiitoare pilde și învățături îi sint, că de vréme ce tu această lumască de robie și de închisoare pediapsă a sufferi nu poți, dară cea diavoliască robie și a iadului închisoare cum vei putea răbda? Și de vréme ce acéstea gréle și nesuferite sint, cu cît mai vîrtos acélea nici cum de suferit, și ale lor greimi nici cum de purtat vor fi! (Împotrivă.) Că pre cît celor drepți mai mult și nesămăluit binele, slava și împărăția, pre atîta celor păcătoși răul, ocară, robia va fi.

STIHURI ÎMPOTRIVĂ

Fi-va munca nencetată,
Căci la iad nu va fi plată¹⁵⁴,
Pentru tine ce vei dzice,
Oame drépte? Tot ferice.

Tîmplarea a 3<-a>, sărăciia

A triia dară a vieții de pediapsă tîmplare, sărăciia iaste, carea mijlocitoare a celor doaă mai sus pomenite pedépse iaste, cu carea Dumnădzău milostivul inimile și credința nu numai a celor păcătoși, ce mai vîrtos a celor șie aleși drepți ispitéște, precum pildă și tipos de la dreptul și credinciosul Iov a lua vii putea, precum la istoriia lui arată. Carile pre mîna nepriiatinului său, Diavolului, spre ispitire Dumnădzău dîndu-l, și Dia-|volul precum a-i strica ceva și din credință a-l mișca se gîndia, numai el — o, de trei ori fericitul! — cu cît îi scădea avuția, pre atîta îi adăogea credința, și pre cît îi sărăciia trupul, pre atîta i să îmbogăția sufletul; carile cîte pedépse și în avuție, și în trup de la nepriiatinul rodului omenesc, Diavolul, au luat, toate cu dragoste li-au suferit și cu omilință li-au priimit și-n toate lui Dumnădzău mulțamiia dzicînd: „Gol am eșit din pîntecele maicii méle, gol mă voiu întoarce acolo. Domnul au dat, Domnul au luat, precum Domnului au plăcut, așa s-au făcut. Fie numele Domnului binecuvîntat!” (Iov gl. 1, sh. 21).

Deci și tu primește și îndură cu bucurie încercările trimise de Dumnezeu, căci Dumnezeu, fierbîndu-ți trupul în cuptorul sărăciei, îți limpezește sufletul și ți-l curăță de necurățiile ce are; pentru că zice Domnul: „Te-am încercat și te-am ales din cuptorul sărăciei“ (Is. 48, 10).

De asemenea, după răbdarea pe care o vei arăta cu mulțumire, fără să rostești cuvînt de blasfemie împotriva lui Dumnezeu, după cum lui Iov toate cele pierdute i le-a dat îndoit, și ție îndoit îți va da.

94^r Dar socotește și aceasta: dacă sărăcia trupului este un lucru atît de urît și de nimic, cu cît mai mizerabilă va fi ticăloșia sufletului? Iar dacă ești sărac cu trupul, se cade să fii bogat cu sufletul, și dacă dorești să fii bogat și avut cu trupul, cu cît mai vîrtos ți se cade să cauți bogăția și avuția sufletului și, găsind-o, s-o păstrezi și să nu o părăsești nicidecum? Mai socotește încă: după cum în lume ți se întîmplă ca din mare bogăție să cazi în sărăcie — și cît te străduiești să nu ți se întîmple aceasta! — tot așa, nici cu sufletul să nu te lași să cazi cu totul din credința ta cea tare. Și dacă te străduiești să-ți îmbogățești trupul, să-l îmbraci cu haine și să-ți sature pîntecele, cu cît mai mult ți se cade să-ți îmbraci sufletul cu haina dreptății și să-l sature cu orice cuvînt al lui Dumnezeu? „Căci sufletul este mai de preț“, zice poetul.*

A șasea vîrstă

A șasea vîrstă, sau cea în care începe să se vestejească fructul vieții omenești, este a cărunteții; atunci, ca și poama care începe să se vestejească și să putrezească și dintr-o parte și dintr-alta, și zi de zi tot spre putrezire merge, tot așa și viața omenească, după ce atinge culmea și treapta cea mai de sus, nu mai poate găsi loc sau cărare ca să tindă și să se abată aiurea, ci tot spre scădere înaintînd, trebuie să se întoarcă în punctul de unde a pornit; adică o dată ce

94^v a ieșit din pămînt, în pămînt trebuie să se și întoarcă,

* Cp. *Nam praetium pars haec corpore majus habet*, A. Wissowatius, *Stimuli virtutum*, 1 (Divanul III, 1).

Așeadară, tu răbdătoriu și suferitoriu dumnădză-
eștilor ispite să fii, căci Dumnădzău în cuptoriul
sărăciei trupul fierbîndu-ți, sufletul îți lămurêște și de
imăciunile carile are îl curățește, că dzice Domnul:
„Răscoptu-ti-am și alesu-ti-am în cuptoriul sărăciei“
(*Isaia* gl. 48, sh. 10).

Așijderea, după cea cu dragoste răbdare și cătră
Dumnădzău negrăind cuvînt de blăstămare, precum
aceluias Iov pierdutele avuții îndoite, așa fie înduple-
cate le va da.

94^r Așijderea aceasta socotêște cît de urît și de sărac
lucru a trupului sărăcie să fie, cu cît | dară mai mult
a sufletului mișelie va fi? Și de vrême ce cu trupul
sărac, cu sufletul bogat să fii ți să cade, și de vrême
ce cu trupul avut și bogat a fi poștești, cu cît mai
vîrtos a sufletului bogăție și avuție a cerca, și aflîndu-o,
a o apuca și nicicum a o mai lăsa ți să cade? Și încă
socotêște că din bogăție mare în lume cum spre sărăcie
a cădea îți vine tîmplare și cum pentru aceasta a nu ți
să tîmpla silești, așeadară, cu sufletul din credință
tare, nicecum ceva a scădea să te lași. Și de vrême ce
trupul a-ți îmbogăți și cu bani și moi haine a-l îmbrăca
și pîntecele totdeauna a-l sătura, cu cît mai vîrtos
sufletul cu haina dreptății a-l îmbrăca și de tot dumnăd-
zăescul cuvînt a-l sătura ți să cuvine? Căci „partea
aceasta mai mare preț are“, dzice stihotvorțul.

Vîrsta a 6<-a>

94^v A șasea vîrstă, sau începerea lîngedzirii poamii a
vieții omenêști cărunțêtea iaste, carea ca o poamă cînd
și de o parte și de altă a să ovili și a putredzi începînd,
din dzi în dzi încă spre mai putregiune merge. Așeadară,
omeniasca viiață dacă în vîrvul și stepăna cea mai sus
agiungînd, într-altă parte loc sau cărare a să abate și
în laturi a să da a afla nu poate; | ce numai spre scădere
purcegînd, la țénchiul de la carile au purces iaste să

și din locul de unde a fost luat, tot acolo să revină. Așadar, prietene, ce socoți și de ce tot alergi întrebînd? Iată, ți s-au arătat vestitorii; iată, ți-au venit soliile! Iată, ți-au răsărit fire albe pe cap și-n barbă! Iată, au început să-ți slăbească genunchii și să se plece spre pămînt! Iată, ți s-au muiat șalele! Iată că în loc de doi ochi îți trebuie acum patru! Iată, puterea organelor tale trupesti te lasă! Iată că cele patru stihii ale tale au început să se confunde adesea între ele și n-ai cum să le împaci și să le liniștești!

De aceea chiar dacă pînă acum nu ți-ai adus aminte de moarte și nu te-ai lăsat de plăcerile trupului și ale lumii, cel puțin acum lasă-te și adu-ți aminte de sfîrșitul tău; căci dacă vîrstele anterioare te îndemnau spre nebuniile lumești, aceasta însă începe să-ți arate smintelile celorlalte vîrste vrednice de ură. Așadar, de vreme ce ai început să scazi în ce privește puterea trupului, începe să crești în ce privește puterea sufletului! De vreme ce ai început să îmbătrînești cu trupul, începe să întinerești cu sufletul! Îți slăbește trupul? Întărească-ți-se sufletul! Căci dacă te înstrăinezi de trup, nu este rușinos să te înstrăinezi și de suflet? Dacă vezi că trupul tău va muri, de ce lași să-ți piară și sufletul? Dacă vezi că vei fi surghiunit din lumea aceasta, de ce să nu dobîndești lumea cealaltă? Din moment ce te vei despărți de moșiile și bogățiile acestea, de ce, avînd să te stabilești în altă parte, nu-ți pregătești casa și comorile? Iată că în scurtă vreme vei cunoaște ceea ce nu ai putut cunoaște și tu n-ai nici un folos; vei pricepe ceea ce n-ai priceput și tu nu cîștigi nimic. Se cuvine deci să cunoști această vîrstă, întocmai ca pe o poamă, adică un măr sau o pară, pe care cînd o vezi că putrezește într-o parte, este limpede că nu după multe zile va putrezi în întregime. Așa încît nu vei mai putea s-o mănînci, ci numai s-o arunci. De aceea, cu cît începi mai mult să îmbătrînești, cu atît mai mult începe și să te îngrijești de sufletul tău și să-l înnoiești prin fapte bune.

să întoarcă, adică | din țarnă eșind, spre țarnă purcede și din locul din carile s-au luat, iarăși acolo iaste să să pue.

Așadară, o, priiatinule, ce gîndești? Și ce, între-bînd, alergi? Iată, înaintea vestitorii ȋ-au venit. Iată, solii ȋ-au sosit! Iată, perii albi în cap și în barbă ȋ-au răzsărit. Iată, genunchile slăbind, spre pămînt a să închina au început. Iată că mijlocul lui spre slăbiciune s-au prefăcut! Iată că din doi ochi, patru îȋi trebuesc. Iată că toate a trupului organe te părăsesc. Iată că céle patru stihii cine de sine în ades să sfădesc! Iată că spre împăcarea și aședzarea lor mijloc și mijlocire nu ȋi s-au dat!

Pentru aceasta dară, de pînă acmu de moarte aminte nu ȋ-ai adus și de a trupului și a lumii poște nu ti-ai părăsit, părăsește-te, și adu-ȋi aminte acmu; căci mai denaintele trecute vîrste de te spre lumeștile nebunii întărta, iară aceasta, a acelorași nebunii, urăciuni înceape a-ȋi arăta. Pentru aceasta dară început-ai cu a trupului putere a scădea. Începe cu a sufletului vîrtute a adaoge. Început-ai cu trupul a îmbătrîni? Începe cu sufletul a întineri. Slăbește-ȋi trupul? Întăriască-ȋi-să sufletul. Și de vrème ce despre partea trupului te înstreinedzi, nu iaste rușine și despre partea sufletului strein a fi? Și vedzi că trupul va să-ȋi moară, | căci și sufletul îȋi lași să piară? Și de vrème ce dintr-această lume te izgonești, căci cea viitoare să nu agonisești? Și dacă de acéstea moșii și avuȋii te părăsești, căci aiurea casă și comoară, ședzînd, nu-ȋi gătești? Iată, și nu mult acéia ce n-ai cunoscut vii cunoaște, și folos n-ai. Și acéia ce n-ai priceput vii pricepe și dobîndă n-ai.

Așadară, vîrsta aceasta a o cunoaște ȋi să cade, ca cum o poamă, adică un măr sau o pară, dacă într-un loc a putredzi o vedzi, precum încă nu multe dzile și de tot putredă și de lepădat, iară nu de mîncat, că o vei vedea știut iaste. Pentru aceasta precum mai vîrtos începi a îmbătrîni, cu atîta mai vîrtos începe sufletul a-ȋi griji și cu bune fapte a-l întineri.

Vîrsta a şaptea

A şaptea vîrstă sau totala putrezire a poamei vieţii omenеşti este adîncă bătrîneţe. Ai ajuns aşadar la adînci bătrîneţe? Ai ajuns la moarte! Şi cu toate că la altă vîrstă, mai tînăra, nu se ştia cînd vine moartea, la vîrsta aceasta ea este mai mult decît ştiută, şi parcă ai vedea-o înaintea ochilor. Şi precum poama, dacă a putrezit în întregime, nu mai este bună decît de aruncat, tot aşa, ajungînd la adîncă bătrîneţe, nu-ţi mai rămîne alt leac decît să mori.

95v Dar să mai ştii că atunci cînd trupul nu mai are vindecare sau leac, sufletul are şi leac, şi vindecare. Cu ce? Părăsind răul şi făcînd binele. Atunci, într-adevăr, îmbătrînind trupul, sufletul întinereşte, aşa că vei putea spune: „Înnoi-se-va ca a vulturului tineretea mea” (Ps. 102, 5).

Acum, deci, ia aminte „că moartea nu întîrzie” (Ecl. 14, 12) şi socoteşte cam cîte ar putea fi zilele vieţii noastre; căci cît de mult ar trăi cineva, tot prea scurtă i se pare viaţa, după cum s-a scris: „Dimineaţa trece ca iarba; dimineaţa va înflori şi va trece, seara va cădea, se va vesteji şi se va usca” (Ps. 89, [5] — 6). Şi cu toate că cei optzeci sau o sută de ani par mulţi în ochii oamenilor, cel ce stăruie în contemplarea lui Dumnezeu ştie că prin faptele lor rele mulţi îşi pierd anii lor. De aci mărturiseşte [*Scriptura*]: „O mie de ani în ochii tăi, Doamne, sînt ca ziua de ieri care a trecut” (Ps. 89, 4).

96r Aşadar de vreme ce ştii că desfătărilor acestei lumi şi plăcerile vremelnice nu au nici un temei şi nici vreo stabilitate sau tărie (iar de nu ştii acestea află-le), lasă-te de ele, fugi şi depărtează-te de ele, precum se zice: „Cine îmi va da aripi ca ale porumbelului, şi voi zbura, şi mă voi odihni?” (Ps. 54, 7); şi fugi în munţi „căci păcătoşii au întins | arcul” (Ps. 10, 2). Fă bine şi amănunţit socoteala tuturor lucrurilor şi a întregii întinderi a lumii. Nu tăgăduiesc, într-adevăr, că după socoteala omenească lumea aceasta pare să fie mare şi întinsă; dar cît de mare este mărirea lumii înaintea ochilor lui Dumnezeu frumos arată

A șaptea vîrstă, sau de tot putregiunea poamii vieții omenеști, bătrînețea iaste. Agiuns-ai dară la bătrînețe? Agiuns-ai la moarte! Și macar că într-alte mai tinere vîrste moartea neștiută, iară în vîrsta într-aceasta prea știută ca denaintea ochilor îți iaste. Și precum poama de tot și peste tot putredzind, de-ciia numai de lepădat iaste, așa vîrsta agiunsă la bătrînețe, de-ciia fără alt liac numai de murit iaste. Și aceasta să știi că cînd liac și tămăduire trupului nu-i, atuncea | vindecare și lecuire sufletului iaste. Cu ce? Cu părăsirea răutăților și cu ferirea bunătăților. Atuncea adevărat trupul îmbătrîcind, sufletul întinerеște, și aceasta a dzice vii putea: „Înnoisă-vor ca a vulturului tinerеțele méle“ (*Psal.* 102, sh. 5). Acmu dară în minte să-ți fie „că moartea nu va zăbăvi“ (*Eclisiias.* gl. 14, sh. 12) și dzilele vieții noastre ce să fie socotеște, că oricarile cît de mult au trăit, aceľuia annii prea puțini i-au părut, precum dzice: „Diminiață ca iarba să triacă; diminiață să înfloriască și să triacă, sara să cadă și să să usuce“ (*Psal.* 89, sh. 6). Și macar că între omenеștii ochi multă vréme și mulți ani 80 sau 100 să văd, însă acéia ce în dumnădzăiasca privală iaste, acéia cunoaște. Că pentru puțini cu réle fapte, mulți pierdzi, mărturisеște: „Că o mie de ani înnaintea ochilor tăi, Doamne, ca dzua de eri ci-au trecut“ (*Psal.* 89, sh. 4).

Pentru aceasta, dară, a lumii aceștia desfătări și curund trecătoare poftiri, de vréme ce precum vreo temelie și în ceva vreo tărie a nu avea cunoști — iară de nu cunoști, așa să cunoști — lasă-le, fugi și de dînsele părăsеște-te, precum dzice: „Cine îmi va da péne ca a porumbului și voi u zbură și voi u odihni“ (*Psal.* 54, sh. 7). Și sai prin munți ca pasirile, „căci păcătoșii întin |seră arcul“ (*Psal.* 10, sh. 1). Bine dară și pre amăruntul a tuturor lucrurilor mărimе și a toată lumea lărgime sama le ia. Adevărat dară că, după omeniasca socotială, oarece mare și lumea aceasta, oarece largă a fi să pare; însă pentru a lumii aceștia în dumnădzăiasca privală cîtințe, frumos arată Av-

Augustin când spune: „Mai mică este întreaga lume în ochii lui Dumnezeu decât un strop de apă față de întreaga mare“. Numai atîta pare, deci, întreaga lume după socoteala Înțeleptului, adică a sufletului, care urmează pe Dumnezeu. De aceea o dată ce sufletul este partea mai mare, socoteala lui se cuvine să se adeverească, și precum socotește el, așa să fie. Și de vreme ce el este veșnic iar trupul vremelnic, sufletul trebuie îngrijit, ferit și îndrumat, trebuie să fie tînăr și să se mențină sănătos. Pentru tihna sufletului ca un rob trebuie deci să se ostenească și să se nevoiască trupul, precum frumos zice poetul: „Ca să fii sănătos cu sufletul, trebuie să rabzi și fierul și focul“*, adică de se va chinui trupul, se va lumina sufletul, de-ți vei osteni trupul, îți vei odihni sufletul, de-ți vei pierde și nimici trupul îți vei afla și-ți vei cîștiga sufletul; cu alte cuvinte, vei lepăda împărăția acestei lumi și vei lua slava cea veșnică. În ce fel? Abătîndu-te | de la rău și făcînd binele. Și cînd anume? Cînd va sălășlui frica de Dumnezeu în inima ta, așa cum e scris: „Frica de Dumnezeu urăște nedreptatea“ (*Prov.* 8,13). Și unde? În lume și în viața aceasta, în această scurtă perioadă de timp. Abătîndu-te deci de la rău, tu urmează curăția, care are mare și multă putere și întotdeauna biruiește, după cum mărturisește Apostolul: „Credința în toate folosește“ (*I Tim.* 4, 8).

S-au terminat vîrstele tale, s-a terminat cu ele și viața ta. După acestea ți-a sosit sorocul, ți-a sunat ceasul; [nu mai poți] umbla deoarece ți s-a scurtat pasul. Așadar, fii gata și nu te mîhni, nici te întrista, pentru că milostivul Dumnezeu face aceasta spre binele și spre folosul tău și vrea să zidească, să întărească și să înnoiască această casă veche, putrezită și risipită a sufletului tău. El îți spune: „Vino, și îți voi da lăcaș, slavă și cinste, pe care în casa ta de mai înainte nici nu le-ai văzut, nici nu le-ai auzit, pe care ți le-am pregătit înainte de a te plăzmuî“.

* Cp. *Ut corpus redimas, ferrum patieris et ignes*, A. Wissowatius, *Stimuli virtutum*, 25 (*Divanul*, III, 25).

gustin: „Mai mică iaste (dzice) toată lumea în privirea lui Dumnădzău, decît picătura înaintea mării“. Așeadară, toată lumea, în a înțeleptului, adecă în a sufletului lui Dumnădzău următoriu socotială iaste! Pentru aceasta, dară, de vrème ce a sufletului cea mai mare parte iaste, a lui socotială trebuie a să adevări, și precum el socotește, așea să fie socotit. Și de vrème ce el iaste cel vécinic, iară trupul cel vremélnic, el trebuie grijit, ferit și socotit. El trebuie tînăr și sănătos a fi păzit. Pentru a lui dară odihnire, trupul ca o slugă a osteni și a să pedepsi să cade, precum stihotvorțul frumos cîntă: „Că să fii sănătos cu sufletul, fier vii răbda și foc“. Adecă trupul vii căzni, sufletul vii netedzi; trupul vii osteni, sufletul vii odihni; trupul vii pierde și-l vii prăpădi, sufletul vii afla și-l vii agonisi, adecă a lumii aceștiia împărăție vii lepăda și în a slavii cei vécinice te vii apuca. Aceasta dară cu ce? Cu părăsirea | de la rău și cu facerea de bine. Aceasta cînd? Cînd frica lui Dumnădzău în inima ta va sălășlui, precum dzice: „Prin frica lui Dumnădzău să abate tot de la rău“ (*Pilde* gl.8, sh. 13). Aceasta unde? În lume, într-aceasta, și în viață, într-aceasta, și în scurta vrème, într-aceasta. Abătîndu-te dară de la rău, curăția urmadză, carea mare și multă putere și biruire poartă, mărturiséște Apostolul: „Curăția spre toate poate“ (*Timoth.*, *Cartea 1* gl. 4, sh. 7).

Sfîrșitu-ț-ai dară vîrstele și, cu dînsele împreună, viața. După acéstea dară vinitu-ț-au vrèmea, sositu-ț-au ceasul și mai mult a păși și s-au scurtat pasul¹⁵⁵; fii gata și nu te mîhni, nici te întrista, căci aceasta Dumnădzău milostivul spre binele și spre folosul tău o face și casa sufletului acea învechită, putredzită și răzsipită, a o zidi, a o întări și a o înnoi va. Și aceasta dzice: „Vino, și eu selașuri, slavă, cinste îți voi da, carea în casa ta cea mai denainte nici ai vădzut, nici ai audzit, carile pe tine pînă a nu te plăzmuî ție și li-am gătit“. Așeadară, tu, o, putredule trup, carile ca o putredă poamă ești (pînă nu va putredzi dară poama și nu-i va în pămînt cădea sămînța, au putea-va răzsări alta și din putredă. întriagă să să facă? Și de-a doa

Așadar, tu, o, trupule putred, care ești ca o poamnă putredă [spune dacă] pînă nu va putrezi poama și nu-i va cădea sămînța în pămînt, ar putea oare să răsară alta, și din putredă să se facă iarăși întreagă și să se înnoiască a doua oară? Nu, ci trebuie să fie sădită din nou ca să răsară apoi alta și, odrăsbind multe ramuri, să crească. Tot așa este deci nevoie ca fiecare trup să moară și să putrezească, pentru ca să se poată scula și să învieze la a doua venire cea cu slavă și putere a domnului nostru Isus Hristos.

Atuncea se vor deschide cărțile vieții, se vor pune scaunele, se vor așeza divanele judecății; atuncea se va înfățișa și se va da la iveală tot trupul (acolo nu se află loc ca să se ascundă sau să se acopere careva). Atunci dreptul și veșnicul împărat al neamurilor va judeca neamurile de la începutul veacului, și pe fiecare îl va răsplăti după faptele sale.

Pentru învierea morților, adică prefacerea în slavă pe care urmează să o capete trupul, mărturisesc *Sfințele Scripturi* (vezi *IV Ez.* 2, 16; *Iov.* 14, 13 și 19, 26; *Is.* 26, 19; *Iez.* 37, 1 și 9; vezi și *Noul Testament* la *Mt.* 22, 23 și 31; *Lc.* 20, 35; *Io.* 5, 21 și 28; *Fa.* 24, 15; *I Cor.* 15; *Col.* 3, 4; *Apoc.* 20, [12]. Iar pentru dreapta și nepărtinitoarea judecată pe care urmează să o facă Domnul nostru Isus Hristos la sfîrșitul veacului, vezi în *Vechiul Testament*: *I Imp.* 2, 10; *Ps.* 95, 23; *Is.* 2, 10 și 19 și cap. 13, 4 și 6; *Ier.* 30, 13;

Dan. 7, 9; iar în *Noul Testament* citește: *Mt.* 12, 36 și 13, 41 și 49; *Mc.* 13, 26 și 27; *Lc.* 17, 24 și 30; *Rom.* 2, 5 și 16; *Evr.* 9, 27; *II Pt.* 3, 10; *Apoc.* 1, 7.

Pînă aici am arătat de ajuns relele și nestatorniciile lumii și lucrurilor sale dintru început, precum și mincinoasele ei stări și prefaceri. De asemenea, am înfățișat cuvintele spuse mai înainte și arătate lumii de către Întept ca fiind adevărate mărturii, fără greșală și demne de crezare, prin martori credincioși, în care nu există minciună, pentru că ei n-au grăit de la ei, ci au învățat cele cu care i-a luminat Sfîntul Duh și au rostit cele în care Sfîntul Duh i-a întărit

oară de iznoavă să să prefacă? Ba. | Ce aceasta trebuie să să răzsădiască, ca pre urmă alta să răzsae și să odrăslind criască). Așeadară, a tot trupul a muri, a putredzi trebuie, ca iarăși la a doa a Domnului Hristos în slavă și în putere vinire a învia și a să scula să poată. Atuncea dară cărțile vieții să vor deschide, scaunile să vor pune, divanul să va întinde; atuncea tot trupul în ivală și toată carnea în privală va vini; acolo loc de ascuns sau ceva undeva de suppus¹⁵⁶ nu iaste. Atuncea dreptul, vécinicul și al niamurilor împărat, niamurile, vécii în dreptate va giudeca, carile fietecui după ale sale va răsplăti fapte. Pentru a morților înviaire și pentru a cărnii, adecă a trupului, spre slavă mutare¹⁵⁷, *Svintele mărturisesc Scripturi* (caută *Cartea 4<-a>*, *Ezdra* gl. 2, sh. 16; *Iov* gl. 14, sh. 13; gl. 19, sh. 26; *Isaiia* gl. 26, sh. 19; *Iezec.* gl. 37, sh. 1,9; și din svîntul *Nou Testament*, ciarcă: *Math.* gl. 22, sh. 23, 31; *Luc.* gl. 20, sh. 35; *Ioan* gl. 5, sh. 21,28; *Fapte* gl. 24, sh. 15; *Corint.*, *Cartea 1* gl. 15; *Colasan.* gl. 3, sh. 4; *Apocal.* gl. 20). Iară pentru a Domnului nostru Isus Hristos driaptă și nefățarnică carea în dzilele de apoi va să fie giudecată, caută din *Vechiul Testament*: 1-a *Împărăție* gl. 2, sh. 10; *Psal.* 95, sh. 13; *Isaiia* gl. 2, sh. 10, 19 și gl. 13, sh. 4, 6; *Ierem* gl. 30, sh. 23; *Daniil* gl. 7, sh. 9; iară din *Noul Testament* citește: |

Math. gl. 12, sh. 36; gl. 13, sh. 41, 49; *Mar.* gl. 13, sh. 26, 27; *Luca* gl. 17, sh. 24, 30; *Romani* gl. 2, sh. 5, 16; *Evrei* gl. 9, sh. 28; *Petru*, *Cartea 2<-a>* gl. 3, sh. 10; *Apocal.* gl. 1, sh. 7 i proci¹⁵⁸.

Pîn-aicea di-nceput ale lumii și a lucrurilor ei răutăți neaședzări și mincinoase nestări și mutări arătau. Așijderea a înțeleptului mainte grăite și a lumii arătate cuvinte, precum adevărate și negreșite a fi mărturii și de credință și preacredincioase mărturii aduși; la carii minciună nu să află și de la sine grăire nu să găsește, ce acéia ce Svîntul Duh au aflat, acéia au răssuflat și cu ce dumnădzăescul Duh i-au întărit, acéia au grăit, și spre ce li-au poruncit, acéia au slujit;

și au slujit precum le-a poruncit, nimic altceva de prisos sau exagerat negrăind sau făcînd de la ei.

Iar motivul pentru care am adus aceste mărturii a fost acel cuvînt al Lumii, adresat Înteptului în *Cartea I*, 68, că nu doi, ci măcar un martor îi cere, lăudîndu-se că spusele și afirmațiile ei sînt adevărate, iar cele ale Înteptului basme. Iată dar că Înteptul, răscolind adîncurile și comorile nenumărate ale *Sfințelor Scripturi* și aflînd niște martori și mărturii ca acestea, le-a înfățișat drept dovadă că lumea a grăit mincinos, și într-adevăr a biruit-o cu osteneala sa. |

98^r

Însă oricîte dispute și certuri au avut Lumea și Înteptul, adică Trupul cu Sufletul, și oricîte chinuri și supărări a îndurat Înteptul de pe urma deșartelor lătrături ale lumii, el, ca un desăvîrșit întept și pe deplin cunoscător, și-a adus aminte de cuvîntul fericitului Pavel, vasul binecuvîntării, pe care l-a lăsat scris în *Epistola I-a către corinteni* 14, 33, „că Dumnezeu nu este al neorînduiei, ci al păcii”; și iarăși [și-a adus aminte] că Lumea [adică Sufletul] duce Trupul spre pace și împăcare, pentru ca, împăcîndu-se între ei, amîndoi să urmeze poruncile lui Dumnezeu și astfel întru toate să aibă laolaltă pace și iarăși pace.

Ce vei zice dar despre tine, o, pace? Că ești fericită! Ce veți zice voi, o făcătorilor de pace? Că vă alegeți partea bună și vă îmbrăcați cu un titlu minunat, căci sînteți numiți fii ai lui Dumnezeu, după cum însuși Domnul mărturisește: „Feriți făcătorii de pace, căci aceștia fiii lui Dumnezeu se vor chema” (*Mt.* 5, 10).

Pacea, dar, se face în trei chipuri și în trei faze.

Întîiul chip (și fază) este ca să se împace omul cu sine însuși, adică trupul cu sufletul.

98^v

Al doilea chip este să fie pace între frați și între cei de aproape | și să trăiască în armonie, care pace se cheamă vremelnică, adică pacea acestei lumi, și despre care propovăduiește Apostolul: „Să fim în pace cu toți oamenii” (*Rom.* 12, 48).

Al treilea chip și fază a păcii este ca omul să aibă pace și armonie cu Dumnezeu, care pace se cheamă veșnică, adică cerească, și se încheie prin legămîntul

nici de la sine altăceva mai mult sau mai deasupra au grăit sau au făcut.

Acestora dară mărturii aducere pricină au fost acel al Lumii cuvînt, carile în *Cartea I*, gl. 68, cătră Înțeleptul au dzis: că nu 2, ce un martur îi cêre, arătîndu-să precum graiurile și dzisele ei să fie adevărate, iară a Înțeleptului să fie basne. Iată dară că Înțeleptul, adîncele și nenumăratele ale *Svintelor Scripturi* visteare cercînd și marturi și mărturii ca acêstea aflînd, spre a ei de minciuni grăiri dovadă i-au adus și adevărat dară că după a sa nevoieșă o au suppus. |

98^r

Însă cîtă pîră și gîlceavă Lumea cu Înțeleptul, adecă Trupul cu Sufletul au făcut! Și cîte năcazuri și dodeiale despre minciunoasele ale lumii blojirituri au tras! Iarăși Înțeleptul, ca un întreg înțelept și deplin cunoscătoriu acela al svintului și fericitului și Domnului alesului vas, a lui Pavel cuvînt, carile *Cătră Corin.*, *Cartea 1* (gl. 14, sh. 33) au pomenit și aminte i-au vinit unde dzice: „Nu iaste al vrăjbii Dumnădzău, ce al păcii“. Și iarăși pre Lume, adecă Sufletul pe Trup, spre pace și spre învoire îl trage, ca între dînșii pace fiind, amîndoi dumnădzăeștile porunci să urmează. Și cu aceasta în toate, tuturor pace și iarăși dzic pace să fie.

Ce vii dzice de tine dară, o, pace? Că fericită ești? Ce veți dzice de voi, o, împăcătorilor? Că bună parte luați și minunat titlul asupră îmbrăcați, căci fiii lui Dumnădzău vă chemați? Singur Domnul mărturiseste: „Feriți de pace făcătorii, căci aceia fiii lui Dumnădzău să vor chema!“ (*Math.* gl. 5, sh. 10).

Pacea dară în trei chipuri și în trei locuri să face.

Chipul întîi și locul întîi iaste: singur omul în sine, trupul cu sufletul singur cu sine a-și împăca.

98^v

Chipul al doilea iaste: între frați și între vecini cu | pace și cu învoire a petrece. Aceasta dară pace vremennică, adecă a lumii aceștia să cheamă, pentru care Apostolul învață: „Ca cu toți oamenii pace să avem“ (*Romani* gl. 12, sh. 40).

Chipul al treilea și locul al treilea al păcii iaste: ca omul cu Dumnădzău pace și învoireșă să aibă,

credinței și al botezului dintre Dumnezeu și om. Aceasta se cuvine s-o cauți mult și, găsiind-o, s-o păzești, ca nu cumva să se întâmple ca stricînd noi iubirea cu Dumnezeu, să ne stricăm pe noi înșine. Căci greu lucru este să se certe sluga cu stăpînul, deoarece se spune că „este drept a se supune omul lui Dumnezeu, și să nu se gîndească a i se împotrivi vreodată ziditorului său” (*II Mac.* 9, 12). Și dacă este de lăudat și de fericit pacea între frați, între prieteni, între creștini sau între necredincioși, cu cît mai fericită va fi pacea dintre Dumnezeu și neamul omenesc. De vreme ce pacea cu Dumnezeu este mai de preț și mai folositoare decît aceea cu oamenii, pacea cu oamenii fiind vremelnică, folosește pentru cele vremelnice, iar pacea lui Dumnezeu fiind veșnică, folosește pentru cele veșnice. Pentru că nu ca lumea, ci ca un Dumnezeu ne dă pacea, precum el însuși mărturisește: „Pace las vouă, pacea mea dau vouă; nu precum lumea dă, eu dau vouă” (*Io.* 14, 27). Aceasta dar este dumnezeiasca pace pe care a cunoscut-o mai înainte Isaia (9, 7): „Mare este stăpînirea lui, iar pacea sa nu are hotar”. Așadar, în pacea aceea nu va fi stricăciune, turburare sau alt semn de dezordine, nici nu se va ivi alt învrăjbitor, precum zice Prorocul: „Nu va ridica neam asupra neamului sabia și nici nu vor mai învăța să se războiască” (*Is.* 2, 4); și cum mărturisește Ioan: Și va șterge Dumnezeu toată lacrima din ochii lor, și nu va mai fi moarte, nici plîngere, nici vaiet, nici durere nu va mai fi” (*Apoc.* 21, 4).

Această pace a dăruit-o Dumnezeu și părintele celor credincioși, trimițînd pe unul născut fiul său pentru mîntuirea neamului omenesc. Pe acest unul născut, fiu al lui Dumnezeu din preacurata Fecioara Maria și din Duhul Sfînt, văzîndu-l îngerii că se naște, cîntau împreună cu păstorii: „Slavă întru cei de sus lui Dumnezeu și pe pămînt pace, întru oameni bună învoire” (*Lc.* 2, 14). |

carea pace vécinică adevă și ceriască să chiamă, carea cu a credinții și cu al botezului testament între om și între Dumnădzău să liagă¹⁵⁹; carea foarte de cercat și, aflîndu-o, de păzit iaste, ca nu cumva cu Dumnădzău pacea stricînd, noaă să ne stricăm. Că robul cu împăratul a să învrăjbi anevoe iaste, căci drept iaste (dzice): „Suppus a fi lui Dumnădzău, și cel muritoriu nu împotriva a fi lui Dumnădzău a să socoti“ (*Antiohos nobilis*¹⁶⁰, caută *Maccavei*, *Cartea 1* gl. 9, sh. 12). Și de vrème ce între frați, între priiatini, între creștini, macar și între păgîni pacea lăudată și fericită iaste, cu cît dară între Dumnădzău și între rodul omenesc pacea mai fericită va fi? Că cu multul decît a oamenilor mai cinstită și mai folositoare iaste. A oamenilor dară pacea vreménnică fiind, vreménnicilor folosește, iară a lui Dumnădzău, vécinică fiind,

99r în céle | vécinice folosește. Căci el nu ca lumea, ce ca un Dumnădzău ne dă noaă pace, precum singur mărturisește: „Pace las voaă, pacea mea dau voaă; nice precum lumea dă voaă, eu dau voaă“ (*Ioan* gl. 14, sh. 27). Această dară pacea cea dumnădzăiască iaste, carea Isaiia mai denainte au cunoscut: „Înmulți-să-va împărăția lui și păcii lui nu va fi sfîrșit“ (gl. 9, sh. 7). Într-acéia pace dară, stricăciune, răsccoală sau alt sămn de neaședzare nu va fi, nici alt învrăjbitoriu să va ivi, precum dzice prorocul: „Nu va rădica niam asupra niamului sabie, nice să va face de-ciia războiu“ (*Isaiia* gl. 2, sh. 4). Și Ioan mărturisește: „Și va șterge Dumnădzău toată lacrima de la ochiul lor și de-ciia moarte nu va fi, nici plîngere, nici vaet, nici durere va fi de-ciia“ (*Apocal.* gl. 21, sh. 4).

Această pace, Dumnădzău părintele, prin trimisul spre a norodului omenesc mîntuire, unul născutul său fiu, credzitorilor lui au dat. Pre acesta unul născut al părintelui, din preacurata fecioară Mariia și din Duhul Svînt, îngerii născîndu-să vădzîndu-l, cu păstorii împreună cînta: „Slavă celui dintru nalturi, Dumnădzău și pre pămînt pace, întru oameni bună voe“ (*Luca* gl. 2, sh. 14). |

Cheltuind puținel timp pentru aceste trei chipuri și locuri ale legăturii păcii, repet iarăși, puținel timp, sîrguiește-te să le citești și să le verifici în cele ce urmează, adică în cartea a treia, care, privitor la părțile mai sus însemnate, cuprinde cele 77 capitole [ale lui Andrei Wissowatius]. Este lucru știut și vădit că acestea îți pot fi de mare folos atît sufletește, cît și trupește, în viața aceasta, ca și în cea viitoare. Deci sîrguiește-te să nu te oprești la jumătatea căii, ci aleargă fără de piedică, pentru ca să ajungi la capătul drumului.

SFÎRȘITUL CĂRȚII A DOUA

Pentru acestor în trei féliuri și în trei locuri de pace legătură chipuri puțințelușe în ostenință zăbavă făcînd, puțințeluș, iarăși dzic, înainte a ceti și a ispiti sirguiăște. Adecă în Cartea a triia, carea pentru acéste mai sus pomenite părți, șaptezeci și șapte de ponturi cuprinde, din carile multe și trupului și sufletului, în lume, într-aceasta, și în cea fiitoare, precum a-ți folosi cunoscut și priceput iaste; nici în giurățata alergării, ce acel desăvîrșit al curgerii țénchiu neoprit alergînd, a agiunge siléște.

CONETUL CĂRȚII A DOA

DESPRE PREAFERICITA PACE
DINTRE LUME ȘI ÎNȚELEPT, SAU DINTRE TRUP
ȘI SUFLET, ȘI DESPRE ÎNCHEIEREA* ȘI STATOR-
NICIREA PĂCII CELEI TEMPORALE ȘI CELEI
VEȘNICE DINTRE ELE. DE ASEMENEA, DESPRE
BUNA OCÎRMUIRE A LUMII PREZENTE ȘI A CELEI
VIITOARE.

C A R T E A A T R E I A

(în 77 capitole)**

De vreme ce omul este născut în lumea aceasta și
viețuiește laolaltă cu cele temporale, vitejia și vred-
nicia lui este ca în anomaliile și neorînduielile acestui
veac să se afle în pace cu cele pămîntești, ca și cu cele
cerești, cu cele spirituale, ca și cu cele corporale, cu
oamenii, ca și cu Dumnezeu, și să afle repaus în liniștea
limanului sufletului său. Și pentru că Diavolul, duș-
manul neamului omenesc, obișnuiește să aducă și să
pună în mișcare neconținut conflictele, dușmăniile și
certurile, mai ales între suflet și trup, pentru biruirea
acestui cumplit vrăjmaș și potolirea grabnică a luptelor
și a vrăjmășiei și pentru buna împăcare și înțelegere
a celor temporale cu cele veșnice, prin capitolele mai
sus menționate vei reuși să dobîndești o cale bună și
să te conduci frumos [în viață].

* συμφωνία.

** ἄρθρα = „articole“.

PENTRU A PREAFERICITII ÎNTRE LUME
 ȘI ÎNTRE ÎNȚELEPT, SAU ÎNTRE TRUP ȘI
 ÎNTRE SUFLET PĂCI ȘI PENTRU VREMÊN-
 NICA ȘI VÊCINICA PACE LEGĂMÎNT ȘI
 AȘEDZARE. AȘIJDEREA PENTRU A TRE-
 CĂTOARII ȘI FIITOARII LUMI BUNA
 CHIVERNISALĂ

C A R T E A A T R I I A

(Ponturi 77)

De vréme ce în lume, într-aceasta, omul născîndu-să
 și trecătoarelor acestora obștindu-să iaste, aceasta iaste
 vitejiia, aceasta iaste vredniciia, ca prin amestecă-
 turile și neaședzările vremii aceștiia cum între lumești,
 așea între cerești, cum între suflet, așea între trup,
 cum între oameni, așea între Dumnădzău împăcat
 și în liniștea sufletescului liman aciuat să fie; și de
 vréme ce nepriiatenul omenescului niam, Diiavolul,
 mai vîrtos între trup și între suflet gîlciavă, neprietenire
 și neînvoire a fi pururea a îndemna și a învita obiciuit
 iaste, spre a cestuia vrăjmaș nepriiatin biruire și a
 tuturor gîlcévilor și nepăciuirilor grabnică stîmpărare,
 și precum a vreménnicilor, așea a vécinicilor bună |
 alcătuire și aședzare, cu acéste înaintea înșămnate
 ponturi bine a-ți agonisi și frumos a te chivernisi
 vii putea¹⁶¹.

Oricine este om cu adevărat, adică oricine este vrednic să se spună despre el că se conduce cu mintea întreagă*, este ușor să cunoască și să mărturisească cum că omul dorește și caută [să parcurgă] bine, fericit și tihnit perioada vieții și să evite și să urască ce este rău și urât. Căci pentru a trăi cineva fericit nu trebuie să trăiască rău și necugetat, ci bine și cu cinste. Și chiar cei mai mulți [dintre oameni] care nu sînt încă obișnuiți, adică deprinși cu încercarea — și nu numai ei, ci oricine li se aseamănă — va voi și va dori să se lepede și să se scuture de obiceiurile rele și de păcate și să dobîndească și să se îmbrace cu virtuțile. Pentru aceasta trebuie să știe mai întîi cauzele care îl împing și îl îmbărbătează pe om către virtuți și care îl împiedică și îl înfrînează de la răutate. De asemenea, trebuie să cunoască mijloacele și procedeele care îl ajută în această luptă bună pentru a putea urma acțiunea lor desăvîrșită.

101^r

În acest scop, și eu, gîndindu-mă încă mai demult la niște astfel de lucruri, le-am cules din diferite locuri [citate potrivite], unul cîte unul; iar acum, ajungînd la vîrsta în care mă aflu, cugetînd din nou la aceleași lucruri, am vrut să le însemn și în scris. Cum că ele sînt folositoare este vădit, dar eu m-am gîndit și la cele viitoare, căci ele au putere să dea învățătură sufletului, să-l întărească și să-l îndrume spre cultivarea celor drepte și cinstite, care pot face din munți șesuri și din văi cîmpii, și să calce în picioare chiar și săbiile cele ascuțite. Iar dintre aceste [lucruri] voi însemna în scris măcar cîteva, dacă nu pe toate, pentru că și acelea pot în diferite chipuri să zdruncine și să pună în mișcare pe feluriți oameni.

Lipsa de învățătură și ignoranța lucrurilor ușor de cunoscut, sau lipsa de minte și de socoteală a oamenilor sînt cauzele multor rele, de pildă, a părăsirii virtuții și a dobîndirii răutății sau păcatului. Se cuvine deci

* με σωστὰ μυαλά = „cu creierii întregi“.

Ca bine, fericéște și cu odihnă al vieții cust precum să fie omului de poftit și de cercat, iară cel rău și blăstămat precum să fie de scărăndivît și de lepădat, fietecine carile adevărat om iaste, adecă carile cu întriagă minte că să slujéște iaste vrédnic a să chema, prelesne-i iaste a cunoaște și a mărturisi. Că nu rău și fără socotială, ce bine și cinsteș iaste de viețuit, ca fericit să viețuiască. Și mai mulți, carii nu de tot sint domoliți, adecă deprinși cu ispitirea, ce nu numai aceia, ce fietecine (cîți cătră aceasta de-a-tocma sint) ¹⁶² năravurile réle și păcatele a le dezbrăca și a le scutura, iară bunătățile a le agonisi și a le îmbrăca ari vrea și ari pofti. Cătră aceasta dară, întîi îndemnătoarele și împingătoarele pricini trebue a ști, carile precum cătră bunătăți îl îndiamnă și îl înviteadză, iară de la răutăți îl opresc și îl înfrîniadză. Și încă mijlocele și tocmélele a cunoaște i să cade, carile spre a cęstii buni nevoință

101^r agiutînd, ca și spre a |lor deplin facere a urma să poată. Cu acel săvîrșit dară și eu încă de demult unele ca acéstea gîndisem, și de prin multe locuri cîte una, cîte una culesésem. Acmu întru aceasta ce mă aflu vîrstă¹⁶³, iarăși acélea gîndind, cu slove a însămna vruiiu. Că precum folositoare să fie cunoscut iaste încă și pentru céle fiitoare, am pus socotială, căce aceastea pre suflet a-l înformui, a-l întări, a-l povățui și la céle drépte și cinsteșe a urma, munții, șesuri și hîrtopile, cîmpuri îi face și ascuțite simceale a-i suppone pot, dintru carile macar de nu și toate, ce iarăși macar unele că și acélea în multe féliuri pre cei din multe féliuri a-i clăti și a-i urni pot.

Neștiința și necunoștința a lucrurilor carile prelesne sint a să cunoaște, sau nesămăluirea și oamenilor negîndirea a multe răutăți pricină iaste (adecă) în părăsirile bunătăților și în agonisirea răutăților sau a păcatelor. Cade-să dară înainte vreo știință a purcéde,

să se înceapă cu o învățătură oarecare, după care să nu lipsească nici conștiința cea bună.

101^v Așadar, ignoranța le este proprie aceloră căroră li se pare că știu mai mult decît trebuie și se laudă că cunosc și înțeleg nenumărate lucruri. În realitate și după cum se întîmplă, cei mai mulți nu se cunosc nici pe ei înșiși, nu cunosc nici lumea, | nici cele din lume, nici pe Dumnezeu, nici voia lui, nici virtutea, nici răutatea, nici scopul și rezultatul acestora, nici chiar propria lor fericire. De aceea ar fi mult mai potrivit să strige cineva: „O, minte oarbă a oamenilor! Vai ție, săraca și lipsita de lumină!”*

Și pentru că vorbesc despre oameni, nu mă uit nici pe mine, pentru că știu că și eu sînt unul dintre cei mulți. Ci, după cum a spus cineva: „Mă sîrguiesc și întreb ce e cuviincios și adevărat, și tot în aceasta stăruiesc”**. Deci în felul acesta doresc să-i fac și pe ceilalți apropiați mie.

DESPRE ÎNCHEIEREA PĂCII

CAPITOLUL I

1. *Cunoaște-te pe tine însuși*

Pentru dobîndirea virtuților este necesară mai întîi înțelepciunea, adică acea aplecare a minții către lucrurile ce trebuie cunoscute după adevăr și drept judecate, care sînt deci vrednice de luat în seamă. Iar pentru că omul nu are nici un alt vecin mai bun și mai apropiat de el decît pe sine însuși, se cuvine ca mai întîi să se cunoască pe sine, precum spunea cîndva unul dintre cei șapte înțelepți ai Greciei, Tales din Milet: „Cunoaște-te pe tine însuși”***. Pentru că după cum celor ce știu orice lucru le pare ușor de îndeplinit, tot așa, celor ignoranți li se pare greu de îndeplinit. „Aceasta este și cauza neorînduirii și | ignoranței

102^r

* Lucretii, *De rerum natura*, II, 14.

** Horatii, *Epist.* I, 1, 11.

*** Diog. Laert. I, 40.

ca de-ciia a ascunsului inimii știință să nu lipsască. Neștiința dară mai vîrtos încă să află în ceia carii multe a ști și a multe lucruri cunoscători și pricepători a fi li să pare; și mai mulți (căci adevărat și precum
 101^v să cade) n-au cunoscut nice singuri pre sine, | nice lumea, nice célea ce sint în lume, nici pre Dumnădzău, nici voia lui, nice bunătatea și răutatea, nici a cestora sfîrșitul, nici eșitul, nici pre a lor acea hirișe fericire. Pentru aceasta mai vîrtos de strigat iaste: „O, oarbele a oamenilor minți, o, săracele de lumină!” De vrème dară ce pentru oameni dzic, nici eu pre mine mă feresc¹⁶⁴, căci și eu unul din cei mulți precum să fiu cunosc; ce precum au dzis oarecine: „Ce-i adevărat și să cade nevoesc și întreb și tot într-aceasta sint”. Așeadară, și pre alalți de aproape ai miei, într-acesta chip a-i face vrére-ași.

PENTRU LEGĂTURA PĂCII

PONTUL I

1. *Cunoaște-te pre tine*

Întîiași dată dară, la cuprinderea bunătăților trebue înțelepciune, adecă avérea minții, pentru lucrurile carile sint adevărat de cunoscut și drept a să giudeca, adecă sama a li să lua sint vrédnice. Și dintîi, căci omul șie mare vecin și de aproape își iaste¹⁶⁵, singur pre sine a să cunoaște i să cade. Precum odănaoară unul din cei șapte ai grecilor înțelepți dzicea, Thalís filosoful: „Cunoaște-te pre tine”¹⁶⁶. Căce fietece, celor cunoscători cu fapta, lesne să véde. Însă adevărat, așijderea, celor necunoscători, cu nevoie iaste. „Aceasta dară a fără-isprăvii și a nesocotinții |
 102^r lor pricină iaste”, precum au scris Lactanțius (cartea 1, gl. 1)¹⁶⁷. Cătră aceasta dară omul pre sine cunoscîndu-să, cunoștința nu numai a celui pre dinafară om, carea iaste a trupului, ce și a celui pre dinlontru om, carea iaste a sufletului, și célea ce stăruesc spre a

lor", după cum a scris Lactanțiu (I, 1)*. De aceea omul să se cunoască pe sine nu numai cu știința omului exterior, adică a trupului, ci și a omului interior, adică a sufletului, ca și a celor cuprinse în suflet, „aceasta fiind o parte mai prețioasă decât trupul”**. Iată dar că este necesar să cunoaștem „ce sîntem și pentru ce fel de viață am fost născuți, ce rang ne-a fost dat, ce ne-a poruncit Dumnezeu să fim și de ce parte am fost rînduiți în cele omenesci. Despre care, află”***.

102 Omul trebuie să cugete și să gîndească atît la demnitatea, cît și la lipsa de demnitate [a firii] sale; mă refer la acea demnitate, de pildă, prin care întrece toate celelalte [ființe] de pe pămînt; în primul rînd pentru că are spirit rațional, adică minte, pentru a cunoaște cele adevărate și a alege cele bune, în chip desăvîrșit liber — un lucru dumnezeiesc și ceresc — pentru ca să se servească de aceste calități și însușiri ale lui la practicarea virtuții, iar nu a răutății, și pentru ca să nu le corupă și să nu le pîngărească prin josnicia lipsei lui de demnitate; ci totdeauna să făptuiască lucruri vrednice de partea cea dumnezeiască din el, ca nu cumva, om fiind, să ducă o viață animalică. Pentru aceea îi și asemuiesc *Sfintele Scripturi* pe oamenii care nu trăiesc potrivit ordinii umane cu cîinii, porcii, lupii și cu alte animale necurate. Și ar trebui să ne fie rușine ca, oameni fiind, să fim asemenea animalelor, ca să nu ni se spună și nouă: „Oare nu vă cunoașteți pe voi înșivă?” (*II Cor.* 13, 5).

Pe de altă parte, omul trebuie să cugete la puținătatea și la nevrednicia sa [adică la faptul] că e mare depărtare de la el pînă la Dumnezeu nu numai ca loc al locuirii sale, ci și ca putere a naturii sale. Pentru că el este o făptură (mult mai prejos decât îngerii) plăsmuită din țărînă și din tina pămîntului, și este purtător de trup, care — deși însuflețit cu suflare dumnezeiască — este muritor, neputincios, încurcat și apăsător

* Lactantii, *Divinarum institutionum*, lib. I: *De falsa religione*, 1.

** Cp. A. Wissowatius, *Pietatis sectandae rationis*, în *Stimuli virtutum*, p. 161.

*** Persi, *Satyra* III, 67–68; 71–73.

sufletului cuprindere, „căce partea aceasta mai mare preț decît trupul are“. Iată dară că de cunoscut „ce sintem și ce a viețui ne naștem, care orînduială ni să dă, Dumnădzău ce ȋ-au poruncit să fii și cu care parte în lucrul omenesc ești așezat, învață“.

Omului, precum de vrednicie, așea de nevrednicia firii sale, de gîndit și de socotit iaste. Vrednicia, adecă cu carea omul pre alalte pemintești pre toate întrăce, mai vîrtos că duh sămăluitoriu are¹⁶⁸, adecă are minte adevăratele a înțelege și bunele a vrea plin de toată slobodzeniia, ceresc oarece și dumnădzăesc, ca cu acés-tea podoabe și dzéstre omul spre buna viețuire să să slujască, iară nu spre rău să să slujască; nice pre dînsele cu blăstămăȋia, nevrednicéște să le strice și să le scîrnăvască, ce totdiauna de acea dumnădzăiască parte oarece vrédnic să facă ca nu, om fiind, viață nu a omului, ce a dobitocului să poarte. Căci și *Svin-tele Scripturi* pre oamenii carii nu cu tocmala omenască viețu-lesc, porcilor, cîinilor, lupilor și altor jigăanii îi asămănă. De rușine iaste să ne fie cînd, oameni fiind, dobitoacelor să ne asămănăm, ca nu cumva să ni să dzică: „Au nu vă cunoașteți înșivă pre voi?“ (*Cor., Cartea 2* <-a> gl. 13, sh. 5). Dintr-altă parte, omului a sa nehărnice și prostime de socotit îi iaste. Adecă că omul departe stă de Dumnădzău, nu numai cu locul lăcuinȋii, ce și vîrtoșala firii; căci plăzmuirea (și încă decît îngerii mai gios) din țărna și dintr-a pămîntului lut făcut trup purtînd, macar că cu duh de la Dumnădzău însuflețat, numai muritoriu slab și cu multe lipse și mișelii împregiurat și suppus iaste. Deci dară, să nu să mai de-a firea decît iaste socotească și cu deșartă mîndrie înflîndu-să să să mîndriască, ce numai cît de deșert și mișel lucru să fie, omul să cunoască ¹⁶⁹ (însă pînă cînd asupra celor omenéști va fi sprijenit). Acesta dară, adecă omul, preaputérnic va fi cînd cu înțelepciunea neagiunsele lui va plini, și aceasta pururea socotind să gîndiască: „om sint, și nu Dumnădzău“; și iarăși: „om sint, iară nu dobi-

103^r de multe lipsuri și nenorociri. De aceea, să nu se socotească pe sine mai mult decît este și să nu se mîndrească, îngîmfîndu-se de deșertăciune, ci să cunoască doar ce lucru zadarnic și nenorocit este omul atîta vreme cît se biziue pe cele omenești. Dar tot el va fi prea puternic cu adevărat cînd își va împlini cu înțelepciune lipsurile; de aceea să cugete pururea: „om sînt, nu Dumnezeu“*, și iarăși: „om sînt, nu animal“. Pentru că partea lui cea mai josnică, adică trupul, îl tîrăște pe om către cele pămîntești și către păcate, războindu-l cu o luptă lăuntrică dusă împotriva spiritului rațional, așa cum obișnuiesc supușii să viclenească și să se răscoale împotriva stăpînilor lor. De aceea se cuvine să pui pază bună, cu mare socoteală, ca să nu îngădui supușilor și celor ce se cuvine să fie supuși ție să se ridice deasupra ta și să nu-i lași să te biruiască și nici să te lași tîrît de aceștia ca de niște cai nestăpîniți și fără frîu în răutăți și urîciuni necuviincioase. Socoteala dreaptă și întreagă să stăpînească pofta cea păcătoasă, ca să nu cazi în iubirea de tine însuși, ci mai înainte de toate să fii și să devii bun; pentru că nu se cuvine să iubească cîneva altceva decît binele. Trebuie deci ca fiecare să cunoască amănunțit caracterul naturii umane în genere și, pe lîngă aceasta, obiceiurile și înclinările pe care le-a dobîndit [el însuși]. Căci unul înclină spre veselie, altul spre amărăciune, unul spre îndrăzneală, altul spre teamă, unul spre cruzime, altul spre milostivire, unul spre cucernicie, altul spre pizmă, unul spre mînie, altul spre desfrînare și alte pofte rele, unul spre dragostea de bani, altul spre mîndria cea spurcată. „Deci fiecare să-și cunoască înclinarea sa și să se arate judecător foarte atent al său însuși și al faptelor sale rele“, după cum scrie Cicero (*De officiis*, I) | acolo unde zice**: „Sfătuiește-te cu tine însuși și întreabă-te: cine ești?“

103^v De aceea, cînd te vei cunoaște pe tine însuși, împotrivește-te cu putere păcatului pe care îl vei afla mai aproape de tine și cugetă că adesea vei avea să te

* Cp. Thomas a Kempis, *Imitatio Christi* III, LVII, 3.

** Eroare, deoarece pasajul din Cicero este cel precedent.

toc“¹⁷⁰. Pentru căce preom, partea lui cea mai rea, adecă carnea, cătră céle pemintești și cătră păcate îl trage, și războindu-să cu războiul cel dinlontru, adecă / cu duhul cel sămăluitoriu, precum și cei suppuși obiciuiți sint asupra stăpînilor săi vecleniri și rocoșeniri a face. Pentru aceasta, cu mare pază, bună straje de nevointă a pune să cade, ca pre suppuși și pre cei ce suppuși a fi să cade, ca să fie diasuppra și să biruiască să nu lași; nice pre tine de la aceștia ca de la niște vrăjmași și neînfrînați cai, spre rélele necuviniri și grozăvii a te răpi să te lași. Socotiala driaptă și întriagă pre greșitoarea poftă să o stăpîniască¹⁷¹, ca nu singur pre tine, pînă nu vei fi bun sau pînă nu te vei face bun, să te iubești; căce altăceva, fără numai binele, a iubi nu să cuvine. Pre înșămnaarea dară a cei de obște omeniască fire încă și agonisitele sale obicée și adétiuri pre amănuntul cercetînd, fietecine a cunoaște trebue. Căci unul iaste dat spre veselie, altul spre întristare și mîhniciune, altul spre îndrăznire, altul spre frică, altul spre vrăjmășie, altul spre milostivire, altul spre rușine, altul spre zavistie, altul spre mînie, altul la curvie și la alte pofte réle, altul la iubire de argint, altul spre scîrnava mîndrie i proci. „Pre a sa, dară, fietecine, minte să cunoască și ascuțit și a bunelor și a rélelor sale giudeț să să areate“, precum au scris Țițeron, l <-a> carte a *Facerii*¹⁷². Și ' aicea dzice aceasta: „Sfătuiăște-te pre tine: dzi ție, cine să fii?“

Pentru aceasta, cunoscîndu-te la ce păcat să fii mai aproape, aceluia puternicéște împotrivă să-i stai, și cu acest dinlontru nepriiatin, carile cu tine ades războiu a bate obiciuit iaste¹⁷³, ades că-ți iaste cu dînsul a te bate să gîndești și cum și în ce féliu îți iaste a te lovi, în minte să-ți fie.

lupți cu acest vrăjmaș lăuntric, care s-a obișnuit să se lupte cu tine; iar mintea să-ți fie neconținut preocupată de chipul în care ai să te războiești cu el.

2. Cunoaște pe Dumnezeu

După cunoașterea de sine omul trebuie să urce de la treapta de jos la cea superioară, adică la cunoașterea lui Dumnezeu. Și cu toate că Dumnezeu nu poate fi înțeles de rațiunea omenească, după cum nici propriul suflet omul nu și-l poate înțelege (de aici sînt dați pe față necredincioșii, căci tăgăduiesc cum că ar exista Dumnezeu), dar cum el neîndoios există [omul trebuie] să cerceteze prin alte raționamente, pornind în primul rînd de la părțile lumii; dar nu numai de la cele mai mari, ci și de la cele mai mici, ba chiar de la înseși membrele omului, care sînt cu meșteșug orînduite spre scopuri și foloase fără greș; acest obiect atît de bine întocmit arată că există un maestru și ordonator cu înțelepciune și cu o înaltă putere. Acesta dar este Dumnezeu (vezi *Ps. 19; Rom. I; Înț. Sol. 13*). Dumnezeu e o esență spirituală și prea desăvîrșită, de aceea este veșnic și fără de început; el este viață, unic,| atotputernic, într-atît încît orice vrea este în stare să ducă la bun sfîrșit, atotștiitor pînă acolo încît nimic din cele ce s-au făcut sau se vor face, oricît ar fi de ascunse, de la el nu se pot ascunde. Este prea bun, bucurîndu-se de virtute și urăște răutatea; preasfînt, preadrept, răsplătind fiecăruia după faptele sale, împărțind celor drepți bunurile cerești, iar celor păcătoși iadul; el este ca și soarele, nevăzut însă, viind, gîndind și stăpînind după voia sa proprie, sălășluind în cer, cîrmuind și făcînd pretutindeni rînduială prin razele Duhului trimis de la el. El singur este creatorul atît al acestei lumi, cît și al părților ei și al celor care locuiesc într-însa. Pentru aceasta dar se cade ca Domnul și supremul cîrmuitor să fie mărit și slăvit de către creaturile sale raționale cu cuvenită și prea mare cinste, cu ascultare și cu slujbă, întocmai cum ar fi mărit și slăvit de către niște datornici. Epicur — deși în mod greșit tăgăduia creația și provi-

2. Cunoaște pre Dumnădzău

Dintru a sa cunoștință, omul, de la spița cea de gios mai sus a să sui trebue, adecă la a lui Dumnădzău cunoștință, deși dară Dumnădzău cu omeniasca socoteală nu să cuprinde, precum și sufletul omului. Pentru carea necurații să ciartă, căci pe dînsul a fi îl tăgăduesc¹⁷⁴. Numai adevărat a fi prin alte socotele să ispitiască, mai vîrtos de la a lumii părți, și nu numai de la céle mai mari, ce și de la céle mai mici și de la singure a omului mădulări, la adevărate sfîrșituri și slujiri, cu tocmală orînduite, carile, acestui lucru prea bine orînduit, pre un meșter orînduitoriu cu înțelepciune și cu putere preaînnaltă a fi arată¹⁷⁵. Acesta dară iaste Dumnădzău! (caută *Psal.* 19; *Romani* gl. 1, *Înțelepciune* gl. 13). Care Dumnădzău substare duhovnicească și preadesăvîrșit iaste, și pentru aceasta iaste vécinic, fără de început, din

104^r singur de sine, nu de la altul | trăind; de-ciia singuratec numai, atotputérnic, atîta cît ori fiecă ari vrea, desăvîrșit a face poate; atotștiutoriu, așea cît nemică orice s-au făcut, orice iaste să să facă decît macar pre ascuns nu să ascunde; de tot bun, carile de bunătate să bucură și răutatea urêște; prea svînt, prea drept, carile fietecui după faptele lui răsplătêște: bunilor, cereștile bunătăți, iară răilor, muncile împărțind. Acesta, ca soarele (numai nevădzut) viețuind, înțelegînd și cu slobodă voe biruind, în ceriu petrecînd, prin radzele Duhului său de la dînsul trimis¹⁷⁶, fieteunde chivernisêște și tocmêște. Acesta, a lume ca aceasta, a părților ei și a lăcuiitorilor ziditoriu iaste. Pentru aceasta dară, Dumnădzău și îndreptătoriu cel prea de sus, de la zidirile sale céle cu înțelegere cuprinse, cu cuvioasă și preamare cinste, cu slujbă și cu ascultare, ca de la nește datornici, a să cinsti și a să slăvi să cade, pre carele Epicuros (deși zidirea și mai denainte cunoaștere, adecă proniia, necurățește tăgăduia) pentru înălțimea firii aceia de cinstit o au socotit¹⁷⁷.

dența — a socotit însă că [Dumnezeu] trebuie slăvit pentru măreția firii sale*.

104^v Cea mai desăvârșită cinstire și ascultare a lui Dumnezeu este urmarea poruncilor sale și, cât îi stă în putință omului, să meargă pe urmele sale (vezi Pavel, *Efes.* 5). Despre cunoașterea lui Dumnezeu notează că trebuie să știi și să cunoști nu atât natura esenței sale incomprehensibile, cât mai ales a voinței sale, care ne este descoperită de el. Adică omul trebuie să știe ce cere Dumnezeu de la el și cum se cuvine să umble după poruncile dumnezeiești, care pentru aceasta i s-au dat prin fiul unul născut al său, Isus Hristos. Iar după acestea [să știe] ce vrea să facă [Dumnezeu] cu oamenii, adică celor care îl ascultă să le dea făgăduința bunătăților de nespus ale cerului, iar celor ce nu-l ascultă —urgia pedepselor de neîndurat (despre amîndouă acestea vom vorbi amănunțit mai departe). Oricine năzuiește să se apropie de Dumnezeu trebuie să creadă că Dumnezeu există și că este foarte darnic, adică milostiv față de cei care-l caută (*Evr.* 11, 6). Dacă sufletul va îmbrățișa pe deplin această credință în Dumnezeu, va face să vrem din toată inima să-l slujim, adică să deprindem prin fapte virtutea și cucernicia pe care el o vrea și ne-a poruncit-o. Așadar, învață-te să-i plăci lui Dumnezeu, căci „cel ce zice că pe Dumnezeu îl cunoaște, dar nu păzește poruncile sale este un mincinos“ (*I Io.* 2, 4; *Ier.* 22, 15—16). E necesar ca tu să te străduiești să-l cunoști pe Dumnezeu nu printr-o cunoaștere teoretică, ci prin
105^r una practică, pentru că aceasta, adică cea practică, ne face să înaintăm mai degrabă decât cealaltă în cunoașterea sa, și cunoscîndu-l ne ajută să-l iubim, ca și el să ne iubească pe noi.

3. Iubește pe Dumnezeu, binefăcătorul tău

Binefacerile lui Dumnezeu pe care le-a dăruit din milă oamenilor trebuie să-i îndemne și să-i încurajeze pe aceștia la iubirea părintelui și binefăcătorului lor, care i-a îmbrățișat cu dragoste; căci omul trăiește

* *Encheiridion*, 31.

104^v

Preabuna dară a lui Dumnădzău cinste și ascultare iaste: „Poruncile lui a urma și cît în puțința omului ar fi, după dînsul a îmbla“ (*Ėfes.* gl. 5, sh. 1). | De înșămnat iaste dară întru a lui Dumnădzău cunoștință, nu pre atîta a firii sale, a ființii ceii ascunse, pre cît mai vîrtos a voii sale ceii de la dînsul descoperită, cu cunoștința a cuprinde. Adecă, ca să știe omul ce poftêște Dumnădzău de la dînsul și cum în dumnădzăeștile porunci — mai cu de-adins prin Isus Hristos, fiiul lui Dumnădzău, unul născut — date să îmble. Și iarăși, ce va cu oamenii să facă? Adecă celor ce ascultă de dînsul, făgăduitele a nepovestitelor cereștilor bunuri, iară neascultătorilor urgiile a grélelor munci (de carile, de amîndoaă, după aceasta pre amănuntul iaste de dzis). Celuia ce să lipêște cătră Dumnădzău precum să fie Dumnădzău îi trebue a crêde, încă precum iaste și darnic, adecă milostiv, cătră cei ce-l cearcă pre dînsul (*Evrei* gl. 11, sh. 6). Această în Dumnădzău credință de să va cu sufletul deplin cuprinde, face-va ca lui Dumnădzău din inimă a sluji să vom. Adecă bunătatea și curăția lui plăcută și de dînsul poruncită cu lucrurile a o deprinde, iată dară că lui Dumnădzău a plăcea te învață. Că: „Cine-m dzice pre Dumnădzău cum cunoaște și învățăturile lui nu păzêște minciunos iaste“ (*Ioan, Cartea 1* gl. 2, sh. 4; caută și *Ierem.* gl. 22, sh. 15, 16). Pentru Dumnădzău, nu atîta știința cea privitoare¹⁷⁸, pre cît cea practicească | a ști, nevoință a pune trebue; căci aceasta mai vîrtos decît acéia a lui cunoștință înaintea ne aduce și aceasta folosêște, ca pre dînsul cunoscînd, să iubim, ca să ne iubim de la dînsul.

105^r

3. *Iubêște pre Dumnădzău, făcătoriul de bine*

Acéle a lui Dumnădzău de bine faceri în oameni [de] milă date, trebue pre dînșii cătră Domnul acesta, adecă cătră părintele de bine făcătoriul, carile pre dînșii cu dragostea sa i-au îmbrățășat, spre iubire să-i împingă și să-i îndeamne. Căci omul trăiaște, căce are viață și céle ce spre purtarea vieții caută, precum mintea, socotiala și alalte, de la Dumnădzău, meșterul cel dintre-nnalturi, acéstea toate purcéd, macar că oarecării

pentru că are viață și cele care tind spre menținerea
 vieții, adică minte, rațiune și toate celelalte care pro-
 vin de la Dumnezeu, meșterul tuturor lucrurilor, deși
 unii acestea le-au atribuit naturii, și spunînd că natura
 aceasta are atît de mare înțelepciune și putere, i-au
 schimbat numele, zicîndu-i Dumnezeu. Lucru pe care,
 între alți scriitori păgîni, l-a cunoscut și Seneca, ale
 cărui discursuri *Despre binefaceri* merită să fie citite ([*De*
beneficiis], cartea IV, cap. III și celelalte capitole). Cu
 atît mai mult deci noi, creștinii, în care a strălucit darul
 lui Dumnezeu, cunoscînd aceasta, trebuie să-l iubim
 pe stăpînul nostru cel binefăcător și de oameni iubitor
 din tot sufletul și din inimă curată. Iar dragostea
 noastră trebuie arătată lui Dumnezeu într-acest chip,
 făcînd lucrurile ce-i sînt plăcute și păzindu-i poruncile
 (vezi *I Io.* 2, 3). Toate poruncile sale, chiar dacă par
 foarte grele, să le urmăm și să le ducem la bun sfîrșit,
 iar cele de la care ne oprește el, chiar dacă plac tru-
 pului nostru, să le lepădăm și să ne înfrînăm de la ele,
 „căci darul mîntuitor al lui Dumnezeu s-a arătat
 tuturor oamenilor, învățîndu-ne să ne lepădăm de
 necredință și de poftele lumești, să trăim în veacul
 acesta în cumpătare, în dreptate și cucernicie” (*Tit*
 2, 11 și 12). De vrem să umblăm în lumină (adică în
 sfințenie), întrucît Dumnezeu este lumină, în lumină
 să fim în comuniune cu dînsul (*I Io.* 1, 7). Iubind pe
 Dumnezeu să îndreptăm năravurile noastre, ca să
 putem merge curați spre cel curat și să-i placem.
 Căci dacă Dumnezeu ne trage către el cu lanțul de
 aur al binefacerii sale, ori de cîte ori ne folosim de
 darurile lui, să ne și aprindem de dragostea lui. Astfel,
 să nu ne asemănăm cu animalele care, hrănindu-se
 cu ghindă și bînd apă din pîrîu, puțin le pasă de unde
 le vin acestea cu atîta ușurință și să nu fim mai răi chiar
 decît animalele, dintre care multe îi urmează cu dra-
 goste pe cei care le îngrijesc sau de la care primesc
 oarecare binefacere, cum sînt cîinii, caii, elefanții
 și celelalte, precum dovedește experiența și arată
 istoria; trebuie să ne temem ca nu cumva pilda acestor
 dobitoace să ne învinuiască vreodată la judecata lui
 Dumnezeu.

105v

106r

acéstea a firii au scris; că această fire atîta de mare înțelepciune și putere avînd, cît cu mutat nume, Dumnădzău iaste. Carea între limbi au cunoscut Seneca, a căruia graiuri de cinstit vrédnice sint, carile au scris *Pentru de bine faceri*, cartea 4<-a> gl. 3 și céle mai pre urmă¹⁷⁹. Cu mult mai vîrtos noi, creștinii, cărora darul lui Dumnădzău s-au luminat.

105^v Aceasta cunoscînd, pre Domnul de binefăcătorul și de noi iubitorul cu tot sufletul și cu dragă inemă a-l iubi ni să cade. Dragostea dară cătră Dumnădzău de la noi într-acest chip a să arăta trebue, că acéia iaste lui plăcută să facem | și poruncile lui să păzim (caută *Ioan, Cartea 1* gl. 2, sh. 3). Oricîte acesta ne poruncéște, macar că și foarte gréle să par, să le și urmăm și să le și facem; și cîte acesta opréște, macar că cărnii noastre să placă să ne oprim și de dînsele să ne părăsim. Căci „acela a lui Dumnădzău mîntuitorului dar, carile tuturor oamenilor au luminat, ni-au înștiințat ca necurăția și lumeștile pofte lepădînd, cu stîmpărare, drept și curat să viețuim și aceasta întru acel de acmu vac“ (*Tit* gl. 2, sh. 6 și sh. 12). De vom în lumină (adecă în svințenie) îmbla, precum „Dumnădzău iaste în lumină“, obștire avem împrumut (*Ioan, Cartea 1* gl. 1, sh. 7). Pre Dumnădzău iubind, obicéele noastre să îndreptăm, ca curați cătră curat a mearge și lui a plăcea să putem de vréme ce Dumnădzău, cu lanțuh de aur al de binefacerii lui, la sine ne trage, și de cîte ori cu ale lui daruri ne slujim, de atîtea ori spre a sa dragoste să ne așîțăm. Să nu ne dobitoacelor asămănăm, carile cu ghindă hrănindu-să și apă din părae bînd, puțin gîndesc de unde acéstea lor prelesne să le vie. Încă să nu, și mai rău decît dobitoacele, fim, dintru carile nu puține, pre carii le grijesc, și oarece de bine facere pricep, cu o iubire oarecaré îi 106^r urmadză pre | cum cîinii, caii, filii și alalte, de carile știința și istoriia mărturiséște¹⁸⁰. De temut iaste să nu ne pre noi oarecînd, în dumnădzăescul giudeț, acéstea a dobitoacelor pilde mustre.

4. *Cunoaște deșertăciunea acestei lumi*

Se mai cuvine ca omul să cunoască această lume pămîntească și să o socotească drept nimica toată; dar nu pentru că ea a fost împodobită de Dumnezeu cu un veșmînt frumos, ci pentru că oamenii se servesc rău de dînsa, ca și de celelalte lucruri ale ei, cum ar fi bogățiile pămîntului, plăcerile trupești și dragostea de glorie, precum frumos grăiește un poet înțelept:

Dragostea de glorie, bogățiile și necurata poftă,

Acestea trei le privește lumea ca pe trei dumnezei.

106v Cu acestea și cu pofta acestora, cei mai mulți dintre oameni se lasă pradă păcatului și se abat de la calea virtuților, ca și cînd ar fi niște foarte mari bunuri, ca și Atalanta, care sînguindu-se să culeagă merele de aur pe care Hippomenes le aruncase în drum, cînd se întrecea cu el, a fost întrecută*. Și chiar dacă ar părea bune după înfățișare, ele sînt în realitate deșarte, mincinoase și trecătoare, întocmai ca sticla cea strălucitoare, care se sparge ușor, ca și comediile, care după scurtă vreme se sfîrșesc, și ca și merele acelea ce cresc pe malurile lacului unde era odinioară Sodoma. Despre acestea se spune că pe dinafară se arată frumoase la vedere, dar dacă le apeși găsești că înăuntru au fum, praf și putregai. Așadar, socotește și tu: Or fi acestea atît de mari, încît omul cel întreg la minte, care-și are sufletul îndreptat către cele înalte, să-l coboare la asemenea lucruri pămîntești, să viețuiască după povățuirile lor și să-și întemeieze fericirea pe ele? Doar ele nu sînt decît măști, amăgiri și comicării. Pe acestea și Solomon, care în împărăteasca stare în care se afla întărit, cu bogății, cu cinste, cu mare slavă și dezmierdări, fiind înțelept, le-a înțeles că sînt deșertăciuni și le-a mărturisit ca atare în *Ecleziastul* său (1, 1). La fel Septimiu Sever, om de jos fiind, a urcat multe trepte pînă la acea împărăție romanilor, dar aflîndu-se aproape de moarte a spus: „De toate am fost, și nimic nu mi-a folosit”**. Ade-

* Cp. Ovidii, *Met.* VII, 316; X, 560 sq.

** *Hist. augusta* (Aelii Spartiani *Severus*, XIX); Sexti Aurelii Victoris, *De caesaribus historia*, XX.

4. Cunoaște a lumii aceștia deșertare

Încă omului trebuie lumea aceasta de gios a cunoaște și în puțin a o socoti, nu pentru căci de la Dumnădzău în chip frumos și împodobită iaste, ce căci oamenii în chip rău cu dînsa să slujesc și cu altele ce în lume să cuprind. Ca acéstea sint avuțiile pămîntești și poftele trupului și iubirea de slavă, precum dzice un frumos stihotvorț: „Poftirea cinstii și avuțiile și spurcata desfătare, pre acéste trii în loc de trii dumnădzăi lumea le are”¹⁸¹. Cu acéstea și cu a cestora pofte (ca cum ar fi niște bunuri prea mari) cei mai mulți oameni la păcate să dau și de la a bunățăților cale să abat, precum Atalanta, cu mérele céle de aur pre lîngă drumul alergării din Hippomanes¹⁸² aruncate ca să le culiagă, cuprindzindu-să, cu alergarea s-au întrecut. Și macar acéstea și bune de s-ar la față părea, numai prea adevărat deșerte, minciunoase și trecătoare sint. Asémenea strălucitoare stecle, dară fragidă, asemenea comediilor¹⁸³ | carile după scurtă vréme sint lipsitoare, asemenea oarecărora poame, carile împregiurul lacului unde odăunăoară Sodomul au fost, a să naște, să povestesc, carile pe dinafară chipeșe și frumoase sint, iară de vei strînge, pliavă, putregaiu și fum vei afla. Așea socotéște: nu sint acéstea pînă într-atîta ca omul ce iaste cu inema întriagă, sufletul cătră céle de sus îndreptat fiind, la acéste pemîntești pogorîndu-l, cu a lor învățătură să să ție și într-acéstea fericirea să să așédze? Căci într-acéstea altă nu iaste, fără numai căptușituri, amăgéle și mascarale. Aceasta priceput-au Solomon, carile întru împărățască stare întărit cu avuții, cu cînte și slavă mare și cu desfătări, însă înțelept fiind, acéstea au priceput deșertări a fi și de acéstea în *Eclisiastul* său au mărturisit (gl. 1, sh. 1). Așijderea, Septimius Severius, de gios om

vărat este deci că bogățiile lumii sînt niște poveri care îngreunează pe cel ce este pe punctul de a pleca din lumea aceasta și nu-l întovărășesc pe cel care a și plecat. Cu alte cuvinte, ele rămîn cuvinte, ele rămîn în urma lui, ba mai cer și grijă ca să nu fie primejduite, căci se păstrează cu multă frică și teamă, iar după aceea sînt pierdute cu ușurință, prin fel de fel de întîmplări. | Cîntea acestei lumi este nestatornică, este ca fumul care se ridică în sus și deodată se face nevăzut. Josnicele pofte ale trupului sînt mai dulci decît mierea, dar se prefac apoi în fiere amară. De aceea, acela care este cu adevărat înțelept, dacă vrea să cugete cu o adîncă judecată înaltă la aceste lucruri pămîntești, nu le va socoti lucru mare, ci le va asemăna cu jocurile copilărești, așa cum le-a denumit Valerius Maximus la sfîrșitul celei de a VI-a cărți*.

Iar în ce fel anume se cuvine să stăvilim îndemnurile care ne împing spre faptele rele, drept ne învață apostolul Ioan: „Nu iubiți — zice el — lumea și cele ce se află într-însa, care sînt poftele lumești, pofta ochilor și trufia acestei vieți” (*I Io. 2, [15—16]*), căci cine iubește aceste lucruri trecătoare nu-l iubește pe Dumnezeu și nu poate să împlinească voia lui, de aceea nici nu va trăi în veci; căci și lumea aceasta, cu toate cele ale ei, urmează să treacă. Se cuvine dar să socotim în ce chip trebuie să ne comportăm întru sfințenie (*II Pt. 3, 11*).

VERS

O, minte, cerul lucru de seamă-l socotește,
Iar cele pămîntești lucruri fără rost le numește**.

Privește cu ochi răi ceea ce poți să pierzi și nu prețui prea mult lucrurile de nimic ale lumii, păcătuiind din cauza lor și sărac ajungînd. Nu-ți cumpăra atît de scump cîința. Ferește-te ca nu cumva marele tău bine să zacă în pulbere și cu pulberea să dispară. Omul

* Valerii Maximi, *Factorum dictorumque memorabilium liber VI, c. IX, De mutatione morum, aut fortunae.*

** Cp. Andrea Wissowatius, *De vera beatitate consecranda, in Stimuli virtutum*, p. 113,

fiind, prin multe stepene la împărăția romanilor s-au rădăcat și morții aproape fiind, au dzis: „De toate fui și ceva nu mi-au folosit”¹⁸⁴. Adevărat dară că avuțiile lumești multe sarcine sint, pre cel dintr-această viață eșitoriu îngreundu-l și celui eșit neînsoțindu-să. Adecă de dînsul rămîitoare, carile și grije de primejdie cer, cu mare nevoință și cu multă frică să păzască și cu multe féliuri de în |tîmplări împresurate prelesne să prăpădesc. Cinstile lumii aceștia nestătătoare și fumului asémenea într-unalturi întindzindu-se, ce îndată peritoare. Necinsteșele trupestile desfătări, dulceață decît a mierii mai multă au, ce mai pre urmă în amară fiiare să întorc. Pentru aceasta, oricine adevărat înțelept iaste, de va acéste pămîntești lucruri cu minte înnaltă căuta, nu le va în loc de mare lucru socoti, ce copilăreștilor jocuri le va potrivi (precum pre acéstea Valerius Marele în cartea a șasea la sfîrșit li-au numit)¹⁸⁵. Precum pentru întăritările răutăților și îndemnările a face păcate a opri, drept apostolul Ioan învață: „Să nu iubim lumea aceasta, nice carile sint în lume, precum sint poftele trupului, poftele ochilor și mîndria aceștii vieți” (*Cartea 1*, gl. 2). Căci cine acéstea curînd trecătoare iubéște, și pre Dumnădzău a iubi și voii lui a sluji nu poate, și pentru aceasta nice în véci va rămînea. Căci și lumea aceasta, și părțile ei, și toate să vor tréce. De socotit dară ne iaste în ce chip în svintele împreunări a fi ni s-ari cădea (*Petru, Cartea 2* gl. 3, sh. 2).

STIH

Lucru mare, o, minte, ceriul socotéște,

Céle pemîntești, fără socotéle lucruri prost le numéște¹⁸⁶. |

107v Cu rări ochi caută celora ce poți pîiarde, nu într-atîta de mare lucru proastele a lumii aceștia să le prețâluești și pentru dînsule să greșești și sărac să te întorci. Nu cumpăra atîta de scump a te căi. Feréște-te ca nu binele tău cel mare în țarnă să cadză și cu țarna să piiae. Omul înțelept și curat, în pămînturi, într-acéstea,

credincios și înțelept se cade să se socotească pe sine însuși drept oaspete și trecător în această lume. Căci cît timp te afli aici, nu vei avea scaun statornic, ci curînd vei schimba această locuință (I Par. 1, 29, 15; Ps. 39, 13; Evr. 11, 13). [Pentru că] patria noastră este cerul.

5. *În toate sufletul către Dumnezeu să privească*

De la cunoașterea tuturor lucrurilor, noi să constrîngem sufletul nostru spre cunoașterea lui Dumnezeu. În toate lucrurile acestei lumi, care se înțeleg prin cunoaștere și contemplație, se cuvine omului întreg și înțelept ca privind spre izvorul, începutul, natura, calitatea, facultățile și activitățile acestora și pornind de la ele, să se închine lui Dumnezeu, care le-a alcătuit, și să-și îndrume sufletul spre cinstirea și ascultarea lui. Pentru că Dumnezeuul nostru cel prea înalt aceasta voiește și aceasta ne poruncește să facem.

6. *Înțelege frumusețea virtuții*

108^r Sufletul trebuie să cerceteze ce este și în ce fel este virtutea. Virtutea este substanța oricărui lucru care| se face cu cinste, sau viețuirea conformă legilor dumnezeiești. Ea este o tărie corectă și ordonată a sufletului, o lesnicioasă îndrumare a minții în orice lucru; este sănătatea sufletului omenesc, aceasta (adică sănătatea sufletului) fiind cu mult mai tare decît aceea a trupului. Iată dar că mintea sănătoasă este de dorit și că se cuvine să ne străduim cu multă grijă pentru dobîndirea ei. Cît de frumos și de bucurie dătător lucru este virtutea! Căci ea face ca lucrurile omenești să aibă cu dragoste o bună îndrumare și o bună cuviință, ca o frumoasă armonie care cuprinde în sine o mîngîiere mai mare decît aceea a muzicii. Frumusețea virtuții cea mult prețuită și aleasă, dacă ar fi privită cu ochii sufletului, este în stare să stîrneasce marea dragoste a oamenilor înțelepți, așa cum bine a priceput acest

pururea nemérnic și oaspe a fi să să socotiască; și nu precum aicea fiind înfipt va avea scaun, ce numai în scurt sălașul îi iaste a-l muta (*Paralipomenon, Cartea 1* gl. 29, sh. 15; *Psal. 39*, sh. 13; *Evrei* gl. 11, sh. 13). Noaă moșiaa ceriul¹⁸⁷.

5. *Din toate, sufletul la Dumnădzău să aibi*

Din socotiala a tuturor lucrurilor, sufletul cătră Dumnădzău să îndemnăm. Din toate lucrurile a lumii aceștia, carile sau cu mintea, sau cu chitală să pricep, omului întreg și cu minte slujindu-să trebue a lor izvor și începătură, firea și ceința, puterile și slujirea căutînd și pricină apucînd, pre Dumnădzău izvoditoriul tuturor a ruga și pre sufletul său spre a lui cinste și urmare a întoarce. Căci acesta al nostru prea înnalt Dumnădzău, aceasta va, și noaă aceasta a face poruncéște.

6. *Cunoaște frumoasa înțelepciune, adecă fața bună*

108^r De chitit iaste sufletului, ce și în ce féliu să fie înțelepciunea. Înțelepciunea iaste substanție, | adecă postanovanie, adecă suptstare a tot lucrul cu cinste a face sau după cinstitele pravile a trăi: iaste driaptă și orînduită a sufletului întăritură; iaste priceperii fiece prelesne în cale a-i pune; iaste a omenescului suflet sănătate și acéia (adecă sănătatea sufletului) cu mult mai vîrtoasă decît a trupului. Iată dară că mintea sănătoasă a fi de poftit iaste, și aceasta cu mare nevoie de silit iaste. Cît, dară, de frumos și de mîngăios lucru iaste înțelepciunea! Căci făcînd ca întru dragostele și în lucrurile oamenilor frumoasă chivernisală și cuviință să fie și, ca cum ar fi o frumoasă răsulare, cu mult decît céia a musiciei mai cu mîngăiare cuprinsă. A cării înțelepciuni, cinsteșele și frumoase frumséte de să vor cu a sufletului ochi privi, pre a sa mare dragoste în oamenî cei cu priceperea cuprinși a așîta poate; precum au cunoscut

lucru Platon în *Phaedru** și după el Cicerō în *De officiis* c. I și Seneca în cartea CXV, acolo unde scrie: „Dacă am putea privi în sufletul și în inima bărbatului virtuos, o, cât de frumoasă la vedere, o, cât de sfântă, cinstită și dulce fulgerînd, adică străluminînd, am vedea-o! Aci strălucind cu dreptatea, acolo cu bărbăția, aci cu chibzuința, acolo cu rațiunea| și cu înțelepciunea“ etc.

Virtutea prin ea însăși este demnă de lăudat. Chiar și dușmanii ei o laudă îndată ce recunosc la alții nobilele ei urmări. Căci ea se poartă așa cum se cuvine și cum trebuie, deși nu umblă după laudă. Prin virtute omul se aseamănă nu numai cu spiritele cerești — îngerii — ci cu însuși Dumnezeu. Cel ce a dobîndit virtutea aproape că se aseamănă prin sfințenie cu el (cu Dumnezeu adică). Așadar, virtutea este un lucru dumnezeiesc și ceresc pe pămînt. „Cel care își rînduiește frumos faptele și celelalte moravuri dorește să devină din om — Dumnezeu; și într-adevăr trebuie să fie Dumnezeu, deoarece voia unuia și voia celuilalt sînt unite și asemănătoare“ (vezi Epictet, *Către arieni*, c. II, cap. 11). Cine deci (afară doar de cel care este sărac la minte, și nu om adevărat) nu se va strădui să umble în pas cu virtutea și să fie împodobit cu ea, în așa fel ca să poată deveni om întreg și chiar dumnezeiesc și asemănător cu Dumnezeu însuși?

7. Roadă virtuții

„Frumusețea faptelor virtuozose, chiar dacă nu va avea pe cineva ca să o laude, nu este cu nimic știrbită“, adică nu-i lipsește nimic.

109^r Să vedem cum virtutea are nu numai flori frumoase, ci și roadă foarte dulce, și cum cu dulceața| ei copleșind amărăciunea rădăcinii, aduce adevărata bunăstare și tihnă.

* *Phaidros*, 250 b-d.

Platon în *Fedru*¹⁸⁸, și de la acela Țițeron (*Pentru trébe*, cartea 1 și *Sineca*, cartea¹⁸⁹ 115), unde scrie: „De ni-ar fi prelesne a bărbatului bun sufletul și inima a privi, o, cât de frumoasă față! O, cât de svînt, cinstit și dulce fulgerînd, adecă străluminînd, am vedea-o! De-aici cu dreptate, de-acolea cu puternicie, de-aici chiver-nisală cu socotială | și cu înțelepție luminînd“ i proci.

Înțelepciunea¹⁹⁰, din singură de sine, de laudă vrédnică iaste; încă mai vîrtos de la cea carii înțelepciunii nu urmează, ce numai deacă din bunele fapte cunosc într-alții, o laudă; căci așa cum să cade și să cuvine să poartă, macar că ea laudă nu poftéște. Omul prin înțelepciune nu numai îngerilor, duhurilor cerești, ce și singur lui Dumnădzău să asemănă. Înțelepciunea, cea ce are, prin svințenie lui (adecă lui Dumnădzău) să răduce. Așa înțelepciunea pre pămînt un lucru ceresc și dumnădzăesc iaste. Cine bunele fapte și altele-și frumos tocméște din om Dumnădzău a fi poftéște, și <dumnă> dzău a fi să cade de vréme ce a învoințelor îngiugare și potrivire au (caută Epictet-ul, *Cătră ariani*, cartea 2, gl. 19)¹⁹¹. Cine dară, fără numai cel de minte sărac și nu adevărat om, cuprins de înțelepciune și cu dînsa împodobit a fi nu va nevoi, cu atîta cu cât ari putea om deplin să să facă și mai vîrtos dumnădzăesc și aceluiași Dumnădzău să se asémene! Dară căci:

7. *A înțelepciunii sau a bunătății poamă sau roadă*

„Acéia a dréptelor fapte frumséște, de-i vor lipsi mulțemirile, nu să clătéște“, adecă ceva nu-i strică¹⁹²,

Să videm precum înțelepciunea nu numai floare are, ce încă și roadă dulce și cu dulciață, a rădăcinii | amărîmea călcînd, leșnirea și îndemîna cea adevărată aduce.

Conștiința bună

Căci mai întâi virtutea poartă în ea însăși un îndemn de bucurie pentru conștiința bună. Iar dacă sufletul omului mărturisește despre sine că atunci când viețuiește cinstit și cum se cuvine este drept și îi arată chiar acum (adică în veacul acesta) că săvârșește în mod cuviincios lucrările lui, din acest izvor de nedescris al sufletului izvorăște liniște, bucurie și veselie, care întrec cu totul toate desfătărilor lumești și plăcerile neînfrinate (*Prov.* 15, 5). Tot așa, pacea luptelor lăuntrice este o mare odihnă și liniște. Mai ales că „însăși virtutea este o bucurie pururea lipsită de grijă și, chiar dacă o întunecă multe lucruri contrare întocmai ca niște nori, totuși, norii nu înving niciodată ziua, adică virtutea nu este niciodată biruită de nimeni” (*Seneca, Ep.* XXVII). Căci, pe o singură cărare, adică aceea a virtuții, se arată cu adevărat trăirea plină de odihnă^{*}. De aceea ea devine un ajutor împotriva zburciunilor și împotrivirilor de nedescris, stînd ca un perete de aramă înaintea răufăcătorilor și a oamenilor clevețitori. | Conștiința nu șovăie cînd se știe că „nu este părtașă la nici o crimă și nu pălește la față din cauza nici unei învinuiri”^{**}.

Din conștiința cea bună un astfel de izvor țîșnește. „Dacă inima noastră nu ne poate muștra cu nimic, avem curaj în fața lui Dumnezeu” (*I Io.* 3, 21). După acestea să ai nădejde bună și tare în ce privește marile bunătăți pe care urmează să le afli.

8. Dumnezeu poartă de grijă cuvioșilor săi

Dumnezeu răsplătește într-o anumită măsură virtutea și faptele bune, precum și pe cei care le îndrăgesc, încă de pe pămînt și din viața aceasta; precum zice Isaia (3, 10): „Spuneți dreptului că, de vreme ce a fost bun, va mîncă roada ostenelilor sale”. Dreptii se află sub supravegherea lui Dumnezeu, și el îi învăluie cu dumnezeiasca lui pronie, le primește rugăciunile la

* *Iuvenalis, Sat.* X, 363—364.

** *Horatii, Epist.* I, I 61.

Buna-știință a ascunsului inimii

Căce întâi înțelepciunea din sine a într-adîncului inimii (adecă a bunii-știință a ascunsului inimii) îndemnare spre bucurie aduce. Că de vréme ce a omului suflet singur lui precum să cade cinsteși, drept să fie viețuind, îi mărturiséște și încă acmu (într-acesta veac adecă) lucrurile-și precum trebuie și să cuvine că le lucrîadză îi svitéște: „Dintr-acéia a sufletului nepovestită fîntînă, liniște, bucurie și veselie izvoréște, pre toate, a toate lumestilor întrecînd desfătări și covîrșind desfrînări“ (*Pildele* gl. 15, sh. 5). Așijderea și pace întru înlontruri, în céle dinlontru gîlcevi, prea mare odihnă și liniște iaste. Mai vîrtos că „singură înțelepciunea numai bucurie fără grije vécinică stă, și macar că unele ca în chipul nuorilor împotrivă să pun, dară niceodată nuorii pe dzi biruesc, adecă niceodată înțelepciunea de la cineva să biruiaste“ (*Seneca, Cartea 27*)¹⁹³. Căci „numai pre o cărare, prin a înțelepciunii adecă mijloc, a odihnii vieți adevărat să arată“. De-ciia cătră împotriviri și împoncișeri nepovestite agiutoriu să rădică și împotriva a făcătorilor de rău, a răilor voroave și năpăști hireș de aramă zid să face. | Nemică (rău) într-ascunsul inimii știind, „de vreo vină nu să va stidi, nici de vo pobrozire fața i să va gălbeni“¹⁹⁴.

109v

Dintr-același a bunii-științe a ascunsului inimii izvor ca acesta curge. „De nu va, pre voi, inima voastră vinovați da, încredințare aveți cătră Dumnădzău“ (mărturisind svîntul Ioan, *Cartea 1* gl. 3, sh. 21). Și după aceasta nedéjde bună și vîrtoase pentru prea mari bunuri și izbînde carele sint să afle.

8. Dumnădzău dreptilor, curaților le are de grije

Înțelepciunea dară și bunele fapte și pre cei de unele ca acéstea iubitori, Dumnădzău, preabunul, pre o parte încă pre pămînt, într-această de acmu viiață îi cu daruri dăruiaște, și precum dzice Isaiia: „Dziceți dreptului, de vréme ci-au fost bun, ca roada lucrurilor sale să mănînce“ (gl. 3, sh. 10). În paza lui Dumnădzău sint curații; acesta pre singură a sa

vremea cuvenită, îi ascultă cu bucurie și îi scapă de orice primejdie. De asemenea, el îi apără neconținut de dușmanii lor; sînt vădite și pururea neuitate exemplele lui Dumnezeu față de cei drepti pentru faptele lor bune, precum Enoh, care a fost răpit de pe pămînt ca să nu vadă moartea, la fel Iona, care a fost păzit teafăr în fundul mării, Ilie, care s-a înălțat| către cer, Lot, care a fost păzit de pîrjolul Sodomei, Daniil, care n-a fost vătămat cu nimic de colții leilor, ca și tovarășii săi, care au stat în văpaia cuptorului din Babilon, Petru și Pavel, care au fost scăpați printr-o minune din temniță și alte multe nenumărate asemenea acestora, fără să mai pomenesc de Iosif, de David, de Iezechiel și de ceilalți (vezi Ps. 34, 37, 91, 99, și 145 la sfîrșit). Purtarea neprihănită îi este omului mare ajutor și sprijin. Cine se teme de Dumnezeu cu teama pe care trebuie să o aibă un fiu față de părintele său, acela nu se sperie de nimic. Am văzut că toate conlucrează spre bine celor care îl iubesc pe Dumnezeu (Rom. 8, 28). Iar moartea celor drepti trebuie socotită ca o datorie a firii lor trecătoare, așa că pentru ei moartea nu este cumplită, ci o odihnă dorită.

9. *Răsplata virtuții este viața veșnică cea de sus și prea fericită*

Cu toate că bărbații virtuoși [numiți mai sus] n-au folosit cele pe care lumea le socotește drept bune, după această viață muritoare, și anume, îndată după moarte vor primi în ceruri, numai din darul lui Dumnezeu, slăvita cunună a virtuții, adică fericita viață veșnică în care se împlinește deplina și desăvîrșita desfătare. Dacă pe pămînt omul dorește să trăiască un timp oarecare în belșugul bunurilor pămîntești,|
110^v cu cît mai mult se cuvine să dorească și să preadorească omul, ca muritor ce este, ca salvîndu-se dintr-această lume muritoare, să ajungă prin multe lupte la lumea mai curată și cerească a sufletului inteligibil*, purtînd trup duhovnicesc**, cu veșmînt nestri-

* τῆς νοητῆς ψυχῆς.

** πνευματικὸν σῶμα.

pronie preste dînşii întinde şi lăţeşte, rugile lor la vréme de triabă puse cu bunăvöe îi ascultă; pre dînşii din primejdii îi opréşte şi-i scoate. Aşijderea, de vrăjmaşii lor nepărăsit îi apără. A lui Dumnădzău cătră drepţi, de ale sale de binefaceri pilde la arătare, şi de pomenire stau, precum Enoh din pămînt, ca moarte să Ńnu vadză, primenit; aşijderea Iona, în adîncimea
 110^r şi lăţimea apelor păzit; Ilie, cătră ceriu | rădicat; Lot, din a Sodomului ardere mîntuit; Daniil, din fălcile leilor şi cu a lui trii soşii, din mijlocul parăi a Vavilonului cuptoriu nemică betejiţi; Petru şi Pavel, din temniţă, cu de mirat socotială, izbăviţi şi alte multe, nenumărate, acestora asémenea. Pentru Iosif, David, Iezechiil, şi altele, să le trec, caută *Psal.* 37, 91, 99, 145, la sfîrşit. Neimăciunea mare agiutoriu şi sprijinială iaste. Cine de Dumnădzău cu fiasca frică să teame, acela de nemică de altă să sparie. Celora ce pre Dumnădzău iubăsc, toate, (încă şi célea ce réle să par) împreună să lucrîadză spre bine (*Romani* gl. 8, sh. 28). Moartea celor drepţi, în loc de datorie a firii ceii săvîrşitoare, iaste să să socotiască lor nu straşnică, ce plăcută odihnire, adecă răpaos le iaste.

9. *A înţelepciunii, a bunătaşii răsplătirea, cea prea de sus preafericita viaţa vécinică iaste*

Macar că oamenii înţelepţi cu célea carile în lume bune să socotesc nu s-au slujit, însă lor după această muritoare viaţă, după însăşi moartea, acea preacinstită a înţelepciunii ceriască cunună din singur dumnădzăescul dar orînduită le rămîne. Adecă fericita vécinică viaţă, în carea a deplinului şi a desăvîrşitului bine slujire plinită să cuprînde. De omul pre pămînt cîtăva vréme în înmulţimea bunurilor pemin-
 110^v teşti să ducă | poftéşte viaţă, cu cît mai vîrtos ca omul muritoriu, dintr-această muritoare zidire cu multe féliuri de nevoie mîntuit, în lumea acea mai curată şi ceriască, a duh simţitoriu, trup duhovnicesc tare, ăstricăcios şi slăvit îmbrăcat purtînd de poftit şi

căcios, puternic și slăvit (*I Cor.* 15, 43—44). Tot așa, urmînd faptele cunoașterii și ale virtuții, el (adică omul) moștenește din plin toate cîte îi sînt trebuincioase, fără să-i lipsească nimic, este purtat către marele și preabunul Dumnezeu și spre contemplarea lui prealuminoasă și se învrednicește să devină părtaș lui (adică lui Dumnezeu) și fiului său unul născut și sfinților săi îngeri; încununat cu slavă cerească și împărătească, el se odihnește în desfătări și bucurii neînchipuite, adevărate și neîntinate de nici o tulburare sau strîmtorare, bucurii care dăinuie veșnic și nu pier niciodată (*I Pt.* 1, 4, 7—9, precum și *Ps.* la sfîrșit; *I Tes.* 2, 12; *II Cor.* 4, 17; *II Tim.* 2, 10). Astfel, prin sfințenie omul devine părtaș al dumnezeieștii firi (*II Pt.* 1, 4), într-asa măsură încît, din om, aproape devine Dumnezeu. | Acesta este binele cel mare, aceasta este fericirea cea de sus; față de contemplarea căreia toate lucrurile pămîntești par deșarte și amestecate cu multe nenorociri; și sînt cu adevărat josnicii și deșertăciuni.

111^r

Cu nădejdea unui astfel de bine omul virtuos, căpătînd putere, este în stare să se înfrîneze de la faptele rele și viclene (*II Cor.* 7, 1) și chiar (dacă a săvîrșit) aceste fapte, să se curățească (*I Io.* 3, 3) și trebuie să se ajute cu virtuțile. De asemenea, se cade „să sporească în lucrul Domnului, bine știind că osteneala sa întru Domnul nu este deșartă” (*I Cor.* 15 la sfîrșit [58]). Căci Domnul nostru Isus Hristos, fiul unul născut al lui Dumnezeu, uns cu harul lui Dumnezeu și trimis oamenilor, a făgăduit acestea, și a întărit sfînta lui *Evangelhie* prin învățături adevărate. Astfel, „cucernicia pe toate le stăpînește, avînd noi făgăduința vieții prezente și a celei viitoare” (*I Tim.* 4, 8), care viață viitoare veșnică „Dumnezeu cel ce nu minte a făgăduit-o sfinților săi” (*Tit* 1, 2). Gîndește-te, deci, nu merită cucernicia să fie atît de prețuită, chiar dacă se obține cu osteneală? Pentru care ar trebui mai

prea de dorit iaste (*Corint.*, *Cartea 1* gl. 15, sh. 43, 44). Așijderea, lucrurilor științii și a înțelepciunii lucruri urmînd, toate lui (omului adecă) de triabă fiitoare deplin moștenind, de nemică lipsit, cătră preabunul și preamarile Dumnădzău și cătră a lui străluminată privire trimis cu dînsul (cu Dumnădzău adecă); și cu a lui unul născut fiu și cu svinții lui îngeri, cu întriagă părăsie învrednicit cu slava ceriască și împărătiască încununat, cu desfătări și cu veselii de a omului fire neagiunse, neamăgitoare și cu vreo neîndemîna a turburării neamestecat, în véci stătătoare și nici odănăoară trecătoare (*Petru*, *Cartea 1* gl. 1, sh. 4, 7, 8, 9 și iarăși *Psal.* 16 la sfîrșit; de-cia *Cătră Thesalonic*, *Cartea 1* gl. 2, sh. 12 și încă *Cătră cor.*, *Cartea 2* gl. 4, sh. 17; și mai dzice *Timoth.*, *Cartea 2* gl. 2, sh. 10). Așea ca omul, prin svințenie dumnădzăeștii firi părăș să fie (*Petru*, *Cartea 2* gl. 1, sh. 4), și pînă într-atîta cît din|om mai Dumnădzău să să facă. Acesta iaste binele cel mare, acesta iaste cea prea de sus fericire, cu a căroră priviri toate pămînteștile bunuri deșearte și în greutăți amestecate să văd și adevărat că blăstămății și deșertări sint; cu a căruia bine nedéjde, însuflețatul înțeleptul om singur pre sine de la răutăți și de la rélele fapte a să război (*Cătră cor.*, *Cartea 2* gl. 7, sh. 1), și-ncă cu acéstea fapte a să curăți (*Ioan*, *Cartea 1* gl. 3, sh. 3). Cu a înțelepciunelor și a bunătăților trebuință a să agiutori îi trebue. Așijderea i să cuvine a să înmulți în lucrul Domnului, știind că: „Ostenința sa să nu fie în zădar în Domnul“ (*Cor.*, *Cartea 1* gl. 15, sh. în sfîrșit). Căci Hristos Domnul, fiiul lui Dumnădzău, unul născut, de la Dumnădzău însămnatul și la oameni trimisul, aceasta au făgăduit și cu adevărate învățături în a sa svîntă *Evanghelie* au întărit. Așeadară: „Curățâniia preste toate iaste lesne, avînd făgăduința aceștii de acmu și a ceii fiitoare vieți“ (*Cătră Timoth.*, *Cartea 1* gl. 4, sh. 8), pre care viiață vécinică: „Fiitoare drepților au giuruit Dumnădzău, a minți neștiutoriu“ (*Tit.* gl. 1, sh. 2). Socotéște dară, nu iaste atîta de a

111^v degrabă să strigăm împreună cu poetul: | „Să mai stăm
la gânduri dacă să sporim virtutea prin fapte?“

VERS

Mergi, om bun, acolo unde te cheamă virtutea,
mergi cu ferice pas;
Multă răsplată pentru virtute vei lua,
pentru ce șovăiești?*

Pentru aceasta dar amintește-ți întotdeauna de cele veșnice. Răsplata aceasta cerească a virtuții, înțeasă ca nădejde mare și sigură, aduce sufletului o mare odihnă, la fel cum magnetul nu se liniștește decît îndreptat spre pol. (Polul este o stea căreia moldovenii îi zic „fusul“, și în jurul acesteia se învîrtește cerul; ea nu se clintește niciodată, ci se învîrtește în loc, și spre ea este atrasă piatra magnetului.)

Cugetă în primul rînd la binele cel săvîrșit, care rămîne de-a pururi. Cucernicia naște din ea nădejdea neîndoielnică a vieții veșnice, și tot ea generează nădejdea deplină a vieții acesteia. Vezi dar ca totdeauna să te nevoiești și să tinzi prin faptele tale către cinstea ce-ți stă înainte. Cugetă să vezi ce efect are pentru lucrători și pentru ostași nădejdea de a primi răsplata? Să nu lipsească neclintita credință a nădejdi în făgăduințele lui Dumnezeu, să nu ți se clatine încrederea, căci ea va îndulci orice osteneală, cît de amară ar fi ea. |

112^r 10. *Păcatul este spurcat și urît*

După aceasta trebuie mai ales să ne gîndim și să cercetăm care este și în ce fel este pricina potrivnică virtuții și păcatul. Crima sau păcatul de moarte este încălcarea legii dumnezeiești, înlăturarea și părăsirea socotelii celei drepte și cinstite; o corupere a sufletului omenesc prin fapta cea rea sau o molimă contagioasă datorită faptei spurcate; o boală istovitoare a sufletului, mai cumplită decît boala truască, atunci cînd omul nu trăiește așa cum trebuie și așa cum se cuvine, nici nu se abate cu cinste de la rău, ci devine

* Virgiliu, *Aeneis* VI, 806.

să cinstirea curății? macar deși cu ostenință. Pentru aceasta, mai vîrtos iaste de strigat cu poeticul: | „Și-ncă să socotim înțelepciunea a o lăți cu faptele?”

Pase (om bun) unde înțelepciunea te chiamă,
pasă cu picior fericit,
Mari de bine răsplătiri ești să iai. Ce stai?

Pentru aceasta, dară, de céle vécinice pururea să-ți aminte aduci. Această a cereștii de bine răsplătire, prea mare și vîrtoase nedějde cu mintea fiind cuprinse, sufletului mare odihnă aduce. Precum pietrii magnisului nu iaste odihnă, fără numai în *polus* (polos iaste stiaoa căriia îi dzic moldovénii fusul prin carele ceriul să învîrtește, carea niceodată nu să clătêște, numai tot într-un loc să învîrtește, spre carile pîiatra magnisului trage¹⁹⁵. Mai denainte bunul săvîrșit caută, carile fără săvîrșit rămîne a vécinicii vieți, neîndoita nedějde din sine curăție naște, și curățiia iarăși deplin a aceștii vieți nedějde naște. La această țintă ție înnainte puse, întru faptele tale totdeauna la dînsa a te nevoi și a te întinde caută. Caută de vedzi nedějdea luării de cinste între lucrători și-ntre oștași ce lucrîadză. Nedejdii, credința vîrtoase să nu-i lipsască, sau încredințarea pentru dumnădzăeștile făgade să nu să smințiască, căci acéstea pre fietecare ostenință, macar cît de amară, îndulci-o-va. |

10. *Păcatele spurcate și grozave*

După aceasta, mai vîrtos de socotit și de chitit iaste, înțelepciunii, adecă bunătății, împotrivă pusă răutatea și păcatul, ce și-n ce féliu iaste? Vina sau păcatul de moarte iaste a legii dumnădzăești călcare, de la driapta și cinstita socotială abatere și părăsire; iaste sufletului omenesc, prin răutate, stricăciune, sau prin spurcare, spurcată spurcăciune; iaste rea a sufletului boală, decît a trupului mai pătrimă. Dacă omul nu viețuiaște cum trebue și cum să cade, nici cu cinste să apără, slugă și rob trupeștilor poște să face, și pre

robul și sluga plăcerilor trupești, neputându-le stăpîni; din cauza acestora mintea omenească se zăpăcește, pierzîndu-și noblețea și, zăpăcindu-se din cauza lor, omul devine fără judecată, asemănător multor animale, și chiar mai rău decît animalele, pentru că face răul cu bună-știință și cu voia lui. Acest păcat este asemănat de poeți cu vrăjitoarea Circe, care cu licoarea din paharul ei îi prefăcea pe oameni în animale. Așadar, prin păcat, omul ajunge asemenea demonului, adică Diavolului și duhurilor rele (*I Io.* 3, 8; 8, 44; 6, 70), de care lucru trebuie să ne ferim cu strășnicie, „căci orice om care păstrează în sufletul său fie și o singură răutate face loc Diavolului în inima sa” (*Efes.* 4, 27). Curățește-ți dar sufletul de lăturile scîrbavnice ale păcatelor, spală întinările acestea și caută să vindeci și să însănătoșești aceste boli. O, cît de nesocotiți și de smintiți sînt cei care țin ca trupul să le fie frumos alcătuit, împodobit, arătos și falnic, dar cel mai adesea își lasă sufletul urît, necurat și neîmpodobit.

11. *Truda virtuții e trecătoare, dar murdăria păcatului dăinuie*

Socotește că de vei face un lucru cinstit, deși cu trudă și osteneală, după ce l-ai făcut, truda și osteneala vor trece, însă cinstea rămîne. Tot astfel, de vei face ceva murdar pentru o plăcere, plăcerea trece, însă murdăria rămîne, după cuvîntul lui Caton cel bătrîn și al lui Musonius (*Către Gellius*, cartea XVI, cap. 10).

12. *Să ne gîndim la urîtenia păcatului altora, adică să luăm exemple de la alții*

Dacă în noi înșine vedem prea puțin necurăția și urîtenia păcatului, în exemplul oferit de alt păcătos le putem vedea ca într-o oglindă. Nu în zadar și fără folos odinioară lacedemonienii, pentru a-i dezbara pe copiii lor de la beția cea scîrboasă, obișnuiau să îmbete odraslele robilor lor, aducîndu-le apoi înaintea ochilor propriilor lor copii, ca să vadă faptele urîte pe care le făceau aceia.

dînsele a stăpîni neputernic; prin carile mintea omeniască turburîndu-să, din statul său cade. De-ciia cu dînsele mai multe adăogîndu-să, nebun să face, multelor dobitoace asémenea; încă decît dobitoacele mai rău, de vréme ce ştiind şi vrînd face răul. Aceasta de stihotvorţi prin Țerţin, făcătoarea de otravă înşămnată iaste, carea cu băutura păharului ei pre oameni în dobitoace îi primeniia¹⁹⁶. Aşeadară omul, prin păcate, singur pre sine demonului, adecă Diavolului şi duhului prea rău, asémenea să face (*Ioan, Cartea 1 gl. 3, sh. 8 şi gl. 8, sh. 44 şi gl. 6, sh. 70*). De carile noi foarte tare a ne feri trebue, că: „Care om vreo răutate | oare-carea cu sufletul iaste păzind, Diavolului în inima sa loc arată“ (*Efes. gl. 4, sh. 27*). Curăţeşte dară sufletul tău de spurcatele a răutăţilor lături, spală imăciunile acéstea şi boalele acéstea a tămădui şi a însănătoşea nevoiaşte. O, cît de nesocotiţi şi nebuni sint carii trupul său frumos alcătuit, împodobit şi mîndru stolit a fi poftesc, iară pe suflet mai mult grozav, necurat şi nenpodobit a fi lasă!

11. *A bunătăţii sau a înţelepciunii greutate să rădică, iar a păcatului spurcăciune rămîne*

Socotéşte că de vei ceva cu cinste, macar cu osteninţi şi cu greutate face, după acéia osteninţa şi greutatea să va duce, iară cinstea rămîne. Aşijderea, de vei ceva scîrnav cu pofta face, pofta să duce, iară spurcăciunea rămîne din dzisa lui Caton marele şi a lui Musonius (*Cătră Ghelius, cartea 16, gl. 10*)¹⁹⁷.

12. *A păcatului grozăvie sau stricăciune la alţii iaste de căutat, adecă de la alţii pildă să iai*

Pre a păcatului spurcăciune şi grozăvie, de o cineva la sine puţin véde, în pilda a altui cuiva păcătos ca-ntr-o oglindă a o privi poate. Nu întru deşert şi fără ispravă odănăoară laconii, fiilor săi celor tineri, din necinstita beţie a-i întoarce vrînd, pe hiloţi robii îmbătîndu-i, cu fapte necinsteşe înaintea ochilor lor a-i pune obiciuiţi era.

Așadar, când vezi pe cineva care făptuiește lucruri necinstite și necuvioase, vezi-te și pe tine, nu cumva ești și tu ca el? Și nu socotești oare că răutățile tale sînt asemănătoare răutăților lui? Lucrul de care rîzi și de care îți bați joc la alții tu să nu-l faci, ci, ținînd seamă de relele văzute la ei, îndreaptă-ți-le pe ale tale, și învață să te păzești, făcîndu-ți paznic din primejdiile altora.

13. *Fapta urîtă a păcatului are urmări rele*

Nu te uita la începutul, ci la sfîrșitul păcatului, nici nu te gîndi la cele dintîi, adică la începutul plăcerilor pămîntești scîrnave și prea mincinoase și la desfătările întunecate, care par blînde și bune, ci întoarce-te și gîndește-te la sufletul tău, ca să vezi ce urmează după săvîrșirea păcatului; anume că, după ce se răcoresc și încetează poftele pe care păcatul ți le-a poruncit să le faci, datorită urîțeniei păcatului săvîrșit sufletul ți-e năpădit de rușine, căință și durere amară, care omului cunoscător îi sînt ca o caznă și ca o pedeapsă (vezi *Rom.* 6, 21).

14. *Conștiința rea mustră omul pe față*

Aici intervine și conștiința cea rea, pentru că rațiunea sufletului îl ocărăște și îl dojenește pe om, adică pe trup, pentru faptele rele pe care le săvîrșește împotriva legii minții (*Rom.* 2, 15). Căci chiar dacă s-ar găsi cineva care să nu-și dea seama de faptele sale rele, mintea lui e ca un acuzator, ca un martor și un judecător al conștiinței rele, ba chiar ca un pedepsitor și călău (vezi la [Juvenal], poetul satiric, XIII)*.

Această mușcătură a conștiinței rele este ca viermele care roade pe dinăuntru, ca o primă încercare a caznei de pe urmă a păcatelor, cu care va pedepsi Dumnezeu apoi pe răufăcători (vezi la istoricul Tacitus, acolo unde scrie despre Tiberius în *Anale*, cartea VI, 6; despre Nero, vezi cartea XIV, 10). Și iarăși este adevărat că „cel ce păcătuiește — precum spune Seneca, *Ep.* XCVII — să tremure“, adică să se teamă.

* *Juvenalis, Sat. XIII, 1-4.*

113^r Vădzind dară tu pre cineva lucrū necinsteș și necuvios făcînd, | vedzi-te și pre tine, au nu și tu într-acela chip ești? Sau răutatea aseamenea răutății lor lucredzi? Ce la altul ocărăști și defaimi, aceasta tu nu face, ce din streinele (adecă a altora) de tine prăvite greșele, pre ale tale îndreptiadză și a te păzi te învață, ca pre tine streinele primejdii păzit să te facă.

13. *A păcatului réle faceri, réle aduce céle mai de apoi*

A păcatului nu începutul, ce sfîrșitul îi caută. Nici fruntea, adecă începérea acelor ce cu îmblîndzire peminteștile scîrnave și mincinoasele dezmierdări și umbricioasele lesniri să arată să iai aminte, ce spre a sufletului privire te întoarce, ca după făcutul păcat să vedzi ce-i urmadză. Adecă, că după ce poftele, carele păcatul a să face porunciia, să răcesc și să lipsesc, atuncea denaintea spurcăciunii păcatului făcut, rușinea, căința și a sufletului amara durére vine, carile la omul cunoscătoriu în loc de muncă și de pediapsă îi sint (caută *Cătră rimléni* gl. 6, sh. 21).

14. *Reaoa știință a ascunsului inimii pre om probozéște într-arătare*¹⁹⁸

113^v Aicea cea din ascunsul inimii reaoa știință să cuprinde, de vréme ce cuvîntul sufletului pre om, adecă pre trup, pentru réle facerile lui cătră a inimii pravile îl pobrozéște și-l dojenéște (*Romani* gl. 2, sh. 15). Că, deși nici un om a rău facerilor sale iaste știutoriu, ce mintea ta, a aceii réle | dintr-ascunsului inimii științe în loc de cercetătoriu, de martur și de giudeț încă, și în loc de muncitoriu și de pedepsitoriu îi iaste (caută-se *Tineris, Satira 13*)¹⁹⁹. Aceasta a réli dinlontrul inimii științe mușcare ca rodzătura viiar-melui dinlontru iaste. Și iaste ca cum ar fi o gustare mai înnaaintea celor mai de pre urmă a păcatului munci, cu carile mai pre urmă de rău făcătorii de la Dumnădzău sint să să ciarte (cérce-să *Tațius, Pentru Tiberius Analius*, cartea 6, gl. 6 și *Pentru Neron*, cartea 14, gl. 10)²⁰⁰. Și iarăși adevărat iaste: „Cela ce greșéște să tremure“, adecă să să tiamă, dzice Seneca (*Cartea 97*).

Dar odioasa făptuire a păcatului nu se mărginește doar la atât, ci „ea aduce și multe suferințe păcătoșului“ (*Ps. 32, 10*) și „nu au bucurie necredincioșii“ (*Is. 57, 21 Efes. 5, 6*). Căci chiar în viața aceasta îi încearcă Dumnezeu cu necazuri de tot felul și cu boli; alteori, iarăși, în numeroase împrejurări, chiar și peste drepti vin din partea oamenilor chinuri de nesuferit și fără milă.

114^r Dar când le vine păcătoșilor pedeapsa din urmă? Când se va sfârși lumea, când va trece această viață vremelnică, la acea nemincinoasă judecată de apoi a lui Dumnezeu, la care| nici o scuză nu le va fi de folos și nu vor avea nici un mijloc de scăpare. Atunci necredincioșii (o, vai!) care n-au vrut să-i placă lui Dumnezeu (o, nenorocire!) nu numai că se vor despărți de acel bun mult dorit pe care l-ar fi putut agonisi în viața lor, adică fericirea și viața cerească, din care vor fi izgoșiți (*I Cor. 6, 10*); *Galat. 5, 19—21*; *Apoc. 21, 27*) (o, amară despărțire!), dar se vor și scufunda prin dumnezeiască urgie (o, pedeapsă de nesuferit!) în rîul focului, în care vor arde cu grozave dureri (o, cumplită pedepsire!) și vor fi chinuiți cu fel de fel de cazne împreună cu povățuitorul și amăgitorul lor, Diavolul, ceea ce înseamnă a doua moarte, „de la care nu au nici o scăpare“ (*Mt. 13, 42*; *ibid. 25, 41—46*; *II Tes. 11, 8—9*; *Evr. 10, 27*; *Apoc. 20, 15*; *21, 8*). Această moarte este „simbria și plata păcatului“, și ea se dă numai celor păcătoși (*Rom. 6, 23*) [pentru că] „de trăiți după trup, veți muri“ (*Rom. 8, 13*). „Apoi, pofta o dată concepută naște păcatul, iar păcatul o dată săvîrșit naște moartea“ (*Iac. 1, 15*). Păcatul pentru cîtăva vreme este plăcut ca miera amestecată cu venin, dar consecințele| poftelor, care luptă împotriva sufletului, sînt tot așa, mai întîi miere și apoi venin (*I Pt. 2, 2*), și ca tîlharii, care după ce întîlnesc pe trecători și le arată, chipurile, prietenie, obișnuiesc de-i răpun, ca și sirenele (acestea se numesc „fete de mare“), care se spune că prin cîntecele lor dulci și mîngîietoare îi înecă și îi scufundă pe cei ce călăto-

114^v

Și nu numai într-atîta facerea rea a păcatului să sprijeneste, ce: „Multe durori păcătosului“ (*Psal.* 32, sh. 10)²⁰¹. „Și nu iaste pace necuraților“ (*Isaiia* gl. 57, sh. 21; *Cătră Efes.* gl. 5, sh. 6). Încă într-această viață de la Dumnădzău, cu féliu de féliu de boale și de greutăți să ciartă și alte date cu multe féliuri de tîmplări iarăși de la oameni cu nesuferite munci și aceasta făr de blîndețe; încă și dreptilor, unele ca acéstea a le vini aduce tîmplarea. Ce acea prea grea a păcatului muncă păcătoșilor rămîne. Cînd? Cînd veacul acesta să va sfîrși, viața aceasta trecătoare va tréce la acel nemincinos mai de pre urmă

114^r giudeț dumnădzăesc, | la carile nice o pricină de pricele va folosi, nici o șuvăire, nici o aciulare sau supt pămînt fugire vor avea. Atuncea necurații (o, de văerat iaste!) carii lui Dumnădzău a plăcea n-au vrut (o, de tînguit iaste!) nu numai de preabunul bine să vor despărți (o, cît de jalnică despărțire!), pre carile în viața lor a-l agonisi îl putea, adecă: „Viața fericită ceriască de la carea să vor opri“ (*Corint.*, *Cartea 1* gl. 6, sh. 10; *Galat.* gl. 5, sh. 19, 20, 21; *Apocal.* gl. 21, sh. 27). Ce încă cu dumnădzăiasca urgie (o, nesuferită durére!) osîndiți în pîrăul focului să vor arunca, nu fără mari durori ardzind (o, cumplită muncă!) și cu féliu de féliuri de pedépse împreună cu ducătoriul și amăgitoriul lor, Diavolul, să vor chinui. Carea moartea a doa iaste, „din carea vreo eșire nu să va mai da!“ (*Math.* gl. 13, sh. 42 și iarăși gl. 15, sh. 41, 46; *Thesal.*, *Cartea 2* gl. 11, sh. 8, 9; *Evreii* gl. 10, sh. 27; *Apocal.* gl. 20, sh. 15 și iarăși gl. 21, sh. 8). Moartea aceasta iaste a păcatului simbria sau liafă și: „Numai păcătoșilor să dă“ (*Romani* gl. 6, sh. 23); „De veți după trup trăi, muri-veți!“ (*Romani* gl. 8, sh. 13); „Pofta după ce să începe prăsêște păcat, iară păcatul făcut naște moarte“ (*Iacov* gl. 1, sh. 15). „Păcatul la vrême plăcut iaste, ca miiarea amestecată cu venin.

114^v Cea mai de apoi | a poftelor celor ce cu sufletul războiu bat, într-acesta chip iaste“ (adecă întîiu miiare, apoi venin) (*Petru*, *Cartea 1* gl. 2, sh. 2). Și precum

feșc pe mare. În felul acesta Ioav l-a înjunghiat cu spada pe Amisai, arătându-se în chip fățarnic prietenos, așa încît acesta nu se păzea de el (*II Imp.* 20, 9—10). Iată dar:

VERS

Gîndește-te la cele ce sînt vătămătoare
și scapă-te de ele chiar de-s atrăgătoare!

15. *De mare folos e să-ți amintești de scurtimea vieții acesteia*

115^r Se cuvine deci să ne gîndim și să ne amintim mereu de sfîrșitul apropiat al vieții acesteia trecătoare, „căci viața aceasta este asemenea aburilor, care abia apar, și îndată se risipesc” (*Iac.* 4, 15), și însuși omul este asemenea „ierbii înflorite, care pentru foarte puțină vreme este proaspătă și verde, dar îndată se vestejește și putrezește” (*Is.* 40, 6[—8]; *Iov.* 14, 2; *Ps.* 103, 15—16). Nimeni nu-și poate făgădui lui însuși ziua de mîine, căci nu știe ce-i va aduce a doua zi. „Spune-mi tu, cel ce dormi, nu e oare cu puțință să nu te mai trezești? Spune-mi tu, | cel treaz, nu e oare cu puțință să nu te mai culci? Spune-mi tu, cel ce pleci, nu e oare posibil să nu te mai întorci?” etc. (*Seneca, Ep.* XLIX). De aceea: „Gîndește-te că vei trăi puțin și că viața ta este cît o zi” (*Seneca, Ep.* CI)*.

VERS

Cel-de-Sus pentru tine — să crezi — ziua a luminat-o**
Viața de mîine departe-i; deci astăzi trăiește!***

(Dacă ai timp, vezi *Ps.* 95, 7)

Numai acela viețuiește cu adevărat care trăiește cu cînte și sfințenie; deci este adevărat că, pentru a te înfrîna de la cele dăunătoare, „nimic nu-ți poate fi mai de folos decît gîndul la scurtimea vieții și la neștiutul sfîrșit al acesteia” (*Seneca, Ep.* CXIV, la sfîrșit).

* βιβλίῳ ρα = „în cartea 101”. La fel în ref. precedentă și *passim*.

** Horatii, *Epist.* I, IV, 13.

*** Martiali, *Epigrammata* I, XV.

tîlharii, cei ce în chip de priiatini pre călători tumpinîndu-i, a-i omorî sint obiciuiți, așea precum și sirinele (acéstea să chiamă fete de mare)²⁰² pre cei ce pre mare înnoată cu ale lor blînde și mîngîioase cîntece precum să fie înneecat și afundat să grăiaște, într-acesta chip Ioav pre Amasa cu blînd chip tumpinîndu-l, nepădzindu-să, cu sabiia l-au pătruns (*Cartea 2, Samoil*, adecă *Împărăț. 2 gl. 20, sh. 9, 10*). Iată dară:

STIH

Carile sint de stricăciune le socotéște;

Macar cît de plăcute ar fi, liapădă-le!

15. *Scurtimea vieții aceștia de pomenit, și pomenită, mult foloséște*

De-ciia de pomenit și de socotit iaste scurtimea și fugirea aceștii pemintéști vieți. Pentru căci: „Această viață asémenea aburului iaste, carile în scurtă vréme să arată și îndată piére“ (*Iacov gl. 4, sh. 14*). Și „Singur omul otăvii înflorite asémenea și în puținteluse vréme să prospetiadză, înverdzéște, însă prelesne veștedzéște și putredéște“ (*Isaiia gl. 40, sh. 6*). „Nime pre cea de mîne dzi a-și făgădui poate, căci neștiuta sară ce aduce nu știe“. „Spune-mi, cela ce dormi, poți să nu te mai deștepți?| Dzi-m, cela ce ești deșteptat, poți să nu mai dormi de acmu? Dzi-m, cela ce te duci, poți să nu te mai întorci? Spune-m, întorsule, poți să nu te mai duci?“ și alte (*Seneca, Cartea 49*). Și cătră acésta: „În scurt a trăi și pre toate dzilele numai o singură viață socotéște!“ (*Seneca, Cartea 101*).

115r

VERȘ

Pre toată créde dzua ție să o fie luminat prea de susus.

Prea tirdzie iaste viața cea de miue, trăiaște astădzi!²⁰³

(Dacă ai vréme, caută *Psal. 95, sh. 7*.)

Numai acesta dară adevărat trăiaște, carile cu cinste și cu svințenie viețuiaște. Adevăratdară că: „Spre a tuturor lucrurilor contenirea nemică nu-ți va folosi ca ades gîndirea a scurtului traiu și a cestuia sfîrșitul neștiut“ (*Seneca, Cartea 114, la sfîrșit*).

De aceea, deci, „curățirea vieții tale și a zilelor tale nu o lăsa în nădejdea zilei nesigure de **Î**mine, sau a vârstei adâncii bătrânețe, sau a zilei morții tale“ ([Is.] *Sir.* 5, 8). Nu pofti să trăiești atunci cuvios, când urmează să părăsești viața. La acest lucru mult folosește următorul

VERS

Nu zăbovi niciodată cu fapta;
Pagubă-i amînarea celor ce-s gata !*

115v Cu cît te vei obișnui mai mult cu deprinderea păcatului, | întărindu-te și înrădăcinîndu-te în fapta rea, cu atît mai greu vei putea să o dezhădăcinezi. Păzește-te deci ca nu cumva să te duci la nunta Domnului în zadar, împreună cu fecioarele acelea nebune, după ce se va fi închis ușa (*Mt.* 25). Oricine ai fi tu cel ce știi că te-ai folosit rău de darul lui Dumnezeu, cugetă, este oare cazul să-ți dăruiască Dumnezeu din harul său vreme de pocăință și de întoarcere? „Ceea ce rar se poate vedea și auzi“ (*Is.* 55, 3; *Ps.* 32, 6). Ferește-te să nu dai floarea vieții tale Diavolului, ca la urmă să aduci Domnului doar tulpina goală. Dar după păcat să nu cădem în deznădejde, căci avem pildă a întoarcerii și a pocăinței, nici să nu ne încredem peste măsură, căci sfîrșitul vieții noastre este nesigur și neștiut. Nici să socotești că ai să te lași de păcat atunci cînd păcatul te va lăsa pe tine.

16. *Moartea este aproape, și nu se depărtează*

Sfîrșitul și despărțirea de această viață, adică moartea ne vîinează și ne urmărește mereu; chiar dacă sîntem destul de sănătoși și puternici, ea este în stare să ne doboare în fiecare ceas, fără să mai aștepte vîrsta coaptă a bătrîneții, după cum ne învață experiența zilnică.

VERS

Cînd? nu se știe; dar că vom muri cîndva este lucru lămurit**. |

* Lucani, *De bello civ.* II.

** Cp. Cato major, *Moriendum certo est, et id incertum an eo ipse die.*

Pentru aceasta dară: „Curățirea a vieții și a obiciailor tale, pe nedejdea a neadevăratii dzile de mîine, sau la cea mai de pre urmă a bătrînéțelor vîrstă, sau în dzua morții tale să nu te lași!” (*Sirah* gl. 5, sh. 8). Nu atuncea drept a vieții să-ți fie voia, cînd îți va fi din viață pogorîrea. Aicea mult folosește aceasta:

STIH

Lase zăbăvirile, pururea au stricat a depărta cele gata.

115^v Cu cît mai îndelung cu deprinderea păcatului te vii îndeletnici, cu atîta mai cu anevoe, dintr-a cea rea slujire întărită și-nrădăcinată îți va fi a dezrădăcina²⁰⁴. Păzește-te să nu cumva la Domnul și a lui nuntă cu fétele cele nebune a mérge silești după ce ușea s-au închis (*Math.* gl. 25, sh. [1-13]). Carele ești cela ce știi că rău te-ai slujit cu darul lui Dumnădzău (socotește), oare iaste să-ți dăruiască Dumnădzău din darul său vrème de căință și de pocăință? „Carea rar știută și adeverită iaste” (*Isaia* gl. 55, sh. 6; *Psal.* 32, sh. 6). Fereste-te să nu, floarea vieții tale demonului, dai și de-ciia numai hlujerile Domnului a aduce să-ți fie voia. Ce după greșală (după păcat, adecă) să nu, la oceanie, cădem, căci a pocăinții și a căinții pildă dată ne iaste; ce nice să prea nedejduim, căci sfîrșitul vieții noastre neștiut și neadeverit iaste lăsat. Și nici atuncea păcatul a-l părăsi să gîndești, cînd singur păcatul pre tine te părăsește.

16. *Moartea apropiitoare și netrecătoare*

Sfîrșitul și despărțirea aceștii vieți, adecă moartea, totdeauna ne goneste și ne întărește. Aceasta pre noi, încă cît de sănătoși și de tari în fietecare ceas, îndată a ne călca poate, și vîrsta cea matoră și bătrînă neașteptînd, precum dovada cea din toate dzilele ne învață.

STIH

Cînd, neadevărat; odată a muri, adevărat. |

116* Întotdeauna, deci, trebuie să fim gata pentru nunta care va fi, ca să nu ne surprindă nepregătiți. Căci în felul în care ne va găsi, așa ne va înfățișa înaintea înfricoșătoarei și nepărtinitoarei judecăți a stăpînului nostru. Prin urmare, de vreme ce mai ai de trăit, trăiește așa cum ți-ar plăcea să fii în ceasul morții. Atunci nu-ți vor ajuta desfătările cu care ai petrecut și ai agonisit păcate. „Cu aceasta să te împotrivești zilei morții: să-ți moară răutățile înainte de tine” (Seneca, *Ep.* XXVII). Dacă iubești viața, fii pregătit, pentru ca moartea să nu poată găsi în tine nici cea mai mică miasmă.

Încă în viață fiind, este nevoie să mori, ca mort să trăiești. Învață-te, dar, să mori mai-nainte de a muri*.

Moartea celor dreți nu înseamnă sfîrșitul cel mai de pe urmă al lucrurilor, deși în mod simplu așa se spune (că mor); căci ea [moartea] nu este decît o trecere de la hotarele acestei muritoare vieți pămîntești pe celălalt tărîm al vieții nemuritoare, fericite și cerești. Este un lucru foarte de dorit ca moartea să te găsească cînd ești dedat virtuții și meditației lucrurilor lui Dumnezeu (Epictet, *Către arieni***, cartea LIII, cap. 5). Prin urmare, ce trebuie? „Ca să te găsească moartea fericit, | învață să trăiești drept. Ca să poți trăi cu dreptate, învață să mori.” „Căci dacă s-ar afla moartea zilnic înaintea ochilor tăi, nu te-ai mai gîndi la cele de lut, adică la cele pămîntești, nici n-ai mai pofti cu nesocotință lucrurile lumești” (Epictet, [*Manualul*], XXI).

17. *Adu-ți aminte de sfîrșitul tău și în veci nu vei păcătui* ([*Is.*] *Sir.* 7, 38)

Între cele dintîi și cele din urmă ale morții, rămîne judecata lui Dumnezeu (*Evr.* 9, 27), cînd Domnul nostru Isus Hristos, trimis ca judecător de Dumnezeu,

* Andrea Wissowatius, *De hominis vera beatitate consecranda*, în *Stimuli virtutum*, p. 107.

** πρὸς ἀρειανούς, (cartea VIII, cap. 5), traducere greșită influențată de textul românesc, care redase pe *apud* („după”) prin *cătră*.

116^r Totdiauna dară, spre a nunții²⁰⁵ venire gătiți a fi ne trebuie, ca să nu, nepregătiți, apuce. Căci în ce chip ne va cuprinde, într-acela chip denaintea strașnicului și nefățarnicului a lui Hristos giudeț a ne giudeca ne va pune²⁰⁶. De vrème dară ce vrème de viețuit ai, viețuiaște ca cum în ceasul de moarte ai vrea să viețuiaști; în ceasul morții, acélea nemică îți vor agiuta, pentru carile cu poftele te-ai îndeletnicit și păcate ai agonisit. „Cu aceasta împotriva dzilii morții să stai: mai denainte de tine, răutățile tale să moară” (Seneca, *Cartea* 27). De vrème ce viață poftesti, dă-i de te gătēște ca moartea prea puținele de mirosit a afla să poată.

STIH

Mort să viețuiaști, viu îți trebuie a muri,
Deprinde-te dară pînă a nu muri, a muri.

Moartea dreptilor nu iaste în rîndul cel mai de pre urmă a faptelor, macar că prostēște așea dzice (adecă moare), ce cel de la aceștii muritoare pemintești vieți hotar, la acel a nemuritoarei și fericitii cereștii vieți margine iaste trecut. De poftit lucru iaste, cu silitoare voințe, de la moarte în privala lucrurilor lui Dumnădzău a intra (Epictitus, *Cătră ariani*²⁰⁷, *Cartea* 53, gl. 5). Dară ce trebuie? Ca fericit pre tine moartea | să te apuce, învațe-te a trăi. Ca să drept a trăi poți, învață-te a muri. De ți s-ari, în toate dzile, denaintea ochilor moartea afla, nemică de céle de lut, adecă pemintești, ai gîndi, nici fără socotială de céle pemintești macar cevași ai pofti (*Epictit.*, *Enchiridion*, gl. 28)²⁰⁸.

17. În toate faptele tale adu-ți aminte de céle mai pre urmă²⁰⁹ și în véci nu-i greși (*Sirah* gl. 7 în *sfirșit*)

Între acéste dară de pre urmă, și mai denainte de moarte și după moarte giudecata lui Dumnădzău stă (*Evrei* gl. 9, sh. 27), cînd Domnul nostru Iisus Hristos,

va judeca viii și morții în strălucita zi a venirii lui (Tim. 4, 1). În vremea aceasta cele ascunse acum ale oamenilor, dezvăluindu-se, se vor da pe față, astfel încât el „să răsplătească pe fiecare după faptele sale“ (vezi Rom. 2, 5—10 și II Tes. 1, 6—9). Așadar, această zi care va să vie, a Domnului, și judecata sa de apoi, oricât ar întârzia, tot nu va trece. Pentru cei drepti ea va fi veselă, dar pentru necredincioși va fi tristă și întunecată (vezi Mat. 25, 31 și 46). Așteptînd deci această zi, să ne învățăm a trăi curat, drept și cuvios. ca în acel înfricoșător ceas al judecății să ne aflăm neîntinați de păcate și nevinovați (2 Pt. 3, 11, 14).

18. *Să nu te clintești din credința ta din pricina puținii fericiri a celor necredincioși*

117^r Așadar, omul cuminte găsindu-se cu o bună întocmire și| stare [interioară], nu are motiv să se clintească, să se schimbe și să se tulbure, văzînd că în viața aceasta pămîntească norocul pare să favorizeze, pentru puțină vreme, scopul celor necredincioși. Căci nefericitul noroc al acestora nu este adevărat și statornic, ci mincinos și deșert, și se va preface iarăși într-o mare nenorocire. Și cu toate că dumnezeiasca mînie, adică pedeapsa, pare să-i urmărească cu oarecare întârziere și cu picior împiedicat, dar odată și odată tot îi va ajunge, iar întârzierea le-o va compensa cu povara chinurilor.

VERS

Cu cît se ridică mai sus,
Cu atît cade mai greu.

(În sensul acesta gîndește-te la spusele *Psalmului* 1 la sfîrșit, Ps. 37 și mai ales Ps. 71.)

19. *Să nu te turburi de necazurile dreptilor*

Nu există nici un motiv ca soarta oarecum potrivnică a celor drepti pe acest pămînt să despartă și să îndepărteze pe cineva de la deprinderea virtuților. Căci, după cum se vede, nu numai că aceștia se împărtășesc puțin din bunătățile acestei lumi, dar sînt și

de la Dumnădzău giudeț pus în străluminată din ceriu venirea sa, „giudeca-va viii și morții“ (*Timoth., Cartea 2 gl. 4, sh. 1*). În care vréme „acéste de acmu acoperite, acoperemînturile rădicîndu-se, să vor descoperi, unde fietecui după a sa faptă să va plăti“ (caută *Romani gl. 2, sh. 5, 6, 7, 8, 9, 10*; și *Cătră Thesal, Cartea 2 gl. 1, sh. 6, 7, 8, 9*).

Aceasta dară a vinirii lui Hristos dzi și a giudețului de apoi ființă, macar cît de tîrdziu, însă nu va tréce. Dreptilor dară véselă, iară necuraților tristă și întunecoasă va fi (caută *Math. gl. 25, sh. 31 și sh. 46*). Aceasta dară fără greș așteptînd, curățește, drept și svințește a viețui de învățat ne iaste, ca: „La acel groznic ceas, neîntinați de păcate și nevino-vați să ne aflăm“ (*Petru, Cartea 2 gl. 3, sh. 11, 14*).

18. *Să nu te clătești în credință pentru scurta norocire a necuraților*

117^r Nu iaste dară pentru ce bărbatul cu inima întriagă, în bun | aședzămînt și în bună alcătuire fiind, să să clătiască, să să mute și să să turbure, pentru căci celor necurați cîteva dzile într-această pemintească viață norocul a le cură să véde; că acestora nărocită norocire, nu adevărată și stătătoare, ce mincinoasă și zburătoare iaste, carea iarăși în mare să va întoarce mișălătate; și macar că dumnădzăiasca izbîndire (răsplătire adecă) cu încetat pas și cam cu împiedecat picior pre dînșii a-i goni să véde, numai oarecînd tot îi va agiunge, și zăbăvirea cu a muncii greime va răsplăti.

STIH

Prea-prea rădică-să innălțătură,
Cu mai grea să cadză cădzătură.

(Caute-se iarăși pentru această socotială dzisele *Psalmului 1 la sfîrșit, și Psal. 37 și mai vîrtos Psal. 71*.)

19. *Să nu te turburi de asuprélele dreptilor*

Nici iaste pentru ce pre cineva de la a bunătăților învățatură, acela a dreptilor pe pămîntul acesta can împotrivă sorț să desparță și să-l depărtédză, căci

obișnuiți să fie necăjiți și încercați cu supărări și amărăciuni, cu lipsirea de bunurile, averea și chiar de viața lor.

117^v Are Dumnezeu, judecătorul lumii, motivele proniei sale despre care vom vorbi în altă parte. Așa a arătat mai demult | că se întâmplă bărbaților drepecți, sfinților proroci și însuși fiului său, unul născut, precum și apostolilor și celorlalți sfinți mucenici (vezi *Evr.* 11, 36—38). „Nu este netedă calea spre stele, pe aici se cuvine să umble bărbații cucernici“*. Prin calea cea strîmtă se cuvine să intrăm în viața veșnică cea fericită“ (*Mt.* 7, 13—14). „Suferințele și răbdarea necazurilor sînt pricina și materia virtuților“, adică aceasta este calea spre stele, adică spre cer (vezi la Seneca, unde scrie *Despre providență*). Așa să lupte și să se pună la încercare cei aleși, „pentru ca să se arate virtutea, iar răutatea să se rușineze“. Celor ce iubesc pe Dumnezeu chiar și cele care par rele le ajută spre bine (*Rom.* 8, 18, 28). Nu avem de meditat atîta asupra intrării în viața aceasta, cît asupra ieșirii din ea. Și „nu trebuie să privim atîta cu ochii trupecști la cele care se schimbă acum în lume, cît trebuie privite cu ochii sufletului cele viitoare, care vor fi veșnice în ceruri“ (2 *Cor.* 5 la sfîrșit [18]). În felul acesta, suferințele și chinurile lumii pe care le îndură cineva din cucernicia sufletului se răsplătesc cu mare cîștig. Și care este neguțătorul acela înțelept care ar refuza aceasta? |

118^r 20. *Fără credință nimeni nu e fericit*

Trebuie să credem cu certitudine că dacă, potrivit poruncii lui Dumnezeu, săvîrșim virtutea și sfințenia, nu numai că putem agonisi culmea fericirii prin harul și darul său, dar și că de nu ținem această cale, nu putem cu nici un chip obține această fericire. Lucrul acesta ni-l arată limpede dumnezeieștile cuvinte ca, de exemplu, la *Evrei* 12, 14: „Păziți sfințenia, fără de care nimeni nu va vedea pe Dumnezeu“; și: „De nu va prisosi dreptatea

* Andrea Wissowatius, *De hominis veră beatitate consequenda*, în *Stimuli virtutum*, p. 127.

aceștea nu numai căci cu bunurile aceștii lumi puțin a să părăși să văd, ce încă mai vîrtos despărțirea bunurilor și a voii slobode, a desfătării și-ncă și a singurii vieți multe răutăți, nevoi, a priimi și a suferi sint obiciuți.

117^v

Are Dumnădzău ziditoriul lumii drepte pricini a chiverniséliei sale, pentru carile într-alt loc vom dzice, | precum odănoară aceasta preabunilor bărbați, svinților proroci și singur fiiului său unul născut, apostolilor și svinților mucenici a să tîmpla au arătat (caută *Cătră evrei* gl. 11, sh. 36, 37, 38). „Spre stéle, moale, pemintească cale nu iaste, pe aceasta înnalții, dreptții iaste să margă“. La acea fericită vécinică viață, „prin îngustă cale iaste de întrat“ (*Math.* gl. 7, sh. 13, 14). Pătimirea și a greutăților suferire, pentru bunătăți iaste pricină și materie — adecă aceasta iaste calea spre stéle, adecă la ceriul — (caute-se Seneca unde scrie *Pentru pronie*)²¹⁰. Așeadară, aleșii să să deprindză și să să ispitiască, căci „bunătatea să ivéște și să răutățile rușiniadză“. Că ceia ce iubăsc pre Dumnădzău (încă și céle réle) spre bine împreună să lucrîadză (*Cătră romani* gl. 8, sh. 18, 28). „Nu atîta întrarea, pre cît eșirea aceștii vieți iaste de cercat. Și nu atîta acélea carele în lume acmu cu ochii cei trupești sint de prăvit, precît céle fiitoare în ceriu vécinice cu ochii sufletului sint de oglindit“ (*Corin.*, *Cartea 2* gl. 5, sh. în sfîrșit). Așeadară, acéstea ale lumii greutăți și pentru a sufletului curăție suferite pătimiri, cu mare dobîndă să vor schimba. Care dară, înțelept neguțătoriu fiind, acéstea va lepăda? |

118^r

20. *Fără curățanie, nime fericit*

Întru adevăr de credzut iaste, că nu numai prin a lui Dumnădzău mai denainte prin scrisoare însămnate porunci, ca bunătății și svinț-enii căci ne vom închina, pre acea desăvîrșit a sa bună facere, cu darul său, întru fericire a agonisi vom putea; ce mai vîrtos, căci fără această de păzit temelie ca pre un vîrtos zidiu de nu le vom păzi, pre acéleași așea cum să cade a le agonisi nu putem. Aceasta frumos dumnădzăeștile

118^v voastră mai mult decît a cărturarilor și a fariseilor, nu veți intra întru împărăția cerurilor" (Mt. 5, 20); și: „De nu vă veți întoarce și nu vă veți face ca pruncii, nu veți intra întru împărăția cerurilor" (Mt. 18, 3); „În acel Ierusalim nou și ceresc nu va intra nimic spurcat, care să întineze" (Apoc. 21, la sfîrșit [27]). În locurile sfinte nu ajung să locuiască decît sfinții; cînd s-a aflat Diavolul locuind în ceruri, a fost azvîrlit de acolo în străfundurile iadului, căci a păcătuit. Iar tu, cu sarcina păcatului împovărat, nădăjduiești să te sui în acel loc înalt? Într-acolo nu se află altă cale și altă poartă decît aceea strîmtă și anevoioasă pe care a arătat-o Hristos și a călcat-o cu sfinții săi pași. Să nu se amăgească nimeni cu nădejdea deșartă că ar reuși poate să se strecoare acolo pe furiș prin locuri ascunse. La viața fericită nimeni nu poate ajunge decît cu purtarea bună și cinstită. Dar vei prefera poate ca în schimbul unor lucruri josnice, deșarte și trecătoare ca beția, plăcerea, răzbunarea, lăcomia, să te lipsești de viața veșnică și fericită a cerurilor? Asemenea schimb ar fi, desigur, mai nebunesc decît acel al lui Glaucon, care a dat armura sa de aur lui Diomede, primind în schimb una de aramă*.

21. *Culege de la alții pilde ale virtuților*

119^r Prin pilde asemănătoare, pune înaintea ta bărbați cuminți, credincioși, renumiți și vestiți pentru virtutea lor și, cu ajutorul sfintelor lor învățături, străduiește-te să devii asemenea lor, să-i ajungi și silește-te chiar să-i întreci. Și cu toate că este greu să se găsească cineva în care să fie întrunite în chip desăvîrșit și deplin toate virtuțile și bunătățile, tu, imitînd diferiți oameni înzestrați cu tot felul de virtuți, ostenește-te ca pe toate să le cuprinzi în tine. Așa se spune că a făcut pictorul Zeuxes, care, vrînd să picteze portretul unei femei foarte frumoase, a ales cîteva femei atrăgătoare și distinse prin frumusețea lor, și astfel a luat de la fiecare din ele partea cea mai frumoasă a feței, adică de la una ochii, de la

* Homer *Ilias* VI, 232—236.

învață cuvinte, precum *Cătră evrei* svințeniia precum să fie de urmat: „Fără carea nime pre Dumnădzău va vedea“ (gl. 12, sh. 14). „Și de nu să va înmulți dreptatea voastră mai mult decît a fariseilor și a cărturarilor, nu veți intra întru împărăția ceriului“ (*Math.* gl. 5, sh. 20). „Și de nu veți întoarce și să vă faceți ca copilașii, nu veți, în împărăția ceriului, intra“ (*Math.* gl. 18, sh. 3). „Întru acel ceresc Ierusalim macar ceva întinat nu va intra“ (*Apoc.* gl. 21, sh. 27). La svintele sălășe a sălășlui nu să dă a mERGE fără numai celor ce sint svinți. Diiavolul, cînd în ceriu lăcuia, din ceriu în tartarul cel mai dedesupt s-au oborît pentru căce? Pentru căce au greșit. Au tu doară, cu greaoa a păcatului sarcină încărcat, la locul acel înnalt gîndești că ti vii sui? Acolo altă cale sau altă poartă nu să cunoaște, fără de această | îngustă și strîmtă, carea de singur Hristos Dumnădzău²¹¹ arătată și cu ale lui svinte urme călcată. Nu iaste ca cineva cu deșartă nedéjde singur pre sine să să amăgească, ca doară pre furiș și prin nescare suppuneri acolo a răzbi să poată. La fericita viață, fără bine și cinsteși trăirea, altul nime poate a agiune. Au doară mai bine vii alége? Pentru lucruri proaste, deșearte și vèstede, precum iaste bețiia, curviia, izbîndirea de pizmă și lăcomiia, de vécinica ceriască viață a te despărți ca să rabdzi? Cu bună samă, aceasta schimbare decît aceaia a lui Glavcus mai nebună ar fi, carile ale sale de aur arme lui Diomides le-au dat, pentru carile de la dînsul au luat altele de aramă²¹².

118v

21. *Pildele bunătăților de la alții culége*

Pentru potrivirea pildelor, înaintea ochilor tăi oameni cu întriagă inimă și curați însămnăți, sau în bunătăți vestiți, pune, și prin a lor svîntă învățătură lor a te potrivi și de asemenea a te face siléște, sau încă pre dînșii și a-i întréce te nevoiaște²¹³. Și macar că anevoe iaste chip ca acela, ca într-însul toate bunătățile și înțelepciunile deplin și desăvîrșit a să afla, ce din multe féliuri de oameni, féliu de féliuri de bunătăți tie a le potrivi nevoiaște, și acélea a le cuprinde te

alta nasul, de la alta gura și celelalte; copiind și armonizînd toate aceste părți frumoase într-un singur chip, el a schițat portretul unei femei foarte frumoase*.

22. Pilde de la cei sfinți

Tot așa, pune-ți înaintea ochilor minții, pentru a-i imita pe cîțiva dintre cei înfățișați în istorii. Din *Sfînta Scriptură* ia ca exemplu pe Avraam pentru minunata lui credință către Dumnezeu și pentru ascultarea ce decurge din ea, pe Iosif pentru înțelepciune, pe Iov pentru răbdare, pe Moise pentru disprețul față de avuție și de bogățiile Egiptului, pe David pentru blîndețe, pe Iezechiël, pe Iosie, pe Daniil și pe tovarășii lui pentru marea lor credință, și așa mai departe. Iar aceia erau într-adevăr lipsiți de făgăduința vădită și sigură a vieții veșnice, pe care o avem noi acum.

23. Pilde de la păgîni**

119v Și de la păgîni să culegi pildele virtuților, de exemplu: pilda dreptății de la Aristide, Camillus și Fabricius; suportarea sărăciei de la Curius, Menenius și Quintius Cincinnatus; pilda înfrînării și a cumpătării, de la Belerofon, Xenocrate, Scipio și Tiberiu; pilda răbdării și a stăpînirii mîniei, de la Socrate, Platon, Phocion, Pericle, Filip regele Macedoniei și Antigon I; exemplu de seninătate ia de la Heraclit, Stilpon și Zenon, iar pildă de iubire a adevărului și de a nu minți în chip grosolan, de la Epaminondas și de la Pomponius Atticus.

Aceste virtuți vrednice de laudă să nu le slăvești numai prin vorbe, ci să le și imiți prin fapte. Rușine să le fie acelor creștini care se laudă cu vorba că au adevărata cunoștință a adevăratului Dumnezeu, cîtă vreme nu au acele progrese întru virtuți pe care le-au arătat cei [mai sus pomeniți], care erau lipsiți de o asemenea cunoștință [a lui Dumnezeu].

* Cicero, *De inventione* II 1, 1.

** Cp. Erasmi, *Enchiridion militis christiani*, ed. Halae, 1724, p. 101.

119^r ostenéște, precum să povestéște Zevxis zugraful | a prea frumoasei femei chip a zugrăvi vrînd, cîteva cu frumsétea mai de frunte și mai alése femei au fost ales, și așea de la fietecarea cîte o parte cea mai frumoase a fétii lor au ales (precum am dzice), a uniia ochii, a alțiia nasul, a altiia gura și alalte. Și într-un chip pe acéstea ale frumséțelor părți înfurmuind și alcătuiindu-le, o prea de femée frumoasă față au șiruit²¹⁴.

22. *Pildele de la svinți*²¹⁵

Așeadară, dintre aceia pre carii istoriile îi scriu, pre cîțiva mai vîrtos pre carii îi știi înaintea ochilor minții îi pune: precum pre Avraam întru prea întriagă cătră Dumnădzău credință și dintru aceasta izvorînd driapta slujbă; pre Iosif în dévestăvcie și în curăție, pre Iov în răbdare și în sufferire, pre Moisiu pentru nebăgarea în samă a avuțiilor și a vistearilor Eghipe-tului, pre David la blîndéte, pre Ezechie, pre Iosie, pre Daniil și pre soțiile lui în nesămăluita curăție i proci; carii cu toată dovada pre întărita a vécinicii vieți făgăduință, carea noi acmu avem, nu au avut.

23. *Pilde de la limbi sau de la păgîni*²¹⁶

119^v Încă și din limbi, adecă de la păgîni culége pilde precum: dreptățile de la Aristides, Camilius, Fabrițius; sufferirea sărăciei de la Curius, Manenius, Cvințius Țiținatus i proci; cun|tenirile și părăsirile de la Belelirofontes, Xenocrates, Schipiones, Tuberon; răbdările și ale mîinii potoliri de la Arhita, Socrates, Platon, Foționes, Periclis, Fillipp a Machidoniii împărat (acesta au fost tatul lui Alexandru Marele)²¹⁷ și de la Antigonul Primus; a curvii oprire de la Eraclitus, Stilpones, Zenones; adevărăciunea și nice în glumă a minți de la Epaminonda și Pomponius Atticus. Acéstea de lăudat nu tot numai cu cuvîntul a lăuda, ce cu faptele a urma siléște. Rușine dară să, creștinilor, fie, pre adevărata a adevăratului Dumnădzău cunoștință cu cuvintele aruncînd, de nu vor atîta întru bunătăți întrări avea, precum acéstea cu cunoștință ca aceasta nefiind întemeiați s-au arătat.

24. *Pilda lui Hristos și imitarea lui*

120^r Însă pilda cea mai înaltă și desăvârșită a tuturor virtuților și primul model în lume a fost Isus Hristos, dătătorul credinței noastre (*Evr.* 12, 2), a cărui imitare ne-o recomandă el însuși (*Mt.* 11, 29 și 16, 24; *Io.* 12, 15) și apostolii săi, precum Pavel (*Filip.* 2, 5), care și el l-a imitat pe Hristos (*I Cor.* 11, 1), și Petru, care a scris că „Hristos a murit pentru noi, lăsându-ne pildă ca să mergem pe | urmele lui“ (*I [Pt.]* 2, 21), și Ioan, ale cărui cuvinte sînt acestea: „Cine spune că petrece întru dînsul este dator să umble precum a umblat și el“ (*I Io.* 2, 6).

25. *Poruncile lui Dumnezeu nu sînt de neîmplinit*

Nimeni nu trebuie să asculte pe cei care, ca să-și scuze păcatele lor, susțin că este cu neputință să îndeplinească cineva faptele virtuții, să fugă de păcate și să păzească poruncile lui Dumnezeu. Lenevia oamenilor și nepăsarea lor scornește aceste pretexte și scuze. „Cauza este că nu vrea, iar pretextul că nu poate“ (Seneca, *Ep.* CXXVI, la sfîrșit). Desigur, calea virtuții e aspră și grea pentru cei fără experiență, însă pe urmă ea devine ușoară, precum mărturisește Hesiod*. Iar Ioan, apostolul lui Hristos, scrie: „Aceasta este iubirea către Dumnezeu, păzirea poruncilor lui, iar poruncile lui nu sînt grele“, deci cu atît mai puțin de neîmplinit (*I Io.* 5, 3). Și însuși Hristos cu neminci-noasa lui gură a spus că „jugul său este ușor și sarcina sa ușoară“ (*Mt.* 11, ultimul vers [30]).

Strădania pe toate le-nvinge**,

Iar pe dînsa dragostea o deșteaptă.

De aceea preadrept e cuvîntul:

Dragostea le învinge pe toate***.

120^v Numai să fie cu adevărat dragoste de Dumnezeu și de virtute și pentru | cea mai înaltă răsplată a virtuții. O astfel de dragoste pe toate le întrece, oricît de grele ar fi ele.

* *Ἔργα καὶ ἡμέραι*, 288–292[286–290].

** Virgilii, *Georgica* I, 145.

*** Virgilii, *Ecloga*. X, 69.

24. *Pilda lui Hristos și a lui urmare*²¹⁸

Ce decît toate mai cinstită și mai desăvîrșit pildă și arhetip (cap pildelor) pre pămînt, Iisus Hristos, duxul credinței noastre au fost (*Cătră evrei* gl. 12, sh. 2), a cui potrivire a face ni să poruncеște de la dînsul singur (*Math.* gl. 11, sh. 29 și gl. 16, sh. 24; *Ioan* gl. 13, sh. 15) și de la a lui apostoli, precum de la Pavel, *Cătră filippisēni* (gl. 2, sh. 5), carile și el lui Hristos au urmat (*Cătră cor.*, *Cartea 1* gl. 11, sh. 1) și de la Petru, carile au scris: „Hristos, de vrēme ce au pătimit pentru noi, au lăsat noaă pildă | ca urmele lui să urmăm“ (*Petru*, *Cartea 1* gl. 2, sh. 21), și de la Ioan, a cui acēstea-i sint cuvintele: „Cine dzice într-însul a petrēce, trebuie precum el a îmblat și el așea a îmbla“ (*Ioan*, *Cartea 1* gl. 2, sh. 6).

25. *A lui Dumnădzău porunci nu dzice că sint în neputință cu paza*

Nice sint de a să ascultarea ceia carii, pentru a păcatelor învăluire, blojoresc în neputință a fi bună-tăților slujbă a da, adecă păcatele a izgoni și dumnă-dzăeștile porunci a păzi. A oamenilor lenevire și nevrere, acēstea oprēle și acēstea învăluiri aduc înnainte. „A nu vrea în pricină iaste; a nu putea înnainte să întinde“ (*Seneca*, *Cartea 116*). Iaste dară a bună-tăților cale dintîi oarece can aspră și grunzoasă, ce mai pre urmă prealesne și nētedă să arată, mărturisind Isiodus. Iară Ioan, al lui Hristos apostol, au scris: „Aceasta să fie dragoste cătră Dumnădzău, ca poruncile lui să păzim; poruncile dară a lui să nu fie grēle“ (numai să lipsască că sint în neputință) (*Ioan*, *Cartea 1* gl. 5, sh. 3). Și singur Hristos, cu a lui de adeverințe grăitoriu rost, au spus: „Giugul său a fi ușor și sarcina lui ușoară“ (*Math.* gl. 11, sh. cel mai de pre urmă).

Nevoînța pre toate biruiaște, iar pre nevoînță dragostea o ațită; Pentru carea pe drept dzis iaste: pre toate biruiaște dragostea²¹⁹.

Dragostea dară cătră Dumnădzău, cătră bună-tăți și a bună-tăților cinstita cinste să nu lipsască. Această dragoste pre toate, oricît de silnice și năsilnice ari fi, va călca și va domoli.

Trupul să ți-l răscumperi — fier și foc ai răbda;
Sufletul să ți-l mîntui, ce nu ai îndura?*

Pentru ca să devii bun, trebuie să vrei cu adevărat, fără gînd ascuns, și să vrei pe deplin acest lucru. Grăbește-te către virtute cu toată puterea ta, exercează-te ca la școală întru cucernicie, precum recomandă Apostolul (*I Tim. 4, 7*), punînd în aceasta toată sîrguința, pentru ca „la credință să adaugi virtutea“, după cum ne învață un alt apostol (*2 Pt. 1, 3*). Mult poate obișnuința, prin care toate devin mai ușoare, chiar și cele care mai înainte, la un prim început, păreau grele. Căci „obișnuința este ca o a doua natură“**. Această deprindere se dobîndește deci prin contemplarea acelor oameni care au renăscut prin purificare, adică cei care au greșit o dată, și apoi, pocăindu-se, s-au curățit ca și cînd s-ar fi născut din nou.

26. Să nu te amăgească exemplele păcătoșilor nepedepsiți

121^r Să nu te mîngîi pe tine crezînd că poți rămîne în păcat, sub motivul | că păcatele unor credincioși au fost iertate, după *Sfintele Scripturi*. Gîndește-te mai ales că, o dată ce chiar acestora, care erau niște sfinți, li s-a întîmplat să cadă [în păcat], cu cît mai multă atenție trebuie să umblu eu pe această cale alunecoasă. Dar și aceștia după cădere s-au sculat, au dovedit pocăință și umilință și n-au mai căzut în același păcat, ba chiar au umblat cu și mai multă atenție și grijă pe calea cucerniciei. Lucru pentru care Dumnezeu milostivul i-a iertat și le-a șters greșelile trecute. Așadar, și tu, greșind, trebuie să te pocăiești, și după cum unii bolnavi au fost vindecați, tot așa și tu caută să scoți boala pe care o ai în trupul tău.

* Cp. A. Wissowatius, *De hominis vera beatitate consecranda*, în *Stimuli virtutum*, p. 128.

** Cicero, *De finibus* V, 25, 74; *Consuetudo est quasi altera natura*.

Ca să-ți răscumperi trupul, fier și focuri vei pătimi;
Să fii sănătos cu sufletul, oare ce a suferi vei tăgădui?²²⁰

Ca bun să te faci, a vrea ți să cade, însă adevărat și cu toată inima și virtos, cu toată puțința a vrea, și cătră bunătate cu toate puterile întinde-te, învață-te (ca în școală) pre dreptate sau curăție, precum Apostolul *Cătră Timothei* învață (*Cartea 1* gl. 4, sh. 7) și încă alt apostol mai agiutorêște (*Petru, Cartea 2* gl. 1, sh. 3). Cătră aceasta: „Singur pre tine, cu toată agiutorința învățaturii, adaoge credinții tale bunătate“ (*Petru, Cartea 2* gl. 1, sh. 5). Deprinderea mult plătește, cu carea toate mai pre lesne și mai pre iușor să fac; încă mai virtos célea carile la început cu nevoe a fi să pare. Iaste dară de prinderea ca o altă fire. Această dară deprindere cu privirea a oamenilor celor de a doa oară prin curățenie născuți să agonisește. Adeacă ceia ce odată au greșit și apoi, pocăindu-să, s-au curățit, ca cum de iznoavă s-ari fi născut²²¹.

26. *Pildele, nu a celor ce greșesc să te amăgească,
ce céle a celor drepti cu inema sînt de urmat*

121^r Să nu te, singur pre sine, îmblăznești și în păcat rămîind|să te zăbăvești, sau aceasta pricină să dai, căci în svintele găsești *Scripturi* precum și dreptii o dată au greșit. Ce mai virtos pentru aceasta te păzește, de vréme ce a svinți ca aceștea uneori lunecări s-au tîmplat, cu cît mai mult ție cu pază întru această lunecoasă cale îți iaste a îmbla. Însă aceștea, după căzătură, nemică zăbavă făcînd s-au sculat, căință și pocăință făcînd, nice altădată la acéiași s-au întors căzătură, ce mult mai cu pază și cu dragoste în cinstita curăție au îmblat. Pentru aceasta, Dumnădzău milostivul, întorcîndu-să, vinovățiile ce făcuse li-au ertat. Așeadară, și ție, greșind, îți iaste să te pocăești și precum unii oarecarii bolnavi fiind s-au tămăduit, așa și tu boala carea înlontru trupului o ai trebuie să o scoți.

27. *Nu trebuie să păcătuim, nădăjduind în mila dumnezeiască*

De la îndeplinirea virtuții să nu te împiedice bună-tatea și mila lui Dumnezeu, adică să nu te mai pocăiești nădăjduind în mila sa, căci a zis Psalmistul: „Cît de bun este Dumnezeu lui Israil“ dar a adăugat: „celor curați cu inima“ (*Ps.* 73, [1]), și în altă parte: „mila Domnului din veac și pînă în veac față de cei ce se tem de dînsul, iar dreptatea lui spre fiii fiilor, spre cei ce păzesc așezămîntul lui și-și aduc aminte de poruncile lui să le facă | pe ele“ (*Ps.* 102, 17—18[—19]). Iar apostolul Pavel așa spune despre omul care stăruie în păcat și speră să scape de judecata lui Dumnezeu: „Oare nu ieși seama la bogățiile bunătății lui și la îngăduința și îndelungata lui răbdare, necunoscînd că bunătatea lui Dumnezeu te aduce la pocăință? Dar cu împietrirea ta și cu inima ta nepocăită îți aduni mînie în ziua mîniei și a descoperirii dreptei judecăți a lui Dumnezeu care va răsplăti fiecăruia după faptele lui“ etc. (*Rom.* 2, 4—6). Așadar, cel ce se folosește rău de nădejdea în milostenia dumnezeiască, pentru ca să rămînă în păcat, este înlăturat de la milostenie. De aceea se cuvine să ne temem de Dumnezeu. Iar pentru că el este și mult milostiv, nu avem nici un temei să deznădăjduim de darul lui Dumnezeu dacă ne pocăim, dar nici să ne bizuim pe el peste măsură dacă nu ne pocăim. Căci făgăduințele milosteniei dumnezeiești sînt pentru acei care se pocăiesc, iar consecințele înlăturării [de la mila lui], adică amenințările și pedepsele, sînt pentru cei care nu se pocăiesc (*Rom.* 11, 22).

28. *Mult folosesc rugăciunile*

Ajutorul lui Dumnezeu și al lui Hristos, care ne vine din cer prin Duhul Sfînt, se cade să-l cerem prin rugăciuni necontenite, calde și îndelungate, în orice | împrejurare: „Cereți, și vi se va da“ (*Mt.* 7, 7; 21, 22). „Părintele ceresc va da Duh Sfînt celor care îl cer“ (*Lc.* 11, 13; *Iac.* 1, 5). Însă cînd cerem acest ajutor

27. *Cu nedějdea a milii lui Dumnădzău nu iaste de greșit*

121^v Mila și bunătatea lui Dumnădzău de la binele ce vii să faci să nu te întoarcă, adecă milii lui nedejdiuind să nu te pocăești, căci Psalticul și împăratul cîntat-au David: „Adevărat, bun iaste împăratul lui Izrail (ce au adaos), adecă celora carii cu curată sint inemă” (*Psal.* 73). Și într-alt loc: „Mila Domnului din véci în véci asupra celora ce să tem de dînsul și dreptatea lui preste fiii fiilor celora ce păzăsc légea lui și-și aduc aminte poruncile ca să le facă | pre dînsule” (*Psal.* 103, sh. 17, 18). Și Pavel apostolul, pre omul în păcat rămas și de giudețul lui Dumnădzău că va fugi nedejdiuiaste, așea-l grăiaște: „Au avuțiile (sau mulțimea) bunătății lui și a răbdării și a blîndetii nu bagi în samă, necunoscînd pre tine că bunătatea lui Dumnădzău cătră căință te duce? Ce pentru împietrirea ta și pentru inima carea a să căi nu știe, însu-ți ție visteariu îți strîngi mîniia în dzua mîinii și într-a ivirii dréptii a giudecății lui Dumnădzău, carile va răsplăti fietecui după faptele sale” (*Cătră romani* gl. 2, sh. 4, 5, 6). Așeadară, carile cu nedějdea milii lui Dumnădzău spre zăbăvire în păcat rău să slujește de la dumnădzăiasca milă să opréște. Pentru aceasta te vii téme. Pentru aceasta celor ce să pocăesc în darul lui Dumnădzău nu iaste să nu nedejdiuiască. Și iarăși, celora ce nu să pocăesc în mila lui Dumnădzău nu iaste să să sprijeniască. La cei dară ce să pocăesc, făgăduințele a bunurilor lui Dumnădzău, iară la cei ce nu să pocăesc, gătitele dumnădzăeștile urgii caută.

28. *Rugile mult folositoare*

122^r A lui Dumnădzău și a lui Hristos agiutoriu, carile prin Duhul Svînt noaă iaste să să aducă, rugile din toată vrémea, cu toată inima, adecă slujba aceasta macar în prea |strîmptori iaste să să facă: „Céreți și să va da voaă” (*Math.* gl. 7, sh. 7 și gl. 21, sh. 22). „Părintele ceresc da-va Duhul Svînt celor ce-l cer” (*Luca* gl. 11, sh. 13 și *Iacov* gl. 1, sh. 5). Și de vréme ce

dumnezeiesc, să ne gândim că Dumnezeu ajută pe cei ce se străduiesc, iar nu pe cei nepăsători.

VERSURI

Ajutorul iubind nevoința, pe leneș cine-o să ajute?
Sau cine virtutea cu somnul celui trindav va însoți-o?

Aceeași rugăciune sfântă și deasă, care este un fel de convorbire cu Dumnezeu, ajută mai departe ca, prin mijlocirea ei, omul să se întoarcă de la păcat și să se înalțe spre Dumnezeu și să se deștepte din ce în ce mai mult spre înaintarea în cucernicie și sfințenie. Pe lângă acestea, dacă vrem să avem intrare neîmpiedică spre Dumnezeu, se cade să nu ne mustre inima noastră, și numai atunci „ceea ce vom cere vom căpăta de la el, pentru că îi păzim poruncile și facem cele plăcute înaintea lui“ (*I Io. 3, 21—22*). „Cît despre cel care își întoarce urechea ca să nu audă legea, rugăciunea lui este ocară“ (*Prov. 28, 9; Is. I, 15; Mih. 3, 4; Io. 9, 13*). Roagă dar pe Dumnezeu să fii curat, și | fă-te curat, pentru ca și rugăciunile tale să fie ascultate și bine primite.

29. Dobîndirea Duhului Sfînt

Duhul cel Sfînt al lui Dumnezeu nu-l vei căpăta de la Dumnezeu dacă vei rămîne cu inima necuvioasă, întinată și murdărită de păcate. Iar dacă ai căpătat mai dinainte acest Duh Sfînt din cer de la Dumnezeu, pentru ca să locuiască în inima ta, păzește-te, deoarece l-ai primit ca pe un prieten nobil, căruia îi repugnă orice murdărie, și nu cumva prin oțelirile gîndurilor, cuvintelor și faptelor tale ticăloase „să-l întristezi afară din cale și să-l izgonești din tine“ (*Efes. 4, 30*). La aceasta se referă și cuvîntul *Înțelepciunii* [lui Solomon] (1, 5) acolo unde zice că „duhul înțelepciunii fuge de faptele necinstite și se depărtează de gîndurile neînțelepte“.

30. Prezența îngerilor

Îngerii lui Dumnezeu sînt cei mai înalți în sfințenie, căci obișnuiesc să fie trimiși din ceruri de către

acest dumnădzăesc cérem agiutoriu, socotéște precum Dumnădzău celor ce nevoesc, nu celor léneși, va agiuta.

VERS

Agiutoriul — nevoință iubéște;

Cine dară pre cel deșert va agiutori

Sau somnului nelucrăreț va îngiuga virtutea?

Această din toată vrémea rugă ca o împreună cu Dumnădzău vorovire iaste. După aceasta, ca acesta folos aduce ca omul printr-însa de la păcat să să întoarcă și precum la ceriuri cu Dumnădzău s-ari rădica. Și cu aceasta mai vîrtos cătră a svințeniii și a curățiii întrare să ne agiutorim, pentru care lucru de vom vrea cătră Dumnădzău slobodă să avem mérgere, trebuie inima noastră să nu ne osindiiască (și încă) orice am de la dînsul pofti vom lua, căce poruncile lui păzim, și carile în privirea lui sint plăcute facem (*Ioan, Cartea 1* gl. 3, sh. 21, 22). Carile dară uréchea sa întoarce a nu audzi pravila și ruga lui, iaste scărîndăvire" (*Pilde* gl. 28, sh. 9; *Isaia* gl. 1, sh. 15; *Michea* gl. 3, sh. 4; *Ioan* gl. 9, sh. 13). Roagă dară pre Dumnădzău ca curat să te faci și fii curat, | ca rugile tale să nu fie trecute și neplăcute.

122v

29. *Agonisirea sau avérea Duhului Svînt, de păzit*

A lui Dumnădzău Svînt Duh de la Dumnădzău nu vii lua, de vii trup necurat de păcate, întinat și imat purta și de-l vii mai denainte de la dînsul trimis avea; păzéște-te ca „nu pre dînsul ca pre un oaspe carile de céle necurate să scărîndăvéște și să îngreășadză cu lăturile a rélelor tale fapte și cu a necuvioaselor voroave și a gîndurilor întunecări să-l întristedzi și să-l gonești" (*Efes* gl. 4, sh. 30). Și mai caută, aceștii dzise socotînd (*Înțeleptul* gl. 1, sh. 5), că „Svîntul Duh învățăturii (să dzice) precum să fie fugînd de la viclenie și să să dea îndrăpt de la nebunele gînduri" i proci.

30. *A îngerilor prezenție, adecă totdeauna împreună ființă, de poftit*

Preacinstiții cu svințeniia lui Dumnădzău îngeri, de vréme ce bucuroși sint de la Dumnădzău cătră

Dumnezeu la cei drepți, ca să-i asiste și să-i păzească (Ps. 34, 8; Ps. 91, 2; I Cor. 11, 10; Evr. 1, 14). Dacă dorești prezența acestor stăpîni cerești și vrei ca ocrotirea lor să fie cu tine, străduiește-te cît îți stă în putință să fii asemenea îngerilor; căci „cei ce se aseamănă obișnuiesc să se adune”*, iar cei ce nu se aseamănă se îndepărtează. |

123^r

31. *Să ne temem de ochii lui Dumnezeu*

Gîndește-te că niciodată nu ești singur chiar cînd te afli într-un loc îndepărtat și ascuns de ceilalți oameni, căci totdeauna ești înaintea ochilor atotputernicului Dumnezeu, de care nu poți scăpa. Acest Dumnezeu vede „nu numai faptele tale, ci chiar și gîndurile tale, și încă în întinericul cel mai dens al nopții” (Ps. 138, 11). De aceea rușinează-te să faci vreo faptă necinstită, deoarece o faci și înaintea ochilor lui Dumnezeu, care vede toate (vezi Boetius, *Mîngîierile [filozofiei]*, la sfîrșit**), și Seneca, deși păgîn, a scris minunat despre aceasta, zicînd: „În așa fel trebuie să trăim, ca și cînd am trăi în văzul [lumii]; așa trebuie să gîndim, ca și cum ar fi cineva care poate vedea în străfundurile inimii noastre, și desigur că poate. De altfel, ce-i folosește omului să țină ceva ascuns? Pentru Dumnezeu nimic nu este ascuns, el pătrunde în inimile noastre și este prezent în gîndurile noastre” (Ep. LXXXIII). Un dicton asemănător se găsește la Epictet (*Către arieni*, cartea I, cap. 14).

32. *Și de bărbații cinstiți să ne rușinăm*

123^v

Dar și dacă gîndești că un bărbat cinstit și venerabil stă mereu lîngă tine și vede toate faptele tale, bărbat față de care | te-ai rușina să faci un lucru necuviincios, și aceasta poate mult să-ți folosească pentru înfrînarea de la răutăți. Deci bine interpretează Seneca spusa lui Epicur: „Fă toate lucrurile ca și cum te-ar vedea cineva”, și adaugă: „Prin prezența acestuia, chiar și cei mai desfrînați își vor înfrîna poftetele, după

* Cicero, *Cato maior* III, 7: *Pares cum paribus facillime congruantur*.

** Boethii, *De consol. phil.* V, pr. VI.

drepti a să trimete, „ca fieteunde, nelipsindu-le, să-apere“ (*Psal.* 34, sh. 8 și *Psal.* 91, sh. 2; și *Cătră corinth.*, *Cartea* 1 gl. 11, sh. 10; și *Cătră evrei* gl. 1, sh. 14). Și deacă a acestor cerești totdeauna ființa a nu-ți lipsi poftesti, ca un înger la svințenie și la o potrivire a fi te șilește ori precît vii putea. Căci fietece cu acel de asémenea sa a să iubi, iară pre cei ce nu să asămănă a-i urî sint obiciuiți. |

123^r 31. *Privirea lui Dumnădzău iaste de cinstit*

Gîndește precum tu niceodată de tot singur să fii, macar în loc de la alănți privitori cît de depărtat, macar în loc cît de ascuns, căci pururea denaintea-ne a opriților dumnădzăeștilor ochi ești. Acesta „nu numai faptele, ce și gîndurile caută, macar în preaîntunecoasele ale nopții întunérece“ (caută *Psal.* 139). Pentru aceasta, „fie-ți rușine orice necinsteș a face, de vrème ce toate înaintea ochilor a privitoriului giudeț faci“ (caută Boețius, *Pentru mîngăiare*, la sfîrșit)²²². Ce și Seneca, macar că păgîn era, întru această socotială împodobit au grăit“. „Așea iaste de gîndit, ca cum oarecine înlontrul pieptului i-ari a privi putea. Așea adevărat iaste de viețuit, ca cum în privală am viețui. Că ce dară foloséște de la om în taină a fi? Că nemică lui Dumnădzău iaste încuiat; înlontrul voilor noastre iaste și în mijlocul gîndurilor noastre să află“ (Seneca, *Cartea* 83). Asémenea întru a lui Epictet, *Scrisori cătră ariani* să află (*cartea* 1, gl. 14)²²³.

32. *Privirea a omului cinstit, adecă îmbunătățimat, folositoare*

Ce încă pre un bărbat oarecarile, cinstit, cu curată greuime, de dăscălie și de învățătură plin, ca cum totdeauna de față ar fi și toate ale tale fapte privind
123^v de ți-l vii gîndi și nelipsit în mijlocul gîndurilor tale a fi de-l vii socoti, întru a căruia | priviri ceva a face ce nu să cade rușine-ți va fi, și aceasta spre a răutăților oprire mult a-ți folosi va putea. Bine, din a lui Epicurus, Seneca învață: „Așea fă toate, ca cum ari privi oarecine“. Și după acéia adaoge: „Denaintea cui, încă și oamenii cei răi răutățile sau binele să-și ascundză,

cum vei face și tu dacă te gîndești că te afli cu cineva în fața căruia nu cutezi să păcătuiești" (*Ep.* XI și XXV).

33. *Trebuie să căutăm tovărășia oamenilor cuvioși*

Caută tovrărășia oamenilor virtuoși și cuvioși și fii adesea împreună cu aceștia, care prin cuvintele și faptele lor sînt în stare să te facă mai bun și să te ajute și să te îndemne spre virtute (*Evr.* 3, 13 și 10, 24—25). Păzește-te însă cu grijă ca nu cumva împreună cu virtuțile să-ți rămîină și unele cusururi, căci de multe ori și bărbații virtuoși au devenit pînă la urmă niște stricați. Deci păzește-te ca acest lucru să nu te abată de la starea bună de mai înainte, mai ales străduiește-te din toată inima să poți cunoaște pe cine să urmezi, căci „cu cel ales, ales vei fi, și cu cel îndărătnic te vei îndărătnici“ (*Ps.* 17, 29).

34. *Se cade să ocolim tovrărășia celor răi*

124^r Dimpotrivă, fugi și păzește-te de tovrărășia celor răi, ca să nu te spurce cu ciurma păcatelor și să te ucidă (vezi *Ps.* 1). Căci „vorbele rele strică obiceiurile bune“ (*I Cor.* 15, 33), iar cel ce se atinge de smoală se murdărește.

35. *Fugi și ferește-te de pricinile păcatului*

Fugi și ferește-te cu grijă și cu sîrguință de pricinile păcatului și de îndemnurile răutăților, care se ivesc peste tot în lumea aceasta în diferite acțiuni, ca nu cumva să te apuce ca niște capcane și să te prindă spre pierzarea ta. Umblă cu grijă pe înșelătoarea și luno-coasa cale, ca să nu se întîmple sau să te împiedici, sau că cazi în ispită. Iar de vei cădea fie și o singură dată în ele, întărește-te și înarmează-ți inima împotriva otrăvirii păcatului, avînd drept scuturi gînduri dumnezeiești. Și mai ales, pe cît îți stă în putere, din pricina păcatului fă-ți o pricină a virtuții care să se opună celei a păcatului. Dacă ți-au fost răniți ochii, ivindu-se pricina plăcerii scîrnave, tu să ai gata înfrînarea; de vei auzi o ocară, să ai [pregătită] răbdarea, și tot așa și cu celelalte (vezi *Manualul lui Epictet*,

de vreme ce tu înaintea lui cu ceva păcat a face nu îndrăznești" (*Cartea 11* și 25).

33. *Însoțirea a oamenilor curați sau drepti de urmat*

„Însoțirea a aleșilor și curaților oameni urmadză, și să o agiungi o goneste și cu dînșii ades te împreună, carii pre tine cu ale sale voroave și fapte mai bun a te face ari putea, spre bunătate a te ațița și spre lucrurile bune a te trage și a te agiutori" (*Cătră evrei* gl. 3, sh. 13 și gl. 10, sh. 24, 25). Numai cu osirdie te păzește să nu împreună cu bunătățile și nescareva răutăți amesteci, căce de multe ori bărbații buni mai pre urmă s-au îndrăpnicit. Aceasta dară pe tine din cel dintîi bun stat să nu te îndrăpnicească, însă cu toată inima și cu tot sufletul siléște ca a cunoaște să poți cui urmedzi, că: „De vii aleșilor urma, ales vii fi; de vii îndrăpnicilor, îndrăpnic vii fi" (*Psal.* 17, sh. 25).

34. *De la adunarea nealeșilor, de fugit*

124^r Așijderea, de împreunarea nealeșilor fugi și de dînsa depărtează-te, ca să nu te pre tine, | ca o duhovnicească lipicioasă ciumă a păcatelor, împle și să te strice (caută *Psal.* 1 și *Cătră corin.* gl. 15, sh. 33). Pre obicéele bune strică voroavele céle fără ispravă; de vii păcura sau cătranul atinge, ima-te-vii de dînsul.

35. *De pricinele păcatului te păzește și fugi*

De pricinele păcatelor și întărătăturile răutăților, carile într-această lume în multe féliuri totdeauna să tîmplă, cu întriagă dragoste și cu vitiază osirdie te păzește și te feréște, ca nu spre perire-ți lațurile să te apuce și să te vineadză. Pre calea lucie și lunecoasă, cu pază să îmbli, ca nu, poticnindu-te, în ispită și în osîndă să te împingi. Și iarăși, cînd pre dînsa călătorești, singur pre tine te învață și cu curatele gînduri, ca cu niște scuturi împotriva a păcatului venin sufletul tău într-armadză; și mai vîrtos din pricina păcatului, pricina îmoncișatii bunătăți înaintea îți pune, ca cînd începi păcat a gîndi, îndată începe binele a face, ca pre a păcatului pricinire să izgoniască. Și iarăși, împotriva păcatului și a poftelor spurcate, îndată domolirea,

124^v cap. X).| Căci iscusitul meșteșug al omului înțelept este a schimba faptele rele în fapte bune precît cu putință.

36. *Să lepădăm lenevia*

Fugi de lene și de trîndăvie ca de așternutul Satanei. „Acestea două sînt ca o lipsă de poftă pentru bine și ca o hrană pentru rău“. Și, dimpotrivă, obișnuiește-ți sufletul și trupul la osteneli cuvioase și întărește-ți inima să îndure necazurile.

VERS

Leneșei tale minți dă-i de lucru
Ca niciodată să nu lenevească.

Cel ce nu lucrează ceva bun se învață să lucreze răul, precum și plugarul leneș; pentru că n-a strîns la timp iarba bună, se vede nevoit să umble prin buruieni nefolositoare și prin stufărișuri încîlcite.

37. *Să ne ferim de somnul cel mult*

Înfrînează-te și de la somnul prea mult, „căci odihna lungă hrănește cusururile“.

38. *Să citim Sfînta Scriptură*

Cuvîntul lui Dumnezeu, scris de oameni luminați de Duhul Sfînt, citește-l și recitește-l cu grijă, cu atenție și adeseori.

VERS

Zi și noapte să te îndeletnicești cu cuvîntul lui Dumnezeu*.

125^r Vezi Ps. 1, 2. În această *Sfîntă Scriptură* se află ca într-o cămară cerească comori spirituale de mare preț și folositoare. Acolo se găsesc cuvintele Dumnezeului adevărat însuși, făgăduințele, | poruncile, îndemnurile și amenințările sale, și tot acolo stau scrise pildele faptelor bune și rele. Acolo vedem de ce trebuie să ne ferim și de ce trebuie să urmăm. Judecățile și dreptățile

* Horatii, *Ars poetica*, 268.

stîmpărarea și călcarea să fie. De vii cuvînt rău audzi, răbdarea să alérge, și așa la toate (caute-să Epictet, *Enchiridion* gl. 14)²²⁴. | Încă mai vîrtos, céle réle în bine, pre cît în puțință ari fi a le întoarce a înțeleptului iscusit meșterșug iaste.

36. *Lénea de lepădat*

De lenevire și de trîndăvie ca de perina Satanii să fugi. „Acéstea și bucatele, pricina a răului, plăcute sint.” Pentru aceasta dară, cu cinstite ostenințe, și sufletul și trupul îți agiutoréște, și spre a greutăților agiutoriu îl întărește.

VERS

Deșartei tale minți vreun lucru-i dă
Cu dîns să să ție, ș-aceasta-i dzi: fă!

Cine nemică bun lucrîadză, rău, a face, să învață; precum léneșul, năimit sau argat, de vréme ce mai de cu vréme fîn bun nu strînge, în netrebnice erbi și în gréle stuhuri îi iaste a să duce.

37. *De somnul lung încă te părăsésește*

De somnul îndelungat încă te părăsésește, „căce odihna lungă a răutăților stihii slujésește”.

38. *Svinta Scriptură de cetit*

Cuvîntul lui Dumnădzău, carile prin bărbați de dumnădzăescul duh luminați iaste însămnat, cu dragoste și cu toată nevoînța citésește și procitésește sau răs-citésește.

VERS

Dzua și noaptea în mîni să-ți fie.
Sara, diminiața în minte să-ți vie²²⁵.

Caută *Psalmul* 1, sh. 2, unde dzice: „Și în légea lui să va învăța dzua și noaptea”. Într-această *Svintă scrisoare*, ca într-o ceriască gazofilachie, vistiiare neprețăluite |prelesne să cuprind. Acolo a adevăratului Dumnădzău sint cuvinte. Acolo a lui făgăduințe, porunci, învățături, urgii și pilde de arătare să află,

acelui ceresc monarh schimbă sufletele, dau înțelepciune celor neînvățați, „luminează ochii minții” (Ps. 19, 8—9). De va păzi cineva această învățătură, își va face curată calea, adică viața lui, și își va curăți și îndrepta obiceiurile (Ps. 119, 9). Acestea se cuvine să ne fie ca niște sfetnici după pilda lui David (același psalm, vezi [119], 24; vezi și *II Tim.* 3, 15—17). Din *Sfintele Scripturi* pune-ți înainte lista virtuților, care sînt pomenite acolo și pe care le ai de păzit, și lista păcatelor, care sînt înșirate tot acolo, ca să te ferești de ele; și cercetează-te pe tine însuși, ca dacă-ți va lipsi vreuna din bunătăți să te silești să o dobîndești, iar de s-ar întîmpla cumva să ai toate relele, să iei măsuri pentru a scăpa de ele. Căci după cum nici arta medicinei, nici doctoriile nu folosesc la nimic cît timp se află în laborator și pînă nu le vei da bolnavului, iar medicul nu-l va vindeca pe bolnav pînă ce nu-l va ajuta cu ele, așa și | *Sfintele Scripturi*, care sînt scrise în cărți sfinte, nu-ți vor folosi întru nimic pînă ce nu le vei pune în practică; cu alte cuvinte, nu numai să le citești, ci să și săvîrșești cele citite, și atunci abia vei avea cîștig de la ele.

39. Să citim și alți scriitori folositori

După *Sfintele Scripturi*, ca un adaus, ne folosește să citim și alte cărțulii care ne aduc oarecari leacuri tămăduitoare sufletului. Sînt demni de citit unii dintre scriitorii păgîni, precum Cicero, *De Officiis*, unele lucrări ale lui Seneca, *Moralele* lui Epictet, din Isocrate *Sfătuirea către Demonicos*; dar și unii dintre scriitorii creștini de mai tîrziu, ca Thoma Campicius, *Imitarea lui Hristos*, manualul lui Erasm *Despre ostașul creștin*, *Morala creștină* a lui Crellius, și altele asemenea se cuvine creștinului să citească. Precum albina, care culege mierea din felurite flori, se cade ca el să adune de peste tot acele sfaturi care au darul să-i folosească. „Încercîndu-le pe toate, luați ce e bun” (*I Tes.* 5, 21).

drept sau strîmb făcătorilor scrise. Acolo, de ce iaste a fugi și ce iaste a urma vii vedea. Acéste legămînturi a celui prea de sus monarh sufletele învîrtejesc celor necunoscători, înțelepciune le dau și ochii minții deschid și-i luminiadză. „A acestora dzise, de va neștine străjui, curată ca calea sa întoarce, adecă viața și obicéele sale va curăți și va spăla“ (*Psal.* 119). Acéstea să cad să fi noaă sfătuitori, cu pilda lui David (*Psal.* 5, sh. 24; caută și *Car.* 2, *cătră Timoth.* gl. 3, sh. 15, 16, 17). *Svîn|tele Scripturi* ție alcătuit catalogul (izvodul) al bunătăților îți aduce. Acolo carile sint să le păzești și carile sint de păcat ca să le ferești, toate cu tine le alăturiadză, ca nu cîndai vreuna din céle bune lipsindu-ți a o agonisi să silești și ca nu cîndai toate céle réle mijloace ca de dînsele să te mîntuești îți arată. Că precum meștersugul doftoriei sau erbile de doftorie pînă vor fi în dughiană, celui bolnav pînă nu le vii da, nemică folosesc, și doftorul pînă cu dînsele pe cel boliac de nu-l va agiutori nu-l va însănătoșea, așa *Svînt|ele Scripturi* în svintele cărți însămbrate fiind, pînă tu la praxis de nu le vei duce, nemică îți vor folosi; adecă nu numai să le cetești, ce célea ce cetești să le și faci, și atuncea de la dînsele dobîndă vii avea.

39. *Alalți scriitori încă de cetit prelesne iaste și foloséște*

După svintele slove, ca printr-o primblare și a minții înnoire și alte cărticéle a citi nu strică, carile ca niște sufletești însănătoșitoare și alcătuite doftorii sint. Precum dintre păgîni nu nevrédnici oarecarii de a să citirea sint: *Țîțero, Pentru slujbe*; a lui Seneca (unele); a lui Plutarhus, *Obicéinice*; a lui Epictitos, *Enhiridion*; a lui Isocrat, *Învățătură cătră Dimonic* i proci. Așijderea, dintre creștini nu puținei, precum Thoma Cămpițius, *Pentru urmarea lui Hristos*, a lui Erazmus, *Enhiridion, Pentru oștianul creștin, Ethica Crellii hristiiana*²²⁶ i proci. Cuvine-să și cade-să dară creștinului ca albina să fie, carea miiare din multe féliuri de flori ce culége și fieteunde a strînge gătind și e céle

40. *Tot ce se străduiește omul [să facă] să fie spre slava lui Dumnezeu*

126^r Toate faptele noastre către aceasta trebuie să tindă, anume ca de pe urma lor să se slăvească domnul și părintele nostru ceresc care este mai presus de toate. „Așa să lumineze| lumina voastră înaintea oamenilor, ca ei să vadă faptele voastre bune și să slăvească pe tatăl vostru din ceruri“ (Mt. 5, 16; vezi și In. 15, 8 și I Pt. 2, 12). Și, dimpotrivă, să ne ferim ca nu cumva prin faptele noastre urâte să fie cât de cât știrbită slava lui Dumnezeu între oameni, pentru ca să nu fie ocărită de către cei dinafară credința în care credem“ (I Tim. 6, 1; Tit. 2, 5; Rom. 2, 24).

41. *Să nu smintim pe aproapele nostru*

Trebuie să ne mai gândim ca nu cumva prin pildele și faptele noastre urâte să-i stricăm pe cei de aproape ai noștri și să-i facem mai răi. „Vai de omul prin care vine sminteala, adică vai de acela care îndeamnă pe ceilalți la rău!“ (Mt. 18, 7). Ceva mai mult, dându-le pildă prin faptele noastre bune și cinstite, să-i aducem să imite binele sau, cum se spune, să-i zidim.

42. *Să nu luăm în seamă mulțimea celor ce păcătuiesc*

126^v Să nu ne corupă și să nu ne îndemne să facem răul faptul că vedem pe mulți, pretutindeni, săvârșind multe rele, adică să nu ne apucăm să ne luăm la întrecere cu ei, să umblăm cu ei și să ne asemănăm cu ei, sau, văzîndu-le obiceiurile rele, să luăm și noi asemenea obiceiuri.| „Să avem grijă să nu facem ca oile care, luîndu-se după cel ce merge înainte, ajung unde sînt conduse, iar nu unde ar fi trebuit să se ducă. Nimic nu ne aduce mai mari rele decît cînd trăim după părerea comună, considerînd foarte bune acelea pe care cei mai mulți le acceptă cu mare ușurință — despre care avem multe pilde — și trăind nu după minte, ci după asemănare.“

folositoare. „Toate de ispitit și de cercat; carile sint bune, acélea de ținut“ (*Thesal.*, *Cartea 1* gl. 5, sh. 21).

40. *Învățătura a slavii lui Dumnădzău*

126^r Toate făcutele noastre cu aceasta să tocmim ca Dumnădzău, carile domnul și cel prea de sus ceresc părinte iaste, de la dînsele să să slăvască și laudă să aibă. | Așea lumina noastră înaintea oamenilor a lumina să cade, ca să vadză a noastre bune fapte și să slăvască pre acel al nostru părinte carile iaste în ceriuri (*Math.* gl. 5, sh. 16 și *Ioan* gl. 15, sh. 8 și *Petru*, *Cartea 1* gl. 2, sh. 12). Așijderea de păzit iaste, ca nu cumva prin a noastre réle fapte slava Dumnădzăului nostru între oameni cu vreo defăimăciune să să atingă, nici pentru noi légea carea o mărturisim de alții să să blastăme (caută *Cartea 1*, *Cătră Timoth.* gl. 6, sh. 1 și *Tit* gl. 2, sh. 5; *Romani* gl. 2, sh. 24).

41. *Scandală sau pricaz celor de aproape să nu să facă*

Grijea a oamenilor vecini sau a celor de aproape a noștri să avem, ca nu pre dînșii cu pildele a fără ispravă făcutelor noastre fapte să-i dosădim sau să-i dodeim și, stricîndu-i, mai răi să-i facem. „Vai aceluia prin carile să tîmplă pricazul (adecă pricină spre răul altuia)“ (*Math.* gl. 18, sh. 7). Mai vîrtos dară, cu bunele și cinsteșe ale noastre fapte, lor pildă arătînd, ca spre a binelui urmare să-i aducem și să-i împingem.

42. *Mulțimea păcătoșilor, de nebăgat în samă*

126^v Să nu ne, dară, pre noi, aceasta smintiască sau să ne strice, adecă văzînd pre mulți multe réle făcînd și în multe răutăți îmblînd, noi încă așea, adecă ca dînșii, să îmblăm sau lor să ne potrivim, sau noi a lor réle obicée privind, rău spre acéleași obicée să ne dăm. „Aceasta iaste | de socotit, ca nu cu obicéiul dobitoacelor să urmăam celuia ce mîerge înaintea turmii, carile mărg unde le duc, iară nu unde iaste de mîrs. Nici un lucru pre noi cu răutățile céle mai mari nu ne învălēște, ca cînd la voroavă ne aședzăm și céle ce prea bune ne par și de la socotială în loc de mare să primăsc,

„Nu este o judecată dreaptă că sînt mai bune cele care plac celor mulți. Să căutăm ceea ce este bine de făcut, iar nu ceea ce este mai obișnuit” (Seneca, *Despre viața fericită* I și II). „Să nu ne potrivim chipului veacului acestuia, ci să ne transformăm prin înnoirea minții noastre” (Rom. 12, 2). „Iubitule, nu imita răul” (III Io., 11). Gîndește-te, deci, nu la ceea ce fac alții, ci ca tu să faci ceea ce trebuie.

43. *Păzește-te mai tare de cusurul spre care înclini mai mult*

De la cusurul spre care ești mai înclinat și de care ești mai mult atras oprește-te și depărtează-te mai tare și mai cu grijă, ca și cum ai folosi un frîu. Iar în constrîngerea aceasta îndreaptă-ți uneori cu putere inima spre partea opusă, astfel încît să te afli între două cusururi, asemenea lemnului strîmb| pe care, ca să-l îndrepti, după ce l-ai încălzit puțin, îl întorci cîtva spre cealaltă parte.

44. *Să ne păzim de cele ce sînt mai plăcute trupului*

Să fii cu bănuială față de tot ceea ce place în chip deosebit trupului tău, care din pămînt a fost făcut și spre pămînt înclină, adică de poftele trupesti. Ferește-te deci de acest blînd și viclean dușman apropiat și obișnuit care are chipul unui prieten, ca nu cumva, așa cum a înșelat odinioară pe Eva, care, amăgită de aspectul frumos al fructului oprit, nu numai că a mîncat din el, dar l-a înșelat și pe Adam, bărbatul ei, ca și el să mănînce — tot așa să te înșele pofta și pe tine. Adu-ți aminte de scrisa prorocului: „Mai adîncă este inima decît toate” ([Ier.] 17, 9). Pentru aceasta urmărește atent țelul inimii tale ca nu cumva, sub pretextul binelui, minciuna să te atace și să te doboare. „Dacă ucideți prin duh faptele trupului, veți trăi” (Rom. 8, 13). „Cel ce prețuiește prea mult trupul disprețuiește faptele cinstite” (Seneca, *Ep.* XIV). Cel care își preaîndestulează trupul își usucă sufletul. Constrîn-

a căroră pilde multe sint la noi. Nici după socotială ce după asămînare trăim“ i proci.

Nu atîta cu omenestile lucruri bine să lucriadză, precum a mai mulți céle mai bune plac. Să cercăm ce iaste prea bine de făcut, iară nu ce iaste obiciuit (Seneca, *Pentru viața fericită* gl. 1 și 11). Să nu ne închipuim noi veacului acestuia, ce să ne înformuim prin înnoirea minții noastre (*Romani* gl. 12, sh. 2). „Iubitule, nu urma ce iaste rău“ (*Ioan, Car. 3* sh. 11). Tu nu ce fac alții, ce ce-ți iaste ție a face, acéia te nevoiaște.

43. *De la răutatea carea mai gios te trage, de la acéia mai tare te dă îndrăpt*

Spre răutatea cătră carea, cu cît mai vîrtos ești aproape și plecat, cu atîta mai cu dragoste și mai vîrtos te oprește și te îndrăpt trage și, ca cu o zăbală zmîncind célea ce în partea sufletului împoncișitoare sint, cu nevoie le înduplecă, ca așea în mijlocul a doaă răutăți (adecă a lumii și a trupului), vîrtos și neclătit să stai, precum lemnul corogit și strîmb (puținteluș încăldzit) cîtva în multe părți să îndoiaște pînă să stea drept.

44. *De céle mai plăcute cărnii iaste de ferit*

În socotială să aibi: acesta ce-i din pămînt născut trupul tău și spre céle pămîntești să întinde și ale lui pofte și dulceți foarte îi plac. Păzește-te de acest blînd și viclian în chip de priiatin nepriiatin domesnic și de casă, ca nu cumva precum odănoară Eva cu a omorîtoriului pom chipeșe videre amăgindu-se, din poamele lui au mîncat și pre Adam, bărbatul său, spre acéiași mîncare au smomit. Așeadară, pre tine trupasca poftă te va amăgi și cu prea cumplită otravă sufletul îți va otrăvi. Adu-ți aminte ce iaste de Prorocul înșămnat: „Istiață să fie inima omului preste toate“ (*Ierem. gl. 17, sh. 9*). Pentru aceasta, întinderile sufletului tău foarte bine alége, ca nu cumva minciunoasele a bunurilor rîvniri vicleșug să-ți facă și să te trîntiască (pre carile ție a le trînti ți să cade). „Cu duhul, faptele cărnii omoară ca să trăești“ (*Romani*

127^v ge-te pe tine însuși, în ce privește carnea ta, iar| „trupul supune-l robiei“ împreună cu Apostolul (*1 Cor.* 9, 27), astfel ca, eliberat de păcat, să rămâi cu adevărat liber.

45. *Nici cele ce depind de voia noastră nu trebuie totdeauna făcute*

Chiar și cele care nu sînt oprite înadins de către poruncile scrise și pentru aceasta par să depindă de voia noastră să le facem, și care în sine nu sînt rele, totuși, dacă au mirosul păcatului, sau vreun fel de răutate în ele, abține-te și nu le face (*1 Tes.* 5, 22), mai cu seamă dacă pot provoca sminteală celor slabi la minte. Căci chiar dacă toate acestea par să stea în voia noastră, totuși, nu toate ne sînt de folos, iar „creștinul liber este dator să nu se lase biruit de nici un lucru“ (*1 Cor.* 6, 12 și 10, 23). Mai ales dacă toate acestea nu sînt spre zidirea [interioară], cel care acceptă cele ce i se pîi de iertat încetul cu încetul va cădea în cele de neiertat, care se află aproape de ele.

46. *Păcatele mărunte să nu le socotim neînsemnate*

128^r Nu nesocoti păcatele care ți se par ușoare și mici. Se obișnuiește să se spună: „Acest păcat este de iertat, iar nu păcat de moarte“, dar dacă omul se obișnuiește cu ele și le urmează mereu, ele stîrnesc mînia dumnezeiască, te lipsesc de dumnezeiască împărăție a cerurilor și te împing spre moartea veșnică. În rîndul acestora se numără nu numai adulterul, ci și desfrînarea, și încă destrăbălarea și petrecerile; nu numai omorurile, ci și dușmănia și cearta; nu numai beția multă și dezmațul, ci și ospetele și mesele bogate; nu numai furtul, ci și zgîrcenia; nu numai defăimarea împotriva lui Dumnezeu, ci și insultele aduse împotriva oamenilor; nu numai jurămintele false, ci și minciunile. Vezi în legătură cu acestea verdictele lui Dumnezeu în *1 Cor.* 6, 9—10; *Galat.* 5, 19—21; *Efes.* 5, 3—6; *1 Pt.* 4, 3;

gl. 8, sh. 13). „Lucrul cinstit necinstit iaste, lîngă
cela ce-i iaste trupul prea de mare grosime” (Seneca,
Cartea 14). A cui trup iaste în grosime, aceluia sufletul
în vitionire. Putérea cărnii tu însuți o rădică și |
127v trupul tău (în slujbă cu Apostolul) îl tocméște (*Cătră
cor., Car. 1* gl. 9, sh. 27), ca din robii păcatului mîn-
tuit fiind, adevărat mîntuit vii fi.

45. *Și céle mai plăcute nu totdeauna de făcut, măcară
de nu și strică ceva*

Încă și céle carile cu dumnădzăeștile prin scri-
soare porunci date nu sint, ce încă mai vîrtos oprite,
pentru aceasta să văd să fie plăcute măcară din sine
de n-ar nice réle fi, ce de vor spre păcat vreun miros
trage sau de vor a vreunii răutăți chip avea, părăsește
(*Thesal., Cartea 1* gl. 5, sh. 22); mai vîrtos de vor cu gîl-
ceava sau cu scandala slăbăciunilor fi și pentru căci
toate plăcute a fi să văd, dară nu toate să cad: „Crești-
nului slobod să cade nice supt a unui lucru putere
suppus a fi” (*Corinth., Cartea 1* gl. 6, sh. 12 și gl. 10,
sh. 23). Mai cu de-adins nu acéstea toate carile lui
plăcute să văd să lucrează, căci cela ce slobod cu
dînsele să zăbăvește, pre acela acéle plăcute pre încet,
prelesne la céle neplăcute celor plăcute vecine îl vor abate.

46. *Păcatele céle mitiutéle nu mici să să socotiască*

Macar și céle mici păcate nu iușuréle să le socotești
și mititéle a fi să ți să pară. Prostéște obiciuit a să
dzice iaste: „Acest păcat iaste de ertat, nu iaste de
moarte”. Și macar acestora ce mici păcate să număsc,
de le va omul ființa lor trage și într-însele să va zăbăvi,
128r mîniia lui |Dumnădzău ațiță și de la ceriasca a lui
Dumnădzău împărăție să vor opri și în moartea véci-
nică vor rămînea. Nu numai curvăritul și curvia,
ce și iubostele și ziafeturile, nu numai uciderile de
oameni, ce și neprieteșugurile și gîlcevile, nu numai
marile îmbătări și beții, ce și ospétele și cinstele mari,
nu numai furtușagul, ce și lăcomiia, nu numai blăstă-
mul cătră Dumnădzău, ce și sudalmele și zavistiile
cătră oameni, nu numai giurămînturile, ce și minciunele,
cîte una, cîte una ca pre un izvod sau catastiv sint

Apoc. 21, 8. Nu numai valurile uriașe ale mării, venind cu repeziciune de sus, dar și stropii picurînd cîte puțin, dar des, prin găuri, iar alteori marea multă adunată într-un singur loc sînt în stare să înece corabia. Din scînteile mici, dacă nu sînt stinse, se aprind mari pîrjoluri, care mistuie în întregime casele și le prefac în cenușă. „Nimeni n-a devenit spurcat dintr-o dată”*, ci treptat. Nu numai cei care sînt în întregime foarte răi și mai nelegiuîți decît toți, ci chiar și cei care nu sînt buni atît cît trebui | sînt scoși din Ierusalimul nou și ceresc, „în care nimic spurcat și care face urîciune nu intră” (*Apoc.* 21, la sfîrșit). Așadar, văzîndu-te pe prima treaptă a păcatului, întoarce-te imediat și nu căuta să urci mai sus.

47. *Privește mereu spre cea mai înaltă treaptă a virtuții*

Nu te liniști și nu te mulțumi că ai atins vreuna din treptele de jos ale virtuții, ci înaintează neîntrerupt spre treapta de mai sus și spre cea mai înaltă, pentru ca să fii în stare, pe cît e posibil, să te urci și să te așezi pe multdoritul și cel mai bun pisc, devenind desăvîrșit. Într-acolo să tindem, ne învață dumnezeieștile *Scripturi* (*Mt.* 5, la sfîrșit; *Colos.* 1, 28 și 4, 12). Frumos lucru este să țintească cineva la treapta cea mai de sus sau să se oprească la a doua ori la a treia (dacă nu este în stare să meargă mai departe). Dar dacă nu vei ținti cu rîvnă și cu grijă spre treapta cea mai înaltă, poate că nici pe a doua sau a treia nu te vei putea opri. Nu este o virtute ca cineva să fie mai bun decît cei răi. Socotește cele ce sînt necesare adevăratei perfecțiuni. Alergînd să atingi ținta, te oprești la mijlocul drumului. Cînd nu faci ceea ce poți, vei da socoteala lui Dumnezeu, care știe bine cît poți. |

* Iuvenalis, *Sat.* II, 63.

de socotit. Pentru acéstea la dumnădzăescul Pavel caută și vii vedea ce ne arată (*Cătră corin.*, *Cartea 1* gl. 6, sh. 9, 10; *Galat.* gl. 5, sh. 19, 20, 21; *Efes.* gl. 5, sh. 3, 4, 5, 6 și *Petru, Cartea 1* gl. 4, sh. 3; *Apocal.* gl. 21, sh. 8). Nu numai céle mari a undelor mării valuri carele peste usne să varsă, ce și pre cătineluș mai ades ce pică pe corabie a înneca pot. Din mititéle scînteii, de nu să vor stînge, mare pojar să încinge și, ațîțîndu-să, casele aprinde și în cenușe le întoarce. „Nime prea degrabă au fost prea spurcat“, ce spurcăciunea încă prin stepene să face, precum unii puținteluș mai răi decît buni sint. Și precum cei de tot pătrimi de răi, așa și cei puținteluș răi de la acel | ceresc nou Ierusalim să vor opri: „În carile nemică cevaș întinat sau făcînd scîrnăvie va intra“ (*Apocal.* gl. 21, sh. în sfîrșit). Așeadară, în cea dintîi a spurcăciunii stepănă vădzîndu-te, îndată te întoarce, nici mai sus a te sui să cauți.

47. *La spița cea mai de sus a bunătății neprestanno silêște*

Așijderea, de vii apuca a bunătății vreo spiță a călca, să nu stai sau să te oprești, ce totdeauna la cea mai de sus te întinde, și încă la cea prea mai de sus, pre cît în puțință îți va fi, să te sui și pre cel poftit și preabun să apuci vîrv și la săvîrșire să agiungi. Pînă unde dară iaste să ne întindem, dumnădzăeștile ne arată *Scripturi* (*Math.* gl. 5; *Colos* gl. 1, sh. 28 și gl. 4, sh. 12). Fumos iaste acela carile la cea dintîi sau la cea a doa sau la cea a treia stepănă să întinde și de nu vor altele mai înaintea fi, să stea tare. Însă de nu te vii la cea dintîiu totdeauna și cu toată nevoînța întinde, presémne nici la cea a doa, nici la cea a triia vii putea sta neclătît. Nu iaste bunătate deplin, decît cei prea răi mai buni a fi. Ce socotêște macar unele la-acea adevărată să să odihniască săvîrșire. Cînd spre țenchiu alergi, nu în mijlocul alergăturii să rămîi. Căci cînd nu vii bărbătêște și pre cît poți sili, înaintea lui Dumnădzău aceluia ci au cunoscut pre cît ai putut, ce șamă vei da?|

48. *Trebuie să evităm poarta largă și să intrăm pe cea îngustă*

În toate faptele vieții tale gîndește-te că trebuie să te ferești de poarta cea largă și de calea cea spațioasă (adică de purtarea desfrînată, care place oamenilor dedați poftelor trupești), cale bătută pe care mulți umblă, dar care duce la pieire. Dimpotrivă, trebuie să intri pe poarta îngustă și pe calea strîmtă, care duce spre viață (adică spre cea veșnică), chiar dacă sînt puțini cei ce o descoperă, și mai puțini cei care, descoperind-o, pornesc pe ea, și nespun de puțini cei care izbutesc să umble pe dînsa. (*Mt.* 7, 13—14). De aici socotește-te cu tine însuși și întreabă-te: calea pe care merg eu este oare cea strîmtă, sau cea largă? Și după cale, dă-ți seama unde te va scoate.

49. *Sporește în fiecare zi*

Silește-te ca în fiecare zi să înaintezi pe calea virtuții și să mergi tot înainte. Dacă astăzi ești virtuos și bun, îngrijește-te ca mîine să devii și mai virtuos, și mai bun. Cel ce nu înaintează pe ea și nu sporește ușor dă înapoi și obosește, căci nimeni nu-și găsește sporirea acolo unde a lăsat-o.

VERS

La fel ca cel care-n susul apei puternic unda
Cu visla supune, a mîinilor forță lipsindu-i, |
Spre vale cu sila îl duce a apei putere*.

50. *Nu fi fățarnic*

Nu căuta să faci vreun lucru de cinste numai de ochii lumii, cu ostentație, ca să te laude oamenii, ci străduiește-te să capeți deprinderea lăuntrică nu a falsei și fățarniciei, ci a adevăratei virtuți și cucer-

* Virgilii, *Georgica* I, 201—203.

48. *Poarta, largă sau lată de ferit, iară îngustă sau strîmtă de intrat iaste*

Întru toate faptele vieții tale socotește poarta largă și calea bătută și chipeșe de fugit să-ți fie (adecă tocmai a vieții plăcute cu trupestii oameni ce să învoiaște); pre care cale mulți a mărge purced și la eșire nu-i duce.

Așijderea, poarta strîmtă și calea îngustă pre dînsa de întrat iaste, carea la viața vécinică duce, macar că puțini sint carii o află, mai puțini carii aflîndu-o să între și încă mai puțini carii, aflîndu-o și pre dînsa întrînd, pîna la eșit să rabde (*Math.* gl. 7, sh. 13). De-cîia singur întru tine socotește: oare această cale numai îngustă iaste, au pre urmă mai lată iaste? Și iarăși caută unde iaste să te ducă.

49. În toate dzilele adaoge ceva spre folosul sufletului

În toate zile, nevointă în calea bunătații a intra pune și pururea mai înnainte a adaoge și cu bunătața a te adaoge siléște. De astădzi ales și bun ești, mîine mai bun și mai ales a fi te nevoiaște; că carile dintr-un loc mai înnainte nu mérge, nici mai adaoge, acela prea pe lesne îndărăpt să dă și scade. Nime folosul său unde l-au lăsat îl află.

VERS

Nu într-alt chip să poate, fără cît numai cel ce în susul

apii în silă cit poate caicul urnește,
 în lopăți vinslind, macar prin tim-| plare să nu cumva minule
 lăsind,
 Răpegiunea apii îndată-l va duce la malul dintiui de undi-au
 eșit,
 încă mai silind poate să să răstoarne cu fundul în sus.

50. Să nu fii ipocritis, adică fățarnic

Să nu-ți fie voia ceva de cinste a face pre denafară și în față, numai pentru ca să te de la oameni laudzi, ce te nevoiaște ca ființa cea dinlontru a bunătății și a curății (însă nu cea fățarnică, ce cea adevărată) în tine să aibi. „A fi bun mai vîrtoș să-ți fie voia decît

nicii. „Caută mai degrabă să fii, decît să pari bun“, după lauda cu care îl slăvește Sallustius pe Cato*.

51. *Nu te uita la cele din urmă, ci privește tot înainte*

Oriunde ai fi ajuns în această etapă spirituală, nu te uita la cele din urmă, ci privește la cele dinainte, pînă unde ai încă de mers pînă la sfîrșit, unde ți-a hotărît răsplătitorul tău Hristos să te bucuri de cununa cerească. Așa a procedat apostolul Pavel, uitînd cele din urmă și țintind tot înainte (*Filip. 2, 4*).

52. *Perseverează și rabdă spre binele sufletului, deși îți va fi greu pentru trup*

130^r În buna hotărîre pe care ai luat-o odată, perseverează cu bărbăție, statornicie și stăruință, ca nu cumva tocmai cînd începi să-ți zidești turnul, să-l părăsești fără a-l isprăvi (*Lc. 14, 29—30*); pentru ca nu cumva să te întorci înapoi, acolo unde ai pus mîna pe plug, adică la cele pe care le-ai lăsat în lume (*Lc. 9, 62*). În așa fel să alergăm, încît să isprăvim calea și să ajungem acolo unde urmărim, ca să nu ni se reproșeze: „Voi alergați bine, cine v-a împiedicat?“ (*Galat. 5, 7*). „Să căutăm să nu pierdem ceea ce am lucrat, ci să căpătăm întreaga răsplată“ (*2 Io. 1, 8*). „Cel ce a răbdat pînă la sfîrșit, acela se va mîntui“ (*Mt. 10, 22*; vezi și *Evr. 10, 36*).

53. *Să căutăm prilejurile faptelor bune*

Cînd ți se va da prilejul să lucrezi virtutea și să săvîrșești fapte bune, nu numai îmbrățișează acest prilej, ci chiar caută-l și mai departe și să-l ții cu grijă, ca să nu-ți scape și să nu treacă; și atunci cînd l-ai prins, ține-l și folosește-te de el.

54. *Înfrînează-te de la începutul păcatului*

Cînd se arată gîndurile viclene, plivește-le îndată ca pe niște buruieni care răsar în semănături, înainte de a prinde rădăcină, ca să nu crească și să nu dea rod rău,

* *De coniuratione Catillinae* LIV, 6,

a te videa", cu care cuvînt Salustrius pe Caton îndobăţeşte²²⁷.

51. *Nu căuta célea ce sint înapoi, [ci] célea ce-s înaintea*

Nu căuta îndărăpt, adecă ca să vedzi pînă unde şi pînă la cîte păprieşte sau stadie sufletiască să fii mers. Ce mai vîrtos înaintea priveşte încă pînă unde-i cel de mîrsu ţenchiu, carile de la slăvitul Hristos iaste arătat, pentru ca ceriasca slavă să apucăm. Aşeadară, apostolul Pavel făcea: céle din drăpt era uitînd, iar céle mai denainte a le covîrşi silindu-se (*Filip.* gl. 2, sh. 4).

52. *În bunătăţile sufleteşti, macară că trupéşte greu şi să va părea, răbdă şi mult te zăbăveşte*

130^r Prebunul aşedzămînt sau temeiu, pre carile o dată vîrtos îl apuci, cu vîrtoase într-un loc stare şi cu răbdare îl moştinaşte. Să nu cumva după ce vii a face turnul începe, să nu-l faci, ce să-l desfaci. Adecă binele începînd, să nu-l neistovit laşi, sau pre cît vii fi făcut să nu-l desfaci. (La această socotială caută *Luca* gl. 14, sh. 29, 30) Nici unde mîna spre bine îţi vei întinde, spre | céle carile îndrăpt sint (în lume de la tine lepădate) căutînd să o întorci (*Luca* gl. 9, sh. 62). Aşeadară să alergăm, ca alergătura să istovim şi ce gonim să agiungem, ca nu cumva vreodată să ni să dzică: „Frumos alergaţi, cine v-au oprit?” (*Galat.* gl. 5, sh. 7). „Să silim ca să nu piardem ce am lucrat, ce ca măsura plină să luăm” (*Ioan, Car.* 2, sh. 8). „Carile va răbda pînă în sfîrşit, acesta numai va fi mîntuit” (*Math.* gl. 10, sh. 22; caută şi *Cătră evrei* gl. 10, sh. 36).

53. *Pricina a bunelor lucruri de apucat*

Pricina cea cătră bunătate şi cătră a lucrurilor bune facere agiutătoare, nu numai cuprindzindu-o să o îmbrăţăşedzi, ce încă şi mai înaintea ciarcă, şi cu cît mai mult vii afla, cu atîta cu toată nevoînţa o apucă. Nici ceva părăsindu-o să să veştedzască şi să să triacă, ce oriunde o vii agiunge, acolo o apucă şi în toate ale tale lucruri cu dînsa te slujeşte.

Împiedică reaua sămînță a năprasnicei boale cît e încă nouă.
Dintru-nceput împotriva să-i stai; nu găti tirziu leacul,
Cînd relele s-au făcut și mai mari prin aminare*.

130^v Abate-ți de îndată gîndirea de la rău și îndreapt-o
spre bine. Pîndește păcatul, cînd se furișează ca un
dușman în tine, chiar la intrare, și împiedică-l să se
furișeze; și oricît de greu ți-ar fi să lupți, îndură,
și-l vei birui.

55. *Păzește-te în viața aceasta ca într-un război*

După cuvîntul lui Iov (7, 1), „Viața noastră în
această lume este ca un război“. Avem aici diferiți
dușmani care ne poartă război cu armele lor și se stră-
duiesc să ne izgonească de la credință. Așa sînt felu-
ritele lucruri ale lumii acesteia, obiectele plăcerilor,
războiul chipurilor care ne ațîță și însuși trupul nostru
cu poftele-i năvălășe, care toate, prin păcat, sînt în
stare să ne pricinuiască pieirea noastră desăvîrșită
(mai cu seamă dacă vom fi fără grijă).

VERS

În așa nevoie fiind, mai poți oare să dormi
Și-nconjurat de primejdii să nu le vezi?*

131^r Nu sta, deci, ca un ostaș trîndav și neatent față
de o atît de vădită primejdie, ci ferește-te, fii de-a
pururi treaz, gîndindu-te la toate, de peste tot, bine
înarmat și luînd seama împotriva tuturor. Căci de
nu vei lupta vitejește, nu vei gusta biruința. „Izbîn-
dei îi place vegherea“.

A greșit îngerul în cer, Adam în rai, David aflîn-
du-se întru harul lui Dumnezeu, iar Solomon în marea
lui înțelepciune, Iuda Iscarioteanul în școala, adunarea
și tovărășia lui Isus Hristos însuși! Cei care s-au întors
și s-au pocăit au fost iertați, iar cîți au stăruit în păcat
au fost osîndiți.

* Ovidii, *Remedia amoris*, 91.

** Virgiliu, *Aeneis* IV, 560—561.

54. *Începătura gîndurilor spre păcat de părăsit*

Gîndurile cele nesocotite carile să încep, ca rélele erbi printre cele bune mai deînte, pînă a să înrădăcina, zmulge-le, pliveşti-le şi le deşrădăciniadză, ca nu cumva crescînd, stricătoare roadă să aducă.

VERŞ

A-ntra nu lăsa, pînă noaă sint, a boalii seminţe,
Împotrivă stă despre-ncepătură; tîrdziu să găteşte
Spri-acea boală liac, prin multe zăbăvi, deaca să-ntăreşte²²⁸. |

130^v

Gîndirea despre rău îndată întoarce şi spre bine o învîrteşte. Păcatului ca cătră tine viitoriului nepriia-tin şi spre a lui intrare împotrivă te pune, şi macară cît de puţin a-şi face loc oprêste-l şi macar cît de cu greu ȝ-ari fi, luptîndu-te rabdă, că-l vii birui.

55. *Întru această viaţă ca într-un războiu să fii păzit*²²⁹

„Viiata noastră într-această lume ca un războiu iaste“, precum Iov au dzis (gl. 7, sh. 1). Aicea piz-maşi mulţi şi de multe féliuri avem, carii pre noi cu ale lor arme ne războesc şi de la curăţie a ne întoarce să nevoesc. Acéstea sint multe şi în multe féliuri ale lumii lucruri şi fétele ispititoare şi singură hirişea a noastră carne, împreună cu ale sale neorînduite şi fără ispravă pofte, carile prin ale noastre iarăşi păcate noaă prăpădenie şi perire a ne agonisi pot (însă de ne vom în léne afla).

VERŞ

Au poţi, acéstea, padejuri stind, somnul să te aȝipască?
Că-mpregiurîndu-te încă şi nu mult primejdii videa-vii²³⁰.

131^r

Nu dară léneş şi trîndav oştian să fii. Pentru aceasta dară întru acéstea de acmu primejdiuitoare primejdii totdeauna păzind şi străjuind, toate din toate părţile privind, împotriva tuturor bine într-armat şi sprejinit | să te afli. Nu vii biruinţa dobîndi pînă nu te vii vitejeşte bate. „Iubêşte biruinţa pre nevoinţă“.

Greşit-au îngerul în ceriu, Adam în raiu, David în bună plăcérea lui Dumnădzău, Solomon întru înţelep-ciune tare şi Iuda Iscariotis în şcoala, în adunarea

56. Păzește-te de uneltirile Diavolului

Cel mai de seamă vrăjmaș al nostru și căpetenie a celorlalți vrăjmași ai noștri este Satana, demonul cel rău, acel duh care s-a îndepărtat de Dumnezeu. Acest demon are putere mare, este prea meșter în vicleșug, amăgitor și fățarnic, plin de uneltiri viclene și de curse pe care le întinde spre nimicirea noastră. E atîta de șiret și de prefăcut, încît se schimbă în felurite chipuri (ca Proteus sau Vertumnus)*. Uneori, ca să amăgească și să facă rău, lingusește ca vulpea, alteori, „răcnind ca un leu cumplit, dă tîrcoale, căutînd pe cine să înghită“ (1 Pt. 5, 8). El a îndrăznit să ispitească chiar pe Domnul Isus, și aceasta nu numai o dată și într-un singur fel. El și pe apostoli a căutat să-i cearnă cu ciurul ca grîul (Lc. 22, 31), și pentru o clipă i-a clătinat din credința lor statornică; încă și pe Petru a izbutit să-l facă a tăgădui pe Domnul. El e| ca un vîntător iscusit, întinzîndu-și peste tot capcanele, mrejele și momelile, adică îndemnurile păcatelor, ca să-i prindă pe cei neatenți; este ca un comandant de oaste preaîncercat, care folosește numeroase meșteșuguri ca să se războiască în fel și chip cu oameni diferiți. De multe ori el apare sub chipul unui gînd bun și cucernic, pentru a-i rătăci pe oameni de la adevărata credință, iar uneori se preface în înger al luminii (II Cor. 11, 14), după cum frumos adevărește Iacobus Acontius în cartea sa *Despre meșteșugurile Satanei***. Așadar, împotriva unui asemenea dușman spiritual să ne înarmăm cu acea armură spirituală, pe care, luînd-o din arsenalul ceresc, ne-o dă tribunul cel mai strălucit dintre toți al strategiei creștine (Efes. 6, 13).

57. Să cugetăm la moartea Domnului

Cugetarea cît mai deasă la crucea lui Isus Hristos, fiul lui Dumnezeu, mîntuitorul nostru, și la cumplita

* Proteus era zeul mării, iar Vertumnus al neguțătoriei. Despre ei se povestește că se puteau preface în ce chip voiau (n. aut.).

**** *Stratagemata Satanae*, Basileae, 1565.**

și în însoțirea lui Hristos. Carii dară, căindu-să, s-au pocăit ertatu-s-au; carii dară în păcat au rămas osînditu-s-au.

56. *De a Diavolului meșterșuguri, de păzit*

Cel mai mare și-n toată vrémea pizmaș și căpitanul a altor nepriiatini, Satana sau Demonul (adecă Dracul) iaste. Duhul împotriva lui Dumnădzău răcoșan și războinic foarte vîrtos, prea cu mare meșterșug meșter și ascuțit izvoditoriu de amăgituri și de măestrii prin spre amăgiala a oamenilor și spre a lor perire gata.

131v Așea în multe féliuri și în multe pelițe (ca Proteus și Vertumneus)* pre sine a să schimba poate. Cîteodată, ca vulpea să lingușește, iară cîteodată ca leul siriap răcnind și împregiur îmblînd și cercînd, pre cine să apuce (*Petru, Car. 1 gl. 5, sh. 8*). Pusu-s-au și singur pre Domnul Hristos a ispiti, și aceasta nu numai o dată sau nu numai cu o tocmală; și pre apostolii lui ca cu ciurul să-i ciarnă i-au poftit (*Luca gl. 22, sh. 31*), și cu vréme din vîrtoasa credință i-au la îndoință adus. Încă pre Petru spre a Domnului tăgăduire l-au adus și ca un prea/meșter vînătoriu, pretutindirea mreșile și lașurile, hranele și plăcerile păcatelor înnainte întindzindu-le, ca pre cei nepăziți să apuce și să-i răpască. Iaste ca un stratig, adecă ca un slujitoriu prea întărit în puteri și cu mulți stratigi slujindu-să, spre mulți oameni în multe féliuri războiu dîndu-le, cu multe tocméle încă și cu chipul a curatii și a bunii ispite să arată, spre a oamenilor de la adevărata și curata stare întoarcere. Căci el și în a îngerului lumini chip să mută, de carea frumos Iacov Acunțius în cartea *Pentru a Satanii îngeri sau stratigi*²³² au arătat. Pentru aceasta dară, împotriva a sufletesc pizmaș ca acesta, cu acea sufletiască armă să ne într-armăm, carea de la ceriasca armărie iaste luată. „*Arată-ne noaă acela din a creștineștii oști oștian și bun vitiaz (Pavel, Cătră efeséni gl. 6, sh. 13 și acéle mai pre urmă).*”

* Protens era dumnădzău mării și Vertunius dumnădzău neguțitorii²³¹; aceștea să tîlcuesc ca în orice chip i-ar fi voia să poate schimba.

sa moarte, mult poate folosi sufletelor lipsite de răutate, pentru ca să răstignim trupul și să nimicim poftele lui viciene. Căci acest stăpîn al nostru, deși era încă de pe atunci hotărît drept împărat al cerului și al pămîntului, a îndurat atîtea mucenicii și o moarte atît de cumplită, nu numai nespus de chinuitoare, ci și rușinoasă; și le-a răbdat, deși era fără vină, iar aceasta pentru noi, din marea-i dragoste pe care ne-a purtat-o nouă, vinovaților, pentru ca, plătind cu sîngele său, să ne elibereze de păcat și de pedeapsa păcatului, adică de cea de a doua moarte. Oare nu trebuie ca noi, ca unii care am fost răscumparați de el din robia cea grea, arătîndu-i deopotrivă dragostea noastră, ceea ce se întîmplă mai ales păzindu-i poruncile (*Io. 14, 27*), să ne înfrînăm de la păcate și să păzim cucernicia, să murim păcatului și să trăim pentru dreptate? Căci între alte motive, pentru aceasta și-a vărsat el sîngele pentru noi (*I Pt. 11, 24* și *4, 1—2*; *Tit. 11, 14*; *Evr. 9, 14*), și mai ales cu scopul ca, pînă la urmă, sîngele lui Isus Hristos să ne curățească de orice păcat, dacă vom umbla în lumină (*I Io. 1, 7*).

58. Numele de creștin să nu fie în deșert

Cît privește numele și profesiunea de creștin, adică de ucenic și urmaș al lui Hristos, se cuvine ca să ne îndemne pe fiecare dintre noi să nu păstrăm în deșert acest nume, fără să arătăm aceasta și cu fapta, ca să nu se întîmple ca sub numele de creștin să ducem o viață de păgîn (*I Pt. 4, 4*). Căci cei care trăiesc în felul acesta, deși îl numesc pe Hristos stăpîn al lor, nu vor fi recunoscuți ca ai lui tocmai pentru motivul acesta, și anume, că ei sînt „lucrători ai nelegiurii” (*Mt. 7, 12—13*; *Lc. 6, 46*). „Ca niște fii ai luminii, în lumină să umblăm” (*Efes. 5, 8*).

57. *Moartea lui Isus Hristos de pomenit*

132^r A crucii lui Isus Hristos, fiul lui Dumnădzău, mîntuitoriul nostru, și a groznicii sale, nevinovatiei morții pomenire și aducere-aminte, sufletului, nu a celor fără socotială, mult a folosi poate spre răstignirea hirișii cărnii și spre poftetele cele réle carile cu moarte sint a să săvîrși. Căci Domnul acesta al nostru, și a veacului împărat, și a ceriului și a pămîntului stăpînitoriu, nu numai ca acéstea au sufferit cazne și moarte atîta de groznică, nu numai duioase, ce încă și nepovestită în cumpliciune au simțit durére (însă după trup, nu după dumnădzăire)²³³ și fără nice o cîrtire și ca mieluşelul blînd acéstea toate au răbdat; și aceasta, pentru a noastră pricină și pentru a lui cătră noi cîrtitorii dragoste, ca pre noi, cu cheltuiala singelui său și ai strașnicii sale moarte, de la a păcatului caznă și muncă să ne mîntuiască. Nu să cade, nici să cuvine dară noi de dînsul ca dintr-o grea robie cu neprățuluitul său singe mîntuiți și răscumpărați fiind, împotrivă și noi cătră dînsul dragostea noastră să nu mărturisim? Cu carea mai vîrtos poruncile lui de păzit să fac (*Ioan* gl. 14, sh. 21).

Să ne lăsăm dară de păcate, și giuruinții să ne învățăm și cu dreptate să viețuim, de vréme ce între alalte pricini, pentru aceasta svîntul lui singe l-au vărsat (*Petru*, [*Car. 1*] gl. 2, sh. 24 și gl. 4, sh. 1, 2, 3; *Tit.* gl. 2, sh. 14; *Evrei* gl. 9, sh. 14). Și de vréme ce supt această zidire sintem, singele lui Isus Hristos să ne curățască pre noi de la tot păcatul de vom, în lumină, îmbla (*Ioan*, *Car. 1* gl. 1, sh. 7).

58. *A creștinului nume nu fără lucru să fie*

132^v Acea a creștinului, adecă a ucenicului lui Hristos și a următoriiului său numire și mărturisire|fietecine unul pre altul a învăța să cade, ca nu în zădar acest nume și fără lucru să-l purtăm, nice supt a creștinului nume viață a păgînului să avem (*Petru*, *Car. 1* gl. 4, sh. 4). Că carii așa și-ntr-acesta chip viețuesc, aceia de-ar și pe Hristos al lor domn numi, însă numai de dînsul precum ai lui să fie nu să cunosc, căci că lucrătorii fărălegii sint (*Math.* gl. 7, sh. 21, 23; *Luca*

59. *Săvîrşeşte fapte vrednice de chemarea ta*

De aceea socoteşte-te cu tine însuşi că trebuie să trăieşti într-un chip vrednic de chemarea la care Dumnezeu ne-a chemat prin Hristos (*Efes. 4, 1; I Tes. 2, 19*). Cercetează-te dar pe tine însuşi dacă trăieşti în chip vrednic de această chemare, căci şi Dumnezeu nu te-a chemat la necurăţie, ci la sfinţenie (*1 Tes. 4, 7*).

60. *Urmează smerenia*

133^r

Leapădă trufia şi părerea prea bună despre tine şi despre virtutea ta, chiar dacă ai izbutit vreun bine prin harul lui Dumnezeu, ca nu cumva gîndind astfel să te umfli în pene şi să te înalţi, ci gîndeşte-te moderat cu privire la tine şi poartă-te smerit; căci trufia şi semeţia, printre altele| rele căroră le dă naştere, risipesc sporirea întru înţelepciune şi închid calea spre treapta înaltă la care unii ar fi ajuns dacă nu ar fi gîndit că au şi ajuns la ea. Dimpotrivă, zdrobirea inimii (care se cheamă de obicei smerenie) este de mare folos, fiind un lucru necesar pentru a zidi înalt turnul virtuţii, pentru a pune temelie adîncă şi tare şi pentru a clădi după rînduială celelalte părţi. Fără să se pună această temelie, chiar dacă ţi se va părea că tot ai zidit ceva, lucrul acesta nu va fi tare, ci se va înclina lesne, va cădea şi se va nărui (vezi *Rom. 12, 16* etc.; *1 Pt. 5, 5*).

61. *Să primim muştrările*

Cînd te sfătuieşte cineva cu privire la profesia ta, sau chiar cînd te dojeneşte aşa cum se cuvine pentru păcatul pe care l-ai făcut, nu numai să nu te înfurii pe el, sau să te arăţi supărat că ţi-a atins rănilor, ci să-i primeşti cu mulţumire dojana, ca pe un leac al sufletului tău, care cu ajutorul unei alifii folositoare îţi aduce sănătatea, chiar dacă nu fără oarecare neplăcere. |

gl. 6, sh. 46). „Precum fiii luminii în lumină să îmblăm“ (Efes. gl. 5, sh. 8).

59. *De vréme ce de Hristos chemat ești, vrednicéște viețuiaște*

După aceasta singur cu tine socotește, precum cu această chemare cu carea Dumnădzău ni-au, prin Hristos, la sine chemat, vrednicéște și cum să cade să fie de viețuit (Efes. gl. 4, sh. 1 și Thesal., Car. 1 gl. 2, sh. 12), singur pre tine însămniadză-te și cunoaște-te, ca destoinicéște și vrednicéște cu această chemare să viețuești, de vréme ce Dumnădzău ti-au, nu la necurăție, ce la curăție și la svințenie chemat [1 Tes. 4, 7].

60. *Blîndéțele de urmat, mîndriia de lepădat*

133^r Mîndriia și socotința spre mari lucruri sau că doară pentru bunele tale fapte a te simeți liapadă. Macar deși ceva bun cu darul lui Dumnădzău de la tine au eșit, nu te, pentru aceasta, cu sufletul înălța, nice te, cu firea, înfla, ce cu bună socotială singur pre tine te aminte ia, și precît vii cunoaște că ești îmbunătățimat, cu atîta mai blînd și mai suppus să te porți. Căci mîndriia | (prin altele ce aduce réle) în bunătați a adaoge opréște, și acea mai de sus stepănă a să sui împiiadecă, la carea unii ari agiunge, de n-ari socoti precum au agiuns. Așijderea dară „a sufletului plecăciune (care mai vestit blîndește să dzice), de vréme ce în înaltul a bunătaților turn iaste zidită, adîncă slobozită temelie trebuie să aibă și așea spre mai sus al turnului zidire mult agiutoréște și foloséște. Căce fără aciastă într-adîncată și vîrtoase temelie de s-ar și zidit ceva a fi vedea, însă nestătătoriu și prelesne clătindu-să, răsipi-să-va și sfărîma-se-va“ (Romani gl. 12, sh. 16; Petru, Cartea 1 gl. 5, sh. 5).

61. *Probozirea macar și pe năpaste de suferit iaste*

Cînd te, cineva pentru ale tale lucruri, învață sau mai vîrtos încă, cînd pentru niscareva greșele dojenindu-te te ține de rău, rău să nu-ți pare sau pentru acea a lui dojenire întulburîndu-te cu sufletul, alalte ale tale bune fapte să-i arăți și încă mai vîrtos și fără pricină

62. *Să nu căutăm scuze pentru justificarea păcatului*

Nu căuta să găsești scuze pentru păcatul făptuit dacă te dojenesc ceilalți și dacă, pe lângă ei, te mai muștră și conștiința. Nu căuta să-l ascunzi și să-l micșorezi, ci mărturisește-l și dă-l pe față, avînd grijă să nu mai fii dojenit a doua oară pentru el.

63. *Să căutăm povățuire pentru greșelile noastre*

Caută ca faptele să-ți fie văzute cu ochi atenți de prieteni credincioși și cinstiți, care să nu-ți ascundă abaterile de la calea cea dreaptă și poticnelile tale pe care le vor vedea, ci să ți le arate cu sinceritate, pentru ca să-ți îndrepti greșelile arătate de ei. Se spune că vestitul pictor Apeles obișnuia să-și scoată afară, în fața casei, tablourile pe care le picta, cu intenția ca, ascunzîndu-se în spatele lor, să îndrepte orice ar fi auzit că trecătorii critică la acele tablouri. Căci tuturora propriile lor lucrări li se par a fi bune, dar noi trebuie să aflăm aceasta de la cei care le privesc, și îndeosebi de la prietenii credincioși și adevărați.

64. *Mărturisește-ți păcatele*

Chiar și greșelile tale, la care alții nu s-au gîndit, | mărturisește-le singur, fără vreun gînd ascuns, prietenilor tăi, ca unor doctori care urmează să-ți vindece boala, și roagă-i să se roage lui Dumnezeu pentru tine (Iac. 5, 16).

65. *Defăimările dușmanilor schimbă-le în bine*

Chiar dacă unele fapte ale tale sînt ocărite și disprețuite de către dușmanii tăi, și ei ți le defăimează, deși fac aceasta cu patimă și cu dușmănie, dacă tu știi totuși că prin asemenea ocară ei spun adevărul, să nu nesocotești aceasta, nici să o treci cu vederea, ci îndreaptă-te. În felul acesta, din răul care caută să-ți

de ti-ar mustra și acéia cu dragă inimă priimește. Precum iaste o doftorie prin vreo unsoare de sănătate aducătoare macar și cu usturime însă de răbdatu-ți iaste, necum aceasta că sufletul sporéște și din toate boalele cu acea neprețăluită a sa unsoare îl izbăvește. |

133^v

62. *Greșala să nu o ascundzi de cei ce te dojenesc*

Păcatul de tine făcut fiind, cătră a cercetărilor sau cătră a certătorilor și dojenitorilor mărturisire nu-l ascunde, nu-l feri, nici îl acoperi, ce mai vîrtos îl arată și-l mărturisește, și mărturisindu-l și ei dojenindu-te și muștrîndu-te, în pază să-ți fie ca de a doa oară iarăși pentru acéia greșală a te certa și a te mustra să nu-ți fie.

63. *De la priiateni poftéște învățătură*

De la credincioșii și curații tăi priiatini poftéște ca faptele tale cu străjuitori ochi aminte să ia, și orce într-însele de la driapta cale abătîndu-se și rătăcindu-se ari vedea să nu tacă, ce prietinéște, precum iaste adevărat, să areate, ca ceale vădite și pricepute să speli imăciuni. Apelis, zugravul cel de frumoase chipuri șeruitoriu, să povestéște precum după ce vreun chip de ceva zugrăviia, atuncea denaintea casii, în ulițe, scotea; și el acolo supt tablă sau supt scîndură să ascundea, cu aceasta pricină că pre uliță mulți fiind ceia ce trecea și a lui zugrăvală privind, de să afla cineva de defăima ceva la lucrul lui, el acéia dregea. Căci tuturor toate alor sale fapte bune le par, însă de la privitori și mai vîrtos de la adevărații și dreptii priiatini iaste de întreat.

64. *Păcatele mărturisește*

134^r

Încă mai vîrtos ale tale nesocotite fapte, adecă | greșele și vinovății, cu carii ti-ai sau te îndeletnicești, bunilor priiatini (duhovnicilor)²³⁴ te mărturisește întru adevărat, și ca a unor buni doftori de boale curățitori și grijitori, pentru tine a lor la Dumnădzău să trimață rugi și ale lor rugăciuni de la Dumnădzău poftéște (Iacov gl. 5, sh. 16).

dăuneze vei scoate ceva bun, adică vei avea folos de la dușmani, lucru pe care frumos l-a sfătuit Plutarh într-una din cărțile sale*.

66. *Ferește-te de lingușiri*

Ferește-te cu prudență de lingușitori, care laudă și cele ce nu sînt de lăudat, găsesc justificări pentru cele ce nu sînt de justificat și acoperă rănile nevindecate ale celor pe care îi lingușesc. Nu te lăsa amăgit de aceștia, pentru că de cele mai multe ori ei una rostesc din gură și altceva ascund în inimă. |

134^v 67. *Nu face rău nimănui de hatîrul cuiva*

Păzește-te să nu-ți orînduiești faptele după părerea oamenilor, cînd aceasta este departe de virtute, fie de teama de a nu-i desconsidera, fie datorită unui fals respect, care, de multe ori, se împotrivește virtuții nu mai puțin decît nerușinarea. În legătură cu aceasta ai la îndemînă tot cartea lui Plutarh**.

68. *Ia seama de dimineață la cele bune pe care le ai de făcut și la relele pe care le ai de lepădat*

În fiecare zi, de dimineață, cînd îți începi lucrul, gîndește-te cum ai să te porți în ce făptuiești, pentru ca să te abați de la rău și să faci binele potrivit poruncilor stăpînului și Dumnezeuului nostru Isus Hristos (vezi Ps. 34, 15; Ps. 37, 27; Amos 5, 15; Rom. 12, 9). Iar binele pe care îl vei gîndi și îl vei hotărî să-l și săvîrșești.

69. *Cercetarea de seară a faptelor noastre*

Cît de des, ba chiar la sfîrșitul fiecărei zile, înainte de culcare, reamintește-ți faptele zilei trecute, una cîte una, ca și cum le-ai citi după o listă, enumeră-le

* Plutarhi, Πῶς ἂν τις ὑπ' ἐχθρῶν ωφελοῖτο [Cum s-ar putea folosi cineva de vrăjmași].

** Plutarhi, Περὶ δυνωπίας [Despre rușinarea vicioasă], cap. XVI.

65. *A nepriiatenilor defăimări în bine ți le întoarce*

Însă și de la nepriiatini une fapte a tale de să vor ocări și să vor defăima și precum réle să fie ți le vor arăta, măcar că aceștea cu de rău poftitoriu suflet ți le vădesc, ce tu într-acea arătare de vii ceva așa adevărat a fi socoti, aceasta nu lepăda, nici te lenevi, ce îndreptându-le la cale bună le așadză, și așa din răul carele ție a-ți strica să nevoiaște, ceva bine să apuci, adecă de la nepriiatini folosință să pricepi, de care lucru Plutarhus cu cartea singuratecă frumos învață.

66. *De lingușituri și ceia ce grăesc precum îți place foarte te păzește*

De cei lingușitori înțelepțește foarte te păzește, carii laudă și céle de nelăudat și nu ciartă céle de certat și céle mari necurății acopăr, cu carile ei clevetesc. Pentru aceasta dară, de la unii ca aceștia spre amăgială să nu te lași, ca să nu te, ca pre un deșert foale, cu cuvintele și cu voroavele îmfle. Căci și aceștea alta cu gura grăesc și alta cu inima țin. |

134^v 67. *Pentru voia unui om să nu faci altuia rău*

Păzește-te să nu cumva, pentru altul de la calea bună abătuți oameni voe, ale tale bune fapte să strici și despre bine să te oprești, ales pentru frica probozirii și a rușinii carea pentru voia oamenilor bunătății să pune înpomciș, pentru carea cartea lui Plutarhus să află.

68. *Pre mîine așadză céle bune a face, de céle réle a te feri*

În toate dzilele, pentru viitoarea dzi de mîine, în carea célea-ce vii să faci îți în minte fie; în ce chip întru faptele tale a te purta ți să cade pune înaintea sufletului, ca céle lui folositoare să le isprăvești, și într-această socotială să rămîi, ca să te abați de la rău și să faci binele, după poruncile lui Hristos Dum-nădzău²³⁵ (caută și *Psal.* 34, sh. 15 și *Psal.* 37, sh. 27; *Amos* gl. 5, sh. 15; *Romani* gl. 12, sh. 9). Și această bună înaintea-punere la urmare o du, adecă ce ai de cu sară spre bine gîndi, acéia a doă dzi nefăcut să nu lași.

și notează-le și cîntărește-le cu un cîntar desăvîrșit
și judecă-le după conștiința ta cînd este în dreaptă
cumpănă cu poruncile lui Dumnezeu. |

135^r

VERS

Greșit-am oare ceva, ce-am făcut la timp sau cînd nu trebuia?
De ce acestei fapte i-a lipsit cuviința, iar celeilalte rațiunea?
Ce-am neglijat și ce-am hotărit care-ar fi fost mai bine să amîn?
De ce am preferat cele rele?

Oare prin vorbă sau și cu gestul am dăunat cuiva?

(Vezi la poetul Ausonius, *Idila XVI: Despre bărbatul bun**).

O asemenea socoteală a poruncit odinioară filozoful Pythagora să facă discipolilor săi**. În această cercetare a propriei tale persoane și în judecarea faptelor tale nu căuta să devii un proteguitor și înțelegător al greșelilor tale, pentru ca proteguind pe nedrept, să cauți să-ți justifici cauza, sau să urmărești să-ți ușurezi faptele urîte; ci mai degrabă critică-te des și fii nepărtinitor cu tine și judecător aspru, și să nu fi îngăduitor sau să te ierți pe tine însuși. Ceva mai mult: cunoaște-ți bine greșelile, iar pe cele care merită să fie criticate critică-le; și rușinează-te de tine pentru că n-ai ajuns încă așa cum trebuia să ajungi; căiește-te și pocăiește-te sincer și fără gînd ascuns pentru greșelile tale, așa încît să te ferești pe viitor a mai face lucruri asemănătoare, de care să ai a te rușina la a doua judecată.

135^v Și| caută să te căiești și să vezi dacă ai făcut vreun bine. Mulțumind lui Dumnezeu, bucură-te și îndeamnă-te pe tine ca de aici încolo să faci la fel.

70. *După ce ai căzut, fă-te mai prudent*

Tot așa, greșelile și abaterile tale prefă-le în prilej de a te feri de asemenea fapte, încît să umbli cu mai multă prudență de aci înainte pe acest drum din clipa în care te-ai ridicat din cădere, ca să nu te mai împiedici iarăși de aceeași piatră și să-ți rupi piciorul.

* D.M. Ausonii, *Eclogarum* 1, III [*Edyll. XVI: De viro bono*], v. 16—19, 21—23.

** Pythagora, *Χρυσῆ ἐπη* [*Versurile de aur*], 40—42.

69. *Sara îți ia sama ce ai lucrat peste dzi*

Încă mai vîrtos în toate dzilele, sfîrșindu-să dzuai mai denainte, pînă somnul a nu te apuca, a trecuti, dzile faptele toate, ca printr-un index, adecă scară, întorcîndu-le și aminte aducîndu-le, socotește; și cele aminte aduse le însămniadză și cu driaptă căutare și cercare sama le ia, și le giudecă încă după ascunsul inimii cătră a lui Dumnădzău porunci cu toată osîrdia abătut. |

135r

VERSȘ

Oare ci-am greșit? Și ce făcut la vrême și ce nu-i bine?
Căci aceștii fapte cinstea i-au lipsit, sau ceialalte
Socotiala-ntriagă? Căci m-am lenit, căci aceasta țeade
Reaoa socotială? Pre carea mai bine a o muta au fost.
Cinsteș fiind lesne, căce rău innainte?

De nu cu grăirea, macar cu gîndirea aleși mai spre bine
Și nu-i bine așea...

Caute-să Avsonius, *Eidulio* 17: *Pentru bărbatul bun*²³⁶. Ca aceasta socotială odănoară Pithagora filosoful, ucenicilor săi să să învețe, porunciia²³⁷. Spre aceasta însămnaire dară prea socotește, ca nu singur pre tine din vinovății și-n greșele pre iușor să te socotești; sau vreo pricină singur întru tine ascundzind sau rădicîndu-să greșelele, ce mai vîrtos totdeauna certătoriu și drept giudecătoriu pre știința ta pune. Nici singur ție ca să nu cunoști ceva să-ți acoperi, ce mai cu de-a-dins cele bune cunoaște și cele réle defaimă. Fie-ți rușine ție singur de tine, pentru căci încă nu ești precum ți să cade. Căință adevărată și pocăință lucrăriață cu dragoste fă, într-acesta chip păzindu-te ca să nu cumva iarăși ceva în a celora ce te-ai părăsit chip să dobîndești, pentru carile, la a doa căutare și luare

135v

de samă iarăși aflîndu-le, te vii rușina; iară de vii ceva drept prin tine făcut afla, cu făcute lui Dumnădzău mulțumiri trimițînd, bucură-te și după acéia iarăș spre altele ca acélea a face te îndiamnă.

Căci este urît lucru ca după o pocăință mărturisită să comiți iarăși cele pentru care trebuie să te pocăiești. Păzește-te deci ca nu cumva să ți se potrivească și ție pildele: „Întorsu-s-a cîinele la vărsătura lui și scroafa scăldată să se bălăcească în mocirlă” (*Prov. 26, 12; 2 Pt. 2, la sfîrșit*).

71. *Gîndește-te la semnele sporirii tale*

Îți va mai folosi încă să te gîndești și să pui unele semne pe calea sporirii sau a nesporirii tale în virtute, ca să vezi cît ai înaintat sau cît ai dat înapoi pe ea, pentru ca, punînd față în față cele trecute cu cele prezente, să te cunoști și să te înțelegi pe tine însuși, luînd îndemnuri pentru sporirea ta mai departe; în
136^r legătură cu aceasta se găsește minunata cărțulie a lui Plutarh.* Așa| obișnuiesc oamenii, atenți la treburile lor, să-și facă des socoteala cheltuielilor și veniturilor, ca să-și dea seama, pentru un timp oarecare, cît cîștig sau pagubă au avut în treburile lor.

72. *Pedepsește-te singur pentru păcat*

Pentru orice păcat pe care l-ai făptuit, fie el chiar de iertat, tu însuși hotărăște și-ți dă vreo caznă și vreo pedeapsă, pentru ca să le ispășești, sau vreo chinuire a trupului, sau vreo renunțare la o plăcere din cele îngăduite și plăcute trupului, sau vreo abținere de la un culcuș mai moale, sau vreo înlăturare și pierdere a vreunei înlesniri, pentru ca să-ți răscumperi într-un fel oarecare greșala ca și printr-o cheltuială cinstită de arginți sau printr-o oarecare pagubă. Iar aceasta, cu scopul de a-ți aminti și mai mult că ai greșit și ca să te ferești și mai mult pe viitor, cu grijă, să nu mai păcătuiești.

73. *Să chinuim trupul prin postire*

Înfrînează-te de la mîncările și băuturile ce-ți par plăcute, mai ales de la cele prea scumpe și prea delicate — imbolduri inutile ale lăcomiei — chiar dacă uneori îți sînt oferite în dar; tot așa, ferește-te

* Plutarhî, Πως ἄν τις αὐθοιτο ἑαυτοῦ προκόπτοντος [*Cum își dă seama cineva că a sporit în virtute*].

70. *După cădzătură, mai păzit să fii, ca să nu cadzi iarăși*

În céle bune, adecă în bunătăți fiind, cădzăturile céle mai denainte pune-ți-le denaintea ochilor și cunoaște precum cădzături ca acélea de lepădat au fost; și după ce din cădzătură te vii scula, de-ciia încă mai cu pază într-această cale să îmblî, ca să nu iarăși la acéiași piiatră piciorul să-ți lovești. Că după mărturisita căință, iarăși céle de căință a face scîrnav lucru iaste. Fereste-te ca nu cumva ție cu dreptate parimiile acélea să să tîlcuiască: „Întorsu-s-au cîinele la borîtura sa și porcul spălat în ciurfuiala pîclii“ (*Pilde* gl. 26, sh. 11 și *Petru, Car.* 2 gl. 2, sh [12]).

71. *Caută pe sémne oare mai sporéște spre bunătate au ba?*

Și sémnele oarecarele și scările alor tale în bunătăți mérgere vor folosi încă și rămînerea înapoi a păzi și a însămna trebue, ca să vedzi, oare mai mărs-ai ceva înnainte, au ai, înapoi, rămas? Și dintr-a trecutelor și acestor de acmu între sine cumpănite, singur pre tine să te cunoști și să te adevередzi, și la cea mai de sus mérgere a agiunge să-ți vie îndemnări. Pentru care lucrul frumose a lui Plutarhus să află cărticea. | Așeadară, în toate lucrurile sale, oamenii adese socotéle a face obiciuiți sint, ca dintru a lor vinituri prin cîtăva vréme cîtă dobîndă sau pagubă să fie avut.

72. *Pentru păcate singur ție îți aruncă gloabă grea*

Pentru fietece păcat însuși ție o gloabă oarecare, ca cum ari fi o pediapsă a plăti, cu vreo îngreuiare, sau cu a trupului vreo dosadă, sau cu de la plăcutele desfătări și de la céle învoite cărnii despărțire, sau cu de la așternutul și culcușul mai moale părăsirea, sau cu paguba a vreunii dobîndiri, ca cum ari a unii osinde sufferiri fi; și așa cu vreo multă de bani sumă cheltuială, de aceastea să te scuturi cu această socotială, ca cu atîta mai vîrtos precum să fii greșit aminte să-ți aduci și încă mai cu de-adins și mai cu grije a mai greși să te ferești.

de bucatele pregătite cu diferite mirodenii, dar și aceasta cu măsură. Iar acest lucru să-l faci în așa fel încât să suferi o oarecare pedeapsă pentru vreun păcat din trecut și pentru ca pe viitor să împiedici poftele trupului | ce se furișează ca niște fiare cumplite și curmîndu-le hrana, să le îmblînzești, ca să nu se înrăutățească și să se destrăbăleze. În același scop ți se cuvine uneori să postești atîta, încât să te abții toată ziua de la orice mîncare și băutură, chiar la vîrstă tînăra fiind. Însă și fără postire se cade să fim cumpătați la mîncare, ca nu cumva, lingușind plăcerile trupului, să ne îngrijim de împlinirea poftelor lui, ceea ce oprește Apostolul (*Rom. 13*, la sfîrșit), mai cu seamă pentru ca să stăvilim aprinderile păcatelor.

74. *Nu primi fără socoteală laudele oamenilor*

Cînd ești lăudat de cineva sau chiar de mai mulți oameni, ca și cum ai avea cele mai strălucite virtuți și ca și cum ai fi ajuns la un mare progres în ele, nu crede cu ușurință că ești așa, ci cercetează-ți înlăuntru conștiința ta, căreia trebuie să-i fii mai cunoscut decît celorlalți, și vezi dacă ea adeverește acest lucru.

VERS

Cînd ești lăudat, ia aminte să-ți fii singur judecător, și-n ce te privește, mai mult pe tine decît pe alții să-i crezi.

Mai presus de toate să știi că atotvăzătorii ochi ai lui Dumnezeu pătrund și privesc pretutindeni în inima ta, căci Dumnezeu „este mai mare decît inima noastră și cunoaște toate“ (*I Io. 3, 21*). |

75. *Cînd te dojenesc oamenii drepecți, crede-i*

Iar cînd vreun om credincios te socotește vrednic de dojană și dezaprobă purtările tale și le mustră, să nu te crezi mai mult pe tine decît pe el, deoarece și înnăscuta dragoste ce o ai pentru tine însuși lesne poate să te amăgească. De nu vrei să fii dojenit, nu face lucruri vrednice de dojană.

73. *Prin postire trupul îți curățește*

De la bucatele și băuturile carile spre deprinderea răutăților te trag, mai virtuos céle mai bune și mai plăcute, carile îndemnările și-ntr-armăturile a zlobivelor poște sint, macar și în dar de ți s-ari aduce singur pre tine (fără numai câtu-i pentru traiu) te oprêște și te părăsește. Și aceasta pentru doaă lucruri: întâiu, ca pentru vreun trecut păcat ce vii fi făcut o curățire oarecarea să-ți aduci; a doa, ca în cea viitoare vrême ale

136v

tale trupești poște a călca să poți, sau ca pre niște cumplite fieri și jigăanii cu ascuns meștersug să le domolești. Pentru această socotială dară, fiecînd de poftit iaste, așea ca priste toată dzua de toate bucatele și băuturile să te părăsești. Încă mai virtuos în tînăra vîrstă, ce încă și fără poftire de céle plăcute de părăsit iaste, să nu carnea noastră îndeletnicirile poftelor triacă padză să avem, și poftetele ei de noi stăpînite să fie, precum Apostolul ne învață (*Romani* gl. 3, sh., în sfîrșit), ce cu foamea păcatele dedesupt să punem.

74. *Laudele oamenilor nu le prea crêde*

Cînd de la cineva sau de la mulți oarecarii precum cu nește nepovestite sau mari bunătăți cuprins sau mult într-însele întrat să fii te laudzi, nu prea lesne crêde, ce ascunsul inimii tale mai virtuos cu privirea străbate, căruia ție mai virtuos decît alții cunoscătoriu a fi ți să cade, și caută, oare acesta mărturisêște aceasta?

DISTIHON

Cînd de alții te laudzi oameni, giudețul tu-ți ești;
Nu mai mult altora crêde decît singur ție.

Încă prea să știi că inima ta înnaintea lui Dumnădzău să luminiadză și să să areate, care Dumnădzău decît tine mai mare și decît inima noastră mai putérnic și știe toate (*Ioan, Cartea 1* gl. 3, sh. 21).|

76. Nu neglija să-ți câștigi nume bun

Cu toate că nu se cuvine să împlinim virtutea pentru ca să dobîndim renume și slavă înaintea oamenilor, însă faima bună sau numele bun față de oamenii buni nu trebuie nesocotite; iar dacă urmărești să fii lăudat, trebuie să te îngrijești să faci ceea ce e vrednic de laudă, căci așa sfătuiește și Apostolul: „De este ceva virtute și de este ceva de laudă, la acestea să gîndiți și acestea să le faceți” (*Filip. 4, 8—9*). Aceasta dar este calea cea dreaptă și scurtă către adevărata slavă și către adevărata laudă: „Să fii așa cum vrei să fii privit”, după cum în mod înțelept sfătuia Socrate: Căci precum umbra urmează trupul care umblă în lumină, tot așa slava urmează virtutea. Nu te gîndi și nu vorbești cu nesocotință: „Nu mă interesează ce spun oamenii despre mine. Gîndească și spună ce vor. Ce poate să-mi dăuneze aceasta, cînd eu nu le dau nici o pricină?” Dar iarăși, nu se cuvine să procedăm, după cum obișnuiesc unii care, temîndu-se de știrbirea faimei lor în ochii oamenilor — și nu a celor buni — săvîrșesc totuși unele lucruri împotriva poruncilor lui Dumnezeu și a propriei lor conștiințe. Dacă nu ești în stare să trăiești după voia lui Dumnezeu și a oamenilor, „alege să-i plăci lui Dumnezeu mai degrabă decît oamenilor și caută mai mult slava lui Dumnezeu decît pe aceea a oamenilor” (*Io. 5, 4 și 12, 43*).

Conștiința să-ți fie împăcată, chiar dacă faima ți-ar fi rea, numai tu să fii vrednic. „Cu bucurie voi alerga în sfatul cel bun, chiar în mijlocul defăimării. Căci nimeni nu este mai virtuos decît acela care, pentru a nu-și pierde conștiința, și-a pierdut faima de om bun” (Seneca, *Ep. LXXXI*).

77. Din cuvinte bune să se facă fapte bune

Dar toate acestea și altele ca acestea în zadar se spun de către noi și în zadar sînt cunoscute și înțelese de alții ca adevărate, dacă nu le vom împlini și săvîrși prin fapte. De vom cunoaște vreun lucru bun, trebuie să dovedim aceasta prin fapte bune, în așa fel încît cele ce erau doar cuvinte să devină fapte. Aci se potri-

75. *Oamenii drepți și buni, când te defaimă, crede*

Iară când vreun om bun sau curat, precum vrédnic de defăimare și de ținut rău să fii și obicéile tale le ocărește și le defaimă, să nu te mai mult pe tine decît pe dînsul credzi, căci acea a ta singur cătră tine din fire născătoare dragoste prelesne a te amăgi poate. De nu vii a te defăima, nu face céle de defăimat.

76. *Nume și veste bună a-ți scoate nu te lenevi*

Macar că numele bun nu pentru a oamenilor slavă iaste de cuprins, ce numai bunătatea iaste de cinstit și numele bun și véstea bună, nu iaste a să lenevi cineva, macar că de la alții a te lăuda nu iaste de poftit; însă întru adevăr spre aceasta iaste de pus nevoie ca célea ce mai vîrtos să laudă să faci, căci aceasta Apostolul învață: „Fietecarile a bunii vești (dzice) sau care laudă acéstea gîndiți, acéstea faceți“ (*Filip* gl. 4, sh. 8, 9). Aceasta dară spre adevărata laudă și slavă iaste și spre driapta și néteda cale iase, ca în ce chip a te avea-vii, așa să fii, carea Socrates înțelepțește învață²³⁸. Trupul aceluia ce în lumină umblă umbră agonisêște. Cea slavă după bunătate dvorêște. Ca să nu cumva într-acesta chip să gîndești sau să vorovești oamenilor pentru mine sau să dzici socotiască sau vorovască pentru mine cum le place; ce va fi aceasta, deacă de la mine vreo pricină dată nu iaste? Aceasta ție a-ți strica poate, | ce mai cu de-adins

137^v aceasta de făcut nu iaste, carea mai mulți a o face obiciuiți sint. Căce cătră oameni bună vestire și laudă ferind și păzind, une în a poruncilor lui Dumnedzău și împotriva a hirișii sale științe fac. Iară tu, deși înaintea oamenilor și a lui Dumnădzău deodată a amînduror a plăcea nu poți, aceasta mai vîrtos pofțește, ca: „La Dumnădzău mai vîrtos decît la oameni slavă a cerca“ (caută *Ioan* gl. 5, sh. 44 și gl. 12, sh. 43). Ascunsul inimii fie bun, véstea macar rea să ari merge, de vréme ce tu bine te ai. „Că prin drept suflet²³⁹, la acel cinstit sfat prin mijlocul ocărîi mă voiu întinde, nime mai vîrtos decît cel supplecat bunătății, deși véstea de om bun au perdut să nu-și

vește acea spusă a apostolului Iacob: „Dacă cineva este înțelept și învățat printre voi, să dovedească prin buna purtare faptele sale“ (*Iac.* 3, 13), căci și oile nu aduc ciobanilor iarba ca să le arate ce-au mâncat, ci după ce au rumegat-o dau la iveală lina și laptele. „Și tu, dar, nu arăta necunoscătorilor cuvintele, ci faptele, care urmează rumegării cuvintelor“ (Epictet, *Manual*, cap. L^{XIX}). „Nu cel ce cunoaște poruncile, ci cel care le împlinește, acesta se va fericii până la urmă“ (vezi *Io.* 13, 7; *Iac.* 1, 25). „Aceasta dar e calea, umblați pe dînsa“ (*Is.* 30, 21).

Pentru început, slavă celui fără de început. Pentru sfîrșit, înalț slavă, cinste și închinăciune lui Dumnezeu, celui fără de sfîrșit. Și iarăși, pentru cele trei părți ale cărții, slăvesc și mă închin unuia în treime și de o ființă Dumnezeu-Tatăl, Fiul și Sfîntul Duh și măresc preasfîntul său nume, căci nefiind vrednic să încep, m-a ajutat să încep, și nefiind în stare să isprăvesc, mi-a dat darul și puterea să isprăvesc. Că tu, Doamne, ești împărat al veacurilor, Alfa și Omega, începutul și sfîrșitul [*Apoc.* 22, 13] și fără de tine cine a început sau a sfîrșit ceva? Deci după cum cerbul însetat se străduiește să afle izvoarele apelor, [*Ps.* 41,1] așa s-au nevoit mîna și gîndul, pînă să zică: „Privirea și ochiul văd sfîrșitul“. Nu mie, Doamne, nu mie, ci numelui tău dă-i slavă! [*Ps.* 113, 9] Amin!|

și buna-științe a ascunsului inimii piardă" (Seneca, *Car.* 81).

77. Din cuvinte bune să se facă fapte bune

138^r

Ce toate acéstea și alalte ca acéstea deșearte de la noi să dzic și deșearte de la înțelepți să cunosc și într-adevăr să cunosc, de nu să vor duce la praxis, adecă la faptă. Pentru aceasta, de ceva bine știm, acéia cu bunele fapte să arătăm. Acicia, acéia a apostolului Iacov dzisă a să chema poate: „Cine-i înțelept sau cu înțelepciune cuprins întru voi, areate din buna adunare faptele sale" (*Iacov* gl. 3, sh. 13). „Căci și oile, nu finul aduc bacilor nici arată pre cât au mîncat, ce pășunea într-însele coaptă, afară | dau lîna și laptele; și tu dară, nu cuvintele să arăți necunoscătorilor, ce faptele carile cu a cuvintelor răscoacere urmadză" (Epictetos, *Enhiridion*, 69)²⁴⁰. „Nu carile au cunoscut poruncile, ce carile li-au făcut pre dînsele, numai acesta va eși mîntuit" (caută *Ioan* gl. 13, sh. 17 și *Iacov* gl. 1, sh. 25)²⁴¹. „Aceasta dară iaste calea (zice prorocul), îmblați pre dînsa!" (*Isaia* gl. 30, sh. 21).

Pentru început, slavă celui fără început. Pentru sfîrșit, slavă celui fără sfîrșit Dumnădzău, cinste și închinăciune trimit. Și iarăși pentru în trei despărțiri întru o carte cuprindere, pre unul în Troiță Dumnădzău părintele, Fiiul și Svîntul Duh de o ființă înnaț, măresc, și svîntul lui nume în véci văznesesc. Că nefiind harnic a începe, a începe mi-au agiutat. Și nefiind harnic a sfîrși, mi-au agiutat și m-a sprijenit. Că tu, Doamne, împăratul vécilor, Alfa și Omega, începutul și sfîrșitul ești [*Apoc.* 22, 13]. Și fără tine cini-au început? Așijderea, fără tine, cini-a sfîrșit? Că precum cerbul, însătat fiind, izvoarele apii a afla siléște [*Ps.* 41, 1], așa-u nevoit mîna și cu gîndul pînă a să dzice: „Privirea și ochiul sfîrșitul privește". Nu mie, Doamne, nu mie, ce svîntului tău nume să să dea slavă! [*Ps.* 113, 9]. Acmu și pururea și-n vécii vécilor. Amin!|

1. Urmează lui Dumnezeu și firii și supune-te lor.
2. Fiecăruia fă-i bine, și nu vătăma pe nimeni.
3. Poartă-te față de ceilalți așa cum vrei să se poarte și alții față de tine.
4. Îndură cu răbdare și blîndețe orice necaz și strîmtorare ce ți se va întîmpla.
5. Toate cele potrivnice primește-le spre bine, afară de acelea care ți se vor întîmpla din pricina sau vina ta.
6. Slujește-te de cele bune, și toate cele ce ți-au fost date în lumea aceasta păstrează-le ca și cum ți s-ar fi dat cu împrumut; iar cînd Dumnezeu ți le va lua iarăși, lipsește-te bucuros de ele.
7. Pune-ți fericirea supremă în liniștea inimii, care constă în a nu te muștra pentru nici un rău.
8. Fii înțelept mai degrabă în fapte decît în vorbe.
9. Cugetă mereu la moarte, dar nu te teme de dînsa.
10. Află-ți pacea și mulțumirea în dumnezeiasca orînduială, gîndindu-te că ea este cea mai dreaptă, cea mai înțeleaptă și mai folositoare nouă, chiar dacă de multe ori ni se pare că este foarte aspră.

* A. Wissowatius, *Stimuli virtutum*, p. 290.

1. Lui Dumnădzău și firii urmadză și lor suppus să fii.
2. Fă fiecui bine precît poți și nemăruî să strici.
3. Așea te poartă cătră altul precum ai vrea ca și altul cătră tine să să poarte.
4. Toată nevoia, asuprială carea ți să face, suferă cu răbdare și îngăduințe.
5. Toate céle împotrivă spre bine le socotéște, de-
osăbi²⁴³ de célea carile din amintială sau greșală
ta ți să vor tîmpla.
6. Slujește-te cu céle bune și lucrurile carile într-acest
pămînt îți sint date, ca cum ȋ-ar fi împrumut
date, și de la dînsele cu dragoste te lipséște cînd
iarăși de la Dumnădzău să cer înapoi.
7. Așadze-ȋi acea prea de sus a ta fericire în voe lină,
carea să nu-ȋi fie într-ascunsul inimii știutoare
de rău²⁴⁴.
8. Fii mai cu de-adins în fapte înțelept decît în
cuvinte.
9. Gîndéște pururea de moarte, dar de dînsa să nu
te temi.
10. Odihnește-te și îndestulit fii în dumnădzăiasca
orînduială, socotind ia a fi preadriaptă, prea-
înțeliaptă și noăă prealesne și macar de ni s-ar
părea noăă prea aspră²⁴⁵.

RECOMANDĂRI ALE UNUI ANONIM*

Încrede-te în Dumnezeu, și nu în tine. Lucrează
ceea ce ți-e propriu ție.

Aibi rugăciune curată. Mulțumește-te cu puțin.
Fugi de cele mari.

Ascultă mult, vorbește puțin. Păstrează sub tăcere
lucrurile tainice.

Învăță-te să ai milă de cei mai prejos decât tine.
Cinstește pe mai-marii tăi. Suportă pe cel deopotrivă
cu tine.

Fugi de întârziere. Nu te mira de nimic. Dispre-
țuiește pe cei trufași.

Rabdă mîhnirile. Învăță-te să trăiești și să mori
în Dumnezeu.

SLAVĂ LUI DUMNEZEU, CEL ÎN TREI IPOSTAZE,
CARE DUPĂ ÎNCEPUT A DAT ȘI SFÎRȘIT
ACESTEI CĂRȚI ÎN TREI PĂRȚI

SFÎRȘIT

* A. Wissowatius, *Stimuli virtutum*, p. 291.

A ALTUIA ÎNVĂȚĂTURĂ²⁴⁶

Créde în Dumnădzău, nu te créde pre tine. Fă céle hirise.

Curate îți varsă rugile. Cu céle puțintéle te slujéște. De céle multe fugi.

Multe ascultă. Grăiaște puțintéle. Taci céle tăinuite.

Învăță-te celor mai mici. Cruță²⁴⁷ (adecă facă-ți-să milă). Celui mai mare urmadză. Poartă-te cu cei deopotrivă.

Rădică zăbăvile (adecă nu fii léneș). Nemică te mira. Pobrazéște pe cel mîndru.

Liapădă céle réle. Învăță-te lui Dumnădzău a trăi. Învăță-te a muri²⁴⁸.

SLAVA TRIIPOSTASNOMU BOGU,
DAVȘOMU TRICIASNOMU
KNIGU PO ZACIALEA

I KONEȚ

al cărții întâi și al celei de-a doua [arătînd] fiecare capitol la ce filă și pe ce față este.

Primul număr este al capitolelor, iar cele două din urmă — al filelor și al fețelor.

[CAPITOLUL]	Cartea I		Cartea a II-a	
	fila	fața	fila	fața
1. De cine a fost întemeiată lumea	1	1	45	1
2. Lumea este creația lui Dumnezeu	1	1	45	1
3. Lumea este trecătoare	1	1	45	2
4. Frumusețile lumii să nu te amăgească	1	2	46	2
5. Lucrurile lumii sînt ca praful	1	2	46	2
6. Împărații neamurilor să nu te amăgească	2	1	46	2
7. Norocul este nefericit	2	1	47	1
8. Norocul este nehotărît	2	1	47	1
9. Cel fericit pe lume este nenorocit	2	1	47	1
10. Exemplu din istorii	2	2	47	2
11. Exemplu de la Alexandru	2	2	47	2
12. Nume vestit după moarte prin virtuți, iar nu prin răutăți	3	1	47	2

a cărții dintii și a doa; fietecare
glavă în cite frundză²⁴⁹ și în care
față iaste, pentru lesne aflarea [celui] ce-ar cerca

[GLAVA]	Cartea 1		Cartea a 2-a	
	frun- <za>	fața	frun- <za>	fața
1. Lumea de cine-i făcută	1	1	45	1
2. Lumea de Dumnădzău făcută	1	1	45	1
3. Lumea trecătoare	1	1	45	1
4. Cu frumsétea lumii nu te amăgi	1	2	46	2
5. Lucrurile lumii ca pravul	1	2	46	2
6. Împărații putérnici să nu te amăgiască	2	1	46	2
7. Nărocul nu-i fericit	2	1	47	1
8. Nărocul fără hotar	2	1	47	1
9. Bogatul lumii, sărac	2	1	47	1
10. Pildă din istorii	2	2	47	1
11. Pildă de pe Alexandru	2	2	47	2
12. După moarte nume vestit înbunătăți să aibi	3	1	47	2

[CAPITOLUL]	Cartea I		Cartea a II-a	
	fila	fața	fila	fața
13. Nume bun cu fapta rea nu vei avea	3	1	48	2
14. Să nu rivnești frumusețea lumii	3	2	48	2
15. Îndrăgirea frumuseții mult vatămă	3	2	48	2
16. De la lume nu vei avea nici un bun	3	2	48	2
17. În lume nu este nici o înțelepciune	3	2	49	1
18. În lume nu este odihnă	4	1	49	1
19. Dumnezeu a făcut lumea spre bine	4	1	49	1
20. După păcat lumea [a devenit] rea	4	1	49	2
21. Pentru ștergerea păcatului a venit Hristos, noul Adam	4	2	49	2
22. Venirea Domnului și dezlegarea păcatului a fost profetită	5	2	50	1
23. Cunoaște-l pre Dumnezeu după creaturi	5	2	51	2
24. Darurile pe care le-am primit să le folosim spre bine	5	2	51	2
25. Fii orb, mut și surd față de pofte	6	2	52	2
26. Cugetă la cele de pe urmă	6	2	52	2
27. Bogăția este cauza relelor	6	2	52	2
28. Bogăția naște lăcomia, iar lăcomia — invidia	6	2	52	2
29. Indivia este fratricidă	7	1	53	1
30. Lacomul vrea ca toți să fie săraci	7	1	53	1
31. Lacomul este nesătul	7	2	53	1

[GLAVA]	Cartea 1		Cartea a 2-a	
	frun- <za>	fața	frun- <za>	fața
13. Nume bun cu fapte réle nu vii avea	3	1	48	1
14. Fumsétea lumii nu pofti	3	2	48	2
15. Dragostea frumséțelor, stricăciuni	3	2	48	2
16. Bine de la lume nu vii avea	3	2	48	2
17. În lume înțelepciune nu-i	3	1	49	1
18. În lume bine și odihnă nu-i	4	1	49	1
19. Lumea spre bine o au făcut Dumnădzău omului	4	1	49	1
20. Lumea, după păcat, iaste rea	4	1	49	2
21. Spre dezlegarea păcatului au vinit noul Adam, Hristos	4	2	49	2
22. Vinirea lui Hristos și mai- nte proorocită	5	1	50	1
23. Pre Dumnădzău de pe fapte cunoaște	5	1	51	1
24. Cu darul ce ți s-au dat spre bine te slujéște	5	2	51	2
25. Spre poftete lumii, orb, mut, surd fii	6	2	52	1
26. Cea de-apoi socotéște	6	2	52	2
27. Avuția pricină răutăților	6	2	52	2
28. Avuția naște lăcomiia	6	2	52	2
29. Zavistiia omoară frații	7	1	53	1
30. Lacomul poftéște a fi toți săraci	7	1	53	1
31. Lacomul nu să satură	7	2	53	1

140r

[CAPITOLUL]	Cartea I		Cartea a II-a	
	fila	fața	fila	fața
32. Bogatul pofteste scaunul dintii	7	2	53	1
33. Dumnezeu este vrăjmaș bogatului mindru	7	2	53	2
34. Este greu să ai și bogăția, și raiul	8	1	53	2
35. Împarte-te în trei perioade	8	2	54	2
36. La moarte bogăția nu-ți folosește	9	1	54	2
37. Gol ai ieșit [din pîntecele maicii tale], gol vei intra [în pămînt]	9	2	55	[1]
38. Sfîrșitul tuturor este moartea	9	2	55	1
39. Nesocotința aduce suferință	9	2	55	2
40. Moartea mută împărățiile	10	2	56	1
41. Agonisirea lumii este primejdie	11	1	56	2
42. Nu te amăgi [gîndind la] împărății care s-au mîntuit	11	2	57	1
43. Lumea pe mulți virtuoși i-a întors	12	1	57	2
44. Să nu fi iubitor de argint [luînd] pilda celor ce au cîștigat raiul prin avere	13	1	58	2
45. Îmbogățindu-te să nu fi zgîrcit	13	1	59	2
46. Lumea este o temniță	14	1	60	1
47. Poftele ucid sufletul	14	2	60	2
48. Nici lumea, nici pămînteanul nu sînt fericiți	15	1	60	2
49. Fericit cel ce nu s-a amestecat cu lumea	15	1	60	2
50. Dreptul nu se va clinti	15	1	61	1

[GLAVA]		Cartea 1		Cartea a 2-a	
		frun- <za>	fața	frun- <za>	fața
140v	32. Bogatul poftéște scaunul cel de sus	7	2	53	1
	33. Bogatului mîndru, Dumnădzău vrăjmaș	7	2	53	2
	34. Și cu bogăția, și cu raiul, anevoe a fi	8	1	53	2
	35. În trei vremi te cumpănéște	8	2	54	1
	36. La moarte, avuția fără folos	9	1	54	2
	37. Gol te-ai născut, gol te vei duce	9	2	55	1
	38. Un svîrșit, moartea	9	2	55	1
	39. Nesocotința strică	9	2	55	2
	40. Dumnădzău schimbă împărățiile	10	2	56	1
	41. Agonisirea lumii piiarde sufletul	11	1	56	2
	42. Cu împărății bogați ce s-au spăsit nu te simeți	11	2	57	1
	43. Lumea pe mulți buni i-au nebunit	12	1	57	2
	44. Cu pilda celor ce au cum-părat raiul cu avuția, nu iubi avuția	13	1	58	2
	45. Îmbogățindu-te, nu te scumpi	13	1	59	2
	46. Lumea temniță	14	1	60	1
	47. Desfrînata voe, sufletul omoară	14	2	60	2
	48. Nici lumea, nici lumanul fericit	15	1	60	2
	49. Fericit cel ce cu lumea nu s-au amestecat	15	1	60	2
	50. Dreptul nu să va clăti	15	1	61	1

[CAPITOLUL]	Cartea I		Cartea a II-a	
	fila	fața	fila	fața
51. Cel ce se leapădă de lume este fericit	15	2	61	1
52. Cu poftele lumești [fiind], poruncile lui Dumnezeu sînt grele	16	2	62	2
53. Dacă dorești dragostea cea adevărată de Dumnezeu, o vei afla	17	1	63	1
54. Omul este împărat peste toate, dar [toate] ca zălog i s-au dat	17	2	63	2
55. Dulceața lumii, otrava sufletului	18	1	66	1
56. Adevărată prietenie cu lumea nu vei afla	18	2	66	1
57. Lumea este maica răutăților	19	1	66	2
141 ^r 58. Lumea este mai rea decît tîlharii	19	2	67	1
59. Poftele lumești sînt ca sirenele	19	2	67	1
60. Toate bunătățile fiilor veacului acestuia sînt vrednice de ris	20	1	67	2
61. Vai celui ce caută ceva mai bun decît Dumnezeu	20	2	68	1
62. Omul [lăsat] în voia lui, cu cît se va înălța, cu atît se va prăbuși	21	1	68	2
63. Cursul și norocul [lumii sînt] ca roata	22	1	69	2
64. Nu în veacul acesta, ci în cel viitor să-ți lungеști viața	22	2	70	2

[GLAVA]	Cartea 1		Cartea a 2-a	
	frun- <za>	fața	frun- <za>	fața
51. Lepădarea lumii, fericirea	15	2	61	1
52. Cu poftele lumești gréle-s poruncile dumnădzăești	16	2	62	2
53. Dragostea cătră Dumnădzău ce poftéște dobîndéște	17	1	63	1
54. Omul împărat peste toate, însă în chip de zălog i-s date	17	2	64	2
55. Dulceața lumii, otrava su- fletului	18	1	66	1
56. Cu lumea adevărat prieteșug nu-i avea	18	2	66	1
57. Lumea, maica răutăților	19	1	66	2
58. Lumea, decît tălharii mai rea	19	2	67	1
59. Poftete, ca sirinile	19	2	67	1
60. Bunurile, fiilor veacului a- cestuia de ris	20	1	67	2
61. Vai celuia ce cearcă ceva mai bun decît Dumnăd- zău!	20	2	68	1
62. Omul în voia lui, cit să sue, atita mai greu cade	21	1	68	2
63. Vîrsta și nărocirea, ca roata	22	1	69	2
64. Nu într-acesta veac, ce în cel viitoriu să-ți lungești viața	22	1	70	2

[CAPITOLUL]	Cartea I		Cartea a II-a	
	fila	fața	fila	fața
65. Viața veșnică nu are sfârșit ; nu din bătrîn tînăr, ci din păcătos drept să te faci	23	1	70	1
66. Nu cele pe care le vede ochiul, ci cele pe care le nădăjduiește sufletul să le nădăjduiești	23	2	71	1
67. Nădejdea credinciosului nu este zadarnică	24	2	72	1
68. Înmulțindu-se poftetele, te ineacă în deznădejde	25	1	72	2
69. Dreptul trăiește în veci	26	1	73	1
70. Cerînd cu credință cele ce- rești, vei primi și pe cele pămîntești	27	1	75	1
71. Dumnezeu l-a făcut pe om stăpîn, iar nu rob al lumii	27	2	75	1
72. Avînd Dumnezeu grijă de cei păcătoși, cu cît [mai mult] va avea de cei drepți	29	1	76	1
73. Nu celor leneși, ci celor har- nici le dăruiește Dumnezeu	29	1	76	2
74. Toate primejdiile trebuie să le înfrunte omul în lume	30	1	77	1
75. Pentru omul cunoscător lu- mea aceasta este iad și supliciu	30	2	77	2
76. Dacă te vei împotrivi vite- jește lumii și Diavolului, vei birui	32	1	79	2
77. Trupul este asemănat cu lumea, iar sufletul cu cerul	32	2	80	1
78. Cînd te laudă lumea, nu te mîndri	35	1	83	2

[GLAVA]	Cartea 1		Cartea a 2-a	
	frun- <za>	fața	frun- <za>	fața
65. Viața vecinică fără svîrșit nici din bătrîn tînăr, ce din păcătos drept te fă	23	1	70	2
66. Nu ce védé trupul, ce ce pri- véște sufletul nedejdũaște	23	2	71	1
67. Nedéjdea credinciosului nu-i în zădar	24	2	72	1
68. Poftele înmulțindu-se, în oceanie aruncă	25	1	72	2
69. Dreptul în véci va trăi	26	1	73	1
70. Cu credință céle pămîntești, cerînd și céle cerești ți să vor da	27	1	74	1
71. Nu rob, ce stăpîn lumii au pus Dumnădzău pe om	27	2	75	1
72. Dumnădzău grijea păcăto- șilor are, cu cît a dreptilor	29	1	76	1
73. Nu pe léneș, ce pe ostenito- riu dăruiaște Dumnădzău	29	1	76	2
74. Cîte furtuni toate să le tragi	30	1	77	1
75. Omului cu minte, lumea iad îi iaste	30	2	77	2
76. Împotriva lumii și a Dia- volului stînd, îl vii birui	32	1	79	2
77. Potrivire frumoasă, trupul cu lumea, sufletul cu ceriul	32, 33, 34		80	1
78. Cînd te laudă lumea nu te mîndri	35	1	83	2

[CAPITOLUL]	Cartea I		Cartea a II-a	
	fila	fața	fila	fața
79. Toate le cercetează și le ascultă, pe cele bune primește-le, iar pe cele rele respinge-le	35	1	84	2
80. Nu face loc păcatului cituși de puțin	36	1	84	2
81. Păcatele scurtează viața	36	2	85	1
82. Trei lucruri amintește-ți-le: moartea, învierea și judecata ce va să fie	37	1	85	1
83. Nu la o sută de ani, sau la mai mulți, ci în fiecare zi să fii pregătit pentru moarte	37	2	86	1
84. Fă socoteala dreaptă a vieții tale	37	2	86	2
85. Viața este de șaptezeci de ani, iar [dacă sîntem] în putere, de optzeci, iar peste aceștia, boala de nevindecat	37, 38 39, 40 41, 42 43, 44		[86]	

Citește pînă la sfîrșit și vei afla multă plăcere: *Despre compararea vieții și Despre cele șapte vîrste*, mai ales la sfîrșitul Cărții a II-a, *Despre cele șapte vîrste și Despre întîmplările ce vin în aceste vîrste pentru pedepsirea omului și altele*, vezi [f.] 87, 89, 90, 91, 92, 93 pînă la 100 la sfîrșit.

De asemenea, în Cartea a II-a, printre capitole sînt și alte probleme însemnate pe margine, și nu le trece cu vederea pentru că sînt foarte folositoare.

[GLAVA]	Cartea 1		Cartea a 2-a	
	frun- <za>	fața	frun- <za>	fața
79. Cearcă toate bunele ține, rélele liapădă	35	1	84	1
80. Loc păcatului nicicum să nu dai	36	1	84	2
81. Păcatele scurtiază viața	36	2	85	1
82. Trei lucruri pururea pomenéște, moartea, înviarea, giudețul	37	1	85	1
83. Nu pină la 100 de ani sau mai mult sau mai puțin, ce-n toate dzile fii pocăit și gata de moarte	37	2	86	1
84. Driaptă socotială vieții tale pune	37	2	86	2
85. Vacul anilor, 70, iară în silă, 80; ceialalți, boală nevindecată	37, 38 39, 40 41, 42 43, 44		86	

Cetéște pină în sfîrșit, că vii afla multă dulceață, *Pentru cumpănirea vieții*. Și mai virtos, la sfîrșitul Cărții a doa, *Pentru 7 vârste și Viața omului ca poama și Pentru lumeștile tîmplări de pediapsă* pîntre 7 vârste ce să tîmplă, caută 87, 88, 89, 90, pină în sfîrșit²⁵⁰.

Așijdirea în Cartea a doa, pîntre glave, sint și alte pricini înșămnate pe margine; ce nice acélea să le treci, că foarte sint de folos.

CAPITOLUL	fila	fața
1. Cunoaște-te pe tine însuși	101	2
2. Cunoaște pe Dumnezeu	103	2
3. Iubește pe Dumnezeu	105	1
4. Cunoaște deșertăciunea lumii	106	1
5. Sufletul către Dumnezeu să privească	107	2
6. Cunoaște frumusețea virtuții	107	2
7. Roada virtuții	108	2
8. Dumnezeu poartă grija credincioșilor	109	2
9. Răsplata virtuții este viața veșnică	110	1
10. Păcatul este spurcat și urit	112	1
11. Truda vieții trece, dar murdăria păcatului rămîne	112	2
12. Ia exemplu de la urîtenia păcatului altora	112	2
13. Fapta urîță a păcatului are urmări rele	113	1
14. Conștiința rea mustră pe față	113	1
15. De mare folos e să-ți amintești de scurtimea vieții acesteia	114	2
16. Moartea este aproape și nu se depărtează	115	2
17. Adu-ți aminte de sfîrșitul tău	116	2
18. Să nu te clintești din credința ta din pricina fericirii celor necredincioși	116	2
19. Să nu te tulburi de necazurile dreptilor	117	1

PONTUL	list	feța
1. Cunoaște-te pre tine	101	2
2. Cunoaște pe Dumnădzău	103	2
3. Iubéște pe Dumnădzău	105	1
4. Cunoaște deșertarea lumii	106	1
5. Din toate, sufletul la Dumnădzău să aibi	107	2
6. Cunoaște frumsétea înțelepciunii, adecă a faptii bune	107	2
7. Poama sau roada bunătății	108	2
8. Dumnădzău are de grije dreptilor	109	2
9. Răsplătirea bunătății, viața vécinică	110	1
10. Păcatele spurcate	111	1
11. A bunătății greutate să rădică, iară a păcatului spurcăciune rămînē	111	2
12. Pentru grozăviia păcatului ia pildă de la alții	111	2
13. A păcatului faptă aduce sfîrșit rău	113	1
14. Reaoa cunoștință a inimii probozéște la arătare	113	1
15. Scurtimea vieții pomenindu-să folosește	114	2
16. Moartea, apropiitoare și netrecătoare	115	2
17. Adu-ți amintē de céle mai de pre urmă	116	2
18. Nu te clăti din credință pentru nărocirea necuraților	116	2
19. Să nu te turburi de asuprélele dreptilor	117	1

	CAPITOLUL	fila	fața
142 ^v	20. Fără credință nimeni nu e fericit	118	1
	21. Culege de la alții pilde ale virtuților	118	2
	22. Pilde de la cei sfinți	119	1
	23. Pilde de la păgini	119	1
	24. Pilda lui Hristos și imitarea lui	119	2
	25. Poruncile lui Dumnezeu nu sînt de neîmplinit	120	1
	26. Să nu te amăgească exemplele păcătoșilor nepedepsiți	120	2
	27. Să nu păcătuim nădăjduind în mila dumnezelască	121	1
	28. Mult folosesc rugăciunile	121	2
	29. Dobindirea Duhului Sfînt	121	2
	30. Prezența îngerilor trebuie dorită	122	2
	31. Să ne temem de privirea lui Dumnezeu	123	1
	32. Să ne rușinăm de bărbații cinstiți	123	1
	33. Caută tovărășia oamenilor cuvioși	123	2
	34. Fugi de tovărășia celor răi	123	2
	35. Ferește-te de pricinile păcatelor	124	1
	36. Leapădă lenevia	124	2
	37. Fugi de somnul cel mult	124	2
	38. Citește <i>Sfînta Scriptură</i>	124	2
	39. Și alte scrieri folositoare	125	2
	40. Strădania spre slava lui Dumnezeu	125	2
	41. Să nu ne smintim aproapele	126	1
143 ^r	42. Să nu luăm în seamă mulțimea celor ce păcătuiesc	126	1
	43. Fugi de cusurul spre care înclini mai mult	126	2
	44. Fugi de cele ce sînt mai plăcute trupului	127	1
	45. Nici cele ce depind de noi nu trebuie făcute	127	2
	46. Păcatele mărunte să le socotim mari	127	2
	47. Privește mereu spre cea mai înaltă treaptă a virtuții	128	2
	48. Trebuie să evităm poarta largă și să intrăm pe cea îngustă	129	1

	PONTUL	list.	feața
142 ^v	20. Fără curățenie, nime fericit	118	1
	21. Pildele bunătăților de la alții culége	118	2
	22. Pildele de la svinți	119	1
	23. Pildele de la limbi	119	1
	24. Pildă a lui Hristos ș-a lui urmare	119	2
	25. A lui Dumnădzău porunci nu dzice că-s în neputință cu paza	120	1
	26. Pildele celor greșiți și ertați să nu te înșele	120	2
	27. Nu greși, nedejduindu-te milii lui Dum- nădzău	121	1
	28. Rugile mult folosesc	121	2
	29. Agonisirea Duhului Svînt, de păzit	122	2
	30. A îngerilor prezenție, de poftit	122	2
	31. Privirea lui Dumnădzău, de cinstit	123	1
	32. Privirea omului îmbunătățat, de folos	123	1
	33. Însoțirea oamenilor curați, de urmat	123	2
	34. De adunarea nealeșilor, de fugit	123	2
	35. Fugi de pricinile păcatelor	124	1
	36. Liapădă lénea	124	2
	37. De somnul lung te păzește	124	2
	38. <i>Svînta Scriptură</i> , de citit	124	2
	39. Și alte scripturi, de citit	125	2
	40. Învățătura a slavii lui Dumnădzău	125	2
	41. Scandală să nu facem celor de aproape	126	1
143 ^r	42. Mulțimea păcătoșilor, nebăgată în samă	126	1
	43. De răutatea ce mai gios te trage să fugi	126	2
	44. De céle plăcute cărnii, de fugit	127	1
	45. Și céle plăcute să nu le facem	127	2
	46. Păcatele mici mari să le socotim	127	2
	47. La spița cea mai de sus a bunătăților pururea să silim	128	2
	48. Poarta largă de fugit, cea strîmtă de înturat	129	1

CAPITOLUL		fila	fața
143v	49. Sporește în fiecare zi	129	1
	50. Nu fi fățarnic	129	2
	51. Nu te uita la cele din urmă, ci la cele dinainte	129	2
	52. Perseverează spre binele sufletului	129	2
	53. Caută prilejurile faptelor bune	130	1
	54. Înfrinează începutul păcatului	130	1
	55. Păzește-te în viața aceasta ca într-un război	130	2
	56. Păzește-te de uneltirile Diavolului	131	1
	57. Să cugetăm la moartea Domnului	131	2
	58. Numele de creștin să nu fie în deșert	132	1
	59. Săvârșește fapte vrednice de chemarea ta	132	2
	60. Urmează modestiei	132	2
	61. Să primim muștrările	133	1
	62. Să nu căutăm pretexte pentru justificarea păcatului	133	2
	63. Caută povățuire din partea prietenilor	133	2
	64. Mărturisește-ți păcatele	133	2
	65. Defăimările vrăjmașilor schimbă-le în bine	134	1
	66. Ferește-te de lingușiri	134	1
	67. Nu face rău de hatirul cuișă	134	2
	68. Ia seamă de dimineață la ale bune pe care le ai de făcut și la relele de care trebuie să te ferești	134	2
	69. Cercetarea de seară a faptelor noastre	135	2
	70. După ce ai căzut fă-te mai prudent	135	2
	71. Gîndește-te la semnele sporirii tale	135	2
	72. Pedepsirea de către tine a păcatului	136	1
	73. Să chinuim trupul prin postire	136	1
	74. Nu primi laudele fără socoteală	136	2
	75. Cînd te defăimează cei drepți, crede	137	1
	76. Nu neglija să-ți cîștigi nume bun	137	1
	77. Din cuvinte bune să se facă fapte bune	137	2
Sfîrșitul indicelui cărții de față			

PONTUL		list.	feața
143v	49. În toate dzile adaoge folosul sufletului	129	1
	50. Nu fii fățarnic	129	2
	51. Nu căuta céle innapoi, ce céle innainte	129	2
	52. În bunătățile sufletești rabdă	129	2
	53. Pricina a bunelor lucruri apucă	130	1
	54. Părăsește gindul de păcat	130	1
	55. Într-această viață ca-ntr-un războiu să fii păzit	131	2
	56. De a Diavolului meștersuguri te păzește	131	1
	57. Moartea lui Isus Hristos, de pomenit	131	2
	58. A creștinului nume nu în zădar să fie	132	1
	59. Vrednic chemării tale fă	132	2
	60. Blindéțele, de urmat	132	2
	61. Probozirea, de suferit	133	1
	62. Greșala să nu o ascundzi	133	2
	63. De la priiatini ia învățătură	133	2
	64. Păcatele mărturisește	133	2
	65. A nepriiatinilor defăimările în bine le întoarce	134	1
	66. De îmbunători te ferește	134	1
	67. Pentru voia cuiva nu face rău	134	2
	68. Pe mine așadză céle bune a face, ce de céle réle a fugi	134	2
	69. Sara îți ia sama ce ai lucrat peste dzi	134	2
	70. După cădzătură mai păzit fii	135	2
	71. De pe sémne cunoaște sporiul binelui	135	2
	72. Pentru păcate singur te globéște	136	1
	73. Prin post trupul îți curățește	136	1
	74. Laudele oamenilor nu créde	136	1
	75. Oamenii drepti defăimindu-te, créde	137	1
	76. Nume și veste bună a scoate nu te lenevi	137	1
	77. Din cuvinte bune să să facă și fapte bune	137	2
Conețul scării ai cărții aceștia			

Preacinstite și iubite cititorule, și iubitorule de osteneli sufletești, apucându-te cu sîrguință de citirea acestei noi apărute și minunate cărți (pe care acum pentru prima dată preacucernicul și strălucitul domn, Ioan Dimitrie Constantin-voievod, nu numai că a alcătuit-o desăvîrșită și a împodobit-o în fel și chip prin osteneala sa, dar pentru mai marele folos sufletesc al creștinilor ortodocși și pentru pomenirea veșnică a strălucirii sale a și tipărit-o pe cheltuiala sa și a dăruit-o tuturor), iată, noi, cei care ostenim în meșteșugul tipografiei, te rugăm și te implorăm ca, citind-o, de s-au strecurat cumva unele greșeli în cuvinte sau în litere, făcute fie din neatenție, fie din neștiință, tu, îndreptîndu-le cu îngăduință, iartă-ne, pentru acela care ne-a poruncit să iertăm de șaptezeci de ori cîte șapte celor ce ne-au greșit. „Căci de vom ierta noi, și nouă ni se va ierta“, mai cu seamă știind că doar o fire avem, și aceea gata să alunece în greșală. Căci culmea infailibilității numai lui Dumnezeu îi este dată, al cărui har să fie cu noi cu toții. Amin!

Ostenitorii tipografiei
și rugători a tot binele,

ATHANASIE ȘI DIONISIE,

împreună cu ucenicii lor,
cerem iertare

Cinstitul meu cetitoriu și de sufletiască ostenință iubitoriu, întrînd cu osîrdie la citaniia aceștii noaă și minunate cărți, carea acmu întii prealuminatul și blagocistivul doamn Ioan Dimitrie Constantin-voevoda, nu numai cît au ostenit de o au de iznoavă alcătuit, și o au cu tot féliul de frumséțe împodobit, ce pentru mai mult folosul pravoslavnicilor și pentru vécinica pomenirea mării-sale cheltuit-au de o au și tipărit²⁵¹ și tuturor în dar o au hărăzit. Și noi, ostenitorii meștersugului tipografii, poftim și ne rugăm, aflînd bogate greșele în cuvinte și în slove, carile, au din nesocotială, au din neștiință să vor fi făcut, cu blîndéțe îndireptînd, iartă-ne, pentru cela ce de 70 cîte de 7 ori ni-au poruncit să ertăm greșelele, că de vom erta, erta-ni-să-va, mai vîrtos, știind că toți o ființă neputincioase și spre cădere prelesne lunecătoare purtăm. Iară cea desăvîrșit negreșire numai singur lui Dumnădzău s-au dat. A căruia milă să fie cu toți cu noi pururea. Amin!

Ai tipografiii ostenitori
 Și de tot binele-ți rugători,
 ATHANASIE ȘI DIONISIE,
 cu ucenicii,
 poftim ertăciune.

A N E X Ă

ANDREA WISSOWATII

STIMULI VIRTUTUM,
FRAENA PECCATORUM

Bonum ac beatum vitae statum esse homini appetendum, malum autem ac miserum aversandum ac vitandum, quilibet qui modo vere homo, id est ratione utens, vocari meretur, facile agnoscit et confitetur. Quinetiam non male ac improbe, sed bene et honeste vivendum esse, ut beate vivatur, plerique qui modo non prorsus nefarii ac profligati sunt non audent diffiteri. Sed ut quispiam prout par est malitiam exuere, seu vitia ac peccata excutere, virtutes vero sibi comparare ac inducere velit et studeat, oportet tum scire causas impellentes et incitamenta quae hominem ad virtutes exstimulent, et a vitiis refraenent atque cohibeant; tum etiam nosse media atque modos quibus adiuvantibus istius bori conatus effectum consequi valeat.

Eo fine ego quum iam dudum talia cogitassem et undecumque collegissem, nunc in aetate mea senili, eadem recogitans ac recolens, literis consignare volui; utpote quae mihi ipsi profuisse expertus, etiam aliis forsitan profutura existimavi; quippe quae animum informare vel firmare, eumque erigere et ad recta atque honesta sequenda aculeos ei subdere queunt. E quibus si non omnia pariter, saltem quaedam, eaque diversa diversos, movere possunt.

Inscitia ac ignorantia rerum scitu utilium, vel inconsiderantia atque incogitantia, est hominibus multorum causa malorum, in virtutibus omittendis, et peccatis committen-

dis. Debet praecedere aliqua scientia, ut deinde adsit conscientia. Inscitia autem reperitur saepe in iis etiam qui alioqui multa scire atque variarum rerum gnari et periti esse videntur. Plerique quippe non norunt vere ut deberent, neque se ipsos neque mundum hunc et ea quae sunt in mundo, nec Deum et ejus voluntatem, nec virtutem ac vitiam, nec horum fines et exitus, nec suam ipsorum veram felicitatem. Ut merito sit exclamandum,

O caecas hominum mentes, o lucis egenas!

Quae dum de hominibus dico, de me quoque ipso non infior: nam agnosco quod et ego homo sim unus e multis. Sed ut ipse

Quid verum atque decens curo, et rogo, et omnis in hoc sum,
sic alios mihi proximos idem facere vellem.

1. *Nosce te ipsum*

Primo igitur ad virtutem capessendam requiritur sapientia: nempe habitus mentis de rebus ut sunt vere cognitis prout dignae sunt recte judicandi. Ac primum, quia homo, sibi ipsi maxime proximus est, oportet ut noscat se ipsum. Iam olim a quodam e septem Graeciae sapientibus prolatum, pro oraculo habitum est: *Nosce te ipsum*. Quod quidem rudibus admodum facile factu videtur: sed revera etiam eruditis est difficile. *Haec autem pravitatis causa est, ignorantio sui*, ut scripsit Lactantius (lib. I, c. I). Ad id vero ut homo noscat se ipsum, pertinet notitia non solum exterioris hominis, id est corporis, sed etiam multo magis interioris, id est animi, eorumque quae ad animum spectant.

Nam pretium pars haec corpore maius habet.

Ergo, cognoscendum nobis

*Quid sumus? et quidnam victuri gignimur? ordo
Quis datus?*

*Quem te Deus esse
Jussit? et humana qua parte locatus es in re?
Disce.*

Considerenda est homini tum dignitas naturae suae, tum indignitas. Dignitas quidem qua homo excellit caetera

terrena — praecipue quod habeat spiritum rationalem, vera intelligendi et bona volendi facultate praeditum, coeleste quiddam atque divinum — ut his dotibus homo utatur ad bene vivendum, non abutatur, nec eas culpa sua indigne corrumpat aut deturpet, ut semper aliquid dignum ea divina parte faciat. Ne quum homo sit, vitam non hominis ritu sed bestiae traducat. Quippe etiam sacrae literae homines non humano modo viventes, suibus, canibus, lupis, et aliis bestiis assimilant. Et sane pudendum est quando experimur bestias quasdam interdum minus effrenibus quam homines indulgere cupiditatibus. Cavendum, ne nobis merito dicatur: *Annon nostis vos ipsos?* (II Cor. XIII, 5). Altera ex parte homini considerenda est sua indignitas ac vilitas, nempe quod homo longe distet a Deo, non solum loco habitationis, sed et naturae constitutione: quippe ipsius Dei plasma, etiam angelis aethereis inferior, ex humo et terrae limo corpus creatum gerens, quamvis spiritu a Deo indito animatus, tamen mortalis, debilis, multis defectibus ac miseriis obnoxius ac subiectus, magis quam bestiae pleraeque; ne sese praestationem quam est esse opinetur, atque arrogantia vana tumens superbiat; imo agnoscat, et quam inanis ac misera res sit homo, nisi supra humana sese erexerit, id autem fiet potissimum, si defectus suos per virtutes suppleverit. Cogitandum itaque subinde est unicuique tum istud: *Homo sum, non Deus*, tum illud: *Homo sum, non bestia*. Quoniam autem hominem pars eius deterior, nempe caro, cum suis affectibus et cupiditatibus, ad terrena atque ad peccata trahit, pugnans pugna interna cum spiritu ipsius rationali, sicut solent subditi rebelles regi suo repugnare; danda est ei diligenter opera, ne sinat istos subditos qui subesse debent, praeesse ac praevalere; neve se ab his ut equis effrenibus ad mala inconvenientia et noxia abripi patiatur. Ratio recta et sana, regat aberrantem appetitum. Ne te ipsum ames nisi sis bonus, vel ut fias bonus. Nam non convenit amare quidquam aliud nisi bonum. Praeter notitiam vero naturae hominum communis, unusquisque homo nosse debet explorando sigillatim naturam suam propriam, et suas naturales aut etiam acquisitas proprietates atque suos mores. Alius quippe proclivis est ad laetitiam, alius ad tristitiam, alius ad metum, alius ad misericordiam,

alius ad pudorem, alius ad contumaciam, alius ad iram, alius ad libidinem, alius ad avaritiam, alius ad superbiam, etc. *Suum igitur quisque noscat ingenium, acremque se et bonorum et vitiorum suorum iudicem praebeat*, ut scripsit Cicero (I Offic.). Huc etiam facit illud:

te consule, dic tibi qui sis.

Hoc autem ideo, ut agnoscens ad quodnam peccatum magis sis propensus, ei potissimum obstes; ut cum isto inimico interno qui te praecipue solet oppugnare, praecipue tibi depugnandum esse cogites, et quomodo ei repugnes, mediteris.

2. *Nosce Deum*

A cognitione sui ipsius, debet homo ut ab inferiore gradu ad superiorem ascendere, nempe ad cognitionem Dei. Etsi vero Deus sensibus hominum non subiaceat, sicut et ipsa hominis anima; unde aliqui quibus ut eum esse agnoscant non expedit, ne utpote impii ab eo puniantur, existere eum negant; tamen existere ipsum revera probatur, praeter alias rationes, praecipue a mundi partium non solum maiorum sed et minorum, atque ipsius hominis membrorum singulorum dispositione ordinata, et ad certos fines atque usus directione. Quae arguunt huius operis ita ordinati esse quendam opificem ordinatam, sapientia et potentia excellentem; is autem est Deus (vide Psal. XIX, Sap. XIII, Rom. I). Qui Deus est substantia spiritualis perfectissima. Ideoque est sempiternus absque principio a seipso non ab alio vivens, proinde unicus talis; omnipotens, ita ut res quascunque velit efficere possit; omniscius, ita nihil eum lateat quicquid fuit, est, aut certo erit, quamvis occultum; summe bonus, qui proinde bonitate delectatur, odit autem malitiam; sanctissimus, iustissimus, qui unicuique secundum ejus opera retribuit, bonis praemia, malis vero poenas dispensans. Is velut sol, sed invisibilis at vivens et intelligens et libera voluntate pollens in caelo manens, per radios spiritus sui quolibet a se emissos, cuncta ubique gubernat ac moderatur. Hic talis mundi totius partiumque et incolarum eius, creator ac idcirco Dominus et rector supremus, debet a creaturis suis intellectu praeditis convenienti cultu summo et servitio ac obedientia debita honorari.

Quem Epicurus quoque (etsi creationem ac providentiam impie negaret) ob ipsam naturae illius excellentiam venerandum existimavit. Optimus autem Dei honor et cultus est, praecepta eius exsequi, ipsumque quantum ab homine fieri potest imitari (Ephes. V, 1). Notandum vero est in Dei cognitione non tam eius naturae seu essentiae occultae, quam potius voluntatis ipsius, ab ipso revelatae notitiam, contineri, nempe ut homo sciat, tum quid Deus ab ipso fieri velit, quod in divinis praeceptis, praesertim per Iesum Christum filium Dei unigenitum traditis, exprimitur; tum quid idem cum hominibus facere velit, quod scilicet sibi obedientibus promissa insignium praemiorum, inobedientibus autem minas poenarum gravissimarum (de quibus utrique postea sigillatim dicendum) proposuerit. *Accedentem ad Deum oportet credere quod Deus sit et simul quod sit remunerator eorum qui ipsum quaerunt*, id est, recte factis gratiam ejus ambiunt (Heb. XI). Haec de Deo fides, si animo penitus inhaereat, efficiet ut Deo ex animo obedite velimus, id est virtutem ac pietatem, ipsi placentem atque ab ipso mandatum, operibus exercere. Ergo Deo placere stude. *Qui autem dicit se nosse Deum, et praecepta eius non observat, mendax est* (I Ioh. II, 4; vide et Ierem. XXII, 15, 16). Non tam notitia de Deo speculativa quam practica curanda, quia haec potius illa pleniorum eius cognitionem producit, et prodest ad id ut eum cognitum amemus, et ab eo amemur.

3. *Ama Deum beneficum*

Ipsa Dei beneficia in homines iam collata, debent eos ad Dominum hunc, imo patrem beneficum, qui eos amore suo praevenit, amandum impellere. Nam quod homo existat, quod habeat vitam, et quae ad vitam sustentandam spectant, tum sensus, tum rationem, etc. a Deo, autore supremo ista omnia, proficiscuntur. Quamvis enim aliqui ista naturae adscribant; tamen haec natura sapientiam et potentiam tam eximiam habens, mutato nomine Deus est. Quod agnovit inter ethnicos Seneca, cujus verba digna sunt lectu, quae scripsit (De beneficiis lib. IV, c. 3. et seqq.). Multo magis nos christiani quibus gratia Dei salutaris illuxit, id agnoscetes, debemus tam beneficum Dominum nos amantem,

grato animo toto corde redamare. Amor autem erga Deum in eo a nobis ostendi debet, *Ut quod ipsi gratum est faciamus, et praecepta eius observamus* (vide I Ioh., vers. 3). Quaecumque is nobis mandat, etiam si valde molesta videantur, tum exsequamur, tum sustineamus; quaecumque autem is vetat, quamvis carni nostrae valde allubescant, vitemus atque ab eis abstineamus. *Quippe ipsa illa gratia Dei salutaris quae omnibus hominibus illuxit, erudit nos, ut abnegata impietate ac mundanis cupiditatibus, temperanter, iuste et pie vivamus, idque in praesenti seculo* (Tit. II, v. 11, 12). *Si, in luce* (id est sanctitate) *ambulemus, sicut Deus est in luce, communionem habemus mutuo* (I Ioh. I, 7). Deum amando mores nostros emendemus, ut puri ad purum accedere eique adhaerere valeamus. Quum nos Deus catena beneficiorum suorum aurea ad se trahat, quoties muneribus eius utimur, toties ad amorem eius excitemur. Ne simus similes bestiis, quae glandibus vescentes, et aquam e flumine bibentes, parum cogitant unde ista ipsis utilia prodeant. Imo ne simus deteriores bestiis, quarum nonnullae eos a quibus aluntur, vel aliqua beneficia percipiunt, amore quodam prosequuntur. Ut de canibus, equis, elephantis, etc. testatur experientia et historia. Verendum est ne nos ista bestiarum exempla aliquando in iudicio divino condemnent.

4. *Nosce mundi hujus vanitatem*

Debet etiam homo nosse mundum hunc inferiorem, eumque parvi aestimare; non quidem quatenus a Deo est formatus et exornatus, sed quatenus homines eo abutuntur. Sic et ea quae in hoc mundo continentur. Talia sunt divitiae terrenae et voluptates carnis et honores.

*Ambitiosus honos, et opes, et foeda voluptas,
Haec tria pro trino numine mundus habet.*

Horum ut bonorum eximiorum cupidine tracti plerique homines, ad peccata alliciuntur, atque a virtutis via defleunt. Sicut Atalanta pomis aureis per Hippomenem extra curriculum iactis colligendis occupata, cursu superata. At quantumvis haec appareant bona in speciem, sunt tamen revera vana, fallacia, caduca. Similia vitro splendenti, sed

fragili, et comoediae post breve tempus desiturae; similia pomis quibusdam, quae circa lacum ubi olim Sodoma fuit, nasci feruntur, quae exterius speciosa, si premas, favillam et fumum interius invenies. Sic cogita: Non sunt ita tanti, ut homo cordatus animum suum versus sublimia arrectum ad ista humilia deprimens, eorum studio teneatur, iisque incumbat, atque in eis suam statuatur felicitatem, quae in his non est, nisi larvata et bracteata. Expertus hoc est Salomon, qui in regio statu constitutus et divitiis et honoribus et voluptatibus abundans, tamen quum esset sapiens agnovit haec *omnia esse vanitatem*, idque confessus est in suo Ecclesiaste. Similiter Septimius Severus, quum ex humili per multos gradus ad Imperium Romanum evectus fuisset, tandem morti vicinus dixit: *Omnia fui, sed nihil mihi profuit*. Certe divitiae terrenae superfluae sunt sarcinae, exiturum ex hac vita aggravantes, exeuntem non committantes; quae et anxiae quaeruntur, et cura majore metuque servantur, et variis casibus obnoxiae facile dispereunt. Honores huius mundi instabiles ac fumo similes, in sublime tendentes, sed evanescentes; et voluptates carnales inhonestae, plus aloës quam meliis habent, tandemque in fel amarum convertuntur. Idcirco quisquis est vero sapiens, si mente excelsa super terrena evectus, ista aspiciat, non aestimabit ea magni, ex vulgi opinione, sed ut puerilibus consentanea crepundiis (sicut ea Valerius Maximus, libri sexti fine appellavit) despiciet. Imo ut irritamenta malorum ac illecebras peccandi reiiciet. Recte monet Iohannes Apostolus (epist. I, c. 2): *Ne diligamus hunc mundum, neque ea quae sunt in mundo, ut sunt cupiditas carnis, cupiditas oculorum et fastus huius vitae*, quoniam qui diligit ista cito transitura, non potest simul diligere Deum eiusque voluntari obedire, ideoque nec in aeternum permanere. Et quoniam mundus iste ac partes eius omnes tandem dissolventur, cogitandum est quales nos oporteat esse in sanctis conversationibus (II Petr. III, 2). Ergo,

Suspice mens coelum, terrenas despice nugas.

Despice quod potes perdere. Ne tam magni aestimes res huius mundi viles ut propter eas pecces et miser evadas. Ne emitto tanti poenitere. Cave ne tuum summum bonum

humī iaceat et cum humo pereat. Cogitet semper homo prudens atque pius, se hic in terris esse peregrinum et hospitem, non se hic fixam habere sedem, sed tantum breve commorandi diversorium (I Paral. XXIX, 15; Psal. XXXIX, 13; Heb. XI, 13). *Nobis patria coelum.*

5. *Ex omnium rerum consideratione animus ad Deum excitandus*

Omnibus ex rebus huius mundi, quae vel sensibus vel cogitatione percipiuntur, debet homo probus ratione utens, earum originem, naturam et qualitatem viresque et usum, spectans, capere occasionem Dei authoris omnium adorandi, animique sui ad eius honorem et obsequium convertendi; vel ob hoc ipsum, quia is supremus Dominus noster id vult atque nobis ut faciamus imperat.

6. *Nosce virtutem pulchram*

Considerendum est animo quid sit virtus et qualis. Virtus est habitus honeste agendi, seu vivendi secundum leges honestatis. Est constitutio animi recta, ordinata, rationi conveniens. Est animi humani sanitas eaque multo potior quam sanitas corporis. Ergo optandum est ut sit mens sana, idque magnopere curandum. Quam vero pulchra est virtus atque decora! Quippe efficiens ut in affectibus atque actionibus hominis sit egregia moderatio et concinnitas ac velut harmonia, multo elegantior ea quae in musicis modulationibus observatur. Cuius virtutis et honestatis formosa pulchritudo, si oculis animi cernatur, magnum sui amorem in hominibus ratione praeditis potest excitare. Ut agnovit Plato (in Phaedro) et ex eo Cicero (De officiis, libro I) atque Seneca (epist. CXV) ubi scribit: *Si nobis animum viri boni liceret inspicere, o quam pulchram faciem, quam sanctam, quam ex magnifico placidoque fulgentem videremus! Hinc iustitia, illinc fortitudine, hinc temperantia prudentiaque lucentibus*, etc. Per se ipsa laudabilis est virtus; unde saepe etiam ii qui ipsi virtutem non sequuntur, tamen si eam ex effectis agnoscant, in aliis laudant; quoniam ita sese geritur decet atque convenit, quamvis ipsa non captet laudem. Per virtutem homo fit similis non solum angelis, spiritibus coelestibus sanctis; verum etiam ipsi Deo, virtutem perfectissimam habenti, eum imitando, per sanctimoniam, Ita.

virtus in terra est quiddam coeleste ac divinum. *Qui affectus moderatur, etc. ex homine Deus fieri desiderat: certe fieri lucet, voluntatum conjunctione* (vide Epict. Dissert. apud Arrian. lib. II, c. 19). Quis igitur nisi mentis inops et non curet esse virtute praeditus atque exornatus, ut sic quantum fieri potest evadat homo perfectus, imo divinus, ac Deo ipsi similis?

Sed quoniam,

7. *Virtutis fructus*

*Ipse decor recti, facti si praemia desint,
Non movet*

videamus quomodo virtus non florem solum habeat pulchrum, sed etiam fructus iucundos, radicis amaritudinem dulcedine sua compensantes, atque etiam utilitatem veram afferentes.

Conscientia bona.

Primum quod virtus ex se profert commodum, est internum illud animi, nempe conscientiae bonae gaudium. Quippe quum homini animus ipsius attestatur eum recte ac honeste ut debebat vixisse, ac etiam nunc vivere, atque agere prout decet ac convenit; ex eo fonte manat insignis animi delectatio et laetitia atque hilaritas, omnes omnium convivorum delicias exsuperans (Prov. XV, 15), tum pax interna, etiam inter medios externos tumultus ac eximia tranquillitas atque serenitas. *Sola virtus praestet gaudium perpetuum securum; etiam si quid obstat, nubium modo intervenit, quae infra feruntur, nec unquam diem vincunt* (Senec. ep. XXVII). Nam

*semita certe
Tranquillae per virtutem patet unica vitae.*

Hinc et in adversis afflictionibusque, exurgit insigne solatium et contra malignos malorum sermones atque calumnias, ille auris aeneus,

Nil conscire sibi, nulla pallescere culpa.

Ex eadem bonae conscientiae scatebra fluit illud, *Quod si cor nostrum nos non condemnet, fiduciam habemus ad Deum*, attestante S. Ioh. (ep. I, c. III, 21). Tum denique inde spes bona firma de bonis maximis posthac obventuris.

8. *Pios Deus cura habet*

Porro virtutem ac bona opera Deus optimus, talium amator, remuneratur ex parte adhuc in terra et in hac vita praesenti. *Dicite iusto, quum bonus fuerit, quod fructum operum suorum comedet.* (Iesa. III, 10). Curae Deo sunt pii; is super eos providentiam suam singularem extindit atque exerit, preces eorum in necessitatibus positorum benigne exaudit, e periculis eos expedit ac eruit, ab inimicis imminentibus protegit. Exstant eius divinae erga iustos gratiae ac beneficentiae exempla memorabilis. In Enocho, e terris ita translato ut mortem non experiretur, similiter Elia ad coelum evecto, Noacho in diluvii aquis servato e Sodomorum incendio educto, Daniele a leonum faucibus, et tribus eius sociis medio flammaram fornacis flagrantis conservatis; Petro ac Paulo e carcere mirandum in modum liberatis; ut nunc alia similia, de Iosepho, Davide, Ezechia, etc. praeteream (vide etiam Psal. XXXIV, XXXVII, XCI, XCIX, CXLV sub finem). Innocentia magnum praesidium. Qui Deum filiali timore timet, is nihil aliud timet. *Diligentibus Deum, omnis*, etiam quae mala videntur, *cooperantur ad bonum* (Rom. VII, 28). Et mors piorum, loco debiti naturae persolvendi censenda, non est eis terribilis; sed quieta et placida.

9. *Virtutis praemium summum, vita aeterna beatissima*

Etiam si enim homines virtute praediti, iis quae in hoc mundo bona aestimantur, non admodum fruuntur, praesertim sub Novo Foedere; tamen eos manet post hanc vitam mortalem et post mortem ipsam illud excellentissimum virtutis praemium coeleste, ex gratia Dei singulari eis destinatum, nempe vita aeterna beatissima, in qua boni summi ac perfecti fruitio plena continetur. Si optabile est homini, vitam in terra aliquandiu producere, in affluentia bonorum terrenorum; quanto magis exoptandum, ut homo mortalis, ab hac mortali conditione multis adversis obnoxia liberatus, in mundum illum mundio rem coelestem, in locum aeterni-

tatis subvectus, spiritum rationalem corpore spirituali firmo incorruptibili glorioso indutum habens (Cor. XV, 42, 43, 44), scientiam rerum atque sapientiam perfectam consequutus, omnia quibus opus habebit bona plene possidens, nullus egens, cum Deo ipso optimo maximo, ad eius conspectum clarum admissus, eumque ipso et cum eius Filio unigenito, et cum angelis sanctis, communione integra potitus, gloria coelesti regali coronatus, fruatur voluptatibus atque gaudiis excellentissimis, inessabilibus, nullius incommodi admistione turbandis, aeternum duraturis, ac nunquam finiendis (I Petr. I, 4, 7, 8, 9; Psal. XVI, fine; I Thess. II, 12; II Cor. IV, 17; II Tim. II, 10). Ita ut homo per sanctimoniam fiat divinae particeps naturae (II Pet. I, 4), adeoque homine quasi Deus. Hoc est summum bonum haec suprema beatitudo cuius respectu omnia ac molestiis permista, sunt merae nugae atque vanitates. Huius boni spe animatus homo prudens, debet *se ipsum a vitiis repurgare* (II Corinth. VII, 1) atque etiam actu ipso sese repurgat (I Joh. III, 3) debet virtutum officia exercere, debet *abundare in opere Domini semper, sciens quod labor suus non sit inanis in Domino* (I Cor. XV ult.) Quoniam Christus Dominus, filius Dei unigenitus, a Deo obsignatus ad homines missus, id ipsum promisit ac documentis certis in Evangelio confirmavit. Ita *pietas ad omnia est utilis, habens promissionem vitae praesentis et futurae*, teste Apostoli (I Tim. IV, 8) *quam vitam futuram aeternam promisit piis; Deus mentiri nescius* (Tit. I, 3). Ergo cogita: Est tanti ut colam pietatem ac virtutem, etsi cum labore. Hic merito exclamandum illud,

Et dubitamus adhuc virtutem extendere factis?

I bone quo virtus tua te vocat, i pede fausto;

Grandia laturus meritorum praemia; quid stas?

Ergo aeterna semper meditare. Haec summi boni coelestis firma spes, mente concepta sola affert animo firmam tranquillitatem: sicut acui magneticae non est quies nisi in polo, Prospice finem bonum qui manebit absque fine. Spes

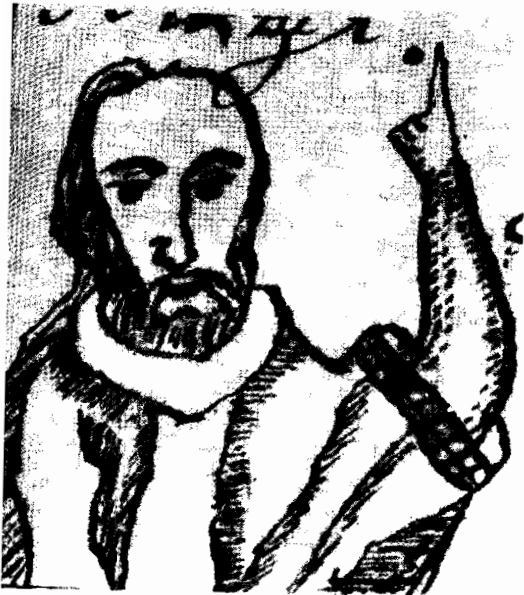
vitae aeternae inchoata parit ex se pietatem et pietas vicissim parit spem eiusdem completam. Hunc scopum tibi praefixum specta in actionibus tuis, et ad eum unice collima ac tende; caetera quasi obiter age. Vide quid spes praemii efficiat in agricolis et nautis et militibus, etc. Spei adsit fides firma seu fiducia certa de promissis divinis; haec omnem laborem quamvis amarum edulcabit.

10. *Peccatum turpe*

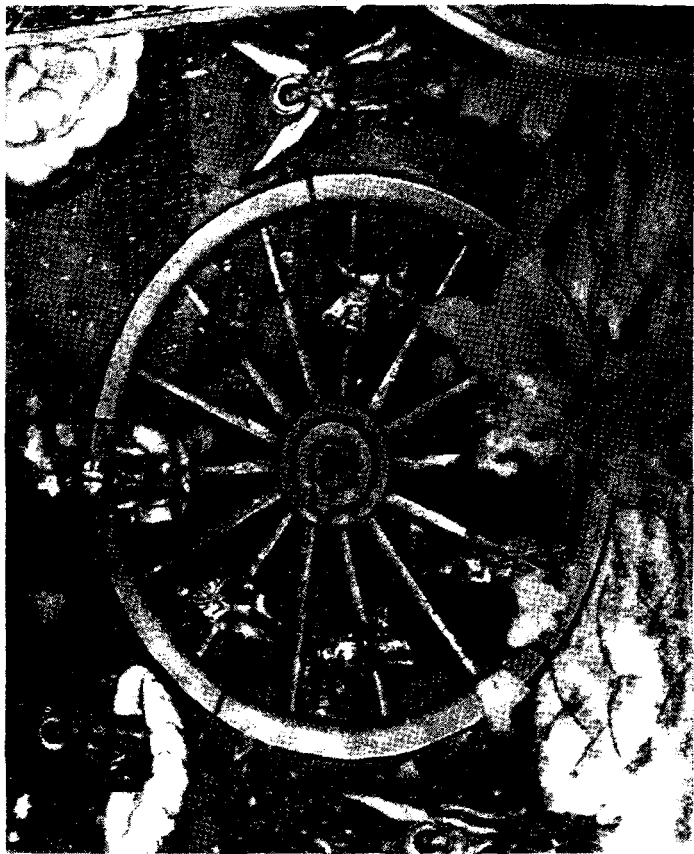
Iam porro cogitandum etiam atque expendendum, virtuti oppositum vitium seu peccatum, quid sit et quale. Vitium morale seu peccatum est habitus prava agendi; est legis divinae transgressio, a recta ratione ac honestate discessio ac deviatio; est animi humani per malitiam corruptio, vel saltem eius foeda turpisque pollutio; est morbus animae male affectae, morbis corporis deterior. Quam homo non ita vivit et agit ut oportet atque decet, sed repugnat honestati, sit servus atque mancipium suorum affectuum carnalium, eos regere impotens, per quos mens humana turbatur ac de flatu suo deiicitur. Hinc homo eis addictus, fit stultus, similis brutis irrationalibus, imo brutis peior, quum sciens ac volens male agat. Id notatum a poetis per Circen venesicam, homines poculi sui potu in bestias commutantem. Quinimo per peccatum homo similem se ipsum reddit cacodaemoni, spiritui pessimo teterrimo (v. Ioh. VI, 70; VIII, 44; I Ioh. III, 8) a quo nos maxime abhorrire par est. Quinetiam homo vitium aliquod animo foyens, diabolo praebet locum in corde suo (Eph. IV, 27). Purga igitur animum tuum a foedis vitiorum sordibus, elue maculas istas, et morbos istos sanare stude. Quam inconsiderati sunt et stulti qui corpus suum concinne compositum atque egregie excultum esse cupiunt; animum vero corpore potiorrem deformatum et immundum esse sinunt.

11. *Virtutis molestia abit, peccati turpitudine manet*

Cogita, si quid honesti feceris cum labore ac molestia, postmodum laborem ac molestiam abire, at manere honestatem; contra si quid turpe cum voluptate egeris, voluptatem abire, manere turpitudinem, ex dicto Catonis maioris et Musonii (apud Gellium lib. XVI, cap. I).

Înțeleptul și Lumea
alegorii dintr-o copie
manuscrisă a *Diva-*
nului de la începutul
sec. al XIX-lea (Bi-
blioteca Centrală de Stat
a R. S. România).

Roata lumii, pictură din
pridvorul bisericii din Ră-
șinari-Sibiu (reproducere din
colecția N. Al. Mironescu).

ПЕНТΕΚΩΝΤΕ

ΦΕΡΗΥΗΤΙΗ ΑΤΡΕ
ΛΕΜΘΩΗ ΑΤΡΕ ΑΥΕΛΠΓΗ
ΣΑΥ ΑΤΡΕ ΦΕΡΕ, ΩΗ ΑΤΡΕ ΣΕ-
ΦΑΜΤΑ ΠΕΤΣ, ΩΗ ΠΙΝΦΕΥ ΕΡΕΜΛΗΗ
ΚΑ, ΩΗ ΕΤΗΝΚΑ ΠΑΥΟ ΛΙΓΕΜΑΤΡΕ:
ΩΗ ΑΠΟΕΛΕΡΕ ΑΩΗΚΑΙΡΕ ΠΙΝΦΕΥ
ΑΤΡΕΚΕΦΩΛΗΗ, ΩΗ ΦΗΝΦΩΛΗΗ
ΛΕΜΑ, ΕΒΗΛ ΚΗΒΕΡΗΚΑΛ.

ΚΑΡΤΑ, Α ΤΡΙΛ.

ΠΟΝΤΕΥ, 03:

ΛΕΒΕΤΕΜΑ ΥΙ ΑΛΕΜΟ ΑΤΡΕΥΑΤΑ
ΛΩΜΕΛΑ ΝΕΚΑΔΕΙΣ, ΩΗ ΠΡΕΚΕ
ΠΟΛΕΜΩ ΑΥΙΣΤΕΡΑ ΩΕΥΗΡΗ ΑΔΙΣ Α-
ΤΕ, ΑΥΑΤΑ ΑΥΤΕ ΩΗΤΕΚΙΑ, ΑΥΑΤΑ
ΑΥΤΕ ΕΡΕΜΗΥΑ, ΚΑ ΩΗ ΑΜΕΙΣΤΕΚΗ-
ΦΕΡΗ, ΩΗ ΜΕ ΑΩΗΕΤΗΜ ΕΡΕΜΗΗ ΑΥΙ-
ΕΥΙΑ, ΚΩΜ ΑΤΡΕ ΛΩΜΙΣ, ΑΩΑ Α-
ΤΡΕ ΤΩΕΥΑ, ΚΩΜ ΑΤΡΕ ΕΦΑΤΑ, Α-
ΩΑ ΑΤΡΕ ΦΕΡΕ, ΚΩ ΑΤΡΕ ΩΑΜΕ-
ΠΣ, ΑΩΑ ΑΤΡΕ ΑΜΗΝΕΥ ΑΠΕΚΑΤ,
ΩΗ Α ΑΗΝΗΥΑ ΕΦΕΚΕΛΑ ΑΗΜΑ Α-
ΥΒΑΤΑ ΕΦΙΟ. ΩΗ ΔΙΕΡΕΜΕ ΥΙ ΜΕ
ΠΡΑΤΗΝΩ ΩΜΕΝΕΚΕΛΑ ΠΡΑΜ ΔΙΠ-
ΒΑΔ, ΜΑ ΕΡΕΤΩ ΑΤΡΕ ΦΕΡΕ, ΩΗ
ΑΤΡΕ ΕΦΑΤΑ, ΓΑΥΑΥΑ, ΜΕ ΠΡΕΠΙ-
ΗΗΡΕ, ΩΗ ΜΕ ΑΩΗΕΡΕ ΑΦΗ, ΠΩΕΥΕ
ΑΦΑΜΜΑ, ΩΗ ΑΦΗΤΑ ΩΕΥΤΕΗ
ΑΥΤΕ, ΣΠΡΕ ΑΥΕΥΑ ΕΡΕΜΑΩ ΜΕ ΠΡ-
ΑΤΗΗ ΕΡΕΥΗΡΕ, ΩΗ ΑΤΕΦΕΥΩ ΓΑ-
ΥΕΥΙΑΩ, ΩΗ ΜΕ ΠΑΥΗΡΕΩ, ΓΑΥΕΗΗ
ΚΕ ΕΤΑΥΕΡΑ, ΩΗ ΠΡΕΚΕ ΛΕΒΕΛΑ
ΠΟΥΗΛΩ, ΑΩΑ ΑΒΕΥΗΗΥΑΩ ΕΩΗ

ΑΔΕΚΕ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ

ΜΑΚΑΡΙΩ ΤΑΤΗΣ ΕΙΡΗ-
ΝΗΣ ΑΝΑΜΕΣΟΝ ΤΟΥ

ΚΟΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΟΦΟΥ

‘Η οὐδ’ αὖτε ἐσώματος ὁ εὐφυὴς καὶ
πρὸ συμφωνίας καὶ κατὰ κράτος τῆς
ὡς παύρου ἢ πονηρίας καμάρου τοῦ
ὀρίτου. Ὁμοίως ἢ πρὸς πολλὰς καὶ
ἐκείνης ἢ πρὸς τὰς καὶ μάλιστα αὐτῶν.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ.

‘Αθρο ἐβδερμύτε, ἐπὶ δ.

Εἰ ποὺ ἢ ὁ κτῆρας ὁ εὐφυὴς καὶ
πρὸς συμφωνίας καὶ κατὰ κράτος τῆς
ὡς παύρου ἢ πονηρίας καμάρου τοῦ
ὀρίτου. Ὁμοίως ἢ πρὸς πολλὰς καὶ
ἐκείνης ἢ πρὸς τὰς καὶ μάλιστα αὐτῶν.
Εἰ ποὺ ἢ ὁ κτῆρας ὁ εὐφυὴς καὶ
πρὸς συμφωνίας καὶ κατὰ κράτος τῆς
ὡς παύρου ἢ πονηρίας καμάρου τοῦ
ὀρίτου. Ὁμοίως ἢ πρὸς πολλὰς καὶ
ἐκείνης ἢ πρὸς τὰς καὶ μάλιστα αὐτῶν.

Εἰ ποὺ

ΔΕΙΞΕΤΟΝ ΤΗΝ ΑΥΡΑ ΠΟΡΥΝΗΝ
ΣΤΙΓΜΗ.

Α
Αὐτὸν δὲ πάλιν ὡς φησὶν ἐν αὐτῷ.
ὡς αὖτε ἐν αὐτῷ ἐστιν.

Β
Φησὶ δὲ ἐν αὐτῷ πρὸς τὸν θεόν.
ὡς ἐν αὐτῷ ἐστιν ἐν αὐτῷ.

Γ
Αὐτὸν τε πάλιν κατὰ τὸν αὐτῷ.
πρὸς τὸν θεόν, καὶ ὡς αὐτῷ
κατὰ τὸν θεόν ἐστιν αὐτῷ.

Δ
Τὸν αὖτε πάλιν κατὰ τὸν αὐτῷ.
φῶς ἐν αὐτῷ καὶ ἐν αὐτῷ.
ἐν αὐτῷ.

Ε
Τὸν αὖτε πάλιν κατὰ τὸν αὐτῷ.
ἐν αὐτῷ ἐστιν ἐν αὐτῷ.
ἐν αὐτῷ ἐστιν ἐν αὐτῷ.

Σ
Οὐκ ἀποφύγετε καὶ τὸν αὐτῷ.
ἐν αὐτῷ ἐστιν ἐν αὐτῷ.
ἐν αὐτῷ ἐστιν ἐν αὐτῷ.

Ζ
Αὐτὸν αὖτε πάλιν κατὰ τὸν αὐτῷ.
ἐν αὐτῷ ἐστιν ἐν αὐτῷ.
ἐν αὐτῷ ἐστιν ἐν αὐτῷ.

Η
Φησὶ δὲ πάλιν κατὰ τὸν αὐτῷ.
ἐν αὐτῷ ἐστιν ἐν αὐτῷ.
ἐν αὐτῷ ἐστιν ἐν αὐτῷ.

Θ
Γὰρ αὖτε πάλιν κατὰ τὸν αὐτῷ.
ἐν αὐτῷ ἐστιν ἐν αὐτῷ.
ἐν αὐτῷ ἐστιν ἐν αὐτῷ.

ΤΙΝΕΣ ΤΟΙΣ ΚΟΝΙΑΡΑΓΙ Ε
ΔΕΙΞΑΙ ΔΕΚΑ.

Α
Τὸν αὖτε πάλιν κατὰ τὸν αὐτῷ.
ἐν αὐτῷ ἐστιν ἐν αὐτῷ.

Β
Καὶ αὖτε πάλιν κατὰ τὸν αὐτῷ.
ἐν αὐτῷ ἐστιν ἐν αὐτῷ.

Γ
Φησὶ δὲ πάλιν κατὰ τὸν αὐτῷ.
ἐν αὐτῷ ἐστιν ἐν αὐτῷ.
ἐν αὐτῷ ἐστιν ἐν αὐτῷ.

Δ
Ὑποφύγετε καὶ τὸν αὐτῷ.
ἐν αὐτῷ ἐστιν ἐν αὐτῷ.
ἐν αὐτῷ ἐστιν ἐν αὐτῷ.

Ε
Ὅλα τὰ ἐν αὐτῷ ἐστιν ἐν αὐτῷ.
ἐν αὐτῷ ἐστιν ἐν αὐτῷ.
ἐν αὐτῷ ἐστιν ἐν αὐτῷ.

Σ
Μετὰ τὸν αὐτῷ ἐστιν ἐν αὐτῷ.
ἐν αὐτῷ ἐστιν ἐν αὐτῷ.
ἐν αὐτῷ ἐστιν ἐν αὐτῷ.

Ζ
Βάλετε τὸν αὐτῷ ἐν αὐτῷ.
ἐν αὐτῷ ἐστιν ἐν αὐτῷ.
ἐν αὐτῷ ἐστιν ἐν αὐτῷ.

Η
Εἰς τὸν αὐτῷ ἐστιν ἐν αὐτῷ.
ἐν αὐτῷ ἐστιν ἐν αὐτῷ.
ἐν αὐτῷ ἐστιν ἐν αὐτῷ.

Θ
Μετὰ τὸν αὐτῷ ἐστιν ἐν αὐτῷ.
ἐν αὐτῷ ἐστιν ἐν αὐτῷ.
ἐν αὐτῷ ἐστιν ἐν αὐτῷ.

12. *Peccati turpitudine in aliis spectanda*

Peccati vero foeditatem cum aliis eius adiunctis aver-sandis si quis in se ipso parum cernit, in alterius cuiuspiam peccantis exemplo velut in speculo cernere potest. Non abs-re olim lacones, filiis suis teneris ebrietatem reddere abomi-nandam volentes, helotas servos ebrios, cum actionibus indecoris ob oculos ponere solebant. Videns aliquem inho-neste agentem, intueri te ipsum ac vide annon etiam tali vel simili vitio labores. Quod in alio reprehendis, id ipse ne facito. Imo ex alienis erroribus conspectis, tuos corrigere et cavere discas, te ut faciant aliena pericula cautum.

13. *Peccati effectus mali*

Specta in peccato non sinciput, sed occiput ejus; seu non a fronte et in accessu apparentes ac blandientes larvatas ac fucatas delicias, et utilitates terrenas umbratiles aspice; sed te converte ad spectandum animo quid peracto peccato consequatur. Nempe postquam voluptas quae peccatum commendabat deferbescit ac discedit, tunc succedit ob peccati patrati turpitudinem pudor; tum dolor animi ama-rus atque poenitentia, quae ipsa homini cordato poenae loco est (vidè Rom. VI, 21).

Conscientia mala

Huc pertinet inprimis conscientia mala, dum animi dic-tamen hominem de malefactis contra leges cordi inscriptas commissis arguit ac punit (Rom. II, 15). Etiam si nullus homo conscius sit tuorum malefactorum, tamen ipsa mens tua mali conscia, est tibi pro accusatore et teste et iudice et denique tortore (videatur Iuvenalis Satyra XIII). Iste con-scientiae malae instar vermis intus rodentis morsus quasi praegustus quidam est poenarum peccati ulteriorum, a Deo sceleratis postea infligendarum (videatur Tacitus de Tiberio Annal. VI, 6 et de Nerone XIV, 10). *Proprium est nocentum, trepidare* (Sen. ep. XCVII).

14. *Poenae*

At non hic subsistit effectus peccati perniciosus. *Multi dolores impio* (Psal. XXXII, 10). *Non est pax impiis* (Iesa. LVII, 21; Eph. V, 6). In hac adhuc vita puniuntur a Deo diversis molestiis, morbis gravibus et aliis adversis, ac

damnis dolendis ac interdum tragicis casibus et quandoque illatis etiam per homines supliciiis; idque non commitante eo quod piis similia passis adesse solet solatio.

Sed gravissima peccati poena manet improbos dum seculum istud praesens terminabitur, post vitam hanc transactam, in iudicio illo divino extremo infallibili; in quo nullae excusationes valebunt, nullae dilationes, nulla subterfugia locum habebunt. Ibi tunc impii qui Deo parere noluerunt, non solum privabuntur bono excellentissimo, quo alias potiri potuissent, nempe vita beatissima coelesti a qua excludentur (I Cor. VI, 9, 10 ; Gal. V, 19, 20, 21; Apoc. XXI, 27) sed etiam decreto divino condemnati coniciuntur in lacum igneum, urendi non sine magnis doloribus atque tormentis, una cum ductore ac seductore impiorum Diabolo; quae est mors secunda, ex qua iam exitus non dabitur ullus (Math. XIII, 42; XXV, 41, 46; Thess. I, 8, 9; Heb. X, 27; Apoc. XX, 15, XXI, 8). *Haec mors est peccati stipendium*, quod peccantibus tandem solvetur (Rom. VI, 23). *Si secundum carnem vixeritis moriemini* (Roman. VIII, 13). *Cupiditas postquam concepti parit peccatum; peccatum vero perac-tum gignit mortem*, nempe aeternam (Iacob I, vers. 15). Peccatum ad tempus suave, est velut melle illitum venenum. Talis est eventus cupiditatum carnalium contra animam pugnantium (1 Pet. II, 2). Sicut Philetæ latrones, soliti viatores amplectendo necare; sicut sirenes allectos ad se blandis cantibus praeternavigantes, sopitos demersisse ac devorasse feruntur. Simili modo Ioabus Amasam blande accedens, gladio incautum transfixit (II Samuel XX, 9, 10). Ergo

Quae nocitura temes, quamvis sint chara relinque

15. Vitae huius brevitās

Meditanda est subinde vitae huius terrenae fugacitas. *Est quippe haec vita similis vapori, ad breve tempus apparenti et evanescenti* (Iac. IV, 14). *Et homo ipse similis gramini florenti, quod modico tempore viget, facile autem corrumpitur* (Iesa. XI, 6; Iob. XIV, 2; Psal. CIII, 15, 16). Nemo potest sibi crastinum certo polliceri. Imo nescis quid serus vesper vehat. *Dic mihi dormituro: potes non expergisci? Dic exporrecto:*

potes non dormire amplius? Dic exeunti: potes non reverti? Dic redeunti: potes non exire? etc. (Seneca, epist. XLIX). Idcirco, Propera vivere et singulas dies singulas vitas puta (Seneca, ep. CI).

Omnem crede diem tibi diluxisse supremum.

Sera nimis vita est crastina; vive hodie.

(Nunc, dum tempus habes, vide Psal. XCV, 7). Vivit autem vere is demum qui honeste et sancte vivit. Dum differetur vita transcurrit. *Nihil aequae tibi profuerit ad temperantiam omnium rerum quam frequens cogitatio brevis aevi et huius incerti* (Sen. ep. CX, v. fine). Ne differas igitur vitae tuae morumque emendationem ad crastinum incertum, vel ad extremum senium, vel denique ad diem mortis tuae (Sirac., v. 8). Ne tum demum recte vivere velle incipias quum erit e vita discedendum. Hic maxime valet illud:

Tolle moras, semper nocuit differre paratas.

Quo diutius peccati consuetudinis indulgebis, eo difficilius ipsam usu firmatum et radicatam, exstirpare poteris. Cave ne sero ad Dominum eiusque nuptias accedere coneris, cum illis fatuis virginibus: frustra, postquam ianua fuerit occlusa (Mat. XXV). Qui scis an Deus tibi gratii sua abutenti, sit tempus poenitentiae ac resipiscentiae indulturus et an poenitentiam seram raro seriam ac veram, sit a te suscepturus (Iesa, LV, 6; Psal. XXXII, 6). Cave ne florem vitae tuae cacodaemoni, feces autem demum Deo offerre velis. Quum peccaverimus ne desperemus, datus est nobis poenitentiae seu resipiscentiae portus, sed ne nimis speremus, datus est finis vitae incertus. Ne tum denique peccatum relinquere cogites, quum ipsum peccatum te relinquet.

16. *More imminens*

Finis ac privatio vitae huius, nempe mors, perpetuo nobis omnitempore omni loco inhiat atque imminet. Haec nos quamvis adhuc sanos ac valentes, qualibet hora, subito invadere potest; non expectans etiam aetatem maturam, aut decrepitam, quod docet frequens experientia:

Incertum quando, certum aliquando mori.

Œigitur perpetuo debemus esse ad mortis adventum parati, ne nos imparatos opprimat. Nam quales nos deprehendet, tales iudicio illi Christi extremo sistet iudicandos.

Tu magna gerendi

Praecipita tempus; mors atra imminet agendi.

Ita vive nunc dum tempus vivendi habes, sicut hora mortis adventante vixisse velles. Illi ultima hora, nil te iuvabunt ea propter quae cupiditatibus indulgisti et peccata commisisti. *Hoc tibi citra diem mortis praesta, moriuntur ante te vitia tua* (Seneca, ep. XXVII). Dum vita suppetit enitamur ut mors paucissima in nobis quae possit abolere inveniar.

Mortuus ut vivas, vivus moriaris oportet.

Assuesce ergo prius quam moriari mori.

Mors piorum non est ultima linea rerum, quamvis ita vulgo dicatur, sed est traiectus a littore huius vitae terrenae mortalis, ad aliud littus vitae coelestis immortalis beatissimae. *Optabile est a morte invadi, curanda voluntate occupatam et Dei operum spectaculo* (Epictet, apud Arianum Dissert. LIII, c. 5). Igitur

Ut tibi mors felix contingat, vivere disce,

Ut possis recte vivere, disce mori.

Si tibi quotidie ob oculos versetur mors, nihil unquam humile cogitabis, nec impense quidquam (ex terrenis) cupies (Epict. Enchirid., c. 28).

17. Memento extremorum, praesertim iudicii ultimi

In omnibus factis tuis memento extremorum, et in aeternum non peccabis (Sirac. VII, ult.). Inter haec autem extrema praeter mortem et post mortem istam, restat iudicium Dei (Heb. IX, 27), quando Dominus noster Iesus Christus a Deo iudex constitutus, iudicabit vivos et mortuos in illustri adventu suo e coelo (II Timoth. IV, 1), quo tempore ea quae nunc velata sunt, ablati velanentis revelabuntur. Ubi unicuique reddetur secundum opera eius (vide Rom. II,

vers. 5, 6, 7, 8, 9, 10 et II Thessal. I, 6, 7, 8, 9). Haec dies adventus Christi et iudicii extremi, quamvis differtur, tamen non auferetur. Erit autem ut piis ovibus Christi laeta, ita impiis hircis tristis ac luctuosa (vide Mat. XXV, 31 et seqq. et 46). Hoc exspectantibus nobis studendum est ut pie et sancte vivamus, ut ab isto iudice tunc incontaminati peccatis et inculpati reperiamur (II Petr. III, vers. 11, 14).

18. *Ne movearis impiorum fortuna brevi*

Non est autem cur vir animi probi moveatur ac turbetur in bono proposito quod improbis interdum aliquamdiu in hac terrena vita fortuna favere videatur. Nam haec istorum fortuna infortunata, non est sincera neque stabilis, sed fucata atque volubilis; quae tandem in magnam commutabitur miseriam. Quamvis ultio divina, lento gradu et quasi claudopede eos insequi cernatur, tamen tandem aliquando eosdem assequetur, tarditatemque poenae gravitate compensabit.

*Tolluntur in altum
Ut lapsu graviore ruant.*

Videantur dicta in eandem sententiam, Psalmi I, fine et Psal. XXXVIII et maxime Psal. LXXI.

19. *Ne turberis piorum adversis*

Neque est cura virtutis studio aliquem reprimat vel sufflammet, piorum in terra sors fere adversa; quod hi non solum bonis huius mundi parum frui videantur, sed etiam malis atque afflictionibus, privatione bonorum, seu facultatum, ac ipsius vitae soleant premi et divexari. Habet Deus mundi arbiter iustas eius suae gubernationis causas, de quibus alibi agendum. Iam olim hoc evenire consuevit optimis virorum et vatibus sacris et ipsi Filio Dei unigenito, et eius Apostolis aliisque sanctis martyribus (vide Heb. XI, 36, 37, 38).

*Non est ad astra mollis e terris via.
Hac procures abiere pii.*

Per angustam viam intrandum est ad vitam aeternam angustam (Mat. VII, 13, 14). *Calamitas virtutis est occasio* et materia (videatur Seneca, De providentia). Sic probi et exercentur et explorantur.

Diligentibus Deum omnia (etiam quae mala videntur) *in bonum cooperantur* (Rom. VIII, 18, 28). Non tam ingressus huius vitae est spectandus quam egressus, non tam ea quae nunc in mundo adsunt mutabilia oculis corporeis aspicienda, quam ea quae futura sunt in caelis aeterna oculis animi prospicienda (II Cor. V, fine). Sic damna ista lucro maximo compensabuntur. Quis autem prudens negotiatur id recuset?

20. *Sine pietate nemo beatus*

Credendum est pro certo, quod non solum si ex Dei praescripto virtutem et sanctimoniam colamus, summam beatitatem ipsius gratia atque beneficio adipisci possimus; verum etiam quod absque hac conditione observata eandem adipisci omnino non possimus. Id docent manifeste divina oracula (ut Heb. XII, 14): *Sanctimoniam esse sectandam, sine qua nemo Dominum videbit, et Nisi abundaverit iustitia vestra, plus quam scribarum et pharisaeorum, non intrabitis in regnum coelorum* (Mat. V, 20), et *Nisi convertamini, et fiatis sicut pueruli, non ingrediemini in regnum coelorum* (Mat. XVIII, 3). In novam illam Ierosolymam coelestem non intrabit quidquam pollutum (Apoc. XX, ult.). Ad loca sanctissima inhabitanda non patet accessus nisi iis qui sunt sancti. Diabolus quum in coelo habitaret detrusus est e coelo ad inferna tartara propterea quia peccavit. An vero tu peccati sarcina onustus, locum hunc sublimem te speras conscensurum. Non patet illuc alia via ac porta, praeter hanc angustam ac strictam, a Christo ipso ostensam et ipsius vestigiis calcatam. Non est quod quis vana spe se ipsum decipiat, quasi furtim per aliquos tanquam cuniculos illuc irrepere possit. Sine bene ac honeste vivendo, ad beatam vitam pervenire, nemo potest. An porro patieris te propter res vilissimas vanas et evanidas, ut ebrietatem, libidinem, vindictam, nummos, privari vita coelesti perpetua beatissima? Sane est haec stultior quam Glauci illius permutatio, qui auream armaturam suam Diomedii dedit, pro qua ab ipso aeream accepit.

21. *Virtutum exempla ex aliis collige*

Propone tibi, homines cordatos ac pios tibi notos prò exemplaribus imitandis. Per sanctam aemulationem conare eos aequiparare, vel etiam si possis superare.

Extremos pudeat rediisse.

Mihi turpe relinqui.

Et quoniam difficile est inventu tale specimen, ut unus aliquis homo sit in omnibus virtutibus perfecte completus, e diversis hominibus diversas virtutes tibi imitandas ac experimendas desume. Sicut fertur Zeuxis pictor celebris formosissimae faeminae effigiem depicturus, aliquot forma praestantes faeminas elegisse, e aeqarum singulis singulas partes eximens, in unam imaginem collegit atque conformavit.

22. *Exempla e sacris*

Quinetiam ex iis quos historiae describunt, ob oculos mentis tibi pone quosdam quos aemuleris. Ut e sacris paginis Abrahamum in excellenti erga Deum fiducia ac ex hac manante obedientia, Iosephum in castitate, Iobum in patientia, Mo sen in contemptu divitiarum ac thesaurorum Aegypti ac temporariae peccati fruitionis, Davidem, Ezechiam, Iosiam, Daniele m, ejusque socios in insigni pietate, etc. qui tamen tali evidenti et confirmata vitae aeternae promissione qualem nos iam habemus caruerunt.

23. *Exempla ex ethnicis*

Imo ex ethnicis quoque delige virtutum exempla. Ut iustitiae, ex Aristide, Camillo, Fabricio; paupertatis toleratae ex Curio, Menenio, Quintio Cincinnato, etc. Abstinentiae et continentiae ex Bellerophonte, Xenocrate, Scipione, Tuberone. Patientiae ac moderationis irae ex Archyta, Socrate, Platone, Phocione, Pericle, Philippo Macedoniae Rege et Antigono Primo. Sobrietatis ex Heraclito, Stilpone, Zenone. Veracitatis, nec ioco mentiri volentis ex Epaminonda et Pomponio Attico. Haec laudabilia non otiose lauda, tantum verbis, sed factis imitare. Pudeat christianos, veram veri Dei ex verbo eius cognitionem verbis iactantes, si nondum tantos in virtutibus progressus habeant, quantos isti tali cognitione destituti exhibuerunt.

24. *Exemplum Christi eiusque imitatio*

Sed excellentissimum ac perfectissimum omnium virtutum exemplar atque archetypus in terris fuit Iesus Christus dux fidei nostrae (Heb. XII, 2) cuius imitatio nobis mandatur et ab illo ipso (Mat. XI, 29; XVI, 24; Ioh. XIII, 15) et ab eius Apostolis, ut a Paulo (Philip. II, 5) qui et ipse Christum est imitatus (I Cor. XI, 1) et a Petro qui scripsit: *Christum quum pateretur pro nobis, reliquisse nobis exemplar, ut vestigia eius sequamur* (I Pet. II, 21) et a Iohanne, cuius haec sunt verba: *Qui dicit se in eo manere, debet sicut ille ambulavit et ipse sic ambulare* (I Iohan II, 6).

25. *Praecepta Dei servatu non impossibilia*

Nec audiendi sunt ii qui pro excusatione peccatorum praetextunt, impossibile esse virtutis opera praestare, peccata vitare, ac Dei praecepta observare. Ignavia hominum et desidia hos profert obtentus et haec velamina. *Nolle in causa est; non posse praetenditur* (Senec., ep. CXVI, fine). Est quidem via virtutis aliquomodo aspera et ardua primum, inexpertis, sed postea facilis existit, attestante Hesiodo. Iohannes vero Christi Apostolus scripsit: *Hanc esse charitatem erga Deum, ut mandata eius servemus, mandata autem eius non esse gravia* (tantum abest ut sint impossibilia) (1 Ioh., v. 3). Et Christus ipse ore suo veridico pronunciavit: *Iugum suum esse lene, et onus suum esse leve*. (Mat. XI, ult.).

Labor omnia vincit,

laborem autem excitat amor; de quo etiam recte dictum:

Omnia vincit amor.

Adsit modo vere amor erga Deum, et erga virtutem, et erga virtutis praemium excellentissimum; is amor omnia quantumvis difficilia superabit.

Ut corpus redimas, ferrum patieris et ignes, etc.

Ut valeas animo quidquam tolerare negabis?

Velle oportet te fieri bonum, et quidem sincere ac serio velle, enixe et constanter. Ad virtutem totis viribus tende. *Exerce*, ut in gymnasio, *te ipsum, ad pietatem*, monente Apostolo

(I Timoth. IV, 7). *Ad hoc ipsum omni collato studio, adice fidei tuae virtutem*, etc. adhortante alio Apostolo (II Pet. I, 5). Multum valet consuetudo, qua omnia fiunt facilia, etiam ea quae antea prima fronte difficilia videbantur. Est enim consuetudo tanquam altera natura. Ea respectu pietatis oritur in hominibus regeneratis.

26. *Exempla peccantium non reprobatorum ne fallant*

Ne tibi ipsi blandiaris ac indulgeas in peccato manens, hac causatione, quod etiam piorum quorundam peccata sint sacris litteris consignata. Imo cogita, si istis alioqui sanctis tamen labi contigit; quanto magis mihi caute in hac via lubrica est incedendum. Et quidem isti post lapsum surrexerunt, poenitentiam ac respicientiam egerunt, nec ad similem lapsum redierunt, cum eo cautius et diligentius in tramite pietatis perrexerunt, ideoque Dominus misericors eis ignovit atque culpas praeteritas remisit. Ergo mihi quoque est respiciendum. Non quia quod aliqui morbidum sanati sunt, ideo morbus ultro accersendus.

27. *Misericordiae Dei spe, non peccandum*

Misericordia ac bonitas Dei ne te a bonitate exercenda avertat. Cecinit quidem Psalter: *Certe bonus est Deus Israël*, sed addidit: *his nempe qui mundo sunt corde* (Psal. LXXIII) et alibi: *Misericordia Domini a seculo in seculum, super eos qui timent ipsum, et iustitia eius super filios filiorum, qui servant foedus eius, et recordantur mandatorum eius, ut ea faciant* (Psal. CIII, 17, 18; vide etiam Exod. X, 6). Et Paulus Apostolus hominem in peccatis manentem et tamen se iudicium Dei effugiturum sperantem, ita alloquitur: *An divitias benignitatis eius et tolerantiae ac lenitatis contemnis ignoras te benignitate Dei ad respicientiam duci? Sed pro duritia tua et corde quod respicere nescit, thesaurum tibi ipsi congeris iram, in diem irae et patefactionis iusti iudicii Dei, qui reddet unicuique secundum opera ipsius*, etc. (Rom. II, vers. 4, 5, 6). Ita qui spe misericordiae Dei ad perseverandum in peccato abutitur, a misericordia excluditur. *Quia apud te a Deo venia* (seu clementia) *est, ideo timeberis* (Psal. CXXX, 4). Non est quidem de gratia Dei desperandum, nempe respicientibus; at non etiam nimis sperandum praeter verbum Dei, praesertim non respicientibus. Ad respicientes

spectant promissa divinae benignitatis, ad non respiscentes autem effecta severitatis, nempe minae atque poenae (Rom. XI, 22).

28. *Preces*

Auxilium Dei, et Christi, quod per Spiritum Sanctum nobis est coelitus afferendum, precibus assiduis, intentis et enixis est implorandum etiam inter occupationes. *Petite et dabitur vobis* (Matt. VII, 7; XXI, 22); *Pater coelestis dabit Spiritum Sanctum petentibus* (Luc. XI, 13; vide et Iac. I, 5). At dum auxilium istud divinum petimus, cogitemus Deum auxiliari laborantibus, non otiosis.

*Auxilium conatus amat: quis namque vacantem
Adiuvet, aut somno virtutem iungat inertī?*

Etiam ipsa precatio pia frequens, atque haec quasi cum Deo colloquutio, huc prodest ut homo per eam ipsam a peccando avocetur, et ad coelum, ad Deum, quasi elevetur, ac ad progressum in pietate et sanctitate subinde magis excitetur. Praeterea, si velimus liberum ad Deum accessum habere, oportet *ut cor nostrum nos non condemnet*; tum demum *si quid petierimus accipiemus ab eo, quia praecepta eius servamus, et quae placent in compectu eius facimus*. I Ioh. (III, 21, 22). *Qui aurem suam avertit ne audiat legem, etiam precatio eius est abominatio* (Prov. XXVIII, 9; vide quoque Esai. I, 15; Mich. III, vers. 4; Joh. IX, 13). Ergo precare Deum ut fias pius, et esto pius ut preces tuae non sint irritae.

29. *Spiritus divini habitio*

Spiritum Dei sanctum a Deo non impetrabis, si geras cor non sincerum peccatis pollutum et inquinatum. Ac si eum iam ante ad cor tuum a Deo coelitus demissum habeas, cave ne eum velut hospitem praeclarum impura aversantem, sordibus vitiosarum actionum, loquutionum, ac cogitationum contristes, et a te abigas (Eph. IV, 30). Vide etiam consentiens huic dictum (Sap. I, vers. 5), ubi Spiritus disciplinae sanctus, dicitur fugere id quod fictum est et recedere ab insipientibus cogitationibus, etc.

30. *Angelorum praesentia*

Angeli Dei, sanctitate excellentes, quum soleant a Deo coelitus mitti ad pios, ut eis adsint, ac opitulentur (Psal. XXXIV, 8 et XCI, II et I Cor. XI, 10; Heb. I, 14) si istorum coelestium aulicorum praesentiam et custodiam tibi adesse desideras, da operam ut sis angelis sanctitate similis, quantum potes. Nam similis simili gaudere solet; dissimilem autem aversari.

31. *Dei aspectus reverendus*

Cogita te nunquam esse plane solum, quamvis in loco ab aliis arbitris semoto, quamvis abscondito. Semper enim es coram oculis Dei omnipotentis inevitabilibus; is spectat non solum actiones, sed cogitationes quoque tuas, etiam in densissimis noctis tenebris (vide Psal. CXXXIX). Ideo *pudeat te quidquam agere inhonestum, quum ante oculos agas iudicis cuncta cernentis* (vide Boethium De consol., fine) Sed Seneca quoque quanquam ethnicus in eandem egregie scripsit sententiam: *Sic certe vivendum est, tanquam in conspectu vivamus; sic cogitandum, tanquam aliquis in pectus intimum inspicere possit et potest. Quid enim prodest ab homine aliquid esse secretum? Nihil Deo clusum est; interest animis nostris et cogitationibus mediis intervenit* (Epist. LXXXIII). Simile dictum exstat in Epicteti dissertationibus apud Arrianum (lib. I, c. 14).

32. *Viri honesti respectus*

Sed etiam virum aliquem honestum ac pia gravitate et autoritate praeditum, quasi praesentem et omnia tua facta spectantem, si tibi adesse et actionibus tuis interesse cogites, in cuius conspectu aliquid secus quam decet agere te pudeat, multum id prodesse poterit, ad vitia cohibenda. Bene ex Epicuri dicto Seneca monet: *Sic fac omnia tanquam spectes aliquis; et postea addit: cujus interventu perdati quaque homines vitia supprimerent, dum te ipsum efficis eum coram quo peccare non audeas* (Epist. XI et XXV).

33. *Societas piorum sectanda*

Societatem proborum ac piorum hominum sectare, cum iis crebro conversare; qui te suis sermonibus atque factis

miorem facere possint, et ad virtutem excitare, atque adiuuvare (vide Heb. III, 13; X, 24, 25). Cave tamen diligenter, ne simul cum virtutibus vitia quoque aliqua, viris etiam alias quoque, viris etiam alias bonis interdum adhaerentia, tibi quoque adhaerescant.

34. *Conversatio improborum vitanda*

Contra autem, devita ac fuge conversationem improborum, ne te velut peste contagiosa spirituali peccatorum inficiant atque contaminent (vide Psal. I). *Corrumpunt bonos mores colloquia prava* (I. Cor. XV, 33). Si tangas picem ab ea inquinaberis.

35. *Occasiones peccati fuge*

Occasiones peccatorum, irritamenta malorum, quae passum in hoc mundo in varia actionibus occurrunt, diligenter ac studiose cave, ac subterfuge, ne te velut laquei illa queent et capiant, ad tuam perniciem. Cautè ambula in via suspecta et lubrica, ne vel impingas in scandalum aut offendiculum, vel prolabaris. Si quando autem in eas incideris, muni te ipsum et arma animum tuum contra peccati venenum, piis meditationibus ut antidotis. Imo quantum potes fac tibi ex peccati occasione, virtutis ei oppositae occasionem. Si occurrat oculis obiectum et occasio voluptatis foedae, in promptu sit temperantia; si convitium audias, patientia; et sic de caeteris (vide Epicteti Enchiridium, c. 14). Etiam mala in bonum vertere quantum licet, periti artificis.

36. *Otium vitandum*

Otia atque desidiam, ut pulvinar Satanae fugias

Haec sunt iucundi causa cibusque mali.

Contra autem laboribus honestis tum animum tum corpus exerce, et firma ad patientiam molestiarum.

Da vacuae menti quo teneatur opus.

Qui nihil boni agit, male agere discit. Ut ager requietus, dum fruges non profert utiles, inutilibus herbis et urendis calametis obducitur.

37. *Somnus longus cavendus*

Somno quoque diuturno abstinere

Nam diuturna quies vitiis alimenta ministrat.

38. *Sacra scriptura legenda*

Verbum Dei quod est scriptis per viros spiritu divino afflatus consignatum, diligenter, attente et crebro lege ac relege.

Nocturna versato manu, versato diurna.

(Vide Psal. I, vers. 2). In hoc sacro codice velut in coelesti gazophylacio, continentur thesauri spirituales pretiosissimi, utilissimi. Ibi habentur Dei ipsius veri oracula, eius promissa, praecepta, monita, minae, habentur et exempla, recte vel secus factorum descripta. Ibi videmus quid nobis fugiendum sit, quid sequendum. Haec iura atque edicta supremi illius Monarchae, animas convertunt, dant sapientiam imperitis, oculos mentis illuminant (Psal. XIX, 8, 9). Horum dictamen si custodiat aliquis, puram reddet viam suam; id est vitam suam ac mores suos mundabit ac emendabit (Psal. CXIX, 9). Haec debent esse consiliarii nostri, exemplo Davidis (ibid., v. 24; vide et II Tim. III, 15, 16, 17). E sacris litteris propone tibi frequenter catalogum virtutum ibi recensitarum et peccatorum ibidem memoratorum; ac examina tecum, num illas omnes in te habeas, ab his autem an omnibus liber sis. Sicut autem nil prodest artem medicam nosse, vel etiam pharmaca in pharmacopolio posita intueri, nisi ea tibi adhibeas ad usum; ita S. Scripturae notitia nil tibi proderit nisi eam deducas ad praxim.

39. *Scriptores alii utiles legendi*

Post sacras litteras, legere quasi per diverticulum, expedit, alios etiam libellos, quaedam quasi pharmaca salubria spiritualia proponentes. Sunt ex ethnicis non indigni lectu aliqui: ut Cicero *De officiis*, Senecae quaedam, Plutarchi *Moralia*, Epicteti *Enchiridion*, Isocratis *Ad Demonium admonitio*, etc. Et ex Christianis recentioribus nonnulli: ut Thomas Kempisius *De imitando Christo*, Erasmi *Enchiridion militis Christiani*, Ethica Crellii christiana, etc.

Conducit christiano instar apīs mel e diversis floribus colligentis, undique colligere monita sibi profutura. *Omnia probanda ac exploranda, quae bona ea tenenda* (I Thess., v. 21).

40. *Gloriae Dei studium*

Omnes actiones nostras eo dirigamus, ut Deus qui est noster Dominus supremus ac pater coelestis ex iis habeat gloriam. Ita *splendere debet lux nostra coram hominibus, ut videant nostra bona opera, et glorificent Patrem illum nostrum qui est in coelis* (Math. V, vers. 16; vide etiam Ioh. XV, 8 et I Pet. II, 12).

Contra cavendum, ne per nostra malefacta, gloria Dei nostri inter homines detrimento aliquo afficiatur, ne propter nos religio quam profitemur apud alienos blasphemetur. (vide I Tim. VI, vers. I; Tit. II, 5; Rom. II, 24).

41. *Proximi ne offendantur*

Hominum quoque nobis proximorum habendis estratio, ne eos pravorum nostrorum factorum exemplis corrumpamus ac deteriores efficiamus. *Vae homini per quem offendiculum evenit* (Math. XVIII, 7). Imo potius bonis ac honestis actionibus nostris exemplum eis praebentes, ad boni imitationem eos ducamus, vel ut vulgo dici solet aedificemus.

42. *Multitudo peccantium spernenda*

Ne vero nos hoc corrumpat et ad mala patrandā adducat, quod cernamus multos multa passim male agere. *Id nobis praestandum est, ne pecorum ritu sequamur antecedentum gregem, pergentes non qua eundum est, sed qua itur. Nulla res nos maioribus malis implicat, quam quod ad rumorem componimur, optima rati ea quae magno assensu recepta sunt, quorumque exempla nobis multa sunt; nec ad rationem, sed ad similitudinem vivimus, etc. Non tam bene cum rebus humanis agitur, ut meliora pluribus placeant. Quaeramus quid optime factum sit, non quid usitatissimum* (Senec., De vita beata, cap. I, II). *Ne configuremus nos huic saeculo: sed transformemus nos per renovationem mentis nostrae* (Rom. XII, 2). *Dilecte non imitari quod malum est* (III Ioh. vers. 11). Tu cura non quid alii faciunt, sed ut officium tuum facias.

43. *A vitio magis trahente, magis te retrahe*

Ab eo vitio ad quod magis propensus ac proclivis es, tanto magis ac diligentius te cohibe ac retrahe, quasi fraeno quodam adhibitio. Et in isto conatu, in contrariam aliquatenus partem animum tuum inflecte, ut sic inter duo vitia consistas in medio. Sicut lignum detortum (modice calefactum) in adversam aliquantum flectitur partem, ut rectum existat.

44. *Carni gratiora cavenda*

Suspectum habe id quod carni tuae e terra ortae, et ad terrena tendenti, atque carnali appetitui, valde allubescit. Cave tibi ab hoc blando et insidioso, sub specie amici inimico domestico ac familiari; ne ut olim Heva pomi vetiti specioso aspectu allectia, et ipsa de eo edit, et Adamum maritum suum ad edendum seduxit, ita te seducat cupiditas. Memento a Propheta notatum: *Vafrum esse cor hominis super omnia* (Ier. XVII, 9). Ideo animi tui intentiones accurate explora, ne forte tibi falso boni praetextu imposturam faciat, teque supplantet. *Spiritu actiones carnis mortifica, ut vivas* (Roman. VIII, 13). *Honestum ei vile est, cui corpus nimis carum est* (Senec., ep. XIV). Cui corpus in sagina, ei animus in macie. Vim tibi ipsi respectu carnis inferto, atque *corpus tuum in servitutem* cum Apostolo redigito (I Cor. IX, vers. 27) ut a servitute peccati liberatus, vere liber evadas.

45. *Licita quoque non semper facienda*

Etiam ab iis quae non sunt divinis praeceptis scripto traditis expresse prohibita, ac ideo videntur licita nec per se mala, tamen si redoleant peccatum, vel aliquam mali speciem habeant, abstine (I Thes., v. 22), prasertim si sint cum scandalo et offendiculo infirmorum coniuncta. Etsi omnia putentur licita, tamen non omnia conducunt et debet. Christianus liber sub nullius rei potestatem redigi (I Corinth. VI, 12 et X, 23) praecipue si non omnia ista aedificent. Qui sibi cuncta quae licita videntur indulget ac permittit, is etiam facile sensum ad illicita illis vicina delabetur.

46. *Parva etiam peccata non parvi pendenda*

Ne levipendas illa quoque peccata quae levia ac parva videntur. Solet vulgo dici: *Hoc peccatum est veniale, non mortale*. At etiam talia, si homo in eis habitum contrahat, ac in eo perseveret, iram Dei accersent, a regno Dei coelesti excludent, et in mortem aeternam praecipitabunt. Non solum in talium catalogo recensetur adulterium, sed etiam scortatio, imo et lascivia et scurrilitas; non solum homicidia, sed etiam inimicitiae et rixa; non solum magnae ebrietates ac violentiae, sed etiam computationes et comessationes; non solum furtum, sed et avaritia; non solum blasphemia contra Deum, sed etiam convitia contra homines; non solum preiuria, sed et mendacia. Vide decreta de his divinitus pronunciata (I Cor. VI, 9, 10; Gal. V, vers. 19, 20, 21; Ephes. V, vers. 3, 4, 5, 6; I Petr. IV, 3; Apoc. XXI, 8). Non tantum grandes undarum fluctus confertim desuper irruentes, sed minutatim per rimas, atque guttatim saepius instillatae et tandem acervatim collectae aquae, navem demergere queunt. E parvis scintillis, nisi exstinguantur, ingens exsurgit et gliscit incendium, atque aedes exurit et in cineres redigit.

Nemo repente fuit turpissimus

sed per gradus. Non modo ii qui sunt omnino ac penitus pessimi, et omnium sceleratissimi, verum etiam minus quam par est boni, ab illa nova coelesti Ierosolyma, in quam nihil quod sit inquinatum aut faciens abominationem, intrabit (Apoc. XXI, ult.) excludentur.

47. *Ad supremum gradum virtutis tende*

Ne acquiescas et contentus sis, si aliquem vel imum virtutis gradum attigeris, sed tende perpetuo adhuc ad superiorem et ad supremum, ut ad eum quantum fieri potest ascendas et optatum atque optimum contingas fastigium, ac pervenias ad perfectionem. Eo ut tendamus divina nos exhortantur oracula (Mat. V, ult.; Col. I, 28; IV, 12). Pulchrum est ad prima tendentem, vel in secundis, aut tertiis, si non datur ultra, consistere. Sed si ad prima non serio ac enixe tendas, forsitan nec in secundis aut etiam tertiis consistes. Non est bonitas pessimis esse meliorem. Considera quanam ad veram requirantur perfectionem.

Ad metam currens ne in medio cursu subsiste. Quando non agis pro virili quantum potes, Deo qui quantum possis optime novit, reddes rationem.

48. *Porta lata cavenda, angusta intranda*

In omnibus vitae tuae actibus cogita, cavendum esse tibi latam portam ac spatiosam viam (nempe vivendi modum licentiosum, carnalibus hominibus allubescensem), quam viam multi insistunt, sed ea abducit ad exitium. Contra ingrediendum esse per angustam portam et strictam viam quae ducit ad illam vitam (nempe aeternam) etsi pauci sint qui eam inveniant (pauciores qui inventam ingrediantur, paucissimi qui in ea ad exitum usque perseverent, Matth. VII, 13, 14). Subinde tecum reputa: Estne haec angusta via quae ego vado? Annon potius est lata? Specta quo tandem te sit perductura.

49. *Quotidie profice*

Quotidie conare in via virtutis progredi, et ulterius semper procedere. Si hodie sis probus ac bonus, cura ut cras sis probior et melior. Qui hic non subinde procedit ac proficit, is facile retrocedit, ac deficit. Nemo profectum suum ibi invenit ubi reliquit.

*Non aliter quam qui adverso vix flumine lembum
Remigiit subigit: si bracchia forte remisit,
Atque illum in praeceps prono rapit alveus amni.*

50. *Ne sis hipocrita.*

Ne velis in speciem tantum, externe, quasi ostentationis causa, ut ab hominibus approberis, aliquid honesti agere: sed cura ut internum virtutis ac pietatis non fucatae hypocriticae, sed sincerae, habitum in te habeas. *Esse bonus magis velis, quam videri*, quo elogio Catonem ornat Sallustius.

51. *Ne specta quae retro sunt*

Ne respice retro, quousque iam in hoc stadio spirituali processeris; sed specta porro ulterius, quousque tibi sit adhuc ad metam a Christo brabeute designatam procedendum, propter brabium coeleste obtinendum. Sic agebat Apostolus

Paulus, ea quae a tergo erant obliviscens, ad ea vero quae a fronte supererant enitens (Phil. II, 14).

52. *In bono persevera*

Bono proposito quod semel suscepseris, adhaereto firmiter, constanter, ac perseverenter. Ne postquam turrim struere coeperis, non perficias, sed desistas (Luc. XIV, 29, 30). Ne ubi aratro manum admoveris, ad ea quae retro sita sunt (in mundo a te relictis) respiciens, revertaris (Luc. IX, 62). Ita curramus, ut cursum perficiamus, et sectamur assequamur. Ne nobis merito dici queat: *Currebatis pulchre; quis vos inhibuit?* (Gal. V, 7). Attendamus *ne perdamus quod operati sumus; sed ut mercedem plenam recipiamus* (II Ioh. 8). *Qui perseveraverit ad finem is demum salvum fuit* (Matth. X, 22; vide et Heb. X, 36).

53. *Occasiones bonorum operum captanda*

Occasionem virtutis exercendae ac bonorum operum efficiendorum, non solum oblatam tibi amplectere, sed etiam ultro quaere et studiose capta, ne elabatur ac praete eat; ac ubi eam consequutus fueris, arripe eaque utere.

54. *Initio peccati absistendum*

Cogitationes improbas incipientes, mox ut herbas malas exorientes evelle in herbis, antequam radicentur et excrescant, ac fructum proferant perniciosum.

Opprime dum nova sunt subiti mala semina morbi.

Principiis obsta; sero medicina paratur

Dum malus per longas invaluerit moras.

Statim a malo averte cogitationem, et ad bonum converte. Peccato ut inimico ad te ingredienti, in introitu ipso occurre, et intrare eum prohibe.

55. *In hac vita ut militia sis cautus*

Vita nostra in hoc mundo est quasi militia, quod Iobus dixit (c. VII, I). Habemus hic hostes diversos, qui nos suis armis oppugnant, et a pietate avertere conantur. Ut sunt huius mundi, tum res diversae, obiecta cupiditatum, tum

personae tentantes, tum ipsa caro nostra propria, cum suis inordinatis concupiscentiis; quae cuncta possunt per peccatum nostram machinari perniciem.

Potes hoc sub casu ducere somnos?

Nec quae circumstent te deinde pericula cernis?

Ne sis ergo securus ac negligens miles, in tam praesenti periculo, sed perpetuo cautus, vigilans, omnia quaquaversum circumspectans contra omnia bene armatus ac munitus. Non obtinebis victoriam, nisi strenue certaveris.

Amat victoria curam.

Peccavit et Angelus in caelo, et Adamus in Paradiso, et David in charitate Dei, et Salomon in sapientia magna, et Iudas Iscariotes in schola atque contubernio ac societate ipsius Iesu Christi.

56. *Diaboli technae cavendae*

Praecipuus hostis noster ac dux hostium caeterorum, est Satanas seu cacodaemon, spiritus ille Deo rebellis, valde potens, et magnopere vafer atque astutus veterator, plenus technarum et machinationum in perniciem hominum intentarum. Ita versutus ac versipellis, ut in varias sese formas instar Protei aut Vertumini convertat, ad decipiendum ac nocendum; aliquando ut vulpes blanditur, aliquando autem ut leos faevus rugiens obambulat quaerens quem devoret (I Pet. v. 8). Ausus est tentare ipsum Dominum Iesum idque non una vice, nec uno modo. Et Apostolos eius appetiit, ut eos velut cribro agitados excuteret (Luc. XXII, 31) et excussit ad tempus a constanti fiducia: etiam Petrum adduxit ad Domini abnegationem. Et quasi venator peritus, ubique tendens retia, et laqueos, ac escas et illicia peccatorum spargens, ad incautos capiendos. Est velut strategus exercitatis-simus, variis utens strategematis, ad diversos homines diversi mode oppugnandos. Etiam bonae ac piae intentionis specie abutitur ad homines a verae pietatis tramite avertendos, quippe qui se etiam in Angelum lucis transfigurat aliquando (II Cor. XI, 14). Quod egregie ostendit Iacobus Acontius

libro de Satanae strategematis. Igitur contra talem hostem spiritualement armemus nos illa spirituali panoplia, quam e coelesti armamentario desumtam, exhibet nobis ille christiane militiae tribunus e praecipuis unus (Ephes. VI, 13 et seqq.).

57. *Mors Christi meditanda*

Crucis Iesu Christi Filii Dei Servatoris nostri, ac mortis eius cruentae frequens meditatio; animis non improbis multum prodesse potest ad crucifigendam propriam carnem et cupiditates malas morte afficiendas. Quoniam Dominus iste noster, iam tunc designatus Rex coeli atque terrae, tamen talia sustinuit tormenta, ac mortem tam diram, non solum dolorosam, sed et ignominiosam, insons toleravit, idque nostri causa ex magno erga nos fontes amore, ut nos sanguinis sui impensa ac tali morte sua, a peccato ac peccati reatu et poena, morte nempe secunda liberaret: nonne convenit ut nos sic ab eo tanquam redempti e gravi servitute, ei vicissim amorem nostrum testantes quod maxime sit praecepta eius observando (Ioh. XIV, 21) abstinemus a peccatis, ac pietati studeamus, peccatis moriamur, iustitiae vero vivamus? Quum inter caeteras causas, propter hanc ille sanguinem suum pro nobis profuderit (I Petr. II, 24; IV. 1, 2; Tit. II, 14; Heb. IX, 14) et quum sub hac demum conditione *sanguis Iesu Christi purget nos ab omni peccato, si in luce ambulemus* (I Ioh. I, 7).

58. *Christiani nomen ne sine re sit*

Ipsa christiani, hoc est Christi discipuli et sectatoris appellatio ac professio, monere unumquemque nostrum debet, ne frustra hoc nomen sine re geramus. Ne sub nomine christianorum vitam ducamus ethnicorum (I Pet. IV, 4). Qui enim ita vivunt, ii etsi Christum vocitent suum Dominum, tamen ab eo non agnoscentur pro suis, ob idipsum quia sunt operarii iniquitatis (Math. VII, 21, 23; Luc. VI, 46); *sicut filii lucis in luce ambulemus* (Eph. V, 8).

59. *Digne vocatione tua vive*

Reputa tecum subinde, vivendum esse digne vocatione ista qua nos Deus per Christum ad se vocavit (Eph. IV, 1; Thess. II, vers. 12). Examina igitur te ipsum an tu digne

hac vocatione vivas: quum Deus te vocarit non ad impuritatem, sed ad sanctificationem (I Thess. IV, 7).

60. *Humilitas servanda*

Aversare superbiam, ac sublimem de te ac virtute tua opinionem, etiamsi quid boni e gratia Dei nactus sis, ne animo ideo intumescas et efferaris, sed modeste de te sentias, ac submisce te geras. Superbia enim atque arrogantia (praeter alia quae affert mala) profectum in virtute sufflammat, et sublimem gradum impedit; ad quem aliqui pervenissent nisi se iam pervenisse putassent. Contra vero animi demissio quae vulgo humilitas solet nuncupari) quum sit in virtutum turri alte aedificanda, requisitum profunde demissum firmum fundamentum, multum juvat ad caeteras partes rite supraaedificandas. Absque hoc fundamento posito etiamsi quid exstructum esse videatur non erit stabile, sed facile vacillans ruet et colabettur (vide Rom. XII, 16; I Pet. V, 5).

61. *Reprehensiones suscipiendae*

Quum te quispiam officii tui admonet, vel etiam ob peccatum a te commissum merito reprehendit, non modo ne ei succenseas, aut animo te offenso esse ob lucra tua tacta ostendas; sed etiam grato id animo suscipias, ut medelam animae tuae, sanitatem afferentem per quoddam unguentum salubre, etsi non sine quadam corrosione.

62. *Peccatum non excusandum*

Peccatum a te patratum, si aliis accusantibus conscientia tua attestetur, ne excusa, nec deferde, vel extenua; sed confitere, et excute, ac curae habeto ne iterum de eodem sis monendus.

63. *Pete admonitionem de delictu*

Pete ab amicis fidis, piis, ut actiones tuas vigilibus oculis intueantur; et quicquid in eis a recta via devians et exorbitans conspexerint, ne dissimulent, sed sincere indicent; ut mendas ostensas emendes. Apelles pictor celebris, fertur solitus effigies a se depictas ante domum exponere, eo consilio, ut post tabulam ipse latens, si quid a praetereuntibus non immerito reprehensum observasset, id corrigeret.

64. *Confitere peccata*

Imo etiam ab aliis non animadversos defectus tuos aut culpas cum quibus luctaris, ipse amicis bonis confitere candide, ut medicis morbum curaturis, eorumque pro te preces ad Deum exposce (vide Iac., v. 16).

65. *Inimicorum vituperationes, in bonum tibi verte*

Quinetiam si ab inimicis tua quaequam facta verbis vellentur et vituperentur, ac tibi exprobrentur, quamvis isti id maligno faciant animo, tamen tu si in hac exprobratione veri quidpiam inesse senseris, id ne sperne ac negliges, sed corripue. Ita etiam ex malo quod tibi nocere conatur, aliquid boni capies: id est ex inimico, percipies utilitatem. Quod egregie monuit Plutarchus libello singulari.

66. *Adulatores cave*

Ab adulatoribus prudenter tibi cave; qui laudant etiam non laudanda, et excusant accusanda, et ulcera eorum quibus ablandiuntur incurata tegunt. Ne te a talibus decipi sinas. Ne te velut utrem vanis inflent sermonibus. Nam et isti plerumque aliud ore promunt, aliud autem corde premunt.

67. *Ne propter homines facias malum*

Cave ne aliorum hominum voluntati, si a virtute discrepet, tua facta accommodes, propter metum offensionis, aut propter pudorem vitiosum; qui interdum non minus quam impudentia virtuti adversatur. De quo habetur volumen Plutarchi.

68. *Mane propone agenda bona, cavenda mala*

Quotidie mane aggressurus agenda, meditare quomodo te in actionibus tuis gerere debeas. Propone animo ac destina, ut declines a malo, et facias bonum, secundum praecepta Dei et Christi (vide Psal. XXXIV, 15; XXXVI, 27; Amos. V, 15; Rom. XII, 9). Idque bonum propositum ac decretum, deduc ad exequutionem.

69. *Examen factorum vespertinum*

Saepe, imo singulis diebus finito die, ante quam somnum capias, diei transactae acta singula, velut per indicem seu catalogum revoluta, in memoriam revocata, recense et

cintura nota, atque iusto trutinæ examiné expēde et diu-
dica, secundum conscientiam, ad praeceptorum divinorum
amussim applicatam.

*Num quid deliquit? quid gestum in tempore, quid non?
Cur isti facto decus absuit, aut ratio illi?
Quid mihi neglectum? cur haec sententia sedit?
Quam melius mutasse fuit.
Quid volui quod nolle bonum foret? utile honesto
Cur malus antetuli? num dicto aut denique vultu
Perstrictus quisquam? etc.*

videatur Ausonius (Eidyllio XVI, De viro bono).

Tale examen olim Pythagoras philosophus, suis ut id
exercerent mandabat discipulis. In hoc porro tui examine
ac tuorum factorum iudicatione, ne facile velis agere tan-
quam advocatum, et reatus tui patronum, defendendo cau-
sam quamquam iniustam, excusando aut elevando crimina;
sed potius saepius age accusatorem tui ipsius, et acrem ac
severum iudicem. Ne tibi ipsi parce aut ignosce: potius delicta
agnosce, ac vituperanda vitupera. Pudeat te apud te ipsum,
quod nondum talis sis qualem te esse oportet: age delicti
poenitentiam, sinceram ac efficacem, ita ut caveas ne iterum
admittas aliquid eiusmodi, cuius te in sequenti examine
pudeat ac poeniteat. Quodsi quippiam recte per te factum
occurrerit, gratiis Deo actis, gaude, et temet ad alia similia
posthac facienda exstimula.

70. *Post lapsum sis cautior*

Etiam ipsa delicta tua ac lapsus tuos, verte tibi ipsi in
occasionem vitandorum talium lapsum, ut postquam e lapsu
surrexeris, eo cautius posthac in hac via incedas, ne ad idem
saxum rursus pedem offendas et allidas. Turpe namque est
post poenitentiam testatam, iterum perpetrare poenitenda.
Cave ne tibi iure possint applicari illae paroemiae: *Canis
reversus est ad sui ipsius vomitum* et *Sus lota, ad volutabrum
coeni* (Prov. XXVI, 11; II Petri II ult.).

71. *Signa profectus tui specta*

Proderit quoque signa quaedam et indicia tuorum in
virtutis itinere progressum, vel etiam regressum notare

atque observare: num et quatenus processeris, an retrocesseris, ut ex praeteritorum et praesentium inter se collatione, ipsetemet cognoscas atque explores et ad ulteriorem profectum etiam inde sumas incitamenta. Qua de re etiam exstat egregium Plutar̃chi opusculum. Sic solent homines ad rem attenti, saepe inire sui census ac suorum proventuum rationes, ut percipiant, quantum per aliquod tempus lucri an damni vel detrimenti acceperint.

72. *Pro peccato mulcta spontanea*

Pro peccato quolibet, quamvis veniali, commisso, ipse tibi mulctam aliquam, et quasi poenam quam luas, statuito et irrogato: vel corporis quandam afflictionem; vel delectationis alias licitae, carni gratae, subductionem; vel a strato et cubatu molliore abstinentionem, vel lucri alicuius comissionem, aut quasi damni ultronei susceptionem, ut sic per expensam aliquam nummorum honestam, vel tanquam iacturam, delictum tuum velut expies. Idque eo fine, ut te peccasse tanto magis memoria teneas et tanto magis atque accuratius in posterum peccare caveas.

73. *Caro castiganda per abstinentionem*

A cibis et potibus qui tibi suaviter sapiunt, praesertim lautioribus ac delicatioribus, cupediis, gulae irritamentis, etiam si tibi vel gratis offerantur, interdum et a condimentis ciborum, temet, absque tamen superstitione, cohibe; idque tum, ut etiam hoc modo pro peccato quopiam transacto, perferas quandam quasi castigationem; tum, ut in futurum carnales tuas cupiditates luxuriantes coërceas, ac velut feras feroces subducto alimento domes, ne lasciviant, vel ferociant. Imo eo ipso fine ieiunandum est quandoque, ita ut per totum diem ab omni cibo ac potu abstineas, praesertim in aetate iuvenili. Sed etiam absque ieiunio abstinendum est a deliciis, ne carnem nostram indulgenter ac delicate tractando, curam eius habeamus, ad fovendas ipsius cupiditates; quod prohibet Apostolus (Rom. XIII, ult.) imo ut fomites peccatis subtrahamus.

74. *Laudes hominum ne temere admite*

Quando ab aliquo, vel a pluribus aliquibus laudaris, tanquam insignibus praeditus virtutibus, et iam multum

in eis progressus; ne facile credas, quasi iam sis talis, sed conscientiam tuam penitus introspecte, cui magis quam aliis notus esse debes, et vide an ista id attestetur:

*Quum te quis laudat, iudex tuus esse memento
Plus aliis de te, quam tu tibi credere noli.*

Insuper scito, penitus cor tuum penetrari atque perlustrari ab oculis Dei cuncta cernentibus. Qui *Deus est maior ac potentior corde nostro, et scit omnia* (I Iohan. III, 20).

75. *Piis te vituperantibus crede*

Quando vero aliquis homo pius, te existimat mereri vituperium, ac mores tuos improbat et reprehendit, noli plus tibi credere quam illi; quum te amor tui ipsius a natura insitus, facile decipere queat. Si reprehendi non vis, ne facito reprehendenda.

76. *Fama bona non negligenda*

Quanquam non propter famam et gloriam apud homines obtinendam, virtus sit colenda; tamen bona fama seu bonum nomen apud bonos, non debet negligi, etsi non quaerendum ut lauderis, veruntamen ut lauderis, veruntamen danda est opera, ut ea agas quae merito laudentur. Nam et Apostolus id monuit: *Quaecumque bonae famae, si quae laus, haec cogitat, haec agite* (Philip. IV, 8, 9). Ea vero est ad veram gloriam atque laudem via recta et compendiaria, ut *qualis haberi velis, talis sis*, quod Socrates sapienter monebat. Ut corpus in luce ambulantis umbra comitatur, sic virtutem gloria sequitur. Ne ita temere cogites et loquaris. Nil curo hominum de me existimationem ac sermones, sentiant et dicant ut libet. Quid si non sine causa a te data id fiat? Id tibi nocere potest. Attamen rursus non est ita agendum quemadmodum agere solent nonnulli, ut cavendo labefactionem famae suae apud homines, etsi non bonos, faciant quaedam contra Dei mandata, et contra propriam conscientiam. Tu si nequeas simul divinae voluntari, et humanae de te existimationi morem gerere, illud potius quam hoc elige, apud Deum magis quam apud homines gloriam quaere (vide Ioh. V, 44; XII, 43). Conscientiae satisfiat, fama sequatur vel mala, dummodo tu bene merearis. Aequisimo animo,

ad honestum consilium, per medium infamiam tendam. *Nemo magis virtuti devotus, quam qui boni viri famam perdidit, ne conscientiam perderet* (Sen., ep. LXXXI).

77. *E verbis bonis fiant opera bona*

Sed haec omnia et alia talia, frustra a nobis dicuntur, frustra ab aliis etiam cognoscuntur et vera esse agnoscuntur, nisi ad praxim et actionem opere ipso deducantur. Si quid boni scimus, id bonis operibus ostendamus, ut quae fuerunt verba, iam sint opera. Huc potest applicari illud Iacobi Apostoli dictum: *Quis sapiens et scientia praeditus est inter vos? demonstret ex bona conversatione opera sua* (Iac. III, 13). *Nam et oves non foenum afferunt opilionibus, ac ostendunt quantum comederint; sed pastu inter se concocto, extra ferunt lanam et lac. Et tu igitur, ne verbis ostenda imperitis, sed opera quae verborum concoctionem sequuntur* (Epict. Enchirid. c. LXIX). Non qui novit praecepta, sed qui ea facit, is demum evadet beatus (vide Ioh. XIII, 17 et Iac. I, 25).

STOICORUM PRAECEPTA X

1. Deum et naturam sequere, vel eis subiectus esto.
2. Fac unicuique bene, quantum potes et nemini noceas.
3. Ita te gere erga alium, sicut velles ut alius erga te se gerat.
4. Tolera omnem iniuriam quae tibi fit cum patientia.
5. Omnia adversa boni consule quae extra culpam tuam eveniunt.
6. Utere bonis et rebus quae tibi hic in terra dantur, quasi commodato tantum datis et discede ab illis libens, quando rursus a Deo reposcentur.
7. Colloca tuam summam felicitatem in animo tranquillo, qui non sit tibi conscius mali.
8. Esto potius sapiens in operibus quam in verbis.
9. Cogita semper de morte, sed eam ne metuas.
10. Acquiescas et contentus sis divina ordinatione, cogitans eam esse iustissimam, sapientissimam et nobis utilis-
simam, etsi nobis appareat saepe durissima.

MONITUM CUJUSDAM ANONYMI

Fide Deo, diffide tibi; fac propria; castas
Funde preces; paucis utere; magna fuge;
Multa audi, dic pauca; tace abdita; disce minori
Parcere; maiori cedere; ferre parem;
Tolle moras; mirare nihil; contemne superbos;
Fer mala; disce Deo vivere; disce mori.

COMENTARII, VARIANTE

COMENTARII

1. *Dīwān*, cuvînt de origine persană, intrat, prin arabă și turcă, în limbile europene (rom. *divan*, fr. *divan* și *douane* = „vamă”, it. *divona* etc.). Primul sens a fost acela de „condică”, în care erau înscrise în epoca omaiazilor numele celor care beneficiau de redevențe plătite din vistieria publică. Sub abasizi, termenul înseamnă „departament” sau „serviciu public” (ex.: *dīwān al-barīd* = „serviciul poștei”). În administrația otomană, de unde cuvîntul intră în limba română (L. Șăineanu, *Influența orientală asupra limbei și culturii române*, II, Buc., 1900, p. 159—160), este numit *divan* un consiliu de demnitari sau ofițeri superiori prezidat de sultan, apoi întreg aparatul serviciilor administrative centrale. În literatura arabă, *dīwān* desemna antologiile de poeme formînd o unitate prin autor sau temă și a servit ca titlu pentru numeroase opere din literaturile orientale și europene cuprinzînd culegeri de versuri sau povestiri (sec. VIII—IX: Abu Nuwas, Abu'l-Atahya; sec. X: al-Muttanabi; sec. XIV: Hafiz; cf. și *West-östlicher Divan* al lui Goethe sau *Divanul persian* al lui M. Sadoveanu). Cantemir adoptă un titlu literar similar operelor orientale citate, dar sensul acestui titlu nu este numai de „antologie” (cf. *un de floricēle cules și legat mănunchiaș*, din *Cartea de închinăciune*), ci și de „judecată”, sens redat și de versiunea greacă (Κριτήριον).

2. *Ioan* este în cazul lui Dimitrie, ca și mai jos, pentru Antioh, forma completă a titlului princiar desemnînd atributul teocratic (*Io* de la Ἰωάννης = alesul Domnului), adoptat de domnii români în secolul al XIV-lea. Titlul era păstrat și de foștii domnitori (cazul lui Cantemir, care domnise în 1693); a se vedea Emil Vîrtosu, *Titlatura Domnilor și asocierea la domnie în Țara Românească și Moldova (pînă în secolul al XVI-lea)*, Buc., 1960, p. 98—99. *Constantin* era

numele tatălui autorului (domn al Moldovei între 1685 — 1693). Pentru titlul de *voievod* a se vedea *ibid.*, p. 105 și urm. Acest titlu avea pentru Dimitrie o semnificație personală, *domn* al Moldovei fiind la această dată fratele său (menționat ca *oblăduitoriu* pe foaia de titlu a cărții).

3. De remarcat deosebirea dintre titlul românesc și cel grecesc în ce privește geneza cărții. *Întîiu izvodit și de iznoavă din „Vechiul și Noul Testament“* ... alcătuit se înțelege „mai întîi compus (sau tradus), apoi prelucrat (adaos, comentat) cu ajutorul *Bibliei*“. Cele trei sensuri ale lui *a izvodi* în secolul al XVII-lea erau „a compune“, „a traduce“, „a copia“ (*Dicționarul limbii române*, t. II, Buc., 1934, s.v.) În sensul de „a născoci“ Cantemir îl folosește în *Hronic* (ed. Gr. Tocilescu, Buc., 1901, p. 110). Prin *de iznoavă* Cantemir traduce însă lat. *perfectus* (cf. I.B. Van Helmont, *Physices universalis doctrina*, în Ed. Acad. Rom., vol. VI, p. 478—479: *atque perfecta fuisse* = „de iznoavă plăzmuite“). Textul grec omite mențiunea *întîiu izvodit*. Specificarea *Bibliei* pare a indica un efort ce i s-a părut autorului vrednic de trecut pe foaia de titlu.

4. Repetarea beneficiarilor cărții (neamul moldovenesc) și în titlul grecesc poate fi o traducere mecanică (era mai firească menționarea „tuturor creștinilor“, ca în alte cărți grecești contemporane), dar și o subliniere că versiunea grecească este destinată tot moldovenilor (în acest caz, cărturarilor care cunoșteau această limbă de cultură). De observat că versiunea grecească nu e nicăieri justificată în carte, iar predosloviile nu au decît text românesc.

5. Domn al Moldovei între anii 1695—1700 și 1705—1707, frate mai mare al lui Dimitrie Cantemir. *Divanul* este a doua carte tipărită în anii săi de domnie (prima: *Învățătură sîntă*, Iași, 1697).

6. Fost egumen al Putnei și urmaș al mitropolitului Dosoftei, Sava păstorește între 1687 și 1700—1701 (v. N. Iorga, *Istoria Bisericii românești*, ed. a 2-a, vol. II, Buc., 1932, p. 73—81). Nu se cunosc fapte de cultură deosebite care să-i fie atribuite. Măsurile de îndreptare a vieții mănăstirești îi sînt poruncite prin actul din 30 iulie 1708 (1700) de către Antioh Cantemir (publicat de C. Erbiceanu, *Istoria Mitropoliei Moldovei și Sucevei*, Buc., 1888, p. 10).

7. Cumnat cu Dimitrie Cantemir prin căsătoria cu Ruxandra, sora cărturarului moldovean. Cunoscut ca om cultivat, semnează predoslovie la *Învățăturii sînte*, Iași, 1697 (vezi textul și la I. Bianu și N. Hodoș, *Bibliografia românească veche*, t. I, Buc., 1903, p. 344—347), în care citează pe Augustin și Grigore cel Mare și îndeamnă pe

Antioh-vodă să tipărească „și alte cărți... pentru folosul limbii niamului nostru“. Aparc în *Istoria ieroglifică* sub chipul Lupului, ca unul din boierii cu rol politic deosebit de important în domnia lui Antioh-vodă. Sub îngrijirea lui apar cele două cărți tipărite în timpul acestuia (*Învățătura* în 1697 și *Divanul* în 1698). Nu se poate admite însă ipoteza lui Drag Demetrescu (*Hatmanul Lupu Bogdan și Ieremia Kakavela*, în *Bis. ort. rom.*, 33 [1909], p. 394), că Bogdan, iar nu Cacavela ar fi traducătorul *Învățăturii sînte* (cf. și Dan Bădărău, *op. cit.*, p. 54, n. 3). După relatarea lui Neculce (*Letopiseșul Țării Moldovii*, ed. Iorgu Iordan, Buc., 1955, p. 237), „la moartea lui multă jele au avut Antohi-vodă și toată boierimea și țara, de boier moldovan, cap întreg și cunoscător la giudețe și vrednic la toate trebile, cu-nțelepciune. Care tuturor le-u părut rău de păgubirea ce-au păgubit țara.“

8. Tipografia din Iași era aceea domnească, în care cu un an înainte apăruse *Învățătura*. După o întrerupere de peste două decenii (după *Carte românească de învățătură de la pravilele împărătești*, 1646), tinăra tipografie ieșeană, creată la Mănăstirea Trei Ierarhi de către Vasile Lupu în 1642 (cînd apare *Decretul patriarhului Partenie*, în limba greacă), își reluase seria tipăriturilor în 1679 sub impulsul mitropolitului Dosoftei, apoi sub conducerea cunoscutului tipograf Mitrofan, viitorul episcop al Buzăului. Reluarea tiparului grecesc în Iași e relatată astfel de Dosoftei, patriarhul Ierusalimului: „Iar în 1680, fiind la Iași și văzînd pe moldoveni că au tipografie, iar grecii nu, ne frigea la inimă. Dar Dumnezeu, începătorul și săvîrșitorul celor bune, ne aduce pe un ieromonah român numit Mitrofan, noi îi dăm șaizeci de groși și ne alcătuiește o tiparniță nouă [la Cetățuia, n.n.], îi dăm cheltuielile și hîrtia și îi trimitem cartea lui Nectarie *Împotriva primatului papei* și, contrar așteptării noastre, se tipărește. De aceea am și împărțit-o tuturor în dar. Nî s-a părut plăcut lucrul, de aceea, aflîndu-ne în 1683 la Adrianopol, am trimis hîrtie la Iași și am dat la tipar și cartea lui Simeon al Tesalonicului, scriînd scrisori și lui Duca-voevod“ (*Istoria patriarhilor Ierusalimului*, Buc., 1715, p. 1236; v. și E. Legrand, *Bibliographie hellénique du XVIIe siècle*, t. II, Paris, 1894, p. 402). În afara celor două lucrări menționate, apărute în 1682 și 1683, tot la Iași, se mai tipăresc cărți grecești în 1685, 1694 și 1698 (v. I. Bianu și N. Hodoș, *op. cit.*, p. 277, 337 și urm., 369), apoi *Divanul*.

9. Data de pe foaia de titlu este de obicei aceea a încheierii tiparului (a se vedea cazul exemplificativ al *Bibliei*, Buc., 1688, și discuția din articolul nostru *Semnificația politică a unui act de cultură feudală*, *Studii*, 16 [1963], p. 659—660 și 663). O dificultate întîmpinăm însă

din confruntarea acestor date cu alta din Cartea I, cap. 1 (cf. mai jos nota 33). Pentru data începerii tiparului, trimitem la *Studiul introductiv* (p. LXXVI și urm.). De adăugat că pînă în martie 1698 Dionisie monahul, ca și Ieremia Cacavela fuseseră ocupați cu tipărirea *Tomului dragostei asupra latinilor*, apărut tot la Iași la acea dată (v. I. Bianu și N. Hodoș, *op. cit.*, p. 369; cronologic, descrierea acestei cărți trebuie plasată deci în *op. cit.* înaintea *Divanului*). Dacă manuscrisul a ajuns la Iași în iunie 1698, timpul folosit pentru tipar este scurt (două luni), dar nu trebuie uitat că o carte de peste 400 pagini numai grecești (opera lui Simeon al Tesalonicului) putuse fi imprimată în cîteva luni ale anului 1683 (pînă în octombrie). Indicarea zilei (30 august, ajunul sfîrșitului anului în cronologia vremii) pare a vădi intenția de a data neapărat cartea 1698 (în concepția editorială modernă ea ar fi fost pusă între realizările anului următor, pentru a-i asigura noutatea).

10. Athanasie Ieromonahul nu mai apare ca tipograf al altor cărți decît *Divanul*. Dionisie monahul lucrase în același an *Tomul dragostei* (v. *supra*), al cărui corector, Cacavela, lasă culegătorului răspunderea erorilor menționînd la sfîrșit: „Iar dacă mai sînt greșeli la unele litere sau cuvinte, aceasta s-a întîmplat pentru că halcograful (sc. culegătorul, poate Dionisie) era de altă limbă și nu știa carte grecească” (I. Bianu și N. Hodoș, *op. cit.*, p. 369). Un Dionisie ieromonahul tipograf mai întîlnim peste două decenii în Țara Românească (*op. cit.*, t. II, Buc., 1910, p. 3 și t. IV, Buc., 1936, p. 43), răposat în 1720. De observat că după *Divanul* nu mai apar cărți la Iași pînă în 1714, în timp ce în Țara Românească, prin Antim Ivireanu, tiparul se găsește în plin avînt.

11. Aceste două versuri se referă la herb (slăvit pretutindeni) și la cel pe care-l prezintă (domnul Antioh). O emblemă similară în *Învățătura sîntă* din 1697 (reprodusă la I. Bianu și N. Hodoș, *op. cit.*, t. I, p. 345), însoțită de cîteva versuri mai puțin reușite. *Copia* emblemei din *Divanul*, în *Sinopsis*, Iași, 1714 (*op. cit.*, p. 494). Reprezentarea capului de bour cu dublă coroană, abandonată de Antioh în *Divanul*, fusese introdusă în cărțile moldovenești de la primele tipăriri de Vasile Lupu (*Cazania*, 1643, și *Pravilele*, 1646, v. I. Bianu și N. Hodoș, *op. cit.*, t. I, p. 138 și 157).

12. Autorul reușitelor versuri dedicatorii e greu de stabilit. Eliminînd pe Dimitrie Cantemir (care lipsea din Iași) și pe Cacavela (grec), ar rămîne ca autor probabil îngrijitorul cărții, hatmanul Lupu Bogdan. Versurile par a fi compuse la Iași; ele au aceeași factură cu

cele de la stemă, iar stema e gravată în Moldova. Se simte în versificație influența *Psaltirii* lui Dosoftei (de comparat cu Ps. 17, 23, 25, 26, 36, 37, 38 etc., ed. I. Bianu, Buc., 1887, p. 49 și urm., toate în versuri în „perechi șase”).

13. Epistola dedicatorie prin care Dimitrie caută să câștige bunăvoința fratelui său în vederea publicării cărții pune într-o lumină nereală relațiile existente la acea dată între frații Cantemir. După domnia de doi ani (1693—1695) a lui Constantin Duca, firească era revenirea la tron a lui Dimitrie, ce fusese uzurpat de Duca. Dar printr-un aranjament consimțit, se pare, de Dimitrie, domnia este luată de Antioh, cu care relațiile se vor înăspri mereu, datorită, între altele, acaparării de către domn a succesiunii imobiliare părintești din Fălciu. Aluzii la aceste relații se găsesc în *Sacrosanctae scientiae indepin-gibilis imago* (v. traducerea lui N. Locusteanu sub titlul *Metafizica*, Buc., 1928, p. 18—19) și în felul cum îl prezintă Dimitrie pe Antioh în *Istoria ieroglifică* (ed. P.P. Panaitescu—I. Verdeș, vol. II, Buc., 1965, p. 136). Între „elefantul gros la fire” (Antioh) și „inorog” (învățatul său frate) nu puteau fi însă nici afinități intelectuale, Antioh fiind cunoscut și de contemporani ca om „nu prè cărturar, numai nu era prostu” (I. Neculce, *Letopiseșul Țării Moldovei*, ed. cit., p. 203). Dintr-o eroare a traducătorului în franceză, în articolul lui Ștefan Pașca, *Des copies du „Divan” de Démètre Cantemir en Transylvanie*, în *Académie Roumaine. Langue et littérature. Bulletin de la Section littéraire*, 2 (1943), 1—2, p. 116—124, se menționează că *Divanul* ar cuprinde și o *Carte de rugăciuni* (*Livre de prières*); este vorba de *Cartea de închinăciune* (epistola dedicatorie).

14. Cantemir reproduce teoria astronomică străveche (împărtășită de presocratici, cu antecedente la babilonieni), după care cerul înstelat efectuează o mișcare diurnă de rotație, de la răsărit la apus, în jurul pământului, mișcare a cărei axă trece prin două stele imobile, polul arctic și cel antarctic. Axa lumii este identică în această teorie cu aceea a pământului, iar mijlocul ei este chiar centrul pământului (de aceea arată autorul că între cele două stele se află sfera pământului). Versiunea românească nu dispune însă de termeni adecvați, și pe alocuri nu redă exact sensul. Astfel, *neclătitoare* și *nemutătoare* înseamnă, de fapt, „care nu se mișcă și nu pot fi mișcate” (am redat termenii prin „imobile și fixe”); *a sferii pământului groasă grosime* este, în grecește, *marea grosime a sferei celei dinspre pământ*, referire tot la teoria cosmologică antică și medievală, dominantă pînă la Kepler, după care lumea este un sistem de sfere omocentrice, translucide, fiecare corespunzînd

mișcării unei planete. În centrul acestor sfere se află pământul (v. Léon Robin, *Aristote*, Paris, 1944, p. 116—117; Pierre Duhem, *Le système du monde. Histoire des doctrines cosmologiques de Platon à Copernic*, t. IV, nouv. tirage, Paris, Hermann, [1958]). Pentru sensul cuvintului *cer* în gândirea răsăriteană a secolului al XVII-lea, v. Cléobule Tsourkas, *Les débuts de l'enseignement philosophique et de la libre pensée dans les Balkans*, 2e éd., Thessalonique, 1967, p. 291—309. Teoria stelei imobile apare în opusculul lui Andrea Wissowatius, *Stimuli virtutum, fraena peccatorum*, pe care Cantemir îl traduce în ultima parte a *Divanului* (v. III, 9.)

15. *Deasupra chentruului*, în sens de „împrejurul centrului“, în raport cu el neexistind de fapt sus sau jos, pentru că toate, *într-acel... chentru să radzimă*“.

16. Dimitrie Cantemir se afla, în prima domnie a fratelui său, la Constantinopol (din 1693), de unde se va întoarce la Iași într-o scurtă misiune în 1697, când participă la campania turco-austriacă (I. Neculce, ed. Iorgu Iordan, Buc., 1955, p. 209), apoi spre sfârșitul anului 1698 pentru a se căsători cu Casandra, fiica lui Șerban Cantacuzino, fostul domn al Țării Românești.

17. Cuvintele lui Tales (640—546) transmise de Diogene Laerțiu sînt următoarele: „Hermip [FHG, III, 39, frg. 12] în *Viețile* sale atribuie lui Thales o vorbă spusă de alții cu privire la Socrate. Se zice că el avea obiceiul să spună că mulțumește soartei pentru trei binefaceri: „întîi pentru că m-am născut om, și nu animal, apoi pentru că-s bărbat, și nu femeie, și al treilea pentru că sînt elin, și nu barbar“. Paternitatea acestor cuvinte este îndoielnică: Aram Frenkian înclina să le atribuie lui Socrate (v. notele la trad. Balmuș din Plutarh, *Viețile și doctrinele filozofilor*, Buc., 1964).

18. Cuvinte reproduse de Cantemir și în *Hronic*, ed. Gr. G. Tocilescu, Buc., 1901, p. 106: „Știu că cu greu iaste a să mistui vechiul cuvînt carele zice că gura carea singură pre sine să laudă pute“. Puse pe seama unui „oarecare filozof“, ele fac parte din literatura paremiologică generală ca variantă a proverbului „Lauda de sine nu miroase bine“ (v. I. A. Zanne, *Proverbele românilor*, vol. II, Buc., 1897, p. 173, 180 și 184).

19. Această mărturisire ca și cea următoare este deosebit de importantă pentru geneza *Divanului*. Cantemir declară că este prima sa operă și, apoi, că este vorba de o antologie (*fioricîle... adunate și-ntrulocate*) și de o prelucrare (*li-am prefăcut*), din diferite scrieri religioase (*din a multora, nu de pemîntești, ce cerești ogoară*). Comparăția

pe care o alege mai jos pentru opera sa, care nu este un vas de aur sau de argint, ci de lemn și de lut, pare a fi mai degrabă convingerea personală a unui om, care, din lecturi variate, învățase să aprecieze o carte, decît o falsă modestie. El își prezintă opera drept *neccesară și folositoare*, fără a insista asupra calităților ei literare.

20. Contrar măgulitoarei afirmații a lui Dimitrie, domnia lui Antioh nu s-a semnalat printr-o deosebită activitate culturală: cartea publicată în anul precedent (v. nota 8) nu-l arăta încă pe Antioh un entuziast sprijinitor al tiparului.

21. Un prim exemplu, tipic pentru procedeele de redactare a *Divanului*. Cantemir folosește izvoare de limbă latină pe care le traduce literal, ceea ce duce adesea la un text obscur sau inexact, ca în cazul de față. Textul după versiunea latină a *Bibliei (Vulgata)* este: „*indignatio mea ipsa auxiliata est mihi*”. *Indignatio* (în sens de „indignare”, „minie”), este tradus greșit prin „nevrednicie”.

22. Titlul *Carte către cctitoriu* apare numai în colontitlul ed. 1698.

23. Comparația cărții de meditație și reflecție cu *oglinnda* apare în opera de mare răspindire în lumina bizantină și postbizantină *Dioptra* (= „oglinnda”) a călugărului Philippos Monotropos, scrisă în ultima decadă a secolului al XI-lea (v. K. Krumbacher, *Geschichte der byzantinischen Litteratur*, 2. Aufl., München, 1897, p. 742—744). Cantemir putea cunoaște această operă, care circula în copii manuscrise, și folosește la rindul său imaginea oglinzilor. În traducerea slavonă *Dioptra* fusese publicată în 1612, 1642, 1698; ea fusese tradusă românește în secolul al XVII-lea (ms. rom. 2.341 al Bibliotecii Academiei R.S.R.; pentru detalii, v. P.P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir*, p. 48).

24. *Paharul vieții și paharul morții* (pe care le întîlnim și în literatura populară ca pahare sau ulcioare cu apă vie și apă moartă, v. Lazăr Șăineanu, *Basmele românilor*, Buc., 1895, p. 481 și urm.) reprezintă un motiv favorit al vechii literaturi creștine orientale, răspîndit prin copii și traduceri manuscrise sau prin ediții care circulau în timpul lui Cantemir. A se vedea, între operele mai cunoscute, Efrem Sirul (S. Ephraem Syri, *Opera syriace et latine*, ed. Assemani, Venetia, 1737—1743, vol. III, p. 316 și 356: *Quam amarus est iste calix quem mihi miscuit inimica mors*) sau Ioan Hrisostom („și pe tine te așteaptă paharul morții să ți se dreagă”), autor pe care Cantemir îl cunoștea după propria sa mărturie (*Vita Constantini Cantemyrii*,

ed. N. Iorga, Buc., 1923, p. 68) și îl putea citi în culegerea de *Mărgăritare* din care o ediție greacă vulgară apăruse la Veneția în 1675 (v. E. Legrand, *op. cit.*, t. II, Paris, 1894, p. 323—326) și 1683 (*ibid.*, p. 413—414), iar o traducere românească la București în 1691 (v. I. Bîanu și N. Hodoș, *op. cit.*, t. I, p. 315—321; textul citat, în ed. a 3-a a acestei traduceri, Buc., 1872, p. 172; „apa vie“, *ibid.*, p. 241).

25. Comparația cărții cu niște mese reia motivul celebru al *banchetului* (ilustrat de Platon, Xenofon, Metodi din Olimp, Dante sau Marsilio Ficino prin operele cu această temă) și vechea alegorie a cunoașterii prin mîncarea de alimente simbolice (poame, piine, vin).

26. Autorul însuși arată că titlurile capitolelor sînt aceleași în Cartea I și a II-a și, deci, își corespund, deoarece Cartea a II-a nu face decît să aducă dovezi contra acuzațiilor formulate de lume în Cartea I. Datorită unei erori din ed. 1698 (probabil a culegătorului, care sare titlul cap. 9 din prima carte), unii cercetători (G. Sion, Dan Bădăraș) au contestat corespondența titlurilor din cele două cărți.

27. Versiunea românească trimite la *Grigorie*, nume prin care adesea, în restul cărții, este desemnat Gregorius Magnus; versiunea greacă adaugă *Nazianzenos*, adaus suspect, deoarece sau traducătorul în grecește urmează textul românesc, unde numele este deosebit, sau ar fi trebuit să completeze numele și în versiunea românească. În opera acestuia din urmă sînt pasaje care cuprind (cu alte cuvinte) ideea exprimată în text (cf. *Oratio XV*, la J.P. Migne, *Patrologiae cursus completus*, Series graeca, t. XXXV, col. 911—934), dar ideea însăși este un loc comun al gîndirii medievale, așa încît atribuirea rămîne incertă.

28. Reiese din epistola lui Cacavelas către Cantemir că acesta i-a trimis mai întîi cartea, însoțită de o scrisoare. Despre rolul său în educația lui Dimitrie — la care se referă ca *plugariul carile la holda minții tale am ostenit*, v. P.P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir, Viața și opera*, [Buc.], 1958, p. 38—40. Ultimul studiu despre Ieremia Cacavela este acela al Ariadnei Camariano-Cioran, *L'Humaniste Jérémias Cacavelas et ses relations avec les Principautés Roumaines*, în *Revue des études sud-est européennes*, 3 (1965), nr. 3.

29. B.P. Hasdeu, în *O scriere de filozofie în limba română* (*Arhiva istorică a României*, 2 [1865], p. 81), scrie, întemeiat pe acest pasaj: „Din epistola lui Cacavela, pe care o veți citi mai la vale, se cunoaște clar că însuși autorul scrisese opera sa numai românește, ceea ce a scăpat din vedere d-lui Cipar“ (care descriesese *Divanul*, în *Chrestomatia seau Analecte literare*, Blasiu, 1858, p. XXXIV și în *Principia de limba*,

ed. 2-a, Blasiu, 1866, p. 108, publicînd și citeva extrase). Argumentul, fără a fi neglijabil, nu este nici peremptoriu: Cacavela lăuda ceea ce era deosebit în cartea lui Cantemir — efortul de a scrie într-o moldovenească literară, fără să spună că textul primit era numai moldovenesc. Pentru problema celor două versiuni, a se vedea *Studiul introductiv*, p. XXXVIII și urm. În cartea publicată la Iași cu un an înainte (*Învățătură sîntă*) Cacavela sau Lupu Bogdan, îngrijitorul tipăririi, scriau în foaia de titlu: „limba româniască”. Era continuarea unei tradiții moldovenești mai vechi de a numi astfel limba țării, afirmată în chiar titlul *Cazaniei lui Varlaam* (1643): *Carte românească* și al *Pravilelor* lui Vasile Lupu (1646), al cărui titlu începe cu aceleași cuvinte.

30. Citatele din „înțelepții din afară” aparținînd în special cărții a treia (traducerea din Wissowatius); reiese de aci că pentru Cacavela, potrivit concepției vremii despre originalitate și proprietatea literară, și această parte a *Divanului*, deși o traducere, era tot a lui Cantemir.

31. Temerea lui Cacavela că se vor ridica suspiciuni asupra paternității cărții este numai un fel de a-l măguli pe autor. E greu să o socotim o aluzie la vreun ajutor pe care-l va fi primit Cantemir la redactarea operei sale.

32. Titlurile capitolelor au și rostul unor sentenții, formulate la modul imperativ, avînd deci și o funcție independentă, ca o culegere de maxime morale, ceea ce pune mai bine în lumină rostul *Scării* de la f. 139^v și urm. În Cartea I ele nu rezumă însă totdeauna ideile din *textul* corespunzător (de cele mai multe ori ideea din titlu contrazice cuvintele și opiniile Lumii). Corespondența titlurilor în primele două cărți reprezintă un procedeu al autorului de a arăta legătura strînsă dintre aceste părți ale *Divanului* (cf. și nota 26, și *Studiul introductiv*, p. XXXVII).

33. Evocarea vîrstei lumii apare și la Ioan Hrisostom (v. *Mărgăritare*, trad. rom. cit., p. 204): „Dară această lume are 7.000 și mai mult de ani” etc. (7.000 în traducere; în original — numai 5.000, v. *Ad populum antiochenum* [Despre statui], X, 3, în J.P. Migne, *Patrologia graeca*, t. XLIX). 7207 ani corespunde însă perioadei, 1 septembrie 1698—31 august 1699; cînd au început să culeagă cartea tipografii se așteptau, probabil, să o termine după 31 august 1698. Această nepotrivire față de foaia de titlu, care dă drept an al apariției 1698, august 30, lasă loc și ipotezei că *Divanul* a fost tipărit după această dată. Pentru termenul *lume*, în *Divanul*, v. Dan Bădărau, *Filozofia lui Dimitrie Cantemir*, p. 294.

34. Cp. cu Miron Costin, *Viața lumii* (în *Opere*, ed. P.P. Panaitescu, [Buc.], 1958, p. 319): „O, lume hicleană, lume înșelătoare“. Vom întâlni în continuare locuri paralele, motive, uneori expresii, comune *Vieții lumii* și *Divanului*. Cantemir cunoștea desigur poemul lui Costin. Începutul lui (primele două versuri) sînt reproduse atît în *Istoria ieroglică* (ed. cit., vol. I, p. 254), cît și în *Descriptio Moldaviae* (Buc., 1875, p. 136). Faptul că ele sînt date de Cantemir drept bocet poate indica circulația lor în popor, fără a exclude posibilitatea unei contaminări directe (v. P.P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir*, p. 435).

35. Cu aceste reproșuri începe expunerea unei apologii a Lumii întemeiată pe argumente raționale, exprimînd o mare dragoste pentru viață și lucrurile ei. Despre această atitudine — nouă în literatura românească a timpului — vezi *Studiul introductiv*, p. LIX.

36. Cp. cu Miron Costin, *Viața lumii*, ed. cit., p. 320: „Zice David proorocul: *Viața ieste floare*“.

37. Cp. *ibid.*: „Fum și umbră sînt toate, visuri și părere“. Vezi și Cartea a III-a, paragraful 4 (traducerea din Andrea Wissowatius): *cinstile lumii acesteia nestătătoare și fumului asemenea întrunalturi întinzîndu-să, ci îndată pieritoare*. În Cartea I Cantemir reia și comentează cu mijloace proprii unele idei din scrierea cărturarului unitarian. Comparația labilității celor lumești cu „frunza și pulberea“ o regăsim în *1001 de noapți, basme arabe* istorisite de Eusebiu Camilar, ed. a 2-a, vol. II, [Buc.], 1961, p. 97. Cp. cu versiunea folosită de Camilar, *Tausend und eine Nacht*, aus dem Arabischen Übertrage von Max Henning, VIII, Leipzig, Ph. Reclam jr. [f.a.], p. 71—78 și în special noaptea a 402-a.

38. Cp. *ibid.*, p. 321: „Norocul la un loc nu stă“.

39. Întreg paragraful 9 lipsește din Cartea I. Din context, titlul (adăugat după *Scară*) se potrivește părții din paragraf care începe cu cuvintele: „ce, cînd nice să gîndesc... sărăcesc“ etc. G. Sion, republicînd *Divanul* în 1878, modifică numerotația cap. 9—85, ceea ce face ca în ediția sa Cartea I să aibă doar 84 capitole. De aci indicația din Dan Bădărău, *Filozofia lui Dimitrie Cantemir*, p. 114, n. 2, privind necorespondența dintre titlurile Cărților I și II. Eroarea lui Sion provine dintr-o simplă omisiune a tipografului din 1698, care a sărit titlul cap. 9.

40. Probabil „O picătură de venin“, potrivit istorisirii din *Alexandria* (v. și Q. Curti Rufi, *Hist. Alexandri*, X, 10: *Venenum nece-*

tum esse credidere plerique). „Sluga cea mică“ este Levcaduș, fiul Minervei, învinovățit că Alexandru nu voise să-i dea împărăția Macedoniei, pe care mama sa îl sfătuisese să o ceară (*Alexandria*, ed. D. Simonescu, Buc., [1956], p. 188). Eroarea trebuie să fi fost în textul românesc, care a servit la redactarea versiunii grecești, deoarece și acolo întâlnim tot *vin* (κρασι).

41. Citatul este folosit și de Miron Costin ca *motto* al poemului său *Viața lumii* (ed. cit., p. 319). El apare de asemenea la începutul Cărții a III-a a *Divanului* (traducerea din Andrea Wissowatius), cap. 4.

42. Legătura logică („soarele nu va apune, căci noapte nu să va face“) decurge din credința vechii cosmogonii biblice că *necesitatea de a se face noapte determină mișcarea, deci apusul soarelui*, iar nu invers. Întreg cap. 20 este o descriere a Ierusalimului ceresc, rezumând *Apoc.* 21—22.

43. Întreg procesul dintre Lume și Înțelept este judecat în *Divanul* la tribunalul rațiunii. Rațiunea, *socoteala*, λογισμὸς este facultatea de gândire cea mai frecvent menționată în lucrare, ceea ce și include opera lui Cantemir în faza innoitoare a gândirii sud-est-europene. Expresii ca cea de mai sus (*socotiala minții mele* = ὁ λογισμὸς μου) definesc și locul *socotelii* în alcătuirea omului: ea nu este însăși mintea (voûς), ci o facultate a ei, aceea de a *judeca*, a raționa discursiv, de a combina concepte și propoziții. Pornind de la izvoare de limbă latină și de gândire apuseană, pentru Cantemir λογισμὸς nu este echivalent nici cu voûς, nici cu λόγος, ci cu *ratio*. *Divanul* însuși este un omagiu adus acestei facultăți: gândirea răsăriteană, în faza ei riguroasă, tradițională, nu îngăduia supunerea adevărilor de credință la tribunalul rațiunii. În acest sens, *Divanul* este o operă nouă ca orientare în literatura Europei de răsărit. Cap. 23—24 dezvoltă cu argumente și imagini mult mai bogate ideea centrală a cap. 2 din Cartea a III-a: afirmând că scopul rațiunii este să cunoască fapăturile, pentru ca de la ele să se ridice la creatorul lor, autorul definește însăși filozofia în accepțiunea gândirii medievale. Spre deosebire de teologie care pleacă de la considerarea creatorului trecând apoi la creaturi, filozofia adoptă metoda inversă, plecând de la ceea ce este mai ușor la ceea ce este mai greu de cunoscut. În rîndurile următoare recomandarea trecerii de la splendoarea lumii la aceea a autorului ei este clasicul argument al așa-zisei căi de cunoaștere a divinității prin perfecțiune (*via eminentiae*) în care excelase Anselm de Cantorberry, Albert cel Mare și Toma d'Aquino.

44. Cap. 27—33 prezintă un tablou complet al căilor de parvenire socială obișnuite în epoca feudalismului decadent. B.P. Hasdeu, în notele sale la ediția *Divanului* (*Arhiva istorică a României*, 2 [1865], p. 91), observă la acest pasaj: „Să nu se uite că autorul nu face aici decît a generaliza ceea ce se petrecea în România”. Fiul unui domn a cărui politică s-a întemelat pe boierimea mică („boiernăși tot feciori de mojiți codreni și gălățeni”, scrie I. Neculce, *Letopiseșul Țării Moldovei*, ed. cit., p. 184), el însuși adversar al marii boierimi, este firesc să întîlnim asemenea accente sub pana lui Cantemir (pentru politica sa consecventă în acest sens, a se vedea P.P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir*, p. 97—100).

45. Evocare tipică tuturor operelor care tratează străvechea temă a *Norocului nestatornic* (*Fortuna labilis*). Textul cel mai frecvent citat este din Ovidiu (Epistola a IV-a, *Ex Ponto*), unde sînt pomeniți Cresus, Dionisie din Siracusa, Pompei, Marius, prăbușiți în culmea gloriei și a bogăției lor. În alte forme (păstrînd însă argumentarea interogativă), întîlnim evocarea la numeroși autori din antichitate și evul mediu (un inventar incomplet la Ramiro Ortiz, *Fortuna labilis*, Buc., 1927). Iată motivul în opera unui contemporan al lui Cantemir (Miron Costin, *Viiașa lumii*, ed. cit., p. 321): „Unde-s ai lumii împărași, unde iaste Xerxes, | Alixandru Machidon, unde-i Artaxers, | August, Pompeiu și Chesar? Ei au luat lume, | Pre toți i-au stîns vrîmea ca pre niște spume. | Fost-au Țiros împărat, vestit cu războaie, | Cu avere preste toți. Și multă nevoie | Au tras hindii și tătarii și Asia toată | Caută la ce l-au dus înșelătoarea roată”. Contaminarea între *Divanul* și acest poem a fost afirmată (P.P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 51). Cp. și cu versurile: „Unde-s cei din lume | Mari împărași și vestiți?” (*ibid.*).

46. Personajele evocate sînt *Cirus*, regele Persiei (c. 599—c. 530) învinsul său *Croesus*, ultimul rege al Lydiei (c. 560—c. 546), celebru pentru bogăția și cultura lui, pe care Solon îl avertizase să nu se considere fericit înainte de moarte; *Xerxes*, regele Persiei (485—472), cuceritorul Greciei, asasinat de un ofițer al său; *Artaxerxes*, care poate fi fiul și urmașul lui *Xerxes*, dar, mai sigur pentru exemplul vizat de Cantemir, *Artaxerxes* al III-lea Ochus (362—338), mort prin otrăvă, sau al IV-lea (226—238), fondatorul celui de-al doilea imperiu persan și al dinastiei sasanide. Numai despre *Xerxes* se povestește că, vrînd să treacă Helespontul, minios că furtuna îi distrusese podul de vase, a poruncit ca marea să fie biciuită, înlănțuită și înfierată simbolic. Cf. Herodot, *Istoriile*, VII, 35 unde sînt amintite și alte personaje citate

de Cantemir; opera marelui istoric grec fusese tălmăcită românește cu cîteva decenii numai înainte de publicarea *Divanului*, și tocmai în Moldova. Iată pasajul în această veche traducere din vremea lui Cantemir: „Și auzind Xerxis s-au scîrbit și zisă cum cu 300 de bice să-l bată pe bogazu, adică în maria să bată și o păreche de obezi să sloboadă în maria. Și au înfăles cum și pe cei ci făcu sămni [cu fierul roșu] la oameni au trimis să facă și mării; și le porunci, bătînd apa, să zică așa cuvinte răli și varvare: O, apă amară și sărată, stăpînd-tău această certare îți face fie, pentru căci i-ai făcut strîmbătate, nepăînd de dînsul nici o strîmbătate” (ed. N. Iorga, Vălenii-de-Munte, 1909, p. 372). De observat că și pentru tălmăcitorul contemporan al lui Herodot, Helespontul este un bogaz (= „strimtoare”) ca la Cantemir. *Chiros*, *Crisors*, *Xerxis*, *Artaxerxis*, cu aceeași ortografie ca în *Divanul* (întîlnim însă și *Artaxerxu*, ca în *Viața lumii*).

47. După *Alexandru cel Mare*, exemplu celebru de puternic al lumii prăbușit în plină glorie, alte cîteva exemple din antichitatea tirzie și evul mediu: *Constantin cel Mare* (306—337), *Justinian* (527—565), *Doclețian* (284—305), *Maximian* (286—305, 306—310), *Iulian Apostatul* (360—363), *Teodosie cel Mare* (379—395), *Teodosie cel Mic* (408—450), *Vasile Macedon* (866—886), *Leon al VI-lea Înțeleptul* (886—911), suverani ai Imperiului de Răsărit, deci, pentru autor, „ai grecilor”. De remarcat, însă, că Maximilian a fost împărat al Apusului, iar Teodosie cel Mare apare drept împărat al Răsăritului (unde a fost efectiv întronat) numai pentru un autor răsăritean, cei din Apus considerîndu-l drept ceea ce a reprezentat de fapt, adică suveran al întregului imperiu. Detaliul indică o sursă greacă pentru informația lui Cantemir. — Prin *Cetatea* se înțelege *Cetatea lui Constantin* (Constantinopol). Din expresia εις την πόλιν („în Cetate”) s-a format numele turcesc al orașului (*Istanbul*).

48. Forma greacă a numelui lui Romulus, întemeietorul legendar al Romei.

49. Cp. cu *Viața lumii*, ed. cit., p. 322: „Moartea, vrășmașă, într-un chip calcă toate casă, / Domnești și mpărdțești; pre nime nu lasă”.

50. Lumea face o distincție de concepție între ea și Înțelept (reprezentant al doctrinei creștine). Deși acceptase la începutul dialogului că a fost creată de Dumnezeu, ea contestă aci existența raului și iadului, pentru ca mai departe să tăgăduiască nemurirea sufletului, învierea și viața viitoare. Ea exprimă o atitudine raționalistă, antireligioasă.

51. Cp. cu *Viața lumii*, ed. cit., p. 322: „*Fapta nesocotită aduce perire*“.

52. *Puternicul lumii* în viziunea lui Cantemir din această perioadă este oriental, dispunând de harem și saraiuri.

53. Cp. cu *Viața lumii*, ed. cit., p. 321: „*Îndelungate împărății vremea primenêște*“.

54. Rezumatul istorisirii din cartea 2 *Imp.* 11—12.

55. Cartea *Ecleziastul*, deci și celebrele cuvinte despre deșertăciunea lumii sînt atribuite lui Solomon, nu lui David. Corect în versiunea greacă.

56. În anii bătrîneții, Solomon, sub influența concubinelor sale străine, clădește temple Astarteei, lui Hamos și Moloh (3 *Imp.* 11, 1—10).

57. Cp. cu *Viața lumii*, ed. cit., p. 322: „*Viețuiți în fericire, carii mai puține/ Griji purtați de-a lumii; voi lăcuiți bine*“.

58. Textele hagiografice care abundă de asemenea exemple din viețile martirilor și asceților făcuseră parte negreșit din instrucția primită de Cantemir de la Cacavelas. Mai departe va fi citat un text precis (v. nota 120). Cantemir dezvoltă în cap. 49—53 ideea din Cartea a III-a, cap. 8, după procedeul semnalat mai sus.

59. Referire la un episod din scrierea citată mai jos, p. 492, nr. 120.

60. Ideea „lumii dată împrumut“ oamenilor apare la un autor din secolele III—IV, Metodiu din Olimp, în opera sa *Despre viață și înțelepciune*, care nu ni s-a păstrat decît într-o versiune slavă (ed. N. Bonwetsch, *Methodius von Olympus*, I, Bd., Erlangen, 1891 și *Griechische Christliche Schriftsteller*, XXVII, Bd., Leipzig, 1917). Și aici se descriu vicisitudinile vieții umane și se recomandă suportarea lor cu argumente vizibil influențate de stoicism. Comună și altor scrieri din literatura creștină medievală, o regăsim la Miron Costin, *Viața lumii*, ed. cit., p. 322: „*Vacul nostru cu-mpurmut dat în datorie*“.

61. Imagine din Andrea Wissowatius, *op. cit.*, 4 (*Divanul* III, 4).

62. Zicătoare populară (v. I.A. Zanne, *Proverbele românilor*, vol. III, Buc., 1899, p. 672—673) aplicată Lumii de către autor, care o folosește și în altă parte (*Istoria ieroglică*, ed. cit., vol. I, p. 42) în forma curentă: „*Între miere amestecă fiere*“. În Andrea Wissowatius, *op. cit.*, 14 (*Divanul* III, 14) servește de comparație păcatului într-un context care l-a influențat pe Cantemir.

63. Comparație din Andrea Wissowatius, *op. cit.*, 14 (v. *Divanul* III, 14),

64. *Idem*. De observat că paragrafele 54—59 nu sînt decît o dezvoltare a ultimelor rînduri din *loc. cit.* A se compara titlurile capitolelor menționate cu ideile din *Divanul* III, 4: păcatul este ca mierea amestecată cu venin; tîlharii în chip de prieteni; sirenele.

65. Autorul caută rimă, după un procedeu folosit și în alte părți ale cărții (v. *Studiul introductiv*, p. LXIII). Întreaga prima parte a paragrafului pare scrisă în versuri: „De vrîme ce cu aceasta socotială te slujești,/ Cu bună samă bine să știi că prostatec ești,/ Căci eu nemăru-i vreurăua face silesc,/ Nice spre primejdiia sau spre perirea cuiva mă nevoesc“, și așa mai departe.

66. Fiecare din isprăvile menționate se referă la episoade din mitologia sau istoria veche (Hercule ucide leul din Nemeea, Cyrus încinge marea în obezi etc.) și la alte exemple familiare cititorilor din evul mediu.

67. Norocul nestatornic (*Fortuna labilis*) a fost reprezentat din antichitate prin roata care, învîrtindu-se, înalță și coboară pe cei prinși de ea. La această reprezentare se referă și Miron Costin, *Viața lumii*, ed. cit., p. 321: „Caută la ce l-au dus înșelătoarea roată“. Cantemir a cunoscut imaginea din izvoare occidentale, dar și răsăritene, deoarece întîlnim în *Divanul* reflectarea unui text postbizantin care i-a oferit autorului motivul roții combinat cu acela al vîrstelor, aidoma descrierii lor din adaosul *Pentru cele șapte a vieții omenеști vîrste* de la sfîrșitul Cărții a-II-a. Pentru reprezentarea roții norocului în iconografia medievală apuseană, a se vedea G. Heider, *Das Glücksrad und dessen Anwendung in der christlichen Kunst*, în *Mittheilungen der K. K. Centralcommission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale*, 4 (1859), p. 113 și urm., Wien, 1859; Emile Mâle, *L'art religieux du XIII-e siècle en France*, Paris, 1910, p. 117—122; Louis Réau, *Iconographie de l'art chrétien*, II; R. Ortiz, *Fortuna labilis*, Buc., 1927, p. 69—74. Un autor din secolul al XII-lea, Honorius d'Autun (m. cca. 1140), descrie astfel reprezentarea temei: „Filozofii ne vorbesc despre o femeie legată de o roată ce se învîrtește neconținut, iar capul — ne spun ei — cînd i se înalță și cînd i se coboară. Ce este această roată? este slava acestei lumi, purtată într-o mișcare veșnică. Femeia legată de roată este norocul (*Fortuna*): capul ei se înalță și se coboară pe rînd, pentru că cei pe care puterea și avuția i-a ridicat sînt adesea coboriți în sărăcie și în mizerie“ (*Speculum ecclesiae*, în J.P. Migne, *Patrologia latina*, t. CLXXII, col. 1.057). *Filozofii* la care se referă Honorius se reduc la unul — Boethius — care în *Consolationes philosophiae* descrie astfel roata norocului: „Aceasta este pute-

reă mea, acesta e jocul meu continuu, spune Fortuna; învîrtesc o roată cu cercuri repezi, mă bucur să schimb pe cele de sus jos și pe cele de jos sus" și: „Tu încerci să oprești năvala unei roți care se învîrtește?” (*op. cit.*, II, 1—2; cf. *Mîngîierile filozofiei*, trad. D. Popescu, Buc., 1943, p. 47, 48 și 45—46). Imagine seducătoare pentru gîndirea medievală, atît de favorabilă simbolului și alegoriei, roata norocului s-a impus ca reprezentarea cea mai răspîndită a nestatorniciei lumii. O găsim ca motiv decorativ pe fațadele catedralelor (la Amiens, portalul Saint-Honoré, la Saint-Etienne de Beauvais, portalul septentrional, la Bâle, la San Francesco din Parma, la San Zeno din Verona, sculptura din secolul al XII-lea de Brioloto etc., etc.), în vechile manuscrise miniate (albumul lui Villard de Honecourt sau *Hortus deliciarum*, secolul al XII-lea); un abate din Fécamp, pentru a menține neconținut această idee a nestatorniciei în mintea monahilor săi, făcuse chiar o roată a norocului pusă în mișcare ca o roată de tors. Tema nu a rămas necunoscută nici iconografiei răsăritene. Costin și Cantemir o văzură negreșit în decorația vechilor noastre biserici. În Răsărit însă tema este mai bogată: ea este combinată cu reprezentarea vîrstelor (la fel la Notre Dame din Paris pe portalul fațadel de apus, E. Mâle, *op. cit.*, p. 118, n. 1). O descriere exactă a temei cuprinde *Cartea numită Gramatică ori Ustav sau Erminie, adecă închipuire și înlcuire ori alcătuire a tot meșteșugului zugrăviei*. Cităm, după izvodul lui Macarie din 1805, întreg acest pasaj, care servește la lămurirea mai multor locuri din *Divanul*: „Cum se zugrăvește zădarnică lumea aceasta. Fă un ocol mic și dinlăuntru lui fă un bătrîn, purtînd în capul lui o coroană rătundă și îmbrăcăminte împărătești, avîndu-și mîinile întinse la o parte și la cealaltă parte; și ține el în mînă o măhramă. Și împrejurul roatei scrie-le acéstea: «Lumea cea zădarnică și amăgitoare». Iară pe dinafara întîiei roate, ocoléște altă roată mai mare; iară între aceste două roate, ocoléște patru jumătăți de roate în chipul crucii și în mijlocul lor fă-le pre céle patru vremi ale anului: primăvara, vara toamna și iarna. Și deci sus fă-o primăvara într-acest chip: un om șezînd în mijlocul florilor și pre cap poartă cunună de flori, iară întru a sa mînă ține alăută și cîntă cu dînsa. Iară la laturea cea de-a dreapta fă-o vara într-acest chip: om carele să poarte umbrélă și să ție sécere, să sécere țarină. La partea cea din jos fă-o toamna într-acest chip: om ca să-i îmblătească copacii și rodurile și frunzele să le arunce el jos. Iară la latura cea de-a stînga fă-o iarna într-acest chip: om carele să poarte blane și cucul, și șezînd, să aibă înaintea lui foc, să se încălzească. Iară dinafară de roata a doua fă alt ocol mai mare, și între acesta și între ocolul al doilea, fă jur împrejur douăsprezece căsuțe, și întru

acéstea pre céle douăsprezece zodii ale lunilor celor douăsprezece. Și te socotește bine, la fieștecare vreme să pui aproape lângă dînsa pre conviincioasele zodii; adevă la primăvara să-l pui aproape pre berbécele, pre taurul și pre geamănul; la vara: pre racul, pre leul și pre fecioara; la toamna: pre cumpăna, pre scorpia și pre săgetătoriul; iară la iarna: pre cel cu cornul de capră, pre vîrsătoriul de ape și pre péstele. Și așa să le pui după orînduială de jur împrejurul roatei, scriindu-le și numele al fieștecăriei dintru aceasta; și lângă acéstea și numele lunilor într-acest chip: la berbécele, scrie Martie, la taurul, Aprilie, la geamănul, Maie, la racul, Iunie, la leu, Iulie, la fecioara, August, la cumpăna, Septemvrie, la scorpie, Octomvrie, la săgetătoriul, Noemvrie, la cel cu cornul de capră, Dechemvrie, la vîrsătoriul de apă, Ianuarie, la péstele, Fevruarie. Iară pe dinafară de ocolul al treilea și al celui mai mare, fă-le pre céle șapte vîrste ale oamenilor într-acest chip: jos la laturea cea de-a dreapta ocolului fă un prunc suindu-se în sus; și scrie înaintea deasupra roatei: «Copilaș de șapte ani». Și mai sus fă altul mai mare și scrie: «Copilaș de patrușprezece ani». Mai sus iarăși fă altul cu mustațe și scrie: «Holteiaș de douăzeci și unul de ani». Iară sus, în vîrfu roatei, fă altul cu începătură de barbă, șezînd pre scaun, și sub picioarele lui o perină, avîndu-și mîinile întinse la o parte și la altă parte; și în mîna dreaptă ține schiptru, iar în mîna cea stîngă o pungă cu bani, purtînd coroană și îmbrăcăminte împărătești; iară din jos de dînsul, deasupra roatei, scrie: «Tînăr de douăzeci și opt de ani». Iară mai din jos de dînsul, la partea cea de-a stînga, fă pre altul cu barba ascuțită, zăcînd cu fața în sus și în sus ultîndu-se și scrie: «Bărbat de patruzeci și opt de ani». Iară mai jos de dînsul fă pre altul cu amestecate cărunțețe zăcînd cu fața în jos și scrie: «Bărbat de cincizeci și șase de ani». Iară mai din jos de dînsul fă pre altul cu barba albă, pleșuv, zăcînd cu fața în jos, mîinile spînzurate avîndu-și, și scrie: «Bătrîn de șaptezeci și cîinci de ani». Iară dedesuptul roatei fă o groapă și un bălaur mare întru dînsa, avînd în gura lui un om cu fața în jos, vîzîndu-se pînă la mijloc; și moartea aproape lângă dînsul, înlăuntru, și ea în groapă; și ține în mîna o seacere mare, pre care în grumazul bătrînului o pune și îl trage pre dînsul jos. Scrie-le și pre slovele acéstea: La copilaș scrie-le pre acéstea: «Oareșcînd trecînd, la céle de sus voi mîerge». Iară la copil acéstea: «Curînd o, anule, te-ntoarce, pentru ca să merg în sus degrabă». La holteiașul aceasta: «Iată, venii aproape a ședea în scaun». La tînărul aceasta: «Care om iaste ca mine și cine-i mai înalt decît mine?» La bărbatul: «Oare, o, anule, precum vîz, a trecut tinerețea?» La bătrînul: «O, cum mă amăgiși pre mîine țicăloșul, o, lume?!» La

căruntul acéstea: «Amar, amar, o, moarte, cine poate să scape de tine?» Iară la groapă acéstea: «A tot mîncătoriul iadul și moartea». Iară la acela pre carele îl înghite bălaurul, acéstea: «Amar și cine mă va izbăvi pre mine dintru a tot mîncătoriul iad?» Și fă de-a dreapta roatei și de-a stînga doi îngeri, avînd pre capetele sale jumătăți de ceasornic și întorcînd-o ei roata cu funil. Și la îngerul cel de-a dreapta scrie «zioa», iar la îngerul cel de-a stînga scrie: «noaptea». Iară deasupra roatei scrie-o pe această scriere deasupra: «Zădarnica viața lumii cei amăgitoare» (Vasile Grecu, *Cărți de pictură bisericească bizantină*, Cernăuți, 1936, p. 292—295). Nu este exclus ca descrierea celor șapte vîrste din *Divanul* să provină dintr-un model folosit de Cantemir, dar identitatea motivului cu ceea ce îi oferea autorului iconografia răsăriteană este izbitoare. Pentru circulația temei în iconografia noastră medievală, v. și ms. 4.602 al Bibliotecii Academiei R.S. România (*Cartea zugravului Avramie*), f. 71^r (schiță de Radu Zugravul reprezentînd cele nouă vîrste) și imagini ale *Roții lumii* la bisericile Păușa (V. Brătulescu, *Fortuna labilis în pictura bisericească*, în *Buletinul Comisiunii monumentelor istorice*, 26 [1933], fasc. 76, p. 91), Dozești-Vîlcea (Maria Golescu, *Roata lumii*, în *Revista istorică română*, 4 [1934], p. 297—300) și Rășinari (clișeu comunicat nouă de colegul N. Al. Mironescu de la Institutul de studii sud-est europene din București).

68. Cp. cu *Viața lumii*, ed. cit., p. 323: „În ceriu cu fericire în véci te mdrêște”.

69. Paragraful cuprinde, în continuarea argumentării Lumii, un viu protest împotriva principiului autorității căruia i se supune docil Înțeleptul. Deși Lumea va cita ea însăși mai departe *Biblia*, este semnificativ că se va referi la un pasaj ce exprimă scepticismul, iar nu încrederea oarbă în revelație. Distingînd între evidențele rațiunii și credință, Lumea o respinge pe cea din urmă.

70. Acest pasaj din *Ecleziastul* a dat loc la vii controverse în evul mediu cu privire la atitudinea autorului cărții și la faptul dacă el nu exprimă aci, în afară de scepticism, chiar convingeri potrivnice existenței „sufletului” și „nemuririi” (v. Noeldeke, *Histoire littéraire de l'Ancien Testament*, trad. de Hartwig, Derenbourg et Soury, Paris, p. 252). Citarea pasajului devine astfel, pentru poziția filozofică adoptată de Lume, un argument împotriva Înțeleptului luat din chiar arsenalul acestuia: *Biblia*.

71. Lumea combate, în continuare, credința în înviere; *Divanul* este prima scriere românească în care probleme ca acelea din para-

graful 68 (inexistența sufletului, a nemuririi, a învierii) să fi fost puse atât de explicit.

72. Pasaj inexistent în *Biblie*.

73. Expresie eronată a autorului: conform gândirii medievale, animalele sînt iraționale (*necuvîntătoare*), dar înzestrate cu sensibilitate (*simțitoare*). S-ar părea că autorul distinge între *duhul nesimțitor* (spiritul insensibil) și *duhul simțitor* (spiritul sensibil), ca însușiri ce opun pe om animalului, ceea ce nu poate fi decît traducerea greșită a unor termeni filozofici latini. Versiunea greacă este mai corectă și mai explicită (la I, 46 însă, ambele versiuni au „animal insensibil”). Potrivit psihologiei aristotelice, reluată în secolul al XVII-lea de Teofil Coridaleu după Cesare Cremonini, sufletul omului avea trei părți: *vegetativă* (φυτικόν), *senzitivă* (αἰσθητικόν) și *rațională* (λογικόν). Animalul avea primele două părți, plantele numai pe prima.

74. Altă exprimare neatență („nice Besérica Răsăritului, nici altă *Svintă Scriptură*”). Combătînd, purgatoriul, Cantemir se menține în hotarele dogmaticii ortodoxe. Carte revăzută de un cleric (Cacavelas), publicată cu binecuvîntarea mitropolitului și aprobarea domnului țării, *Divanul* nu putea apăra erori dogmatice, ceea ce, evident, nu-l împiedică pe autor să discute în contradictoriu probleme de credință și să înfățișeze teze contrarii doctrinei ortodoxe, desigur fără a se declara adeptul lor.

75. Capitulara Lumii, nemotivată de stadiul controversei (a se compara atitudinea ei contradictorie din paragrafele 74 și 76), este, evident, impusă numai de desfășurarea lucrării în care înțeleptul trebuie să învingă cu orice preț.

76. Teoria corespondenței dintre *macrocosm* (lunea) și *microcosm* (omul) a fost un loc comun al gândirii speculative europene de la presocratici (Heraclit și Empedocle), la Platon, Aristotel (*Fizica*, VIII, 2, 252 b, 26), stoici și gânditorii Renașterii (o expresie sistematică a acestei gândiri găsim și în secolul al XVIII-lea în monadologia lui Leibnitz, monada fiind considerată ca avînd închis în sfera ei întreg universul). Rădăcinile acestei doctrine se află în gîndirea orientală anterioară. Ea decurge din ideea unității legii universale, a solidarității cosmice (fiecare lume își află legile într-o lume superioară, fiecare microcosm își are modelul într-un macrocosm). De aci o lungă serie de analogii pe diverse planuri, între cer și pămînt, între pămînt și om etc. Pe aceste analogii au fost întemeiate o serie de „științe”, ca astrologia, fiziognomia, chiromancia ș.a., care, pornind de la prin-

ciplul că structura umană este o imagine a structurii universului, căutau să stabilească *a priori* natura și viața individului prin studiul diferitelor elemente asociate lui de ordin astronomic, fiziognomic etc. O serie de corespondențe ca acelea din *Divanul* dă Oswald Crollius în tratatul său *De signatura* (v. Léopold Mabillean, *Etude historique sur la philosophie de la Renaissance en Italie* [Cesare Cremonini], Paris, 1881, p. 250–251). V. pentru problema raportului între microcosm și macrocosm în gândirea medievală lucrările lui A. Meyer, *Wesen und Geschichte der Theorie von Makrokosmos und Mikrokosmos*, Giessen, 1900; G.P. Couger, *Theories of Macrocosmos and Microcosmos in the history of philosophy*, New York, [1948]; G. Boas, *A fourteen-century cosmology* [*De macrocosmo*], în *Proceedings of American Philosophy*, 1954, p. 50–59). Nu putem încă stabili izvorul după care prezintă Cantemir teoria corespondenței macrocosm-microcosm. Cercetarea operelor lui Van Helmont (J.B. Van Helmont, *Opera omnia*, Francofurti, 1682; v. indicele primei părți, p. 766 și urm. s. v. *Macrocosmus și Microcosmus*) exclude însă doctrina filozofului flamand dintre izvoarele posibile (cum presupune D. Bădărașu, *op. cit.*, p. 285).

77. Potrivit gândirii medievale, întemeiată pe învățătura biblică, în cosmos ar fi două zone de apă, „de sus” și „de jos”, despărțite prin „tăria cerului” (*firmamentul*). Apele de deasupra firmamentului sînt „suspendate”: din ele provine ploaia; apele de dedesubt sînt acelea de pe pămînt, din riuri și mări.

78. Luna reprezenta în astronomia medievală planeta așezată la hotarul între lumea eternă și cea temporală, numită de aceea și „sublunară”. Ca urmare, luna este simbolul celor trecătoare. Toate simbolurile din paragraful 77 sînt caracteristice corespondenței dintre macrocosm și microcosm. Ele sînt redată dezvoltat în Cartea a II-a, același paragraf. Apa, mediul umilințelor, amintește *Il cantico del sole*: „Laudato si mi signore per sor acqua la qua'e è molto utile et humile...”

79. Pasaj inexistent în *Noul Testament*.

80. „Stihotvorțul arăpăsc” este Musharrif-ud din ibn Abdallah Mușlih-uddin Sa'dî, cel mai mare poet didactic și cel mai popular scriitor persan (c. 1184–1292), originar din Șiraz. Adept al sufismului, după studii la Bagdad și călătorii la Isfahan, Damasc, India (Gujarat, Delhi), Yemen, Abisinia, Mecca și Medina, Siria și Liban (Baalbek), Africa de Nord și Asia Mică, își sfîrșește zilele în orașul natal. Celebru pentru două opere, *Bustan* [*Livada*] și *Gulistan* [*Grădina cu trandafiri*] reunite în *Saadi Nāme* (*Cartea lui Saadi*), scrieri morale

de mare subtilitate în care măiestria expresiei este asociată cu observația realistă și critica socială în forme neașteptat de moderne. *Gulistan* a fost prima operă persană cunoscută în Europa prin traducerea lui André de Ryer (*Gulistan ou l'Empire des roses*, Paris, 1634). Cantemir, care cunoștea pe Saadi în textul original, l-a introdus, prin *Divanul*, în literaturile română și greacă. Textul citat azi de cărturarul moldovean (din *Gulistan*, prefață), este: „Două lucruri stîrnesc mînia rațiunii: să taci cînd trebuie să vorbești și să vorbești cînd trebuie să taci” (ed. fr. cit., p. 13).

81. Textul grecesc este mai explicit: este vorba de corespondența condițiilor, *împrejurărilor* (περιστάσεις), desigur *circumstantiae*, în lucrarea latină pe care a consultat-o Cantemir, din macrocosm și din microcosm. Dornic să creeze termeni noi, Cantemir vorbește de *suptstări* (care pot fi *substantiae* sau *subsistentiae*), dar și de *asupra-stări*, termen căruia nu i-am găsit echivalentul filozofic medieval. Imaginea ghiulelei de piatră care nu poate sta pe cupolă se găsește și în *Gulistan*, I, 4 (ed. cit., p. 33): „A voi să dai educație unui om nevrednic este ca și cum ai încerca să așezi nuci pe cupolă”.

82. Imaginea clasică în arta antică și medievală pentru demonstrarea simetriei corpului omenesc și a perfecțiunii lui: „Dacă un om e așezat culcat, cu mîinile și picioarele întinse, și se pune virful unui compas pe buricul lui, atunci, descriind o circumferință, degetele mîinilor și ale picioarelor vor fi atinse de circumferință” (Vitruviu, *De architectura*, III, 1; trad. rom. de G.M. Cantacuzino, Traian Costa și Grigore Ionescu, Buc., 1964, p. 102).

83. Albina care adună miere din nectarul florilor este o imagine favorită literaturii medievale a Europei de răsărit. Anterior monahul (secolul al XI-lea) și-a intitulat culegerea sa de sentențe și maxime *Melissa* („albina”). Nicolae Glykis din Veneția a luat de asemenea albina ca emblemă a tipografiei sale, în care au apărut numeroase „cărți folositoare de suflet” în a doua jumătate a secolului al XVII-lea și secolul următor. Wissowatius folosește exemplul albinei în *Stimuli virtutum*, cap. 39 (cf. *Divanul*, III, 39).

84. Proverb care în literatura noastră apare doar în *Divanul*, consemnat ca atare și de I.A. Zamfir în ale sale *Proverbele românilor*, vol. I, Buc., 1895, p. 591.

85. Argumentul „anilor trăiți cu adevărat” și al celor pierduți pentru calculul vieții apare în mai multe opere cu tema *Divanului*. Între izvoarele acestuia, menca, în *De brevitae vitae*, 3, recapitulînd

anii pierduți, adaugă „bolile datorite exceselor” (*morbos quos manu fecimus*). Un vechi monument al literaturii răsăritene atribuit lui Ioan Damaschin, *Viața sfinților Varlaam și Ioasaf*, menționează: „Ce eu acei ani ce au fost cheltuiți în deșert nici într-un chip nu i-am socotit în numărul vieții, că cît trăiam eu cu trupul fiind rob păcatului, atunce omul meu cel denlăuntru mort era. Deci anii celor morți nici odată nu se socotesc între anii viilor” (trad. Udriște Năsturel, ed. P.V. Năsturel, Buc., 1914, p. 150). Un poem francez din secolul al XIV-lea (ms. fr. 1.728 al Bibliotecii naționale din Paris) face un calcul apropiat de cel din *Divanul*. Iată rezumatul (după Emile Mâle, *L'art religieux de la fin du Moyen âge*, Paris, 1931, p. 304): „A trăi șaptezeci și doi de ani este, fără îndoială, puțin, dar ar fi mult dacă am trăi cu adevărat tot timpul care ne este hotărît. Dar somnul ne ia jumătate din existență, adică treizeci și șase de ani; petrecem cincisprezece ani în inconștiența copilăriei; bolile, închisoarea ne răpesc alți cinci ani. Făcînd socoteala, nu șaptezeci și doi de ani trăim, ci abia șaisprezece...” Luînd ca limită a vieții vîrsta biblică (optzeci de ani), Cantemir ajunge la douăzeci de ani trăiți cu adevărat. Asemănarea cu textul precitat este izbitoră și contaminarea cu un izvor apusean probabilă. Argumentul a fost folosit în literatura neogreacă de Nicodim Aghioritul în cartea sa *Hristoitia*, par. 99 (*Cîtă este viața oamenilor*): „Dar deși unii trăiesc pe cei 80 de ani întregi, însă de vom scădea din ei pe cei 40 de ani, care îi cheltuiesc noaptea dormind, 15 ani în cari n-au deplina dreaptă socoteală a binelui și a răului; alți 5 pe care se întimplă a-i cheltui în boale și în patimile trupului, nu rămîn fără numai 20 de ani” (v. trad. rom. de Iona și Antonie, Buc., 1937, p. 175).

86. O împărțire asemănătoare a vieții întîlnim în poemul francez din secolul al XIV-lea, citat în nota precedentă. Vîrsta maximă a omului este aceea de șaptezeci și doi de ani, formată din douăsprezece etape de cîte șase ani corespunzătoare lunilor anului (cf. Emile Mâle, *op. cit.*, p. 303—306). Erminiile zugravilor răsăriteni cuprind același motiv aidoma celui din *Divanul* (v. *supra*, nr. 67). Pentru concepții ce circulau în Moldova secolului al XVII-lea a se vedea *Carte românească de învățătură*, Iași, 1646, gl. 53 (ed. critică, [Buc., 1961], p. 162—164). În acest izvor juridic vîrstele sînt: *cucon* (pînă la șapte ani), *tînăr în măsură de vîrstă* (de la zece ani și jumătate pînă la patrusprezece ani), *mic* (pînă la douăzeci și cinci de ani), *mare* (pînă la cincizeci de ani), *bătrîn* (pînă la șaptezeci de ani). Împărțirea e luată din Prosper Farinaccius, *Praxis et theoricæ criminalis*, unde corespunde

vîrstelor: *infans, proximus pubertati, minor, maior, senectus*, omîtin-du-se perioada dintre şapte şi zece ani şi jumătate: *impubes et infantiae proximus* (cf. anexele la *op. cit.*, p. 339—340).

87. Fixarea termenului *prunciei* la şapte ani aparţine dreptului roman (epoca imperială), care suferise în această privinţă influenţa doctrinelor pitagoreice: la această vîrstă copilul ştia ce vorbeşte, deci putea începe învăţătura (*Macrobiu, Somn. Scip. I, 6, 70; v. şi Ch. Darremberg et Edm. Saglio, Dictionnaire des antiquités grecques et romaines, Paris, 1899, s.v. Infans; cp. şi Seneca, De benef., VII, 1: septimus quisque annus aetati signum imprimat* [fiecare al şaptelea an imprimă vîrstei un nou caracter])).

88. Opoziţia căutată de autor nu este *viu-om*, ci *animal-om*, ca şi mai departe, f. 40^v (*decît voi u dzice c-am, dobitoceşte, vieţuit <...> şi decît cu chip de om şi cu fire dobitocească, mai bine mort şi fără duh de viaţă mă voi u numi*). Eroarea pare să provină din traducerea greşită a unui text latin, din care *animal* (= „animal”) a fost tradus prin primul său sens = „vieţuitor”, *viu*. Distincţia între *pruncie* şi *copilărie* o făcuse Varron (v. Servius, *Aen.*, V, 295: *infantia* şi *pueritia*). Între şapte şi patrusprezece ani copilul este *impubes*. Termenul fusese fixat în dreptul roman de proculeeni. În rîndul următor, prin *legea* autorul înţelege *Biblia*. Afirmatia „căci întîiaşi dată a omului iaste ca să cunoască credinţa, *legea*” trebuie să fie un ecou protestant din izvorul folosit aci, deoarece cunoaşterea *Bibliei* nu era obligatorie la ortodocşi.

89. Calculul, exact în textul român, este greşit în versiunea greacă (scăzînd 14 ani din 40 rămin 26, iar nu 27 de ani). Altă eroare de calcul, mai departe, în ambele versiuni: prelungind pînă la 17 ani *cătărigia*, se mai pierd *trei*, iar nu *cinci* ani.

90. După *a mea socotială...* părerea lui Cantemir sau a autorului utilizat aici. *Pravila* lui Vasile Lupu distinge condiţia tinerilor sub optsprezece ani ca atrăgînd circumstanţe atenuante (v. *Cartea românească de învăţătură*, gl. 53, 21; *ed. cit.*, p. 164).

91. Pentru aceste motive ale diminuării *vieţii reale* (boala, robia) v. *supra*, nota 85.

92. Paranteza în textul român trebuie citită: „dar nu în această lume”. Ea are rostul de a preciza că „nu se va găsi nici o cale de salvare în lumea cealaltă”. Conform doctrinei creştine, în „lumea aceasta” redresarea este oricînd posibilă. Versiunea greacă a urmat servil textul românesc, ajungînd la o exprimare potrivnică învăţăturii bisericii.

93. Eroarea de tipar („cereștile socotială”) ar putea fi îndreptată, prin conjectură, în două feluri: 1° *Cereștile socotiască*; autorul citează aci, probabil, versul din *Stimuli virtutum*, 4 (cp. *Divanul*, III, 4): *Suspice mens coelum, terrenas despice nugas* sau un alt text latin (cp. Cicero, *De republica*, VI, 12: *coelestia spectato*); în acest caz, însă, forma corectă a verbului ar fi fost *socotească* (la fel cu *să batgiocurească*); 2° *Cereștile să poștească* (cp. cu versiunea greacă: $\delta\varsigma\ \pi\acute{o}\theta\eta\tau\acute{\alpha}\ \omicron\upsilon\rho\acute{\alpha}\nu\iota$), ceea ce ar confirma presupunerea că manuscrisul românesc dat la cules avea erori datorate probabil copistului (cf. nr. 40).

94. Parafraza cuvintelor citate *supra*, f. 4^v și în Cartea a III-a, f. 107^v: *Nobis patria coelum*.

95. „Iarăși pomenirea” (= *rememoratio*) indică un izvor în limba latină.

96. Imaginea scării virtuților formează tema unei opere de mare răspindire în evul mediu în Europa răsăriteană: Κλίμαξ (*Scara*) lui Ioan, numit, după scrierea sa, *Scărarul* (*Climax*), autor care a trăit între 525–605. Cartea a circulat și la noi mai întâi în limba slavă, apoi tradusă românește în secolul al XVII-lea (1618) — tălmăcirea ei fiind atribuită viitorului mitropolit Varlaam, pe atunci călugăr la Mănăstirea Secul (Gh. Ghibănescu, *O nouă lucrare a mitropolitului Varlaam*, în *Arhiva*, Iași, 25 [1914], p. 65–101); o copie a traducerii lui Varlaam prezintă recent Paul Mihail în *Mitropolia Moldovei*, 1965 (referință semnalată de prof. Dan Simonescu). O altă traducere românească a fost publicată la Mănăstirea Neamț, în 1814.

97. *Strămurarea* — traduce *stimuli*, ca modernul „stimulare”. Întîlnim cuvîntul (care însemna în vorbirea curentă „țăpușa cu care se împung boii”) și în alte texte vechi: I. Neculce, *O samă de cuvinte*, în *Letopiseșul Țării Moldovei*, ed. Iorgu Iordan, Buc., 1955, p. 109, (pe prizonierii de la Dumbrava Roșie „i-au fost împungînd cu strămurările, ca pre boi, să tragă”) și într-un izvor din secolul al XVIII-lea (v. Vasile Grecu, *Cărți de pictură bisericească bizantină*, ed. cit., p. 107, r. 12).

98. În toată Cartea a II-a abundă citatele biblice menite să confirme ideea principală din fiecare paragraf. Aceste citate nu sînt luate direct din *Biblie*, ci dintr-un dicționar de citate biblice, foarte răspîndite în evul mediu. Între cele mai cunoscute este *Thesaurus biblicus, hoc est dicta, sententiae et exempla ex SS. Bibliis collecta et per locos communes distributa lexicorum ordine alphabetico, ad usum concionandi et disputandi*, întocmit de Guillelmus Alottus și îmbunătățit de Ph. P. Merz (numeroase ediții; am folosit ed. Paris, 1880. II + 676 p).

Căutînd în asemenea dicționare la ideea exprimată de fiecare paragraf, găsim toate citatele date de autor, adeseori chiar în ordinea din textul *Divanului*.

99. Traducere incompletă și forțată după *Vulgata*: *Omnis potentatus brevis* (s-a omis *vita*). Versiunea greacă urmează textul românesc cu același sens eronat.

100. Variantă a proverbului: „Buturuga mică răstoarnă carul mare” necunoscută literaturii noastre paremiologice (lipsește din colecția lui I. A. Zanne). Spaima elefantului de șoarece este consemnată ca o particularitate curioasă a acestui animal în istoriile naturale ale antichității. Pliniu (*Hist. nat.*, VIII, 10, 2) scrie despre elefanți: „Dintre toate animalele, cel pe care îl urăsc cel mai mult este șoarecele, și refuză hrana dacă observă că a fost atinsă în iesle de acest animal”. Pentru prima parte a proverbului (*Pre fier rugina îl topêște*) cp. cu Miron Costin: „și rugina hierul strică” (în ed. P. P. Panaitescu, p. 315).

101. Comparația cu originalul latin al textului arată o traducere direct după acest original: *ut ex bonorum forma metiatur quanto...* = „ca din forma bunelor să te măsoari, pre cît”...

102. Citat incomplet și fără legătură cu contextul. Trebuie adăugat: *non vocabitur in aeternum semen pessimorum*. Eroarea provine din neînțelegerea textului *Vulgatei*, unde acest pasaj formează o propozițiune nouă, pe cînd citatul din *Divanul* se încheie cu punct. Reiese de aci că autorul a întîlnit referința, a mers la text și a copiat *Is.*, 14, 20 fără completarea care ar fi dat sens citatului.

103. Traducere greșită a textului latin: *Stultus factus est omnis homo a scientia* (s-a tradus de știință, în loc de „față de știința” [lui Dumnezeu], subînțeles în text). Textul grec este corect, reproducînd citatul după *Septuaginta*.

104. În textul românesc autorul combină două versuri din textul troparului: „Răsărit-a lumii lumina cunoștinței” și „Să se închine ție, Soarelui dreptății” (cf. *Mineiul pe decembrie, loc. cit.*).

105. Între izvoarele sale, autorul folosește și o traducere protestantă a *Bibliei* din ebraică în limba latină, ale cărei referințe diferă de cele ale *Vulgatei*, unde pasajul citat se află la *Ps.* 68, 27.

106. Autorul și-a luat citatul după textul latin: *Si quis ambulaverit in die, non offendit*. Sensul este: „nu se poticnește”, δὲν σκοντάπτει (în textul grec).

107. În cazul citatelor din *Vulgata*, traducătorul în grecește s-a străduit să dea textul corespunzător din *Septuaginta*, iar când nu l-a găsit, sau textul nu semăna, traduce citatul și referința după versiunea română, ca în cazul de față. La locul citat în *Septuaginta* este alt text.

108. Cp. cu Miron Costin, *Viața lumii*, ed. cit., p. 322: „Orice faci, fă și caută sfârșitul cum vine./ Cine nu-l socotește nu petrece bine“, care amintește dictonul „*Ouidquis agis, prudenter agas et respice finem*“ din *Gesta romanorum* (cf. P.P. Panaitescu, ed. cit., p. 433).

109. Altă traducere care indică un izvor latin: *începu* (lat.: *concepit*) pentru *sămisi*. Din acest exemplu și din examenul general al textelor biblice citate în *Divanul* putem trage concluzia că familiarezarea lui Cantemir cu aceste texte era destul de precară.

110. Versiunea greacă dă lui Augustin titlul de „sfințit“ (= episcop, arhiereu) după doctrina ortodoxă, care nu-l recunoaște drept „sfinț“, ci numai „fericit“. Traducându-și fidel izvorul latin (și catolic, aci nu poate fi vreo influență unitariană, protestanții respingând cultul sfinților), Cantemir se abate, poate fără să-și dea seama, de la tradiția răsăriteană.

111. Paragrafele 30—33 au fost considerate de cercetătorii *Divanului* ca o aluzie critică la procedeele necinstite de îmbogățire grabnică folosite în Moldova secolului al XVII-lea („Să nu se uite că autorul nu face aci decît a generaliza ceea ce se petrecea în România“, adnotează B.P. Hasdeu în ediția sa a *Divanului*, p. 91, n. 1; v. și P.P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir*, [Buc.], 1958, p. 53—54; Dan Bădărău, *Filozofia lui Dimitrie Cantemir*, Buc., 1964, p. 291—292). În sprijinul acestei interpretări vine și observația că paragrafele menționate nu au temeuri biblice (unul singur cuprinde un citat general despre mîndrie), iar autorul nu face în ceea ce numește el „comentariul“ său din Cartea a II-a decît să-și parafrazeze titlurile pentru a păstra corespondența cu Cartea I, unde-și expusese ideile, fără a avea nimic de adăugat. Potrivit ipotezei noastre că a doua carte este anterioară celei dintii, reiese că în modelul în limba latină folosit de el, Cantemir a întîlnit numai o critică generală la adresa bogăției și a consecințelor ei pe plan moral, text pe care îl dezvoltă în Cartea I transformîndu-l într-o critică a „îmbogățirii nedrepte“, pentru care avea exemple chiar în clasa dominantă din Moldova.

112. În textul românesc citatul (după *Vulgata*) este contaminat cu cel grecesc (după *Septuaginta*): *asupra stélelor ceriului în loc de astra Dei*.

113. Autorul face procesul avuției ciștigată „prin timpări”, a îmbogățirilor prin procedee necinstite, arătându-se astfel că este partizanul eticii creștine care deosebește între „bogăția dreaptă și nedreaptă” (cp. cu Ioan Hrisostom, *Mărgăritare*, trad. rom. cit., p. 194: „Eu nu numai pre bogații care spre rău le trebuie bogăția hulesc, ci și pre cel răpitor, pentru că alta este bogat și alta răpitor. Ești bogat? Nu te opresc a fi, iară de iei de la altul fără dreptate, te hulesc”).

114. Textul din Seneca cel mai apropiat de cel citat pe care l-am putut identifica este din *De brevitate vitae*, XV: *Sapientis ergo multum patet vita... Transivit tempus aliquod? hoc recordatione comprehendit; instat? hoc utitur! ventrum est? hoc praecipit*. Împărțirea vieții în trei timpuri (trecut, prezent, viitor), *ibid.* X: *In tria tempora vita dividitur: quod est, quod fuit et quod futurum est*. Izvorul lui Cantemir este și în acest caz (direct sau indirect) Bersuire (*Reductorium morale*, t. II, l. I, c. VI, ed. cit., p. 10): *Si prudens fuerit animus tuus, tribus temporibus dispensetur: Futura praecavere, praesentia ordinare, praeterita memorare*. Al doilea text citat diu Seneca în același capitol, citeva rinduri mai jos, nu l-am putut identifica în opera gânditorului roman. Sub forma apropiată: *quod cautio est in reliquum lapsus anterior il* întâlnim tot în opera lui Bersuire (t. III, 2, Coloniae Agrippinae, 1603, p. 1312, s.v.: *Utilis*, cu referința: *Seneca in Proverbiis*). Sub numele lui Seneca sînt cuprinse în culegerile de sentenții din evul mediu o serie de texte fals atribuite sau provenind din opere pierdute, ceea ce explică dificultatea de a identifica unele din citate. Ideea din citatul precedent apare însă în alte pasaje din operele autorului latin, cp. *De tranquillitate animae*, XI: *Hoc si quis in medullas demiserit, et omnia aliena mala, quorum ingens quotidie copia est, sic adspexerit, tanquam illis liberum et ad se iter sit, multo ante se armabit, quam petatur* sau (ideea de la sfîrșitul citatului din *Divanul*): *Cogitant enim varios casus et in sublimi maximi lubricos; tunc appetita formidant... tunc demum videas philosophantes metu et aegrae fortuna sana consilia* (Ep. XCIV); cf. și cp. XCI: *inter peritura vivimus etc.*

115. Termen calchiat după izvorul latin folosit (*Vulgata*): *Formans lucem...* etc. Cîteva rinduri mai jos, citatul din *Is. Sirah*, 41, 1 este tot după textul *Vulgatei*: *O mors, quam amara est memoria tua homini pacem habenti in substantiis suis*.

116. Sensul pasajului este că David n-a reușit să-l determine pe Urie să-și vadă soția (pentru ca în cazul cînd ea ar fi avut un copil să se poată spune că e al lui). Textul grec adaugă față de cel român, fără a reuși să sporească înțelegerea situației.

117. Folosirea de către Cantemir a izvoarelor în limba latină este dovedită nu numai prin particularități ale citatelor, ci și ale referințelor. Astfel, numerotarea diviziunilor *Bibliei*, ca în cazul de față (*Ps.* 51, în *Septuaginta*: 50) trimite, în majoritatea cazurilor, la *Vulgata*.

118. N-am putut identifica pasajul între textele atribuite lui Thales (H. Diels-W. Kranz, *Die Fragmente der Vorsokratiker*), nici în culegerile clasice de sentenții (Antonie Melissenos, *Albina*; Maximus Confessor, *Sermones per excerpta*; Johannes Damascenus, *Paralela*). Idei apropiate găsim în *Floarea darurilor*, cap. XXXIV. (v. ed. Brașov, 1808, p. 161): „Încă sînt patru lucruri carele nici odinioară nu sã sature: cea dintîiu este munca iadului, a dooa este *firea muerii*; a treia este pămîntul, carele nici odinioară nu se sature de apă; al patrulea este *focul*, carelele nici odinioară nu zice ajunge”. I.A. Zanne menționează maxima în *Proverbele românilor*, vol. II, Buc., 1897, p. 291, fără altă referință decît *Thales*. E posibil ca izvorul lui Zanne să fi fost chiar *Divanul*; textul (în greacă) dat de paremiolog este identic.

119. Expresie proverbială nemenționată de I.A. Zanne, *op. cit.*

120. Corect: *Serghie, Hyghin și Theofil*, trei călugări din Mănăstirea sf. Asclapie din Mesopotamia cărora li se atribuie o călătorie „pînă la marginile pămîntului”, cu care prilej ar fi cunoscut pe Macarie Romanul, personaj din sinaxarul bisericii răsăritene a cărui viață a dat loc unei bogate literaturi. Textul la care se referă Cantemir apare numai în unele colecții hagiografice sub data de 23 octombrie (cf. *Acta Sanctorum*, în appendice ad 23 Octobris, p. 563 sqq.; J. Martinov, *Annus ecclesiasticus graeco-slavicus*, Bruxelles, 1863, p. 48; *Bibliotheca hagiographica graeca* și textul din minelle grecești, sub aceeași dată, ex. ed. Vartolomeu Coutloumousianul, Veneția, 1868, vol. octombrie, p. 121—122; ed. rom., Neamț, 1845, f. 136^r—137^r sau *Prolog*, vol. I, Neamț, 1854, f. 125^v—130^r). Cantemir cunoștea însă textul din ed. lui Dosoftei, *Viața și petriacerea sfinților*, t. I, Iași, 1682, f. 78^v—84^r, deoarece el dă celui de al doilea dintre călugări tocmai numele greșit *Righin*, ca și în *Prologul* cărturarului moldovean (cf. f. 78^v: „Întru aceastaș dîi pomenirea preacuviosului părintele nostru Macarie Rîmleanul. Trei părinți svinți bătrîni Serghie și Righin și Theofil, de la mănăstirea lui sviatii Asclapie în Mesopotamia...”).

121. Paragraful este — prin exemplele alese — caracteristic ortodox. Deși utiliza izvoare din literaturile latine medievale, Cantemir căuta să se mențină în atmosfera cercului său de cultură.

122. Referința este inexactă. Textul cel mai apropiat este *I Cor.* 13, 13: *maior autem horum est caritas* („mai presus de acestea este dragostea“). Autorul pare să fi confundat *caritas* cu *castitas* („castitatea“, în româna veche „curăția“).

123. În acest citat, ca și în cel următor, cuvintele din textul biblic sînt inversate în versiunea greacă.

124. Cartea lui P. Bizzari, *Persicarum rerum historia in XII libros descripta*, a apărut în prima ediție la Anvers, 1583, și a fost reprodusă în *Corpus hist. rer. pers.*, Frankfurt, 1601. Primele unsprezece cărți descriu istoria Persiei pînă în 1578. A douăsprezecea relatează istoria civilizației persane și cuprinde extrase din vechii autori despre Persia antică. Bazată pe relațiuni mai vechi, lucrarea lui Bizzari cuprinde la sfîrșit și știri, recente pe atunci, din Constantinopol.

125. Cantemir nu putea ști, desigur, la sfîrșitul secolului al XVII-lea ce se mai cunoștea din ruinele Troiei, descoperite abia peste două secole. În secolul al XVII-lea, informațiile privitoare la cetatea lui Priam erau luate mai degrabă după *Istoria Troadei* (adaptare de Guido delle Colonne după *Roman de Troie* al truverului francez Benoît de Sainte-Maure, inclusă în cronografele ce se traduceau la noi), decît direct din epopeea lui Homer. A se vedea ms. rom. 86 (f. 118—128) al Bibliotecii Academiei R.S.R. (22 iunie 1689), copiat în Moldova, într-o limbă foarte asemănătoare cu aceea a *Divanului* (cp. cu textul publicat în *Cărțile populare în literatura românească*, ed. I.C. Chițimia și Dan Simonescu, vol. I, [Buc.], 1963: *căce, cîndai*, p. 98; *dzac*, p. 97; *mischiu*, p. 96; *ocaainică*, p. 99; *odăndoară*, p. 94; *prăviia*, p. 97; *prilesteș*, p. 93; *Troadei*, passim; *au vis*, p. 107; *vitiiaz*, p. 98 etc.).

126. Cf. nota 64 și *Divanul*, III, 14.

127. Expresie caracteristică concepției din filozofia antică și medievală care situa în inimă centrul gîndirii.

128. Titlu greșit. Îndată după, autorul spune că, dimpotrivă, misterele divine *nu* sînt descoperite oamenilor.

129. Traducerea greacă greșită indică, încă o dată, că această versiune urmează pe cea românească. Traducătorul, folosind manuscrisul operei și nedescifrînd textul, a citit *mare* în loc de *tare*. Confuzia rămîne totuși ciudată pentru un teolog, dacă traducătorul a fost Cacavela.

130. Cf. nota 67.

131. „Așa zic bătrînii noștri, tătarii, că norocul n-are picioare, numai mîini și aripi. Cîndu-ți pare că-ți dă mîinile, atunci și zboară“

(Miron Costin, *Graiul solului tădărdsc*, ed. cit., p. 316); cp. cu Quintus Curtius, *op. cit.*, VII, 8: *Nostri sine pedibus dicunt esse fortunam, quae manus et pinnae tantum habet; cum manibus porrigit, penna quoque comprehendere non sinit*. Referința la ambasada scită nu este însă luată în întregime după Costin, pentru că acesta o datează „după ce a sosit [Alexandru] de la bahtri la apa Donului”, în timp ce Cante-mir folosește ca elemente de datare „după ce au bătut pe Chrisos și l-au prins viu, după aceia asupra tătarilor trecind Arax, apa”. Se știe însă că nu Alexandru, ci Cyrus l-a prins viu pe Croesus, regele Lydiei. În acest caz *Chrisos* trebuie citit Bessos. Este vorba de satrapul Bactrianei, urmărit și prins de Alexandru ca ucigaș al lui Darius (Quintus Curtius, VII, 5). Apa traversată este Iaxarte (Syr-Daria), dincolo de care Alexandru, care confunda Iaxarte cu Tanais (Donul), s-a luptat cu unele populații, confundate la rîndul lor cu sciții, în care cronicarii noștri au identificat apoi pe tătari.

132. Eroare doctrinară evidentă (autorul numește pe Hristos „tată”). Confuzie cu expresia curentă din *Noul Testament*: *Deus et pater domini nostri I.C.*

133. Deși mai sus autorul recomandase cunoașterea divinității pornind de la natură, aici condamnă cunoașterea prin simțuri ca izvor al ateismului. Mai departe, el se referă la o atitudine de empirism sceptic, caracteristic laică, pe care o pune în legătură cu aceea a grecilor din secolul I e.n., care refuzau predica lui Pavel despre înviere.

134. Deosebirea de sens între textul român și cel grecesc (*în zădar* — „însă nu fără dreptate”) provine din izvoarele citate, textul român, după *Vulgata* (*Frustra autem jacitur sete ante oculos pennatorum*), iar cel grec, după *Septuaginta*.

135. „Învățatul persan” al cărui nume autorul ni-l transmite sub două forme (rom: *Heilsadi*, gr. *Heisadis*) este celebrul poet persan Saadi, autor al *Grădini de flori* sau *Gulistan* (cf. și nota 80). Cante-mir îl citează în prefața *Istoriei Imperiului otoman* (ed. fr. cit., t. I, p. XVI), reproducind opinia poetului despre turcii „nedrepți... asemănători unor lupi însetați de sînge” din cauza cărora a trebuit să-și părăsească patria. Textul citat aci este din prefața operei lui Saadi (ed. cit., p. 3): „O, omule! norii, vînturile, luna, soarele și cerul se mișcă pentru a-ți putea tu agonisi o bucată de pîine și pentru ca să n-o mănînci cu nerecunoștință. Pentru tine lucrează toate și împlinesc poruncile lui Dumnezeu. Deci nu e drept ca tu să nu te supui acestor porunci”.

136. „Poeticul arăpăsc” este același Saadi, *Gulistan*, prefața (trad. fr. cit., p. 2): „O, ființă generoasă, care din vîstieria ta tainică dai

hrană păgînului și creștinului. Cum ai să-i lipsești de ea pe prietenii tăi, tu, care și de dușmanii tăi te îngrijești? *Nafaca* este explicat de Cantemir în *Istoria Imperiului otoman* (ed. fr. cit., t. I, p. XLIII: „*Navaka*, leafa zilnică a unui soldat“).

137. Circumspecția traducătorului în grecește de a nu da lui Augustin un atribut catolic (vezi nota 110) este părăsită sub influența textului român.

138. Atitudinea anticatolică a autorului se manifestă deschis și îmbracă forma oficială, curentă în vremea lui, a combaterii elementelor doctrinare specifice (purgatoriul, cf. și *Divanul*, I, 75 și nota 74). Faptul trebuie interpretat în lumina gândirii românești medievale, care se opune prozelitismului catolic, expresie a expansionismului politic ce cunoaște în secolul al XVII-lea o recrudescență combătută și în Țara Românească de Brincoveanu și Antim Ivireanul prin cărți polemice (ex. *Manualul contra schismei papistașilor* de Maxim Peloponesianul, Buc., 1690; *Întîmpinare la principiile catolice* de Meletie Sirigul, Buc., 1690; *Carte sau lumină* de Maxim Peloponesianul, Snagov, 1699; *Panoplia dogmatică* de Eutimie Zigaben, Tîrgoviște, 1710 etc.). Participarea la controversă în acest aspect politic al ei nu reduce o anumită independență de spirit la Cantemir, care, din prima fază a gândirii sale, apelează la autorități doctrinare apusene fără reticențele ortodocșilor riguroși.

139. Pierre Bersuire (Berçuire, Bressuire, Petrus Berchorius sau Bercherius), gînditor francez (m. 1362), autor al unei mari enciclopedii de știință medievală constînd din trei părți: *Reductorium morale super totam Bibliam* (scrisă la Avignon în 1335, formată din 428 de *moralitates* grupate în 34 de cărți); *Repertorium morale de proprietatibus rerum* (scrisă în 1340, o descriere a naturii în 14 cărți și 958 de capitole, imitată după Bartholomeu de Glanville); *Dictionarius*, compus din 3.514 termenii din *Biblie* cu expuneri morale. Pentru unele idei ale sale Bersuire a fost acuzat de erezie de către episcopatul Parisului și închis. Cartea a XV-a din *Reductorium morale* este un comentariu etic al lui Ovidiu. Cărturar de formație umanistă (autor al primei traduceri franceze din Tit Liviu), Bersuire a avut în Petrarca un prieten și un mare admirator (L. Pannier, *Notice biographique sur le bénédictin Pierre Bersuire, premier traducteur français de Tite Live*, în *Bibl. de l'École de Chartes*, 33 [1872], p. 325—384; Antoine Thomas, *Les Lettres à la cour des papes*, Rome, 1884). Operele au fost editate sub titlul: *Petri Berchorii, Opera omnia*, ed. Joannem Keerbergium, t.I — III, Moguntiae, 1609, 2.719 p.; *Reductorium* a fost editat de 11 ori

numai între 1474—1515; *Dictionarium* de 4 ori. Ediția din Coloniae Agrippinae, 1631, 3 vol., se găsește, incompletă, la Biblioteca Filialei Cluj a Academiei R.S.R., fondul reformat, cota 82.958. Am folosit ed. din *Colonia*, 1773, după un exemplar din Biblioteca Universității din Viena.

140. Ca și în Cartea I, 77 (cf. nota 76), Cantemir insistă asupra legii analogiei dintre macrocosm și microcosm, loc comun al gândirii antice și medievale. Sensul legii aplicat de autor este acela al cugetării neoplatonice: între macrocosm și microcosm există analogie, dar *în sens invers* (ex.: ceea ce este mare în macrocosm este mic în microcosm; la fel condițiile: etern și infinit în macrocosm, temporar și limitat în microcosm sau, în textul *Divanului*, lumea terestră trecătoare și nestatornică, sufletul omenesc etern etc.). Cp. Plotin, *Eneade*, II, IV, 5 și P. Janet et G. Séailles, *Histoire de la philosophie*, 15e éd., Paris, 1932, p. 723. Dan Bădăraș, *op. cit.*, p. 285—286, consideră această aplicare a teoriei analogiei dintre macrocosm și microcosm în *Divanul* numai un motiv literar, deoarece Cantemir scoate în evidență *contrastul* dintre om și lume. Aceasta este însă *ideea fundamentală a disputei* dintre lume și înțelept. Autorul se va strădui să arate că omul poate opera o convergență salutară a contrastelor fără să le anuleze.

141. Cantemir — sau autorul pe care-l urmează — aplică o interpretare comparabilă cu aceea din Augustin, *Confessiones*, lib. XII—XIII.

142. De observat că legătura între sensul citatelor din acest paragraf nu e logică. De la motivul „ce vei culege, aceea vei semăna” se trece la altul diferit, acela al „hranei spirituale”. Autorul procedează și în alte paragrafe la fel, stabilind legături strict formale între citatele sale, probabil sub influența dicționarului biblic pe care l-a folosit.

143. *I proci* (= etc.) nu poate avea aci alt sens decât că *traducătorul* renunță la o parte din textul original. *Autorul* nu putea recurge la acest procedeu. Dorința de a încheia repede lucrarea este meren mai vizibilă spre sfârșitul Cărții a II-a. V. și nota 153.

144. Concepție caracteristică filozofiei presocratice și exprimată de pitagoreici, Democrit etc. ca principiu al cunoașterii (asemănătorul cunoaște asemănătorul). Afinitatea naturilor asemănătoare mai este exprimată de Platon (*Gorgias*, 510 b), Aristotel (*Etica Nic.*, 8, 1) etc. și s-a transmis gândirii medievale. Cantemir mai formulează principiul în *Istoria ieroglică*, ed. cit., vol. II, p. 237: „Vestită axiomă între cei fizicești filosofi este că cel de asemenea iubște pre cel siie de

asemenea. Iubirea dară cătră cel siie de asemenea va să arate neiuibirea cătră cel siie nu de asemenea". Cf. și *Enciclopedia filosofica*, Venezia-Roma, [1957], t. IV, s.v.: *Simile simili cognoscitur*.

145. În știința antică și medievală, focul, aerul, apa și pământul erau socotite cele patru corpuri simple (*elementele*) din care sint formate celelalte corpuri. În această teorie, fiecărui element îi corespunde o calitate fundamentală, opusă calității altuia (focul fierbinte — aerul rece, apa umedă — pământul uscat).

146. Cp. A. Wissowatius, *Stimuli virtutum*, 1 (*Divanul*, III, 1).

147. Capitolele care urmează, nenumerotate, tratează pe larg probleme din ultima parte a Cărții I, 85. Autorul le consideră însă, în economia Cărții a II-a, drept diviziuni mai importante, recomandându-le în cuprins (f. 141^v): „Cetése... mai virtos la sfirșitul Cărții a doa Pentru 7 vârste și Viața omului ca poama și Pentru lumeștile timpări de pediapsă pîntre 7 vârste ce să timpără." Ideile, pînă la detalii, sint comune opusculilor asemănătoare din literaturile latine medievale (cf. notele 86—87), în care și-a avut, fără îndoială, izvorul, Cantemir.

148. *Constantinus* (greșit „Constantios“ în versiunea greacă) este citat după Bersuire, unde numele apare frecvent alături de operă: *In Pantechni*. Un Constantin Pantechnes, mitropolit de Philippopolis, autor al unei *Descrieri a vîndătorii de potîrnicchi și iepuri* (publicată de E. Miller, *Annuaire de l'Association*, 6, [1872], 28—52, 7 [1873], 133 și urm.), citează Karl Krumbacher, *Geschichte der Byzantinischen Litteratur*, 2. Aufl., München, 1897, p. 474—475.

149. Exemplul de rezistență morală a fraților Macabei a fost obiectul mai multor opere din literaturile antică și medievală. În 1688 se publicase la București una din cele mai răsbindite, atribuită lui Iosif Flavius și circulînd și ca *A III-a carte a Macabeilor*; cf. V. Cîndea, „*Tratatul despre rațiunea dominantă*“, cea dintîi operă filozofică publicată în limba română, în *Viața românească*, 16 (1963), nr. 3, p. 84—89.

150. „Stihotvorțul persesc“ este tot al-Saadi, *Gulistan*, prefața. Citatul următor din Mihea este tradus în versiunea românească după *Vulgata*: *Utinam non essem vir habens spiritum et mendacium potius loquerer*. Versiunea greacă citează textul (diferit) corespunzător referinței după *Septuaginta*, ceea ce lasă fraza fără înțeles.

151. Imagine din A. Wissowatius, *Stimuli virtutum*, 4, folosită și în *Divanul*, I, 55.

152. Textul grec urmează pe cel român, care pare a fi traducerea greșită a unui text latin cu sensul: *Despre strîmtorările care-i vin omului pe lume în această perioadă a vieții* (adică în cursul vârstei a cincea: bărbăția).

153. Către sfîrșitul Cărții a II-a traducătorul manifestă grabă și nu mai reproduce citatele din modelul latin folosit, ci se mulțumește să copieze referințele. Toate indicațiile din paranteză se găsesc în *Thesaurus biblicus*, s.v. *Aegrotatio* (cp. ed. Ph.-P. Merz, Parisiis, 1880, p. 13). La fel procedează Cantemir pînă la sfîrșitul cărții.

154. Cantemir traduce desigur un text latin în care cuvîntul redat prin *plată* trebuie să aibă sensul de „răscumpărare“, „eliberare“. Versiunea greacă are un înțeles mai exact (ἐλευθερία = libertate), stabilit, probabil, din context.

155. De remarcat ritmul: *Vinitu-ț-au vrémea, sositu-ț-au ceasul/ Și mai mult a păși ți s-au scurlat pasul.*

156. Sensul lui *suppus* = „a ascunde“, „a pune dedesubt“, din lat. *supponere* indică și aici un original latin.

157. În *Thesaurus biblicus* referințele ce urmează sînt grupate la *Resurrectio mortuorum, et carnis ad gloriam facta mutatio*, ceea ce Cantemir a tradus prin *Pentru a morților înviare și pentru a cărnii, adevă a trupului, spre slavă mutare*. Se confirmă folosirea unui izvor latin pentru referințele sale biblice (cp. ed. cit., Ph.-P. Merz, p. 537).

158. Pentru aceste referințe a se compara cu *Thesaurus biblicus*, s.v. *Dies novissimus et iudicium extremum*.

159. Cele trei modalități ale păcii reprezintă un motiv comun literaturii creștine medievale.

160. Cuvintele sînt atribuite în textul biblic lui Antioh, regele Siriei, numit Epifan (*nobilis*) în aceeași carte II, 9, de unde și referința *Antiohos nobilis*, denumirea sa din *Vulgata*.

161. Întreg textul, de la titlu pînă la începutul *Predosloviei*, aparține lui Cantemir. Traducerea din Wissowatius începe în rîndul următor.

162. Neînțelegînd expresia *par est* din originalul latin (*par est malitiam exuere* = „este în stare să dezbrace răutatea“) Cantemir a tradus-o greșit: „de-a-tocma sînt“. Așa se explică și traducerea greacă, după versiunea românească: ὁμοιάζου, „se aseamănă“. Cf. și P. Vaida, *Dimitrie Cantemir și A. Wissowatius* în *Revista de filozofie*, 12 (1965), nr. 1, p. 41, n. 2.

163. De observat că în originalul latin cuvintele sînt: *nunc in aetate mea senili* („acum la bătrînețe”), pentru că Wissowatius trecuse de şaizeci de ani cînd a scris *Stimuli virtutum*. Compunînd *Divanul* la numai douăzeci şi patru de ani, Cantemir înlătură adjectivul „bătrîn”.

164. Frază din Aristotel, reluată şi de Dante în *Convivio* I, 1 („non me dimenticando”).

165. Ideea provine din *Etica nicomahică* pe care Wissowatius o putuse cunoaşte direct sau prin Thoma d'Aquino, *Comm. in Eth.* 1. 9, lect. 4 şi *Summa theol.* 2. 2 qu. 30, ad 2 şi 2. 2. qu. 117 a 5, ad 3.

166. Între izvoarele doctrinare ale lui Wissowatius doi autori au fost folosiţi cu precădere de învăţatul unitarian; Erasmi (*Enchiridion militis christiani*) şi Johannes Crellius (*Prima ethices elementa*, Racoviae, 1635). Pentru ambii autori, influenţaţi de aristotelism şi stoicism, începutul înţelepciunii este cunoaşterea de sine; cunoscîndu-se, omul întemeiat pe o doctrină corectă trebuie apoi să se modeleze după această doctrină prin exerciţiu, luînd ca pildă viaţa oamenilor înţelepţi. Tendinţa generală a acestei concepţii, ca şi a unitarianismului şi a protestantismului în general este reducerea religiei la o simplă morală. Influenţa lucrării citate a lui Crellius este atît de mare, încît determină chiar planul şi dezvoltarea operei lui Wissowatius. A se vedea P. Vaida, *art. cit.*, p. 44—45: „Cele 16 precepte morale expuse de Crellius în acelaşi capitol [este vorba de *Prima ethices elementa*, pars I., cap. I: *De causis efficientibus virtutis*, Racoviae, 1635, p. 7—10] se regăsesc aproape toate, amplificate, în cartea lui Wissowatius, tezele formulate pe scurt de Crellius sub un singur punct constituind adesea temele a cite 3—4 capitole din *Stimuli*.”

167. Din textul lui Lactanţiu, ca şi din contextul versiunii româneşti constatăm eroarea de traducere: *ignorantia sui* nu înseamnă „nesocotinţa lor”, ci „necunoaşterea de sine”, cauza „neasezării lor.” Traducerea română greşită influenţează şi versiunea greacă.

168. Cantemir redă prin *duh sămăluitoriu* numele facultăţii ce conferă omului demnitatea de fiinţă superioară tuturor celorlalte: *spiritus rationalis*. Aceasta este gîndirea discursivă, raţiunea. Reluînd ideea în *Istoria ieroglică* (ed. cit., p. 336) Cantemir numeşte raţiunea *suflet înţelegătoriu* şi o defineşte drept facultatea prin care omul „a sfîrşitului fericirii şi nefericirii, a binelui şi a răului sau chibzuiala şi adevărata hotărîre a cunoaşte poate”, facultate „mai mult decît firească şi dumnezeiesc şi ceresc oarece”, calificare luată din Wisso-

watius. Cantemir cunoaște deosebirea între intelect și rațiune (cf. *Compendiolum universae logices institutionis* III, 1 în *Operele principelui D. C.*, t. VI, p. 428—429; cînd spune că intelectul este subiect al logicii, autorul se referă la rațiune, deosebită de intelectul propriu-zis care intuiește adevărul). El folosește însă o terminologie confuză sub influența lecturilor sale filozofice (în *Sacrosanctae scientiae*, inspirindu-se din Van Helmont, *intellectus* are sensul teologic de „știință infuză” numită în *Compendictum* (ed. cit., p. 411): *divinitus infusum inextinguibile lumen*). Numai în primele două cărți ale *Divanului* rațiunea (sub numele vechi românesc de *socoteală*) nu lasă loc nici unei alte interpretări.

169. *Socotească, mîndriască, cunoască* ritmează textul; procedeul folosit și în alte părți ale cărții.

170. Influență vizibilă a distihului împrumutat unei opere recomandată mai departe (III, 39), *Imitatio Christi*, atribuită lui Thomas a Kempis (III, LVII, 3): *Homo es, et non Deus, / Caro es, non angelus*. Asemenea versuri, cu număr egal de silabe și dublă rimă, interioară și finală, sînt răspîndite în literaturile latine medievale. Cp. însă și cu Aristotel, *Politica*, I, 14, 1253 a: ἢ θηρίον, ἢ θεός (= „[omul este] ori o fiară, ori un zeu”).

171. Ideea stoică a supremației rațiunii asupra pasiunilor mai fusese dezvoltată în *Pentru singurul fiitorul gînd*, traducere dintr-o scriere a vechii filozofii alexandrine atribuită lui Josephus Flavius, publicată la București, în cuprinsul *Bibliei lui Șerban*, cu zece ani înaintea *Divanului* (vezi V. Cîndea, *Tratatul „Despre rațiunea dominantă”, cea dintîi operă filozofică publicată în limba română, în Viața românească*, 16 (1963), nr. 3, p. 84—89 și Nicolae Milescu și începuturile traducerilor umaniste în limba română, în *Limba și literatură*, 7 (1963), p. 65). *Socotiala driaptă* este, la stoici, o moștenire din gîndirea platonice și aristotelică (cp. *Etica Nicomahică* II, 36, 1107 a 2; Léon Robin, *Aristote*, Paris, 1944, p. 232, nota 1). Wissowatius putea cunoaște acest principiu etic din Seneca (*Ep.* LXXVI), care face o adevărată teorie despre *ratio recta et consummata* („socotiala driaptă și intriagă”) identificată cu *virtus* și *honestum* dar și din Erasm (*Enchiridion militis christiani*, cap. IV, cf. P. Vaida, *art. cit.*, p. 44). A se vedea și studiile mai noi ale lui K. Bärthlein, *Der Órthos lógos in der grossen Ethik des Corpus Aristotelicum*, în *Arch. gesch. Phil.*, 45 (1963), nr. 3, p. 213—258 și *Der Órthos lógos und das ethische Grundprinzip in den platonischen Schriften*, *ibid.*, 46 (1964), nr. 2, p. 129—173.

172. Textul din Cicero, *De officiis*, I 41, la care se referă Wissowatius pare a fi: *sic nos si acres ac diligentes iudices esse volumus, animadversoresque vitiorum, magna saepe intelligimus, ex parvis*. („aşa şi noi, dacă vrem să fim judecători atenţi şi sirguincioşi şi severi ai viciilor, din cele mici înţelegem adesea lucruri mari“). Citatul următor referinţei este din alt autor, dar traducătorul în greceşte nu înţelege succesiunea citatelor şi influenţat iarăşi de versiunea românească, îl atribuie lui Cicero.

173. Tema războiului minţii cu pasiunile a fost răspîdită în literaturile medievale. Lucrarea cea mai cunoscută cu acest subiect este a lui Lorenzo Scupoli: *Il combattimento spirituale*, prelucrată în limba greacă de Nicodim Aghioritul şi tradusă româneşte după această prelucrare sub titlul *Nevăzut război* la Mănăstirea Neamţului în 1826. Wissowatius citează în cap. 39 o altă scriere care dezvoltă această temă, *Enchiridion militis christiani* a lui Erasm. Comparaţiile cu *Stimuli virtutum* (cf. P. Vaida, *art. cit.*, p. 44) demonstrează că Wissowatius l-a urmat şi în această parte a cărţii sale pe învăţatul din Rotterdam (cp. cu *Enchiridion*, cap. I: *Vigilandum esse in vita* etc.).

174. Neînţelegînd textul latin traducătorul îl redă parţial şi greşit în versiunea română, de unde erorile trec în cea greacă. Sensul textului lui Wissowatius este: „Cu toate că Dumnezeu nu poate fi cunoscut efectiv prin simţirile oamenilor, ca şi sufletul oamenilor de altfel — motiv pentru care unii, cărora nu le convine să accepte că Dumnezeu există, ca nu cumva [să admită şi că] păcătoşii sînt pedepsiţi de el, tăgăduiesc că ar exista —, totuşi...” etc.

175. Autorul formulează unul din clasicele argumente ale gîndirii medievale despre „existenţa lui Dumnezeu” aşa numitul argument *ex contingentia mundi* sau cosmologic, dezvoltat de Aristotel în *Fizica* VIII, 5 şi *Metafizica* 12, 6 (care pleca de la constatarea mişcării la concluzia existenţei unui *motor prim*) şi de Augustin în *Confesiuni* X, 6 (care deducea din efecte existenţa unei *cauze prime*).

176. Se vede din textul latin (*per radios... a se emissos*) că *razele* sînt „trimise de el”, iar nu Duhul.

177. Textul lui Epicur (*Manualul*, 31) este acesta: „Să ascultîi de zei şi să te supui lor în toate cele ce se întîmplă şi să urmezi acestea de bună voie ca unor lucruri săvîrşite de cea mai înţeleaptă minte”.

178. *Ştiinţa cea privitoare* redă în româna veche termenul „contemplaţie”, aci în sensul de „filozofie teoretică”, spre deosebire de „filozofia practică”. Recomandarea lui Wissowatius are un accent anticatolic (unitarianismul este contra scolasticii şi insistă, ca orice nuanţă de

protestantism, asupra laturei morale a vieții), dar nu antiortodox. Pe Cantemir nu-l putea mira deci înclinarea spre „știința cea practicească” a autorului și refuzul speculațiilor sterile.

179. În *De beneficiis* IV, 3—9, Seneca dezvoltă ideea binefacerilor gratuite, al căror autor nu cere recunoștință, dînd ca exemplu providența, sau, după contemporanii săi, natura (*quid enim aliud est natura quam Deus?...*).

180. Remarcă folosită și de Seneca (*De benef.*, I 3) în sensul că și animalele au recunoștință.

181. Traducere cu preocuparea rimei (*desfătare — are*).

182. Numele soțului Atalantei (Hippomenes) ne arată că este vorba de Atalanta beoțiană al cărei episod este relatat de Ovidiu în *Metamorfoze* iar nu de Atalanta arcadiană. Atalanta se ia la întrecere cu potențienții săi convinsă că va câștiga fiind cea mai sprintenă dintre muritori, dar este învinsă de propria ei curiozitate. Îmbrățișările ei vinovate cu Hippomenes în templul Cybelei le atrage pedeapsa de a fi prefăcuți în lei și înhămați la carul zeiței.

183. Produse ale imaginației, facultate condamnată de gîndirea medievală ca sursă de concepții greșite, ireale, comediile erau interzise de mai toți autorii vremii (a se vedea în literatura noastră de traduceri lucrarea lui Nicodim Aghioritul, *Hristoitia*, citată mai sus, cuvîntul VI, p. 155 și urm.).

184. *Historia augusta* (*Aelii Spartiani Severus*, XIX): *Huius dictum est, quum eum ex humili per litterarum et militiae officia ad imperium plurimis gradibus fortuna duxisset, Omnia — inquit — fui, et nihil expedit.* (Cp. și Sexti Aurelii Victoris, *De caesaribus historia*, XX: *Cuncta, inquit, fui, conduit nihil*).

185. *Caduca nimium atque fragilia, pueribusque consentanea crepundis ista sunt quae vires atque opes humanae vacantur* („Cit sînt de mincinoase și pieritoare, cum seamănă cu niște jucării copilărești cele pe care le numim putere și bogății omenești!”). Val. Max. *Factorum dictorumque memorabilium* I. VI, c. IX: *De mutatione morum, aut fortunae*.

186. Citat din poezia latină folosit de Wissowatius și în alt opuscul al său publicat în aceeași ediție cu *Stimuli virtutum*, p. 113, cu textul complet: *Suspice mens coelum, terrenas despice nugas | Per varios casus, per tot discrimina rerum | Tendimus in coelum, sedes ubi fata quietas | Ostendunt...* Cantemir îl citează de asemenea în *Divanul* I, 20. Altfel formulată, ideea apare și la Cicero, *De officiis* (*haec coelestia semper spectato, illa humana contemnito*).

187. Textul rezumă paragrafele biblice la care trimite autorul; ideea o găsim însă și în Seneca, *Ep.* CII, 21 (*Patria est illi quodcumque suprema et universa circuitu suo cingit*). Cantemir citase textul după Wissowatius și în Cartea I, cap. 20.

188. Dialogul *Phaidros*, subintitulat *Sau despre Frumos — scriere morală*, tratează într-o mare parte a lui despre frumusețe, contemplarea și iubirea ei, așa încît referința la această operă a lui Platon poate fi generală (la întreaga operă). Referința poate fi însă și la un anumit pasaj. Atrăgînd atenția (250 b—d) că Frumosul are privilegiul de a fi cunoscut printr-un simț (văzul) în timp ce Dreptatea și Înțelepciunea nu, Platon regretă că vederea nu poate percepe nici gîndirea (φρόνησις): „Ce iubiri neînchipuite ne-ar da ea (gîndirea), dacă ar putea transmite vreo imagine limpede care să ajungă pînă la simțul văzului!” Acesta pare să fie pasajul vizat de Wissowatius.

189. Folosind vechiul rom. *carte* (= „scrisoare”) pentru „epistolă”, Cantemir influențează versiunea greacă, în care se dă în mod greșit corespondentul βιβλίον (= „carte”). Aceasta explică ciudatele referințe „Sineca, cartea 115” etc. În cap. 25 observăm însă cum traducătorul în grecește începe să redea „carte” prin ἐπιστολ. (= „scrisoare”), înțelegînd, în sfîrșit, sensul referinței din versiunea românească.

190. Traducerea lat. *virtus* (termen de morală) prin „înțelepciune”, pare a fi o influență a traducerilor din grecește în româna veche, în care σωφροσύνη era redat prin „întreaga înțelepciune”, expresie indicînd castitatea și în general viețuirea conformă moralei. În titlul capitolului Cantemir arată că prin „înțelepciune” înțelege *fapta bună* (*virtus* în originalul latin). Termenul ales de Cantemir echivalent cu *sapientia* sau *sophia*, poate înșela (de aci, probabil, afirmația din Dan Bădăraș, *op. cit.*, p. 62—63, că în *Divanul* „sofia» stăpînește lumea”).

191. Epicteti, *Dissertationum ab Arriano digestarum*, liber II, XIX, 27: θεὸν ἕξ ἀνθρώπου ἐπιθυμοῦνται γενέσθαι.

192. „...adecă ceva nu-i strică” — adaos al lui Cantemir.

193. Textul reprodus de Wissowatius prezintă mici deosebiri față de originalul lui Seneca: *Sola virtus praestat gaudium perpetuum securum; si quid obstat, nubium modo intervenit, quae infra feruntur, nec unquam diem vincunt.*

194. Citatul complet din Horațiu este: *Hic murus aereus esto, / Nil conscire sibi, nulla pallescere culpa* („Aceasta să-ți fie zid de aramă: să nu ai nimic să-ți reproșezi, să nu pălești pentru nici o vină”, *Ep.* I, I, 61),

195. Explicație adăugată de Cantemir.

196. Imaginea a mai fost folosită de autor în *Cartea de închinăciune* către Antioh și *Cartea a II-a*, cap. 77. O lămurire similară despre planeta Venus (*Vinerea*) întâlnim în *Istoria ieroglifică* (ed. cit., vol. II, p. 264): „Steaua ciobanului, carea întâi răsare“. *Stihotvorții* (poetii) sint Homer, *Odiseea* IX, 31—32, X 230—243 și 449—466 și Virgiliu, *Eneida* VII, 10. Wissowatius mai folosește imaginea în scrierea sa *De hominis vera beatitudine consecranda*, publicată în aceeași ediție cu *Stimuli virtutum*, p. 110.

197. Citatul este în A. Gellii *Noctium atticarum comm.* XVI, 1 (greșit: 10 în *Divanul*, ambele versiuni). Cuvintele lui Musonius sint: ἄν τι ποιήσης αἰσχρὸν μετὰ ἡδονῆς, τὸ μὲν ἡδὺ οἴχεται δὲ αἰσχρὸν μένει. (trad. David Popescu, Buc., 1965, p. 393), iar ale lui Caton: *si qua per voluptatem nequiter feceritis, voluptas cito abibit, nequiter factum illud apud vos semper manebit*. Necunoscînd opera lui Aulus Gellius, Cantemir ia trimiterea *apud* drept o parte din titlul operei citate, de unde referința greșită: *Cătră Ghelius*, transmisă și versiunii grecești.

198. Cp. cu textul latin unde titlul este doar *Conscientia bona* (restul adăugat de Cantemir în traducere); începutul cap. 14 este mai jos, la *Pedépsele* (*Poenæ*).

199. Cantemir a tradus numele lui Juvenal obținînd enigmaticul *Tineris*. În ediția sa, Hasdeu, înșelat de ciudatul nume, transcrie „caută Setineris“ în loc de *caută-se Tineris*, punînd, prudent un semn de întrebare (*Arhiva istorică a României*, 2 (1865) p. 152). Sion repetă transcrierea lui Hasdeu (ed. 1878, p. 199). Versurile din Juvenal la care se referă Wissowatius sint: *Exemplo quodcumque malo committitur, ipsi | Displicet auctori. Prima est haec ultio, quod se | Judice nemo nocens absolvitur, improba quam vis | Gratia fallaci praetoris vicerit urna* („Crima este o povară pentru însuși cel ce-o făptuiește. Prima pedeapsă a unui vinovat este că el nu poate fi absolvit de propriul său tribunal, chiar dacă s-ar sustrage rigorii legilor prin necinstea unui judecător corupt“, *Sat.* XIII, 1—4). O altă confuzie curioasă asupra lui Juvenal a semnalat-o N. Cartoian (*Cărțile populare în literatura românească*, I, Buc., 1929, p. 204): în traducerea greacă a *Florii darurilor*, folosită pentru versiunea românească a ierom. Filothei (Snagov, 1700), Juvenal devine ὁ ἀγ. Βενάχιος („Sf. Venalie“).

200. *Tafius* din traducerea românească este *Tacitus*, iar pasaje vizate de Wissowatius următoarele: 1° în *Annales* VI, 6, relatarea scrisorii lui Tiberiu către Senatul roman, scrisoare în care își arată

remușcărilor pentru crimele și josnicia sa; 2° *ibid.*, XIV, 10, regretele lui Neron după ce-și asasinase mama (Agripina).

201. Referință și citat dintr-o traducere latină din ebraică a V.T. În *Septuaginta* și *Vulgata*, textul se află la Ps. 31, 10. În citatul următor întâlnim alt caz în care traducerea românească folosește *Vulgata*, iar cea greacă *Septuaginta*.

202. *Tîlharii cei în chip de prietini*: imagine din opera poetului și gramaticului alexandrin Philetas din Cos, tutorele lui Ptolomeu II, Filadelful (sec. III î.e.n.). Comparația pasiunilor cu sirenele este frecventă în literaturile latine medievale (v. Tertulian sau Thomas a Kempis, *Imitatio Christi* III, XXVII, 4). Explicația din paranteze (acéstea să chiamă fete de mare) este adăogată de Cantemir. Wissowatius mai folosește imaginea sirenelor în *De hom. vera beat. consec.* ed. cit., p. 110.

203. Wissowatius a asociat două versuri, primul din Horațiu, al doilea din Marțial. Versul din Horațiu face parte dintr-un context care, complet, sună: *Omnem crede diem tibi diluxisse supremum. / Grata superveniet quae non sperabitur hora. / Me pinguem et nitidum bene curata cute vises / Cum ridere voles Epicuri de grege porcum* („Crede că fiecare zi a ta este cea de pe urmă. Ceasul la care nu te aștepti va fi o surpriză plăcută. Dacă întrebi de mine, mă vei găsi oricînd vei vrea să rizi, bine îngrijit, gras și lucios ca un porc din turma lui Epicur“). Traducerea românească greșită: *supremum* (= „ultima“) confundat cu „Cel prea înalt“ (*Prea de susus*) a influențat și versiunea greacă, stricînd tot sensul versului. Stihul din Marțial se citează împreună cu cel precedent: *Non est, crede mihi, sapientis dicere: Vivam. / Sera nimis vita est crastina: Vive hodie* („Nu-i șade bine, crede-mă, înțeleptului, să spună «voi trăi». Ziua de miine e prea tirzie: trăiește astăzi“).

204. Traducere greșită (și mai evidentă în versiunea greacă): *omul* se înrădăcinează în fapta rea, deci *el* (nu ea, fapta rea) trebuie să se dezrădăcineze.

205. Eroarea *nunții* pentru *morții*, repetată în versiunea greacă (γάμος pentru θάνατος) se explică în felul următor: în manuscrisul traducerii sale, Cantemir trebuie să fi scris *morții*, deoarece nu putea tălmăci altfel *mortis* din originalul latin. Probabil că el a trimis la Iași o copie a ciornei sale scrisă de altă persoană sau propria cioră indescifrabilă și astfel *morții* este transcris: *nunții*, redat apoi astfel în versiunea greacă ceea ce întărește ipoteza că versiunea greacă nu este de Cantemir.

206. Amîndouă versiunile sar versurile din originalul latin, probabil din cauza dificultăților de traducere.

207. Referința la Epictet după *Disertațiile lui Arrianus*, corectă în originalul latin este pretutindeni înțeleasă greșit ca o corespondență între Epictet și Arian (se trimite la *cartea* = „epistolă”). De aci și referința de asemenea eronată în versiunea greacă. Dacă ea e datorată lui Cacavelas trebuie să tragem concluzia că învățatul grec nu cunoștea opera lui Epictet, ca și, mai sus, pe a lui Aulus Gellius? V. nota 197.

208. Eroare în ed. latină și de aci în traducerea română. Citatul este în *Enchiridion*, cap. XXI. Indicația corectă din versiunea greacă este surprinzătoare. Traducătorul a avut posibilitatea să verifice cu textul *Manualului* lui Epictet, deși nu știa titlul exact al celeilalte opere, cum reiese din nota precedentă?

209. Cp. cu originalul latin. Titlul este: „Adu-ți aminte de cele de apoi și mai cu seamă de judecata din urmă”; cu cuvintele din titlul dat de Cantemir începe paragraful — *Cea de apoi socotéște (Respice finem)*, folosit ca titlu și în Cartea I, 25. Este un îndemn frecvent întâlnit în filozofia antică atribuit lui Solon Athenianul (*Finem respice longe vita.*) Pentru originea acestui text în *Viața lumii* a lui Miron Costin, vezi ed. P.P. Panaitescu, p. 433.

210. Autorul rezumă unul din argumentele lui Seneca în *De providentia*, expuse în cap. III (fără a cita un pasaj anume): nenorocirile și suferințele întăresc pe omul virtuos (*quae tu vocas aspera, quae adversa et abominanda, primum pro ipsis esse, quibus accidunt*).

211. Cuvîntul *Dumnădzău* e adăugat de Cantemir pentru a sublinia în sens ortodox divinitatea lui Hristos pe care Wissowatius îl numește de obicei numai „fiul lui Dumnezeu unul născut” sau „conducătorul credinței noastre” (*Stimuli virtutum*, p. 13, 31, 48, 86). Fără a-i nega divinitatea, gînditorul unitarian nu i-o afirmă deschis, ba chiar folosește expresia (suspectă pentru ortodocși) „poruncile lui Dumnezeu și ale lui Hristos” (pe care Cantemir o traduce *poruncele lui Hristos Dumnezeu*) sau „ajutorul lui Dumnezeu și al lui Hristos” (cap. 28), care scapă traducătorului român. Pentru alte corectări de formulări cu relevanță doctrinară în traducerea românească vezi P. Vaida, *art. cit.*, p. 45—47.

212. Glaucus, fiul lui Hippoloc și nepot al lui Bellerofon, comanda trupele lycienilor în războiul troian. Obligat lui Diomede prin datoria ospitalității, cînd l-a întîlnit în luptă a refuzat să lupte cu el și și-au schimbat armele. Pentru aceasta a fost ucis de Ajax. V. Homer, *Iliada*, VI, 232—236.

213. Alte versuri sărite din cauza dificultății de traducere.

214. Zeuxis, pictor grec din Heracleea (424—400 î.e.n.), celebru pentru iscusința sa în redarea realistă a modelelor. A trăit în Atena, în Macedonia la curtea lui Archelaus și în Grecia mare unde a pictat portretul Elenei pentru templul Herei Lakinia din Crotona (Italia de sud). La acest episod se referă Wissowatius. Zeuxis a luat ca model cinci dintre cele mai frumoase fete din Crotona, pentru ca să reușească „să aducă adevărul vieții într-un chip mut”. Dorința lui Zeuxis de a găsi în cele cinci frumuseți din Crotona elementele care să întruchipeze idealul feminin este relatată de Cicero (*De invent.* II, 1, 1).

215. Unitarienii nu primeau cultul sfinților, așa încît personajele citate în paragraful 22 sînt, pentru Wissowatius, exemple din *Sfintele scripturi* (*e sacris paginis*). Modificînd titlul (pe care-l putea, de altfel, accepta, fiind în fond exact) Cantemir vrea să sublinieze sensul ortodox pe care-l dă capitolului.

216. Recomandarea exemplelor de viață virtuoasă din literaturile clasice apare și în *Enchiridion militis christiani* al lui Erasm, unul din izvoarele lui Wissowatius (cf. P. Vaida, *art. cit.*, p. 44). Reamintim cititorilor faptele care au asigurat celebritatea personajelor menționate în capitol: — *Aristide* atenianul, numit „cel drept” (sec. VI—V î.e.n.), ostracizat de rivalul său Temistocle în 483 sau 482. Rechemat din exil a îndeplinit funcții politice și militare care l-au făcut celebru în istoria Atenei (Herodot, *Istorie* VIII, 79 și urm.; Plutarh, *Vit. par.: Aristide*); — *M. Furius Camillus*, unul din marii eroi ai republicii romane (sec. IV î.e.n.). După servicii importante aduse patriei este acuzat pe nedrept de nereguli și se exilează de bună voie (391). Rechemat, eliberează Roma de asediul galilor (Plutarh, *Vit. par.: Camillus*; Tit Liviu, *Anale*, V etc.); — *C. Fabricius*, consul roman în 282 î.e.n., celebru prin severitate și corectitudine, rezistă la ofertele lui Pyrrhus, regele Epirului, și-l determină să părăsească Italia; *M. Curius Dentatus*, consul roman în două rînduri (290 și 275 î.e.n.), celebru prin sobrietate și austeritate; refuză prada de război ce-i revenea după înfrîngerea lui Pyrrhus și darurile bogate ale samniților (Plut., *Vit. par.: Cat. M.* II; Hor., *Od.*, 1, 12, 41 etc.). — *Menenius Agrippa*, consul roman în 503 î.e.n. Prin medierea sa împacă prima ruptură dintre patricieni și plebeii retrași pe Muntele Sacru, cu care prilej a rostit celebrul discurs despre raporturile dintre stomac și membrele corpului; — *L. Quintus Cincinnatus*, dictator roman (458 î.e.n.), model de integritate și frugalitate; trăia retras în gospodăria sa la țară cultivîndu-și personal ogorul și refuza demnitățile publice

(Tit. Liv., *Anale* III, 26); *Bellerofon*, fiul regelui corintian Glaucus; acuzat pe nedrept de Antea, soția regelui Proetus din Argos este supus la diferite încercări pentru a-și găsi moartea, dar le învinge pe toate, ucigînd Himera cu ajutorul calului înaripat Pegas, apoi biruind pe amazoane. Model de castitate pentru că rezistase la ispitele Anteei (Homer, *Il.* VI, 156; Hes., *Theog.* 325; Hor., *Od.* IV, 11 etc.); — *Xenocrates*, filozof din Chalcedon (396—314 î.e.n.), discipol al lui Platon. Opera lui, pierdută în întregime, este cunoscută prin scrierile lui Aristotel și Theofrast și prin admirația ce i-o purta Cicero; — *P. Cornelius Scipio Africanus Major* (234—183 î.e.n.), celebrul general și om politic roman, învingător al cartaginezilor la Zama (202), se exilează de bună voie din Roma în 185. Ca exemplu de „cuntenire și părăsire“ poate servi însă și nepotul său prin adopțiunea *P. Corn. Scipio Aemilianus Africanus Minor* care cucerește Cartagina în 146 și după mari servicii aduse republicii moare (poate asasinat după afirmațiile lui Cicero) în 132, acuzat ca dușman al poporului; — *Q. Allius Tubero*, jurist și filozof stoic, interlocutorul lui Cicero în dialogul acestuia *De republica*; — *Archytas din Tarent* (c. 428—347 î.e.n.), filozof pitagorician, contemporan al lui Platon pe care-l salvează de tiranul Dionis din Syracusa (Hor., *Od.* I, 28; Cic., *De or.* 3); *Socrate* (469—399 î.e.n.) celebrul maestru al lui Platon (429—347 î.e.n.), silit să se otrăvească în urma persecuțiilor și condamnării nedrepte a dușmanilor săi (Platon, *Apologia lui Socrate*); — *Focion*, general și om politic atenian (402—317 î.e.n.), celebru prin virtute; partizan al lui Alexandru cel Mare este condamnat de ateniени să se otrăvească la vîrsta de 85 de ani; — *Pericles*, vestit om politic atenian (m. 429 î.e.n.), mare binefăcător al cetății, dar neconținut atacat de dușmanii săi politici, ale căror încercări de a-i strica reputația le învinge prin calm și răbdare; *Antigon I*, locotenent al lui Alexandru cel Mare, apoi rege al Asiei, învins de Lysimah și ucis în 301 î.e.n. (Plut., *Eum.* 9, 10, 12, 17 sq. etc.); — *Heraclit din Efes* filozof din școala ioniană (sec. VI î.e.n.), între ale cărui fragmente de scrieri se întîlnesc și îndemnuri la castitate; — *Stilpon*, filozof din Megara, celebru prin abilitate dialectică; — *Zenon din Citium*, fondatorul filozofiei stoice (sec. IV—III î.e.n.); — *Epaminonda*, mare om politic și general teban (sec. V—IV î.e.n.), remarcabil prin integritate și viețuire filozofică (Plut., *Vit. par.*); — *Pomponius Atticus*, cavaler roman (109—32 î.e.n.), cumnat și prieten intim al lui Cicero cu care a purtat o bogată corespondență. Se sinucide prin foame pentru că suferea de o boală incurabilă (Nep., *Vit. Attic.*). De remarcat că majoritatea exemplelor sînt din Plutarh, Tit Liviu și Cicero.

217. Adaos al lui Cantemir pentru a asocia persoana lui Filip cu aceea a fiului său, eroul celebru al *Alexandriei*, scriere familiară cititorilor români ai vremii. Autorul versiunii grecești nu simte nevoia acestei completări și o omite.

218. „Urmarea lui Hristos” (*Imitatio Christi*) a fost o temă favorită a misticii catolice medievale și subiectul unei scrieri cu acest titlu atribuită lui Thomas a Kempis. Wissowatius recomandă această imitare numai în sensul luării lui Hristos „ca exemplu” (cf. P. Vaida, *art. cit.*, p. 44), iar nu ca un mijloc de transfigurare a omului.

219. Procedeu literar al lui Cantemir, amator de versificație (cf. și notele precedente): din două citate ale lui Wissowatius după Virgiliu (*Labor omnia vincit* și *Omnia vincit amor*) și comentariul care le leagă (*laborem autem excitat amor; de quod etiam recte dictum*), traducătorul român face patru versuri. Textul complet al versurilor din Virgiliu este: *Labor omnia vincit | Improbis et duris urguens in rebus egestas* („Munca îndârjită pe toate le biruie, fără a ține seama de nevoia apăsătoare și de asprimea timpurilor”) și *Omnia vincit amor et nos cedamus amori* („Pe toate le învinge dragostea și noi sintem biruiți de ea”).

220. În *De hom. vera beat. consec.* (ed. cit., p. 128), Wissowatius citează versurile într-o formă mai completă: *Ut corpus redimas, fer- rum patieris et ignes, | Arida ne sitiens ora levabis aqua | Ut valeas animo, quidquam tolerare negabis?* Cf. și scrierea aceluiași: *Pietatis sectandae rationes*, ed. cit., p. 161.

221. De la *Adecă ceia ce...*, adaos al lui Cantemir, care insistă asupra sensului ortodox al pocăinții.

222. Boethius, *De consolatione phil.* V, proza VI. Ideea e o consecință a omniștiinței divine, dar textul caută să rezolve contradicția între această omniștiință și preștiință și libertatea umană, iar nu aspectul moral al problemei.

223. Întreg cap. 14 al Cărții I din *Disertațiile* lui Epictet, rezumate de Arrian, tratează despre omniștiința divină (*Ὅτι πάντα ἐφορᾷ τὸ θεῖον*).

224. Textul este parafrizat după Epictet, *Enchiridion*, cap. X: „Dacă vezi frumos sau frumoasă, vei afla putere de împotrivire în înfrinare; dacă te întâmpină vreo supărare — în suferire; dacă vreo poftă — în răbdare”.

225. Textul exact și corect în Horațiu este: *Vos exemplaria graeca | Nocturna versate manu, versate diurna* („Examinați zi și noapte modelele grecești”),

226. Dintre scrierile recomandate de Wissowatius, mai puțin cunoscută este lucrarea dascălului său Johannes Crellius Francus, *Ethica christiana seu explicatio virtutum et vitiorum, quorum in sacris litteris fit mentio libri IV* (cf. *Johannis Crellii Franci Operum tomus quartus, scripta ejusdem didactica et polemica complectens*, Irenopoli, 1656, p. 230—437). Crellius, teolog unitarian de origine germană, a fost rector al Colegiului unitarian din Rakow lângă Cracovia, unde a învățat și Wissowatius. A se vedea pentru opera sa, K. Lepszy, *Ergebnisse der Reformation in Polen*, în *Renaissance und Humanismus in Mittel- und Osteuropa*, 2. Bd., Berlin, 1962, p. 218; Ludwik Chmaj, *Bracia polscy*, Warszawa, 1957, *passim*; *Studia nad arianizmem* (wjđ. Ludwik Chmaj), Warszawa, 1959, p. 349; P. Vaida, *art. cit.*, p. 44—45.

227. Iată textul complet din Sallustius (*De conjuratione Catilinae* IV, 6 — Ernout, *Belles lettres*, 1958, p. 116): *Esse quam videri bonus malebat; ita, quo minus petebat gloriam, eo magis illum assequabatur* („Prefera să fie om bun decât să pară numai; astfel încît, cu cît căuta mai puțin gloria, cu atît ea se lipea de el”).

228. Textul ultimului vers din Ovidiu: *Cum mala per longas convaluere moras*.

229. V. nota 173.

230. Textul exact al ultimului vers este *Nec quae te circumstent...*

231. Vertumnus era de fapt o divinitate care prezida orice formă a schimbării (< lat. *verto* = „schimb”): anotimpurile, dezvoltarea plantelor, cumpărarea și vînzarea etc.

232. *Giacomo Aconcio* (1492 — c. 1566), gînditor reformat italian. După ce a ocupat unele funcții clericale catolice fugi la Basel (1557), apoi se mută la Zürich, Strassburg și Londra unde desfășoară o vie activitate publicistică. În 1561 obține cetățenia engleză. Studiile și scrierile sale de matematică, mecanică, inginerie, arhitectură militară, filologie și teologie i-au asigurat o mare reputație. Pentru opera sa *De methodo hoc est de recta invetigandarum tradendarumque artium ac scientiarum ratione* (Basilea, 1558), este considerat un precursor al lui Descartes. Cunoscut ca teolog liberal (excomunicat de catolici), a scris între altele *Stratagemata Satanae* (Basel, 1565; două ediții, una în — 4°, alta în — 8°; retipărită de douăsprezece ori, în diferite localități între 1582—1674; trad. fr. Basel, 1565; engleză, 1647; germ. Basel, 1647; olandeză, Amsterdam, 1662; ed. critică, Kohler, München, 1927; cf. și J.-Ch. Brunet, *Manuel du libraire et de l'amateur de livres*, t. V, Paris, 1844, p. 38, nr. 1.936). În această lucrare Aconcio pre-

zintă sciziunile apărute în sinul Reformei drept „opera satanei” și propune o unire a acestor secte religioase. Cum unirea nu se putea face decât prin reducerea la minimum a punctelor fundamentale ale doctrinei se explică de ce Aconcio reprezintă una din cele mai raționaliste și liberale variante ale gândirii creștine. (Cf. E. Ruffini Avendo, *Gli „Stratagemata Satanae” di Giacomo Aconcio*, în *Rivista storica*, luglio, 1928; Giorgio La Piana, *Aconcio Giacomo*, în *Enciclopedia italiana*, I, s.v.). Referirea lui Wissowatius la opera lui Aconcio este explicabilă ținând seama de atitudinea lor doctrinară înrudită (Aconcio e socotit un precursor al reformaților arieni). Un exemplar din Iac. Aconti Tridentini, *Stratagematum Satanae...* libri XII, Basileae, Typis Conradi Waldkirchi, 1610, [16] f. + 416 [– 464] p., la Biblioteca Filialei Cluj a Academiei R.S.R., Secția ms., cota 54.128.

233. Adaos al lui Cantemir, atent la exprimarea lui Wissowatius, echivocă și suspectă pentru doctrina ortodoxă, care nu admitea că divinitatea lui Hristos ar fi suferit cu prilejul răstignirii. Unitarienii nu acceptau însă firea dublă (divină și umană) a lui Hristos, astfel încît Wissowatius nu avea de ce face distincția asupra căreia insistă Cantemir.

234. Explicația adăugată de Cantemir cu aceeași preocupare de a accentua credința ortodoxă în valoarea confesiunii către preoți, neacceptată de unitarieni (pentru Wissowatius confesorii sînt doar niște „prieteni buni”).

235. *Dumnădzău*: atribut adăugat de Cantemir.

236. Textul prezintă următoarele deosebiri față de edițiile moderne din opera lui Ausoniu (cf. *Decimi Magni Ausonii eclogarum liber III*, [Edyll. XVI]: *De viro bono*, v. 16–19 și 21–23, ed. R. Peiper, Leipzig 1889, p. 91): v. 16 — Num quid deliqui (Peiper: *quae praetergressus*); v. 17 — abfuit (P.: *afuit*); v. 18 — neglectum (*praeteritum*); v. 19 — mutasse (*mutare*); v. 22 — vultu (*vollu*).

237. Examinarea conștiinței în fiecare seară forma una din practicile fundamentale ale tradiției pitagoreice (cf. Porfiriu, *Vit. Pyth.* 40). *Versurile de aur* 40–42 o prescriu astfel: „Nu îngădui ca somnul cel dulce să ți se strecoare sub pleoape înainte de a-ți fi cercetat fiecare din faptele zilei: În ce am greșit? Ce-am făcut? Ce-am omis din ceea ce trebuia să fac?” A se vedea și comentariul lui Hierocles la aceste versuri (cf. Pythagore, *Les vers d'or*. Hiérocles, *Commentaire sur les Vers d'or des pythagoriciens*, trad. Mario Meunier, Paris, 1930, p. 30 și 220–230). Versurile lui Ausoniu, *Idila* XVI sînt inspirate din doctrina lui Pitagora.

238. Cuvinte atribuite lui Socrate în culegerile de sentenții medievale.

239. Expresia „prin drept suflet” (*aequissimo animo*) a fost tradusă în versiunea greacă: „cu bucurie”; *mai virtos* a fost înțeles „mai virtuos” (ἐναρετώτερος). Ca și în alte locuri comparația traducerilor vădește fie o neașteptată incomprehensiune a textului românesc din partea traducătorului în grecește, fie consultarea originalului latin. Și în acest caz referința versiunii grecești e cea corectă: Seneca, *Epist.* LXXXI.

240. Referința exactă este: *Enchiridion* XLVI (*Manualul* lui Epictet nu are decât 53 de capitole). Eroarea provine din *Stimuli virtutum*.

241. Aci se încheie textul lui Wissowatius. De la citatul din Isaia până la sfârșit totul e adăugat de Cantemir. Invocarea Sfintei Treimi nu putea, de altfel, aparține unui autor unitarian care era, doctrinar, *anti-trinitarian*. Textul adăugat, în stil ecleziastic, este presărat cu citate biblice (*Apoc.* 22, 13; *Ps.* 41, 1; *Ps.* 113, 9) și cuprinde la sfârșit două perioade rimate (...a afla siléște|... sfîrșitul prîvēște).

242. Text din Andrea Wissowatius, *Stimuli virtutum*, p. 290, imprimat între scrierile acestuia.

243. Sensul textului latin este: „Ia în sens bun toate adversitățile care-ți vin fără vina ta”. Traducerea română schimbă înțelesul („Ia în sens bun toate adversitățile, *mai ales* [deosăbi] acelea care-ți vin din vina ta”). Versiunea greacă schimbă încă odată înțelesul (...în afară de cele care-ți vin din vina ta), neînțelegându-l pe *deosăbi* care înseamnă și „mai ales” și „în afară de”.

244. Cp. deosebiri de sens din cele trei texte, provenind din traducerea greoaie a lat. *conscius*.

245. Absența lui *saepe* („adesea”) în traducerea română și prezența corespondentului *πολλάκις* în versiunea greacă arată că traducătorul acesteia a avut la îndemână textul lui Wissowatius.

246. Text din A. Wissowatius, *Stimuli virtutum*, p. 291. Atribuite de tipografi (cf. titlul) și de cercetători (P. Vaida, *art. cit.*), unui autor unitarian anonim, câteva din sfaturi pot fi identificate în citatele din *Stimuli virtutum* (v.: *tolle moras*, cap. 15; *disce vivere*, cap. 16; *disce mori*, cap. 16). Pe exemplarul Bibliotecii Filialei Academiei R.S.R. din Cluj (Fondul unitarian, cota R 1.415, la p. 291, sub titlul *Monitum cuiusdam anonymi*, un cititor a scris i.e: A.V.: (*id*

est *Andrea Wissowatius*). Spre deosebire de alte versuri din carte, acestea nu stîrnesc lui Cantemir dorința de a le reda în aceeași formă poetică.

247. Mai multe sfaturi formează în originalul latin unul singur: „Învăță-te să cruți pe cei mai mici ca tine, să te supui celor mai mari și să rabzi pe cei egali”. Punctuația arată că traducătorul în română nu a înțeles legătura dintre cele trei îndemnuri. Autorul versiunii grecești trebuie să fi văzut însă originalul latin, deoarece pentru traducerea lui corectă nu i-ar fi putut servi numai versiunea românească.

248. Aci se sfîrșesc *Sfaturile*. Încheierea în slavonă este a lui Cantemir sau, cum se obișnuia în vremea lui, a tipografilor.

249. *Frunză* = „filă” (gr. φύλλον, cu ambele sensuri).

250. Autorul însuși atrage atenția asupra caracterului independent al unor părți din Cartea a II-a a *Divanului*.

251. Nota tipografilor adaugă o informație nemenționată în foaia de titlu: costul imprimării cărții a fost suportat de Dimitrie Cantemir însuși. Apelul la fratele său Antioh Vodă „ca și acéstea ale méle oste-néle... a să sămăna, a să sădi, a înflori și tuturor depreună a să obști să binevoești” (*Carte de închinăciune*), privește numai cererea îngăduinței de tipărire a cărții, iar nu a unui ajutor material.

V A R I A N T E*

1^r 6 Glava 1: Glava *omis*; 7 pofti: pohti; 9 și ce ești, de cînd ești, și de cînd ești cum te ții: și ce ești, și de cînd ești și de cînd ești cum te ții; 12 sint: sint; 15 într-acesta: întru acesta; 19 Înțeleptul: Înțăleptul; 20 Așijdirea: Așijdere; 22 veștedzitoare, cădzătoare și în nemică întorcătoare și pomii: veștedzătoare și pomii. 1^v 2 cel ce: cela ce; 5 nestătătoare: nestătătoare și ca pravul trecătoare; 6 amăgială: amăgeală; 7 vechime cîta ai, mult: vechime mult; 8 mincinoasă: minciunoasă; 10 cias: ceas; aciasta: aceasta; 19 Vădz: vădzu. 2^r 5 acêsta: acesta; 12 Înțeleptul: Înțăleptul; 16 [9. Bogatul lumii, sărac]: 9. Bogatul lumii, sărac și orb; 19 lipsesc: lipsăsc. 2^v 1 den vechile: din vechile; 3 citit: cetit; 10 Ba citit: Ba cetit; 12 amestecat: amestecată; 13 den împărăție: din împărăție; 14 frămsêțe: frîmsêțe. 3^r 12 Înțeleptul: Înțăleptul; 14 bogățiii: bogății; 18 supuind: suppuind; 21 țărna: țărina. 3^v 5 întors: întorsu; 13 sint frumoasă: sint frumoase; 18 lume: lumea; 19 sint: sint; 24 sint: sint; înțeliaptă: înțăliaptă. 4^r 25 nemuritoriu: nemuritor. 4^v 13 folositoare: folositoare; 21 citit: cetit; 5^r 7 citit: cetit; 21 sint: sint. 5^v 1 luminédze: luminédză; 15 mulțemești: mulțamești; 20 luminédze: luminédză. 6^r 11 osebire: osăbire; 16 a fi: ar fi. 6^v 8 trebile: trébele; 16 lume: lumea; 21 lăcomie: lăcomiia; 23 casii: casei. 7^v 13 tîrg: tîrgu; 19 mēsii: mései; vădzîndu-te: vădzîndu-te. 8^r 2 bogățiii: bogății; 10 agonisesc: agonisăsc; 14 că vei: că vii; asame-ni-te: asamini-te; 15 căci: că. 8^v 4 svîrșit: svrișit. 9^r 6 alți împărați: alalți împărați; 9 Chesariu: Chesar; 16 să-mi spui: să-ți spui. 9^v 6 pîndze: pîndză; 15 pe drept: pe drept; 17 săvîrșit: svîrșit; 18 să

* Cifrele aldine indică *fila* din tirajul II (definitiv) al *Divanului*; celelalte, *rîndul* potrivit ediției de față.

grăești: să-mi grăești; 49 [Lumea]: Lumea; voi: voi. 10^r 2 slujesc: slujăsc; 4 dineaorea: dineaoarea; 7 rădicate: ridicată; 19 întriacă: întreacă. 10^v 3 șeruiri: șaruite; 6 amăruntul: amănuntul; 16 avuție: avuția; 19 strîmb și vrednic: strîmbu și vrédnic; 20 vrednic: vrédnic. 11^r 3-4 și alte: și alalte. 11^v 4 îmi răpuu? Și cu aceasta, în tine și în dzéstrele: îmi răpuu și în dzéstrele; 5 voi: voi; 6 nedejdiuesc: nedejdiuescu; 22 înțelept: înțălept. 12^r 1 împărați bogați, cinstiți: împărați cinstiți; 19 Virsaviia: Versaviia; Uria Hetteus: Urie Hetteul. 12^v 4 ț-au dzis: ț-au dzis fiiu-său; 7-8 înțelept Solomon: înțălept Solomon; 13 desfătări: desvătări; 14 înțelepciune: înțălepciune; 16 svint: svînt; 19 acel înțelept: acel înțălept; 23 înțelepciunea: înțălepciunea; 24 nici: nice; 25 înțelepciunii: înțălepciunii. 13^r 7 minulor omenești: minurilor ominești; 15 iarăși: iară; 18 piarde: pierde. 13^v 10 Adăogindu-ți-să: Adăogindu-ți-să; 11 împietrească: împietriască. 14^r 14 împărăția: împărăția. 14^v 9 sint: sint; 10 ridz: ridzu; 11-12 luminoasă și frumoasă, cuvioasă: luminoasă, cuvioasă; 13-14 și închisoare, să-ți spue ce iaste închisoarea temniții: și închisoarea temniții; 17 Înțeleptul: Înțăleptul. 15^r 3 periri: perire; 4 bezcisnicie: becisnicie; 8 sint: sint; 12 Înțeleptul: Înțăleptul; 13 înțeleptul: înțăleptul; 14 ci-au: ce-au. 15^v 1 fericirii: fericirei; 2 Înțeleptul: Înțăleptul; 3 ce-s mai sus pomeniți: ce mai sus pomenim; 5 că: cît; 16 unii: unul (*cuvînt greșit cules*: onnu); 21 pietre: pietri; 22 privéști: privești. 16^r 2 nesufferite: nesuferite; 8 Așjdirea: așjderea; 17 prăvască: privască; 23 desfătările: desvătările. 16^v 7 deprindzindu-te: deprindzindu-te. 17^r 10 Înțeleptul: Înțăleptul; 23 fierile: fierele. 17^v 10 și nu vei afla? Sau ce vei pofti: și nu vii afla sau ce vii pofti; 11 privéște: privește; 13 vîrtoasă: vîrtoase; 18 prăvéște: privește; 19 piatră cuptușite: pîiatră căptușite. 18^r 10 înțelept: înțălept; 14 Înțeleptul: Înțăleptul; 17 au fost Sodomul: Sodomul au fost. 18^v 11 că vei: că vii; 14 bîntuiale: bîntuială; 15 nesuferire: nesufferire. 19^r 1 sint: sint; 3 priiatinul: priiatenul; 7 Înțeleptul: Înțăleptul; 15 călători: călătoriu. 19^v 1 căci: căce; 6 voi: voi; 7 pre om: pe om; 13 Înțeleptul: Înțăleptul. 20^r 15 învoesc: îi voesc. 20^v 6 întru nemică, nemică ceva să-i lipsască: întru nemică ceva să lipsască; 12 Înțeleptul: Înțăleptul. 21^r 9 sint: sint; 13 carele: carile. 21^v 6 li-au: l-au; 7 li-au: li-a; 14 singure: singure. 22^r 3 Înțeleptul: Înțăleptul; 3 mărima a mirării: mărima a măririi. *f.* 20^{r-v} *din tirajul I lipsă* (= *f.* 22^r 6 *pînă la* 23^r 13 *din tirajul II*). 23^r 13 măcar: macar; 17 Înțeleptul: Înțăleptul. 23^v 5 ce am dzis: ci am dzis; 6 aceasta crede: aciasta cred; 7 doa: doaă; 17 noa: noaă; 22 înțelepți: înțălepți;

25 céle: célea. 24^r 3 căci: că; 9-10 alalți oameni: alți oameni; 16 nedēja: nădejdea; 21 înțelepți: înțelepți. 24^v 4 Înțeleptul: Înțeleptul; 8 să te credz mă înveți: să te credz înveți; 13 mai virtos că prea: mai virtos prea; 14 căci toate: că toate; 17 sint: sint. 25^r 4 voi: voi; 5 voi: voi; 10 încorona: încoruna; 13 înmulțindu-să: înmulțindu-să; 21 n-am: nu am. 25^v 1 i-au mai: li-au mai; 20 dintr-acei ce din mine: dintr-acei din mine. 26^r 2 doao: doaă; 3 nu vei: nu vii; 4 sint: sint; 7 Înțeleptul: Înțeleptul; 8 pentru că: pentru căci; 11 doao: doaă. 26^v 19 voi răbda: voi răbda; 20 nedejdiui: nedejdui. 27^v 2 ce vei bea: ce vii bea; 3 putea-vii: putea-vei; 4 putea-vii: putea-vei; 5 nedēja: nedēja; 7 de vei: de vii; 20 *Svintei Scripturi* iaste și așa iaste și așa eu: *Svintii Scripturi* iaste și adevărat iaste și așa eu; 21 îți adu: îți adă; 21-22 Dumnădzău a toate puternicul: Dumnădzău atotputernicul. 28^r 2 sîngur: singur; 17 pozvolenie: pozvolenia. 28^v 21 și încă: și-ncă.

G L O S A R

G L O S A R

A

- abur*: fum 48^v, 70; suflare 73.
- adăuga* (a): a spori 68; a înmulți 70^v, 80^v.
- adevăra* (a): a asigura, a încredința, a convinge IX, 26, 41, 70^v, 85^v, 87^v.
- adeverință*: încredințare, asigurare, adevăr 69, 120.
- aduce înaintea* (a): a obiecta 120.
- ai* [pl.]: ani 38.
- aiave*: aievea 22; vădit 68, 72.
- aleșui* (a): a urmări 66^v.
- amărîme*: amărăciune 90, 109.
- amestecătură*: încurcătură 100.
- apleca* (a): a alăpta 18^v.
- arătare*: imagine 33; *la* ~, vădit 109^v.
- armărie*: arsenal 131^v.
- asupreală*: necaz 117.
- așeași*: aidoma, la fel 13, 18, 24^v, 42.
- aședza* (a se): a se fixa 90.
- aședzare*: liniște, pace 30.
- aședzămînt*: întocmire 117.
- atunceași*: tot ~, în același timp, concomitent VIII^v.

B

- bezcisnicie*: ticăloșie 15, 30, 77.
- beznă*: abis 69.
- bezșrebărnice*: fără de arginți, neagonisitor 64.
- bineînvoit*: pe plac 44^v.
- bișug*: belșug 17^v, 27.
- bișugit*: imbelșugat 15, 20^v.

bîhă: a prinde ~, a tăgădui 83.

bîntuială: asuprire 82^v.

blagocestiv: binecredincios, preacucernic I, VIII, 144.

blagodarenie: mulțumire II.

blagorodiie: noblețe, neam bun VIII.

blagorodnic: nobil, de neam mare 60.

blîndețe: modestie 132^v; smerenie 133.

blojîritură: calomnie 98.

blojorî (a): a calomnia 16^v, 120.

boagă: bufniță 11.

bogaz: strimtoare 8^v.

bogooteș: sfînt părinte V^v.

bog (*b<ojieiu>*): Dumnezeu u f.t.^v.

bold: pînten 77^v.

bolîac: bolnav 125.

brudatec: prostănac 18.

brudi (a): a spune prostii 31^v.

brudior: fraged, tînăr 40.

buăr: bour f.t.^v

buigui (a): a bîigui, a aiura 30.

C

can: oarecum 90.

capîște: templu 12^v, 58.

cădz: că 17^r.

călca (a): a surprinde 115^v; a covîrși, a întrece 109.

căptușitură: mască 106^v.

căsaș: casnic, de-al casei IX^v, 66^v.

cătărig: adolescent 40^v.

cătărigiie: adolescență 38, 40^v, 88^v.

chit: balenă 63^v.

cinie: instrument 61^v.

ciudetsă: minune 63.

ciurfuială: mocirlă 135^v.

civert: sfert 42.

cîndai: cîndva 51^v—52.

coneș: sfîrșit 44, 99^v, 143^v.

corogit: coșcovit, uscat 127.

cuconie: copilărie 16.

cumbea: cupolă 35^v.

cuprinde (a se): a se obișnui VIII^v, 72^v; a-și da silința 106.

curăți (a): a purifica 91.
curban: jertfă 78.
cust: curs, durată 44, 100^v.
custa (a): a trăi 16^v, 69, 84.
cute: gresie, piatră de ascuțit 62.

D

dêvestăvcie: feciorie 119.
dodei (a): a supăra 64, 82^v, 126.
dodeială: tulburare 33, 77, 81; supărare 33^v, 98; mîhnire 77^v.
dosadă: ocară 60; durere 74^v; chin, chinuire 136.
dosădi (a): a ocări 60; a chinui 76^v; a corupe 126.
drept-mijlocit: așezat la mijloc, cumpănit I^v.
ducător: povățuitor 66^v, 114.
ducs: cap, conducător 119^v.
dvori (a): a urma 137.

E

eșire: moarte 2^v.

F

fărădispravd: netrebnicie 101^v; netrebnic, 124; josnic, 130.
fărămușă: fărîmiță 29^v.
fêlegă: zdreanță 9^v.
feredeu: baie 15^v.
ferire: păzire, facere 95^v.
fiitor: viitor 23^v, 24, 54, 65, 74, 93, 111, 117^v.
fil: elefant 47^v, 106.
filetes: prieteni 19.
fire: de-a ~ a, vrednic, iscusit 3^v, 23, 102^v.
fus: ax 111^v.

G

gadină: fiară 16.
gazofilachie: vîstlerie 13^v; cămară 124^v.
ghizdav: frumos 10^v; strălucitor 5, 6.
ghizdăvie: iscusință III.
glavă: capitol VII, 139, 141^v.
glavină, v. *glavă*.
goni (a): a urma 70^v; a se grăbi 123^v.
greime: greutate, povară, pondere 93, 117, 123.

grozav: urit V, 3^v, 34^v, 48^v, 90^v, 112.
grozăvie: urîţenie V, 2^v, 5, 103, 112^v, 142.
grunzos: aspru, dificil 120.

H

hăţui (a): a stăpîni, a înfrîna 75.
heminsi (a): a hămesi 17.
hlujer: tulpină 115^v.
hultur: vultur 11, 22^v.

I

ima (a se): a se mînji, a se murdări 60^v, 124.
imat: mînjit, murdărit 122^v.
imăciune: murdărie, întinare 43^v, 112^v, 133^v.
innoplemennic: străin, de alt neam II.
iscuşenie: ispită 61^v.
isticiune: isteţime 88^v.
istovi (a): a isprăvi 130.
iuboste: dragoste 128.
iuşor: uşor, lesne VIII^v, 135.
iuşurel: uşurel III, 46, 127^v.
izbîndire: răzbunare 117, 118^v.
izblăzni (a se): a se necăji 8.
iznoavă: din nou f.t., 96^v, 120^v, 144.

I

îmbişugi (a): a îmbelşuga 59.
îmblăzni (a se): a se menaja 120^v.
îmbunare: linguşire VIII.
îmbunătăţimat: îmbunătăţit 123.
îmbunător: linguşitor 143^v.
împăceluit: împăcat 54^v.
împingător: îndemnător 100^v.
împoncişa (a): a sta împotrivă, a se împotrivi 53^v.
împoncişare: piedică, adversitate 109.
împoncişat: potrivnic, nefavorabil, ostil 124.
împoncişitor: potrivnic, duşman VII^v, 80^v, 126^v.
împregiurat: împovărat 102^v.
încăpea (a): a încerca 7^v.
încetat: încet 117.
îndemînă: linişte 5, 36^v; înlesnire 20, 44, 49; comeditate 83
bis; tihnă 109; favorabil 66^v.

îndrăpnic: îndărătnic 27^v, 49, 123^v.
îndrăpnici (a): a strimba, a strica, a perverti 83bis, 123^v.
înfiera (a): a ~ *mustiață*, a-i da, a-i miji *mustață* 40^v.
înformui (a): a da învățătură 101; a forma, a alcătui 54, 119;
 a modela 126^v.
îngurlui (a se): a se prinde în mreajă 12; a se încurca 31^v.
îngurluit: învăluit 67^v.
înnalt cu firea: încrezut, infumurat 53.
întăritătură: îndemn, aștare 124.
întări (a): a urmări 115^v.
întinde (a se): a ținti 128^v; a ~ *înainte*, a se pretexta 120.
într-armătură: armă 136.
într-îmbe: pentru amîndouă, pentru ambele 37^v.
întruloca (a): a lega I^v, III.
întrulocat: legat III.
învășca (a): a înfășa 67; a îmbrăca 27.
învăscut: înfășat 9^v.
înviiitor: de viață făcător 35.
învincire: învingere, biruire 10^r.
învita (a): a îndemna IV, V, 36, 100^v.

J

jitniță: hambar 75^v.

L

lască: îndrăzneală 12^v.
latrones: tilhari 19.
lămurî (a): a curăți, a purifica 93^v.
lămurit: curat 31; curățit 31^v, 78.
lemn: pom 46, 49^v.
lenevi (a se): a nesocoti 134.
leni (a): a neglija 135.
libov: dor 30^v.
lipi (a se): a se potrivi 35^v.
lipsi (a): a dispărea 113.
lipsitor (a fi): a dispărea 106.
list: foaie 142.
lontru: înăuntru, lăuntric 18, 109.
lucrăriață: activă 135.
lucru: fără ~, în deșert 132.
luptător: opus VII.

mamcă: doică 18^v.
meidian: întindere, suprafață I^v.
meschiu: oțel 77^v.
méseer: sărman, sărac 21.
meseri (a): a săraci 68^v.
meseșă: lună f.t.
miloserdie: compătimire 49^v.
m < ilostiu >: prin mila, cu mila f.t.^v.
mișel: nenorocit, sărac, sărman 14, 30, 47, 53.
mișelie: mizerie 94; vicisitudine 102^v.
mitiutel: prunc 88.
mișălătate: (mare) nenorocire 117.
mîndă: a fi pre ~, a fi spre folosință 74^v.
molceluș: moale 40.
muncitoriu: călău 113.

N

nacealnic: căpetenie 63^v.
nafaca: hrană, leafă 76.
năimi (a): a tocmi 124^v.
năpastă: pe năpaste, pe nedrept 133.
năprasnă: de ~, pe neașteptate 66^v, 85.
nearătare: urîțenie VI.
neaședzare: nestatornicie 81, 97^v; dezordine 99; vicisitudine 100.
nebunătate: fărădelege 69^v.
nebunătăție: fărădelege 69^v.
necredincios: neincrezător 24^v.
necurățește: desfrînat, impur 87.
neimăciune: neprihănire 110.
neistovit: neisprăvit 129^v.
neîntrulocat: despărțit I^v.
nemolit: nedresat, neimblinzit 15^v.
neovilit: nestricat 83.
nepărsit: continuu, neconținut 6, 6^v, 16^v, 35, 42, 59, 80, 109^v.
neprestanno: mereu, fără încetare 16^v, 128^v.
nepriiatin: dușman IX^v, 53^v, 66^v, 69^v, 76, 93, 103^v, 127, 134, 143^v.
nescare: oarecare 118^v.
neștine: cineva 125.

nevoi (a se): a se sili 15, 33^v; a(se) lupta 29, 30; a se strădui, a (se) sirgui 20, 23, 70^v, 108^v; a suferi 62; a se zbate 26^v; a osteni, a (se) trudi 53^v, 57^v, 84^v; a (se) îngriji 30, 126^v.
nezloslovnic: neclevetitor II.
nevoință: grijă 20^v, 42^v; luptă 43, 100^v; osteneală 97^v; sirguință, silință, strădanie 105, 108.
nevoitor: grijuliu 30.
nevolnicie: neputință 41.

O

oborî (a): a azvîrli 118; a trînti 83bis.
ocină: proprietate moștenită 7^r.

P

padej: împrejurare, situație 130^v.
pardos: leopard 16^v, 86^v.
parimie: pildă 135^v.
păpriște: stare 129^v.
păsa (a): a trece 7^v, 37^v, 88, 111^v.
pătrim: rău, grozav 112, 128.
pedepsitor: învățător, care pune la încercare 91.
pitic: peștișor 18.
pizmă: încăpăținare, îndărătnicie 24, 25^v.
pizmătoriu: încăpăținat, îndărătnic 24^v.
piclă: noroi 135^v.
pîră: judecată VII.
pîrîș: acuzator 23, 83.
plecăciune: blîndețe 34; umilință 33.
pobrăzi (a): a disprețui 139.
pomăzui (a): a unge (un rege) 89.
ponegreață: întuneric 2^v, 5, 6, 72^v.
pont: articol, punct, capitol VII, 40, 44^v, 99^v.
porcină: carne de porc 89.
porumb: porumbel 95^v.
poticală: pledică 20.
pozvolenie: permisiune 28.
prăvi (a): a săvîrși 113.
precopsi (a): a progresa 44^v.
pricaz: sminteală, poticnire 126.
price: pretext 114.
pricinire; scop 74.

prilesteș: înșelător 24^v.
pripăc: arșiță 16^v.
prîșleș: trecător 43^v.
probozi (a): a muștra, a învinui 113, 142.
probozire: muștrare, învinuire 109, 133, 134, 143.
prociti (a): a răsciti 124^v.
prost: simplu III^v.
prostătec: naiv 13, 13^v, 20.
puhace: cucuvea 11.
putred: corupt 48.
putrezit: stricat 90^v.
putrezitoriu: coruptibil 80^v, 84.
puvoi: puhoi 83^v.

R

răcodeală: treabă 36.
răcoșan: răzvrătit 131.
răcoșenire: răzvrătire 103.
răduce (a se): a imita, a se asemana 108^v.
rămăitor: prisos 56^v; statornic 65; care se desparte 106^v.
rășchira (a): a spulbera 1^v, 33^v.
războlire: îmbolnăvire 91^v.
răzdumica (a): a sfărîma 56.
rocoșenie: răzvrătire 103.
rad: neam, gen 93^v.
rojdi (a): a se vătăma 61.
rost: gură 12^v, 16, 29^v, 54, 74, 120.
rula (a): a vorbi degeaba 16^v.

S

săcriiu: sicriu 9^v; ladă 15.
sărăcuș: smerit 46^v.
săvîrși (a se): a se sfîrși, a muri 37^v, 47, 111^v.
scară: tablă de materii 139, 142, 143^v.
scădea (a): a ceda, a da înapoi 73^v.
scăpa (a): a pierde 25; a lipsi 25^v.
scărîndăvi (a): a nesocoti 59^v; a se scîrbi, a se dezgusta VII, 16, 50, 100^v, 122^v.
scărîndăvire: nesocotire 122.
scîlip: cupolă 35^v.
scump: zgîrcit 59, 75^v.

seir: fenomen 82.
sfîrșit: scop 103^v.
simcea: ghimpe, țeapă 22, 64^v, 101.
simeși (a se): a se făli, a se lăuda, a se mindri 2^v, 11^v, 57, 62, 85.
sireap: sălbatec 15^v, 60^v, 131.
strg: de ~, repede 86.
somă: mulțime 23, 37, 46.
sof: tovarăș 16, 81, 119.
spîrcui (a): a zdrobi 15^v.
stepenă: treaptă, stare 3^v, 12, 44, 69, 128.
stidi (a se): a se rușina 109^v.
stihotvorț: poet 89^v, 94, 96, 106, 112.
strînge (a): a-și ~ gura, a-și ține gura 32^v.
stolit: arătos 112^v.
strat: culcuș 29^v.
slujire: utilitate, folosință 107^v.
suppleca (a): a supune 137^v.
svătuire: chibzuință 49.
sviti (a): a dezvălui, a arăta 1^v, 33^v, 34^v, 109.

Ș

șerui (a): a reda 22; a zugrăvi 119.
șeruire: zugrăvire, împodobire 10^v.
șeruatoriu: zugrav 133^v.
șuvăi (a): a încurca 83bis.

T

tăgădui (a): a refuza 43, 120^v.
tăvălic: ghiulea 36.
ticăit: netrebnic 15, 21.
ticălos: biet 42, 44.
tip, tipos: model, exemplu 83, 88.
tit: titlu, însușire 30^v.
țîlcui (a se): a se asemăna 81^v.
tingă: tulburare 24^v.
tocmală: fel, așezare, condiție 4, 29, 100^v, 131, 131^v.
locmi (a): a rîndui, a așeza, a potrivi V, VII^v, 91, 104, 108^v.

Ț

ține (a se): a petrece 1; a se considera 8^v; a urma 89.

U

urîre: ură 2^v, 14^v.

urmare: imitare 119^v.

următoriu: supus, adept II^v, 24^v.

usnă: copastie 128.

V

varvar: barbar II.

vădera (a): a văicări, a plînge 52.

văznesi (a): a proslăvi 138.

vederat: neîndoios 71^v.

verș: vers 124^v, 130, 130^v, 135.

vipt: rod 81^v.

vititionire: slăbiciune, uscăre 127.

vîrstă: curs, durată 69^v.

vîrtoapă: peșteră 16.

vîrtoșală: grosolănie, proastă calitate 102^v.

volnic: liber 82.

vrednicie: demnitate 102.

Z

zlobiv: rău, imoral 136.

INDICI

I N D I C E D E N U M E

- Abel, 53.
- Adam, f. t., 1^v, 28, 49^v, 49^v, 50, 50, 74^v, 127, 131.
- Adam (noul), v. *Iisus Hristos*.
- Adrianopol, v. *Udriiu*.
- Africa, 21.
- Ahazia, v. *Ohozi*.
- Alexandriia (oraș în Egipt), 56.
- Alexandru marele (Alexandru împărat, Alexandru marele Machidonianul), 2^v, 2^v, 3, 8^v, 47^v, 47^v, 70, 70, 70, 70, 119^v, 139^v.
- Amasa (regele Iudeei, sec. IX î.e.n.), 114^v.
- Anania (personaj biblic din *Cartea celor trei tineri*), 63^v, 89.
- Antigonul Primus (rege al Asiei, m. 301 î.e.n.), 119^v.
- Antioh (Ioan) Constantin Voevod, v. *Cantemir Antioh*.
- Antioh IV Epifaniu, v. *Antiohos nobilis*.
- Antiohos nobilis (regele Siriei, 175—164 î.e.n.), 98^v.
- Apeles, v. *Apelis*.
- Apelis (pictor grec, sec. IV î.e.n.), 133^v.
- Arax (râu în Armenia), 70.
- Archytas, v. *Arhita*.
- Arhita (filozof pitagorician din Tarent, 430—365 î.e.n.), 119^v.
- Aristides (general și om de stat atenian, 540—468 î.e.n.), 119.
- Artaxerxes, v. *Artaxerxis*.
- Artaxerxis (rege al perșilor, 465—425 î.e.n.), 8^v.
- Asia, v. *Asiia*.
- Asiia, 21.
- Atalanta (personaj mitologic, fiica regelui din Scyros), 106.
- Atenieni, v. *athineani*.

- Athanasie (ieromonahul, tipograf din Iași, sfârșitul sec. XVII),
f. t., 144.
- athineani (locuitorii Atenei), 71^v.
- August, v. *August chesariu*.
- Augustin, v. *Augustin svîntul*.
- Avacum, v. *Avvacum*.
- Avdenago (personaj biblic din *Cartea celor trei tineri*), 63^v.
- Avgust chesariu (împărat roman, 63—14 e.n.), 9.
- Avgustin svîntul 50, 62^v, 72, 96.
- Avraam, 63, 119.
- Avvacum (personaj biblic, sec. VII î.e.n.), 63^v.
- Azariia (personaj biblic din *Cartea celor trei tineri*), 63^v, 89.
- Babilon, v. *Vavilon*.
- Balaam, v. *Valaam*.
- Belelirofontes (erou mitologic din Corint), 119^v.
- Belerofon, v. *Belelirofontes*.
- Beséreca Răsăritului (Biserica ortodoxă), II^v.
- Bethsabea, v. *Virsaviia*.
- Bogazhisari (*Helespontul*, strîmtoarea Dardanele), 8^v
- Cacavela, Ieremiia (cărturar grec, dascălul lui Dimitrie Cantemir), IX.
- Cain, 53.
- Camilius (*Marcus Furius Camillus*, tribun și dictator roman, sec. IV î.e.n.), 119.
- Cananeanca, v. *hananénca*.
- Cantemir, Antioh (*Ioan Antioh Constantin Voevod*, fratele lui Dimitrie Cantemir; domn al Moldovei în 1696—1700 și 1705—1707), f.t., f.t.^v, I.
- Cantemir, Dimitrie (*Ioan Dimitrie Constantin Voevod*, domn al Moldovei, 1693 și 1710—1711, autor al *Divanului*), f.t., I, IV, VII^v, VIII, 1, 45, 144.
- Caton marele (*Marcus Porcius Cato*, 232—147 î.e.n.), 112^v, 129^v.
- Chersones, v. *Hersonisos*.
- Chiros, v. *Cirus*.
- Chrisos (Crisos, *Cresus*, rege al Lydiei, sec. IV î.e.n.), 70, 8^v.
- Cincinnatus, v. *Țiținatus*.
- Circe, v. *Țerți*.
- Cirus (împăratul Persiei, 558—528 î.e.n.), 8^v.
- Constantin Marele (împărat roman, 306—337), 8^v, 88.

Constantinopol, v. *Farigrad*.

Cozma (martir sub Dioclețian, către 287), 64.

Cresus, v. *Chrisos*.

Crisors, v. *Chrisos*.

Curius (*M. Curius Dentatus*, consul roman, sec. III î.e.n.), 119.

Damian, v. *Damiianos*.

Damiianos (martir, sub Dioclețian, către 287), 64.

Daniel, v. *Daniil*.

Daniil (personaj biblic, sec. VII î.e.n.), 39^v, 63^v, 63^v, 89, 110, 119.

David (David împărat și prooroc, rege al Izraelului, 1055—1014 î.e.n.), 11^v, 11^v și 12, 40^v, 57^v, 57^v, 58, 58, 89, 110, 119, 131, .

Demonic, v. *Dimonic*.

Dimitrie (Ioan) Constantin Voevod, v. *Cantemir*, *Dimitrie*.

Dimonic (fiul lui Hișponic, prietenul lui Socrate), 125^v.

Dioclețian, v. *Dioclițian*.

Dioclițian (împărat roman, 284—305), 9.

Diomides (rege în Argos, erou al războiului troian), 118^v.

Dionisie Monahul (tipograf din Iași, sfârșitul sec. XVII), f.t., 144.

Eghipet, v. *Eghiptul*.

Eghiptul (Eghipet, *Egipt*), 50^v, 50^v, 63, 119.

Elen, v. *Ellin*.

Elena, v. *Ellena*.

Eliam, v. *Eliav*.

Eliav (tatăl soției lui Urle Hititul, devenită apoi soția lui David), 57^v.

Elisei, v. *Iellsei*.

Ellena (frumoasa Elena răpită de Paris), 48^v.

Ellin, v. *greci*.

Enoh (personaj biblic, fiul lui Cain), 109^v.

Epaminonda (vestit general teban, sec. V—IV î.e.n.), 119^v.

Eraclitus (filozof din Efes, sec. VI î.e.n.), 119^v.

Europa, v. *Evropa*.

Evropa, 21.

Eva, v. *Evva*.

Evva (*Eva*) VI^v, 48^v, 74^v, 127.

Ezechil, v. *Iezechiil*.

Fabricius, v. *Fabrițius*.

Fabrițius (*C. Fabricius*, consul roman, 282 î.e.n.), 119.

Fête de mare (*sirene*), 19^v, 114^v.

Filip (Fillip a Machidonii împărat, 359—336 î.e.n.), 2^v, 119^v.

Fillip a Machidonii, v. *Filip*.

Focion, v. *Foționes*.

Foționes (Focion, general și om politic atenian, 402—317 î.e.n.), 119^v.

Glaucos (erou al războiului troian), 118^v.

Goliath, v. *Goliath*.

Goliath (personaj biblic din *Cartea I-a a Împăraților*), 89.

Grecii, II, II, 8^v, 9, 9, 101.

Grigorie (sf. Grigore de Nazianz, 330—390), 64.

Hamos (*Kamos*, idol al poporului moabit, din Arabia Petrea), 58.

Heraclit, v. *Eraclitus*.

Hersonisos (peninsula Galipoli, aci strimtoarea Dardanele), 8^v.

Hesiod, v. *Isiodus*.

Hiloți (sclavii spartanilor), 112^v.

Hipomene, v. *Hippomanes*.

Hippomanes (personaj mitologic, biruitorul Atalantei), 106.

Hyghin, v. *Righin*.

Iași, f.t.

Ielesei, 63^v și *Ielisei*, 89^v.

Ielisei, v. *Ielesei*.

Ierusalim, 64.

Iezechiil, (Ezechiel, personaj biblic, sec. VI î.e.n.), 119, 110.

Iisus Hristos (*Noul Adam*), 4^v, 49^v, 50, 50, 140 și *passim*.

Ilie (personaj biblic, sec. X—IX î.e.n.), 63, 109^v.

Iloți, v. *Hiloți*.

Ioan Hrisostom, v. *Ioan Zlataust*.

Ioan Zlataust (sf. Ioan Hrisostom, 347—407), 64.

Ioav (Ioab, demnitar al regelui David), 57^v, 57^v, 57^v, 114^v.

Iona (personaj biblic), 63^v, 109^v.

Iosie (personaj biblic), 63^v.

Iosua, v. *Iosie*.

Israel, v. *Israil*.

Israil, v. *Izrail*.

Izrail (Israil, Izrailitenescul neam, poporul evreu), 45^v, 50^v, 63, 63, 76, 89, 92, 121.

Iuda Iscariotes (personaj biblic), 66^v, 72^v, 131.

Iudeea, 63^v.

Iulian Apostatul, v. *Iulian*.

Iulian (Iulian Apostatul, împărat roman, 361—363), 9.

Iustinian (împărat roman, 527—568), 8^v.

Împărăția romanilor, 106^v.

Justinian, v. *Iustinian*.

Kamoș, v. *Hamos*.

Labirintul cretan, v. *Lavirinthul Critului*.

laconii (locuitorii Laconiei), 112^v.

latină (limba), v. *lătineste*.

Lavirinthul Critului (*Lavirinthu Critului*, Labirintul cretan) 32, 32^v, 34^v.

Lazăr (personaj biblic), 54.

lătineste (limba lătinească), 19, 40^v, 79.

lătinesc (catolic), 79.

Leon Sofos (Leon VI, împărat bizantin, 886—912), 9.

Liban, v. *Livan*.

Livan (Liban, masiv muntos din Siria), 61.

Luceafărul (Lucifer), 72^v.

Lucifer, v. *Luceafărul*.

Lupu Bogdan Hatmanul (demnitar moldovean, cumnat cu Cantemir), f.t.

Macabei, v. *Maccavei*.

Macarie Egipteanul (sf. Macarie Egipteanul, sec. IV), 64.

Maccavei (frații Macabei, martirizați în 168 î.e.n.), 89.

Malta (insulă), v. *Milita*.

Manenius (Menenius Agripa, consul roman la 503 î.e.n.), 119.

Marea Roșie, 63.

Maria fecioara, v. *Mariia ficioara*.

Mariia ficioara, 50.

Maximian (împărat roman, 286—305), 9.

Memfis, (oraș în Egiptul antic), 56.

Menenius Agripa, v. *Manenius*.

Milita ostrovul (insula Malta), 64.

Misah (Misail, personaj biblic din *Cartea celor trei tineri*) 63^v, 63^v, 89.

Misail, v. *Misah*.

Moab, v. *Moav*.

Moav (personaj biblic, fiul lui Lot), 58.

Moise, v. *Moisi*.

Moisi (*Moisei*, personaj biblic), 32^v, 63, 63, 119.

Moldavia (*Moldavskaia Zemlea, Țara Moldovii*, Moldova),

f.t., f.t.^v, I.

Moldova, v. *Moldavia*.

moldovénii, f.t., 19^v.

moldovenescul niam, f.t., f.t., III^v, VIII^v.

Nabucodonosor, v. *Navăhodonosor*.

Nathan proorocul (personaj biblic din timpul regelui David),
12, 58.

Navăhodonosor (Nabucodonosor, regele Chaldeei, 605—562
î.e.n.), 63^v.

Nicolae (sfântul), v. *Nicolaiu*.

Nicolaiu (sfântul Nicolaie, episcop al Myrei), 64.

Ninevi (Ninive, capitala Asiriei), 65^v.

Ninive, v. *Ninevi*.

Noe (personaj biblic), 63.

Ohozi (Ahazia, rege al Iudeei), 63^v.

Olimbul (Muntele Olimp), III^v.

Olimp, v. *Olimbul*.

Panteleimon (sf. Pantelimon, sec. IV), 64.

papistașii (catolici), 31, 31, 31^v, 78.

Pavel (apostolul), 110 și *passim*.

Pericle, v. *Periclis*.

Periclis (om politic atenian, 490—429 î.e.n.), 119^v.

persan, v. *persesc*.

persesc (persiesc, persan), 74, 89^v.

persi 8^v.

Platon (filozof grec, 428—347 î.e.n.), 119^v.

Pomponius Atticus (cavaler roman, 109—32 î.e.n.), 119^v.

Proteus, 131, 131.

Purgatorium, 31, 31, 31, 78, 79.

Raiul spîndzurat (grădinile suspendate din Babilon), 65^v.

Righin (sf. Regius), 64.

Roboam, v. *Rovoam*.

Roma cetatea, 9.

- Romilos (Romulus, întemeietorul legendar al Romei), 9.
 Romulus, v. *Romilos*.
- Rovoam (Roboam, personaj biblic, fiul lui Solomon), 90^v.
- Samaria, 63^v.
- Samuil (personaj biblic, contemporan al lui David), 89.
- Savva (mitropolitul Sucevii pe vremea Cantemiriștilor), f.t.
- Sădrah (personaj biblic din *Cartea celor trei tineri*), 63^v.
- Schipiones (Scipio Africanul, general roman, 234—183 î.e.n.), 119^v.
- schit (*adecă tătar*), 70; v. și *tătar*.
 Scipio Africanul, v. *Schipiones*.
- scit, v. *schit*.
- Septimius Severus (L. Septimius Severus, împărat roman, 193—211), 106^v.
- Sergius, v. *Sirghie*.
- sirene, v. *sirine*.
- Sirghie (sf. Sergius), 64.
- sirinele (sirene), 19^v, 19^v, 19^v, 20, 67, 67, 114^v, 141.
- Socrates (filozof grec, 470—399 î.e.n.), 119^v.
- Sodoma, v. *Sodomul*.
- Sodomul (oraș din Palestina antică), 18, 106^v, 110.
- Sofia, svinta (bazilica Sf. Sofia din Constantinopol), 9.
- Solomon (rege al Israelului, 971—932 î.e.n.), 12^v, 18, 57^v, 58, 89, 131.
- Spiridon (sfintul), 64.
- Stilpones (filozof din Megara), 119^v.
- stoicii, 138^v.
- Suceava, F.T.
- Tales, v. *Thalis*.
- Tartarul (infernul), 118.
- tătar, 70, 70, 70, 70; v. și *schit*.
- Teodosie, v. *Theodosie*.
- Teofil, v. *Theofil*.
- Thalis filozoful (640—548 î.e.n.), II, IX, 58^v, 101^v.
- Theodosie cel mare (împărat roman, 379—395), 9.
- Theodosie cel mic (împărat roman, 408—450), 9.
- Theofil (sfintul), 64.
- Tiberiu, v. *Tuberon*.
- Troada (Troia), 48^v, 65^v.

Troia, v. *Troada*.

Tuberon (Tiberiu, împărat roman, 14—37), 119^v.

Țarigrad (Constantinopol), 8^v.

Țerțin (Circe, personaj mitologic), 112.

Ținținatus, Cvințius (L. Quintius Cincinnatus, dictator roman, 458 î.e.n.), 119.

Udriiu (Adrianopol), IV.

Urie Hetteul, v. *Uriia Hetteus*.

Uriia Hetteus (*Urie Hetteul*, Urie Hititul, personaj biblic), 12, 57^v, 57^v, 57^v.

Valaam (Balaam, personaj biblic), 39^v, 39^v.

Vasile (sf. Vasile cel mare, 329—379), 64.

Vasile, v. *Vasilie Machidon*.

Vasilie Machidon (Vasile I Macedoneanul, împărat al Bizanțului, 866—886), 9.

Vavilon (Babilon), 39^v, 56, 63^v, 65^v, 110.

Vertumneus, v. *Vertunius*.

Vertunius, dumnădzău neguțitoriei (Vertumneus, divinitate de origine etruscă), 131, 131.

Virsaviia (Bethsabea, soția lui Urie Hititul, apoi a regelui David), 12, 57^v.

Xenocrates (discipol al lui Platon, 406—314 î.e.n.), 119^v.

Xerxe, v. *Xerxis*.

Xerxis (Xerxe, rege al perșilor, 485—465 î.e.n.), 8^v.

Zenon, v. *Zenones*.

Zenones (fondatorul stoicismului, sec. IV—III î.e.n.), 119^v.

Zeuxis, v. *Zevxis*.

Zevxis zugravul (celebru pictor grec, 464—398 î.e.n.), 118^v.

INDICE DE AUTORI ȘI OPERE

ACONTIUS IACOBUS (Giacomo Aconcio — *Iacov Acunțius*)
Stratagemata Satanae (Pentru a Sataniei îngeri sau stratigi):
 131^v.

ANONYMUS

Monitum cujusdam anonymi (A altuia învâdătură): 139.

ARISTOTEL

Ἠθικὰ Νικομάχεια (Etica nicomahică) IV, VII, 60.

ARRIAN (*Adriani, Arian, Ariani*), v. *Epictet*.

AUGUSTIN (*svîntul Augustin*)

Confessiones (Cartea mărturiilor), VI, 16: 49, 68.

De diversis quaestionibus LXXXII: 62, 77^v.

De vera religione XIV: 66.

Sermo XXIX: 53; *CLXIX*, 13: 50, 78^v—79.

Tractatus V in Ioannis ev. VI, 1: 55.

Neidentificate: 62^v, 72, 96.

AULUS-GELLIUS

Noctes atticae (Cuvîntul lui Musonius cătră Ghelius),
 XVI, 10: 112^v.

AURELIUS VICTOR

De caesaribus historia XX: 106^v.

AUSONIUS (*Avsonius*)

Eclogarum l. III, *Edyll.* XVI: *Deviro bono* 16—19, 21—23
 (*Eidulio 17, Pentru bărbatul bun*): 135.

BERCHORIUS, PETRUS (Pierre Bersuire, *Petrus Belhurius*)

Reductorium morale, sive tomus secundus de rerum pro-
prietatibus I, 4 (*De homine*): 35^v; II, 1: 60; III, I

(De hominis conditionibus): 39, 40^v; III, III (De infantia): 87^v—88; V, I: 60; V, VI (De sphaera, *Pentru sferă*): 80^v; V, VII (De axe): I; V, XXXI (De polo): I.

BERNARD DE CLAIRVAUX (*Bernardus*)

In Cantica canticorum sermo XXI: 58^v (ref.: Grigore de Nazianz).

Meditationes devotissimae ad humanam conditionem (*Chitirile*) I: 79^v.

Biblia

Vechiul Testament: f.t. și *passim*.

Noul Testament: f.t. și *passim*.

BIZZARI, PIETRO

Persicarum rerum historia (*Istorie în lucrurile persiești, Istoriia persilor*) XII: 65^v.

BOETHIUS (*Boetius*)

De consolatione philosophiae (*Pentru mîngîiare*) V, VI: 123.

CATO MAJOR

Sententia: 115^v.

CICERO (*Ţiſeron*)

De inventione II, 1, 1: 119.

De officiis (*Cartea a facerii, Pentru slujbe, Pentru trébe*): 125^v; I: 103, 108.

De republica VI, 12: 43—43^v.

CONSTANTIN

In Pantechni III, 34: 87^v—88.

COSTIN, MIRON

Graiul șolului tătărăscu: 70.

CRELLIUS FRANCUS, JOHANES (*Crellius*)

Ethica christiana seu explicatio virtutum et vitiorum quorum in sacris litteris fit mentio (*Ethica hristiciana*): 125^v.

DEMOCRIT

Fragmente (după Sextus Empiricus, *Adv. math.* VII, 116): 84.

DIOGENE LAERTIU

Βίοι φιλοσόφων (*Vieșile și doctrinele filozofilor*) I 33: II; I 35: IX; I 40 : 101^v.

DŌSOFTEI MİTROPOLİTŪL

Viața și petreacerea svinților (*Prologul a trei sfinți Sîrghie, Righin, Theofil*), oct. 23 (ed. Iași, 1682, t. I, f. 78^v): 64.

EPICTET (*Epictet, Epictetos, Epictit, Epictitos, Epictitus*)

Ἐγχειρίδιον (*Enchiridion*): 125^v; X (greșit: XIV): 124;

XXI (XXVIII): 116^v; LXIX: 138.

Διατριβαὶ Ἐπικτήτου (*Cătră Adriani, Cătră Ariani, Scrisori către Arian*): I 14: 123; II 11: 108; LIII 5: 116.

EPICUR (*Epicuros*)

Ἐγχειρίδιον 31: 104; (după Seneca, *Epist.* XI): 123^v.

ERASM DIN ROTTERDAM (*Erasmus*)

Encheiridion militis christiani (*Pentru oștianul creștin*): 119, 125^v.

FILETAS DIN COS

Philetae Hermesianactis Phanoclis rell.: 19.

FILOLAU

Fragmente (după Sextus Empiricus, *Adv. math.* VII, 92): 84.

GRIGORE CEL MARE (*svîntul Grigorie*)

Expositiones morales (*Obiceainicile*) c. XXIV 6, (V): 48—48^v.

GRIGORE DE NAZIANZ (*svîntul Grigorie Nazianzanul, Theologul Nazienzanul*)

Neidentificat: VII, 74^v; cp. Bernard de Clairvaux 58^v.

HESIOD (*Isiodus*)

Ἔργα καὶ ἡμέραι (*Lucrări și zile*) 288—292 [286—290]: 120.

Historia Augusta

Aelii Spartiani Severus, XIX: 106^v.

HOMER

Ilias VI, 232—236: 118^v.

HORAȚIU

Ars poetica, 268: 124^v.

Epistulae I, 1, 11: 101^v; I, I, 61: 109^v; I, IV, 13: 115.

ISOCRATE (*Isocrat*)

Πρὸς Δημόνικον Παραίνεσις (*Învățătură către Dimonic*): 125^v.

ISIDOR DIN SEVILLA,

v. Berchorius, P.: 39.

IUVENAL (*Tineris*)

Satyrae (*Satyra*) II, 63: 128; X, 363—364: 109; XIII,
1—4: 113^v.

LACTANTIUS (*Lactantius*)

Divinarum institutionum 1. I: De falsa religione, 1: 102.

LUCAN

Pharsalia (De bello civile) II: 115.

LUCRETIUS

De rerum natura II, 14: 101^v.

MARTIAL

Epigrammata I, XV: 115.

MINEI

Luna decembrie 23, tropar glas 4 la litie: 50^v.

MUSONIUS

Fragmentul LI (Hense), după Aulus-Gellius: 112^v.

OVIDIU

Metamorphoseon VIII, 316: 106; X, 560 sq.: 106.

Remedia amoris 91: 130.

PERSIUS

Satyrae III 67—68, 71—73: 102.

PITAGORA (*Pithagora filosoful*)

Χρυσᾷ ἐπη (Versurile de aur) 40—42: 135.

PLATON (*Platon*)

Φαίδρος (*Fedru*), 250 b—d: 108.

PLUTARCH (*Plutarcus, Plutarhus*)

Ἡθικὰ (*Obiceainice*): 125^v.

Πῶς ἂν τις ὑπ' ἐχθρῶν ὠφελοῖτο (Cum se poate folosi cineva de vrăjmași — *Cartea singuratică*): 134.

Περὶ δυσωπίας (Despre rușinarea vicioasă — *Cartea*): 134^v.

Πῶς ἂν τις αὐθοῖτο ἑαυτοῦ προκόποντος (Cum își dă seama cineva că a sporit în virtute — *Frumoase... Cărțicea*): 136.

PROPERTIUS

Elegiae: 19.

PSEUDO-CALLISTHENE

Alexandria: 2^v; 47^v.

QUINTUS CURTIUS

Historia Alexandri regis Macedoniae VII, 8: 70.

AL-SAADI (*Heilsadi, Poetic arăpăsc, Stihotvorŭ arăpăsc*)
Gulistan, prefața: III^v, III^v, 34^v, 75, 76, 89^v; I, 4: 36.

SALLUSTIUS (*Salustrius*)

De coniuratione Catilinae LVI, 6: 129^v.

SENECA (*Seneca*)

De beneficiis (*Pentru de binefaceri*) IV, 3: 105; CXXXIX: 75^v.

De brevitae vitae X: 54; XV: 54.

De constantia sapientes III: 60.

De providentia (*Pentru pronie*): 117^v.

De tranquillitate animae XI: 54.

De vita beata (*Pentru viața fericită*) I: 126^v; II: 126^v.

Diverse: 125^v.

Epistulae (*Cărți*) XI: 123^v; XIV: 127; XIX: 66; XIX:

83bis; XXIV: 59^v; XXV: 123^v; XXVII: 109; XXVII:

116; XXXVI: 66; XLIX: 87^v, 115; LXXXI: 137^v;

LXXXIII: 123; XCI: 54; XCIV: 54; XCVII: 113^v;

CI: 115; CXIV: 115; CXV: 108; CXXVI: 120.

Quaestiones naturales ad Lucillium II, 58: 83 ^{bis}.

SEXTUS EMPIRICUS

Adversus matheseos VII, 92 (Philolaos), 116 (Demokritos):
84.

SOCRATE (*Socrates*)

Sententia: 137.

Stolcorum praecepta X (*Ale stoicilor porunci dzece*): 138^v.

TACIT (*Tafius*)

Annales (*Analius*) VI, 6 (*Pentru Tiberius*): 113^v; XIV,

10 (*Pentru Neron*): 113^v.

TALES

Fragmente (După Diogene Laerțiu I 33): II; (id. I 35):

IX; (id. I 40): 101^v.

Neidentificat: 58^v.

THOMAS A KEMPIS (*Thoma Cămpîșius*)

De imitatione Christi (*Pentru urmarea lui Hristos*): 125^v;

III, LVII, 3: 102^v.

VALERIUS MAXIMUS (*Valerius Marele*)

Factorum dictorumque memorabilium I VI, IX: 107.

VIRGILIU

Aeneis IV, 560—561: 130^v; VI, 806: 111^v.

Eclogae X, 69: 120.

Georgicae I, 145: 120; I, 201—203: 129—129^v.

WISSOWATIUS ANDREA (*Andrei Vissovașius*)

De hominis vera beatitudine consecretanda: 107^v, 116, 118, 120.

Monitum cuiusdam anonymi: 139.

Pietatis sectandae rationes: 102.

Stimuli virtutum ac fraena peccatorum (*Strămurarea a
bunătăților și frîul păcatelor*): 44^v; cap. 1—77: 100^v
— 139; cap. 1: 94; cap. 18: 21, 68^v; cap. 25: 96.

Stoicorum praecepta X: 138^v—139.

Citate neidentificate: VII, 58^v, 62^v, 72, 74^v, 96, 103^v, 108^v,
116, 117, 117^v, 122, 124^v, 124^v, 124^v, 136^v.

INDICE CULTURAL

- α și ω, τὸ α καὶ τὸ ω: alfa și omega, începutul și sfârșitul 138.
- aburul dobitocului, πνοὴ τοῦ ζώου: suflarea animalului 73.
- adeat, γνώμη, *proprietas*: înclinare, apucătură 103.
- adincime, ἄβυσσος: abis V.
- aflare, ἐπίνοια: gândire, concepție VIII^v.
- apele de desupt, τὰ ὑπὸ κάτω ὕδατα: apele de pe pământ potrivit cosmologiei biblice; simbol al turburărilor tru-pești 33.
- apele diasupra, τὰ ὑπὲρ ἄνω ὕδατα: apele din cer, de deasupra firmamentului potrivit cosmologiei biblice; simbolic „de la Dumnădzău lăsate grije” 33.
- arhetip, ἀρχέτυπον: *archetypus*: arhetip, model primordial 119^v.
- ascuns, ἀπόκρυφος, *occultus*: 104, 104^v.
- ascunsul inimii, σμνείδης, *conscientia*: conștiința 34^v, 136^v; „într-ascunsul inimii știind”, *conscire sibi* 109^v; v. și *știința ascunsului inimii*.
- astronom, ἀστρονόμος: „a stélelor cunoscător” I.
- asupra stările, αἱ ἄνω περιστάσεις: circumstanțele superioare 35^v.
- atotputérnic, παντοδύναμος, *omnipotens*: 104.
- atotștiuturiu, παντεπόπτης, *omniscius*: 104.
- avère, ἔξις, *habitus*: stare, constituție, facultate 101^v.
- axon, ἄξον: ax, „osie”, axa imaginară a pământului I.
- beznă, σκότος: întunecime, abis (fig.) V.
- binele, τὸ καλόν: binele filozofic și moral 42^v, 43, 88; bunătate, avantaj 1, 12.
- bodzi, θεοί: idoli II, 12^v, 13, 76.

bun, εὖσεβής, *pius*: cucernic 137; καλός, *bonus*, bun 137; δι-
καλος, *optimus*, prea bun 117^v; „de tot bun“, πανάγαθός,
summe bonus 104.

bunătațe, ἀρετή, *virtus*: virtute 34, 44^v, 100; *bonitas* 104.

bunele, τὰ καλά: calitățile bune ale omului 48^v.

bun socotitoriu, καλός λογαριαστής: bine chibzuit 20, 52^v.

bunurile, τὰ ἀγαθά: bunătațile 1^v; *bona* 104.

cale, δρόμος, ὁδός, στράτη: calea vieții 47.

carne, σάρξ: trup VII, 45^v, 97.

carte, βιβλίον, *liber*: parte a unei opere VII, 107; carte, operă
VIII^v; ἐπιστολή, *epistula*, scrisoare 107; „cărțile vieții“,
οἱ βιβλοὶ τῆς ζωῆς, cărțile faptelor bune și rele ale oame-
nilor 97.

căuta (a), ἀποβλέπω, *specto*: a privi către ceva, a urmări, a
viza 107^v.

căutare, ἐξέτασις, *examen*: judecată (de apoi) 135.

cea de-apoi, τὰ ὑστερινά: cele de pe urmă, sfârșitul, rezultatul
6, 52^v.

cerință, ποιότης, *qualitas*: calitate 107^v.

cerca, (a), ἐξετάζω, ἐρευνῶ, ζητῶ, *arpheto*: a căuta 100^v.

cereștile, τὰ οὐράνια: 43.

ceriu οὐρανός, *coelum*: I 107^v; „a ceriului trup și rătăndzală“,
τὸ σῶμα καὶ ὁ κύκλος τοῦ οὐρανοῦ I; „a ceriului lată lă-
țime“, τὸ εὐρύχωρον πλάτος τοῦ οὐρανοῦ I^v; „ținta mijlo-
cirii citinții ceriului“, ἡ μέση στιγμή τῆς οὐρανόυ ποσό-
τητος I^v; „noul cer“, ὁ νέος οὐρανός, cerul lumii viitoare,
de după judecata de apoi 45^v; „ceriul dîntii“, ὁ πρῶτος
οὐρανός, cerul actual venit, după *Biblie*, să se transforme
în cel nou 45; „calea cerurilor“, ἡ ὁδός τοῦ οὐρανοῦ 44;
„ceriurile“, οἱ οὐρανοί, lumea, macrocosmul 80^v.

cetitoriu, ἀναγνώστης: IV^v.

chendru, κέντρον: centru I^v.

chip, λογῆς: mod, fel 33^v.

chip omenesc, σχῆμα ἀνθρώπινον: condiție umană 89, 89^v.

chiti (a), μελετῶ, *considero*: a medita 34, 107^v; λογιάζω, a
gîndi, a reflecta 87.

chitală, θεωρία, *cogitatio*: contemplație 107^v; μελέτη, studiu,
practică 22; λογισμός, gîndire, cuget 85; „întreagă chi-
tială pune“, λόγιασε καλά 87.

- chítire, μελέτη: deprindere 33; στοχασμός, cuget 82^v; „chítiri“, θεωρίαι, *Meditațiile* lui Bernard de Clairvaux 79^v.
- chiverniseală, κυβερνήσις: comportare 11^v; judecată 21; acțiune 27; conducere 44^v; *temperantia*, măsură 108; πρόνοια, *gubernatio* 117.
- chivernisi (a), κυβερνῶ: a gospodări 27; a conduce 44^v; a se comporta 70^v; εὐθύνω, *gubernō* 104.
- chivernisitoriu, κυβερνήτης: gospodar 20; „(Dumnezeu) bun chivernisitoriu“, μετὰ τὴν ἀγαθὴν τοῦ πρόνοιον 74; „a tot chivernisitoriu“, τὰ πάντα συντηροῦντος II.
- cinste politiciască, πολιτικὴ τιμή: onoruri sociale 7^v.
- cinsteș, τιμητικά, *honeste*: cinstit, onorabil 100^v.
- cîtință, ποσότης: cantitate I^v, 35^v.
- comédie, κομωδία, *comoedia*: 23^v, 106.
- crede (a), πιστεύω, *credo*: 50, 136^v; ἔχω τὸ θάρρος, *fido* 139.
- credincios, πιστός: IV^v, 24^v.
- credința, πίστις, *pietas*: 111^v.
- culége (a), συνάζω, *recolligo*: a culege, a colecționa 101.
- cumpăni (a se), ζυγιάζω: a-și împărți viața în răstimpuri egale 8^v.
- cunoaște (a), εἶδω, *cognosco*: a ști 56^v, 101^v; γινώσκω 62^v, 75; γνωρίζω 14^v, 15, 18; a recunoaște 20^v, 39^v; a-și da seama 32; a ști 13, 39^v; καταλάβω 56^v; ἤξεύρω 128^v; κυττάζω, a scruta, a vedea, a afla 48; λογαριάζω, a socoti 42^v; στοχάζομαι, a gîndi 71^v; *agnosco* 100^v, 103^v, 105; *experior*, a dovedi 101; *nosco* 101^v; *novi* 100^v; *scio* 101.
- cunoscător, γνωστικός: 24^v, 98; constient 30^v, 77^v; *gnarus* 101; *eruditus* 101^v; *notus* 136^v.
- cunoștință, γνῶσις, *cognitio*: cunoaștere IV^v, 39^v, 82, 104^v, 105; *notitia* 102; știință 3^v.
- cuntenire, ἐγκρατεῖα, *continentia*: înfrinare 119–119^v.
- cuprinde (a), καταλαμβάνω, *percipio*: a pricepe, a înțelege 107^v; γνωρίζω, *contineor* 104^v.
- cuprindere, περιοχή: cuprins I^v; „cele ce stăruesc spre a sufletului cuprindere“, ἐκεῖνα ὅπου περιέχονται εἰς τὴν ψυχὴν, *quae ad animum spectant* 102.
- curat, ἄμωμος, *pius*: neprihănit 60^v; δίκαιος, drept 61; εὐσεβής 107^v; δσιος 109^v, 123^v; καθάρως 122; *pius*, 118^v.
- curățenie, εὐσεβεία, *pietas*: cucernicie 111, 118; καθαρισμός 120^v

- curăți (a se), καθαρίζω, *expurgo*: 111.
 curăție, καθαρότης: puritate 96^v; εὐσεβεία, *pietas* 111, 111^v, 121.
 dascăl, διδάσκαλος: învățător 14.
 demoni, διαβόλοι: 82^v.
 deprindere, συνεχεία, *consuetudo*: obișnuință 115.
 disputație (a face), διαλέγομαι: a controversa 32.
 deșartă (luna), σελήνη ἄδεια: lună știrbită 81^v.
 deșertare, ματαιότης, *vanitas*: zădărnicie 1^v, 12, 44^v, 106, 106^v, 111.
 didascal, διδάσκαλος: 14^r.
 didascalie, διδασκαλία: învățătură VIII^v; „cu ~”, ὁ λόγος διδασκαλικώτατος, un cuvânt în mod savant tocmit VIII^v.
 div: minunat, μεștesugit 20; „ale tale în divuri în chipuri de amăgële”, πολυπλόκους σου ἀπάστας 20.
 divanul, τὸ κριτήριον: judecata, procesul f.t., 1,45; divanul judecății de apoi 97.
 dobitoace, ζῷα: animale 7^v, 40, 89; animale iraționale, ἄλογα ζῷα 28^v, 33; animale insensibile, ἀναίσθητα ζῷα 32; „dobitoacele sămăluitoare”, τὰ λογικά ζῷα, ființe raționale 28^v; „dobitoacele simțitoare”, τὰ αἰσθητὰ ζῷα, ființe sensibile 28^v.
 domni, ἀυθένται; stăpini 8, 53^v.
 dreptul, ὁ δίκαιος: dreptcredinciosul 62, 73; cel drept 82; *pius* 116.
 driaptă potrivire, ἰσοσταθμία: echilibru I.
 duh, πνεῦμα, *spiritus*, πνοή: spirit, suflare 110; τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου, duhul omului 25^v; τὸ πνεῦμα τοῦ ζώου, duhul dobitocului 25; duhul Domnului, τὸ πνεῦμα 28^v; Sfintul Duh, τὸ ἅγιον πνεῦμα 83^v; duh de la Dumnezeu, θεῖα πνοή 102; τὸ θεῖον πνεῦμα, duh dumnăzăesc 32; „duh sămăluitoriu”, λογικὸν πνεῦμα, *spiritus rationalis*, spirit rațional 102, 110^v; suflu, viață 89^v, 55; χωρίς πνοήν ζωῆς fără duh de viață 40^v; ψυχή, suflet 73; „duh simțitoriu”, ἡ νοητὴ ψυχὴ, *spiritus rationalis* rațiune 110^v.
 duhnicesc, πνευματικός, *spiritualis*: spiritual 103^v.
 ethica, ἠθικά, *Ethica*: *Etica* (opera lui Crellius) 125^v.
 fără cale, μνησίκακος: ranchiunos 47.
 fără de început, ἀναρχος, *absque principio*: 103^v.
 fărălegea, ἡ ἀνομία: fărădelegea 12.

- fără socotială, ἀφρονος, ἀσυλλόγιστος: nesocotit, irațional, nechibzuit 16^v, 71^v, 29; *miserum* 100^v; ἀσυλλόγιστα πράγματα, *nugas*, lucruri fără rost 107; ἄλογος, irațional 89^v; ἀνόητος fără minte 76; *improbis* 100^v.
- ființă, οὐσία, *essentia*: esență; „ființa cea ascunsă”, οὐσία ἀκατάληπτος, *essentia occulta* 104^v; „ființa cea din lontru”, ὁ ἀπὸ μέσα ἔξως, *internus habitus*, starea lăuntrică 129^v; „ființă bună”, καλὸν φυσικόν, natură bună VIII^v.
- fire, φύσις, *natura*; „fire de om”, φύσις τοῦ ἀνθρώπου 9, 26; „fire omenească”, ἀνθρωπινὸς φύσις 28^v; „fire dobitocească”, ἄλογος φύσις, natură irațională 28^v; „firi dobitocești”, φύσις τῶν ζώων, natură a animalelor 39^v; „firea focului”, φύσις τοῦ πυρός 39^v; „de obște omenească fire”, τῆς κοινῆς τῶν ἀνθρώπων φύσεως, *naturae hominum communis* 103; „virtușala firii”, *constitutio naturae* 102^v.
- filozof, φιλόσοφος: II, II^v, IX.
- foc curățitoriu, καθαγιστήριον πῦρ: purgatoriu 78.
- frica, φόβος, *metus*: 103.
- gheenna, γέεννα: gheenă, iad 2, 12, 32; focul gheenii, τὸ πῦρ τῆς γεέννης 22^v, 34^v; moștenitori ai gheenei, οἱ κληρονόμοι τῆς γεέννης 31^v.
- giudecată, διάλεξις: judecată 45.
- giudeț, κρίσις, διάλεξις, κρίμα: judecată, f.t., 1, 84; judecata de apoi, ἡ μέλλουσα κρίσις 141^v.
- gilceavă, διάλεξις: controversă, f.t.; φιλονεικία, ceartă IV^v.
- gînd aședzat, ἀσάλευτος λογισμός: calcul nezdruncinat 87^v.
- gîndi (a), λογιάζω: 48^v, 103^v; *cogito* 103^v, 123; *recogito* 101; *considero* 102; βάλλω εἰς τὸν νοῦν 47.
- hilot, σκλάβος, *helota*: ilot, sclav 112^v.
- hriș, ἴδιος, *verus*: propriu, adevărat 33, 82^v, 101^v.
- hronice, χρονικά: cronici 2^v.
- iad, ἔδης: iad 31, 32, 47; κόλασις, pedeapsă 9^v, 10.
- Ierusalimul ceresc, ἡ οὐράνιος Ἱερουσαλήμ, *celestis Ierosolyma* 118, 128^v; Ierusalimul nou, ἡ νέα Ἱερουσαλήμ, *nova Ierosolyma* 118, 128^v.
- inemă, καρδία: inimă 13^v, 17; ψυχή, suflet 35, 51, 52^v, 59^v, 72^v; νοῦς, *cor* 113.
- ipocritis, ὑποκριτής, *hipocrita*: ipocrit, fățarnic 129^v.

isteciune, εἰδησις: știință, cunoștință IX; πολυμαθία, multă învățătură 88^v; πανουργία, iscusință, abilitate 88^v.

istorici, ἱστορικοί: 21^v.

istoria, ἡ ἱστορία, *historia*: istoria 2^v; zoologia (*istoria* animalelor) 106.

iubire de argint, φιλαργυρία, *avaritia*: 103.

împărăția ceriului, ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν: 8, 11^v, 12^v.

împărăția lumii, ἡ βασιλεία τοῦ κόσμου: 42^v, 43.

împregiur stările, αἱ περιστάσεις: circumstanțe 17^v, 35^v.

înainte punere, *propositum*: proiect, hotărîre 134^v.

începătură, κεφαλαίον: principiu VIII^v; ἀρχή, început IX, 64; *origo* 107^v.

închipuire, κατείκον: reprezentare 33, 34.

îndolală de socotință, ἀμφιβολία: îndolală, incertitudine 30^v.

îndreptătoriu, διοικητής, *rector*: conducător 104.

informul, διδάσκω, *informo*: a instrui, a forma 101.

înfrinare, χαλινός: abținere, reținere IV^v.

innol (a se), ἀνακαινίζω: a întineri 22^v, 23, 23^v.

innolre (de a doua oară), ἀνάπλασις δευτέρα: a doua creare a omului 63.

întăritura, τὸ στερέωμα: firmamentul 33^v, 81, 83; „întăritura, adecă ceriul“, τὸ στερέωμα ἔχουν ὁ οὐρανός 33; *constitutio*, fortifiant, sprijin 108.

întinde înainte (a), πρόφασις, *praetendere*: a pretinde, a pre-texta 120.

întîndere, σκοπός, *intentio*: intenție, scop 127.

întristare, πίκρα, *tristitia*: 103.

întunérec, σκότος: „întunericul nebuniei“, τὸ σκότος τῆς ἀφροσύνης 15; „cu lumina și cu întunericul adecă cu binele și cu răul“, μετὰ τὸ φῶς καὶ μετὰ τὸ σκότος ἔχουν μετὰ τὸ κακὸν καὶ μετὰ τὸ καλόν 42^v.

înțelege (a), νοέω, *intelligere*: a înțelege, a gândi 39, 104.

înțelegere, σύνεσις: înțelegere, inteligență 71^v; ἔννοια, minte, inteligență 88^v; „zidirile sale cele cu înțelegere cuprinse“, τὰ λογικά του πλάσματα, *a creaturis suis intellectu prae-ditis* 104.

înțelepciune, σοφία: IV^v, VI, IX, 83; *sapientia* 101^v; φρόνησις, judecată 68^v; prudență 67; chibzuință 79; φρόνημα, inteligență 3^v, 4, 41; γνῶσις, știință 3^v; ἀρετή, *virtus*, vir-

tute 107^v, 108, 108^v, 109; „intriagă înțelepciune“, σωστή φρονιμάδα, cumpătare, castitate 44^v.

înțelept, σόφος: înțelept f.t., IV^v, 1; *sapiens* 106^v; „înțeleptul adică sufletul“ ὁ σόφος ἡγουν ἡ ψυχὴ IV^v; filozof II; „cei de pre din afară înțelepți“, οἱ θήραθεν σόφοι, înțelepții păgini VIII^v; „înțeleptul trupăsc“, τὸ σωματικὸν φρόνιμον 83^v; ἐναρετός, *homines virtute praediti*, virtuos 110.

înțelepți (a se), γίγνομαι φρόνιμος: a deveni înțelept 74^v.

înțelepție, φρόνησις, *prudentia*: prudență, înțelepciune practică 108^v.

învăța (a), διδάσκω: 18; συνεθίζω, a se deprinde 88; παιδεύω, a educa 89; μελετεύω, a cugeta 91.

învățătoriu, διδάσκαλος: „Bunul Învățătoriu“ (Isus Hristos), ὁ ἀγαθὸς διδάσκαλος 13, 15^v; „trupului învățătoare“, διδάσκουσι τὸ κορμί 91.

învățătură, διδασκαλία 13^v, 89; μάθησις știință 88^v, 89^v; νουθεσία 89; νουθέτησις, *admonitio*, povață 133^v; παραγγελία, *monitum*, recomandare, îndemn 139; σπουδὴ, sîrguință IX; „n-au avut învățătură“, ἀφροσύνη, nebunie 83^v.

lege, νόμος: lege, latină, obicei 13^v, 39; „în umbra legii“, εἰς τὴν σκίαν τοῦ νόμου, sub imperiul legii ebraice 50^v, 51^v, 89, 91; „legea minții“, ὁ νόμος τοῦ νοός 84^v.

limbi, ἔθνηκοί, *ethnici*: păgini 105.

lucruri (dintr-ascuns), τὰ ἀπόκρυφα τῆς καρδίας: ascunzișuri ale inimii 73.

luman, κοσμικός: luman, om viețuind după legea lumii 15, 60^v.

lumea, ὁ κόσμος, *mundus*: cosmosul și, în primul rînd, pămîntul cu avuțiile, plăcerile și vicisitudinile lui f.t., 45, 107^v, *passim*; „ceriurile, pămîntul, marea, beznele și alalte carile în lume să cuprind, cu un cuvînt lume să chiamă“ 80; trupul și patimile lui V, *passim*.

lumea mare, ὁ μέγας κόσμος: macrocosmul 33; „lumea care ceriurile cuprind“ 80^v, 81.

lumea mică, ὁ μικρὸς κόσμος: microcosmul, omul 33, 33^v, 34; „trupul carele viața cuprind“ 80^v.

lumină, φῶς: 33, 42^v, 51; „lumina cea adevărată“, τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, Dumnezeu, adevărul 6^v, 15, 51; „părintele luminilor“, πατὴρ τῶν φωτῶν, tatăl bunurilor spirituale 6^v; „lumina cea stricătoare“, τὸ φῶς φθοροποιόν, lumea 6^v; „a

treia (lumină) în Iontrul capului“, τριτὸς (φωστῆρ) μέσα εἰς τὴν κεφαλὴν, rațiunea 5^v, 6,; „lumina, adecă légea, credința“, φῶς, ἔχουν νόμον, πίστιν 33^v; „fiii luminii“, ai adevărului, creștinii 71^v; „lumini“, φωστήρα, ἀστροί 55^v.

macrocozmos, μακροκόσμος: lumea 35^v.

magnisului (piatra), ὁ μαγνήτης, *acus magneticus*: magnet, acul busolei 111^v.

mai denainte cunoaștere, πρόνοια, *providentia*: providența 104.
materie, ὕλη, *materia*: 117^v.

mărturisi (a), μαρτυρέω: 39.

melanholi, μελαγχολικός: 5^v.

microcozmos, ὁ μικροκόσμος: microcosm, omul 35^v.

milostivire, εὐσπλαγχνία, *misericordia*: 103.

mintе, νοῦς: VIII^v, 22, 43; „mintе dobitocească“, ἄλλογος νοῦς, mintе animalică, irațională 89^v; γνῶσις 89^v, 101^v, 107^v; „mintе ingeriască“, ἀγγελικὴ γνῶσις 89^v; λογαριασμός 107; *mens* 101^v, 107; *cogitatio* 107^v; „intriagă mintе“, σωστὰ μυαλά *ratio*, 100^v; *ingenium* 103; „cu mintеa“, *sensibus* 107^v.

mîndrie, ὑπερηφανία, *superbia*: 103.

minie, θυμός, *ira*: 103.

mod, τρόπος: mod 49^v.

nărocire, ῥίζοικον: noroc, succes 2.

nebunie, ἀφροσύνη: VI.

neclătitor, ἀκίνητος: imuabil I.

necunoscător, βάρβαρος, ἀδιάκριτος: ignorant, fără discernămint 6^v; ἄγνωστος, necunoscător, nepriceput 35; ἀμαθής, *impe-ritus*, neînvățat 125, 138.

necunoștință, ἀγνοσία: ignoranță 16, 18^v, 24; ἄγνοια, *ignorantia* 101.

necurat, ἀκάθαρτος, ἀσεβής: necredincios 60^v, 76^v, 92^v; *impius* 103^v, 113^v; *improbis* 117; spurcat 79^v, 142.

necurățește: πῖγγαριτ, în mod păcătoș; „să nu faci multe necurățește“, μὴ ἀσεβήσης πολὺ 87; σφαλερῶς, *impie* 104.

necurăție, ἀσέβεια, *impietas*: necredință 105^v.

necuvînire, ἀπρέπεια, *inconveniens*: necuviință 103.

nădejde, ἐλπίς, *spes*: speranță 111^v.

negîndire, ἀσυλλογισία, *incogitantia*: 101.

neînvățat, ἀπαίδευτος: fără educație, nedisciplinat 89^v.

nemoarte, ἀθανασία: nemurire 73^v.

- nemuritoriu, ἀθάνατος: nemuritor 43.
 nemutător, ἀσάλευτος: (stea) fixă I.
 nepricépere, ἀγνωσία: ignoranță 13.
 nepriceput, ἀσιλλόγιστος: nesocotit, zmintit 1^v.
 nesafiu, ἀχορτασία: VI^v.
 nesămăluire, ἀνοησία, *inconsiderantia*: prostie, nechibzuință 101.
 nesămăluit, ἀσυγκρίτος: incomparabil 93; „nesămăluită“, ἀκρα, *insignis*, culme, suprem 119.
 nesămăluitoriu, ἀσιλλόγιστος: irațional 40; αἰσθητόν, sensibil (animal) 74^v.
 nesimțitoriu, ἀναίσθητος: insensibil 40.
 nesocotială, ἀπροσεξία: neatenție 144.
 nesocotință, ἀσυλλογισία: 9^v; ἀγνωσία, *ignorantia*, ignoranță 101^v.
 nesocotit, ἀσυλλόγιστος, *inconsideratus*: 112^v; πονηρός, *improbis*, rău, viclean 130; „nesocotite fapte adecă greșele“, τὰ ἐλαττώματα, *culpa*: 133^v.
 nestătătoare, ἀστατος, ἀκατάστατος, nestatornică: 45, 45; *instabilis* 107; ρευτός, trecătoare 45; φθάρτη, pleritoare 80^v.
 neștiință, ἀμαθεία *inscitia*: neînvățătură 24, 101.
 netrecător, ἀίδιος: (cerul) fără sfârșit, veșnic 43.
 nevrednicie, ἀναξιότης, *indignitas*: 102.
 obicéinice, τὰ ἥθικὰ, *Moralia: Scrieri morale* (ale lui Plutarh) 125^v.
 obicei, ἥθος, *mos*: 103.
 oceanie, ἀπογνώσις: deznădejde 25, 72^v, 141; *nedesperemus* 115.
 odihnire, καταστάσις: repaos I.
 oprire, ἐμπόδιον: piedică, stavilă IV^v.
 osie, v. axon.
 păcat, ἁμαρτία, *peccatum*: 112.
 pămînt, γῆ: „pămîntul nou“, ἡ γῆ καινὴ 45^v, 81; „pămîntul dintii“, ἡ πρώτη γῆ 45^v.
 pămîntești (céle), τὰ ἐπίγεια: 43^v.
 părăsi (a se), ἐγκρατεύομαι, *abstineo*: a se înfrîna, a se abține 105^v.
 pedeapsă, παιδευσίς: pedeapsă, chin 78; încercare 91; educație 88^v; νοουθεσία, educație, povățuire 89^v.
 pedepsi (a), παιδεύω: a chinui 78; a educa 88^v; a trudi trupul 96.

plazma, πλάσμα: creația 32^v; creatură 49^v.
 plăzmuirea, πλάσμα: creație 1; *plasma*, creatură 102^v.
 plinire, πλήρωμα: conținut, cuprins V^v, 27^v, particularitățile
 lumii 45^v; plinătatea, întregimea minții 33.
 pocanie, μετάνοια: pocăință 37, 78^v, 79, 88.
 poftă, ἐπιθυμία, *appetitus*: poftă 42^v, 103; *voluptas* 106.
 pofti (a): ἐπιθυμέω: a avea poște trupești 42^v.
 polus, ὁ πόλος, *polus*: polul 80^v, 111^v; ~ *antarcticus*", ἀνταρκ-
 τικός I; ~ *arcticus*, ἀρκτικός I.
 pomul vieții, τὸ ξύλον τῆς ζωῆς: VII.
 porunci, ἐντολαί: 43^v.
 postanovanie, ὑπόστασις, *substantia*: substanță 108.
 potrivi (a), παρομοιάζω: a asemana, a compara 31.
 pravilă, δόγμα: lege a credinței, dogmă 39; νόμος, *lex*, lege
 108; θεωρία, privire, observație (apreciere „din ochi”) 33^v.
 pricepător, συνετός: prudent 71^v; priceput 88; *peritus* 101.
 pricépe (a), γνωρίζω: 40^v; καταλαμβάνω 39; a înțelege pe Dum-
 nezeu 39^v; a ști 85^v; *percipio* 105^v.
 pricépere, γνωσις: știință 51; νοῦς, *ratio*, minte 108.
 pricină, αἰτία, *causa*: cauză 74, 100^v; ἀφορμή, *occasio*, început,
 pretext 117^v; pricinire 74.
 privală, θεωρία: contemplație 33, 82, 95.
 pune socotială (a), λογαριάζω, *existimo*: a socoti, a aprecia 101.
 purgatorium, πουργατόριον: purgatoriu 31; καθαρτήριο I πῦρ 78.
 putere, δύναμις, *vis*: putere 107^v.
 puțin socotitoriu, ἀσυλλόγιστος: nepriceput 5.
 rai, παράδεισος: 9^v, 11^v, 12, 13, 31.
 rău, ἁμαρτωλός, *malus*: păcătos 104.
 răscumpărare, ἀντάλλαγμα: redempțiune, răscumpărare a sufle-
 tului 42^v.
 rătundzală, κύκλος: lumea, globul pămîntesc 3, 9, 21, 75;
 bolta cerească I.
 răul, τὸ κακόν: răul, 43, 88.
 răutate, κακία, *malum*: viciu 77, 101; *peccatum* 101; *malitia*
 104; ἐλάττωμα, *vitium*, defect, viciu 101^v, 123^v 126^v.
 ritorică, ῥητορική: retorică VIII.
 robie, σκλαβία: omenească 92^v; diavolească 93.
 rușine, *pudor*: 103.
 satana, ὁ Διάβολος: 32.
 sămăluitoriu, διακριτικός, scrutător: VIII; λογικός, *rationalis*,
 rațional 102; λογαριάστης, calculator, socotitor 86^v.

săturare, χορτασμός: VI^v
sfera pământului, ἡ σφαῖρα τῆς γῆς: I^v 80^v.
sfârșit, τέλος, *finis*: scop 103^v.
singuratec, μονότατος, *unicus*: unic 104.
slobodzenia (plin de toată), παντελεύθερος, *facultate praeditum*:
avind toată libertatea 102.
slujire, ἀνεργία, *usus*: întrebuințare, folosire 107^v.
socoti (a), λογιάζω: a gândi, a considera, a medita, a reflecta
V, 4, 6, 9^v, 19^v, 29, 33^v, 34, 35, 60, 95^v, 104; νομίζω 110;
στοχάζω 6^v, 36^v, 115^v; συλλογίζω 8, 25^v; *aestimo* 107;
cogito 107^v, 112^v; *existimo* 104, 110; *puto* 115; *reputo* 129;
dubito, a sta la îndoială 111^v; a avea grijă 126^v; προσέχω
a lua aminte 48; a se socoti, a se considera 20; *opinor*, a
se prețui 102^v; *reputo*, a se socoti cu sine 132^v; a calcula
38^v, 41^v, 89^v; *recenseo*, a-și face socoteala 134^v; a conta
II; κυβερνέω, a conduce 18^v.
socotială, λογαριασμός: socoteală 2, 4, 8, 14^v; calcul I, 37^v, 38,
41, 41^v, 44^v; rațiune 6, 22; *ratio* 103^v, 105, 112; *pru-*
dentia 108; gând 9^v, 58; judecată, raționament 11^v, 13,
29, 35^v, 76; apreciere 19; chibzuință 54; cugetare 89^v;
λογισμός, *sensus*, raționament 103^v; gând 58^v; γνώσις, cu-
noaștere 107^v; ἐξέτασις, *examen*, rațiune 135; σκόπος, *finis*,
gând, scop, 136; τέλος, *finis* socoteală, scop 136^v; στο-
χασμός, *sententia*, tilc 117; λόγος, *ratio*, minte 126^v; „so-
coteală neștiută“, în chip necunoscut; ὁ νοῦς ἀγνώριστον
64; „cu socotială“, λογικός 89^v.
socotitoriu, λογικός: rațional 75^v.
stăruî spre cuprindere (a), περιέχομαι, *spectare*: a ține de, a
căuta spre 102.
stea, ἀστήρ: I, I^v, II.
stihie, στοιχεῖον: element (al trupului) 79, 94; ποιότης, ca-
litate 90; ἐλαττώματα, *vitia*, cusururi 124^v.
stihia umedă, στοιχεῖον ὑγρόν: elementul umed 84.
stihia uscată, στοιχεῖον ξερόν: uscatul 84.
stricăciune, φθορά, *corruptio*: 112.
strîmb, ἄνομος: nelegiuit 82.
substanție, ὑπόστασις, *substantia*: substanță 107^v; *habitus*,
stare 108.
substare, οὐσία, *substantia* 103^v.
suflet, ψυχή, καρδιά: IV^v, 1, 45; *animus* 102, 106, 107, 108,
117, 124, 127; *anima* 103^v, 114^v; *frenum* 126^v; „înțeleptul

- adecă sufletul", ὁ σοφὸς ἔχουν ἡ ψυχὴ V; „sufletul — duh dumunădzăesc", ἡ ψυχὴ πνοή θεῶν 43; „sufletul ceriului este asemuit", ἡ ψυχὴ τὸν οὐρανὸν παρομοιάζει, 80; spirit 25; viață 61^v; λογαριασμός, rațiune V, 96; „cuvîntul sufletului", ὁ λογαριασμός τῆς ψυχῆς, *dictamen animi* 113.
- sufletéște, ψυχικά: VII^v.
- sufletesc, πνευματικός, *spiritualis*: 131^v; ψυχικός VIII^v.
- supt pămînt fugire, καταφύγη, *subterfugium*: subterfugiu, „aciunare" 114.
- suptstare, ὑπόστασις, *habitus*: substanță 108; „substare", οὐσία, *substantia*, 103^v; περιστάσις, 35^v; „suptstările", αἱ κάτω περιστάσεις, *circumstanțele inferioare* 35^v.
- știință, γνῶσις: 49; αἰσθησις, simțire 88^v; μάθησις, *scientia*, învățătură 101; δοκιμή, *experientia*, experiență 106; συνείδησις, *conscientia*, conștiință 137^v.
- știința ascunsului inimii, ἡ συνείδησις, *conscientia*: 101; „buna ~" 109, 109^v, 137^v; „reaoa ~" 113^v; „din lăuntrul inimii" 113^v.
- știința inimii, συνείδησις, conștiința 83.
- știință practicească, πρακτικὴ γνῶσις, *notitia practica*: cunoașterea practică 104^v.
- știință privitoare, θεωρητικὴ γνῶσις, *notitia speculativa*: cunoaștere teoretică 104^v.
- testament, διαθήκη (fig.): legătură 98^v.
- țimpire (a minții), [ἡ ἀτροχισία] τοῦ νοός: 13.
- tocmi (a), οἰκονόμω, *moderor*: a ordona 104.
- trup, σῶμα: corpul omenesc, f.t. *passim*; κορμί 42^v, 43, 49, 50, 60; σάρξ 33^v, 50, 71; *caro* 107; *corpus* 110^v; „trup duhovnicesc", πνευματικὸν σῶμα, *corpus spirituale* 110^v; „a ceriului trup", σῶμα τοῦ οὐρανοῦ I.
- trupesc, σωματικός: IV^v, VI.
- țénchiu, ἔρος: soroc, sfîrșitul vieții 85^v, 86; κέντρον, loc, punct de pornire 94; puncte ale vieții omului (nașterea și moartea) 80^v; τέλος, capăt, sfîrșit; țel, scop 99^v; σημαδι, *meta*, țintă, țel 128^v, 129^v.
- țircumstanție, περιστάσις: circumstanță, împrejurare 17^v, 65^v, 83.
- veac, αἰών: lumea temporală 22^v, 24, 31^v, 70, 77^v, 79; ὁ ἀτελεύτητος αἰών, viața viitoare, „veacul cel fără de sfîrșit" 31^v; „viața cea viitoare, μέλουσα ζωή, veacul viitor 70^v,

vécinic, αἰώνιος, *sempiternus*: 43, 103^v.

veselie, χαρά, *laetitia*: 103.

virtute, ἀρετή, *virtus*: 122.

voie, ὁρεξίς: poftă 60^v; αὐτεξούσιος, în voia sa, liber 69; „cu slobodă voie“, αὐτοθέλητος, *libera voluntate* 104.

vrednicie, ἀξιοῦτης, *dignitas*: demnitate 102.

vremennic, πρόσκαιρος: temporar, vremelnic 45^v, 96 98, 100.

vreme, καιρός: perioadă a vieții 8^v, 54, 140; durată a vieții 86^v.

Zavistie, φθόνος, *contumacia*: 103.

zidire, κτίσμα: făptură 32^v; πλάσμα, *creatura* 104.

BIBLIOGRAFIE

1. TEXTUL

a. EDIȚIA PRINCEPS

Divanul sau gîlceava Înțeleptului cu Lumea sau giudețul Sufletului cu Trupul. Prin de trudă și de ostenință iubirea a lui Ioan Dimitrie Constantin Voevod... S-au tipărit în orașul scaunului domniii în Iași. Leat de la Adam 7206, iară de la min-tuința lumii 1698, meseța avgust 30. / Κριτήριον ἢ Διάλεξις τοῦ Σόφου μετὸν Κόσμον ἢ Κρίσις τῆς Ψυχῆς μετὸ Σῶμα. Διὰ μόχθου καὶ φιλοπονίας Ἰωάννου Δημητρίου Κωνσταντίνου Βοεβόδα... Ετυπώθη ἐν τῇ περιφήμῳ πόλει Ἰασίου τοῦ καὶ αὐθεντικοῦ θρόνου. Ἔτος ἀπὸ κτίσεως κόσμου ςςς', ἀπὸ Χριστοῦ γενέας 1698, μὴν. Ἀυγουστος Α'. [10] + 138 [— 144]f.¹.

b. REEDITĂRI

— *Arhiva istorică a României*, 2 (1865), p. 82—170 [B.P. Hasdeu].

— *Operele principelui Demetriu Cantemir tipărite de Societatea Academică Română*, t. V, Buc., 1878, p. 33—242 + XII p. [G. Sion]².

c. COPII MANUSCRISE

Textul român

— Biblioteca Academiei R.S. România: ms. rom. 758 (1831), 1.267 (1774), 1.329 (1753), 1.417 (1770), 1.524 (inc. sec. XIX), 1.698 (1835), 2.507 (1797), 5.566 (sec. XIX), 6.005 (1795).

— Biblioteca Centrală de Stat a R.S. România: ms. rom. achiziție 1965, inc. sec. XIX.

¹ Reamintim că din ediția 1698 f. 1—24 au avut două tiraje. V. *supra*, p. I,XXIX-LXXX.

² P. 38—78 ale ed. Sion au colon-titlul greșit: *Evenimentele Cantacuzinilor și Brîncovenilor*.

— Biblioteca raională Sibiu: Fondul Astra, ms. XXXII/2 (1703).

Textul grec

— Biblioteca Societății Istorice și Etnografice din Atena: ms. gr. 109 (sec. XIX).

d. PRELUCRĂRI ȘI REZUMATE

Întrebarea înfăleptului cu lume: Ms. (fost al prof. N. Drăganu din Cluj, 1754).

— Biblioteca Academiei R.S. România: ms. rom. 1.555 (1849); 2.379 (1773); 3.170 1789).

2. LUCRĂRI DESPRE „DIVANUL”

a) DESCRIEREA BIBLIOGRAFICĂ

Bariț, G. — *Dimitrie Cantemir, principele Moldovei, în Transilvania*, 3 (1870), p. 118.

Bianu, Ioan și Nerva Hodoș — *Bibliografia românească veche*, t. I, București, 1903, p. 355—365, nr. 110.

Horány, Alexius — *Memoria hungarorum et provincialium scriptis editis notorum*, pars II, Viennae, 1776, p. 285.

Legrand, E. — *Bibliographie hellénique ou description raisonnée des ouvrages publiés par les Grecs au dix-septième siècle*, t. III, Paris, 1895, p. 59—60, nr. 682.

Papadopoulos-Vretos, A. — *Νεοελληνική φιλολογία*, том. Α', Αθήναις, 1854, p. 46, nr. 130.

Popp, V. — *Disertație despre tipografiile românești*, Sibiu, 1838, p. 79.

* * * — *Vie de Demetrius Cantemir, Prince de Moldavie*, în *Histoire de l'Empire Othoman*, trad. de la Joncquières, t. II, Paris, 1743, p. 324.

b) IZVOARELE „DIVANULUI”

Densusianu, O. — *Istoria literaturii române*, Buc., 1898, p. 509—518.

Russo, D. — *Manuscrisele grecești din Biblioteca Academiei Române*, București, 1901, p. 10.

Valda, P. — *Umanistul Andrei Wissowatius tradus de Dimitrie Cantemir*, în *Gazeta literară*, 11 (1964), nr. 37 (septembrie 10).

c) STILUL ȘI LIMBA

Cioculescu, Șerban — *Despre stilul lui Dimitrie Cantemir*, *Tribuna*, 2 (1958), nr. 35 (august 30), p. 1, 7.

Cipariu, T. — *Chrestomatia sau Analecte literarie*, Blasiu, 1858, p. XXXIV (descriere) și 245 (extrase).

Cipariu, T. — *Principia de limbă și de scriptură*, Blasiu, 1866, p. 108, Z.

Densușianu, Aron — *Istoria limbei și a literaturii române*, ed. a 2-a, Iași, 1894, p. 181.

Gaster, M. — *Chrestomatie română*, vol. I, Leipzig—București, 1891, p. XLVIII—L, și 322—327.

Glosu, Șt. — *Limba în opera lui Dimitrie Cantemir*, în *Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza”*, s. III, (Șt. sociale), 4 (1958), p. 109—152.

Petrovici, acad. E. — *Limba lui Dimitrie Cantemir*, în *De la Varlaam la Sadoveanu*, [Buc., 1958], p. 120—138.

Protopopescu, Dragoș — *Stilul lui Dimitrie Cantemir*, în *Analele Academiei Române*, s. II, Mem. lit., 37 (1914—1915), p. 124—170.

Rosetti, acad. Al. și Cazacu, B. — *Istoria limbii române*, vol. I, București, 1961, p. 300—318.

Șeineanu, L. — *Istoria filologiei române*, ed. a 2-a, Buc., 1895, p. 44.

Sion, G. — *Glosariu [la Divanul] de cuvintele vechi cari nu mai sunt în uz și de acele ce au interes filologic în Operele principelui Demetriu Cantemir tipărite de Societatea Academică Română*, t. V, București, 1878, anexă, 24 p.

Valda, Petru — *Calculul lingvistic ca procedeu de creare a terminologiei filozofice la Dimitrie Cantemir*, în *Limba română*, 15 (1966), p. 3—12.

d) VALOAREA LITERARĂ ȘI CULTURALĂ

Călinescu, G. — *Istoria literaturii române, de la origini pînă în prezent*, București, 1941, p. 41—42; cf. și *Compendiul aceleiași opere*, [București, f.a.], p. 20 și ed. 1968, p. 28-29.

Cândea, V. — *Dialogul Orient-Occident, tradiție-inovație în „Divanul” lui Dimitrie Cantemir. Le dialogue Orient-*

- Occident, tradition-innovation dans „Le Divan” de Démètre Cantemir*, în *Buletinul Comisiei naționale a R.P. Române pentru UNESCO*, 6 (1964), nr. 1–2 (ian.-iunie), p. 41–61.
- Gaster, M. — *Literatura populară română*, București, 1883, p. 167.
- Iorga, N. — *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea*, vol. I, București, 1901, p. 274–275.
- Iorga, N. — *Istoria literaturii românești*, vol. II, București, 1926, p. 311–313.
- Minea, I. — *Despre Dimitrie Cantemir*, Iași, 1926, p. 26–27.
- Panaitescu, P.P. — *Dimitrie Cantemir, Viața și opera*, [Buc.], 1958, p. 47–54, 259, 261.
- Panaitescu, P.P. — *Dimitrie Cantemir*, în *Istoria literaturii române*, vol. I, București, 1964, p. 607–639 (*Divanul*: p. 612–615).
- Pascu, G. — *Viața și operele lui Dimitrie Cantemir*, București, 1924, p. 20–21, 32–33.
- Perpessicius — *Locul lui Dimitrie Cantemir în literatura română în Mențiuni de istoriografie literară și folclor*, [Buc., 1957], p. 286–304 (*Divanul*, p. 290–291).
- Perpessicius — *Alte mențiuni de istoriografie literară și folclor*, 1957–1960, București, 1961, p. 276 (rec. la P.P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir, Viața și opera*, București, 1957).
- Piru, Al. — *Literatura română veche*, [Buc.], 1961, p. 373–377; ed. a 2-a, București, 1963, p. 373–377.
- Pușcariu, Sextil — *Istoria literaturii române*, Epoca veche, Sibiu, 1930, p. 168–170.
- Sbierea, Ioan G. — *Mișcări culturale și literare la românii din stînga Dunării în răstimpul de la 1504–1714*, Cernăuți, 1897, p. 266.
- Sion, G. — *Prefață* [la *Divanul*], în *Operele principelui Demetriu Cantemir, tipărite de Societatea Academică Română*, t. V, București, 1878, p. VI–XIII.
- Xenopol, A.D. — *Istoria românilor din Dacia Traiană*, ed. a 3-a, vol. VIII, București, 1929, p. 210–212.

e) IDEILE FILOZOFICE, ETICE ȘI ECONOMICE

- Bădărău, Dan — *Filozofia lui Dimitrie Cantemir*, București, 1964, p. 111–125, 195, 284–291.

- Bădărău, Dan — *Ideile filozofice ale lui Dimitrie Cantemir*, în *Istoria gândirii sociale și filozofice în România*, București, 1964, p. 75—81 (*Divanul*: p. 80).
- Bagdasar, N. — *Dimitrie Cantemir*, în *Istoria filozofiei moderne*, vol. V, București, p. 3—19 (despre *Divanul*, p. 5—9).
- Bagdasar, N. — *Istoria filozofiei românești*, ed. a 2-a, București, 1941, p. 5—9.
- Grigoraș, Em. — *Dimitrie Cantemir, om de știință și literat*, în *Convorbiri literare*, 58 (1926), p. 801.
- Grigoraș, Em. — *Cantemir filozof*, în *Convorbiri literare*, 60 (1927), p. 269—270.
- Hasdeu, B.P. — *O scriere de filozofie morală în limba română*, în *Arhiva istorică a României*, 2 (1865), p. 81—82.
- Ștefănescu, Marin — *Filozofia românească*, București, 1922 p. 107—109.
- Vaida, P. — *Dimitrie Cantemir și Andrei Wissowatius. Contribuții la problema izvoarelor umanismului lui Cantemir*, în *Revista de filozofie*, 12 (1965), p. 37—48.
- Vaida, P. — *Cantemir și antichitatea în Revista de filozofie*, 12 (1965), p. 1067—1079.
- Zane, G. — *Economia de schimb în Principatele Române*, București, 1930, p. 90—92.

f) CIRCULAȚIA „DIVANULUI”

- Beza, M. — *Urme românești în Răsăritul ortodox*, București, 1937, p. 190—191, 203.
- Bianu, I. și Nicolăiasa, G. — *Biblioteca Academiei Române. Catalogul manuscrisurilor românești*, vol. III, Craiova, 1931, p. 29—30.
- Bordeianu, M. — *Autografe eminesciene pe cărți din Biblioteca Centrală Universitară din Iași*, în *Călduza bibliotecarului*, 17 (1964), nr. 6, p. 336.
- Cantemir, D. — [Scrisoare către un cărturar german] în *Neuer Bücher-Saal der gelehrten Welt*, Leipzig, 4 (1714), p. 377—378, republicată de O. Densusianu, în *Revista critică-literară*, 2 (1894), p. 65—68.
- Densusianu, Ovid — *Notițe asupra lui Dimitrie Cantemir*, în *Revista critică-literară*, 2 (1894), p. 62—68.
- Drăganu, N. — *Pagini de literatură veche*, în *Dacoromania*, 3 (1921—1922), p. 238—240, 248.

- Lampros, Spyr. — Κατάλογος τῶν κωδικῶν τῶν ἐν Αθήναις βιβλιοθηκῶν πλὴν τῆς Ἑθνικῆς. Β' Κωδικοὶ τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἑθνολογικῆς Ἑταιρείας, in Νέος ἑλληνομῆμον, 7 (1910), p. 336—337, nr. 109.
- Paşca, St. — *Des copies du Divan de Démètre Cantemir en Transylvanie*, in *Académie Roumaine. Langue et littérature. Bulletin de la Société littéraire*, 2 (1943), p. 116—124.
- Ştrempele, G. — *Copişti de manuscrise româneşti pînă la 1800*, Bucureşti, 1959, p. 4—5, 188, 190.
- Ştrempele, G., Moisil, Fl. şi Stoianovici, L. — *Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România. Catalogul manuscriselor româneşti*, vol. IV, Bucureşti, 1967, p. 410, 567.
- Zane, G. — *Cîteva ştiri despre M. Eminescu*, in *Revista Fundaţiilor*, 6 (1939), p. 317—326.

C U P R I N S

<i>Studiu introductiv</i>	VII
<i>Nota editorului</i>	CIII

DIVANUL SAU GÎLCEAVA ÎNȚELEPTULUI CU LUMEA SAU GIUDEȚUL SUFLETULUI CU TRUPUL

Carte de închinăciune.....	5
Carte către cetitoriu	17
Prealuminatului, blagocistivului și preacuvîntărețului Ioan Dimitrie Constantin-Voevoda [<i>Răspunsul lui Ieremia Cacavela</i>]	27
Cartea întâia	32
Cartea a doua	143
Cartea a triia	295
Scară a cărții dintii și a doua	401
Scară a cărții a triia	413

ANEXĂ

Andrea Wissowatii, Stimuli virtutum, fraena peccatorum	423
<i>Comentarii, variante</i>	463
<i>Glosar</i>	517
<i>Indici</i>	529
<i>Bibliografie</i>	559
<i>Tabla ilustrațiilor</i>	567

TABLA ILUSTRAȚIILOR

- Dimitrie Cantemir, portret din perioada constantinopolitană, atribuit lui J.B. Van Mour (Muzeul de artă și ceramică din Rouen)XXXII — XXXIII
- Biserica Sf. Nicolae de la Bughdam Sarai. Ruinele reședinței moldovenesti din Constantinopol unde Dimitrie Cantemir a scris *Divanul*. Litografie din 1877 50—51
- A. Wissowatii, *Stimuli virtutum, fraena peccatorum*, Amstelaedami, 1682, opuscul tradus în Cartea a III-a a *Divanului*. Foaia de titlu (Biblioteca Filialei Cluj a Academiei R. S. România, Fondul unitarian) 50—51
- Iacobi Iaconti, *Stratagematum Satanae*, Basileae, 1610, operă reprezentativă a protestantismului liberal, citată în *Divanul*. Foaia de titlu (Biblioteca Filialei Cluj a Academiei R.S. România, Fondul catolic) 50—51
- Dimitrie Cantemir, autor al *Divanului*. Desen fantezist dintr-o copie manuscrisă a *Divanului* de la începutul sec. al XIX-lea (Biblioteca Centrală de Stat a R.S. România) 50—51
- Divanul*, ediția princeps, Iași, 1698. Foaia de titlu146—147

Stema Moldovei în ediția princeps a <i>Divanului</i> , Iași, 1698	146—147
<i>Desfrînata Lume sau Trupul și Omul înțelept sau Sufletul</i> , alegorie din <i>Divanul</i> , Iași, 1698	146—147
<i>Prea frumoasa virtute</i> , alegorie din <i>Compendiolum seu universae logices insti- tutionis</i> prezentînd unele asemănări cu <i>Înțeleptul</i> (după <i>Operele principelui Demetriu Cantemir</i> , t. VI, Buc., 1883, p. 414—415)	146—147
<i>Divanul</i> , Iași, 1698. <i>Carte de închi- năciune</i>	274—275
<i>Divanul</i> , Iași, 1698, f. 1 r. Începutul Cărții I	274—275
<i>Înțeleptul și Lumea</i> , alegorii dintr-o copie manuscrisă a <i>Divanului</i> de la începutul sec. al XIX-lea (Biblioteca Centrală de Stat a R.S. România)	274—275
<i>Divanul</i> , Iași, 1698, f. 45 r. Începutul Cărții a II-a	274—275
<i>Înțeleptul și Lumea</i> , alegorii dintr-o copie manuscrisă a <i>Divanului</i> de la începutul sec. al. XIX-lea (Biblioteca Centrală de Stat a R.S. România)	434—435
<i>Roata lumii</i> , pictură din pridvorul bisericii din Rășinari-Sibiu (reprodu- cere din colecția N. Al. Mironescu)	434—435
<i>Divanul</i> , Iași, 1698, f. 100 r. Începu- tul Cărții a III-a, traducerea din A. Wissowatius	434—435
<i>Divanul</i> , Iași, 1698, f. 138 v. <i>Ale stoi- cilor porunci dz'ce</i> , traducere din A. Wis- sowatius, <i>Stimuli virtutum, fraena pec- catorum</i>	434—435

CORRIGENDA

O întîrziere a noastră în transmiterea ultimei revizuirii a textului explică erorile îndreptate mai jos.

A se citi: cifra aldină (= pagină), cifra dreaptă (= rîndul), s-j (= de sus-de jos): forma corectă.

V. Căndea

XXIV 16 j: κριτήριον; XXV 12 s: Boethius; XXV 2 j: vol.; XXXV 12 s: stratagematibus; XLI 6 s: Svîntă; XLII 3 s: ἀθῶος; XLII 17 s: κληρονομῆσω; XLII 18 s: τὰ πάντα; XLII 20 s: 45^r; XLII 24 s: καύχημα; XLIII 10 s: Is. Sir.; XLIII 18 j: 9,8; XLIV 7 s: Δημητρίου; XLIV 18 s: prorsus; XLIV 4 j: περίοδον τῆς ξωῆς; XLV 7 s: αἰτίαις; XLV 8 s: ἀνδρειώνουν; XLV 11 s: ἀκολουθῇ; XLV 24 s: f. 101^r; XLV 10 și 12 j: ἦ; XLV 6 j: f. 101^r; XLVI 19 s: ἐλέγχονται; XLVI 20 s: μὲ; XLVI 22 s: ἀπὸ τὰ; XLVI 25 s: zăbăvirile; XLIX 7 s: ψυχικός; LXIX 11 j: II 22; LXIX 10 j: II 23; LXXI 21 s: să să înstrăinédză; LXXI 22 s: *deleatur*; LXXI 23 s: aduși; LXXI 9 j: invis; LXXI 7 j: dineaoarea; LXXI 6 j: prelesne; LXXII 3 s: a se încurca; LXXII 11 j: nezloslavlânic (= „nu eterodox”); LXXIII 10 s: λογαριασμός; LXXV 18 s: reperitur; LXXX 9 s: făcută; LXXX 17 j: cāt; LXXX 4 j: sint prin sint; XC 11–12 j: Referința greacă, cf. p. 566, r. 1–3 de sus; CIV 15 j: ἀγαστα; CIV 8 j: f 47^v; CVII 1 s: ce-m, bine-m; cine-m; CIX 8 j: ἐτοῦταις; CIX 8 j: ὕλικταις; 3 4 s: sau; 3 15 s: alcătuit; 3 4 j: de; 7 1 s: și; 7 2 s: dulcelui; 7 5 s: mării; 7 6 j: cărea; 9 10 s: petrecerea; 9 16 j: acéște; 9 1 j: întiiu; 11 11 s: grăiaște; 11 16 s: birniaște; 11 21 s: căci; 11 3 j: aceaste; 11 1 j: bine faceri; 13 9 s: oarece; 13 19 s: binevoești; 13 10–11 j: destoinice și vréd-nice lucruri; 17 4 s: să; 17 4 s: meșcioare; 17 14 j: meșcioare; 21 18 s: căriia; 23–21 s: acéstea; 27 8 j: ci-au; 29 10 s: zavistiii; 29 18 s: și a noaî; 31 4 s: Cacavela; 33 1 s: Voevoda; 35 9 j: aceasta; 43 14 s: nime; 43 6–5 j: osăbască; 47 2 s: prăvindu-le; 47 9 s: întunérecul; 47 11 s: întunérec; 47 12 s: întunérec; 47 17 j: slăvăsc; 51 12 s: prelesne; 53 19 s: pue; 53 8 j: Svînta; 55 9 j: rădicat; 57 14 s: spămintîndu-să; 59 1 j: îmi; 63 17 s: acel; 63 20 s: svînt; 63 9 j: viață-m; 65 9 j: voiu; 67 5 s: dascalul; 67 7 s: voe; 69 6 s: voe; 69 10 j: pre; 71 16 s: nesufferite; 71 18 s: vésâl; 75 13 j: cela; 75 9 j: svîntă; 81 8 s: dîmsul; 85 9–10 s: preagroasă; 85 10 s: preainnaltă; 87 5 s: cumpânirii cei deasupra; 89 7 s: măcară; 89 15 s: nici; 91 8 s: întunérecul; 91 8 s: necunoștinții; 91 16 s: îmi; 91 5 j: Dară; 91 4 j: nu-m; 91 2 j: a le; 93 12 j: să-mi; 99 2 s: cu boul mîeu pămîntul mîeu ari; 103 4 s: voi; 103 5 și 8 s: Svînta; 103 14 s: cit; 103 15 s: léneși; 103 22 s: lăudatul; 105 6 s: clinii; 105 8 s: acélea; 107 13 j: să-mi; 109 2 s: Svîntă; 109 18 j: binele; 109 13 j: și a gheennii; 109 4 j: macară; 111 1 s: să-mi; 111 5 s: macară; 111 19 s: poftéște; 113 16 s: lumina; 113 17 s: acéstea; 113 19 s: greșala; 115 5 s: nu-ș; 115 7 s: svînt; 115 3 j: îmj; 117 6 s: îmi; 119 12 s: pre vun; 121 21 s: îmi; 123 8 j: acéiași; 127 6 s: pricépe; 127 9 j: știiam; 127 9 j: besérecă; 127 6 j: îmi; 127 3 j: îmi; 127 1 j:

se citește ca ultimul rînd de la p. 126; 129 4 j: macară; 131 8 s: aceasta; 131 13 s: învățătura; 131 2 j: 60 de ani trăit; 133 8 s: 270 zile; 133 16 s: întriagă; 137 1 s: pe; 137 3 s: trebuie; 137 1 j: biruiaste; 147 7 j: tâlhari; 141 5 j: cînste — și; 141 3 j: Svîntului; 149 16 j: îmi; 149 7 j: iarăși; 151 3 s: Pilde; 151 8 j: bine-i; 153 9 j: gl. 8; 155 15 j: vro; 155 5 j: preamarele; 157 15 j: iarăși; 157 6 j: svîntul; 157 3 j: părtase; 159 11 j: Vinind; 159 6 j: ni-ar; 161 1 s: aceasta; 161 15 s: binefăcătorul; 161 10 s: gl. 24; 161 19 s: psal. 40; 163 19 s: îț; 163 11 j: îmbla; 165 6 s: audziiam; 165 14 s: Avuția a multor; 165 3 j: svîntul; 169 7 s: poimine; 169 20 s: Lazar; 169 2 j: Dumnădzăul; 171 6 s: eșirea; 173 1 s: svîntul; 173 15 s: Sofonnie; 177 12 j: că; 177 1 j: tâlharilor; 179 2 s: tâlharilor; 179 13 j: l-au pus; 181 11 s: nemică; 183 14 j: tâlhariul; 185 15 s: gl. 9; 185 17 s: dascalului; 187 13 s: acéle; 191 18 s: 62^r; 193 4 s: îț; 197 10 s: l-au; 197 16 s: meseța; 197 4 j: și-ntru; 199 1 s: lucrurile; 199 21 s: acéstea; 205 3s: tâlharii; 205 10 s: ea; 209 14 s: Svîntul; 211 18 s: pre; 211 4 j: Crisos; 213 13 s: al; 215 14 j: bună vestire; 219 14 j: oceaniii; 220 7 j: 40,4; 221 10 j: minciunoasă; 221 7 j: gl.; 223 7 s: apropiare; 229 5 j: Acéstea; 233 3 j: Înțelepciune; 235 10 j: îm; 235 4 j: ce-ț; 237 6 s: După *acesta*, se va adăuga subtitlul: *În lume într-aceasta pufîntea ostentînd suferînd, multă odihnă vei agonisi*; 239 14 j: ce în toată; 241 5 j: vădzuu; 245 11 j: nedeșchidzindu-și; 245 8 j: carii; 247 16 j: zidirea; 247 6 j: aceasta; 247 4 j: aceasta; 249 16 s: cercat; 253 9 s: sh. 17; 253 16 j: vécinicile; 255 5 s: macară; 255 11 s: răpi; 255 12 s: martur; 255 5 j: capăt pînă într-alt capăt al vieții; 257 7 s: îmi; 257 20 j: răssuflarea; 257 8 j: îmi; 259 3 s: 100; 259 16 j: pelița; 259 9 j: ailor tot; 261 5 s: prăpăstii; 261 6 j: Așjidirea; 261 4 j: doa; 265 6 s: vieții; 267 8 j: Mihea; 271 1 s: poamii ai vieții; 271 6 s: a fi i să cade; 273 5 s: pe; 273 7 s: dumnădzăiască; 275 3 j: diavoliasca; 277 12 j: să; 281 7 s: răssărit; 281 16 j: iaste cu rușine; 281 11 j: ședzind; 283 9 j: îm; 289 16 s: svîntului; 291 12 j: lacrăma; 291 4 j: vădzindu-l; 291 3 j: Slava; 293 5 s: șeaptezeci; 301 18 s: tocmală; 305 16 j: preasvînt; 305 15 j: preadrept; 309 8 s: bine făcătorul; 309 11 s: într-acesta; 311 2 s: această; 311 17 s: minciunoasă; 311 19 s: trece la r. 20 după *carile*; 311 7 j: fericirea sa să; 315 2 j: oamenii; 317 9 j: să să; 317 3 j: dulciața; 319 11 s: sh. 1; 321 14 s: Ezechii; 323 7 s: fiiu; 323 8 s: slavă; 325 1 s: de-i și; 327 20 s: a fi il lasă; 327 22 s: iară; 329 9 j: Această; 331 12 s: această; 331 24 s: părăul; 333 16 j: Spune-m; 333 4 j: Adevărat dară; 335 2 s: mine; 335 3 j: învață; 337 2 s: ne negățiți; 339 8 s: Această; 339 16 s: din; 341 17 s: ceriu; 341 6 j: svînțenii; 345 12 j: minii; 347 1 s: Pildă a lui; 347 14 s: au îmblat; 347 15 j: pre —; 347 3 j: și cătră a bunătăților; 349 15 s: deprinderea; 349 9 j: cădzătură; 349 2 j: înlontru; 351 6 j: Svînt; 353 14 s: osindiască; 355 21 s: în înlontru; 359 5 j: Svîntă; 361 1 s: a făcătorilor; 361 6 s: va; 361 8 s: a fi; 361 10 s: Svintele; 361 12 s: păzăști; 361 20 s: Svintele; 361 15 j: citit; 363 17 s: Scandală; 363 19 s: aproape ai; 363 1 j: priimăsc; 369 9 s: ațiîndu-se; 369 7 j: bunătatea; 373 17 j: célea; 377 17 s: numai; 379 6 s: a hirișii; 379 18 s: neprețăluitul; 381 5 s: socotéște; 381 18 s: nici; 381 18 s: înfla; 381 10 j: căci; 383 16 j: atuncea îl denaintea; 387 2 s: dzua; 387 3 s: trecutii; 387 2 j: mulțămiri; 393 9 j: deodată; 395 4 s: altele; 395 10 j: m-au; 395 7 j: cini-au; 395 5 j: așa-[a]u; 397 1 s: dzéce; 397 9 s: smintiala; 397 11 s: Slujéște-te; 409 7 s: véde; 411 9 s: 3; 411 2 j: să nu le treci; 413 1 s: SCARA; 415 2 s: curățanie; 415 20 s: pricinele; 417 23 s: de; 419 4 s: domn; 525 4 s: nezloslavnic; nu eterodox (i.l.d. neclevetitor); 526 23 s: rod.

Redactor : ELISABETA BRÂNCUȘ
Tehnoredactor : MINA CANTEMIR

Dat la cules 20.03.1968. Bun de tipar 15.05.1969. Apărut 1969. Tiraaj 5470 ex. legate 1/1. Hîrtie scris 1 A de 63 g/m². Format 540×840/16. Coli ed. 36,76. Coli tipar 42,5. Planșe tipo 9. A. nr. 568/1968. C.Z. pentru bibliotecile mari și mici 859—0.

Tiparul executat la Combinatul Poligrafic „Casa Scîntei”, Piața Scîntei nr. 1, București — Republica Socialistă România, comanda nr. 80 219